

MAJANDUS H27

**Venemaa positiivse hõlvamise
poliitika ja teiste välispoliitiliste
liinide mõjud Eesti-Vene suhetele
aastail 1991-2011**

JUHAN VÄRK

TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOL
Majandusteaduskond
Rahvusvaheliste suhete instituut

**Väitekirj on lubatud kaitsmisele majandusteaduskonna dekaani
15.05.2012 otsusega nr 8 taotlemaks doktorikraadi rahvusvahelistes
suhetes ja Euroopa uuringutes.**

Juhendaja: Professor Peeter Mürsepp, Rahvusvaheliste suhete
instituut, Tallinna Tehnikaülikool

Kaasjuhendaja: Akadeemik Jüri Martin, Euroakadeemia

Oponendid: Filosoofiadoktor Priit Järve, Flensburgi Euroopa
Rahvusvahemuste Instituudi teadur

Filosoofiadoktor Marika Kirch, Riigikogu
Kantselei õigus- ja analüüsisiosakonna nõunik

Kaitsmine: 26. juuni 2012

Autorideklaratsioon:

Deklareerin, et käesolev väitekirj, mis on minu iseseisva töö tulemus, on
esitatud Tallinna Tehnikaülikooli filosoofiadoktori kraadi taotlemiseks ja
selle alusel ei ole varem taotletud akadeemilist kraadi.

Autoriõigus: Juhan Värk, 2012

ISSN 1406-4782

ISBN 978-9949-23-307-6 (publication)

ISBN 978-9949-23-308-3 (PDF)

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	6
1. EESTI-VENE SUHTED PRESIDENT BORISS JELTSINI VÕIMUPERIOODIL	42
1.1. Tingimuste kujunemine perestroika lõpuperioodil Eesti taasiseseisvumisele ja Eesti-Vene suhete ametlikule taastumisele	42
1.2. Eesti-Vene suhete areng vahetult pärast Eesti taasiseseisvumist..	53
1.2.1. Eesti-Vene riikidevaheliste läbirääkimiste delegatsioonide esmased kohtumised.....	56
1.2.2. Eesti-Vene läbirääkimiste põhiprobleemide laienemine rahvusvaheliste organisatsioonide tasandile.....	60
1.2.3. Eesti-Vene läbirääkimised pärast 1992. aasta Riigikogu valimisi Eestis	65
1.2.4. Eesti välismaalaste seadus ja selle mõjud Eesti-Vene läbirääkimiste käigule	71
1.2.5. Eesti-Vene läbirääkimised 1993. aasta sügisest kuni Vene vägede lahkumiseni 31. augusti 1994. aastal	74
1.2.6. Eesti-Vene kokkulepete allkirjastamine Raul Mälgu ja Vitali Tšurkini kohtumiste tulemina.....	77
1.2.7. Vene Föderatsiooni välisministri A. Kozõrevi rollist Vene välispoliitika ja Eesti-Vene suhete kujundamisel.....	81
1.3. Eesti-Vene suhted Jevgeni Primakovi välis- ja peaministriks oleku ajal	86
1.4. Eesti-Vene majandussuhted aastail 1990-1999	96
2. EESTI-VENE SUHTED VLADIMIR PUTINI PRESIDENTUURI AJAL	111
2.1. Peaminister Vladimir Putini tõus presidendiks, seda soodustanud asjaolud ja “riiklike oligarhide” esilekerkimine.....	111
2.2. President V. Putini sammud keskvõimu tugevdamiseks ja personaalvõimu kindlustamiseks ning neist tulenenud järeelmõjud Eestile	119
2.3. President V. Putini korraldusel uuendatud doktriinid ja kontseptsioonid ning nende mõjud Eestile.....	123
2.4. Informatsioonilise Julgeoleku doktriin kui president V. Putini juriidiline instrument Venemaa ajakirjanduse allutamisel tsensuurile ning Eesti vastase propagandasõja intensiivistamiseks.....	129

2.5. Eestit puudutavad infomaterjalid Vene massimeedias aastail 1991-2000 ja nende mõjud vene üldsusele ning Venemaa Eestivastase propaganda arengusuunad	135
2.6. Eesti-Vene suhted poliitilisel tasandil aastail 2000-2005	144
2.7. Eesti-Vene piirilepingute allkirjastamine Moskvast ja sellele järgnenud sündmused	152
2.8. 2007. aasta aprillirahutused Eestis ja nende järelkajad ning mõjud Eesti-Vene suhetele	159
2.9. Eesti-Vene majandussuhted V. Putini presidentuuri ajal aastail 2000-2007	170
3. EESTI-VENE SUHTED DMITRI MEDVEDEVI PRESIDENTUURI AASTAIL 2008-2011	177
3.1. Dmitri Medvedevi asumine riigipea-ametisse ja selle vastukajad Eestis	177
3.2. Dmitri Medvedevi sammud oma võimu tugevdamisel 2009. aastal ja muutused Venemaa Balti-suunalises välispoliitikas	183
3.3. Eesti-Vene majandussuhted aastail 2008-2009	195
3.4. Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku ning Moskva Patriarhaadi Õigeusu Kiriku alluvus- ja omandisuhted kui häiriv faktor Eesti-Vene suhetes	200
3.5. Veel kord Venemaa positiivse hõlvamise poliitikast	204
3.6. Riigiidentiteedi kujundamisest, riigi kaitsevalmidusest ja riiklikust propagandast Eestis	214
KOKKUVÕTE	230
SUMMARY	242
ALLIKAD	248
Kirjandus	248
Meedia ja perioodika	254
Õigusaktid, dokumendid ja uurimused	257
Võrguväljaanded	259
Intervjuud	259
Arvamusküsitlus	260
LISAD	261
Lisa 1. Elulookirjeldus	261
Lisa 2. Curriculum vitae	267

Lisa 3. Postimehe ja Eesti Päevalehe 2005. aasta I poolaasta arvamuslugudes enim mainitud (kordades) Venemaa persoonid, organisatsioonid ja Venemaaga seotud ajaloolised faktid.....	273
Lisa 4. Kaupade väljavedu ja sissevedu, 2004	275
Lisa 5. Kaupade väljavedu ja sissevedu, 2005	286

SISSEJUHATUS

Käesoleva väitekirja näol on tegu Eestis esmakordselt teostatud Eesti-Vene suhteid Eesti taasiseseisvumisest tänapäevani puudutava ulatusliku multitasandilise (poliitiline, sotsiaalne ja majanduslik tasand) uurimusega, kus on arvesse võetud Venemaa positiivse hõlvamise liini ja teiste kahe riigi välispoliitiliste liinide ning nendega seostuvate kontseptuaal-doktrinaarsete dokumentide, aga ka lähiminekü Eesti-Vene võtmesündmuste (Eesti-Vene piirilepingute ratifitseerimine, 2007. aasta aprillirahutused, tüli 2 erineva kanoonilise alluvusega õigeusukiriku vahel jne) järelduste mõjusid Eesti-Vene suhetele.

Teatavasti on “Venemaa positiivse hõlvamise poliitikat” kui taasiseseisvunud Eesti esimest Vene-suunalist välispoliitilist liini lubamatult vähe Eesti ajakirjanduses tutvustatud, mistõttu on poliitikute hulgas ja neilt ka üldsusele levinud väärarvamus, et see liin oli lääneriikide või ka NATO ja Euroopa Liidu otsene ettekirjutus Eestile käitumises Venemaaga. Käesoleva väitekirja autor näitab Eesti juhtivpoliitikute ja Eesti Vene-suuna suursaadikute küsitlemise kaudu, et ettepaneku sellise liini väljatöötamiseks ja lühiajaliseks rakendamiseks tegid Eesti diplomaatidele USA diplomaadid eesotsas Strobe Talbottiga. Konkreetse Venemaa positiivse hõlvamise liini aga töötasid välja EV Välisministeeriumi diplomaadid eesotsas Jüri Luigega. Kõnealuse liini põhisisuks oli Venemaale soodsate majandus- ja kultuurialaste koostöövõimaluste pakkumine ning talle poliitiliste ja majanduslike järeleandmistega tegemine, et sellega aidata lääneriikidel murda Venemaa jäik vastuseis Eesti ühinemisele NATO ja Euroopa Liiduga.

Käesolevas väitekirjas rõhutatakse, et tänastes Eesti-Vene mitmetasandilistes suhetes on Venemaa poolt esiplaanile seatud majandushuvid. Venemaa on Eestit suurema eduta püüdnud survestada majandussanktsioonidega (topelttollid Eesti kaupadele, transiidivoogude katkestamine jne), mis väitekirjas teostatud analüüsi tulemusel näitab korreleerumist kahe riigi vaheliste eksport/importmahtude lühiajaliste muutustega. Samas juhitakse väitekirjas tähelepanu Eesti-Vene majandussuhteid takistavale riikidevahelise lepingulise baasi nõrkusele (puuduvad näiteks piirileping, kaubandus-majanduskoostöö leping, investeringute vastastikkuse kaitse leping jt). Väitekirja autor peab vajalikuks Eesti majanduskoostöö tihendamist Venemaaga kui meie traditsioonilise turuga, ent seda peamiselt regionaalse piiriülese rahvusvahelise koostöö kaudu, kuna Vene keskvoimude Eesti-suunalised majandushuvid ja nendega kaasaminek Venemaa 2009. aasta välispoliitilise programmi valgusel võiksid ohtu seada Eesti majandusjulgeoleku.

Käesolevas väitekirjas näidatakse, et “Venemaa positiivne hõlvamine” välispoliitilise liinina oli rajatud väärile eeldustele (Venemaa juhtkond sõlmib peatselt Eestiga vabakaubanduslepingu, viib ellu Venemaa demokratiseerimise, teostab kiirelt radikaalsed reformid jne) ning teda rakendati suure allaheitlikkuse vaimus põhjendamatult kaua ning tulemuselt isegi pärast Eesti ühinemist

NATO ja Euroopa Liiduga. Sellise arusaamise tõestamiseks püstitas autor väitekirjas hüpoteesi. Kuna Eesti-Vene suhete parendamist raskendab oluliselt kahe riigi identiteetide suur erinevus, siis on antud uurimuses püstitatud ka sellekohane kaashüpotees ning käsitletud põhjalikumalt identiteediküsimusi alapeatükis 3.6. Paraku pole Venemaa identiteedikriis, mis ilmes juba vahetult peale NSV Liidu lagunemist, võimaldanud Vene poliitilisel eliidil arendada Eesti-Vene suhteid nende suhete objektiivseist alustest (geoökonomiline positsioon, Eesti-Vene ühisajaloo võtmesündmused jne) lähtuvalt, vaid seda on pigem tehtud nende aluste subjektiivseist tõlgendustest lähtuvalt. Ka sellise väite tõestuseks on autor siin püstitanud hüpoteesi. Ühtlasi näitab autor käesolevas väitekirjas, et “Venemaa positiivse ignoreerimise” liin kui eelkirjeldatud välispoliitilise liini jätkuliin ei toimi Eesti-Vene suhete arendajana, mistõttu Eesti peaks senisest enam rõhku panema koostööle Venemaaga piiriülestes rahvusvahelistes projektides ning mõjutama Venemaad meiega sõbralikule koostööle läbi mõjukate rahvusvaheliste organisatsioonide.

Antud väitekirjas on Eesti-Vene arengud temaatiliselt struktureeritud Vene poole otsustajate tegutsemisperioodide põhimõttel, arvestades, et Venemaa välissuhteid on peasjalikult vorminud tema majanduslikud ja imperiaalsed huvid ning et Venemaa on olnud peamiseks ettepanekute, nõudmiste ja seisukohtade avaldajaks Eesti-Vene suhetes.

Autor on väitekirjas kasutanud nii primaar- kui sekundaaranalüüsi, töötades sealjuures läbi ulatusliku ajakirjandusliku materjali, millest selgub ühtlasi, kuidas Eesti ja Venemaa poliitiline eliit soovisid üldsust informeerida kahe riigi suhetest. Metodoloogilise alusena on väitekirjas kasutatud kriitilist konstruktivismi, kus väitekirja autor lähtub eeldusest, et riigi välispoliitiline olemus tuleneb olulisel määral vaadeldava riigi identiteedist, otsusetegijate väärtushinnanguist ja mitmesugustest koosluskonstruksioonidest ning tõlgendustest. Vene-suunalise välispoliitika toimimise uurimiseks on väitekirjas kohandatud laialdaselt kasutatava David Eastoni “Musta kasti” skeem, kus sisendiks on Eesti poolsed eeldused, soodumused ja takistused, “Mustaks kastiks” otsustusprotsess riigi seadusandliku ja täitevvõimu tasandil ning väljundiks Eesti Vene-suunaline poliitika. Tagasisideks on sealjuures Venemaa ja väliskeskkonna reaktsioon Eesti suunal. Kõiki neid skeemikomponente on väitekirja autor põhjalikumalt analüüsinud doktoritöö vastavais alapeatükkides või toonud ära nende seosed vastavate alapeatükkide käsitlusteemadega. Neist analüüsides ja kirjeldustest joonistub välja ka vajadus tuua kõnealusesse konstruktivistlikku kahe riigi suhete käsitlusesse sisse asjakohase mõistena negatiivne julgeolekustamine. Venemaa sõjajõudude üha suurem paiskamine Eesti piiride lähedusse vaid kinnitab seda. Ehkki Venemaa liidrid on korduvalt deklareerinud, et nende riik ei kavatse Eestile kallale tungida, püüab Venemaa Eestile sõjalise jõu demonstreerimise ja sellesuunaliste investeeringute tegemisega avaldada nii poliitilist kui majanduslikku survet. Seetõttu puudub ka Venemaa välispoliitika liberalismi-konservatismi teljele paigutamisel väitekirja autori hinnangul sisuline mõte, sest Venemaa imperialistlikud aktsioonid

naaberriikide vastu (Gruusiale kuuluvate alade okupeerimine 2008. aastal, väeosade formeerimine Arktika hõlvamiseks jne) kulgevad vahelduva intensiivsuse ning kentsakate põhjendustega. Meenutagem siin ka 1990. aastaid, mil Moskva rõhutas, et Eesti, Läti ja Leedu sõltumatus on tingimuslik ja Venemaal kui endisel peremehel on selle piirkonna suhtes eri huvid, kohustused ja õigused. (Koivisto 2002), (Kilvits 2008, 143).

Uurimistöö eesmärgid väitekirjas

Uurimistöö põhilisteks eesmärkideks on:

- 1) Kirjeldada ja analüüsida ajaloolises kulgevuses toimunud põhilisi poliitilis-majanduslikke sündmusi aastailt 1991-2011 Eesti-Vene suhtes (sh kahe riigi vaheliste läbirääkimiste protsess), haarates sinna võrdlusanalüüsi tarvis ka mõningaid poliitilis-majanduslikke sündmusi nn *perestroika* perioodist.
- 2) Kirjeldada ja kriitiliselt analüüsida Eesti rakendatud Vene-suunalisi välispoliitilisi liine ja analoogilise suunitlusega Venemaa Eesti suunal rakendatud välispoliitilisi liine ning doktrinaarseid lähenemisi ja nende modifitseerimist mõjutanud õigusakte ning asjaolusid.
- 3) Tuua esile Vene välispoliitikat president B. Jeltsini võimuperioodil kujundanud võtmeisikute roll Eesti-Vene suhete kujundamisel (A. Kozõrev, J. Primakov jt)
- 4) Kirjeldada ja analüüsida Vladimir Putini tõusu Venemaa presidendiks, seda soodustanud asjaolusid ja analüüsida tema kehtestatud “võimuvvertikaali” ning riigipea aktsepteeritud “riiklike oligarhide” mõju nii Eesti majanduselule kui kahe riigi vahelistele suhetele tervikuna.
- 5) Tutvustada president V. Putini korraldusel välja töötatud või uuendatud olulisi doktriine ja kontseptsioone ning näidata ära nende mõjud Eestile, pöörates sealjuures erilist tähelepanu VF Informatsioonilise Julgeoleku doktriinile kui Kremli juriidilisele instrumendile riigi ajakirjanduse suukorvistamisel ja Eesti vastase propaganda intensiivistamisel.
- 6) Anda põhjalikum ülevaade ja lühiiseloostus aastail 1991-2000 Vene kirjutavas pressis ilmunud Eestit puudutavaist materjalidest ja ka mõnedest hilisematest Eesti-vastastest propagandaraamatutest ning telesaadetest ja nende mõjudest Venemaa üldsusele, tuues ühtlasi lühidalt ära Venemaa Eesti-vastase propaganda arengusuunad.
- 7) Kirjeldada ja kriitiliselt analüüsida Eesti-Vene suhtes olulist rolli mänginud kahe riigi vaheliste piirilepingute allakirjutamise ebaõnnestunud protsessi 2005. aastal ja 2007. aasta aprillirahutusi Eestis, näidates sealjuures ära nende sündmuste järelmõjud Eesti majandusele ja Eesti-Vene kaubavahetusele.

- 8) Iseloomustada Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku ning Moskva Patriarhaadi Õigeusu Kiriku alluvus- ja omandisuhteid kui häirivat faktorit Eesti-Vene suhetes.
- 9) Iseloomustada riigi kaitsevalmidust ja riiklikku propagandat Eestis ning tuua esile Eesti ja Vene identiteetide nn mitteühildumise probleemid ja neist kooruvad Eesti muulaste identiteedi kujundamise probleem ning Eesti oma riigiidentiteedi kujundamise probleem kui üks võtmeküsimusi muulaste integreerimisel Eesti ühiskonda.
- 10) Kirjeldada ja analüüsida Dmitri Medvedevi presidentuuri aastail toimunud muutusi Eesti-Vene suhete poliitilisel ja majanduslikul tasandil.
- 11) Tuua välja Eesti-Vene suhete pikaajalise halva seisu peamised põhjused ning näidata ära perspektiivsed suunad kahe riigi koostöö tihendamiseks ja suhete parandamiseks.

Eeltoodud arvukad autori poolt püstitatud uurimistöö eesmärgid olid kõnealuses väitekirjas paratamatud, sest valitud uurimisteema käsitlemisel uurimisvaldkonna alla polüaspektselt sattunud suure ja sageli ettearvamatu käitumisega Vene Föderatsioon tingis suuremahulise uurimuse teostamise käesoleva väitekirja näol.

Nagu paljude mahukate uurimuste puhul, on ka käesolevas väitekirjas püstitatud mitu hüpoteesi (2 põhihüpoteesi ja 1 kaashüpotees). Neist esimene väidab, et **Venemaa positiivse hõlvamise poliitika polnud Eesti poole väärade eelduste, ootuste ning pidevate Vene poolele järeleandmiste tõttu pikemaajaliselt rakendatav, muutudes Eesti NATO ja Euroopa Liiduga liitumise järgselt Eesti-Vene suhete tупikteeks.** Seetõttu nõudis kõnealune liin välispoliitilise konstruktsiooni osas asendamist. Eeltoodud väite tõestamiseks näidatakse väitekirjas, et Venemaa tänased imperiaalsed aktsioonid pidanuks Eesti poliitilistele liidritele olema ajaloolist retrospektiivi arvestades selgelt aimatavad, tunnetatavad ning arvesse võetavad juba Eesti postsotsialistliku perioodi algaastail. Vähemasti tulnuks käesoleva uurimuse autori arvates Venemaa positiivse hõlvamise poliitikast loobuda juba siis, kui Venemaa alustas laiaulatuslikke sõjalisi operatsioone Tšetseenias ning kohaliku ajakirjanduse suukorvistamist, käivitas intensiivse propagandasõja Balti riikide vastu ja pani trellide taha suurärimehe Mihhail Hodorkovski. Teatavasti leidsid kõik need antidemokraatlikud sündmused aset juba käesoleva aastatuhande algaastail, mil Eesti enamik juhtivoliitikuid veel kangekaelselt lootis Venemaa positiivse hõlvamise liini rakendamisest saada senini olematuid positiivseid tulemeid. Paljuski on V. Putini valitsemisaegsel Venemaal toimunud antidemokraatlikud tagasilöögid leidnud aset ka seetõttu, et see suurriik pole suutnud enesele tänaseni leida sobilikku identiteeti. Venemaa massimeedias korratakse üksnes impeeriumiihaluses olevate poliitikute leitmotiivi Venemaast kui mingist erilise missiooni täitjast tänases maailmas. Selles teadmises tõstatus autoril käesoleva

väitekirja esimesele hüpoteesile **kaashüpotees, et Venemaa positiivse hõlvamise poliitika tulemuslikkust pärssis oluliselt Eesti ja Venemaa identiteetide ühildamatus.**

Käesolevas väitekirjas püstitatud **teine hüpotees väidab, et Eesti Venemaa poliitika on kahe riigi suhete objektiivsetest alustest palju suuremal määral tingitud nende aluste subjektiivseist tõlgendustest** (kahe riigi ühisajaloo võtmesündmuste erinev tõlgendamine, eesti- ja venekeelse elanikkonna erinevad suhtumised Eesti riiki). Sellele väitele tõestuse leidmiseks on antud uurimuses toodud ära Venemaa kirjutava pressis ning poliitilise eliidi poolt välja öeldud ajalugu moonutavad väited, justkui Eesti-Vene suhetele aluse pannud Tartu rahu ei kehtivat enam ning kujutavat enesest vaid ajaloolist dokumenti. Ka üritab autor käesolevas uurimuses näidata, et Venemaa poolne kangekaelne positsioon Eesti okupeerimise mittetunnistamisel 1940. aastal ja sellele järgnenud massirepressioonide läbiviimise pisendamisel ning muud uurimuses toodud näited ei võimaldagi Eesti Venemaa-poliitikal formeeruda lähtuvana kahe riigi suhete objektiivseist alustest vaid see formeerub pigem nende aluste tõlgendustest kahe riigi poliitilise eliidi poolt. Uurimuse autor on siinkohal küll kergelt optimistlik, sest Venemaa on president D. Medvedevi korraldusel 2010. aastal ellu kutsunud nn ajaloolise tõe väljaselgitamise komisjoni ja pakkunud nii Eesti kui Läti ajaloolastele kohtumisi Vene juhtivate ajaloolastega, et leida nõ lähiajaloo tõlgendustes ühisosa. Ent nagu autor oma uurimuses osundab Läti sellelaadilisele kogemusele, ei maksa siin loota Vene poole objektiivsusele ja vaashoitusele. Ärevaks teeb siin olukorra juba see, et mitmed B. Jeltsini presidentuuri ajal Venemaal rahvale avatud ajalooarhiivid ning avalikustatud saladokumendid on tänaseks taas üldsuse silmadele suletud. Ent ka Eesti pool on mõningaid Venemaa tegevusega seotud dokumente (näiteks Pullapää kriisiga ja parvlaev “Estoniaga” seonduvad) ilmse ülereageerimisega salastanud. Kõik see on osutunud autorile raskendavaks asjaoluks ka käesoleva uurimistöö teostamisel. Ent eelkirjeldatud hüpoteeside paikapidavus, mida antud uuring hoolega püüab välja selgitada, annaks samas Eesti poolele võimaluse töötada välja uus ning positiivselt toimiv Vene-suunaline välispoliitiline liin. Täna, millal kogu Euroopa Liit on eluliselt huvitatud headest suhetest Venemaaga, oleks Eesti suhete paranemine Venemaaga positiivseks killuks sellesse suhete kompleksi.

Kuivõrd riikidevahelistes suhetes ei eksisteeri sõprust, vaid eksisteerivad üksnes huvid, siis on need huvid olnud ka Eesti-Vene suhete tugisambaks. Erandlikke sõpruseilminguid päritolult või ajalooliselt lähedaste riikide puhul siiski esineb, näiteks Kreeka-Küpros ja Norra-Taani suhtluses. Eesti-Vene suhetes loomulikult sõprust ei saa olla kasvõi juba Venemaa ambitsioonide tõttu talle sobivail võimalustel väikesed naabrid oma huvidele ning soovidele allutada. Lisaks ammutuntud kultuurilise koostöö huvidele, mida käesolev uurimus teema liigse laialivalgumise ohu tõttu ei puuduta, on kahe riigi vahelistes suhetes eriti aktuaalsed majanduslikud huvid ja nendega lahutamatu seotud poliitilised ning julgeolekulised huvid. Seetõttu on uurimuse autor

pühendanud suhteliselt suure mahu väitekirjast kahe riigi vahelistele kaubandus-majandussuhetele, mis leiavad kajastust kõigis kolmes temaatilises väitekirja peatükis vastavate alapeatükkidena. Uurimise all on ka põhilised Venemaa julgeolekulisi huve puudutavad kontseptuaalsed ja doktrinaarsed dokumendid ning nende Eesti suunaline interpreteering ja Eesti poole asjakohased dokumendid. Ent nagu uurimuse autor väitekirjas püüab näidata, on sellised Venemaa dokumendid kirjasõnas Eesti kontekstis paljuski eksitavad, osundades justkui sellele, et Venemaal puuduvad igasugused militaarsed kavatsused Eesti suhtes. Samas aga aastail 2007-2009 Venemaa poolt läbi viidud suured sõjalised õppused Eesti piiride lähedal või ka Eesti okupeerimist imiteerivate sõjaliste harjutuste täitmine muudes militaarõppustes ning Venemaa poolsed varasemad korduvad Eesti õhuruumi rikkumised ja Eesti lähedusse paigutatud keskmaaründeraketid seda ei kinnita. Need asjaolud on saanud uurimuse autorile ka oluliseks faktoriks sobiva uurimisskeemi valikul, ehkki mitmed tänased Eesti tuntud poliitikud leiavad nüüd, et negatiivset julgeolekustamist pole Eesti-Vene suhetes enam vajagi arvestada, kuna tänaseks olevat NATO-l juba Eesti kaitsmiseks vastav kaitseplaani olemas. Samas puudub Eesti üldsusel igasugune ettekujutus sellise kaitseplaani olemusest ja selle ressursivajadustest.

Väitekirjas on eraldi alapeatükk pühendatud identiteediküsimustele. Ehkki Venemaa on lausa president Dmitri Medvedevi suu läbi teatanud, et riigil on senini suuri raskusi talle sobiva identiteedi leidmisega, ei kergenda see teadmine Eestil identiteediprobleemide lahendamist. On hästi teada, et Vene pool on Eestit juba tema taasiseseisvumisest alates süüdistanud siinse venekeelse elanikkonna ahistamises ja talle ebamäärase seisundi kujundamises ning ähvardanud selle eest Eesti poolt mitmesuguste sanktsioonidega nii Venemaa valitsuselt kui rahvusvahelistelt organisatsioonidelt. Ka mitmed Eesti sotsioloogid ja politoloogid, nagu näiteks M. Lauristin, M. Sutrop, J. Kivirähk ja M. Lotman, on üldsust informeerinud sellest, et Eesti riigil oleks nüüd viimane aeg kujundada välja meie muulastele sobilik identiteet, mis annaks võimaluse nende normaalseks integreerimiseks Eesti ühiskonda. (Lauristin 2010; Sutrop, 2007, 04.10.2008; Kivirähk 27.10.2011, 24.04.2012; Lotman 2008).

Kuna aga Eesti on paljude aastakümnete jooksul muutunud paljurahvuseliseks riigiks, tuleks mõnede teadlaste ja spetsialistide (L. Kalev, A. Uudelepp jt) arvates hakata üksikute rahvusgruppide identiteediprobleemide kõrval tõsiselt mõtlema ka ühtse riigiidentiteedi kui nende rahvusgruppide sidustaja väljakujundamisele. (Kalev 2009, 03.12.2009; Uudelepp 2009, 2010).

Käesoleva väitekirja autor on seetõttu pööranudki suhteliselt palju tähelepanu neile küsimustele, üritades osundada ühtlasi suurimaile vastuoludele eesti- ja venekeelse elanikkonna identiteetides, mis raskendavad ühtse riigiidentiteedi kujundamist ja selle kaudu Eesti-Vene suhete olulist parandamist. Kanada tuntud riigiidentiteediküsimuste uurija Will Kymlicka on riigiidentiteeti kui inimese kuuluvustunnet ühiskonna avaliku sfääri ossa nimetanud ka "sotsiaalseks kultuuriruumiks" (Kymlicka 1995). Professorite R. Vetiku ja M. Lauristini hinnanguil kannavad nii eestlased kui muulased üheaegselt nii etnilist

identiteeti, riigiidentiteeti kui riigiülest identiteeti (siinseil venelastel näiteks Venemaaga seonduv), ent paraku just viimased identiteedid vastanduvad neil ühiskonnagrupidel märgatavalt, kuivõrd ajaloolis-kultuuriline ruum seostub venekeelsel elanikkonnal valdavalt Venemaaga, mis eestlaste jaoks on pigem “negatiivne teine”. (Vetik 2008; Lauristin 2007a). Et muulaste identiteediküsimuse on Eesti riik unarusse jätnud, näitasid kujukalt juba Eesti-Vene suhteid oluliselt halvendanud 2007. aasta aprillirahutused Eestis, millel ka käesolevas uurimuses teise peatüki vastavas alapeatükis autor üksikasjalikumalt peatub. Autor leiab samas, et ühtse riigiidentiteedi kujundamine eeldab ka kodanike õigusi ja kohustusi käsitleva seadusandluse (põhiseadus, kodakondsuseadus, keeleseadus jt) kriitilist ümbervaatamist, sest lisaks eestlaste ja muulaste samastamisele riigi suhtes on riigi ja selle elanike vahel vaja luua mõlema poole õigusi ning kohustusi haarav juriidiline seos. Kuna Eesti venekeelse elanikkonna probleemistikus mängib olulist rolli ka muulaste usuline identiteet ja seda eriti seonduvana Vene Õigeusu Kiriku tegevusega Eestis, mis on kahjuks konfliktises situatsioonis tema Konstantinoopoli ja Moskva patriarhaadi alluvuses osiste vahel, siis on käesolevas uurimuses üritatud valgustada ka Eestis paikneva Õigeusu Kiriku probleemseid küsimusi, mis on senini olnud häirivaks faktoriks Eesti-Vene suhetes. Et aga suurt rolli mängib kõigi eeltoodud sündmuste ja protsesside kajastamisel ka Eesti ja Venemaa kirjutav press oma poliitilise kallutatuse või mittekallutatusega ja sealt tuleneva kõikuva objektiivsusmääraga, siis on väitekirja autor piisavalt pööranud tähelepanu ka Eesti ja Venemaa kirjutava pressiga põhilistele väljaannetele ja analüüsinud seal kajastatu objektiivsust/subjektiivsust ning selle mõju üldsusele kui meediaauditooriumile. Käesolevas väitekirjas ei ole kajastatud kas siis üldse või detailsemal kujul mitmeid Eesti-Vene suhteid mõjutanud olulisi sündmusi nagu näiteks Pullapää kriis, nn rublaafäär, läbirääkimised nn juulilepete sõlmimisel Moskvast 1994. aastal, suurte Eestile kuuluvate summade kadumine Moskva poolt kinni külmutatud VEB-Fondist jne, kuna enamik neid sündmusi kajastavaid või lahtiseletavaid olulisi dokumente ja muid materjale on julgeolekulistel või muudel kaalutlustel riiklikult salastatud. (Kümmel 2004).

Väitekirja aktuaalsus ja omanäolisus

Venemaa kui Eesti kõrval asuv rikkalike loodusressurssidega ja sealt tuleneva märkimisväärse majandusliku ja sõjalise potentsiaaliga suurriik on Eestile avaldanud tohutut ja mitmetasandilist (poliitilist, majanduslikku, kultuurilist, julgeolekulist jne) mõju juba ammu enne omariikluse kättevõitmist. See mõju jätkub Eestile ka praegusel taasiseseisvumise järgsel perioodil, mistõttu käesoleva doktoriväitekirja teemaks valitud Eesti-Vene suhted aastail 1991-2011 ja neid mõjutavad vastastikkuse suunitlusega välispoliitilised liinid ja nendega tihedas seoses olevad kontseptuaal-doktrinaarsed dokumendid on kahtlematult aktuaalseks uurimisteenaks nii praegusel ajaperioodil kui ka kaugemas tulevikus. Mitmed Eesti ajaloouurijad nagu näiteks E. Medijainen ja

M. Ilmjärv on oma uurimustes tuvastanud Stalini-aegse Nõukogude Liidu saladiplomaatia ja läbirääkimiskultuuri sarnasusi postsotsialistliku perioodi vastavate tegevustega. (Medijainen 1995; Ilmjärv 2004). Taolisi sarnasusjooni on leidnud ajaloolased D. Vseviov ja M. Laidre isegi eelnimetatud tsariaegseist tegevustest. (Vseviov, Sergejev 2007; Laidre 2008). Paraku on mitmedki meie tuntud kolumnistid kirjutava pressi veergudelt neist asjust teinud enestele ennatlikud järeldused, püüdes lugejatki uskuma panna, et meil kui Venemaa naabreil tuleks leppida juba pikemat aega sõjakalt, kasuistlikult ja variserlikult käituva Venemaaga kui selliselt meile mõjuva fataalse paramatusega. Käesoleva väitekirja autor aga selliseid hinnanguid ei toeta, sest nagu oma sõnavõttudes ja kirjutistes on rõhutanud ka Soome politoloog Seppo Tiitinen, tänases globaliseerivas maailmas otsustatakse üha enam küsimusi, mis varem kuulusid sisepoliitikasse ja parlamendi otsustusala, rahvusvahelisel tasandil, kus rahvusvahelised organisatsioonid ka kontrollivad neis sõlmitud lepingute täitmist riikide poolt (Tiitinen 1996, 55-56). Seega on ka Venemaa sunnitud üha enam oma otsustustes arvestama teiste riikide huvidega mitmesuguste rahvusvaheliste organisatsioonide tasandil ning minetama oma varasemaist aegadest omapäi tegutsemise.

Käesolevas väitekirjas püüab autor näidata, et nii mitmedki positiivsed muutused Eesti-Vene suhetes käivitusid Rootsi, Saksamaa, USA ja teiste mõjukate lääneriikide ning rahvusvaheliste organisatsioonide surve tulemusel Venemaa juhtkonnale. See ei tähenda aga väitekirja autori arvates veel seda, et suuremad probleemsused Eesti-Vene suhetes oleks nüüd bilateraalselt suhetelt langenud rahvusvaheliste institutsioonide (Euroopa Liit, NATO, ÜRO jt) tasandile lahendamiseks. Nagu rõhutas USA tuntud Baltimaade küsimuste ekspert ja kolumnist Paul Goble "Eesti Päevalehes" 30.04.2009 ilmunud artiklis "Majanduskriis kui röntgen", jäävad Eesti kolme tähtsama probleemi hulka kõrvuti majanduse tugevdamise ja vananeva rahvastikuga ka suhted Venemaaga (Goble 30.04.2009). Eeltoodud seisukohta rõhutas P. Goble ka veel nädalalehes "Sirp" vahetult enne Eesti Vabariigi taasiseseisvumise 20. aastapäeva., millega täielikult ühineb käesoleva väitekirja autor. Siit tulenevalt peab aga käesoleva doktoritöö autor vajalikuks arendada ja efektiivistada ka praeguses üha enam globaliseerivas ja üleilmses finants-majanduskriisis vaevlevas maailmas Eesti-Vene kahepoolseid suhteid nii poliitilisel, majanduslikul kui sotsiaalkultuurilisel tasandil, võttes siin arvesse nii Eesti poolt Venemaa suunal rakendatud välispoliitiliste liinide (Venemaa positiivse hõlvamise liin, Venemaa positiivse ignoreerimise liin, rahvusvahelise tasandi kaudu Venemaa survestamise liin) kogemuse kui Venemaa poolt Eesti suunal rakendatud mitmete doktriinide (Karaganovi, Primakovi, Putini jt doktriinid), kontseptsioonide ja nende tuletiste rakendamise kogemuse. Kuivõrd eelnimetatud vastastikku rakendatud välispoliitilised liinid ja doktrinaarsed dokumendid haarasid kõrvuti poliitilise, julgeolekulise ja sotsiaalpoliitilise tasandiga oma toimesfääri olulise komponendina ka kahe riigi vahelised kaubandus-majandussuhted, siis on väitekirja autor viimaseid iseloomustanud ja

analüüsinud teiste eelloetletud tasanditega tihedalt seostatuna praktiliselt kõigis kolmes väitekirja temaatilises peatükis iseseisvate alapeatükkidena, aga ka lisandustena mõningaile teistele alapeatükkidele. Selline Eesti-Vene suhetele mitmekülgne ja põhjalik lähenemine eristab käesoleva väitekirja raames teostatud uurimust enamusest teistest postsotsialistliku perioodi Eesti-Vene suhteid käsitlevatest lühiaurimustest või kirjutistest, millede tuntumaiks autoreiks on olnud V. Made, V. Juškin, M. Nutt, M. Helme, M. Mihkelson ja A. Reimer. Neist viimane on käsitlenud oma kirjutistes Eesti-Vene suhteid kas siis jooksva aasta lõikes või parimal juhul möödunud nelja-viie aasta lõikes. (Made 2004, 2005; Juškin 2010, 2012; Nutt 2008; Helme 2002, 2007); Mihkelson 2010; Reimer 23.01.2011, 25.11.2011).

Nii Eesti kui ka teiste riikide teadlaste ja spetsialistide suurt ettevaatlikust ja tagasihoidlikkust Eesti-Vene suhete postsotsialistliku perioodi mitmetasandilisel uurimisel võib käesoleva uurimistöö autori arvates mõista eelkõige liigvähese ajalise distantsiga mitmete kaalukate Eesti-Vene suhteid mõjutanud sündmuste või protsesside toimumisajast. Siinkohal soostub käesoleva väitekirja autor Turu Ülikooli ajalooprofessori Kalervo Hovi ja meie tuntud kirjandusteadlase Jaan Unduski seisukohaga, et tähtsate ajalooliste sündmuste üldtõlgenduste poolitumisaeg on kogemuslikult 10 kuni 15 aastat ja pärast seda tuleb nende toimumise põhjuseid hakata ümber hindama. Lisaks sellele rõhutab J. Undusk, et 20 aasta jooksul muutub poliitiline teadvus valdavalt ajalooliseks (Undusk 2007; Hovi 2000). Eelöeldut arvestades on käesolevas väitekirjas kajastamist leidnud 1990. aastate Eesti-Vene olulistele sündmustele ning nende varasematele kirjapanekutele teiste autorite poolt nüüd autor lisanud juurde uusi värvinguid ja tõlgendusi, kartmata tahtmatult moonutada tollel ajal toimunut ja sellele antud hinnanguid.

Väitekirja autori arvates ei saa tänapäeval globaliseerumisprotsessidest mõjutatud kiiresti muutuvast maailmast, kuhu on igakülgsest haaratud ka uuringualused Eesti ja Venemaa, enam liigse rangusega võtta eelnimetatud ajalooliste sündmuste üldtõlgenduste poolitumisaega, mille kohaselt käesolev Eesti-Vene suhteid käsitlev uurimistöö võiks vajalikul määral objektiivsuse hoidmiseks parimal juhul hõlmata aastaid 1991 – 2000. See eeldaks sisuliselt uuringut, mis avab meile Eesti-Vene suhted üksnes ajajärgul, millal Eesti polnud veel ühinenud transatlantiliste institutsioonidega, mistõttu Venemaal olid siis palju suuremad võimalused Eesti poliitilis-majanduslikuks ja julgeolekuliseks survestamiseks ning Eesti pidi äärmise ettevaatlikusega konstrueerima oma Vene-suunalise välispoliitilise liini. Teatavasti sai selliseks esmasliiniks “Venemaa positiivse hõlvamise poliitika” nime kandev välispoliitiline liin. Kuivõrd “välispoliitiline liin” pole tänapäevastes rahvusvahelistes suhetes kaugeutki rangelt defineeritud mõiste, vaid teda teatakse poliitilise eliidi poolt riigi tasandil vastu võetud välispoliitiliste otsuste kompleksina, mida rakendatakse ühe riigi või riikide grupi suunal ja mida selle sihtriikide vastureaktsioonidest tulenevalt korrigeeritakse või kapitaalselt muudetakse, siis

on rahvusvaheliste suhete spetsialistid selle mõiste alla haaranud ka riikide poolt välispoliitikas rakendatavaid kontseptuaalseid ja doktrinaarseid lähenemisi.

Käesoleva väitekirja autori arvates pidanuks Eesti poliitiline eliit Venemaa positiivse hõlvamise poliitikast kui välispoliitilisest liinist loobuma ja sellele vastavalt tegutsema (näiteks survestama Venemaad võimaliku kompensatsiooninõudega okupatsioonikahjude eest ja suhete paranemise korral pakkuma ühistransiidiprojekte) juba esimeste Venemaalt saadud tõsiste tagasilöökidega järel (Eesti-vastase propagandasõja käivitamine, topelttollide kehtestamine Eesti kaupadele jne) 1990. aastail. Ka osundab uurimuse autor siin tähtsale asjaolule, et selline välispoliitiline liin oli tihedalt seotud kahe riigi majandushuveid ja seda eriti kaubavahetuse ning transiidi alal. Nagu käesolev uuring rõhutab, olid Venemaa negatiivsed reaktsioonid Eesti ebaõnnestunud esmasele taasiseseisvumisjärgsele Vene-suunalisele välispoliitilisele liinile kõrvuti propagandistlike süüdistustega venekeelse elanikkonna ahistamisest Eestis just majanduslikku laadi, väljendudes nii topelttollide kehtestamises Eesti kaupadele, Eesti-suunaliste transiidivoogude kohatises pidurdamises, tahtmatutes sõlmida Eestiga mitmeid olulisi majandusõiguslikke baaslepinguid, kaubaautode ummikute kunstlikus tekitamises Eesti-Vene piiril jne. Kahjuks leidub sellelaadiliste majandusalaste järeldustega Eesti-Vene suhete alaseid uurimusi Eestis väga vähe. Eesti-Vene transiidist ja selle mõjust Eesti majandusele on lühidalt kirjutanud vaid R. Vare, M. Bronštein, I. Rozenfeld, E. Savisaar ja T. Vähi. (Vare 07.01.2010, 25.06.2010; Bronštein 23.01.2007, 23.03.2011; Rozenfeld 2009; Savisaar 2007; Vähi 17.11.2008, 10.01.2012). Asjaliku uurimuse topelttollide kehtestamisest Eesti kaupadele Venemaa turgudel ja nende mõjust Eesti majandusele on kirja pannud üksnes Tartu Ülikooli tänane õppejõud V. Veebel oma bakalaureusetöö näol (Veebel 1999). Kui jätta siinkohal kõrvale Eesti statistika aastaraamatud oma asjakohaste informatiivsete statistiliste arvtabelitega, siis puuduvad Eestis tänini ülevaatlilikud uurimused Eesti-Vene sotsialismijärgse perioodi kaubandus-majandussuhetest. Lühidalt on seda teinud Tartu Ülikooli õppejõud Eve Tomson oma lühiuurimuse “Venemaa majandus” raames, haarates Venemaa ja Eesti majandussuhetes vaatluse alla aastad 1990 – 2004. Praktiliselt tähendas see Eesti-Vene majandussuhete kirjeldamist ja lühidat analüüsimist ajajärgul, mil Eesti polnud veel jõudnud täielikult integreeruda Euroopa Liidu majandusellu. Ka ei peatu E. Tomson oma uurimuses konkreetsemalt Venemaa poliitilise juhtkonna otsustuste mõjul kaubavahetusele Eestiga, tuues üksnes ära Vene poole 1995.aastal kehtestatud topelttollid Eesti kaupadele kui kahe riigi vaheliste majandussuhete arengu takistaja. Ka nendib seal autor, et Venemaa kui kaubanduspartneri puhul püsib Eestil oht sattuda mõningate kaupade puhul majanduspoliitilisse sõltuvusse Venemaa tarnetest, toomata välja neid “mõningaid kaupu” (Tomson 2006).

Eeltoodud uurimuslikud vajakajäämised ning puudused on ületatud käesolevas väitekirjas, kus vaatlusalusel perioodil 1991 – 2011 (kohati ka aastaist 1987-1990) on üksikasjalikumalt toodud ka välja Eesti Euroopa Liiduga

liitumise mõjud ning 2007. aasta aprillirahutuste mõjud transiidile ja kaubavahetuse mahtudele ning struktuurile vastavais suhetes Venemaaga. Ka osundab väitekirja autor sellele, et senini pole Eesti ja Venemaa vahel sõlmitud mitmeid majanduslikke põhilepinguid (vastastikkuste investeringute kaitse leping, kindlustuspoliiside vastastikkuse tunnustamise leping jne), mis on Eesti-Vene vastastikkused investeringud jätanud tänaseni äärmiselt tagasihoidlikule tasemele. EV Statistikaameti andmeil moodustasid Venemaa otseinvesteringud Eestisse 2010. aasta lõpuks vaid 438,44 miljonit eurot (olles 4. kohal peale Rootsi, Soome ja Hollandi otseinvesteringuid) ja Eesti vastavad investeringud Venemaale 278,08 miljonit eurot. See aga tuleneb peamiselt Vene poole nn venitamis-survestamistaktikast, mis omakorda tuleneb Venemaa poolt Eesti suunal rakendatud välispoliitiliste liinide ja vastavate kontseptuaal-doktrinaarsete dokumentide sisulisest suunitlusest. Vastavate arengute ja neid mõjutanud faktorite kirjeldamise ning nende mõju analüüsiga Eesti majandusele on käesoleva väitekirja kaudu antud ühtlasi oluline panus Eesti majandusteaduslike uuringute varasalve.

Väitekirja ülesehitus

Käesoleva väitekirja sissejuhatavale peatükile järgnevad kooskõlas eelpool ära toodud uurimistöõ põhiliste eesmärkidega kolm temaatilist peatükki. Väitekirja temaatilisel struktureerimisel ja Eesti-Vene suhetes toimunud arengute periodiseerimisel lähtus autor eeldustest, et Venemaa välissuhteid vormisid peamiselt tema majanduslikud ja imperiaalsed huvid ning et Venemaa põhilisteks välissuhte kujundajateks olid B. Jeltsini võimuperioodil tema välisministrid A. Kozõrev, J. Primakov ja I. Ivanov. Ühtlasi osutab siin autor arvestamist väärt tõsiasjale, et taasiseseisvumisjärgse perioodi Eesti-Vene suhetes on ettepanekute, nõudmiste ja seisukohtade valdavaks avaldajaks senini pigem olnud Vene Föderatsioon. Seetõttu tuleb Eestit neis suhetes enamikel juhtudel kvalifitseerida vastureageerijaks. Etteruttavalt tuleb siinkohal rõhutada, et alles V. Putini võimule tulekuga said Venemaa välissuhtlemise tegelikeks kujundajateks ja suunajateks riigipea ise ning tema administratsiooni juhid ja nõunikud (M. Kolerov, S. Prihodko, S. Karaganov, S. Jastržembski jt).

Väitekirja esimene temaatiline peatükk kirjeldab ja analüüsib esmalt Eesti-Vene taasiseseisvumiseelseid läbirääkimisi nii Vene NFSV kui liidulisel tasandil, tuues juba sealt esile Vene poole edasiselt jätkuva läbirääkimisstiili ja taktika, mis osutus suures osas oma äkiliste probleemitõstatuste-vahetustega Eesti poolele raskesti etteaimatavaks. Ka analüüsitakse seal mitmetasandilises kontekstis Eesti-Vene suhteid president B. Jeltsini võimuperioodil (1991 – 2000), kus nende suhete ähmastajaiks olid lisaks globaliseerumisele ka mõlemas riigis vahav suur kuritegevus, varimajandus, lünklik seadusandlus ja mitmed muud faktorid ning kus Eesti poole peatähelepanu oli keskendunud Vene vägede kiirele väljaviimisele Eestist, mille järgselt sooviti alustada piirisuhte reguleerimist Venemaaga. Suuremad rõhuasetused on selles peatükis pandud

Eesti välismaalaste seadusele ja selle mõjudele kahe riigi vaheliste läbirääkimiste käigule, aga ka nende läbirääkimiste põhiprobleemide laienemisele rahvusvaheliste organisatsioonide tasandile. Kõnealune peatükk jaotub alapeatükkideks vastavalt A. Kozõrevi, J. Primakovi ja I. Ivanovi välisministriks oleku aegadele. Tähelepanu all on ka Vene-poolse “lähivälismaa” doktriini rakendamise katsed ja Eesti poolne “Venemaa positiivse hõlvamise poliitika” kui kahe riigi suhteid vastastikku mõjutanud välispoliitilised liinid. Eraldi alapeatüki raames peatatakse Eesti-Vene majandussuhetel aastail 1990 – 1999, kust ilmneb Eesti teatud majanduslik sõltuvus Venemaa majandusest, millele pandi alus juba NSV Liidu aegse plaanimajandusliku tööjaotusega ja millest polnud Eestil võimalik väga kiirelt vabaneda.

Väitekirja teine temaatiline peatükk keskendub president Vladimir Putini ja tema lähikonna poolt aastail 2000 – 2008 aetud välispoliitikale ning selle perioodi Eesti-Vene suhetele. Väitekirja autor osundab siin olulisele asjaolule, et ühest küljest Eesti ja tema sõbralike naaberriikide edukas integreerumine Euroopa Liitu ning NATO-sse ning teisalt endise KGB ohvitseri Vladimir Putini kui presidendi sammud riigiaparaadi juhtivtasandi täitmisel endiste kõrgete KGB ohvitseridega viisid paratamatult Eesti-Vene suhete märgatavale teravnemisele. Uurimuse autor osundab siin ühtlasi olulise faktina sellele, et V. Putini meeskonna initsiatiivil loobus Venemaa klassikalise “lähivälismaa” poliitika rakendamisest Eestile koheselt pärast viimase integreerumist euroatlantiliste struktuuridega. Ka näitab uurimuse autor, et osa Eesti poliitilist eliiti hakkas siis mõistma ka Venemaa positiivse hõlvamise poliitika tulutust ning püüdis seda asendada “positiivse ignoreerimise” välispoliitilise liiniga. Eraldi alalõikudena käsitletakse selles peatükis 2000. aastal jõustatud Vene Föderatsiooni kaitsedoktriini, sama ajajärgu välis- ja julgeolekukontseptsioone ning Vene Föderatsiooni Informatsioonilist Julgeolekudoktriini, aga ka 2008. aasta Vene Föderatsiooni Välispoliitikakontseptsiooni aluseid. Antud uurimusosas juhib autor ka tähelepanu sellele, et kui V. Putini esimesel presidentuuril (2000 – 2004) oli Eesti Venemaa huviobjektide hulgas tagaplaanil, siis tema teise presidentuuri ajal (2004 – 2008) hakkas V. Putin juba ise kontrollima ja suunama Balti-suunalist (sh ka Eesti-suunalist) välispoliitikat, kuna Balti riikide aktiivne sõjaline koostöö USA-ga Iraagis, Afganistanis ja NATO struktuurides ning vene keele kasutuse piirangud Balti riikides ärritasid Venemaad eriliselt. Eraldi alapeatükkidena käsitleb uurimuse autor selles peatükis nn pronksiöö sündmusi 2007. aastal ja nende majanduslikke ning poliitilisi järelmeid Eestile, aga ka Eesti-Vene piirilepinguga seonduvat.

Väitekirja kolmandas temaatilises peatükis on autoril vaatluse all võimuvahetus Kremli ning Dmitri Medvedevi presidentuuri tööaastad (lühidalt ka 2011. aasta), millistest esimesi autor iseloomustab kui ebamääraast presidenti-poolset tippvõimu jagamist ekspresident V. Putiniga. Selle peatüki raames on eraldi alapeatükkidena vaatluse all ka kahe riigi identiteediprobleemid ja Eestis asuva Vene Õigeusu Kiriku probleemid kui arvestatavad probleemid takistused Eesti-Vene suhete parandamisel. Samuti on käesolevas peatükis autor pidanud

otstarbekaks veel kord kokkuvõtlikult anda hinnang Eesti poolt edutult rakendatud Venemaa positiivse hõlvamise poliitikale kui välispoliitilisele liinile.

Eelpool lühidat sisututvustust leidnud kolm valitud uurimisteemat kajastavate sündmuste ja protsesside kronoloogilise kulgnevuse põhimõtet järgivat temaatilist peatükki moodustavad autori hinnangul terviku, mis võimaldab anda kompleksset hinnangut kogu senise postsotsialistliku perioodi kestel kahe sihtriigi (Eesti ja Vene Föderatsiooni) poolt rakendatud vastastikkuste välispoliitiliste liinide ning neid asendavate või täiendavate kontseptuaal-doktrinaarsete dokumentide mõjust Eesti-Vene suhetele ja viimaste arenguperspektiividele.

Uurimisseis ja uurimistöö allikmaterjalid

Eesti ja Vene poole vastastikku rakendatud välispoliitiliste liinide või neid asendavate-täiendavate kontseptuaal-doktrinaarsete dokumentide rakendamise mõjusid Eesti-Vene suhetele, aga ka Eesti-Vene suhteid kompleksina kogu senise postsotsialistliku perioodi ulatuses ei ole senini Eestis spetsiaalselt uuritud. Eesti-Vene suhteid on nii Eesti massimeedia kui ka teaduskirjandus kajastanud fragmentaalselt kas siis seoses Eestis või Venemaal eelseisvate või äsja toimunud võimuorganite ning presidentide valimistega, mõningail juhtudel ka Eesti-Vene suhteid oluliselt mõjutanud sündmustega (näiteks 2007. aasta Eesti aprillirahutustega) seoses. Kuivõrd tänane Eesti poliitikateadus pole veel kaugeltki küpses arengustaadiumis, siis on väitekirjas küllaltki tihti viidatud ka Eesti kõrgkoolides õppeotstarbeliselt teostatud uurimistöödele, nt bakalaureusetöödele ja magisträtöödele. Samas on küllaldaselt viiteid ka asjakohastele artiklitele meie kirjutavast pressist. Kui kahe maailmasõja vahelise perioodi Eesti-NSV Liidu ja Eesti-Vene suhetest on kirjutatud põhjalikke uurimusi mitmed Eesti teadlased (E. Medijainen, E. Mattisen, M. Ilmjärv jt), siis sotsialismijärgse perioodi vastava temaatika kohaste uuringutega oleme Eestis paraku veel algstaadiumis. (Medijainen 1995; (Mattisen 1993; Ilmjärv 2004). Oma meenutusi Eesti-Vene vahelistest kontaktidest ja seal tõstatunud probleemidest on meie kirjandusse jäädvustanud ekspresidendid Lennart Meri ja Arnold Rüütel ning veteranpoliitikud Edgar Savisaar ja Marju Lauristin. Ent nende kirjapandu Eesti-Vene suhetest ulatub vaid 2006.aastani ja keskendub peamiselt isiklike kontaktidega saadud muljetele ega puuduta sealjuures Eesti-Vene majandusalaseid küsimusi. (Rüütel 2006a, b; Lauristin 2010; Savisaar 2004; Meri 2007). Põhjalikult on omi tähelepanekuid Venemaa poliitikaelust B. Jeltsini võimuperioodil jäädvustanud asjakohasesse mälestusteraamatusse suursaadik Mart Helme (Helme 2002). Tema on ka esimeseks Venemaa-küsimuste eksperdik, kes oma sulest ilmunuid raamatus “Pronksiöö proloog” teeb käesoleva uurimuse tarvis olulise järelduse, rõhutades et “Eesti liikus pikki aastaid järeleandliku Vene-suunalise poliitika viljelemisega nn “Venemaa positiivse hõlvamise poliitika” raames samm-sammult pronksiöö poole.” (Helme

2007). M. Helmega analoogilistele järeldestele jõudsid oma esinemistes ja kirjatöödes pea samal ajal ka mitmed Eesti parlamendipoliitikud nagu näiteks Tunne Kelam, Andres Herkel ja Mart Nutt. (Kelam 2006; Herkel 2007; Nutt 2008).

Olulise võrdlusbaasina lootis käesoleva väitekirja autor kasutada oma uurimuses Igor Gordejevi kui Vene-poolse autori VF Välisministeeriumi Diplomaatilises Akadeemias kirjutatud kandidaadiväitekirja teemal “Rossiisko-Estonskije otnoshenija i perspektivõ ih razvitija” (“Eesti-Vene suhted ja nende arenguperspektiivid”). Kahjuks võimaldati käesoleva väitekirja autoril vaid Moskvast kohapeal tutvuda selle uurimuse autoreferaadi kärbitud tekstis kserokoopiaga. Sealt ilmses väitekirja tuumiksisuna deklareering, et Eesti sai NSV Liidult pärandiks suure tööstuskompleksi, mida venekeelsesse elanikkonda hoolimatu suhtumise tõttu ei osata nüüd taasiseseisvunult enam edukalt eksploateerida ning lootes Lääne tehnilisele abile müüakse see jupiviisi lihtsalt vanarauaks maha. Ka olevat Eesti jätnud unarusse talle kasulikud Eesti-Vene kaubandus-majandussuhted, mis mõjutavat niiviisi negatiivselt ka kahe riigi poliitilisi suhteid (Gordejev 1998).

Ainsa asjakohase Vene-poolse põhjaliku uurimuse, mille baasil suursaadik Raul Mälgu väitel käesoleva uurimuse autorile korrigeeris ka Eesti oma poliitikat Venemaa suunal, õnnestus käesoleva väitekirja autoril tutvuda sotsioloogiadoktor Renald Simonjani poolt 2005. aastal raamatuna ilmunud monograafiaga “Rossija i stranõ Baltii” (“Venemaa ja Baltimaad”). Ehkki nimetatud monograafia vaatleb Venemaa suhteid üheaegselt kolme Balti riigiga, on seal avaldatud asjakohase faktilise materjali maht ja mitmesuguste küsitlustulemuste hulk aukartust äratavad. Samas ei püüa kõnealune autor erinevalt eelnimetatud I. Gordejevist teha oma uurimuses Vene poolt õigustavaid-kiitvaid ülepolitiiseeritud järeldesti. Ta mõõnab, et Venemaa ja Balti riikide üleminekustrateegiad turumajandusele ja Lääne-tüüpi demokraatialle on olnud põhimõtteliselt erinevad. Kui Balti riikide poliitilis-majanduslik eliit lähtub loosungist “Tagasi Euroopasse”, siis Venemaa eliit eelistavat suhete tihendamist Aasiaga ja vaatlevat Euroopat varuvariandina. Olulise osa oma uurimusest on R. Simonjan pühendanud “venekeelse elanikkonna” uurimisele Balti riikides läbi arvukate küsitluste, kus autor leiab, et suured erinevused käitumislaadis ning võimudesse suhtumisel on juba selle elanikkonna grupi sees venelaste, valgevenelaste, ukrainlaste ja juutide vahel. Veelgi suuremaid käitumiserinevusi leiab R. Simonjan eelnimetatud gruppi kuuluvate töövõtjate ja ettevõtjate vahel. Siit tulenevalt soovitat R. Simonjan Balti riikidel arendada forseeritult häid suhteid esmalt kohalike venekeelsete ettevõtjatega, kellede kaudu kinnistuksid edaspidi ka positiivsed suhted ametliku Moskvaga. Antud uurimuses on mitmeid huvipakkuvaid arvamusi kolme Balti riigi erisuste kohta. Näiteks leiab R. Simonjan, et just leedulased on kõige sõjakamad baltlased, kes seetõttu ka esimestena selles regioonis eraldusid NSV Liidust. Samas olevat Eestil kõige kõrgem elatustase Baltikumis ja suurim umbusk venelastesse. Viimast tulevat mõista läbi ajaloolise fakti, et kuni 1991. aastani mujalt

Tallinnasse saabunud venelastest üle 90%-le kindlustas nõukogude võim omaette korteri, samas kui paljud kohalikud eestlased ei saanud sellistest elamistingimustest unistadagi. Ent kogu selle laiaulatusliku ja rikkaliku sotsiaalmajandusliku informatsiooniga varustatud uurimuse nõrkade külgedena näeb käesoleva väitekirja autor puudulikku lisainformatsiooni toodud rohkete statistiliste ja galluplike tabelite juures, kus pahatihti pole ära näidatud algallikat või siis gallupite tellijat ja teostajat. Tihtipeale ei selgu toodud küsitlustulemuste puhul, kui suur oli sealjuures valim (küsitletute arv) ning milliseid regioone ja sotsiaalseid grupe küsitlus hõlmas või milliste meetodikate abil saadud andmeid analüüsiti (Simonjan, 2005).

Väitekirja autor leiab, et elkirjeldatud R. Simonjani monograafia omab suurt praktilist väärtust nii meie politoloogidele kui juhtivpoliitikuile, kuna selle II peatükis kirjeldatud Vene diasporaa kujunemise analüüs Balti riikides ja sellega seoses tehtud ettepanekud Venemaa juhtkonnale ongi olnud aluseks Kremlile praeguse kaasmaalaste poliitika kujundamisel.

Käesoleva väitekirja temaatikaga haakuvaist analüütilise iseloomuga kirjutistest võib Eesti poolelt leida tunduvalt enam ning hõlpsamini huvipakkuvaid materjale kui Venemaa poolelt, kes on ilmselt osa sellelaadseid materjale salastanud või kujundanud bürokratlikud barjäärid raskendamaks neile ligipääsu. Paraku hõlmab rõhuv enamik Eesti poole materjalidest kitsast ajaperioodi või siis kindlaid aspekte nagu näiteks Akadeemilise Balti ja Vene Uuringute Keskuse poolt EV Kaitseministeeriumi tarbeks tehtud Eesti-Vene suhete ja Venemaa sõjalis-poliitiliste hoiakute alased perioodilised lühiuurimused (ametkonnasiseseks kasutamiseks), Eesti Diplomaatide Koolis Vahur Made initsiatiivil tehtud lühiuurimused Eesti-Vene suhetest poliitilis-julgeolekulisel tasandil (Made 2004), Eesti Välispoliitika Instituudi kogumike analüütilised käsitlused Eesti-Vene suhete erinevaist tahkudest (Eesti välispoliitika aastaraamatud alates 2003. aastast), aga ka mitmed kõrgkoolides kirjutatud aine- ja lõputööd. Viimaste hulgast pakkus käesoleva väitekirja autorile erilist huvi Thor-Sten Vertmanni Tartu Ülikoolis valminud bakalaureusetöö teemal “Mänguteoreetiliste käsitluste rakendamise otstarbekusest väikeriigi ja suurriigi bilateraalsete suhete analüüsimisel: Eesti ja Venemaa vahelised konfliktsituatsioonid”. Tolles uurimistöös on rakendatud mänguteooria edasiarendustena poliitilise kauplemise teooriat ja käiguteooriat välispoliitika rakendamise analüüsil ning planeerimisel, mis osundab kvantitatiivsete uurimismeetodite esmaskasutusele Eestis teostatud poliitikauuringutes. Kuna maailmapraktika on senini näidanud kvantitatiivsete meetodite kasutamise edukust poliitilisel tasandil siiski vaid konfliktsete rahvusvaheliste sündmuste uurimisel, siis ka T.-S. Vertmann on neid meetodeid kasutanud üksnes Tartu rahu, nn baaside lepingu ja Venemaa relvajõudude Eestist väljaviimise leppe sõlmimise retrospektiivseil analüüsidel. Kahjuks selline analüüsimetoodika ei võimalda põhimõtteliselt vaadelda protsessi, kus osalejad teevad irratsionaalseid või ebaloogilisi otsuseid ja on sellega etteaimamatud, mis aga ongi omane Vene diplomaatia praktikale pikemate

läbirääkimisvoorude puhul. Siit tulenevalt loobus käesoleva väitekirja autor sellise uurimismeetodi kasutamisest, arvestades ühtlasi teadmisega, et konfliktseid Eesti-Vene pöördelisi sündmusi postsotsialistlikul perioodil on juba teiste meetoditega piisavalt uuritud. Lisaks sellele pole T.-S. Vertmanni uurimismetoodikat juba põhimõtteliselt sobilik kasutada uurimisobjekti väliskeskonna järsu muutumise korral (näiteks USA tugev toetus Eestile ja tema samaaegne surve Venemaale mingi Eesti-Vene vaidlusaluse probleemi lahendamisel). Täna Eesti-Vene suhetes saaks asjatundjate hinnangul mänguteooriat rakendada kahjuks vaid kitsas nn vangide dilemma variandis, mille üldtulemus on aga niigi teada: Venemaa soovib Eestis omada suurt mõjuvõimu, Eesti aga soovib samas minimaalset idapoolset mõju (Vertmann 2004).

Ulatusliku uurimuse Eesti-Vene suhetest on kohandanud raamatuks pealkirja all “Venemaa: valguses ja varjus” Riigikogu väliskomisjoni esimees Marko Mihkelson. Kasutades arvukaid intervjuusid Venemaa elu mõjutanud inimestega, on ta raamatusse sõnastanud oma vaatenurga Venemaa mõistmiseks Eesti positsioonilt. Ta alustab omi Venemaa vaatlusi suurvürst Ivan III poolseist Novgorodi ja Pihkva vallutustest, milledele tõmbab sarnasusjooned 1940. aasta Eesti okupeerimise ja annekteerimisega stalinliku NSV Liidu poolt. Kuigi suur osa raamatust on pühendatud perestroika ja NSV Liidu lagunemise protsesside kirjeldamisele, on seal ka hinnatavaid intervjuusid Venemaa välispoliitikat mõjutanud ja kujundanud inimestega, kelledest mitmedki annavad oma lühihinnangu suhetele Eestiga. Viimased haaravad kahjuks vaid 1990. aastaid ning keskseks hinnanguandjaks on seal eksvälisminister Andrei Kozõrev. M. Mihkelsoni hinnang V. Putini tegevusele langeb raamatus üldjoontes kokku väitekirja autori vastavate hinnangutega. Et M. Mihkelsoni käsitlused Eesti-Vene suhetest ulatuvad aastani 2010, siis oodanuks käesolevate ridade autor temalt ka hinnangu andmist istuva Venemaa riigipea Dmitri Medvedevi tegevusele. Ent selle asemel leiab lugeja raamatust lühirepliike sellest, et D. Medvedev on V. Putinist leebema käitumismaneeriga, ent peab Putini kombel parlamentaarset korda katastroofiks Venemaale ja hoiab Putini valitsemisaegset üldist hoiakut Balti riikide suhtes. Viimase väitega pole võimalik täielikult nõustuda, sest tänaseks on Venemaa retoorika “venekeelse elanikkonna ahistamisest ja fašismi heroiseerimisest” märgataval määral sumbunud ning asendunud majandusliku ekspansionismi taotlustega. Viimasest aga M. Mihkelson oma raamatus ei räägi. Näib, et majanduspoliitilisi aspekte püüab ta oma uurimuses üleüldiselt vältida. Ent ka poliitilisel tasandil on M. Mihkelsonil uuringus mõningast tasakaalustamatust, sest ühelt poolt ta pöörab liigset tähelepanu Tšetšeenia probleemidele, teisalt aga ei lausu sõnagi Vene Föderatsiooni Kommunistliku Partei kui idanaabri peamise opositsioonijõu tegevusest. Ometigi suutis V. Putin kehtestada Venemaal oma kurikuulsa “võimuvvertikaali” vaid tänu kommunistide tugevale toetusele Riigiduumas, kes ekslikult pidasid kohtadel valitud kubernere Kremlile allumatuiks ahneteks vürstideks ja eelistasid neile Kremlile määratud kubernere (Mihkelson 2010).

Et Balti riikide suhteid Venemaaga mõjutasid oluliselt ka mitmed Lääne-Euroopa riigid, siis oli käesoleva uurimistöo autorile oluliseks allikaks Jena Fr. Schilleri nimelise Ülikooli professori Helmut Hubeli teadusartikkel “The EU, the Baltic States and Post-Soviet Russia: Theoretical Problems and Possibilities for Developing Partnership Relations in the North-Eastern Baltic Sea Region” (ilmus professor Olav F. Knudseni poolt 1999. aastal koostatud vastavas teadusartiklite kogumikus), kus on analüüsitud Balti riikide, Vene Föderatsiooni ja Lääne-Euroopa riikide vahelise “kolmnurga” sidemeid ja erinevate koolkondade lähenemisi sellele kooslusele. Kõnealuses artiklis nendib H. Hubel, et post-sotsialistliku perioodi algul töötasid Venemaa liidrid ühineda Lääne tunnustatud institutsioonidega nagu näiteks Euroopa Liiduga ning olla demokraatlike Euroopa riikide ühtses rivis. Mõne aasta pärast aga need lubadused unustati, mis annab tunnistust raskustest 70-aasta pikkuse sotsialistliku korra ületamisel. Samal ajal suutsid aga Ida-Euroopa riigid teha suuri muutusi nii poliitilises kui majanduslikus süsteemis. H. Hubelile näib selle juures, et autoritaarsuse ja sotsialismnostalgia kammitasid Venemaa on oma ühiskondlikus arengus ja välissuhtluses tardunud kahe raskelt haakuva arengujoone vahele. Ühelt poolt üritab Kreml oma autoritaarse juhtimisstiiliga sealt Venemaa arengute suunamist jätkata, mis justkui viitab Th. Hobbesist lähtuvale ja K. Waltzi ning H. Morgenthau kaasajastatud jõulisele riigivõimule baseeruvate rahvusvaheliste suhete paradigmat (st neorealismile) tuginemisele. Teisalt aga püüab Venemaa juhtkond Balti mere regioonis kehtestada enesele meelepäraseid ühiseid reegleid ja institutsioone, mis osundab Hugo Grothiusest lähtunud ning J.S. Nye ja R.O. Keohane'i modifitseeritud institutsionalismimudeli kasutamisele, kus Venemaa nn rahvusvahelisteks tugiorganisatsioonideks oleksid OSCE, Euroopa Nõukogu ja ÜRO. H. Hubel tuleb oma teadusartiklis käesoleva väitekirja temaatikaga haakuvale olulisele järeldusele, et Venemaa ei saa paraku järgida neorealistikku paradigmat, kuna see ei haaku tema “lähivälismaa” kontseptsiooniga ja sealt edasi arendatud vastava doktriiniga. Ent pea samale järeldusele jõudis väikese ajalise nihkega ka selle välispoliitilise doktriini autor Sergei Karaganov ise ning soovitas Kremlil rakendada Balti riikidele “lähivälismaa” põhimõtete asemel Soomes hästi töötanud “finlandiseerimistaktikat” koos Euroopa Liidu assotseerunud liikmelisuse ja NATO-st kaugenemise soovitustega. Nähes selliseid Balti suunalisi välispoliitilisi muutusi ametliku Moskva poolelt, soovib H. Hubel Balti riikidel, kes juba ettearvatult ei aktsepteerinud Karaganovi soovitatud poolikut euroatlantilist integratsiooni, tegutseda kolmanda tänapäevase rahvusvaheliste suhete paradigma vaimus, mis baseerub Immanuel Kantist lähtunud ning Hedley Bulli ja Martin Wighti poolt tänapäevastatud organiseeritud ühiskondade, demokraatlike väärtuste ja üleilmse majandusliku aktiivsuse koosluse teooriale. Nii H. Hubel kui ka käesolevate ridade autor on veendunud, et viimati kirjeldatud paradigma vaimus on arenenud edasi Euroopa Liidu liikmesriigid ja selline arengutee on parim ka Balti riikidele, sh Eestile,

sest ta arvestab maailmas üha aktuaalsemaks muutuvaid sotsiaalseid ja transnatsionaalseid faktoreid (Knudsen 1999, 244).

Mitmed Balti riikide ja Venemaa vahelisi suhteid analüüsinud lääneriikide teadlased on oma uurimustes juhtinud tähelepanu ka Vene poole tõsistele õiguslikele riiivetele suhetes Balti riikidega. Käesoleva väitekirja autor peab siin oluliseks Heidelbergi Ülikooli rahvusvahelise õiguse professori Boris Messneri uurimust “Das Recht der Staatensukzession”, kus autor avaldab tõsist kahetsust, et “Vene rahvusvahelise õiguse spetsialistid pole kirjutanud ühtegi tõeliselt objektiivset kriitilist käsitlust 1940. aasta sündmuste kui Balti juhtumi kohta.” (Meissner 1995, 359). Sellistest asjadest aga saavadki alguse probleemid Eesti-Vene suhete objektiivsete aluste arvestamise/mittearvestamisega ja nende aluste väärtõlgendamisega, mis ei võimalda kahe riigi vahelisi suhteid olulisel määral parandada. Võttes siinkohal vaatluse alla Venemaa Balti suunal teostatud õigusriivete peamised õigustajad, kerkib koheselt esile “Kremlis kirjanikuks” Venemaal kutsutav Vjatšeslav Rõbakov, kelle hinnangul saavad tänane Venemaa normaalselt eksisteerida üksnes erinevatesse tsivilisatsioonidesse kuuluvaid rahvaid ühendava impeeriumina, mida ei tohtivat võtta kui koloniaalimpeeriumit vaid hoopis kui tolerantsust ilmutavat kooslust, mis pakub eri rahvustele sobivat ühist katust. Ka leiab V. Rõbakov, et lääneriikide propageeritavad inimõigused sobivat ainult neile endile, mistõttu Venemaa järgib oma multirahvuslikus impeeriumis “oma mõõdupuu” järgseid Venemaa eripärasid ja seal elavate rahvuste huve üheaegselt arvestavaid demokraatiareegleid (Rõbakov 2004).

V. Rõbakovi vaateid toetab energiliselt teinegi “Kremlis kirjanikuks” Venemaal tituleeritav propagandakirjanik Aleksandr Melihhov. Tema viimaste kirjutiste põhjal tundub, et ta on keskendunud nüüd impeeriumivastaste kirjutiste autorite nagu näiteks professorid Igor Jakovenko ja Aleksandr Ahhiezer, ründamisele ning mahategemisele. Viimaste ühine ajalooteaduslik teos “Venemaa ajalugu: lõpp või uus algus ?” tekitas Venemaa üldsuses suurt elevust ning Kremli suurt ärevust. Sellised reaktsioonid pole sugugi üllatavad, arvestades raamatu lõpus toodud autorite tõdemust, et “tõeliste rahvuslaste ilmumine Venemaal tooks kaasa rünnakute lõppemise nende vastu, kes on vastustanud Vene ekspansiooni, sest tõeline rahvuslane mõistab alati teist rahvuslast ega pea teda reeturiks.” (Ahhiezer, Kljamkin, Jakovenko 2005).

Käesoleva väitekirja autor on oma uurimistöös pöördunud ka tänapäevaseid rahvusvahelisi suhteid laias spektris analüüsinud ja mõjutanud klassikute nagu K. Waltz ja R.O. Keohane'i poole. Esmasel vaatlusel tundus autorile, et nendel teadlastel puudub otsene mõju Venemaa poliitilistele liidritele. Ent väitekirja autori ühel diskussioonil 2003. aastal Moskvast selgus vestlusest sealse hästiinformeeritud riigiametnikuga, et Venemaa asepeaminister Sergei Ivanov on õigustanud Iraani tuumarelvade loomisele suunatud tegevusi just Kenneth Waltzi poolt 30. oktoobril 2002. aastal John Hopkinsi SAIS Bologna Keskuses väljaõelduga. Nimelt rõhutas K. Waltz seal oma kõnes, et ka paariiriigid suhtuvad kohusetundlikult tuumarelvade käitlemisel, kusjuures tuumarelvade levik tagab tegelikult maailmas rahu. Seega polevat Iisraelil ja USA-l vajadust

Iraani tuumaambitsioonide pärast rünnata. President D. Medvedevit huvitavat aga Robert O. Keohane'i ja tema koolkonna tööd, eriti aga "Legalization and World Politics", mis keskendub rahvusvahelise õiguse ja maailmapoliitika vastastikkustele seostele. (Keohane 2001). Seevastu ekspresident ja peaminister V. Putin eelistavat aga lugeda ja kiita K. Waltzi töid, eriti tema uurimust "Globalization and Governance", mis nägi trükivalgust 1999. aastal ja kus autor nendib, et viimase 20 aastaga on riikidevaheline majanduslik sõltuvus tuntaval määral kasvanud (Waltz 1999). Samas on ilmne, et olenemata Venemaa liidrite suurest huvist Lääne juhtivate politoloogide ja rahvusvaheliste suhete ala ekspertide tööde vastu, ei sea nad kaugeltki omi strateegilisi samme selliste Lääne klassikuist professorite nägemuste vaimus. Tsiteerides tuntud Kanada ajakirjaniku Mark MacKinnoni raamatu "Uus külm sõda" üht lõiku, omab Kremli uus võimuvvertikaal enda käsutuses rühma võimekaid poliit tehnolooge eesotsas Gleb Pavlovskiga (kes küll tänaseks on juba leidnud mõnusa töökoha USA-s) ja tema õpilaste Marat Gelmani, Sergei Markovi, Stanislav Belkovski ning Vjatšeslav Nikonovi näol. Need isikud on D. Medvedevile ja V. Putinile sama tähendusega nagu J. Carville ja K. Rove olid B. Clintonile ja G. Bushile, aidates riigijuhtidel töötada välja "poliit tehnoloogiaid", mis peavad Vene riigi võimalikult kiiresti tugevaks tegema. (MacKinnon 2008, 30). Siit tulenevalt arvestab käesoleva väitekirja autor oma uurimuses tõsiselt eelnimetatud ja ka teiste tunnustatud poliit tehnoloogiliste persoonide tegemiste ja väljaütlemistega, kui tõsiste mõjuritega riigi tipptasandil toimivas poliitilise otsustuse protsessis.

Olulisteks materjalideks olid autorile käesolevas väitekirjas Eesti ja Venemaa identiteediprobleeme puudutavad kirjutised, sest nagu uurimuse autor juba oma hüpoteesipüstitusega näitab, takistavad just suured probleemid kahe riigi identiteetides ja nendest tulenevad mittehaakumised normaalset suhestumist Eesti ja Venemaa vahel. Eesti ja Venemaa identiteediprobleemide lahkamisel kasutas autor peamiselt Eesti selle valdkonna tunnustatud spetsialistide ja teadlaste nagu A. Uudelepp, L. Kalev, R. Vettik, M. Lauristin, T.U. Raun, M. Sutrop ja I. Raig, asjakohaseid uurimusi ja artikleid, aga ka sotsioloogide K. Kortsu ja T. Vihalemma ning Eesti kaitseväge endise juhataja kindral A. Laaneotsa vastavaid nägemusi ja seisukohti. (Uudelepp 2009, 2010; Kalev 2009, 03.12.2009; Vetik 2008, 30.10.2009; Lauristin 2007b, 2010; Raun 1991, 2009; Sutrop 2007, 04.10.2008; Raig 07.04.2006; Korts, Vihalemm 2008; Laaneots 25.02.2010).

Neile täiendusena olid olulised A. Medushevsky teadusartikkel Euroopa identiteedist ja sellega seotud probleemidest ning prantsuse professori F. Gere' nägemus Venemaa identiteediotsinguist. (Medushevsky 2006; Gere 2007). Vene Õigeusu Kiriku Tallinna Piiskopkonna ja Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku vaheliste lahkkelide ja omandiprobleemide lahtiseletamisel ning analüüsil, mis on häirivaks teguriks senini Eesti-Vene suhetes, olid väitekirja autorile suureks abiks R. Altnurme, P. Rohtmetse, V. Vihuri ning patriarhide Aleksius II ja Kirilli sellealased ulatuslikud uurimused, mis on ilmunud trükist vastavate

suuremahuliste raamatutena. (Altnurme, Rohtmets, Vihuri 2009; Aleksius II, Kirill 2009).

Üheks pöördeliseks sündmuseks postsotsialistlikes Eesti-Vene suhetes oli 2005. aastal tulemusteta lõppenud Eesti-Vene piirilepingu ratifitseerimise protsess, kus Vene poolt pretsedenditult võttis tagasi oma allkirja sellelt lepingult. Tegelikult algas see protsess juba vastava lepingu parafeerimisega 1996. aastal Petroskois. Ent kuna Eesti-Vene piirilepingu probleemid on juba mitmete autorite poolt põhjalikumalt käsitletud leidnud, ei hakanud käesoleva väitekirja autor neil ulatuslikumalt peatuma. Selles temaatikas soovib väitekirja autor esile tuua piirilepingu temaatikat ulatuslikult uurinud Henn Põlluaasa ja 2010. aastal tema sulest ilmunud raamatut “Eesti-Vene piirileping”. Kahjuks jõuab H. Põlluaas oma raamatu lõpuosas Eesti-Vene piirilepingu vastaste seisukohtadele, et kõnealust piirilepingut polevatki Eestil vaja, kuna Tartu rahuleping on juba olemas ning sellega on Eesti ja Venemaa vaheline riigipiir määratud (Põlluaas 2010, 503-506). Väitekirja autorile tundub, et sellisele lõppjäreldusele võisid H. Põlluaasa kallutada ka mõned teised selleteemalised uurimused. Nii on Riin Saadjärv Tartu Ülikoolis kirjutanud magistritöö teemal “Vene piiriläbirääkimistel kasutatavatest argumentidest ja põhjendustest 1991. aasta järel”, kus ta uurib normatiivsete argumentide kasutamist piiriläbirääkimistel ja reaalspoliitiliste argumentide rollist neis. Autor tõdeb seal, et veel tänini puudub rahvusvaheliselt aktsepteeritav piirikonfliktide uurimise teooria, mistõttu iga piirikonflikti vaadeldakse unikaalse juhtumina. Siit tulenevalt on Venemaal piirivaidlused lõpetamata lisaks Eestile veel ka Hiina RV-ga, Jaapaniga ja mitme teise riigiga. Ent R. Saadjärve arvates see asjaolu neil riikidel suhteid Venemaaga ei häiri, kuna vastavais bilateraalsetes lähtutakse rahvusvahelisest õigusest vastastikkust võimutasakaalu jälgides. (Saadjärv 2008). Kuivõrd Venemaaga piiritülide lahendamisel on märkimisväärset edu saavutanud Soome, siis soovib käesoleva väitekirja autor selles küsimuses pöörduda Soome kogemust põhjalikult kirjeldanud Anssi Paasi poole (Paasi 1995; 1996). Ühtlasi rõhutab käesolevate ridade autor asjaolu, et Eesti-sugune väikeriik ei tohi Venemaaga piirisuhetes ära unustada julgeolekulisi aspekte. Selles osas on asjatundlikke teadusartikleid Eesti-Vene piiriprobleemide julgeolekupoliitilisest vaatenurgast kirjutanud Jevgenia Viktorova (Viktorova 2001; 2006; 2007). Ent piiriprobleemide kontekstis on väitekirja autori hinnangul huvitav jälgida ka mõnede Venemaa tuntud politoloogide nagu näiteks Dmitri Trenini ja Mihhail Demurini teadusartikleis toodud arutlusi ja arvamusi piiriprobleemide seotusest Venemaa identiteediotsingutega. (Trenin 2001; Demurin 2005).

Olulisteks allikateks peab väitekirja autor ka Oleg Samorodni, Lauri Vahtre, Mart Laari ja Sirje Endre kirjapanekuid Eesti-NSV Liidu ja Eesti-Vene läbirääkimiste käigust vahetult enne ja pärast Eesti taasiseseisvumist. (Samorodni 1991, 1992; Vahtre 1996, 2005; Laar, Endre, Ott 1996).

Käesoleva uurimistöö kaalukateks teaduslikeks ja teoreetilisteks allikateks on väitekirja autorile olnud mitmed uurimisseisu osas tutvustatud tööd. Täiendavalt

varasematele uurimustele, teadusartiklitele, temaatilisele ning erialasele kirjandusele on käesolevas uurimistöös allikmaterjalidena kasutatud ka muid algupäraseid informatsiooniallikaid, samuti ohtrasti Eesti ja Venemaa ajakirjanduses avaldatud materjale, mis ühest küljest aitavad kirjeldatavat objektiivsemalt kajastada ja teisalt annavad ka teatud pildi Venemaa poolsest Eesti-vastasest propagandasõjast. Väitekirjas on kasutatud nii Eesti kui Venemaa riiklike institutsioonide poolt vastu võetud määruseid, otsuseid ja seaduseid, aga ka riiklikul tasandil välja töötatud kontseptuaalseid ja doktrinaarseid dokumente ja väljavõtteid Riigikogu stenogrammidest. Mõne õigusakti analüüsil on autor võimaluse korral toetunud Riigi Teatajale, selle internetiversioonile või vastavale eksperthinnangule. Eesti-Vene kaubavahetuse analüüsil on autor aga peamiselt toetunud EV Statistikaameti poolt välja antavaile aastaraamatuile ja seal ära toodud statistilisele informatsioonile. Rea väitekirjas toodud arvamuste ja hinnangute juures on autor baseerunud suuresti materjalidele, mis kahjuks on tänini salastatud ega kuulu seetõttu konkreetsele viitamisele. Ent samas hõlmavad nad peamiselt vaid postsotsialistliku perioodi algusaastaid. Venemaiste oluliste sündmuste kirjeldamisel on väitekirja autorile oluliseks abiks olnud selle riigi ametlikest internetiportaalidest nagu näiteks top.rbc.ru , lenta.ru ja regnum.ru. kättesaadav informatsioon, aga ka mitmed väitekirja autori ekspertvestlused Venemaa kõrgel positsioonil olevate ametikandjatega. Analoogilisel otstarbel kasutas autor ka mitmete Eesti riiklike institutsioonide ja organisatsioonide internetiportaale ja vestlusi mõnede riigi tippametnikega. Käesoleva väitekirja puhul on loomulik, et autor on siin kasutanud ka mõningaid omi varasemaid uurimusi ja kirjatöid (Värk 2006, 2007a, 2007b, 2009; Värk, Martin, Nutt 2011).

Täiendavalt mitmesugust laadi kasutatud kirjandusele on käesoleva väitekirja olulisteks allikateks olnud ka ekspertintervjuud- ja vestlused. Süvaintervjuu meetodil intervjuueeris väitekirja autor staažikaimat Riigikogu liiget Mart Nutti. Tüüpiseeritud küsimuste põhjal teostas uurimuse autor lühiintervjuud Venemaa suunal töötanud suursaadikute Mart Helme, Tiit Matsulevitši, Raul Mälgu ja Karin Jaaniga. Vajalikku värskust ning konkreetset andsid käesolevale väitekirjale juurde käsitletavat temaatikat puudutavad ekspertvestlused. Ekspertideks olid sealjuures: president Arnold Rüütel, eksspiiker Toomas Savi, Euroopa Parlamendi liige Tunne Kelam, riigikogulased Toivo Tootsen, Janno Reiljan, Rein Ratas, Andres Herkel, Vootele Hansen ja Mart Nutt, ekspeaminister Bruno Saul, eksminister Raivo Vare, filosoofiadoktorid Juhan Sillaste, Lembo Tanning ja Jüri Kaljuvee, professorid Eero Loone, Ülo Ennuste, Olev Raju ja Vladimir Nemtšinov, akadeemikud Mihhail Bronštein, Arno Kõörna ja Anto Raukas. Viljakad olid autorile ka teemaalased kohtumised Moskvast mitmete Venemaa tippametnikega ja Tallinnas mõnede Vene Föderatsiooni ja teiste riikide suursaatkondade töötajatega ning Eestit külastanud Vene suurfirmade ja kõrgkoolide juhtkondade esindajatega.

Väitekirjas on leidnud kajastust ka raadio ja televisiooni kaudu edastatud intervjuudel ja sõnavõttudel mõnede meie arvamusiidrite poolt öeldu. Kuivõrd

selliste kanalite kaudu saadud informatsioon kajastab suurel määral saateis osalenute subjektiivseid seisukohti ja arvamusi, siis suhtub väitekirja autor neisse kvalitatiivselt ja allikakriitiliselt.

Uurimistöös on viidatud ja kasutatud 256 nimetust allikaid, milledest 9 nimetust moodustavad kas konkreetsete perioodikaväljaannete mitmeist numbreist grupi, terve aastakäigu või siis mitme aastakäigu kogumi. Eraldi on perioodikas ilmunud artikleist uurimistöö allikate loetelus välja toodud vaid üksikud mahukamad ja olulist analüütilist väärtust omavad artiklid. Rõhuv enamuse kasutatud allikaist on kas eesti,- vene,- saksa,- soome- või inglise keelsed.

Uurimistöö teoreetiline mudel ja meetodika

Käesolevas Eesti-Vene välispoliitiliste liinide ning nendega tihedalt seonduvate kontseptuaal-doktrinaarsete dokumentide mõjusid postsotsialistlikele Eesti-Vene suhetele ja viimaste arenguperspektiividele uurivas mitmetasandilises uurimistöös on kasutatud kombineeritult nii kvalitatiivseid kui kvantitatiivseid uurimismeetodeid. Teatavasti kvantitatiivse uuringu eesmärgiks on saada teatud arvandmeid ning rahulolu hinnanguid, mida edasiselt analüüsitakse. Kvalitatiivse uuringu käigus aga saadakse põhjusliku uurimiskava kohta täiendavaid põhjendusi ja seisukohti, mida lisaks statistilistele andmetele mõjutavad veel ka kultuuriline ja sotsiaalne kontekst. Kuigi mõnedes teadusringkondades on levinud arusaam, et kvantitatiivsete ja kvalitatiivsete uurimismeetodite propageerijad-kasutajad kuuluvad vastasleeridesse, ei tähenda see Jyväskylä Ülikooli õppejõu S. Hokkaneni hinnangul veel seda, et neid meetodeid ei saaks edukalt kasutada ühes ja samas uurimistöös (Hokkanen 2001, 183). Samas juhib mõlema uurimismeetodite rühma efektiivsust Soome teadusuuringuis uurinud P. Ruohotie tähelepanu sellele, et nii kvalitatiivses kui kvantitatiivses uuringus on samaaegselt tugevaim ja nõrgim lüli uurija kui indiviid ise. Sealjuures väljenduvad kõnealused nõrkused uurimuses tehtud mitmesuguste vigadena, milledest põhilisemad on kommunikatsioonihäired, andmete esitamise ebatäpsused ja vasturääkivad seisukohad. (Ruohotie 1996, 141).

Kõnealuses uurimuses välispoliitiliste liinide ja kontseptuaal-doktrinaarsete dokumentide mõju esiletoomine kahe riigi postsotsialistlikes suhetes näitab autori arusaamist, et meie võimuses pole kirjeldada Eesti-Vene suhteid absoluutse tervikuna vaid sealt on võimalik selektiivselt esile tuua mõningaid olulisi aspekte. Tõdeb ju teadusfilosoof Karl Poppergi oma kirjutises: “Kui me soovime uurida mingit objekti, tuleb meil välja valida selle mingid aspektid. Meil ei ole võimalik vaadelda või kirjeldada osa maailmast tervikuna või osa loodusest tervikuna, sest igasugune kirjeldus on paratamatult selektiivne.” (Popper 2000, 99).

Nagu juba eelnevalt uurimisseisu iseloomustavas osas sai rõhutatud, pole kvantitatiivse uurimismeetodi kasutamine mänguteooria raames viljeldava

poliitilise kauplemise teooria ja käiguteooria näol käesoleva uurimise konkreetset temaatikat ja eelpool kirjeldatud Thor-Sten Vertmanni vastavat praktilist uurimistöö kogemust arvestades antud juhul õigustatud. Ka ei pidanud väitekirja autor õigustatuks kvantitatiivse uurimismeetodi kasutamist autori poolt teostatud intervjuudes ja ekspertvestlustes. Seetõttu on autor kasutanud kvantitatiivset analüüsi peamiselt Eesti-Vene kaubavahetust iseloomustavas statistilises analüüsis ning kohati ka kirjalikest allikatest saadud galluplike tulemuste iseloomustamisel. Siit tulenevalt on uurimistöös põhirõhk pandud kvalitatiivsete uurimismeetodite kasutamisele, kus suur tähtsus on sündmuste ja protsesside kirjeldamisel, antud uurimistemaatikaga haakuvate intervjuude ja ekspertvestluste läbiviimisel, asjakohaste kirjalike allikate läbitöötamisel ja sealt saadud informatsiooni analüüsil. Käesolev uurimistöö on üles ehitatud temaatiliste peatükkidena neis sisalduvate alapeatükkide kui osateemade periodiseeriva kirjelduse loomise põhimõttel, toetudes põhiliselt ajaloolise käsitluse alusmodelile. Kuivõrd käsitletavas uurimistemaatikas on Eesti-Vene postsotsialistliku perioodi suhetes oluliste või isegi pöördeliste sündmuste põhiinitsiaatoriks olnud Vene pool ning Eesti on täitnud seal valdavalt vastureageerija rolli, siis on uurimuse temaatilised peatükid jaotatud kronoloogiliselt kulgevaina vastavalt postsotsialistlikku Venemaad valitsenud presidentide valitsemisperioodidele. Kuna Venemaa esimene postsotsialistlik president Boriss Jeltsin oma kehva tervise ja alkoholilõõgastuse tõttu praktiliselt suure osa oma presidentuuriajast välispoliitika juhtimisele ja suunamisele ei kulutanud ning delegeeris need ülesanded oma välisministreile, siis on uurimistöö esimese peatüki alapeatükid jaotunud vastavalt A. Kozõrevi, J. Primakovi ja I. Ivanovi välisministriks oleku ajaperioodidele. Et aga järgmised Venemaa presidendid V. Putin ja D. Medvedev soovisid juhtida ning kujundada juba ise oma lähikondadega Venemaa välispoliitikat, siis kajastab uurimistöö teine temaatiline peatükk Eesti-Vene suhteid V. Putini presidentuuri ajal aastail 2000 – 2008 ja kolmas temaatiline peatükk kajastab neid suhteid D. Medvedevi presidentuuri aastail põhiliselt perioodil 2008-2010. Mõningate viimase perioodi sündmuste kajastustega siirdub uurimistöö autor kolmandas temaatilises peatükis ka 2011. aastasse, et anda teatud olulistele protsessidele Eesti-Vene suhetes objektiivsemat üldist hinnangut. Seega, olenevalt uurimistöö konkreetsest peatükist ning selle alaosades käsitletavast probleemistikust ja seal kasutatud allikate eripäradest ning arvestades sealjuures otstarbekuse printsiipi, on uurimistöö autor käesolevas väitekirjas kasutanud erinevaid lähenemisviise. Samas on iga temaatilise peatüki analüüsi olulisimad tulemused ja neist tehtud peamised järeldused autori poolt ära toodud vastava peatüki lõpus kaldkirjas tekstina.

Rahvusvaheliste suhete uurimismetodoloogiaga pikki aastaid tegelenud Soome ajaloo professor Kalervo Hovi rõhutab, et välispoliitika kaudu suhestunud riikide tegevust ollakse harjunud hindama kas idealistliku või realistliku teooria prisma läbi. Ent viimaste aastakümnete globalistlikud mõjutused on viinud tänaseks selleni, et idealistlikud ja realistlikud momendid on hakanud

välissuhtluses põimuma ja seda kohati niivõrd tihedalt, et nende vahele selge eraldusjoone tõmbamine pole isegi võimalik. Professor Hovi rõhutab siinkohal, et oluline on näha, milliste argumentide toel idealistlikke kaalutlusi põhjendatakse ja kuivõrd on idealism üksnes oma taotluste ja ambitsioonide kattevari. Samuti on vajalik välja selgitada, kuivõrd realistlikeks osutuvad tegelikkuses valikud, mis algselt olid kavandatud realistlikena (Hovi 2000, 41-54). Käesoleva uurimistöö autor tõdeb siinkohal, et tänases globaliseerunud maailmas on riikidevahelise suhestuse praktikas valdavalt kujunenud välja idealistlike ja realistlike lähenemiste sümbioos, mis toob üksikjuhtumel endaga kaasa iseäralikke varjundeid ning pretsedentituid tulemeid. Viimaste puhul on heaks näiteks Eesti-Vene piiriläbirääkimised, millede tänaseks vahetulemiks on Vene poole allkirja pretsedentituaal tagasivõtmine vastavalt piirilepingult.

Analüüsides konkreetsemalt Eesti-Vene suhteid, tuleb arvestada esmalt juba sellega, et Venemaa kui riik ja suhtlemispartner omab erinevalt Eestist aastasadade pikkust diplomaatilise suhtlemise kogemust. Selle üheks eripäraks on Venemaa suhtlemispartneri eest hästi varjatud ning selgelt teadvustatud läbirääkimiste eesmärk, mis on põimunud läbi külmalt kaalutletud pragmatismiga. Selleks tavaliselt Vene pool jälgib hoolega vastaspoole läbirääkimistel ilmutatud ebakindlust, lähtepositsioonidelt taandumist või kogunisti tema järeleandmisi, milledele ehitatakse kiiresti üles oma positsioonide tugevdamine ning uued vastaspoole survestuse mehhanismid. Samas õigustab Vene pool omi ootamatuid käike tavaliselt väidetega üllastest eesmärkidest või kiire õiglase lahenduse saamisest lähtumisega. Ka ei saa imestada Vene poole läbirääkimiste partnerile esitatavate ootamatute nõudmiste või pretsensioonide üle. Juba aastasadu on Vene diplomaadid sedaviisi testinud vastast, selgitamaks välja, kui kaugele on võimalik omapoolsete nõudmistega minna. Kahjuks on üsnagi tihti sellised Vene poole esmapilgul perspektiivitud nõudmised ja protestid leidnud vastaspoolelt aktsepteerimist ning selliseid juhtumeid võime leida ka Eesti-Vene suhtlemise praktikast.

Nagu on oma kirjutistes rõhutanud Tartu Ülikooli professor Eiki Berg, puudub Eesti diplomaatial pikk traditsioon ja teda on Venemaast tunduvalt lihtsam paigutada idealismi-realismi välispoliitilisele sirgjoonele. Eiki Berg sõnab kokkuvõtlikult, et Eesti välispoliitikat võib lühidalt kirjeldada kui lähtumist idealistlikust eesmärgist ja jõudmist realistliku tagajärjeni, kusjuures õhku jääb küsimus, kas see tagajärg ei oleks professionaalsema tegutsemise tulemusena võinud olla Eestile soodsam. Oma hilisemates välispoliitilises kirjutistes E. Berg aga juhib kriitiliselt tähelepanu tõsiasjale, et Eesti riigi välispoliitiline tegevus on sisult kaootiline ja vastuoluline, kusjuures paljud välispoliitilised sammud on astunud läbimõtlematult (Berg 1998, 2002). Taolise hinnanguga on sunnitud nõustuma ka käesoleva väitekirja autor, eriti kui see hinnang puudutab Eesti-Vene postsotsialistlikke suhteid ja nende arendamiseks esialgselt rakendatud "Venemaa positiivse hõlvamise poliitikat" kui asjakohast välispoliitilist liini. Viimase puhul väitekirja autor näitab vastavais uurimistöö lõikudes ära, et seda välispoliitilist liini töötasid välja vaid neli-viis vastutavat

karjääridiplomaati välisministeeriumist ja sellesse töösse ei kaasatud asjaomaseid teadlasi ning välispoliitika ala õppejõude kõrgkoolidest. Selle tulemusel sündiski liigseil idealistlikel ootustel välispoliitiline liin, mis rakendamisel ei andnud mingeid reaalseid positiivseid tulemeid ja mida rakendajad ei osanud isegi õigeaegselt korrigeerida või asendada. Hoopiski tõhusamalt toimisid aga Eestile suunatud ja mitmete ametkondade ühistööna hoolikalt välja töötatud Venemaa välispoliitiliste kontseptuaal-doktrinaarsete dokumentide rakendused, ehkki ka Moskva poolt esmasrakendatud “lähivälismaa” poliitika ning sellele järgnenud nn finlandiseerumise variant ei kandnud läneriikide sekkumise ja Balti riikide euroatlantilise integreerumise tõttu oodatud vilju. Eesti kui demokraatlik riik on üritanud oma välissuhtluses baseeruda idealistlikul lähtepositsioonil. Ta üritas seda põhimõtet taasiseseisvumise järgselt rakendada ka tollel ajal poliitilise ja majandusliku nõrkuse tõttu välist leplikust naabrite suhtes ilmutanud Venemaale. Tegelikult aga suutis kaval Vene diplomaatia säilitada hilisemaiks vangerdusteks vajalikud poliitilised ning juriidilised võimalused, milledega sundis hiljem Eestit oma idealistlikku välispoliitilist positsiooni revideerima märkimisväärse mainekaotusega Eesti avalikule arvamusele. Sellise välispoliitilise suhetuse teket ja seal toimuvate arenguprotsesside mõjureid poliitilisel, majanduslikul ja julgeolekulisel tasandil nii Eesti kui Vene poolelt vaadatuna uuribki käesolev väitekiri, mille aluslähemisviis poliitilisel ja julgeolekulisel tasandil on kvalitatiivne. Majandusliku tasandi uurimisosal aga on valdav lähenemisviis kvantitatiivne, võimaldamaks kahe riigi kaubavahetuslikust statistikast ja transiidimahtude dünaamikast kui numbrilistest näitajatest teha analüüsi tulemusel ka kvalitatiivseid järeldusi.

Kuivõrd käesolev uurimistöo üldjoontes vaatleb Eesti-Vene postsotsialistlikke suhteid ja neid mõjutavaid faktoreid, siis nii või teisiti kajastades Eesti riikluse üht olulist etappi mitmetasandilistes suhetes Venemaaga, kvalifitseerub see uurimus suurel määral ajalooliste ja sotsiaalanthropoloogiliste teadustööde hulka, ent osaliselt ka majandusteaduslike tööde hulka. Sellest tulenevalt on antud uurimistöös oluline roll täita kirjeldaval meetodil, mis moodustab ühlassi omamoodi raamistiku teistele kasutatud meetoditele. Selle meetodi kaudu ilmnevad käesolevas uurimuses ka põhilised motiivid, mis viisid välja tänaseks formeerunud Eesti-Vene suhetele ja neis ilmnevaile ebanormaalsustele. Koos kahe riigi vahelise kaubavahetusliku statistilise analüüsiga ja transiidimahtude dünaamika analüüsiga moodustab see kooslus aluse prognoosimaks Eesti-Vene suhete edasist arengut. Kahe Eesti-Vene suhteid oluliselt mõjutanud sündmuse: 2005. aastal tupikusse jooksnud piirilepingute probleem koos sellele eelnenud arengutega ja 2007. aasta aprillirahutuste järeldused kui Eesti sotsiaal-majanduslik probleem, aga ka Eesti taasiseseisvumise alased Eesti-Vene ja Eesti-NSV Liidu läbirääkimised, Venemaa võimuvvertikaali kujunemise protsess ja mitmed teisedki uurimisteedematega seotud küsimused avanevad käesoleva uuringuga tutvujale eelkõige tänu kirjeldava meetodi kasutamisele. Tänu selle meetodi kasutamisele

koos sinna sobiliku uurimisskeemi ja kriitilisest konstruktivismist lähtuva metodoloogiaga oli autoril võimalik edasi anda põhjuseid, miks mitmete Eesti-Vene suhete aspektides pole veel tänagi edasiminekuid märgata. Väitekirjas toodud kirjelduste tõendamisel on tähtis roll täita olnud sotsiaal-antropoloogilistel vaatlustel. Kuivõrd väitekirja autor töötas 1990. aastail nii Eesti täitevõimu struktuurides kui ka parlamendi struktuurides, siis on neis keskkondades tihedal suhtlusel saadud informatsioon ja vaatluskogemus andnud olulise materjali hindamaks poliitilist pädevust Eesti riigivõimu Vene-suunaliste otsustuste alal.

Mõningate võrdlust vajavate küsimuste lahkamisel, nagu näiteks B. Jeltsinile allunud välisministrite kujundatud Balti-suunalise poliitika erisuste või siis V. Putini ja D. Medvedevi juhtimisstiili erinevuste väljatoomisel, on väitekirja autor kasutanud võrdlevat meetodit.

Käesoleva uurimistöö teostamisel on autor kasutanud kombineeritult nii primaar- kui sekundaaranalüüsi. Põhilisteks primaaranalüüsi allikateks olid autoril mitmesugused Eesti ja Venemaa riigiorganite väljaantud dokumendid, millede alusel on kirjeldatud käesoleva uurimusega seonduvaid fakte ja sündmuste arenguid. Neile on olnud täienduseks autori poolt läbi viidud intervjuud ja ekspertvestlused, kus autor-küsitaja keskendus sageli otsustusprotsessis osalenud intervjuueeritava või vestluspartneri põhjalikumale küsitlemisele. Need intervjuud ja ekspertvestlused olid lisandusteks ning konkretiseerivaiks täiendusteks mujal napilt avaldatud või hoopis avaldamata materjalile otsuste langetamise mehhanismi, otsustajate motiivide ja nn tagatõa arutelude kohta. Autori poolt on läbi töötatud ulatuslik ajakirjanduslik materjal, mis ühtlasi näitab seda, kuidas Eesti ja Venemaa poliitiline eliit soovis üldsust informeerida kahe riigi vahelistest suhetest kirjutava pressi ja mõneti ka elektroonse pressi kaudu. Olulist rolli täitsid uurimistöös allikaina ka erinevais riikides kirjastatud asjakohased raamatud, brožüürid ja kogumikud kui sekundaarseist uurimustest saadud teave. Kõigile neile uurimistöö allikalikidele toetuva primaar- ja sekundaaranalüüsi sümbioosi kokkuvõtted on toodud eraldi kaldkirjas tekstina ära iga uurimistöö temaatilise peatüki lõpus. Samas uurimistöö teoreetilise mudeli ja metoodika valikul oli autorile oluliseks faktoriks eeldus, et riigi välispoliitika olemus tuleneb olulisel määral vaadeldava riigi identiteedist, otsusetegijate domineerivaist väärtushinnangutest, mitmesugustest koosluskonstruksioonidest ja tõlgendustest.

Kuna rahvusvahelise tunnustusega politoloog Arend Lijpharti poolt kirja pandud uurimuses “Demokraatia mustrid” ära toodud näitajate kohaselt kvalifitseerub Eesti leppedemokraatiat viljelevate unitaarriikide hulka, Venemaa aga ebaselget “suveräänset demokraatiat” viljelevate föderaalriikide hulka, siis pole ka käesolevas mitmetasandilises uurimuses õigustatud mingi lihtsakoelisema (näiteks David M. Olsoni riikide demokraatiatüüpe võrdleval uurimismeetodil baseeruva) uurimismetoodika kasutamine nende riikide vaheliste suhete ja neid mõjutavate välispoliitiliste strateegilise suunilusega programmdokumentide uurimisel (Lijphart 2009). Suured erinevused kahe riigi

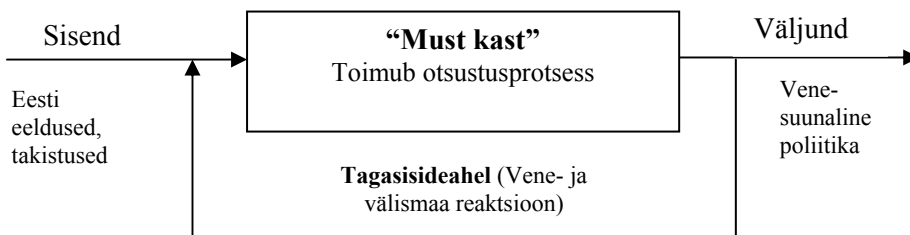
arusaamisest demokraatiast, Venemaa võimetus kujundada välja oma tänapäevasele seisundile vastav identiteet ja tema jätkuvad imperiaalsed ambitsioonid luua kokkuvarisenud NSV Liidule kasvõi mingi riikidekoosluses aseaine keskusega Moskvast on põhjustanud tõsiseid pingeid Eesti-Vene suhetes nii poliitilisel, sotsiaal-majanduslikul kui julgeolekulisel tasandil. Sellest tõsiasjast tulenevalt on autor väitekirja teema metodoloogilisel käsitlusel lähtunud kriitilisest konstruktivismist, mis baseerub USA sotsioloogide Peter Bergeri ja Thomas Luckmani loodud sotsiaalse konstruktivismi teoorial ning kus kriitilise realismi teooria põhimõtete lisandustega tuuakse uurimusse keske elemendina sisse julgeolekustamine ning jäetakse vaatlusest kõrvale ühiskonnas toimivate nähtuste ideoloogilised müstifikatsioonid. (Berger, Luckman 1967). Nagu rõhutab oma asjakohases uurimuses Washingtonis asuva Ameerika Ülikooli kaasprofessor Patrick T. Jackson, saavutas kriitiline konstruktivism metodoloogilise käsitlusena rahvusvaheliste suhete sfääris lõpliku eluõiguse alles 1980. aastate keskel, võimaldades sotsiaalteaduslikku lähenemist näiteks sellistele näiliselt mittevaadeldavaile rahvusvahelistele nähtustele nagu riigiidentiteet ja sümboolne kultuuriline interaktsioon. (Jackson 2010).

Konstruktivistliku käsitluse kasutamisel lähtub autor eeldusest, et riigi välispoliitika olemus tuleneb olulisel määral vaadeldava riigi identiteedist, otsusetegijate domineerivaist väärtushinnangutest, mitmesugustest koosluskonstruktioonidest ja tõlgendustest. Uurimistöös vaatlleb autor kahe riigi, st Eesti Vabariigi ja Vene Föderatsiooni sotsiaalse, majandusliku ja poliitilise tasandi arenguid ning neist väljakoortvat julgeolekulist hoiakut, mis kõik kinnistuvad nende riikide kollektiivse identiteedina ja on aluseks nende riikide oluliste poliitiliste otsuste langetamisel. Seega on siin oluline kahe riigi pealtnäha passiivsete välispoliitikat mõjutavate tegurite nagu seda on eelkõige sotsiaal-majanduslik suhestus ning geostateegilised eeldused, interpreteerimine, mille keskseks elemendiks on julgeolekustamine. Kui tänase Eesti välispoliitika kujundajad opereerivad tihtipeale märksõnadega “Euroopa”, “Lääs”, “vaimsed väärtused”, “suveräänne riik”, “demokraatia” jne, siis Vene poolt iseloomustavad vastavalt märksõnad “Aasia”, “Ida”, “energiarelv”, “lähivälismaa”, “suveräänne demokraatia” jne. Selline märksõnade suur sisuline erinevus loob paratamatult Eesti poole Vene-suunaliste küsimuste otsustajatele äärmiselt suure “meie-nemad” mentaalse distantsi. Siit tulenevalt on ka selge, et nende kahe mentaalse ruumi suhestamise hinnaks saab erinevalt teistest Eesti naaberriikidest (Soome, Rootsi, Läti, Leedu) olla üksnes negatiivse julgeolekustamise tase, mille negatiivsusest sõltub loomulikult vaadeldava momendi Eesti-Vene suhete üldisemast seisust. See eeldab omakorda jõulist julgeolekuelementide sissetoomist välispoliitilisse retoorikasse, mis aga samas eeldab välispoliitika konstruktivistlikus olemuses kriitiliste elementide olemasolu. Eeltoodud seisukohti arvesse võttes peab käesoleva uurimistöõ autor otstarbekaks Eesti riigi poolset Vene-suunalist välispoliitikat metodoloogiliselt käsitleda politoloogiliste uuringute klassikalise David Easton`i “Black boxi” ehk “Musta kasti” skeemi abil, mis on ära toodud joonisel 1. Selles uurimisskeemis

esinevad järgmised elemendid: 1) Sisend (Eesti pooled eeldused, soodumused, takistused); 2) “Must kast” (otsustusprotsess seadusandliku ja täidesaatva võimu tasandil); 3) Väljund (Eesti Vene-suunaline poliitika); 4) Tagasisideahel (Venemaa ja väliskeskonna reaktsioon Eesti suunal).

Märkus: analoogilist “Musta kasti” uurimisskeemi kasutab autor seda taas välja joonistamata ka Venemaa Eesti-suunalise välispoliitika formeerimisel oluliste faktorite nagu näiteks Venemaa välispoliitilise otsustusprotsessi eripära ja propagandasõja põhimõtete kirjeldamisel antud uurimuses, mis käesoleva joonise puhul kandub üle tagasisideahelasse analoogilise Vene-poolse uurimisskeemi väljundi näol.

Joonis 1. ” Musta kasti” skeem kohandatuna Vene-suunalise välispoliitika uurimisele

Toodud uurimisskeemis on sisend sõltumatu muutuja, mille kaudu on võimalik määratleda Eesti Venemaa-suunalise välispoliitika objektiivset alust, kuhu vältimatult lisandub subjektiivne otsustusprotsess (toimub skeemil “mustas kastis”) seadusandliku võimu ja täitevvõimu tasandil. Eesti lähtealus suheteks oma naaberriikidega, sh ka Venemaaga on põhimõtteliselt ühesugune. Siia hulka tuleb arvata nii geograafilise naabruse, ajaloolis-kultuurilise ühiskogemuse kui ka majandusliku seostuse. Ent erinevalt teistest naaberriikidest, kellede suhtes Eesti tõlgendab neid lähtealuseid positiivsena, tõlgendatakse meie poliitilise eliidi poolt neid lähtealuseid Venemaa suhtes negatiivsena. Käesoleva uurimuse metodoloogiliseks aluseks valitud kriitiline konstruktivism, mis eeldab välispoliitika konstruktivistlikku olemust, leiab et välispoliitika ei sõltu ainult otsusetegijate väljakujunenud identiteedist kui jäävast suurusest, vaid et see identiteet kujuneb otsustusprotsessi kui sotsiaalse praktika käigus, kus kasutatakse ka julgeoleku-alaseid konstruktsioone. Viimasteks võivad olla nii pehmed kui traditsioonilised julgeolekuaspektid. Eelkirjeldatud uurimisskeemi toimimise üldpõhimõtteist ilmneb, et üheks võtmelemendiks on siin julgeolekustamine kui protsess, mis näitab mil määral ja mis suunilusega otsustajad julgeoleku-alaseid konstruktsioone kui kriitilisi elemente kasutavad. Uurimisskeemi toimimispõhimõtetega tutvujale torkab koheselt silma välispoliitika-alases otsustusprotsessis osalejate mõjukas roll konkreetsete sihitustega välispoliitikate kujundamisel (sh ka Venemaa-suunalises välispoliitikas), millest uurimistöö autoril koorus välja ka üks

uurimishüpoteesidest. See väidab, et Eesti Venemaa-poliitika on kahe riigi suhete objektiivseist alustest palju suuremal määral tingitud nende aluste subjektiivseist tõlgendustest. Kõnealune hüpotees on koos teiste uurimishüpoteesidega (mis osundavad nii väärade Eesti poolsete eelduste ja ootustega kui ka kahe riigi identiteetide ühildamatust mitteamvestava Vene-suunalise esmase välispoliitilise liini ebaefektiivsusele) ära toodud eelpool väitekirja uurimiseesmärke tutvustavas alaosas.

Väitekirja autor pidas otstarbekaks alustada “Musta kasti” skeemi kohast analüüsi sõltumatute muutujate, milledeks Eestil on geopoliitiline determinism ja konstruktiivne fatalism, operatsionaliseerimisest läbi alamõõtmete. Viimasteks on geopoliitilisel determinismil ajaloolis-poliitiline lähtealus, etniline koosseis ja majanduslik lähtealus, konstruktiivsel fatalismil aga aga välispoliitika kujundamise protsess ning fatalism ja soovmõtlemine (viimastele orienteeritud praktika kohaselt oleks Venemaaga mittetegelemine hea ja temaga liigne seotus halb). Siit tulenevaid asjaoludel osundab uuringu autor väitekirja teemakohaste arengute kronoloogilise kulgemise kirjeldamise kui teatud taustsüsteemi vastavais kirjeldatavate sündmustega haakuvais lõikudes tõsiasjale, et riikide suhteid objektiivsete nähtustena mõjutavad ajaloolised faktid on üldjuhul alustaladeks nendevahelisele poliitilisele koostööle. Kui aga sellised faktid on ühe suhestuses oleva riigi jaoks (antud juhul Venemaa jaoks) ebameeldivad, siis on vältimatuks tulemiks nende riigipoolse (antud juhul Eesti Vabariigi ja Vene Föderatsiooni) tõlgendamise suured erisused ning minevikutaaga kandumine riikidevaheliste suhete olevikku ja tulevikku. Objektiivseks nähtuseks Eesti-Vene suhetes on samuti Eesti etniline kooslus. Paljude ajaloosündmuste tulemusel on tänases Eestis märkimisväärselt palju vene keelt kõnelevaid mitteestlasi ning nende eksistents Eestis territooriumil mõjutab olulisel määral meie välispoliitikat. Sellest äratundmisest johtuvalt viitab käesoleva väitekirja autor mitmetes alapeatükkides asjaolule, et seda Eestil olevat venekeelset inimressurssi pole ammendavalt ära kasutatud Eesti-Vene suhete parandamiseks ega pole riigi tasandil üritatud sellele kontingendile kujundada ka sobivat identiteeti nende senisest kiiremaks integreerimiseks Eesti ühiskonda. See on toonud Eesti riigile kaasa vaid negatiivseid reaktsioone ja järelemeid nii Venemaa poolelt kui ka mõnedelt lääneriikidelt ja rahvusvahelistelt organisatsioonidelt, millede kohaseid näiteid on toodud ka käesolevas uurimuses.

On tõsiasi, et Eesti arenguid mõjutavad oluliselt tema seosed Euroopa ja Venemaa majandusruumiga. Seepärast on käesolevas uurimistöös analüüsitud ka Eesti geoökonomilist positsiooni kui geopoliitilist reaalsust. Viimase puhul osundab uuringu autor professor David Vseviovi poolt raamatus “Aja vaimud” toodud asjakohasele ekstravagantsele näitele. Nimelt osundab ta seal ühe Venemaa väljapaistva teadlase seletusele, et Venemaa ei tungiks Eestile kallale, kuna Eestist polevat peale madalakvaliteedilise põlevkivi midagi võtta. (Vseviov 2009, 43-44). Taolises deklareeringus pole üllatuslik mitte Venemaa kallaletungi eitus, vaid selle eituse territoriaalne ning mitteõiguslik põhjendus, mis näitab sellele Eesti jaoks hellale küsimusele territoriaal-ajaloolist lähenemist. Ent

väitekirja autori arvates on majanduspoliitilisest vaatenurgast lähtudes olulisim rõhutada Eesti-Vene majandusalast infrastruktuurilis-klastrilist seotust ja sellest tulenevaid vastastikkuseid majandushuve. Üldtuntud on fakt, et tänased Eesti raudteed ja sadamad ning seal paiknevad infrastruktuurilised objektid (laod, portaalkraanad, teravilja- ja söeterminaalid, külmhooned jne) ehitati omal ajal välja Vene NFSV ja NSV Liidu vajadusi silmas pidades ning selline infrastruktuuriline seotus ei katkenud ka pärast Eesti taasiseseisvumist.

Väitekirja erinevais alapeatükkides näidatakse, et Eesti-Vene poliitilisel tasandil suhteid Eesti võimude poolset tegevusel konfronteeruvate sündmuste (kodakondsuseaduse vastuvõtmine, pronksiööde sündmuste järelmid, Tšetšeenia iseseisvumisliikumisele toetuse avaldamine, Gruusia territoriaalsele terviklikkusele toetuse avaldamine jms) tulemina pingestumisel on Venemaa juhtkond püüdnud Eestit reeglina "karistada" eelkõige majanduslike meetmetega: topelttollide kehtestamine Eesti kaupadele, kunstlike süüdistuste esitamine või uurimise alustamine mõne Venemaal tegutseva Eesti osalusega ettevõtte vastu, kõrgete Vene võimukandjate üleskutsed Eesti kaupade boikoteerimiseks Venemaal, nn punnseisu kunstlik tekitamine Eesti kaubaautodele Eesti-Vene piiri ületamisel, Eestit läbivate Vene transiidivoogude järsk vähendamine, Venemaa sanitaarkontrolli põhjendamatud pretensioonid Eesti toidukaupadele jne. Kõik see näitab, et Venemaa poliitiline eliit on tegelikult pidanud kogu Eesti taasiseseisvumisele järgnenud Eesti-Vene suhetes olulisimaks majanduspoliitilisel tasandil toimivaid suhteid. Sellistele arengutele osundab väitekirja autor ka uurimuse kolmandas temaatilises peatükis, kus kirjeldab D. Medvedevi meeskonna tegemisi ja selle kujundatud uue välispoliitilise kontseptsiooni projekti, mille põhisisuks Eesti suunal on Eesti juhtivate ja kõrgtehnoloogiliste firmade ning strateegilist tähtsust omavate energeetika ettevõtete võimalikult laialdane ülesostmine. Sellega paneks Venemaa Eesti endast majanduslikku sõltuvusse ning suudaks seeläbi talle peale suruda ka endale meelepäraseid poliitilisi ning julgeolekulisi otsuseid.

Väitekirja autor osundab töös ka Eesti suurettevõtja Endel Sifi samasisulisele väljaütlemisele ühel 2011. aastal Tallinnas toimunud Eesti-Vene majandussuhete alasel konverentsil. Ta osundab vajadusele hoolikamalt suhtuda riigi majanduslikku julgeolekusse, mille olulisteks osadeks on riigiosaluse säilitamine strateegilise tähtsusega ettevõtetes, võitlus tööstusspionaažiga ja multinatsionaalse kapitali tasakaalustatud sisselaskmine Eesti majandusellu. Transiidi puhul rõhutab väitekirja autor, et Venemaa on juba harjunud Eesti transiiditeeninduse kõrge kvaliteediga tänu hästi toimivale infrastruktuurile, mis aga puudub paraku Loode-Venemaa uutel sadamatel Ust-Luuga, Batareinaja jt. Seetõttu on Venemaal siin Eestit surveavaks mängumaaks vaid kas ajutine transiidivoogude vähendamine või transiidikaupade struktuuri muutmine. Samas, nagu rõhutatakse ka antud uurimuses, ei saa lugeda õigeks Eesti Reformierakonna mõnede liidrite arvamust, justkui oleks transiidi osakaal Eesti majanduses ületähtsustatud. Väitekirjas osundatakse asjaolule, et nii Idast lähtuva kui sinna suunduva mere- ja raudteetranspordipõhise transiidi roll Eesti

majanduses on tuntav, moodustades erinevate eksperthinnangute keskmisena umbes 7% Eesti SKP-st, olles praeguses globaalses majanduspoliitilises reaalsuses Eestile paratamatuseks. Väitekirja autor leiab, et kui Eesti soovib liigsest Venemaaga majanduslikust seotusest julgeolekulistel põhjustel kaugeneda, siis tuleks tal üldise loodusressursside nappuse tõttu pürgida intellektuaalset tootmist arendavaks majanduseks, mis baseerub ideedel ja oskustel. Seda on aga Eestil võimalik edukalt teha üksnes aktiivset transatlantilist koostööd arendades, mis juba iseenesest aitaks vähendada Eesti sõltuvust Venemaast.

Käesolevas uurimuses metodoloogiliseks aluseks võetud “Musta kasti” politoloogilise skeemi kohaselt on Eesti Vene-suunalise välispoliitika kujundamisel olulisimaiks mõjufaktoreiks objektiivsete reaalsustena kõrvuti Eesti etnilise koosluse ja geökonoomilise positsiooniga ka ajaloolised lähtealused. Viimaste puhul jõuab autor kolmandas temaatilises peatükis järeldusele, et vaid Eesti-Vene ühisajaloo kahepoolset aktsepteeritav tõlgendamine oleks kindlaks baasiks Eesti-Vene tänasele edukale poliitilisele koostööle, mida on viimasel ajal hakanud mingil määral tunnetama ka president Medvedevi lähikond.

Väitekirja mitmeist alapeatükkidest on selgelt näha, et kahe naaberriigi Tartu rahu ja 1940. aasta sündmuste kui objektiivsete reaalsuste ja Vene-suunalise välispoliitika ajalooliste lähtealuste Eesti ja Vene poolt erinevad tõlgendused ning Venemaa pretendeerimine mingeile ajaloolistele eridõigustele Eestis ei võimalda täna veel Eestil ja Venemaal näha oma ühisajalugu oluliste erinevusteta. Eesti-Vene riiklikul tasandil domineerib jätkuvalt vaenulik ja teineteist süüdistav ning halvustav retoorika. Väikeseks positiivseks üllatuseks oli selles küsimuses Vene Föderatsiooni poolt 2010. aasta sügisel Eestisse määratud suursaadiku Juri Merzljakovi Tallinna saabununa tehtud ettepanek moodustada kahe riigi ajaloolastest ühiskomisjon Eesti-Vene “ajaloolise tõe” väljaselgitamiseks. Tänapäevaks on Eesti ajaloolaste sellealane rühm juba Moskvas käinudki, ent esialgu käegakatsutava progressita. Nagu teatab Kremlimeelne uudisteportaal (www.regnum.ru, 06.06.2011) oma 05.06.2011 uudistes, suutsid Moskva juhtvideoloogid ja ajaloolased panna sinna kutsutud Läti analoogilist ajaloolaste delegatsiooni eesotsas ajaloodoktor Juris Paidersiga isegi tunnistama, et Lätis polevat 1940. aastal olnud mingit nõukogude okupatsiooni, vaid selle asemel eelistanud Läti eliit Saksamaa asemel valida oma riigile ohutuma NSV Liidu mõjusfääri mineku. Ka tehti Läti delegatsioonile Moskvas selgeks, et kuna Balti riikide “okupantlikud” ülemnõukogud kuulutasid need riigid legitiimsete organitena 1991. aastal iseseisvaiks ja sama tegi NSVL Rahvasaadikute Kongress, siis analoogia põhjal tulevat ka 1940. aasta Eesti, Läti ja Leedu ülemnõukogude otsused Balti riikide astumisest NSV Liidu koosseisu tunnistada legitiimseiks. Selliste rafineeritud Vene-poolsete ajalootõlgenduste puhul pole väitekirja autori hinnangul ilmselt lähitulevikus lootagi objektiivse Eesti-Vene lähiajaloo lahtikirjutamist vastava ühisajalookomisjoni poolt. Pole seetõttu ka üllatus, et mitmedki tänased Eesti poliitikud ja politoloogid soovivad Eesti-

Vene suhete käsitlemisel mitte liigselt aega kulutada minevikusuunalistele teemadele, sest seal paiknevais valupunktides ei jõutavat kuidagi kokkuleppele. Seetõttu oleks õigem leida hoopis ühisteemasid koostöökis mittepoliitilisel tasandil. Taolisel seisukohal on mitmed Eesti äri-, teaduse- ja kultuuriringkonnad. Kriitilise konstruktivismi kui käesoleva uurimuse metodoloogilise aluse seisukohalt vaadatuna on selline äriliste, teaduslike ja kultuuriliste ühishuvide valik kahe riigi vaheliseks ühistööks põhjendatud, kuna need valdkonnad ei nõua Eesti Vene-suunalisse välispoliitikasse julgeolekuliste konstruktsioonide sissetoomist ehk teisiti öelduna julgeolekustamist. Sellelaadilist koostöö arendamist on soovitatud ka käesolevas uurimistöös. Väitekirja autori arvates tasuks Eesti välispoliitika kujundajail tõsiselt kaaluda Vahur Made poolt tema 2004. aastal tehtud Eesti-Vene suhteid käsitleva välispoliitilise lühiuurimuse üht ettepanekut, mis puudutab Europarlamendis sellise deklaratsiooni organiseerimist ja heakskiitmist, mis mõistaks hukka Balti riikide okupeerimise NSV Liidu poolt, ent välistaks samas selle eest süü kandumise Venemaale ning kutsuks Venemaad ühinema selle dokumendiga (Made 2004, 6). Üksnes niiviisi võimalduks tõenäoliselt ilma suuremate komplikatsioonideta lahti saada ühest Eesti-Vene ajaloolisest keerdsõlmest.

Väitekirja teises temaatilises peatükis on terve alapeatükk pühendatud Venemaa informatsioonikanalite siseriiklikule ning Eesti-suunalisele massiivsele tegevusele meie suunal käivitatud propagandasõja näol, mille tugidokumendiks on VF Informatsioonilise Julgeoleku doktriin ja mille suuniste kohaselt Venemaa püüab oma imperiaalset võimu suurendada ning ühtlasi Eestis elavale venekeelsele elanikkonnale sisse programmeerida omalaadse diasporaa identiteeti. Sellise tegevusega, millele juhib uurimuski tähelepanu, püüab Venemaa muuta selle suure elanikkonnagrupi Eestile vastanduvaks jõuks ning välistada tema integreerimise meie ühiskonda. Uurimisskeemiks valitud “Musta kasti” politoloogilises skeemis, mis on toodud ära joonisel 1., toimiks see Eesti-vastase informatsioonivoo näol miinismärgilisenä tagasisideahelas. Kuna “Musta kasti” uurimisskeem allub ka N. Wieneri süsteemiteooria põhitõdedele, siis tähendab selline negatiivne infovoog Eesti formeeritava Vene-suunalise välispoliitika süsteemi sisendile üksnes süsteemi olemasoleva seisuga stabiliseerimist-kinnistamist negatiivse tagasiside näol ega võimalda Eesti-Vene suhteid märkimisväärselt parandada, ehkki D. Medvedevi presidentuuri ajal on need propagandavood võrreldes V. Putini presidentuuri aegsetega Eesti suunal mõnevõrra nõrgenenud. Kõnealuse “Musta kasti” skeemi oluline element on “Must kast” ise, kus toimub väitekirja valitud uurimisskeemi kohaselt välispoliitika alane otsustusprotsess. Eestis on see protsess toimunud taasiseseisvumisest alates nii täitevvõimu tasandil (EV Välisministeerium) kui seadusandlikul tasandil (Riigikogu), kusjuures välispoliitika kujundamise initsiatiiv on olnud EV Välisministeeriumi käes. Paraku, nagu osundatakse käesolevas uurimistöös, oli Eesti Vene-suunalise välispoliitika väljatöötamine pikki aastaid sisuliselt mõne suursaadiku tasemel välisministeeriumi töötaja kätes ning välisminister tutvustas tehtut Riigikogu koosseisule, kes reeglina

ettekantu passiivse heatahtlikkusega aktsepteeris. Nagu väitekirjas osundatakse, kannatas sellise väikese grupi poolt väljatöötatu mõningase kompetentsipuuduse all (töösse ei kaasatud asjaomaseid eksperte ja teadlasi), arvestamata mitmete oluliste Venemaa poolsete asjaoludega, mistõttu Venemaa positiivse hõlvamise poliitika kui esmane Vene-suunaline välispoliitiline liin postsotsialistlikul perioodil ei kandnud oodatud vilju ega saanud ka õigeaegselt korrigeeritud või asendatud. Praegust Eesti välispoliitikat (ka Venemaa-suunalist) aga kujundab EV Välisministeerium vähese transparentsusega tegutseva Koalitsiooninõukogu tuntaval mõjutusel, kes on ühtlasi välja töötanud keskpika toimega dokumendi “Koalitsiooninõukogu programm 2007 – 2011”, mille olulisemad alaosad on “Kaitsepoliitika” ja “Välispoliitika”. Üldsusele pole paraku teada ei Koalitsiooninõukogu koosseisu ega töökorda, rääkimata tema programmi alaosade väljatöötajaist. Selline osaliselt üldsuse eest varjatud välispoliitika kujundamine hakkab juba meenutama väitekirja autori arvates kergelt Venemaa poolses “Mustas kastis” välispoliitika kujundamist. Teatavasti kujundasid seda (ka Eesti suunal) B. Jeltsini ajal välisministrid koos oma lähikonnaga ning VF Välis- ja Kaitsepoliitika Nõukogu juhid. B. Jeltsini presidentuuri lõpuajal osales selles protsessis ka VF Julgeolekunõukogu. V. Putini presidentuuri ajal aga haarati vastavasse töösse juba president ise koos oma lähikonnaga, VF Julgeolekunõukogu ja VF Välis- ja Kaitsepoliitika Nõukogu. Seevastu D. Medvedevi presidentuuri ajal delegeeris riigipea sellelaadilise töö hoopiski peaasjalikult presidendi enda kureeritavale Kaasaegsete Arengute Instituudile. Seega on Venemaal välispoliitikat (sealhulgas ka Eesti-suunalist) kujundanud ja suunanud eri aegadel mitmed erinevad institutsioonid ja isikud, mis pole võimaldanud Venemaal hoida oma välispoliitikas vajalikku järjepidevust ja stabiilsust. Ühtlasi on selline olukord raskendanud Eestil Venemaa-poolseid välispoliitilisi samme ette aimata ning oma Vene-suunalist välispoliitilist liini vastavalt korrigeerida. Ent nagu väitekirjaski rõhutatakse, puudub tänapäeval Eestil selleks pakiline vajadus, kuna suur osa välispoliitilisest suhtlusest (sealhulgas ka Venemaaga) on Eesti Euroopa Liidu liikmesriigina delegeerinud Brüsselile.

Käesolevas uurimistöös põhiliseks metodoloogiliseks aluseks võetud kriitilise konstruktivismi käsitluse kohaselt tulenevad vaadeldavate riikide (antud juhul Eesti ja Venemaa) välispoliitikate olemused suuresti otsustajate kollektiivsest identiteedist, mis omakorda arvestab elanikkonna identiteetseid eelistusi. Sellest tulenevalt pühendab väitekirja autor kolmandas temaatilises peatükis terve alapeatüki Eesti ja Vene poole identiteediküsimustele, pannes põhirõhu Eesti riigiidentiteedi väljakujundamise probleemidele ja selle seostele Euroopa identiteediga. Seal toodud arutluste tulemusel jõuab autor tõdemusele, et Eesti riik peab kiiresti rakendama abinõusid muulaste diasporaa identiteedi asendamisele meile lojaalse vähemusrahvuste identiteediga, suunates selle suure elanikkonnagrupi Eesti-Vene suhetes meie huvide kaitsele. Sellele aitab kindlasti kaasa muulaste usulise identiteedi stabiliseerimine Moskvale patriarhaadile alluva Eestis oleva Vene Õigeusu Kiriku ja Konstantinoopoli patriarhaadile alluva Eesti Apostliku Õigeusu Kiriku vaheliste tüliküsimuste korrektne ja lõplik

lahendamine, millele on väitekirja kolmandas temaatilises peatükis pühendatud omaette alapeatükk.

Oluline on käesoleva uurimistöö puhul meeles pidada, et teostatud poliitilis-julgeolekulise analüüsi teoreetiliseks raamistikuks valitud konstruktivistliku paradigma kohaselt on välispoliitika sotsiaalse interaktsiooni tulem, kus peamiseks subjektiks on poliitiline eliit. Sealjuures konstruktivistliku lähenemise tulemusel välja toodud Eesti-Vene suhete olemust määravate objektiivsete aluste juures on ühisajaloo puhul Eesti diskursus Venemaa suunal riikluse aluseid kaitsvalt agressiivne. Selles küsimuses on Venemaa positsioon olnud reeglina pidevalt Eestile vastanduv, mistõttu meil pole perspektiivne üritada omi seisukohti lahti seletada Eesti-Vene bilateraalsel tasandil. Eesti peab oma konstruktiivsed seisukohad tõstatama läbi multilateraalsete suhete, millele on loonud head eeldused 1997. aastast pärinev Euroopa Liidu – Venemaa Partnerlus- ja koostööleping ning 2005. aastal saavutatud nelja ruumi (majandusruum, julgeoleku- ja õigusruum, välisjulgeolekuruum, haridus-teadusruum) kokkulepe. Samas etnilist kooslust arvestades peab tänane Eesti leppima asjaoluga, et ehedat rahvusriiki monoetnilise- ja kultuurse elanikkonnaga Eestil enam pole. Ent sellele vaatamata ei tohiks Eesti riik ühtegi muulaste rühma, mis samas ei moodusta kokku homogeenset tervikut, vaadelda automaatselt nn viienda kolonnina, vaid võtta neid riigi loomuliku koostisosana ja vajaliku inimressursina.

Väitekiri osundab ohtlikule tõsiasjale, et Venemaa on suurte propagandasummade toel suutnud Eestis juurutada siin elavaile kaasmaalastele ja kaaskodanikele Kremli-meelse diasporaa-paradigma, mis on oluliselt takistanud meie riigil muulastele Eesti-sõbraliku identiteedi väljakujundamist. Eelöeldule vaatamata tundub uurimistöö autorile, et selles valdkonnas on Eesti võimalused tunduvalt suuremad kui ühisajaloo kujundamise alal.

Uurimuses tõdetakse, et massiivne Venemaa lihtrahva töötlus riiklike massimeediavahendite kaudu putinliku uusimperialismi vaimus on jätnud oma sügava jälje ning paljude venelaste suhteliselt negatiivsed hoiakud ka Balti riikide suhtes. See sunnib ka D. Medvedevit ja tema lähikonda siseriikliku toetust arvestavalt hoiduma sõbralikest žestidest ja lähenemistest Eesti suunal. Avalik propagandistlik Eesti-vaenulik retoorika on küll D. Medvedevi presidentuuri ajal oluliselt mahenenud ja asendunud Venemaa katsetega Eesti majanduse võtmesektoreisse tungida, et Eesti majanduselu mõjutamise kaudu mõjutada ka siinset poliitilis-julgeolekulist situatsiooni. Ent Eesti siirdumine eurotsooni 2011. aastal ja tema majanduse veelgi tihedam seotus Euroopa Liidu ühisturuga on nende plaanide teostamist Kremlil oluliselt raskendanud. Ka on mitmed Eesti majanduselus osalemisest huvitunud Vene “riiklikud oligarhid” seotuna V. Putini lähikonnaga ja selle tahtega, sunnitud Eestis pigem tegelema Kremli-sõbralike ringkondade sponsoreerimisega (näiteks “riikliku oligarhi” V. Jakunini katse rahastada Keskerakonda) kui vastastikku kasuliku äriaga. See on viinud selleni, et Eesti-Vene kaubandus-majandussuhetes on hakanud hoogustuma hoopis regionaalne ja piiriülene koostöö, mis ei eelda Venemaa

keskvõimude olulist sekkumist. Ühtlasi näitab uuringusse valitud politoloogiline “Musta kasti” skeem, et Eesti-Vene suhete järsk ja kiire parandamine pole nii nende suhete objektiivsete aluste iseloomu kui neid tõlgendavate otsustajate arusaamade tõttu võimalik. Märkatavaid positiivseid nihkeid võiks kahe riigi suhetesse tuua uuringu autori hinnangul üksnes V. Putini ennetähtaegne lahkumine riigipea ametist ning Venemaa oluline majanduslik nõrgenemine jätkuva globaalse finants-majanduskriisi käigus. Sellest tulenevalt on ilmne, et Eesti poolt 1994. aastal Eesti-Vene suhete arendamiseks rakendatud Venemaa positiivse hõlvamise poliitika ja selle arendusena rakendatud Venemaa positiivse ignoreerimise poliitika kui Vene-suunalised välispoliitilised liinid ei saa käesolevaks ajaks väljakujunenud situatsioonis anda rakendamisel mingeid positiivseid tulemeid. Sellest on tänaseks ilmselt aru saanud ka Eesti välispoliitika kujundajad.

Autor leiab teostatud uurimistöö põhjal, et Eesti huvides Venemaa suunal on mõlemale riigile hädatarvilike kaupade ja teenuste osas (Eestile eriti kütus ja väetised ning Venemaale toiduained) kaubavahetusmahtude ja turismiteenuste mahtude suurendamine ning regionaalse ja piiriülese koostöö intensiivistamine, kus põhiorhk võiks olla julgeolekustamist välistavil keskkonnakaitse alastel ja kultuurialastel ühisprojektidel, aga ka elukvaliteeti parandavil ühistel teadusuuringutel. Seega peaks tänane Eesti Vene-suunaline välispoliitiline liin ilmutama bilateraalseis suhetes võimalikult mahedat julgeolekustamist (pöörama peatahelepanu siin majandusjulgeolekule ja tihedale koostööle NATO-ga) ning delegeerima kriitiliste valdkondade suhetused maksimaalselt euroatlantilistele struktuuridele, kus Eestil on teatavasti liikmelisus. Õnneks võib Eesti tänases välispoliitilises praktikas sellelaadset tegutsemist Vene-suunal ka juba täheldada. Samas juhib autor väitekirjas seoses Venemaa positiivse hõlvamise poliitikaga tähelepanu sellele, et juba nimetatud välispoliitilise liini positiivse rakendamise üks eeldusi veendumuse näol, et Venemaa on jõuliselt alustanud demokratiseerumisprotsessidega ja Eesti saab sinna kaasaitamisega idanaabrit oluliselt läänestada, on täielikult ebareaalne ning tugines ilmselt vaid selle liini väljatöötajate soovmõtlemisele.

Käesoleva uurimistöö autor nendib, et Eesti suhteid Venemaaga ei saa lähiajaloolises lõikes hinnata just headeks või kogunisti sõbralikeks. Ent neid alustati taasiseseisvumisperioodi algul B. Jeltsini eestvõttel normaalseina ning tunduvalt paremana Stalini režiimi ajast. Kahjuks on need suhted aastatega halvenenud. Seetõttu oleks praeguses olukorras lootus, et need suhted muutuvad lähiajal headeks, põhjendamatult kõrge ning ebarealistlik. Ent kahe riigi võimuses on hea tahte korral need bilateraalsed suhted normaliseerida. Uurimistöö autor on veendunud, et Eesti välispoliitika kujundajad soovivad suhteid Venemaaga normaliseerida. Ent see peab toimuma väitekirja autori arvates selliselt, et Eesti suhted Venemaaga vastaksid ka meie rahvuslikele huvidele ning poleks vastuolus Eesti kohustustega euroatlantilistes struktuurides. Kriitilise konstruktivismiga Eesti-Vene suhetele lähenemisel ning samas arvestades Eesti poliitilise eliidi põhilisi hoiakuid Venemaa suhtes, on väitekirja

autori hinnangul teoreetiliselt Eestil võimalik Vene-suunal üles ehitada 5 erinevat välispoliitilist liini. Viimastest üks võimalus on Venemaa positiivse hõlvamise poliitika näol juba edutult läbi mängitud. Kui siia veel lisada Venemaa arengusuutmatuse konstruktsioon ja Venemaa poolse tegevuse julgeolekustamise konstruktsioon, millised välistavad juba põhimõtteliselt positiivsed suhted Venemaaga, siis järelejäänud võimalustest normatiivne konstruktsioon (Venemaa hakkab peatselt muutuma Lääne mõistes demokraatlikuks) tundub tänast imperiaalsete ambitsioonidega Venemaad vaadates lähituleviku seisukohalt ebareaalsena. Ent ka viimane konstruktsioon, mis näeb Eestit Venemaa väärate ajalookäsitluste ja stalinismi paljastajana rahvusvahelisel tasandil, pole tänases olukorras reaalne, kuna suurriik Venemaa lihtsalt Eesti kui väikeriigi väärtusi ja tõekspidamisi ei tunnista ning arendab hoopis väärtusvaba reaalpoliitikat. Seega praegust geopoliitilist situatsiooni arvestades on Eestil suhteliselt kiireid positiivseid tulemeid Venemaaga suheldes võimalik saavutada üksnes Eesti-Vene suhete võimalikult paljude probleemsete tahkude lahendamisprotsesside üleviimisega bilateraalselt tasandilt multilateraalsele tasandile. See aga eeldab samas Eesti aktiivset ja tulemusrikast tegutsemist euroatlantilistes struktuurides ning viimaste kaudu Venemaa kaasamist paljudesse rahvusvahelistesse aruteludesse ja koostööprojektidesse, millele on korduvalt viidatud ka käesolevas väitekirjas.

Käesolevas väitekirjas on autor vältinud arvude liigset kuhjamist teksti asjakohaste suuremate täpsustavate statistiliste kogumite (tabelite) koondamisega lisadena väitekirja lõppu. Sellega on ühtlasi välditud tekstilise mõtte ähmastumist käesoleva väitekirja lugemisel. Käesolevast uurimistööst paremaks arusaamiseks on selle üldisemad vahetulemused esitatud väitekirja iga peatüki lõpus kaldkirjas toodud kokkuvõtetena. Töös on läbivalt kasutatud tekstilist viitamist. Viiteid esineb ka lause sees, kui allikale on vaid osutatud. Teose refereerimisel või siis tsiteerimisel leiab viite selle lausungi järelt.

Käesoleva väitekirja kirjutamisel on autorile andnud väärtuslikku nõu paljud tuntud Eesti poliitikud, haritlased ja diplomaadid, aga ka mitmed väitekirja autori head tuttavad Venemaa ja mõnede teiste riikide poliitikaelust ning rahvusvahelistest organisatsioonidest. Väitekirja autori eriline tänu kuulub sealjuures käesoleva väitekirja teaduslikule juhendajale professor Peeter Müürsepale ja kaasjuhendaja akadeemik Jüri Martinile asjalike soovitude ja nõuannete ning arendava kriitika eest. Töö valmimisele on palju kaasa aidanud Balti-Vene uuringute keskuse direktorilt Vladimir Juškinilt saadud asjakohased nõuanded ja materjalid, aga ka meie mitmeilt Venemaa suunal töötanud suursaadikult, riigiametnikelt, parlamendipoliitikult ja teadlastelt intervjuerimise, küsitluse või ekspertvestluste käigus saadud teave ning kogemused. Palju tänu neile kõigile!

1. EESTI-VENE SUHTED PRESIDENT BORISS JELTSINI VÕIMUPERIOODIL

1.1. Tingimuste kujunemine perestroika lõpuperioodil Eesti taasiseseisvumisele ja Eesti-Vene suhete ametlikule taastumisele

EV Välisministeeriumi ametliku seisukoha järgselt võib Eesti-Vene suhete ametlikuks alguseks postsotsialistlikul perioodil lugeda 24. oktoobrit 1991. aastal, mil diplomaatilised suhted kahe riigi vahel ametlikult taastati ning millele löi lõpliku aluse Venemaa poolne Eesti taastunnustamine 24. augustil 1991. aastal. Ent taasiseseisvunud Eesti esimene suursaadik Vene Föderatsioonis Jüri Kahn andis oma volikirja üle alles 4. veebruaril 1992. aastal ja Vene Föderatsiooni esimene suursaadik taasiseseisvunud Eestis Aleksander Trofimov vastas samaga kogunisti 9. septembril 1992. aastal. Sedavõrd lakooniline kahe riigi ametlike suhete taastamise kirjeldamine vaid nelja naaberriikidele olulise sündmuse najal ei suudaks paraku oma liialt kitsa fragmentaalsusega anda piisavat arusaamist tolle ajajärgu Eesti-Vene suhete tegelikust olemusest, nende kujunemiskuludest ja sealt tulenevaist reaalseist suhete arenguvõimalustest. Seetõttu on oluline kirjeldada ka neid sündmusi ja jõustatud lepinguid ning muid olulisi vastuvõetud dokumente, millede najal toimus kahe NSV Liidu kui totalitaarse superriiigi koosseisus olnud liiduvabariigi: Eesti NSV ja Vene NFSV staatuste samm-sammuline muutumine kaheks suveräänseks iseseisvaks riigiks, mis omakorda võimaldas taaskehtestada nende riikide vahelised diplomaatilised suhted. Neid protsesse on oma viimaste aastate kirjastatud raamatuis erinevaist tahkudest kirjeldanud kõrvuti tunnustatud Soome ajalooprofessori Seppo Zetterbergiga (Zetterberg 2009) nii Eesti mitmed juhtivpoliitikud kui ka rida meie tuntud ajaloolasi ja rahvusvaheliste suhete eksperte nagu Arnold Rüütel, Edgar Savisaar, Mart Laar, Küllö Arjakas, Tiit Made, Toomas Karjahärm, Jüri Ant ja teised.

Kõige ülevaatlikumalt on neid arenguid kronoloogilises järjestuses ja sealjuures rikkalikult dokumenteerituna kirjeldanud siiski vaid Tallinna Ülikooli ajaloo professor Mati Graf oma venekeelses monograafilises teoses: *Estonija i Rossija 1917-1991: ANATOMIJA RASSTAVANIJA* (Graf 2007, 359-496). Suure ülevaatlikkusega on seda teemat käsitlenud ka Tõnu Tannberg (Tannberg 2005). Samas on Mati Graf oma monograafias püüdnud anda võimalikult põhjalikku vastust küsimusele, miks ikkagi Eesti üksnes XX sajandil astus kaks korda välja Vene riigi koosseisust ja aidanud sellega Eesti rahvusvaheliste suhete asjatundjail selgitada välismaailmale, et enamik ebakõlasid Eesti-Vene suhetes omab juba pikaajalisi ajaloolisi juuri ning seda põhiliselt Vene poole tegevustest tingituna.

Ajaloo huvilisele võib küll tekitada segadust fakt, et perestroika lõpuperioodil määrasid Eesti-Vene suhete arenguid paralleelselt nii Eesti ja NSV Liidu juhtkonna vahelised kokkulepped kui Eesti ja Vene NFSV suhted. Ent asjade

selgindamise huvides lähtub ka käesoleva doktoriväitekirja autor üldtunnustatud aksioomist, et Venemaa on NSV Liidu õigusjärglane kõikides küsimustes, ehkki mitmed Venemaa poliitikud ja politoloogid püüavad endale kasulikult vahel oma riigi õigusjärgsust ära unustada põhimõttel: Venemaa õigusjärgsust rõhutame üksnes NSV Liidu varade kuuluvuse ja erioiguste juures ning eitame NSV Liidu poolsete okupatsioonide ja kohustuste juures. Sellisele Venemaa käitumismallile juhib tähelepanu ka Estonian Business Schooli majandusprofessor ja rahvusvaheliste suhete ekspert Tiit Made oma mahukas ajaloolis-ülevaatlikus raamatus “Alasi ja haamri vahel: ajaloolise tõe otsingud” (Made 2007). Kõnealusel teoses tõdeb Tiit Made, et fakte valides ja neid sobivasse järjekorda pannes saab tõestada mida tahes, kusjuures faktid ise võivad olla vägagi meelevaldsed või kogunisti hinnangulised ning kellegi veast korduvkasutusse läinuna muutuda isegi aksioomiks või ajalooliseks tõeks. Sellest tulenevalt on nii mitmedki Eesti-Vene suhetele olulised sündmused aja jooksul omandanud nende kirjeldajate eksimuste tõttu moondunud ehk ebaobjektiivse ajaloolise jälje. (Made 2007, 7-9).

Eesti taasiseseisvumise võtmesündmustes osalenute reaalse arvu määramisest on aga keerulisemaks osutunud Eesti taasiseseisvumisprotsessi alguse määramine. Mõned arvamusiidrid on selleks pidanud Juhan Aare 28. veebruaril 1987. aastal “Noorte Hääles” ilmunud artiklit “Stardipauk Valges saalis”, mis lahvandas nn fosforiidisõja ning millega koos tärkasid Eestis kodanikuliikumised. Teised jällegi, eriti Tiit Made ja Edgar Savisaar, peavad aga selleks 26. septembril 1987. aastal ajalehes “Edasi” ilmunud nelja mehe – Siim Kallase, Tiit Made, Edgar Savisaare ja Mikk Titma artiklit “Ettepanek:kogu Eesti täielikule isemajandamisele”. Viimase diplomaatilisest sõnastusest hoolimata võis ka tavainimene sealt välja lugeda teid NSV Liidu keskorganeist sõltumatuse saavutamisele ning Eesti majanduslikule iseseisvumisele. Siiski on nii asjaosalised ise kui ka tollane valitsusjuht Bruno Saul hiljem nimetanud seda ideed ebarealistlikuks, kuna selle üks tugielemente “koru” ehk konverteeritav rubla oli tollase NSV Liidu suure välisvõlgnevuse juures teostamatu (Saul 2006, 187-191). Hämmastav on aga tolle IME-idee juures asjaolu, et kui ajakirjanik Virkko Lepassalu 27.07.2009 Tallinna hotellis “Barons” esitles oma järjekordset uut dokumentaalraamatut, (kus osales ka käesolevate ridade autor) mis sedakorda keskendus Siim Kallase 10 miljoni dollari loole (Lepassalu 2009b), siis järelsõnavõttudes kinnitasid Eesti tuntud dissidendid Kalju Mätik ja Mart Niklus nagu ühest suust, et IME-idee töötati välja Balti liiduvabariikidest “liigse auru vaikseks väljalaskmiseks” NSVL KGB analüütikakeskuses ja anti täitmiseks KGB-le ustavaile isikuile, millest olevat hiljaaegu Moskvast avalikul esinemisel teatanud selle keskuse endine juht KGB erukindral N. Leonov. Kui eeltoodut uskuda, võtab IME-idee üpris kurva varjundi näidendist, mille kirjutasid Moskva juhtivtšekistid ja mida näitelaval etendasid edumeelsetest liiduvabariikidest pärit KGB kaastöötajad või usaldusisikud. Nii mõnigi tollane ajakirjanik üritas IME üldtuntud autoreid (Tiit Made, Siim Kallas, Mikk Titma) sildistada nende väidetavalt kahtlaste taustadega, et panna sellega kahtluse alla

kogu nende IME-idee tõsidus ja asjalikkus. Samas ei suutnud selliste asjade kirjutajad tuua välja ühtegi vettpidavat tõendit oma väidete kinnituseks. Isemajandamise idee aga hakkas reaalselt idanema tänu Eesti Teaduste Akadeemia Majanduse Instituudi poolt eesotsas majandusdoktor Rein Otsasoniga loodud ajutise töörühma vastavale tööle, kes 1. novembril 1988. aastal andis ENSV peaministrile üle juba uuendatud IME kontseptsioonide erinevad variandid (Saul 2006, 190).

Rahvusradikaalid aga peavad tänaseni taasiseseisvumise startsündmuseks rahvakoosolekut Tallinnas Hirvepargis 15. augustil 1987. aastal, kus rahvast kutsuti kodanikualgatusele ning Moskva diktaadi alt vabanemisele. (Piirimäe, Kaasik 2007). Ent veelgi varasemasse aega läheb taasiseseisvumisliikumise startersündmuse otsingutega politoloogiprofessor Rein Taagepera. 21. augusti 2009. aasta "Eesti Päevalehe" artiklis "Balti apellist Balti ketini" jääb kõlama tema kindel arvamus, et ilma 1979. aastal ilmavalgust näinud ja rahvusvahelisele areenile (ÜRO ja lääne suurriigid) jõudnud Balti apellita, millele 45 julge baltlase seas kirjutas alla ka 4 julget eestlast (Mart Niklus, Enn Tarto, Erik Udam, Endel Ratas), ei oleks eelkirjeldatud sündmused kas mitte nii vara või siis üldse miljonipäise Balti keti suguse grandioosse manifestatsioonina võimalikud olnud.

Enamik Eesti tuntud kultuuriinimesi eeltoodut ei aktsepteeri, pidades taasiseseisvumisprotsessi käivitajaks hoopis 1. ja 2. aprillil 1988. aastal Toompeal Ülemnõukogu istungisaalis toimunud loomeliitude juhataste ühispleenumit, kus kritiseeriti sovietsiseerunud ühiskonna valupunkte, nõuti Eestile kultuurilist ja majanduslikku iseseisvust ning ENSV tippjuhtide tagasiastumist. Laiadele rahvahulkadele läks aga taasiseseisvumiskutsung kahtlematult kõige otsesemalt pärast 1988. aastal 18. aprilli telesaatest "Mõtleme veel" Edgar Savisaare ja tema mõttekaaslaste üleskutsel loodud Rahvarinde organiseeritud massiürituste kaudu. Kuivõrd mitmed taasiseseisvumissuunalised otsustavad sammud tehti Eestis ikkagi ära 1987. aastal ja seda pealegi suures osas M. Gorbatsovi poolt välja kuulutatud *perestroika ja glasnosti* kui üleüldise uutmisprotsessi sildi all, siis on Eesti kurssi taasiseseisvumisele meie lähiajaloolistes töodes ja teatmeteostes hakatud arvestama just sellest aastast. Selline vaatenurk on ära tuntav ka mitmes ajaloolastes õppematerjalides ja õpikuis. (Karjahärm, Adamson 2007; Õispuu 1992; Vahtre 2005). Samas olid 1988. aastal toimunud radikaalsed muutused Eesti ühiskonnas just kõige määravamad hilisema taasiseseisvumise piisavaks kindlustamiseks. 1988. aastal transformeerus Eesti üheparteilisest süsteemist mitmeparteiliseks, sest kevadel loodi Rahvarinne, aga sama aasta augustis alustas tegevust Eesti Rahvusliku Sõltumatuse Partei. See omakorda sundis Eestimaa Kommunistlikku Partei juhtkonda inimsõbralikumale ja demokraatlikumale kursimuutusele. Nii võetigi EKP juhtkonna toetusel 16. novembril 1988. aastal ENSV Ülemnõukogu istungjärgul vastu suveräänsusdeklaratsioon ning seadus ENSV konstitutsiooni muudatuste ja täienduste kohta, mis seadsid NSV Liidu seaduste kehtivuse Eestis sõltuvaks nende registreerimisest ENSV Ülemnõukogu Presiidiumis. Ka

saavutas Eesti sellel aastal koos teiste Balti riikidega juhtpositsiooni üleliidulises liberaliseerimisprotsessis. Eesti nakatava eeskuju mahasurumiseks aitasid nii NLKP Keskkomitee kui KGB Eestis luua tagurliku liikumise nimega “Internatsionaalne Liikumine”, mis väljendas eelkõige nende migrantide huve, kes pidasid Eestit üheks NSV Liidu loomulikuks osaks ega sallinud Eestis üha süvenevat põlisrahva iseseisvumistungi.

Järgmisel, 1989. aastal pühendus ametlik Moskva algul Balti liiduvabariikide ja Valgevene isemajandamisele ülemineku küsimuste arutamisega, ent kui kolme Balti riigi rahvarinded tõstasid NSV Liidu juhtkonna ees Nõukogude-Saksa 1939. aasta mittekallaletungilepingu ja selle salaprotokollide õigustühisuse, oli Kreml sunnitud Eesti puhul põhiliselt vaid selle küsimusega tegelema. See tõi omakorda kaasa Eesti NSV ja Moskva suhete vastasseisu süvenemise. Viimast süvendas veelgi 23. augustil 1989. aastal Balti riikide rahvarinnete poolt MRP (Molotov-Ribbendropi pakti) aastapäevale pühendatud inimkett Tallinnast Vilniusse, mis juhtis maailma üldsuse tähelepanu Balti riikide okupeerimise küsimusele ja tekitas NSV Liidu juhtkonnale välissuhetes tõsiseid probleeme. Sellistest arengutest vihastunud NLKP Keskkomitee tegi 27. augustil 1989. aastal avalduse “Olukorrast Nõukogude Balti vabariikides” (tekst avaldati ka ajalehes “Rahva Hääl” 29.08.1989), kus hoiatati rangelt natsionalistlikke ekstremistlikke rühmitusi Baltikumis, kellede nn Balti kett ja muud üritused taotlevat üksnes Balti rahvaste eraldumist NSV Liidust ja teiste rahvastega ammu kujunenud orgaaniliste sidemete lõhkumist. Baltlased olevat meelestatud nii nõukogude korra, venelaste, NLKP kui Nõukogude armee vastu ja sellele tulevat teha otsustav lõpp. Tolle avalduse põhiliselt noomiv sisu näitas maailmale kujukalt, kui erinevalt saadi Kremli ja Balti riikides aru minevikusündmustest, aga ka hetkesituatsioonist. Siiski saavutasid Balti riigid tollel aastal Moskvast enestele olulise läbimurde, kui võrd 24. detsembril andis NSV Liidu rahvasaadikute kongress välja otsuse, kus Nõukogude-Saksa 1939. aasta mittekallaletungileping koos oma salaprotokollidega tunnistati sõlmituks NLKP, NSV Liidu Ülemnõukogu, Nõukogude valitsuse ja rahva eest salaja, mistõttu kongress tunnistas salaprotokollid juriidiliselt alusetuiks ja allakirjutamise momendist kehtetuiks. (Lindpere 1991).

Tunnetades juba ette, et Nõukogude-Saksa mittekallaletungileping saab tänu selle uurijate (eriti akadeemik Endel Lippmaa) põhjalikule ja ennastsalgavale tööle nii Eestis kui ka ametliku Moskva poolt hukkamõistu ning salaprotokollide tühistamise, pandi põhiliselt rahvusradikaalide poolt selliste arengute kiirendamiseks 1989. aasta veebruaris alus Kodanike Komiteede liikumisele, mis ühtlasi taotles Eesti Vabariigi taastamist rahvusvahelise õiguse ja Eesti Vabariigi kodakondsuse alusel. Taoline ettevõtmine osutus igati õigeaegseks ja põhjendatuks, kuna MRP ja 1940. aasta juunipöörde kehtetuks tunnistamisel oleks võinud Eesti NSV kõrgeimad võimuorganid muutuda ebaseaduslikeks ning Eestis oleks reaalselt võinud tekkida õiguslik vaakum. Neid arenguid ja õiguslikku situatsiooni ette arvestades leiti vajaliku olevat moodustada Eesti Vabariigi kodanike järglaste poolt uus esindusorgan Eesti Kongressi näol. 1990.

aasta algas Eesti üldsusele nii Eesti Kongressi kui uue Ülemnõukogu valimiskampaaniate tähe all. Eesti Kongressi kui alternatiivse esindusorgani valimised algasid 24. veebruaril. Valimas käis üle 600000 registreeritud Eesti Vabariigi kodaniku ja kodakondsustaotleja. See oli Eesti ajaloo suurimaks altpoolt tulnud kodanikuinitsiatiiviks. Juba sama aasta märtsis toimusid aga ENSV Ülemnõukogu valimised ning kohe seejärel tekkis tõsine küsimus: kes peaks NSV Liidu juhtkonnaga pidama läbirääkimisi Eesti iseseisvuse üle. 11. ja 12. märtsil 1990. aastal toimunud Eesti Kongressi istungil teatati, et Kongress pole vastu läbirääkimiste pidamisele Moskva ja Ülemnõukogule tehti ettepanek moodustada delegatsioon Eesti Kongressi väljapakutud inimestest. Pärast seda leppisid kaks esinduskogu kokku teha koostööd ühise suure eesmärgi nimel (Raun 1991).

Saanud Eesti Kongressilt piisava usaldustoetuse, võttis ENSV Ülemnõukogu 30. märtsil 1990. aastal vastu ajaloolise otsuse Eesti riiklikust staatusest, mille kohaselt ei katkestanud Eesti Vabariigi territooriumi okupeerimine 17. juunil 1940. aastal Eesti Vabariigi olemasolu *de jure*. Kõnealuse otsusega kuulutati NSV Liidu riigivõim Eestis ebaseaduslikuks selle kehtestamise momendist alates. Samas kuulutas ENSV Ülemnõukogu välja üleminekuperioodi, mis pidi lõppema Eesti Vabariigi põhiseaduslike võimuorganite valimisega. (Laar, Endre, Ott 1996, 671).

1990. aasta 5. aprilli "Rahva Häälest" saab aga üldsus teada, et 3. aprilli telefonivestluses Arnold Rüütliga teatas Mihhail Gorbatšov, et ei pea ENSV Ülemnõukogu otsust juriidiliselt õigeks, kuna see pole sõnastatud korrektselt ja arusaadavalt. Nõukogude liider hoiatas, et kui ENSV Ülemnõukogu oma otsust ei tühistata, kehtestatakse Eestis Leedule sarnane blokaadirežiim. Viimast küll ei sõandanud Gorbatšov siiski ellu viia, ent 14. mail andis ta välja NSVL presidendina seadluse asjakohase ENSV Ülemnõukogu otsuse kehtetuks tunnistamise kohta. (Laar, Endre, Ott 1996, 688). See muutis Eesti sõltuvuse Kremlist oodatule vastupidiseks. Eesti hakkas samm-sammult väljuma nii NSV Liidu poliitiliselt kui majanduslikult süsteemist. Ka kutsus ENSV Ülemnõukogu tagasi Eesti esindajad NSV Liidu Ülemnõukogust ning tunnistas 8. mail 1990. aastal kehtetuks nimetuse Eesti Sotsialistlik Nõukogude Vabariik ja ametlikuks nimeks sai taas Eesti Vabariik. Eesti poolt oli sellega tehtud kõik võimalik, et vabariik taas välja kuulutada. Samas teadvustati, et iseseisva Eesti Vabariigi väljakuulutamise võib jääda üksnes deklaratiivseks aktiks, sest Eestisse oleksid edasi jäänud Nõukogude armee väeosad, KGB ja mitmed liidulised ametkonnad, mis allusid ning kuuletusid üksnes Moskvale.

Siiski alustasid Eesti juhtivpoliitikud Arnold Rüütel, Edgar Savisaar ja Endel Lippmaa juba 19. aprillil 1990. aastal Moskvas NSV Liidu keskvõimu esindajatega nõuab läbirääkimisi, lootes selle kaudu ükskord jõuda Eesti iseseisvuse Moskva poolse taastunnustamiseni *de jure*. Moskva poolelt osalesid Mihhail Gorbatšov, peaminister Nikolai Rõžkov ja presidendinõukogu liikmed Aleksandr Jakovlev ning Gennadi Revenko. Viimati nimetatud isikud paraku ei tahtnud kõnealust kohtumist isegi läbirääkimisteks pidada. M.Gorbatšov

nõudis sel kohtumisel tungivalt, et Eesti pool tunnistaks taas NSV Liidu konstitutsiooni kehtivust ja andis mõista, et kui Eesti kavatseb ka edaspidi kõnealustes küsimustes järeleandmatuks jääda, kuulutatakse Eestis välja eriolukord ning vabariigi otsene allutamine NSV Liidu presidendile. (Samorodni 1991, 26; Graf 2007, 403). Ka tuletati Eesti poolele meelde 5. aprillil 1990. aastal NSV Liidu Ülemnõukogus vastu võetud seadust NSV Liidust väljaastumise kohta, mis tegelikult muutis lahkumise sellest liidust võimatuks, andes erandina sellise otsuse langetamisõiguse vaid NSVL Rahvasaadikute Kongressile. Taolised keskvõimu esindajate hoiakud näitasid Eesti esindajaile selgelt, et ametlike läbirääkimiste alustamine NSVL keskvõimudega Eesti taasiseseisvumise üle pole lähiajal reaalne. Moskva poole jäikade nõudmiste seadmine ja Eesti soovidele põikpäine vastuseis sundisid Eesti tippoliitikuid otsima abi ja toetust välisriikidelt. 12. mail 1990. aastal taastas oma tegevuse 1934. aastal asutatud Balti Riikide Nõukogu, kes omakorda pöördus toetuse saamiseks oma iseseisvuspüüetele ka Euroopa Koostöö ja Julgeoleku Konverentsi (CSCE) poole (Gerner, Hedlund 1993, 139).

Moskva keskvõimudele konkureeriva surve loomiseks alustas Eesti samal ajal tihedate kontaktide loomist vastvalitud Vene NFSV Ülemnõukoguga ja selle värske esimehe Boriss Jeltsiniga. See oli Eesti poole hästi läbimõeldud samm, kuna B. Jeltsini vastasseisu keskvõimuga oli võimalik kasutada toetusena Eesti iseseisvumisele. Praktika näitaski, et võimuvõitlusel M. Gorbatšovi ja B. Jeltsini vahel olid Eestile positiivsed tulemused.

Nähes Eesti poole B. Jeltsini suunalise tegevuse ohtlikku eeskuju teistele nõukogude liiduvabariikidele, otsustas NSVL president tulla kiirkorras välja ka Balti riike siduva liidulepingu ideega, millelt loodeti liiduvabariikidele rahustavat toimet suhetes keskvõimuga. Õnneks nägid Balti riigid M. Gorbatšovi sellise tegevuse õigeaegselt läbi ning korraldasid 27. juulil 1990. aastal Jürmalas kolme Balti liidri kohtumise. Viimasel tehti ühisavaldus, kus teatati, et ei osaleta uue NSVL liidulepingu väljatöötamises. Samas lubati NSV Liiduga pidada läbirääkimisi 3+1 põhimõttel, st Balti liiduvabariigid + NSV Liit, või siis ühel ja samal ajal 3 Balti liiduvabariigi poolt eraldi NSV Liiduga ning omavahel tihedalt koordineerituna. Eesti üldsust informeeriti sellest 29. juuli 1990. aasta "Rahva Hääle" veergudel.

Nagu oma hilisemates uurimuses on tunnistanud tuntud Venemaa politoloogid Igor Jurgens ja Sergei Karaganov, öeldi kõnealuses Jürjala ühisavalduses esmakordselt otse välja, et pooled ei ole lihtsalt NSV Liidu liiduvabariigid, vaid riigid, kes suhtlevad omavahel suveräänsete riikidena. Samuti pidasid nad väga oluliseks fakti, et Jürjala kohtumisel osales B. Jeltsin, kes toetas Balti riikide suveräänsusideed ning kutsus osalejaid üles alustama ettevalmistusi Balti riikide kahepoolsete riiklike lepete sõlmimiseks Vene NFSV-ga majanduse, teaduse, kaubanduse, sotsiaal- ja muudes valdkondades (Jurgens, Karaganov 1997, 5).

Nagu M. Gorbatšov oma hilisemais teleesinemistes ja ajaleheintervjuudes on maininud, oli Jürjala leppimus tõsiseks tagasilöögiks tema liidulepingu

plaanidele. Kolme Balti riigi tihe koostöö Vene NFSV-ga kuulus oma kapasiteediga juba sellisesse suurusjärku, millele liiduline keskvõim enam jõupositsioonilt läheneda ei saanud. Samas tunnetas keskvõim, et tollel hetkel oli B.Jeltsinil mujalt poliitilist toetust palju raskem leida kui Vene NFSV ja Balti riikide lepingutest. Sellest tulenevalt pidi NSVL keskvõim üle vaatama oma poliitika Balti riikide suhtes.

27. juuli 1990. aasta "Rahva Hää" informeeris üldsust A. Rütli 26. juuli telefonikõnelusest NSVL presidendinõukogu liikme G. Revenkoga, kus viimane teatas keskvõimu esindajana, et Eesti ja Moskva läbirääkimised Eesti poliitilise staatuse küsimuses võivad ilma keskvõimu eeltingimusteta alata juba 1990. aasta augustis, kusjuures Moskva delegatsiooni juhib M. Gorbatšov isiklikult. Kõnealust sõnumit silmas pidades võttis Eesti Vabariigi Ülemnõukogu vastu otsuse "Eesti Vabariigi ja NSV Liidu suhetest". Selles otsuses määrati ära, et kahe riigi läbirääkimiste alusena näeb Eesti 2. veebruaril 1920. aastal Eesti Vabariigi ja Venemaa vahel sõlmitud rahulepingut ning teisi asjaomaseid lepinguid, mis sõlmiti enne 6. augustit 1940. aastal. Samuti tunnistati ebaseaduslikuks NSV Liidu armee viibimine Eesti territooriumil kui rahvusvahelise õigusega vastuolus olev reaalsus. (Mattisen 1993, 95).

NSV Liidu vastureaktsioon EV Ülemnõukogu otsusele 12. augustil M. Gorbatšovi poolt tehtud avaldusena oli irooniline ning tagurlikest vaadetest kantud. Selles nimetati Eestit endiselt ENSV-ks, kusjuures läbirääkimiste peatingimustena rõhutati lähtumist NSVL konstitutsioonist ja teistest liidulistest seadustest. Pärast M. Gorbatšovi kõnealust avaldust kohtus Eesti idaminister Endel Lippmaa Moskvast NSVL Ülemnõukogu Rahvuste Nõukogu esimehe Rafik Nišanoviga, NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi liikme Nikolai Gritsenkoga ja presidendi nõukogu liikme Gennadi Revenkoga, kus lepiti kokku, et kahepoolseil läbirääkimistel ei kasuta üks pool nime Eesti NSV ja teine pool Eesti Vabariik, vaid kompromissnimeks jääb mõlemale poolele Eesti. Tolle visiidi tulemusena allkirjastati dokument läbirääkimiste alustamise kohta, mis pidi algama 23. augustil 1990. aastal (Samorodni 1991, 27).

Eesti Vabariigi ja NSV Liidu viieliikmeliste delegatsioonide vahel algasidki Moskva Kremli Suures Palees kokkulepitud päeval. Eesti delegatsiooni juhtis EV Ülemnõukogu spiiker Ülo Nugis ja Nõukogude delegatsiooni NSVL ÜP liige Nikolai Gritsenko. Kohtumisel võeti vastu läbirääkimiste organisatsiooniline plaan koos kalendegraafikuga, mis nägi ette esitada kahe riigi suhete lepingu projekt NSV Liidu presidendile ja EV Ülemnõukogule 1990. aasta oktoobrikuus. Sellest teavitas üldsust ka 24. augusti 1990. aasta "Rahva Hää". Eesti poolelt läbirääkimistel osalejatele tundus juba, et Eesti iseseisvuse tunnustamisel on "jää hakanud sulama". Paraku näitasid kohtumiste teine ja kolmas voor, et tegu oli vaid Moskva hetkelise järeleandmisega. Nimelt teatas NSV Liidu delegatsiooni juht N.Gritsenko 6. septembri kohtumisel, et kuna Eesti on NSVL konstitutsiooni kohaselt nõukogude vabariik, siis mingeid kahepoolseid läbirääkimisi toimuda ei saa ning tal pole võimalik ühiskommünikeele alla kirjutada. See aga tähendas NSV Liidu ühepoolset

formaaljuriidilist läbirääkimiste lõpetamist. Siiski soovitas N.Gritsenko ekspertidel kohtumisi jätkata nn konsultatsioonide vormis, mida ka tehti. (Laar, Endre, Ott 1996, 699). Taolises olukorras tegi Eesti valitsus õige järelduse, et üksnes ida pool keskvõimuga diskuteerides pole võimalik riiklikku iseseisvust taastada. Akadeemikust idaministri Endel Lippmaa initsiatiivil keskenduti nüüd Eesti olukorra selgitamisele Lääne-Euroopas ja USA-s. Ent unustati sealjuures kahjuks globaal-poliitiline olukord. Nimelt just sellel ajal domineerisid maailma poliitikas Pärsia lahe kriis ja kahe Saksamaa ühendamise probleem, mistõttu Balti riikide staatuse jätsid mõjukad lääneriigid tahaplaanile. Saades mõne aja pärast sellest geopoliitilisest veast aru, koondas Eesti Vabariik oma iseseisvumise läbirääkimistel nüüd peatähelepanu dialoogile Vene NFSV delegatsiooniga, millele oli alus pandud juba Jurmalas Boriss Jeltsiniga kohtumisel. Esimene ametlik Eesti-Vene läbirääkimiste voor toimus juba 15. augustil 1990. aastal. Peateemaks oli kahe riigi vahelise majanduslepingu sõlmimine 1991. aastaks. Vaadeldes seda sündmust retrospektiivselt, kasutades selleks üksnes tollaseid pressiväljaandeid, võib noist läbirääkimistest paraku tekkida liig- idülliline pilt. Vastavais sõnumeis rõhutatakse, et üsna ladusalt suudeti ühele poole saada majanduslepingu projektiga. Ka toonitatakse seal Eesti töögrupi juhi Ülo Nugise sõnu, et Venemaa tunnistas Eesti kohe läbirääkimiste osapooleks ehk subjektiks ning juba selle staatuse tunnistamine oli Eestile väga tähtis. Varju jäi neis sõnumeis aga Venemaa poolne keeldumine kehtestada 1. oktoobrist 1990. aastast tollipiir kahe vabariigi vahele ja kirjutada alla kokkulepe kahe riigi kaubavahetuse enamsoodustusrežiimi kokkuleppele. Ent just need keeldumised said Eesti-Vene suhete hilisema halvenemise olulisteks faktoriteks, näidates ühtlasi Vene poole mitte siirust kahe riigi heanaaberlike suhete loomisel. Kahtlusi Vene poole headele kavatustele külvas ka “Rahva Hääle” 19.08.1990 teatel Vene NFSV delegatsiooni nõue jätta Eesti-Vene poliitilise lepingu tekstist välja viide Tartu rahule, ehkki Eesti pool protesteeris selle vastu selgitusega, et viitamisest lepingus vaid ENSV Ülemnõukogu 30. märtsi 1990. aasta ja VNFSV Ülemnõukogu 12. juuni 1990. aasta otsustele jääb rahvusvahelisest seisukohast lähtudes väheseks. Kõik see näitas aga kujukalt, et Tartu rahu ja sellele dokumentaalne viitamine oli Vene poolele juba kahe riigi suhete taaskehtestamist ettevalmistaval perioodil nõ “pinnuks silmas”. Jätkuvalt on ta seda Venemaa Balti-suunalises reaalpoliitikas kahjuks ka tänini.

1990. aasta oktoobris hakkas keskvõim Eestilt nõudma kiirkorras 1991. aasta riigieelarve koostamist NSV Liidu malli järgi, ühinemist loodava NSVL Valuutakomiteega ja üleliiduliste ettevõtete tunnustamist NSV Liidu omandina. See aga valas Eesti ja Moskva keskvõimu vahelistesse suhetesse vaid õli tulle, millest kirjutab ka 14. novembri 1990. aasta “Rahva Hääle”. Pinged Moskva ja Tallinna vahel pingestasid omakorda suhteid ENSV Ülemnõukogu ja Eesti Kongressi vahel. Viimane püüdis oma III istungjärguga 26. oktoobril 1990. aastal avaldada survet ENSV Ülemnõukogule, et see E. Savisaare valitsust umbusaldaks. Eesti Kongress võttis sellel istungjärgul vastu deklaratsiooni, mis kutsus kahe esindusorgani jagelemised kohe lõpetama. Paraku kõnealuse

dokumendi mõjul Eesti Komitee juhid ei jätnud jonnid ning tegid koos mõne juhtivkommunistiga 4. novembril 1990. aastal nn 8 poliitika avalduse rahvusliku ühtsuse valitsuse moodustamiseks. See Tunne Kelami, Vardo Rumesseni, Jaak Alliku ja Siim Kallase eestvõttel tehtud avaldus aga ei omanud suurt kandepinda ning muutus kohe üldsuse silmis “enamlaste-kelamlaste liidulepinguks” nimetatud pilkeobjektiks, viies ühtlasi Eesti Komitee toetusmääraks AS Emori küsitluse põhjal katastroofiliselt madalale 26%-le (Järlik 2008, 33).

17. novembril 1990. aastal Moskvas alanud NSV Liidu Ülemnõukogu istungjärgul ettekandega “Olukorrast riigis” esinenud president M. Gorbatšov andis mõista, et “kangekaelsete vabariikide” üle vajaliku kontrolli saavutamiseks on kavandatud ranged meetmed koos presidendivõimu suurendamisega, kusjuures erakorralise seisukorra võib ta liiduvabariikides välja kuulutada kohalike võimudega kooskõlastamata. Ka teatas ta saadikuile uhkelt, et Balti riikides soovib enamus inimesi NSV Liidu säilimist, kuid sealjuures uuendatud kujul (Laar, Endre, Ott 1996, 741-742). Balti Riikide Nõukogu ei saanud loomulikult M. Gorbatšovi poolt rõhutatud baltlaste liidulembelisusega nõustuda ning tegi vastava pöördumise NSVL Ülemnõukogu poole. Selles öeldi, et M. Gorbatšovi kõnes kõlanud ähvarduste tõttu deklareerivad Balti riigid, et kasutavad oma võõrandamatut õigust osutada vägivallale vastupanu ning kinnitavad taas, et Eesti, Läti ja Leedu ei võta osa uue liidulepingu väljatöötamisest ning on valmis pidama NSV Liiduga läbirääkimisi riikidevaheliste lepingute sõlmimiseks poliitika, majanduse ja teistes valdkondades. (Council of the Baltic States. Documents 1990-1992; 1996, 42).

17. detsembril 1990. aastal algas Moskvas NSVL Rahvasaadikute Kongressi järjekordne istung, kus keskvõimude esindajaist sõnavõtjad polnud kitsid ähvarduste ja sajatustega Balti riikide aadressil. Sellel puhul tegi Eesti Ülemnõukogu esimees Arnold Rüütel Moskvast naastes avalduse 9. detsembri 1990. aasta “Rahva Hääles”, kus kutsus elanikke üles meelerahule ning välistama jõu kasutamist vastupanuvahendina. Sama aasta detsembrikuu keskel käis salajase visiidiga Eestis NSVL Julgeolekunõukku kuulunud KGB kindralpolkovnik, kes nõ Kremlis ingognito persoonina uuris nii kohalike jõustruktuuride juhtidelt kui ka mõnelt kohalikult eeldatavalt asjatundjalt, kuidas võiks mõjuda eestimaalastele ja rahvusvahelisele üldsusele Moskva KGB “Alfa” jõudude teostatav kiirdessant Toompeale ja seal töötava Edgar Savisaare valitsuse töö jõuvõtetega lõpetamine. Ilmselt olid Eestist saadud hinnangud E. Savisaare valitsuse jõuga võimult kõrvaldamise plaanile eitavad ning see relvastatud aktsioon jäeti KGB poolt ellu viimata.

7. jaanuaril 1991. aastal teatas Balti sõjaväeringkonna ülemjuhataja kindral Fjodor Kuzmin Balti riikide valitsusjuhtidele, et saadab neisse liiduvabariikidesse täiendavad dessantpolgud “sõjaväeteenistusest kõrvalhoidjate kinnipüüdmiseks”. Selline sõjakas teadaanne sundis Balti riikide liidreid kogunema 8. jaanuaril erakorralisele nõupidamisele, kus mõisteti hukka nõukogude armee kavandatud sammud Balti riikide suhtes ja kutsuti Moskva keskvõimu kiirelt reguleerima NSVL ja Balti riikide suhted. (Council of the

Baltic States. Documents 1990-1992, 1996, 50). Ent nagu kirjutab 10. jaanuari 1991. aasta "Rahva Hää", kohtus Eesti peaminister Edgar Savisaar 9. jaanuaril 1991. aastal juba Moskvas NSVL kaitseministri D.Jazoviga, kes lubas, et dessantväelasi Eestisse ei tooda. Sellele vaatamata oleks olukord Balti riikides võinud järsult teravned, kui 12. jaanuaril 1991. aastal poleks Vene NFSV liider Boriss Jeltsin NSVL Föderatsiooninõukogu istungil resoluutselt nõudnud hoidumist vägede kasutamisest Balti riikides ja kutsunud üles nede riikidega suhteid rahumeelselt lahendama. Ka tegi Vene NFSV Ülemnõukogu Presiidium samal päeval vastavasisulise avalduse. Sellest andis üldsusele teada ka 13. jaanuari 1991. aasta "Rahva Hää". Juba 12. jaanuari õhtul ilmus B. Jeltsin üldsusele ootamatult Tallinnasse, et kirjutada koos A. Rütli alla Vene NFSV ja Eesti Vabariigi riikidevaheliste suhete aluste lepingule ning valitsustevahelisele majandus- ja kultuurialasele kokkuleppele, mida oldi 1990. aasta suvest alates ette valmistatud. Seda sündmust on Eesti lähiajaloo raske üle hinnata, kuna sisuliselt tähendas eelpool nimetatud lepingute allakirjutamine Eesti riikliku iseseisvuse tunnustamist Venemaa poolt olukorras, kus NSVL keskviim keeldus seda teemat isegi arutamast. Kõnealuses riikidevaheliste suhete aluste lepingus sätestati nii kodakondsuse, ühest riigist teise ümberasujate abistamise, kuritegevuse vastu võitlemise kui konsulaaresinduste avamise ja majandussuhete reguleerimisega seotud küsimuste lahendamise põhialused. Samas konkreetseid Eesti-Vene suhete küsimusi see kokkulepe ei puudutanud, kuivõrd tolles põhialuste lepingus oli iga valdkonna kohta ette nähtud erilepingute sõlmimine (Graf 2007, 432-433, 491-495).

Nagu tänaseks on lõplikult selgunud, oli Vene NFSV ja Eesti Vabariigi riikidevaheliste suhete aluste leping sõnastatud ohtlikult üldsõnaliselt (nõ constructive ambiguity stiilis) ning andis head võimalused seda erinevalt tõlgendada. Ilmselt kasutasid läbirääkivad delegatsioonid siin tänaseks Euroopa Liidus laialt kasutatavat võtet ületada kahe poole keerdsõlmi ja väga raskeid probleeme aja kokkuvõtte silmas pidades uduste ning mitmeti tõlgendatavate formuleeringutega, mis võimaldaks mõlemat poolt rahuldavaid tõlgendusi luua. Selline võte on kõnealuse lepingu kaudu andnud kahe riigi suhetes eriti valusaid järelemeid just kodakondsust puudutava artikli uduselt ning mitmeti tõlgendatava sõnastuse tõttu.

Vaatamata Eesti edusammudele läbirääkimistel Vene NFSV liidrite ja delegatsioonidega ning NSV Liidu liidrite avaldustele oma rahumeelseist kavatsustest Balti riikide suhtes ei saanud Balti riigid ega eraldivõetuna ka Eesti kuuldut ja saavutatut võtta rahumeelsete koostööarengute garantina. Juba 13. jaanuaril 1991. aastal ründasid Leetu sisseviidud dessantväelased ja NSVL KGB erijõudude "Alfa" maskeeritud ründegrupp Vilniuses Ajakirjandusmaja ja Riiklikku Tele-Raadiokomiteed. 14. jaanuari õhtul aga ründasid Riias liidulise alluvusega Riia OMON koos maskeerunud grupi Moskva KGB-lastega kohalikku miilitsakooli ja teisi strateegilisi objekte, mis käivitas Balti riikide ja Vene NFSV liidrite vahelised pingelised konsultatsioonid ning millede tulemusel võeti vastu ühisavaldus kõnealuste riikide suveräänsuse

vastastikkusest tunnustamisest ja valmidusest koostööks konservatiivsete jõudude pealetungi vastu. Ühtlasi võeti vastu asjakohane pöördumine ÜRO peasekretäri poole, et korraldataks esinduslik rahvusvaheline konverents Balti riikide probleemi reguleerimiseks (Samorodni, 1992, 18). Samas pöördus Venemaale naasnud Boriss Jeltsin oma pressikonverentsil Venemaa relvajõudude poole palvega mitte osaleda demokraatia lämmatamise aktsioonides. (Zile 1998, 495; Graf 2007, 427). Kõigi nende sammude tulemusel olid nüüd lõpuks ka Lääneriigid sunnitud kiiresti reageerima Baltikumis toimunud sündmustele. Nii Euroopa Ühendus kui USA teatasid, et lükkavad edasi toiduabi ja tehnilise abi andmise otsustamise NSV Liidule seoses ärevate arengutega Baltikumis ja võivad seda abi oluliselt kärpida kui Moskvas jätkatakse jõupoliitikat (Dunlop 1993, 152).

Eesti juhtkond eesotsas Arnold Rüütliga lootis Lääneriikide survest tulenevale Nõukogude juhtkonna leplikumale suhtumisele Eesti taotlustesse. Tal õnnestus saavutada 21. jaanuarile 1991. aastal eraldi kohtumised Moskvas M. Gorbatšovi, kaitseminister D. Jazovi ja NSVL asepresidendi G. Janajeviga. Ent juba selle kohtumisvooru põgus jutuajamine M. Gorbatšoviga näitas A. Rüütli kujukalt, et NSVL juhtkond on jätkuvalt kinni vanades positsioonides, nõudes Eestilt liidulepingu sõlmimist ning majandussuhete alase lepingu põhjalikku arutamist. Üllatusena lisandus sellele ka veel nõue tunnustada NSVL konstitutsiooni (Samorodni 1992, 19). M. Gorbatšovil polnud enam huvigi Eesti iseseisvumise küsimust arutada. 1. veebruaril 1991. aastal kinnitas ta uue delegatsiooni koosseisu eesotsas asepeaminister Nikolai Lavjoroviga Eesti probleemide arutamiseks, kusjuures Eestit nimetas ta vastavas määruses jälle ENSV-ks. Nagu tolle perioodi "Rahva Häälgi" teatab, oli ka Vene-sõbralik veebruari algul Moskvat külastanud ning NSVL peaministriga kohtunud Eesti Vabariigi peaminister E. Savisaar sealt naasnuna sunnitud mõnna, et Nõukogude võimu suhtumine Balti riikidesse on ebamäärane ja sarnaselt eelmise aasta kohtumistega üritati taas kahe riigi läbirääkimistega vaid mängida. E. Savisaare sõnade õigsust kinnitas kujukalt kahe riigi läbirääkimisdelegatsioonide juhtide asepeaminister N. Lavjorovi ja Eesti Ülemnõukogu spiikeri Ü. Nugise viljatu Moskva kohtumine 22. veebruaril 1991. aastal. Eesti oli nüüd sunnitud võtma jäiga positsiooni, millele andis suurt tuge Eestis 3. märtsil 1991. aastal läbi viidud referendumi lõpptulemus, kus 77,83% hääletanuist pooldas Eesti täielikku iseseisvust. 11. märtsil 1991. aastal võttis EV Ülemnõukogu vastu pöördumise NSVL presidendi poole, kus toonitati, et referendumi tulemuste põhjal pole EV Ülemnõukogul ega valitsusel õigust osaleda liidulepingu läbirääkimistel või sellega ühineda mistahes kujul. (Laar, Endre, Ott 1996, 789) Sellisele positsioonile andis tuge ka USA riigisekretär James Baker, kes Moskva ja Balti riikide vaheliste suhete silujana-vahendajana sundis nii Moskvat kui Eestit ja teisi Balti riike läbirääkimiste algpositsioone mahendama. Ta toonitas, et kui Eesti kohe läbirääkimiste algul nõuab Kremlilt iseseisvuse tunnustamist, ei tulegi läbirääkimistest midagi välja. Samas andis ta Moskvale mõista, et kuna Eesti pole NSV Liitu kunagi astunud, ei pea ka tema taasiseseisvumine olema

reguleeritud NSVL-ist väljaastumise seadusega. (EV Välisministeeriumi ülevaade kohtumisest J. Bakeriga. 16.03.1991).

Kuigi 27. märtsi 1991. aasta Moskva kohtumisel jätkas NSVL delegatsioon oma vana stiili nõudmisega Eesti poolele arutada liidulepingu sõlmimist ja sotsiaal-majanduslikku komplekskava, siis juba 15. aprilli delegatsioonide kohtumisel kandis USA kõrge esindaja James Bakeri tehtud töö vilja. NSVL pool nõustus, et läbirääkimiste aluseks peab olema reaalne olukord, kus NSVL delegatsioon lähtub NSVL konstitutsioonist, Eesti delegatsioon aga oma seadustest ning samas kumbki pool ei esita vastastikku mingeid eeltingimusi (Nugis 1998, 53). 27. juuni delegatsioonide kohtumine Moskvast tõi aga esile uue tagasilöögi, sest nagu kirjutab ka 28. juuni 1991. aasta "Rahva Häääl", NSVL pool oli nõus vaid arutama kahe poole majanduslepete ettevalmistamist ega tahtnud Eesti iseseisvumisprotsessist midagi kuulda. Rootslasest nõunik Bo Kragh soovitas Eesti juhtkonnal ilmutada otsustavust ning kuulutada iseseisvus ühepoolset välja. Paraku ilmutas Eesti pool tol korral veel liigset optimismi ja pani suuri ootusi Moskva 6. augustile planeeritud kohtumisele. Viimane jäi aga NSVL poole ettevalmistamatust puudutavate segaste seletuste ja liidulepingu allkirjutamatuse ning jõustamatuse tõttu hoopis ära (Samorodni 1992, 21). Seevastu juba 14. augustil 1991. aastal, nagu kirjutab ka 17. augusti "Rahva Häääl", esitas NSV Liidu pool Eestile rea ultimatiivseid nõudmisi, mis hõlmasid mõnede Eesti uute seaduste (eriti keeleseaduse) annuleerimist ning liidulepinguga ühinemist. Üllatuslikult Eesti delegatsioonile ei puuduta aga NSVL delegatsioon 16. augusti kahepoolset kohtumisel oma paar päeva varem tõstatatud nõudmisi mitte sõnagagi – justkui neid poleks olnudki. Otse vastupidi – NSVL delegatsioon on meelestatud konstruktiivselt ning allkirjastatakse isegi ühisprotokoll, kus pooled tunnistavad Tartu rahulepingu positiivset tähtsust ja lubavad arvesse võtta hiljutisi hinnanguid 1939. ja 1940. aasta sündmustele. Konstanteeritakse küll mõningaid lahkkelisid hinnangutele Eesti-NSVL suhetes aastail 1939-1991, kuid lubatakse jätkata jõupingutusi leidmaks teid NSVL ja Eesti Vabariigi vaheliste suhete normaliseerimiseks ning ebakõlade ületamiseks (Nugis 1998, 53).

1.2. Eesti-Vene suhete areng vahetult pärast Eesti taasiseseisvumist

Teatavasti lõppes 16. augusti 1991. aasta NSVL ja Eesti delegatsioonide järjekordne kohtumine Moskvast taas optimistliku alatooniga, mis justkui lubanuks Eesti poolele suuremaid ootusi järgmistel kohtumistel. Ent 19.-20. augustil 1991. aastal toimunud riigipöördekatse NSV Liidu pealinnas Moskvast muutis kardinaalselt olukorda kogu NSV Liidus. Seda oskuslikult ära kasutades tegi EV Ülemnõukogu 20. augusti hilisõhtul otsustava sammu ja võttis vastu otsuse Eesti riiklikust iseseisvusest. Sellega peatati ühtlasi kõik läbirääkimised Nõukogude juhtkonnaga. Juba sama päeva lõpul kutsus Vene NFSV välisminister Andrei Kozõrev Lääneriike üles tunnustama Eesti ning teiste Balti riikide iseseisvust. (Vahtre, 1997, 103). See Venemaa esidiplomaadi samm

sundis Eesti tippoliitikuid muutma omi Ida-suunalisi rõhuasetusi, mis tähendas seda, et Venemaa osatähtsus hakkas järsult kasvama. Juba 24. augustil 1991.aastal kohtus EV Ülemnõukogu esimees Arnold Rüütel Moskvas Vene NFSV Ülemnõukogu esimehe Boriss Jeltsiniga, kus põhitähelepanu oli koondatud Eesti-Vene NFSV suhetele. Selle kohtumise lõppresultaadi tähtsust Eesti edasisele arengule on võimatu üle hinnata, kuna Boriss Jeltsin allkirjastas seadluse Eesti Vabariigi riikliku iseseisvuse tunnustamise kohta, kus kutsus üles ka NSVL presidenti tunnustama Eesti Vabariiki ning reguleerima temaga kui riigiga kahepoolsed suhted (Samorodni 1992, 22).

Nüüd, kus Vene NFSV oli oma tunnustuse Eestile kui riigile andnud, üritasid Eestist valitud rahvasaadikud Moskvas oma kirjaga NSVL presidendile saavutada järgmise loogilise tulemi – saada NSV Liidu poolne Eesti iseseisvuse tunnustamine. Kahjuks M. Gorbatšovilt vastust sellele kirjale ei tulnud. Seetõttu loodeti nüüd liidulisel tasemel tunnustus saada 2. septembril 1991. aastal alanud NSVL Rahvasaadikute Kongressi erakorraliselt istungilt. Paraku kõnealune kongress Balti riikide iseseisvumise küsimust üldse ei puudutanudki, sest jutt käis üksnes NSV Liidu päästmisest kardinaalsete reformide kaudu. Samas hakkasid lagunema NSV Liidu traditsioonilised võimuorganid, mistõttu M. Gorbatšov ja 10 liiduvabariigi liidrid leppisid kokku delegerida kõrgeim võim Nõukogudemaal NSV Liidu Riiginõukogule. Viimaselt saadigi 6. septembril 1991. aastal tunnustus Eesti Vabariigi iseseisvusele. Sealjuures väärib erilist tähelepanu Venemaa ja Kasahstani presidentide initsiatiivil tunnustusotsusesse sisse viidud selge viide MRP protsessile ja Balti küsimuse eristaatusele. NSVL Riiginõukogu otsustas ühtlasi moodustada Balti riikidega läbirääkimisteks riiklik delegatsioon, kuhu kuuluvad ka Vene NFSV esindajad. Sellest teatas Eesti üldsusele üksikasjalikumalt 7. septembri 1991. aasta “Rahva Hää!”.

Väga oluline oli taasiseseisvunud Eestile NSV Liidu poolt Eesti territooriumile tegutsema loodud luureorganitest, eriti ENSV KGB-st, lahtisaamine. 4. septembril 1991. aastal kirjutasid peaminister E. Savisaar, NSVL KGB esimees V. Bakatin ja ENSV KGB esimees R. Sillar alla protokollile “Eesti Vabariigi, NSVL KGB ja ENSV KGB vastastikkustest kohustustest”. Sellele järgnes 9. oktoobril 1991. aastal sõlmitud täiendav lepe, mille järgi kohustus NSVL KGB koos oma ENSV osakonnaga lõpetama 1. detsembril 1991. aastal täielikult tegevuse Eesti territooriumil. Ühtlasi lepiti kokku teatud suunitlusega KGB arhiivtoimikute üleandmine Eesti võimudele, mis omas Eesti riigi julgeolekule elulist tähtsust. Paraku, nagu kirjutab oma memuaarraamatus “Vabaduse väravad” hilisem Eesti Vabariigi Valitsusele alluv julgeolekuasutuste koordinatsioonidirektor Eerik-Niiles Kross, “on uskumatu, aga tõsi, et ükski Eesti valitsus ei ole ühtegi korda neid toimikuid tagasi nõudnud”. (Kross 2007, 172). Kõik see näitas kujukalt, et taasiseseisvunud Eestis on juhtivpositsioonidel piisavalt KGB-lise taustaga isikuid, kellede huvides pole seda tõendavate dokumentide ilmsiks tulek. Tänu Kaitsepolitsei ja hilisema EV Kaitsepolitsei ameti kiirele loomisele koheselt pärast Eesti taasiseseisvumist, pole taolise taustaga isikuile antud õnneks võimalust kas

kiusatusest või kasuahnusest riigivaenulikkude tegevust Eestis arendada. Üksikuid erandlikke juhtumeid, nagu Herman Simmi luureskandaal 2008. aasta sügisel või NSV Liidu sõjaväeluure ülesandeid Egiptuse-Iisraeli sõjas täitnud erupolkovniku Elvo Priksi autasustamine kõrge Eesti Vabariigi autasuga, on siiski esinenud.

Kuigi Moskva keskvõimu vastuseisu selgroog Eesti omariiklusele oli eelkirjeldatud meetmetega põhimõtteliselt murtud, seisis Eesti poliitilisel juhtkonnal veel ees keerulised läbirääkimised NSV Liidu sõjalise juhtkonnaga. Teatud raamistik neile hakkas välja kujunema 10. septembril 1991. aastal, kui NSVL kaitseminister marssal Jevgeni Sapožnikov tegi avalduse, kus teatas, et Nõukogude armee üksused viiakse Balti riikidest välja alles pärast 1994. aastat, kui on lahendatud kõik Nõukogude vägede Ida-Euroopast väljaviimiseiga tõstatuvad probleemid. Samas oli Eesti iseseisvumistuhinas juhtkond selles küsimuses liig-optimistlikult häälestatud, lootes Nõukogude vägede täielikku väljaviimist hiljemalt 1992. aasta lõpuks. (Graf 2007, 454). Seda optimismi jätkus Eesti liidritel veel sama aasta 3. oktoobrilgi, mil Eesti peaminister E. Savisaar ja NSVL kaitseminister J. Sapožnikov sõlmisid Moskvast lepingu NSVL sõjaväe puudutavates küsimustes Eesti territooriumil ja kus võõrvägede Eestis viibimise piirtahtae lubati lõplikult fikseerida riikidevahelises lepingus. 5. oktoobri 1991. aasta "Rahva Hääles" avaldab Moskvast naasnud optimistlik E. Savisaar arvamust, et suuremalt jaolt viiakse võõrväed välja 1992. aasta jooksul.

Vahepeal, 16. septembril 1991. aastal võttis aga EV Ülemnõukogu vastu otsuse NSVL juhtkonnaga peetavate läbirääkimiste tõhustamise kohta, milleks tühistati senise delegatsiooni volitused ning kohustati EV Valitsust pidama läbirääkimisi NSV Liiduga Eesti iseseisvuse kindlustamiseks vajalike majanduslike, sotsiaalsete ja poliitiliste küsimuste reguleerimiseks (Samorodni 1992, 22). 9. oktoobril 1991. aastal allkirjastasid Eesti ja NSVL välisministrid Lennart Meri ning Boriss Pankin diplomaatiliste suhete sisseseadmise kokkuleppe. Ühtlasi alustas Eesti pool ettevalmistusi kahe riigi vaheliste läbirääkimiste pidamiseks, milleks moodustati koheselt oktoobris 1991. aastal tööd alustanud ekspertgrupid. Viimased pidid kindlaks määrama läbirääkimistel arutlusele tulevate probleemide ringi ja nende prioriteetsuse tasemed. Tänu operatiivseile ettevalmistustele võis Eesti Vabariigi ja NSV Liidu vaheliste läbirääkimiste esimene voor Narva-Jõesuus alata juba 10. novembril 1991. aastal. Eesti delegatsiooni juhtis peaminister Edgar Savisaar. NSV Liidu delegatsiooni juhtis tollane Peterburi linnapea Anatoli Sobtšak. Päevakorras olid riigipiir ja piirirežiim, humanitaar- ja juriidilised küsimused, Narva ja Ivangorodi vastastikkuse suhtlemise lihtsustatud kord, sõjaväega seotud küsimused (eriti võõrvägede väljaviimise küsimused), aga ka poolte varalised küsimused (Vares 1998, 19). Paraku jõuti läbirääkimiste avavoorus lahendada vaid organisatoorsed põhiküsimused, kuna veidi hiljem lakkas NSV Liit sisuliselt olemast. Saatuse tahtel otsustasid 8. detsembril Venemaa, Valgevene, ja Ukraina liidrid Belovežjes luua Sõltumatute Riikide Ühenduse (SRÜ) ning teatasid, et selle akti allakirjutamise momendist alates NSV Liitu kui rahvusvahelise õiguse subjekti

ja geograafilist reaalsust enam ei eksisteeri. (Graf 2007, 458; Samorodni 1992, 23).

25. detsembril 1991. aastal pani NSV Liidu esimene ning samas ka viimane president M. Gorbatšov oma presidendivolitused maha. 31. detsembril kuulutas Vene NFSV end äsjakadunud NSV Liidu õigusjärglaseks. Sellest tulenevalt pärandusid nüüd kõik Eesti Vabariigiga lahendamata küsimused Eesti ja Venemaa kui suveräänsete ja sõltumatute riikide vahelistele läbirääkimistele. Samas langes Eesti poolne läbirääkimiskoormus, kuna välja langes kapriisse läbirääkimiste subjektina NSV Liit. See ei tähendanud aga Eestile komplikatsioonivabu läbirääkimisi Venemaaga. Viimaseid ei tekitanud üksnes Vene pool. Nagu on kirjutanud oma pikemas uurimuses “ESTONIA: Return to Independence” (“EESTI: tagasipöördumine iseseisvusele”) politoloogiprofessor Rein Taagepera, takistas edukaid läbirääkimisi Venemaaga ka tollaegne mitmene Eesti välispoliitika. Oma kõnealuse uurimuse 7. peatükis (DRAFT 7/91ä) rõhutab ta, et ida-küsimuste minister Endel Lippmaa, nähes, et põrkub oma ettepanekutega Moskvast nagu vastu müüri, on hakanud Eesti-asja ajama lääneriikidega, kooskõlastamata omi tegevusi välisminister Lennart Meriga. Samas Eesti Ülemnõukogu esimees Arnold Rüütel arendavat sõltumatult teistest omi välispoliitilisi kontakte ning peaminister Edgar Savisaar üsna tihti ei informeerivat oma välisreisidest välisminister Lennart Merit. Eesti Kongressi liidrid aga rändavat laialt lääneriikides ning nüüd üritavat nad eesotsas Kelamiga võidu Savisaare ja Rüütliga saada USA presidendi George Bushi vastuvõtule. Professor Taagepera nendib siin võrdluses Leeduga, et Eesti juhtkonna ebakõlad ühtse välispoliitika teostamisel on küll vähemhäirivad kui Leedul, ent USA ametiisikuilt saadud signaalide kohaselt oleks Eestile juhtidele parem, kui nad omi välispoliitilisi aktsioone arendaks üheskoos (Taagepera 1992).

1.2.1. Eesti-Vene riikidevaheliste läbirääkimiste delegatsioonide esmased kohtumised

Nagu käesolevas töös on eelpool juba kirjeldatud, algasid Eesti Vabariigi ja Vene NFSV esindajate ametlikud kohtumised 1990. aasta suvel, mil eksisteeris veel NSV Liit. Tol perioodil vajasisid mõlemad läbirääkimiste pooled nõ küünarnukitoetust võitluseks liidulise juhtkonnaga oma suveräänsuse eest. Nende 15. augustil 1990. aastal alanud läbirääkimiste tulemiks oli 1991. aasta jaanuaris alla kirjutatud 10-aastase kehtivusega riikidevaheliste suhete aluste leping. Viimane pani paika lahendamist vajavate küsimuste põhialused. 24. oktoobril 1991. aastal seati sisse Eesti-Vene diplomaatilised suhted ning vormistati protokoll läbirääkimiste alustamiseks äsja taasiseseisvunud Eestiga. Sinna ajajärku jäävad ka Eesti Ülemnõukogu esimehe Arnold Rüütli kohtumised oma Vene kolleegi Boriss Jeltsiniga. Viimane rõhus läbirääkimistel eriliselt kodakondsusküsimustele, jättes tahaplaanile Eestile väga olulised majandussuhted ja piiriküsimused. Siiski, nagu väidab A. Rüütel 3. novembri 1991. aasta “Rahva Hääles”, olevat B. Jeltsin neil kohtumistel väljendanud Eesti

probleemide täielikku mõistmist ega üritanud Eestit majanduslike või muude survevahenditega oma huvidest taganema sundida. Kahe riigi liidri sõbralikud kohtumised viisid selleni, et juba 26. detsembril 1991. aastal ratifitseeris Vene NFSV Ülemnõukogu Eesti Vabariigi ja Vene NFSV riikidevaheliste suhete aluste lepingu ning Vene NFSV valitsus sai ülesande alustada viivitamatult Eesti Vabariigiga läbirääkimisi sõlmimaks teisi lepingus ette nähtud olulisi riikidevahelisi lepinguid (Samorodni 1992, 23).

Kuivõrd 8. detsembril 1991. aastal lakkas NSV Liit *de jure* olemast ja hiidriigi kadumisest tekkinud võimuvaakumit oli ohtlik pikemat aega hoida, kuulutas Venemaa end vana aasta õhtul NSV Liidu õigusjärglaseks. See aga tähendas nii Eestile kui teistele NSV Liidust eraldunud ja taasiseseisvunud riikidele seda, et nende oluline läbirääkimiste pool, st Venemaa oli omale võetud liidulise õigusjärglusega pärinud ka kõikvõimalikud endise NSV Liiduga seotud probleemid. Seetõttu olid erinevail endistel liiduvabariikidel Venemaaga lahendada üsnagi erinevad neile prioriteetsed probleemid. Juba 1992. aasta jaanuaris kerkis tõsise juriidilise probleemina päevakorra küsimus, kellele õigupärast Eestis viibivad võõrväed ikkagi kuuluvad. 14. jaanuaril Eestit külastanud Venemaa välisminister Andrei Kozõrev teatas Eesti juhtkonnale ühemõtteliselt, et väljaviimist vajavad väed ei kuulu Venemaale vaid hoopis Sõltumatute Riikide Ühendusele (SRÜ), mistõttu Venemaa ei saavat siin ühepoolset midagi teha. Pärast EV Välisministeeriumi vastavaid samme teatas 17. jaanuaril 1992. aastal Venemaa liider Boriss Jeltsin siiski Eesti juhtkonnale, et Vene Föderatsioon vastutab kõigi väljaspool SRÜ piire jäänud endiste nõukogude vägede eest ning reguleerib nendega seotud probleemid. Niiviisi kandus see ülioluline Eesti-NSV Liidu suhete küsimus üle Eesti-Venemaa suhetele. (The Monthly Survey of Baltic and Post-Soviet Politics. January, 1992, 19). Samas tõstatas Venemaa välisminister oma 14. jaanuari visiidil Tallinnasse Eesti tippjuhtide (A. Rüütel, E. Savisaar, L. Meri) ette kahe riigi vaheliste suhete aluste lepinguga fikseeritud kokkulepete kiire sõlmimise ja NSV Liidult päranud probleemide lahendamise. Üllatuseks Eesti liidritele teatas A. Kozõrev, et võõrvägede lõplik väljaviimine Eestist võib toimuda heal juhul isegi paari aastaga, kuid mitte üle kolme aasta. See oli tunduvalt lühem NSV Liidu marssali J. Sapožnikovi varasemast avaldusest, kes hindas antud protsessi vähemalt viie aasta pikkuseks ning pidas väljaviimise reaalseks algusaastaks 1994. aastat kui nõukogude väed on eemaldunud Ida-Saksamaalt.

Võõrvägede väljaviimine osutus Eesti juhtkonnale siiski sedavõrd pakiliseks küsimuseks, et ei hakatud ootama asjakohaseid Vene poole initsiatiive, vaid see tõstatati päevakorda juba Balti Assamblee plenaaristungis raames kolme Balti riigi ühisprobleemina Riias 24. jaanuaril 1992. aastal. Selle ürituse raames kohtuti ka Venemaa Riikliku Kaitsekomitee esindaja Viktor Lopatiniga. Viimane oli valmis alustama Balti riikidest võõrvägede väljaviimise kokkuleppe ettevalmistusi koheselt, ent nõudis sellisesse kokkuleppesse kolmes riigis olevate sõjaväelastega kokkulepete sõlmimise sissekirjutamist ning nii nendele kui nende perekonnaliikmeile sotsiaalsete garantiide andmist. See kõik pidavat

vältima olukorra pingestumist sõjaväeteenistujate perede kaudu. (Nezavisimaja Gazeta. 28.01.1992). Juba 1992. aasta jaanuari lõpul lähetas Boriss Jeltsin Balti riikidesse oma täievolilise esindajana asepeaministri Sergei Šahrai, kelle ülesandeks oli lahendada ühtlasi Eesti territooriumilt võõrvägede väljaviimine ja muud sellega seonduvad sõjalised küsimused. Viibides 1. veebruaril 1992. aastal Tallinnas, leppis S. Šahrai Eesti poolega kokku ekspertrühmade moodustamise rea kokkulepete projektide ettevalmistamiseks. Täpsustati ka riiklike delegatsioonide kohtumisajad ning võõrvägede väljaviimise tingimusi ja korda. Kahjuks ei õnnestunud tol korral Eestil nii palju konkreetset S. Šahraiga kokku leppida kui seda suudeti Lätis ja Leedus. Põhjuseks oli Eestis käiv valitsuse vahetus, mistõttu meie poolel puudus ametlik läbirääkimisdelegatsioon. (Vnešnaja politika Rossii. Zbornik dokumentov 1990-1992. Moskva, 1996, 231-232).

Täisverelised läbirääkimised Venemaaga jätkusid 1992. aasta veebruari lõpul, kui peaministri kohale asunud Tiit Vähi määras oma 27. veebruari 1992. aasta korraldusega delegatsiooni läbirääkimisteks Vene Föderatsiooniga eesotsas riigiminister Uno Veeringuga. Viimase asetäitjaks sai Eesti Moskva suursaadiku kohale määratud Jüri Kahn. Aivar Jarne 31. augusti 1994. aasta "Postimehe" kirjutisest nähtub, et kohe pärast Eesti läbirääkimisdelegatsiooni määramist Tiit Vähi poolt pani ka Vene pool välja uue koosseisuga valitsusdelegatsiooni, kusjuures pealäbirääkijaks Eestiga sai nüüd S.Šahrai asemel erivolitustega suursaadik Vassili Svirin. Sellisele "meeskonnavahetusele" viidates lükkas Vene pool pidevalt läbirääkimiste algust edasi. Eriti kriitiliseks läksid suhted Vene poolega 26. märtsil 1992.aastal, mil Venemaa püüdis ilma loata Eestisse tuua 56 sõjaväelast. Lisaks sellele teatas Eesti piirivalve peagi valitsusele, et Tartu sõjaväelennuväljale on maandatud Vene transpordilennuk 110 Vene mereväelasega. Tegu oli allveelaevnikega, kellede tulekuks oli Vene pool küll ametlikult luba palunud, ent seda mitte saanud. Paldiski mereväebaasi juhtkonna ja Eesti valitsuse esindajate läbirääkimistega need intsidendid küll õnneks lahendati, kusjuures neist sündmustest kirjutab detailsemalt ka "Postimees" 30.03.1992. Ent kõik see näitas, et võõrvägede väljaviimisega venitamine võib olukorda Eestis tõsiselt destabiliseerida ning et kui mujalt Eestist võib võõrvägede lahkumine laabuda normaalselt, siis Paldiski sõjalisest tugikohast ei taha Vene pool miskipärast kuidagi loobuda. Hiljem aastail 1995-1996, kui käesoleva väitekirja autor töötas Riigikogu julgeolekunõunikuna, sai talle selgeks, et üheksakümnendate aastate algul oli Paldiskisse koondatud Venemaa mõistes väga moodne allveesõjatehnika, mille abil teostati ka tõhusat mereväeluuret Soome, Rootsi ja Taani suunal. Samuti paiknes seal unikaalne nn õppe-aatomireaktor, mille sarnaseid kasutati ka Vene moodsail aatomiallveelaevadel. Seega polnud Vene poolel mingit entusiasmi juba "hästi sisse töötatud" tugikohast oma relvajõududega kiirelt lahkuda. Nagu juba Venemaale on tavaks saanud, asuti nüüd talle ebameeldivate tegevuste, st vägede väljaviimisega venitamiseks seda tegevust seostama nn kodakondsusküsimuse lahendamise ja Eestis elavate venelaste tarvis.

1992. aastal EV Ülemnõukogus ülielavat arutelu põhjustanud kodakondsusseaduse eelnõuga toimuvat jälgis nii Kreml kui Venemaa üldsus erilise huviga. Venemaa juhtkond haaras siin kohe kinni Eesti Vabariigi ja Vene NFSV riikidevaheliste suhete aluste lepingu artiklist 3, kus kodakondsuse saamist vastavalt isiku vabale tahteavaldusele tõlgendas Vene pool tingimusteta ja lihtsustatud protseduuriga kodakondsuse andmisena kõigile soovijaile. Selle peale viitas Eesti pool artiklile 4, kus rõhutatakse, et see protseduur toimub vastavalt elukohamaa seadusandlusele. Selles omamoodi pingpongimängus viitas nüüd Vene pool omakorda A. Kozõrevi poolt Eesti visiidi ajal 14. jaanuaril 1992. aastal pakutud võimalusele anda Eestimaa venelastele ja Venemaa eestlastele vaba valik Eesti Vabariigi või Vene Föderatsiooni kodakondsuse saamiseks. Tolle sammu reaktsiooniks oli taas Eesti poole vastus, et antud pakkumist küll ei ignoreerita, ent see jäetakse aruteluks kaugemas tulevikus.

26. veebruaril 1992. aastal kehtestas EV Ülemnõukogu oma määrusega kodakondsusseaduse, mis sisuliselt kujutas enesest 1938. aasta kodakondsusseaduse versiooni mõnede parandustega. Tolle seaduse jõustamise tulemiks oli Eesti elanikkonna jagunemine kahte gruppi – naturalisatsiooni teel ja järjepidevuse alusel kodakondsuse saajateks. Kõnealuste arengute tulemusel sattus esimesse gruppi enamuse Eesti venekeelsest elanikkonnast, mistõttu oodatavalt Vene pool reageeris selle seaduse vastuvõtmisele äärmiselt negatiivselt. Samas oli Vene poole protestidel ja järelepärimistel (sh 7. ja 31. märtsi noodid EV Moskva suursaatkonda) üsnagi loogiline alus, kuna pika naturalisatsiooniprotsessi tõttu polnud Eestimaa venelaste suurel osal võimalus sama aasta suvel osaleda põhiseaduse referendumil ning seejärel sügisel toimuvail Eesti riigivõimuorganite valimistel. Ent nagu ikka keeruliste bilateraalsete küsimuste lahendamisel, tõi Vene pool ka nüüd platsi nn “kolmanda tegija-küsimuse” ehk siis Eesti õigusjärgsuse kodanliku Eesti Vabariigiga. Lausa NSV Liidu jälgendajana keeldus ka Vene pool nüüd Eesti õigusjärgsust sõjaeelse vabariigiga tunnustamast, väites, et Molotov-Ribbendropi Pakti (MRP) ja Balti riikide NSV Liiduga liitmise vahel puuduvad seosed. Ka rõhutas Vene pool, et Balti riigid allkirjastasid vabatahtlikult NSV Liidu sõjaväebaaside oma territooriumile sissetoomise ning nende seadusandlikud kogud hääletasid NSV Liitu astumise poolt (Trofimov 1992, 79). Eesti pool pidas taolisi Venemaa proteste ja tõlgendusi otseseks sekkumiseks oma riigi siseasjadesse ning kinnitas, et ei hakka omi vastavaid seadusi muutma. Sellised kahepoolsed radikaalsed väljaütlemised aga tekitasid juba enne ametlike Eesti-Vene võõrvägede väljaviimist puudutavate läbirääkimiste algust kahe riigi vahelise konfliktse olukorra. Vene pool kasutas kujunenud olukorda koheselt Eesti vastase propaganda tegemiseks rahvusvahelisel areenil. 1992. aasta kevadel CSCE jätkukonverentsil Helsingis jagas Vene delegatsioon osalejaile välja oma välisministeeriumi pöördumise, kus leiti, et Eesti kodakondsusseadus on venekeelsele elanikkonnale diskrimineeriv ning ei võimalda sellel vaba tahte alusel Eesti Vabariigi kodanikuks saada. Sellega aga rikkuvat Eesti

riikidevaheliste suhete lepingut Venemaa suhtes, mis omakorda andvat Vene Föderatsioonile õiguse kasutada rahvusvahelisi mehhanisme sundimaks Eestit inimõigusi austama. Seda küsimust valgustas Eesti üldsusele põhjalikumalt "Postimees" 04.04.1992.

Eelkirjeldatud kahe riigi vaheliste pingeliste suhete õhkkonnas toimus 14.-16. aprillini 1992. aastal Pärnus Eesti-Vene riikidevaheliste delegatsioonide esimene läbirääkimiste voor. Seda peeti sõjalises, majanduslikus, humanitaaralases ja piiriküsimuste valdkonnas, kus delegatsioonide peatähelepanu koondus endise NSV Liidu vägede Eestist väljaviimisele. Eesti pool soovis, et võõrvägede väljaviimisel eemaldataks nad esmalt Tallinnast ning püütaks rõhuv enamus võõrvägedest välja viia 1992. aasta lõpuks. Ka küsiti täpsustatud andmeid Eestis olevate võõrvägede suuruse, relvastuse ja nende strateegiliste eesmärkide kohta. Ajakirjanik A. Jarne kirjutise kohaselt 31. augusti 1994. aasta "Postimehes" andis Vene pool eelnimetatud küsimustele uduseid ning põiklevaid vastuseid, lubades võõrväed täielikult välja viia parimal juhul 1997. aastal. Võõrvägede väljaviimisele kui põhiteemale lisaks puudutati läbirääkimistel põgusalt ka piiriküsimust. Eesti pool väljendas seisukohta, et piir peab kulgema vastavalt 1920. aasta Tartu rahulepingule. Vene pool aga nõudis, et piir jääks muutumatuks seisundist, kus ta oli riikidevaheliste suhete aluste lepingu allakirjutamise momendil 12. jaanuaril 1991. aastal. Samas ei tõstatanud Vene pool üllatuslikult neil läbirääkimistel mingeid pretensioone Eesti kodakondsusseadusele. Uue üllatuse tegi Vene pool aga 29. aprillil sõjaliste küsimustega tegelevate töörühmade kohtumisel, alustades dialoogi Eestis olevate võõrvägede olmetingimuste ja nn eriõiguste osas. Ainsa positiivse tulemina teatas Vene pool neil kõnelustel, et annab Eesti poolele Paldiski tuumareaktori väljaviimise konkreetse plaani aastaiks 1993-2000.

6. mail külastas Tallinnas peaminister Tiit Vähit Venemaa asevälisminister Fjodor Šelov-Kovedjajev, kes ütles, et võõrvägede väljaviimine Eestist lõpeb tõenäoliselt 1997. aastal, ent see võib toimuda ka kiiremini, kui Lääs abistab Venemaad Eestist lahkuvaile sõjaväelastele ehitatavate elamute finantseerimisel. Antud teemat valgustas ka "Postimees" 07.05.1992.

1.2.2. Eesti-Vene läbirääkimiste põhiprobleemide laienemine rahvusvaheliste organisatsioonide tasandile

1992. aasta kevadeks sai Eesti poliitilisele juhtkonnale selgeks, et ei üksi ega ka Baltikumi 3 riigi ühisjõududega pole võimalik saavutada endise NSV Liidu armeeküsimuste kiiret väljaviimist neist taasiseseisvunud riikidest. Selleks on kõnealune küsimus vaja viia mõjukate rahvusvaheliste organisatsioonide tasandile. 6. mail 1992. aastal palusid Balti riikide esindajad CSCE Helsingi jätkukonverentsil nimetada ülevaataja Balti-Vene läbirääkimistele võõrvägede väljaviimise asjus. Paraku, nagu sellest teatas ka "Rahva Hääl" 07.05.1992, oli Venemaa esindaja kategooriliselt taolisele küsimuse lahendusele vastu. Venemaa alustas nüüd hoopis oma vägede Balti riikides hoidmise kaitseks

sootuks teiste Balti riike puudutavate probleemide fookusesse panekut ja nende kriitilises vormis rahvusvahelisele tasandile viimist. Eesti suunal alustas Venemaa meie kodakondsuspoliitika aktiivset ründamist rahvusvahelistes organisatsioonides.

1992. aasta mais Strasbourgis toimunud Euroopa Nõukogu ministrite komitee istungil esitas Venemaa välisminister A. Kozõrev memorandumi, kus süüdistati otseselt Eestit ja Lätit vähemusrahvuste õiguste mitteaustamises. Konkreetsemalt öeldes nimetati selles dokumendis Balti riikide kodakondsust puudutavaid seadusi ning muid normatiivakte diskrimineerivaiks, mis olevat suunatud etniliste venelaste arvu vähendamisele neis riikides ja põliselanikkonnast esindajate hulga suuarendamisele valitavais riiklikes võimuorganites. Ühtlasi kutsus A. Kozõrev CSCE-d üles saatma Eesti Vabariiki ekspertide gruppi uurimaks sealset inimõiguste olukorda, mille osas Venemaa nägevat CSCE inimõiguste konventsiooni punkti 7 jämedat rikkumist. Selline A. Kozõrevi sõjakas hoiak oli üllatuseks mitte ainult lääneriikidele, vaid ka paljudele Venemaa reformimeelsetele demokraatidele arendavaile poliitikuile. Mõni aeg hiljem sai siiski selgeks, et antud juhul oli tegu Venemaa välisministri sundkäiguga. Nimelt algas 1992. aasta kevadel järsk lõhenemine Vene Föderatsiooni juhtkonnas. See väljendus mõnede riiklike institutsioonide ja mõjukate poliitikute lausrünnakuis A. Kozõrevi juhitava välisministeeriumi väidetavalt “liberaalse lääneliku poliitika” vastu. Venemaa juhtivdiplomaate süüdistati Vene huvide täielikus eiramises endise NSV Liidu mitmetes piirkondades. Samas heideti suhetes Balti riikidega VF Välisministeeriumile ette sealse venekeelse elanikkonna huve ja õigusi toetava poliitika puudumist ning nõrka sidet Balti riikide venekeelse elanikkonnaga. Pärast Eesti kodakondsusseaduse jõustamist, mis koheselt tõstis Eesti-Vene suhetes “paksu tolmu üles”, otsustas ka suur hulk Venemaa demokraatlikke jõude, kellega koos Eesti poliitikud võitlesid liiduliste jõudude vastu, eemalduda Eestit ja teiste Balti riike toetavast välispoliitikast. Balti riikidele suunatud välispoliitilist kurssi hakkasid nüüd praktiliselt kujundama ja suunama hoopis mitmed nn “välispoliitika uurimise ja formeerimise” instituudid ning keskused nagu INOBIS jt, aga ka mõningad välispoliitika strateegiad ja kontseptsioonid, milliste tuntuimaks autoreiks olid Sergei Karaganov ja Anton Surikov. Nende välispoliitiliste traktaatide ülesandeks oli liigse tähelepanu mahavõtmine lääneriikidelt ja suurema tähelepanu pööramine *lähivälismaale* Venemaaga piirnevate endiste NSVL liiduvabariikide näol, milledest Sergei Karaganovi koordineerimisel tegutseva töögrupi töö tulemusel kujunes välja nn “Karaganovi lähivälismaa doktriin”.(Karaganov 1991).

Eelkirjeldatud VF Välisministeeriumi suurte sisepingete olukorras jätkusid 12. ja 13. mail Moskvast Eesti ja Vene Föderatsiooni vahelised riiklike delegatsioonide läbirääkimised. Aruteluks oli lai küsimuste ring, kaasa arvatud arvelduste korraldamine seoses Eesti krooni kehtestamisega 1992. aasta juunikuus. Samas otsustati piiriküsimust mitte puudutada, kuna ekspertide kohtumised näitasid vaid poolte jäiku seisukohti. 31. mail ja 1. juunil kohtusid

samad delegatsioonid Venemaa ja Eesti suhete õiguslike aluste arutamiseks. Põhiülesanne oli siin saada selgus, millised Eesti-Vene vahelised lepingud veel üldse kehtivad ja milliseid on vaja neile juurde luua. Ent nagu piiriküsimuste puhul, osutusid ka siin poolte seisukohad jäikadeks ning diameetriliselt vastupidisteks. Eesti pool soovis lähtuda 1920. aasta Tartu rahulepingust. Vene pool aga pidas seda lepingut mittekehtivaks Eesti astumise momendist NSV Liidu koosseisu ning nõudis lähtumist 1991. aasta riikidevaheliste suhete aluste lepingust. Optimismi tekitas vaid Vene poole lubadus alustada peatselt mõnede väeüksiste väljaviimist Eestist.

Järgmine läbirääkimisdelegatsioonide kohtumine 1992. aasta juuni algul Lohusalus viis omakorda ummikseisu võõrvägede väljaviimise probleemid, mil Vene pool nõudis, et Eesti riik kataks kõik võõrvägede väljaviimise ja ümberpaigutamise kulud. See varjatud kujul antud ultimaatum sundis Eesti liidreid tegema kirjaliku pöördumise Venemaa juhtkonnale, teistele riikidele, rahvusvahelistele organisatsioonidele ja maailma avalikkusele tungiva palvega kasutada kogu mõju, et võõrväed viidaks Eesti vabariigist kiiresti välja. Kõnealune Eesti poole pöördumine toodi ära ka 5. juuni.1992. aasta "Rahva Hääles".

Seega ei suutnud Eesti-Vene kahepoolsed läbirääkimised võõrvägede väljaviimise küsimuses tuua kaasa mingeid positiivseid arenguid, vaid jõudsid sisuliselt ummikseisu, mis omakorda põhjustas läbirääkimispoolte pöördumised rahvusvahelisele tasandile toetuse saamiseks. Sellise survestustaktika kasutamise tõttu kujunesid mitmed mõjukad rahvusvahelised organisatsioonid nii Eesti kui Venemaa jaoks omavaheliste suhete klaarimise kohtadeks. Õnneks oli Venemaa sunnitud 10. juulil 1992. aastal kirjutama alla CSCE riikide Helsingi tippkohtumise otsusele, kus muuhulgas kutsuti Venemaad tooma kiiresti, korrastatult ja täielikult oma väed ära Balti riikidest. Oma allkirjaga sellele dokumendile kohustus Venemaa automaatselt lahendama minevikust allesjäänud probleeme nagu võõrvägede paiknemine Balti riikide territooriumil ilma nende riikide nõusolekuta, rahulikult teel ja läbirääkimiste kaudu (Vnešnaja politika Rossii. Zbornik dokumentov 1990-1992. Moskva, 1996, 482). Mõistagi andis Venemaa liider oma allkirja sellele dokumendile väga vastumeelselt, sest juba sama tippkohtumise lõpukõnes teatas B. Jeltsin täies avameelsuses, et murettekitav on Venemaa naaberriikides toimuv rahvusluse tõus, kusjuures mõnes neist riikidest võetakse vastu seadusandlikke akte, mis sisaldavad rahvusliku printsipi alusel diskrimineerivaid norme (Lange 1994, 242).

Hiljem on mitmed rahvusvaheliste suhete eksperdid (R. Mälk, M. Helme jt) leidnud, et muidu üldiselt vaashoitud avaldustega B. Jeltsini selline terav sõnavõtt oli ilmselt põhjustatud Eesti Vabariigi uue põhiseaduse 28. juuni 1992. aasta rahvahääletusest, mis VF Välisministeeriumi hinnangul jätvat Eesti venekeelse elanikkonna ilma poliitilistest ja esindusõigustest ja mille tulemil nad ei saanud osaleda referendumil. 3. juuni 1992. aasta "Rahva Häälel" aga tõi ära Vene poole ametliku teate, et säärane Eesti põhiseaduslik suund võib tõsiselt komplitseerida kahepoolseid suhteid ja teha korvamatut kahju nende positiivsele

potentsiaalile. Järgmine Eesti-vastane rahvusvahelisele tasandile suunatud Venemaa propagandarünnak toimus 17. juulil 1992. aastal, mil avaldati Venemaa Ülemnõukogu määrus inimõiguste rikkumisest Eestis ja tutvustati selle riigivõimuorgani avaldust "Inimõigustest Balti riikidest". Määruses inimõigustest Eestis anti teada, et juhul kui Eestis jätkub endine jõhker inimõiguste rikkumine, tehakse Venemaa valitsusele ülesandeks tõstatada probleem eelseisval ÜRO Peaassamblee istungil kuni nõudeni rahvusvaheliste majandussanktsioonide kehtestamiseks Eesti vastu. Ühele Venemaa Ülemnõukogu komisjonile tehti samas ülesandeks koostada 20. septembriks otsuseprojekt 12. jaanuari 1991. aasta Eestiga sõlmitud lepingu ajutisest peatamisest, kuna Eesti võimud esitavad nõudmisi Vene territooriumile ja tegutsevad õigusvastaselt (Postanovlenije Verhovnogo Soveta Rossiiskoi Federatsii o merah v svjazi s narushenijem prav tseloveka na territorii Estonskoi Respubliki. 17.07.1992).

Sellisele pretensioonikale Vene poole sammule tegi EV Välisministeerium vastuavalduse, (avaldas ka "Postimees" 20.07.1992) kus Eesti pool lükkas kõik Venemaa esitatud süüdistused tagasi. Samas märkis EV Välisministeerium, et ta tõlgendab VF Ülemnõukogu määrust kui otsest püüdu halvendada vahetult läbirääkimiste eel kahe riigi suhteid ning asuda Eesti Vabariigi ja Vene Föderatsiooni riiklikel läbirääkimistel jõupositsioonidele. Samas ei saa jätta märkimata, et ka uue Eesti põhiseaduse mõned sätted muutusid kahe riigi läbirääkimistel tõsisteks komistuskivideks, tehes kompromissi saavutamise Venemaaga näiteks piiriküsimustes praktiliselt võimatuks. VF Välisministeerium esitas 17. juulil 1992. aastal isegi noodi EV Moskva saatkonda, kus protesteeris Eesti põhiseaduse paragrahvi 122 vastu, milles oli kindlaks määratud Eesti riigipiir. Eesti poole vastunoodis, mille avaldas "Postimees" 19.08.1992, kinnitas EV Välisministeerium, et ei näe võimalust laskuda diskussioonidesse teemadel, mis puudutavad Eesti Vabariigi põhiseadust. Taolises kahe riigi vahelises õhkkonnas oli juba ette näha Eesti-Vene riiklike läbirääkimiste neljanda vooru suhteline viljatus 1. ja 2. juulil 1992. aastal Nahhabinos. Kohtumise nulltulemuse vältimiseks otsustas Vene pool parafeerida siseministeeriumide vahelise kokkuleppe, tollikokkuleppe ja kokkuleppe kahe riigi kokkupuutealade kohta. "Mee mokale määrimiseks" Eesti poolele teatas üks Vene läbirääkijaist, et vaatamata mitmele pidurdavale asjaolule Eesti poolelt kulgevat riiklikud läbirääkimised Eestiga ikkagi edukamalt kui Läti ja Leeduga, kuivõrd on õnnestunud parafeerida rida kokkuleppeid (Nezavisimaja Gazeta. 08.07.1992). Ent oli üsnagi selge, et Vene poolelt ja initsiatiivil parafeeriti üksnes need lepped, mis ei nõudnud olukorra poliitilist ja ajaloolist analüüsi.

Nagu Venemaale on kahepoolsetel riiklikel läbirääkimistel juba vanaks traditsiooniks saanud, teatatakse teisele poolele ette ja lepatakse kokku küll põhiküsimus või probleem, ent läbirääkimiste alates võetakse äkki fookusesse hoopis mingi teine küsimus. Seda "võtet" kasutas Venemaa ka 22. juuli 1992. aasta viienda vooru läbirääkimistel. Eelnevalt teatas Vene delegatsiooni juht V.

Svirin ajakirjanduses, et läbirääkimiste peateemaks saab kodakondsusküsimusi käsitlev lepinguprojekt. See sõnum avaldati ka 17. juuli 1992. aasta "Rahva Hääles". Ootamatult võttis aga Vene delegatsioon läbirääkimiste algul üles hoopis õiguslikud küsimused, väites et Eesti liitus NSV Liiduga vabatahtlikult, mistõttu okupatsiooniperioodi olemasolust ei saavat Eesti puhul rääkida. Eesti pool oli taolisele ootamatusele sunnitud vastama avaldusega, milles soovitas teisel poolel loobuda kasutamast sõnastust Eesti vabatahtlikust liitumisest ning läbirääkimiste edukuse huvides tunnistada ajaloolist tõde (Mattisen 1993, 108).

Oma "üllatuse" järel esitas Vene pool võõrvägede väljaviimise ajagraafiku 1992. aastaks, mis paraku ei kindlustanud kõigi võõrvägede väljaviimist nimetatud aasta lõpuks. 24. juuli 1992. aasta "Rahva Hääles" nimetab Eesti delegatsiooni juht U. Veering viimaste voorude läbirääkimisi endiselt väga vaevalisteks, kusjuures ilmnunud erimeelsused on raskesti ületatavad. Sellesse küsimusse toob aga suuremat selgust Vene esidiplomaadi A. Kozõrevi kohtumine Balti riikide välisministriga 6. augustil 1992. aastal Moskvas. Nimelt teatab A. Kozõrev sellel kohtumisel, et tema riik on nõus oma väed täielikult Baltikumist välja viima 1994. aasta lõpuks. See tähtin oli hoopis varasem kui varasemalt teatatud ajavahemik 1997. aastast kuni 2000. aastani. Kuid samas lisas A. Kozõrev, et see tähtin jääb kehtima juhul, kui Balti riigid täidavad teatud tingimused, mis olid ära toodud 3-leheküljelises dokumendis ja samas edastatud Balti riikide esindajatele. Lühidalt öeldes sisaldas see dokument Vene poole nõudmisi mitte esitada talle territoriaalseid pretensioone, kodakondsuspoliitika kiiret pehendamist venelastele, garantiisid Vene sõjaväelaste mittediskrimineerimiseks, võimalust jätta Baltikumi mõned sõjaväebaasid lühiajaliselt ka pärast 1994. aastat ja kompensatsiooni mahajäätava Vene sõjaväevara eest. Täiesti mõistetavalt tõlgendas Eesti pool selle dokumendi sisu kui fikseeritud eeltingimusi võõrvägede väljaviimisele. Nagu võib lugeda "Postimehest" 08.08.1992, teatas Eesti välisminister Jaan Manitski Vene poolele, et Eesti ei kavatse Vene vägedele mingit staatust pakkuda ning rääkida saab vaid ajutistest reeglitest kuni vägede väljaviimiseni. Seepeale teatas Vene asevälisminister Feodor Šelov-Kovedjajev BNS-ile, et Venemaa ei esitagi mingeid tingimusi vägede väljaviimisel. Samas ei hoidunud Vene asevälisminister oma eeltoodud avalduses süüdistamast Eestit riikidevaheliste suhete aluste lepingu rikkumises kodakondsusküsimuste asjus. Viimatiöeldut ei tõlgendanud EV Välisministeerium mingi kriitilise rõhuasetusena, kuivõrd nagu kirjutab 28. augusti 1992. aasta "Rahva Hääles", välisministeeriumi arvates oli kodakondsusseaduse mittevastavus riikidevaheliste suhete aluste lepingule üksnes tõlgendamise küsimus, sest sama lepingu 4. artiklis on ühemõtteliselt sätestatud "õigus valida kodakondsus vastavalt elukohamaa seadusandlusele".

Tehes kogu eelkirjeldatud 1992. aastal optimistlikult alanud kahe riigi läbirääkimistele sama aasta augustisündmuste joonelt retrospektiivse lühianalüüsi, võib nentida, et Venemaa poolt tõstatatud Eestile vastuvõetamatud probleemide lahendused said üksnes viia ning viisidki Eesti-Vene

riikidevahelised läbirääkimised ummikseisu. Samas olid Eestis lähenemas Riigikogu ja presidendi valimised, mis aktiveerisid Vene juhtkonda Eesti vastastele propagandarünnakutele. Venemaa asevälisminister Vitali Tšurkin teatas kogunisti rahvusvahelisele pressile ja ka 9. septembri 1992. aasta "Postimehele", et teda teevad murelikuks lähenevad valimised Eestis, kus valmistatakse valima etnilist parlamenti jättes 40% aktiivsest elanikkonnast poliitilisest elust välja. Ta lisas, et sellise eksperimendi tagajärjed võivad mõjutada Venemaa ja Eesti vastastikkuseid suhteid, mida me aga ei soovi. Niisiis järjekordne ähvardus läbirääkivale väikeriigile koos ähvardust lõpetava deklareeriva heatahtlikkusega. Sellises avalikustatud ebasõbralikus õhkkonas ei saanud Eesti pool lootagi Venemaalt kiiret edasiliikumist kirjus läbirääkimiste temaatikas. Kuuendas läbirääkimiste voorus 9. ja 10. septembril 1992. aastal Nahhabinos õnnestus reast ette valmistatud kokkulepetest parafeerida Vene poole vastuseisu tõttu vaid 2 humanitaarõiguslikku lepingut ja 1 majanduslepingu eelnõu. Selle läbirääkimistevooru järel võis Eesti nentida, et võõrvägede väljaviimise ning kodakondsuse- ja piiriküsimustes jäid sisulised kokkulepped Venemaaga saavutamata. Moskva nõustus lühendama vägede väljaviimise tähtaegu Balti riikidest vaid teiste talle oluliste küsimuste soodsate lahendite korra, millega Eesti pool Riigikogu valimiste eel polnud nõus.

1.2.3. Eesti-Vene läbirääkimised pärast 1992. aasta Riigikogu valimisi Eestis

Pärast 20. septembri 1992. aasta Riigikogu valimisi Eestis, mille võitis Mart Laari juhitud parempoolse orientatsiooniga partei Isamaa, pidas Venemaa valitsus vajalikuks oma kolleegiumil arutada Vene Föderatsiooni suhteid Eesti ja Gruusiaga. Selle arutelu tulemusel otsustas Venemaa täitevvõim võtta nii Eesti kui Gruusia suhtes jäik positsioon. Sealjuures, nagu osundab 3. novembri 1992. aasta "Nezavisimaja Gazeta", põhjendati otsust Eesti suhtes "Eesti poole rikkuva ja mitteastava suhtumisega mitmetesse riikidevaheliste suhete lepingu artiklitesse". Venemaa valitsuse pressiesindaja Gennadi Špitko aga korrutas ajakirjanduse esindajaile, et Eestis elavalt venelastelt valimisõiguse äravõtmisega võeti neilt ka poliitilised õigused ja demonstreeriti esmakordselt Eesti võimude nii jäika poliitikat. Samas tegi G. Špitko vihjeid reaalsele võimalusele, et Venemaa kaalub Eestile kütuse ja mõnede teiste kaupade tarnimise katkestamist, millest teavitati Eesti üldsust ka "Rahva Hääl" 23.09.1992. See oli ühtlasi esimene kord, kus Venemaa ilmutas Eesti suunas otseselt majandussanktsioonide võimalust, näidates, et Venemaa on valmis kahe riigi suhetesse tooma mõjutusvahendina sisse ka nn majandusrelva. Ent nagu kirjutab "Postimees" 24.09.1992, tunnistas Venemaa valitsus hiljem, et G. Špitko vihjed Eesti vastastele majandussanktsioonidele ei toetu ühelegi Venemaa ametlikule dokumendile või otsusele. Ilmselt Kreml tunnetas, et väikeriiki majandussanktsioonidega ähvardades pole Venemaal hiljem enam võimalik end Läänele demonstreerida demokraatliku ja reformiva riigina, kellele

tasuks anda suuri arengukrediite Lääne pankadest ja valitsusfondidest. Küll aga pidas Venemaa välisminister A. Kozõrev vajalikuks oma esinemisel 22. septembril 1992. aastal ÜRO Peaassamblee 47. istungjärgul taas puudutada vanu Eesti-suunalisi kaanoneid, seostades neid Eestis äsjatoimunud valimistega. Ta rõhutas, et 42% Eesti elanikkonnast on ilma jäetud valimisõigusest, mis ei ole kuidagi kooskõlas rahvusvahelise õigusega. Samas ähvardas ta seda küsimust tõstatada nii ÜRO-s kui teistel foorumitel. Ka püüdis ta süüdistada Eestit Vene sõjaväelaste ja üldse muulaste diskrimineerimises, mida Eesti lausa õigustavat Vene vägede aeglase väljaviimisega riigist (Vnešnaja politika Rossii. Zbornik dokumentov 1990-1992, Moskva 1996, 522). Paraku tegi samasisulise avalduse 22. oktoobril 1992. aastal ka VF Valitsus, kes ühtlasi teatas, et seoses olukorra muutumisega korrigeeritakse Vene poole positsiooni riikidevahelistel läbirääkimistel (Zajavlenije pravitelstva Rossiiskoi Federatsii v svjazi s narushenijami prav tsheloveka v Estonskoi Respublike. 22.10.1992). Sealjuures ei kritiseerinud aga Venemaa ajakirjandus ega tema juhtpoliitikud Eesti parlamendivalimiste tulemusi, kuna Vene riigi juhtkond lootis, et demokraatlike valimistega algab uus ajajärk nii Eesti sise- kui välispoliitikas.

Ent risti vastupidiselt Vene poole ootustele teatas 19. oktoobril 1992. aastal ametisse astunud Eesti peaminister Mart Laar ajalehele "Postimees" antud intervjuus (tõi ära "Postimees" 20.10.1992), et Eesti välispoliitika idasuunalist kurssi muudetakse senisest suurema tähelepanu pööramisega Ukrainale, Valgevenele ja teistele SRÜ riikidele. Samas lubas M. Laar endisest jõulisemalt reageerida Venemaa algatatud propagandasõjale Eesti vastu. Ta toonitas, et läbirääkimistel Venemaaga lähtutakse endiselt 1920. aasta Tartu rahulepingust ning ei loobuta anneksioonist tingitud kahju tasumise nõudest. Sellise täiesti üheselt mõistetava peaministri mõtteavalduse juures saadi Venemaal koheselt aru, et Mart Laari äsjamoodustatud parempoolse valitsusega on Moskvale veelgi raskem kompromissi saavutada kui eelmiste Eesti valitsustega.

Vene pool otsustas nüüd vastukäiguna ilmutada Eesti suunal veelgi suuremat jäikust ja karmust. Juba 5. oktoobril, nagu teatab ka "Rahva Hää" 06.10.1992, esines president B. Jeltsin Ostankino TV-s kõnega, kus ta teatas, et ei kavatse vägede väljaviimise lepingule Eesti ja Lätiga enne alla kirjutada, kui need riigid pole omi seadusi rahvusvahelise õiguse normidega vastavusse viinud. See oli nüüd esimene kord, kus võõrvägede väljaviimine Balti riikidest pandi Vene liidri poolt otsesõltuvusse mittekodanikele antavaist õigustest neis riikides. Teatud dissonantsina B. Jeltsini avaldusele toob aga "Rahva Hää" 17.10.1992 ära Venemaa delegatsiooni juhi riikidevahelistel läbirääkimistel Eestiga V. Svirini kinnituse ajakirjanikele, et ta pole saanud mingit korraldust nõuda vägede väljaviimise eeltingimusena Eestist selle riigi seadusandluse vastavusse viimist rahvusvahelistele normidele. Siit tulenevat nõutust ja hämmingut ei pidanud aga Eesti pool kaua taluma. Juba 29. oktoobril 1992. aastal andis president B. Jeltsin välja oma ukaasi, mille alusel peatati Vene vägede väljaviimine Balti riikidest. Ukaasis nähti ette Venemaa valitsusel valmistada ette 1992. aasta oktoobri lõpuks kokkulepped Balti riikidega, kus ühtlasi määrataks kindlaks neis riikides

viibivate Vene sõjaväelaste sotsiaalsed garantiid. “Nezavisimaja Gazeta” 31.10.1992 teatel reageeris Eesti äsja uue valitsuse saanuna siiski kohe ja saatis 30. oktoobril vastuavalduse, kus osundati B.Jeltsini ukaasi mittevastavusele juba saavutatud kokkulepetega ning rahvusvaheoliste normidega. Nüüd sai ka VF Välisministeeriumile selgeks, et Vene liider oli oma ukaasiga piltlikult “astunud rehale”.

Vene asevälisminister Vitali Tšurkin saabus novembri algul Eestisse, kus kohtumistel riigi juhtkonnaga selgitas otsekoheselt, et Vene presidendi ukaas oli ebaõnnestumine ja pigem riigisisene seadusandlik akt, millel puudub otsene seos kahepoolsete rahvusvaheliste lepetega, mistõttu Venemaa ei kavatse selle sisu siduda vägede väljaviimise küsimusega Balti riikidest. Vene asevälisministri sõnade kinnituseks ja B. Jeltsini ukaasi tagamaade lahkamiseks saatis Eesti suursaadik Moskvas Jüri Kahn 1993. aasta jaanuari algul EV Välisministeeriumisse oma aruande, kus ta rõhutab, et kõnealuse ukaasi andmisega oli B. Jeltsin sundseisus, kuivõrd Venemaa tippjuhtkonna valdav enamus nõudis oma liidrielt tait otsustavust Venemaa huvide kaitset, milledeks olid territoriaalne puutumatus, kodanike kaitse ja odava toorme väljaveo lõpetamine, aga ka suhted “lähivälismaaga”, milliste hulka oli arvatud ühtlasi Balti riigid. J. Kahni arvamust kinnitab ka tollane VF Välisministeeriumi pressiteade selle kohta, et juba paar päeva pärast VF presidendi kõnealuse ukaasi väljaandmist esines ta VF Välisministeeriumi kolleegiumi istungil, kus noomis selle ministeeriumi juhtkonda kindla poliitika puudumise pärast “lähivälismaa” venelaste õiguste kaitseks. Küllap oleks Vene juhtivdiplomaadid vana traditsiooni kohaselt tolle kolleegiumi järgselt oma riigipea eksimust isegi üritanud pehmedada ning õigustada, ent nagu teatab “Nezavisimaja Gazeta” 03.11.1992, USA Riigidepartemangu ülikiire ja terav reaktsioon B. Jeltsini ukaasile sundis Vene juhtivdiplomaate hoopis vastupidiselt reageerima. Nimelt teatas USA välisteenistuse esindaja Vene võimudele meeldetuletuseks, et USA Kongressi otsus eraldada Venemaale abi 1993. aastal on otseselt seotud vägede väljaviimisega Balti riikidest ja selle protsessi peatamine võib mõjuda negatiivselt Venemaa-USA suhetele. See aga oli juba arvestatav hoiatus Kremli peremeestele, mis nagu võis eeldada, jõudis ka kõige kõrgemale rahvusvahelisele tasandile seisukohavõtuks. Viimane realiseerus 26. novembril ÜRO Peaassamblee otsusena, kus sõnaselgelt nõutakse juba Vene sõjaväeüksuste igasuguste eeltingimusteta väljaviimist Balti riikidest (EV Välisministeeriumi pressiteade. 26.11.1992). Sedavõrd jõuline välisriikide reaktsioon B.Jeltsini ukaasile ÜRO tipptasandil sundis Venemaa riigipead 5. novembril 1992. aastal tegema Balti riikidele adresseeritud hoopis sõbralikuma avalduse, kutsudes neid riike üles taasalustama läbirääkimisi võõrvägede väljaviimisega seotud probleemide lahendamiseks. 6. novembri 1992. aasta “Postimehe” teatel Venemaa president kogunisti spetsiaalselt kinnitas, et Venemaa ei seosta seda küsimust inimõiguste probleemi lahendamisega neis riikides. Edasi hakkasid sündmused Balti riikidele positiivses häälestuses arenema. Nagu teatab “Postimees” 11.11.1992, moodustas Venemaa valitsus 10.

novembril töökomisjoni Balti riikidest võõrvägede väljaviimisega seotud probleemide lahendamiseks. 2. detsembril aga kohtusid Moskvast sõbralikus õhkkonnas Eesti ja Venemaa välisministrid Trivimi Velliste ning Andrei Kozõrev. Kohtumisel kirjutati alla kahe riigi vahelisele konsulaarkokkuleppele ja teatati ettevalmistuste alustamisest Eesti-Vene tippkohtumiseks (EV Välisministeeriumi pressiteade. 03.12.1992).

1. detsembril 1992. aastal palus peaminister M. Laar EV presidenti nimetada Riigikogu liige Jüri Luik portfelliga ministriks ja määrata ta põhiülesandeks Venemaaga läbirääkimiste delegatsiooni juhtimise. Sellega rõhutas Eesti täitevvõimu juhtkond kõnealuste läbirääkimiste olulisust Eestile.

Ajavahemikul 15. detsembrist kuni 17. detsembrini toimus Lohusalus Eesti ja Venemaa delegatsioonide seitsmenda vooru kohtumine. Arutelud toimusid kõigis neljas põhivaldkonnas – sõjalistes küsimustes, piiriprobleemidel, majandusalastes küsimustes ja humanitaar-õiguslikes küsimustes. Samas keeldus Vene pool kangekaelselt võõrvägede väljaviimise tähtaega lühendamast, väites et 1994. aasta lõpp on majanduslikke probleeme arvestades maksimaalne. Eesti delegatsioonil jäi siin üle vaid korrata varasemat pakkumist Vene poolele aidata omalt poolt majanduslikult kaasa võõrvägede lahkumisele. Nagu toob ära “Rahva Hää” 21.12.1992, andis Eesti pool neil läbirääkimistel Moskvale ühtlasi selgelt mõista, et Venemaa ei tohi siduda väljaviidavate sõjaväelaste arvu neile abina ehitatavate korterite arvuga. Samas informeerib aga “Nezavisimaja Gazeta” 24.12.1992 lugejat, et Vene pool soovis neil läbirääkimistel ka kodakondsusprobleeme käsitlevat lepingut arutleda, mille omapoolne projektiki olevat Eesti delegatsioonile esitatud. Viimane olevat aga selle initsiatiivi lükanud aruteluks järgmisse läbirääkimiste vooru. Eesti poole mittevalmisolekut Vene poole versiooni kodakondsusprobleeme käsitlevast lepingust koheselt arutama hakata püüdis Venemaa juhtkond sedakorda enese kasuks pöörama hakata. Oma lemmik-rahvusvahelisele organisatsioonile CSCE-le otsustas Moskva nüüd viitega ebanormaalsele kodakondsuspoliitikale Eestis ja Lätis “parajal ajal”, st CSCE välisministrite konverentsile, saata välisminister A. Kozõrevi allkirjaga memorandum, kus seda organisatsiooni palutakse oma autoriteeti kasutades sundida Eestit ja Lätit viia inimõiguste olukord vastavusse rahvusvaheliste normidega. Selleteemaline katse mõjutada CSCE kaudu Eesti ja Läti kodakondsuspoliitikat oli nüüd Venemaal järjekorras juba kolmas. Vene diplomaatia mängis siin tuntud elutarkusele, et “püsivus viib sihile”, mis sedakorda ka kandis vilja. CSCE lõi rahvusvahemustega tegeleva voliniku ametikoha, kuhu määras tööle endise Hollandi välisministri Max van der Stoeli, kes Moskva survele ja Eesti juhtkonna sunnitud nõustumisel tegi oma esimese töövisiidi 12. jaanuaril 1993. aastal just Eestisse.

EV Valitsus nägi Vene poole diplomaatilise taktika läbi ning seepärast palus peaminister M. Laar oma kirjas ÜRO peasekretärile juba detsembris 1992. aastal saata Eestisse ÜRO missioon inimõiguste olukorra jälgimiseks nõ vastukaaluks Moskva lemmiku CSCE esindaja kontrollvisiitidele. Paraku, nagu teatab “Rahva Hää” 18.12.1992, otsustas ÜRO tippjuhtkond arutada inimõiguste

olukorda Balti riikides läheneva ÜRO Peaassamblee päevakorras. Viimane andis aga Venemaa nn lobbiriikide survele välja resolutsiooni, kus tõdeti suuri elanikegruppe hõlmavaid "teatud probleeme" Eestis ja Lätis, mis vajavad inimõiguste alal ÜRO peasekretäri poolset järelevalvet. Asjade selline pööre oli nii M. Laari valitsusele kui kogu Eesti riigile välispoliitiliseks tagasilöögiks, kuivõrd kõnealuse resolutsiooniga tunnustas maailmaorganisatsioon täiesti ametlikult inimõiguste probleemi olemasolu meil ja Lätis ning viitas selle lahendamise vajadusele. Kokkuvõtlikult võib nentida, et Eesti-Vene suhete viimine Vene poole initsiatiividega aruteluks 1992. aastal mõjukaisse rahvusvahelistesse organisatsioonidesse andis mõlemale poolele nõu pingponglikke tulemusi, mõjutades samas oluliselt kahe riigi vahelisi läbirääkimisi.

1992. aasta detsembrikuu diplomaatilised tagasilöögid Eestile CSCE-s ja ÜRO-s jäigastasid Vene poole käitumist 14. ja 15. jaanuari 1993. aasta järjekorras kaheksanda vooru Eesti-Vene läbirääkimistel. Seetõttu ei jõutud üksmeelele üheski küsimuses. "Postimees" 16.01.1993 aga teatab, et piiriküsimuste arutamisel esines Vene delegatsiooni juht V. Svirin koguni terava avaldusega, öeldes, et Venemaa hindab Eesti nõuet lähtuda 1920. aasta Tartu rahulepinguga määratud piirist territoriaalse pretensioonina. Lisaks keeldus Vene pool arutamast 1992. aasta sügisel sõlmitud Eesti-Vene vabakaubanduslepingu lisaprotokolle, mis omakorda takistas selle olulise lepingu rakendamist. Nii oli Eesti delegatsiooni juht J. Luik läbirääkimiste lõppedes pressikonverentsil sunnitud nentima, et Venemaa halva sisepoliitilise kliima tõttu on Vene poole seisukohad läinud mõnevõrra jäigemaks ja suuri ootusi kiirele progressile ei maksa teha. Vene poole negatiivse käitumise põhjusi läbirääkimistel avas mõneti "Postimees" 16.01.1993, rõhutades, et hiljutised muutused VF Valitsuses on nõrgendanud välisministeeriumi mõju ja tugevndanud oluliselt VF Julgeolekunõukogu erikomisjoni rolli välispoliitika koordineerimisel. Vene telekanalid aga lisasid sinna täienduseks, et kõnesolev erikomisjon sai ka kohustuse valmistada ette VF presidendi välispoliitikat puudutavad seaduseelnõud. Sellises olukorras nõustusid mõlema riigi delegatsioonid tõsiasjaga, et enne võõrvägede väljaviimise lepingu lõplikku valmimist pole Eesti-Vene tippkohtumist mõtet korraldada. Samas hakkas üha konfliktsemaks probleemiks muutuma Eesti ja Venemaa vahelise piiri probleem.

Venemaa lootis kahepoolselt sobivale piirileppele, mis jälgib valdavalt Eesti NSV aegset piiri. Eesti pool aga rõhus 1920. aasta Tartu rahulepinguga paika pandud piirile. Surnud punktist üle saamiseks kohtus 27. jaanuaril 1993. aastal Moskvas VF Ülemnõukogu rahvusvaheliste suhete ja välismajandussidemete komitee esimehe Jevgeni Ambratsumoviga Riigikogu väliskomisjoni esimees Vello Saatpalu. Viimane rõhutas kohtumisel, et kui piirilepingus Vene pool tunnistab 1920. aasta Tartu rahulepingut, on Eesti valmis piiriküsimustes muutma ka Tartu rahu järgset piiri (Eesti Vabariigi ja Vene Föderatsiooni suhetest. Riigikogu väliskomisjoni ettekanne. 02.06.1994). Paraku Vene pool keeldus kategooriliselt sellisest pakkumisest. Nagu teatab "Rahva Hääl" 20.02.1993, võttis VF Ülemnõukogu selle asemel 19. veebruaril 1993. aastal

vastu riigipiiriseaduse, millega Vene Föderatsiooni piiriks kinnitati tol hetkel Eesti ja Venemaa vahel kehtinud administratiivpiir. See teravdas äärmuseni õhkkonda, mis kujunes Eesti-Vene läbirääkimiste üheksandaks vooruks. Viimased toimusid 2. kuni 5. märtsini 1993. aastal Lohusalus. Nagu kirjutab "Postimees" 06.03.1993, juba kõneluste algul teatas Vene delegatsiooni juht V. Svirin bravuurselt, et Tartu rahulepingust pole mõtet rääkida, kuna Eesti ja Venemaa suhete aluste leping ongi moderniseeritud Tartu rahuleping ning on seetõttu "ainus leping, mida tunnustame ja millele ehitame kõik oma suhted". Seepeale ütles Eesti delegatsiooni liige Ago Tiiman, et Vene delegatsioonil pole volitusi seisukohtade muutmiseks piiriküsimustes.

"Rahva Hää" 04.03.1993 valgustas ka sõjaliste küsimuste arutelu, rõhutades et 29. märtsil 1993. aastal esines Venemaa kaitseminister Pavel Gratšov Brüsselis Põhja-Atlandi Koostöö nõukogu (NACC) istungil Balti riikide suhtes hoiatava avaldusega. Nimelt teatas P. Gratšov oma esinemises, et Venemaa on taas sunnitud peatama oma vägede väljaviimise neist riikidest, kuna pole õnnestunud sõlmida kõikehõlmavat lepingut vägede väljaviimise kohta, kus oleks sees ka klauslid Vene sõjaväelaste ja sõjaväepensionäride sotsiaalse kaitse kohta. Ühtlasi tegi ta vihje vähemusrahvuste diskrimineerimisele Balti riikides (EV Välisministeerium. Poliitika planeerimise rühm. Lühikommentaar 6-94/EVVM/PPR:ST. 30.03.1994, lk.1.). Sellise rahvusvahelisel tasandil Balti riikide survestamisega lootis Vene pool minister P. Gratšovi abil saavutada siiski selle, et Balti riigid jõuaksid enne võõrvägede väljaviimist kirjutada Moskva alla lepped Vene sõjaväepensionäridele sotsiaalsete garantiide andmise kohta, mis sisuliselt viitas Venemaa tagasipöördumisele väljapressimispoliitika juurde. Ent nagu kirjutab "Rahva Hää" 22.03.1993, ei komplitseerinud kahe riigi vahelisi läbirääkimisi üksnes Vene pool. Kahjuks oli tollel ajal tuliseks läinud ka sisepoliitiline debatt Venemaaga peetavate läbirääkimiste kulgemise üle. ERSP ja Eesti Ettevõtjate Erakond soovitasid üldse läbirääkimised Venemaaga lõpetada, kui delegatsioonidel aprillivoorus ei õnnestu võõrvägede lahkumise lõppkuupäevaks kokku leppida. Seda pessimistlikku hoiakut toetasid ka peaminister M. Laar ja välisminister T. Velliste, kes "Rahva Hääle" 31.03.1993 teatel ei uskunud erilisse edusse läbirääkimistel Venemaaga.

6. aprillil 1993. aastal algas järjekordne kahe riigi delegatsioonide kohtumine Moskvast, kus arutluste all olid peamiselt sõjalised küsimused. Nagu kirjutab "Rahva Hää" 08.04.1993., deklareeris Vene delegatsioon neil läbirääkimistel, et Eestisse on jäänud veel "vaid" 7600 sõjaväelast ja vähesel arvul sõjatehnikat. Seepeale konstanteerisid delegatsioonide juhid ajakirjanikele korraldatud pressikonverentsil, et vägede väljaviimine on lõppjärgus, kusjuures kooskõlastust vajavaiks teemadeks on Vene armee kinnisvara küsimused, Eestile makstav kompensatsioon keskkonnale tekitatud kahjude eest ja vägede väljaviimise tähtaeg. Samas, nagu teatab "Rahva Hää" 12.04.1993, ei pea Vene pool võimalikuks puht majanduslikel põhjustel oma vägede väljaviimisprotsessi lõpetada enne 1994. aasta lõppu. Sellega näitas Vene pool oma jäikust ja tahtmatust lahendada Eestile eluline võõrvägede väljaviimine juba 1993. aastal.

Ent kahe riigi läbirääkimistesse pidevalt optimistlikult suhtunud minister Jüri Luik otsustas siiski teha selles tupikseisu jõudnud küsimuses läbimurdelise visiidi Moskvasse. 6. mail kohtus ta seal asepeaministri Sergei Šahraiga, kus ühiselt leiti, et Vene vägede kiire väljaviimise Eestist saab korraldada üksnes kahe riigi peaministrite kohtumise kaudu. Kuigi see kohtumine toimus rahulikus ja asjalikus õhkkonnas, varjutas eesootavat kahe riigi uue läbirääkimiste vooru positiivset õhkkonda Euroopa Nõukogu otsus võtta sinna 13. mail 1993. aastal liikmeks vastu Eesti Vabariik. Pealtnäha pidanuks see sündmus vaid soodustama kahe riigi vahelisi läbirääkimisi. Ent 6. mail 1993. aastal oli Venemaa välisminister A. Kozõrev saatnud Euroopa Nõukogu peasekretärile Catherine Lalumiere'le kirja palvega mitte võtta Eestit veel selle organisatsiooni liikmeks kuna "Eestis praktiseeritakse diskrimineerivat rahvuspoliitikat".

Et Euroopa Nõukogu Venemaa kirjale ei reageerinud, keeldus A. Kozõrev protestimärgiks 13. mail Strasbourgi sõitmast. Samas toimus just samal ajal kahe riigi läbirääkimiste 11. voor., mis ei jäänud Venemaa välisministri protestimeeleoludest puutumata. Siiski õnnestus Eestil Vene poolelt saada Paldiski tuumareaktori ja selle lisaseadmete demonteerimise ajakava, mille kohaselt kõige ohtlikumad tuumaseadmed lubati välja viia juba 1994. aasta keskpaigas. Samas aga oli piiriküsimus endiselt surnud punktis ning Vene pool ähvardas vaid Eestit oma hoiakute muutmisega teistes küsimustes juhul, kui Eesti jätkab vaidlust riigipiiri üle. ("Postimees" 14.05.1993) 18. mail kohtus Vene kaitseminister P. Gratšov Vilniuses oma Eesti kolleegi Hain Rebasega, kus ta andis lootust lõpetada vägede väljaviimine Eestist juba 1993. aastal juhul kui Eesti leiab raha kõigi lahkuvate Vene sõjaväelaste tarvis elamispinna ehitamiseks, seostamata seda kodakondsusküsimustega.

1.2.4. Eesti välismaalaste seadus ja selle mõjud Eesti-Vene läbirääkimiste käigule

Kahe riigi läbirääkimistel tupikseisu jooksnud nii piiriküsimus kui võõrvägede väljaviimisega seotud sotsiaalsete garantiide ja tähtaegade küsimused sundisid Eestit ja Venemaad pöörduma lahenduste leidmiseks neile probleemidele rahvusvahelisele areenile. "Rahva Hää" 14.06.1993 teatab sel puhul 11. juunil 1993. aastal Ateenas toimunud NACC-i välisministrite kohtumisest, kus Eesti välisminister T. Velliste juhtis oma kolleegide tähelepanu kahetsusväärsele olukorrale, kus isegi aasta pärast CSCE Helsingi konverentsi lõppdokumendi vastuvõtmist ei saa rääkida võõrvägede Eestist väljaviimise lõpptähtajast ja samas on kahe riigi läbirääkimised surnud punktis. Aga veel samal päeval teatab president B. Jeltsin riigi relvajõudude juhtkonnale, et vägesid ei tooda enne välja, kui on olemas tingimused nende ümberpaigutamiseks ning Eestis ja Lätis hakatakse kinni pidama inimõigustest. Sellele riiale avaldusele lisas omakorda õli tulle Venemaa välisministri A. Kozõrevi sõnavõtt 15. juunil 1993. aastal ÜRO inimõiguste konverentsil Viinis, kus ta süüdistas Eestit "etnilises puhastuses". Nagu kirjutab "Postimees" 20.06.1993, tegi A. Kozõrev samal

konverentsil 18. juunil veel teisegi Eesti suhtes sõjaka avalduse, kus ta süüdistas Eesti võime “konfrontatsioonilise kursi võtmises Venemaaga”. Veidi hiljem selgus EV Välisministeeriumi tasandilt, et minister Jüri Luige hiljutisel kohtumisel Venemaa asevälisministri Anatoli Adamišiniga oli viimane protestinud Riigikogus menetluses oleva välismaalaste seaduse sisu ja 19. mail 1993. aastal seal vastu võetud kohalike omavalitsuste seaduse vastu, mis jätvat venekeelse elanikkonna kõrvale nende võimuorganite tööst. See asjaolu olevat põhjustanud ka välisminister A. Kozõrevi Eesti suhtes kriitilised avaldused Viinis ÜRO konverentsil.

18. juunil 1993. aastal andis VF Välisministeerium Eesti suursaadikule Moskvast J. Kahnile üle avalduse seoses “Eesti Vabariigi poolt põhjustatud Eesti-Vene suhete teravnemisega”, kus Venemaa väitis, et Eesti Vabariigi seadused on diskrimineeriva iseloomuga ning Eesti Vabariigi tegevus venekeelse elanikkonna suhtes on tinginud olukorra, mis on väljunud “normaalsuse raamidest”.

21. juunil 1993. aastal võttis Riigikogu vastu välismaalaste seaduse täiendatud kujul võrreldes eelneva seaduseprojektiga. Olulisim täiendus selles seadusaktis oli asjaolu, et Eesti Vabariigi kodakondsuseta isikud võisid nüüd garanteeritult kahe lähema aasta jooksul viibida Eesti Vabariigis. Vene Föderatsiooni paraku see ei rahuldanud. Moskva soovis nullvarianti Eestis elavate staatuseta endise NSV Liidu kodanike küsimuses, mis eeldas Eesti kodakondsuse andmist automaatselt kõigile 20. augustil 1991. aastal Eestis elanud inimestele. Seda aga Eesti antud seadus ette ei näinud. Pigem löi see seadus eelduse pettunud muulaste baasil suure arvu vene kodakondsete tekkeks ehk teisisõnu omamoodi vene riigi ehitamiseks Eesti riigi sisse.

23. juunil andis Eesti suursaadik J. Kahn Moskvast Eesti Vabariigi suursaatkonnas pressikonverentsi välismaalaste seaduse tutvustamiseks, kus ta ühtlasi kritiseeris Moskvast Eesti Vabariigi siseasjadesse sekkumise eest (EV VM ülevaade Eesti-Vene suhetest. Juuli, 1993, 3). 24. juunil aga nimetas president B. Jeltsin seda seadust “etniliseks puhastuseks ja apartheidiks Eesti moodi”. VF President pidas seda seadust Eesti-Vene suhete tasakaalu ning poliitiliste ja diplomaatiliste kokkulepete rikkumiseks, mis seab küsimärgi alla heanaaberlikkuse põhimõtted (Zajavlenije presidenta RF, Moskva, Kreml. 24.07.1993).

Nagu teatab “Rahva Hää” 02.06.1993, võttis VF Ülemnõukogu 1. juunil 1993. aastal vastu dokumendi “Abinõudest seoses inimõiguste rikkumisega Eesti vabariigi territooriumil”, kus kohustati VF Valitsust töötama välja mõjutusvahendid Eesti Vabariigi suhtes, kaasa arvatud vägede väljaviimise täielik peatamine. Olukord Eesti-Vene suhetes muutus nüüd väga kriitiliseks. Kirjas kolleeg T. Vellistele 22. juulist 1993. aastast teatab välisminister A. Kozõrev, et Eesti-Vene suhetes on lähenetud piirile, millest üleastumisel võib puhkeda tõsine konflikt, ähvardades ühtlasi lisaks diplomaatilistele meetmetele kasutada ka “muid meetodeid”. EV Välisministeerium omakorda soovitab nüüd EV Valitsust sellistele räigetele avaldustele mitte vastata. Siiski on Eesti

sunnitud midagi ette võtma, sest CSCE vähemusrahvuste ülemkomissar Max van der Stoep ja Euroopa Nõukogu teised ametnikud soovivad tungivalt EV välismaalaste seadus saata nende organisatsiooni ekspertiisi ja leida seal lahendusi muulaste õiguste laiendamiseks Eestis (EV Välisministeerium. Ülevaade Eesti-Vene suhetest. Juuli, 1993, 5-6).

EV Presidendi Kantslei 25. juuni 1993. aasta ametliku teate kohaselt aga president Lennart Meri otsustas välismaalaste seadust enne rahvusvahelise ekspertiisi tulemuste saamist mitte välja kuulutada. Ühtlasi otsustas ta moodustada rahvusvähemuste ümarlaua. Nende organisatsiooniliste sammude tulemusel, arvestades ühtlasi tehtud ekspertiisi, Riigikogu korrigeeris kõnealuse seaduse sisu. Selle tulemusel leidis Eesti pool nüüd, et tehtud seaduseparandustega on suhted Vene Föderatsiooniga sedakorda normaliseeritud. Ent suure pettumusena Eesti poolele teatas Vene press lakooniliselt, et muudatused EV välismaalaste seaduses on osutunud kosmeetilisteks. Õli valas kahe riigi suhete tulle veelgi 13. juulil 1993. aastal jätkunud Eesti-Vene riiklikud läbirääkimised, kus Vene delegatsiooni juht V. Svirin paiskas vaid süüdistusi ja pretensioone Eesti poolele, nõudes riikidevahelise kodakondsuslepingu arutamist Eesti osalusel. "Rahva Hääle" 15.07.1993 teatel Eesti delegatsiooni juht J. Luik omakorda rõhutas, et kellele ja mis alustel on Eesti Vabariik kohustatud andma kodakondsust, pole riikidevahelise arutelu küsimus.

Veelgi sarkastilisemalt esines V. Svirin Tartu rahulepingu küsimuses, korrates asevälisminister V. Tšurkini sõnu läbirääkimisvooru eelsel pressikonverentsil, kus ta väitis, et pärast 1940. aastat, mil Eesti Vabariik lakkas olemast, ei eksisteeri 1920. aastal sõlmitud Tartu rahulepingut Venemaa seisukohast enam üldse. Asi läks isegi nii kaugele, et VF Ülemnõukogu Presiidium soovitas president B. Jeltsinile denonsseerida Eesti ja Lätiga 1920. aastal sõlmitud rahulepingud. Õnneks VF President asjadega nii kaugele ei läinud.

Vene Föderatsiooni juhtkond keskendus seejärel hoopis Leedule, kes Rootsi ja Briti valitsuste tugeval toel nõudis Vene vägede kiiret eemaldamist oma riigi territooriumilt. Rahvusvahelise surve tõttu saigi see teoks 31. augustil 1993. aastal. Juba 1. septembril 1993. aastal hakkasid Lääneriigid üha tungivamalt nõudma Venemaalt oma vägede väljaviimist ka Lätist ja Eestist. Neis küsimustes toimusid Venemaa ja USA presidentide B. Jeltsini ja B. Clintoni telefonivestlus ning Venemaa ja Briti kaitseministrite kohtumine. Paraku need kõned-kohtumised võõrvägede väljaviimist Baltikumist ei kiirendanud. Ka Eesti-Vene läbirääkimiste 14. voor 14. ja 15. septembril 1993. aastal ei toonud võõrvägede väljaviimise lõpptähtaega lähemale. Seepärast palusid nüüd Eesti ja Läti Euroopa Nõukogu Parlamentaarse Assamblee (ENPA) võtta see küsimus 1994. aasta jaanuarikuu istungi päevakorda. 15. novembril 1993. aastal võttis ÜRO Peaassamblee vastu resolutsiooni, mis kutsus Venemaad kiirelt oma väed Eestist ja Lätist välja viima. Sarnase üleskutse tegi 16. novembril ka Põhjamaade Kaitseminisrite Nõukogu. Kuna 1993. aasta oktoobri võimukriis Venemaal

lahenes reformimeelsete jõudude võiduga, lootis Eesti peaminister M. Laar nüüd näha soodsaid muutusi Eesti-Vene läbirääkimistelt. Nagu aga võib lugeda 14. ja 15. oktoobri 1993. aasta "Rahva Häälest", ei avaldavat Vene delegatsiooni juhi V. Svirini sõnul murrangulised sündmused Venemaal suuremat mõju Vene delegatsiooni hoiakutele.

Järjekordsel läbirääkimiste voorul 15.-17. novembrini 1993. aastal teatas Vene pool oma vägede lahkumise lõpliku kuupäeva – 31. august 1994. aastal. Ent jällegi pandi siin selle daatumi kehtimiseks Eesti poolele eeltingimused: 1) Kokkuleppe sõlmimine Vene sõjaväepensionäride sotsiaalsete garantiide osas. 2) Eesti Vabariigi poolne rahaline abi lahkuvatele Vene sõjaväelastele neile korterite ehitamiseks. Kuna eeltoodud arengutega võtsid asjad konkreetsemat ilmet, otsustas EV Valitsus oma 23. novembri otsusega võimaldada enamikule Vene erusõjaväelastele ja nende pereliikmetele elamisload. Erinevalt Eesti valitsusest, kelle arvates nimetatud otsus lõi eeldused võõrvägede täielikuks Eestist lahkumiseks, pidas Vene pool seda vaid ajutiseks lahenduseks erusõjaväelastele.

1.2.5. Eesti-Vene läbirääkimised 1993. aasta sügisest kuni Vene vägede lahkumiseni 31. augusti 1994. aastal

1993. aasta lõpus saavutati Eesti ja Vene poolte vahel suusõnaline kokkulepe võõrvägede väljaviimise lõpptähtaja asjus. Eesti üldsusele tundus, et EV Valitsus annab Vene erusõjaväelastele sotsiaalsed garantiid ja viimased Vene väeüksused lahkuvad seejärel koheselt Eestist. Paraku tekitas Vene pool nüüd hoopis Eesti jaoks mitmeid lahkarvamusi sõjaväepensionäridele antavate sotsiaalsete garantiide lepingu sisulises osas. Vene pool nõudis vaatlusaluses lepingus tunduvalt enam detailsusi ja liigendusi kui Eesti pool vajalikuks pidas (näiteks seda, millistele erusõjaväelastele peaks Eesti riik elamislube andma). Ka oli Moskva nõus välja viima üksnes need ohvitserid, kes olid erru läinud pärast Nõukogude armee kuulutamist Venemaa jurisdiktsiooni all olevaks.

1. detsembril 1993. aastal võttis CSCE välisministrite kohtumine vastu dokumendi, kus nõuti Venemaalt kiirendatud vägede väljaviimist Eestist ja Lätist ning ühtlasi nõuti sellekohase täpse ajakava esitamist. See nõudmine ärritas nii Kremli peremehi kui VF Välisministeeriumi üsna põhjalikult. 18. jaanuaril 1994. aastal lahvandas Venemaa välisminister A. Kozõrev oma esinemisega Moskvast SRÜ ja Balti riikide suhtes läbiviidava poliitika alasel nõupidamisel rahvusvahelise skandaali, kui ta teatas, et "Venemaal pole tarvis lahkuda piirkondadest, mis olid sajandeid Venemaa huvisfäärides ning tuleb hoopis leida tasakaal vägede väljaviimise ja sõjalise kohaloleku vahel. Nüüd oli nii Balti riikidele kui ka Lääneriikidele selge, et Venemaa välisminister pidas siin silmas 1993. aasta novembris vastu võetud Vene Föderatsiooni sõjalist doktriini, kus nn "lähivälismaa" haardesse oli planeeritud ka Balti riigid ja kus oli vaja säilitada nii sotsiaalseid, majanduslikke kui ka sõjalisi eeliseid koos venekeelse elanikkonna nõ "õiguste ja huvide kaitsmisega". (Haab 1995, 55).

Välisminister A. Kozõrevi sõnavõtule reageeriti teravalt lisaks Eestile ka mitmetes välisriikides. Nagu teatab "Rahva Hää" 20.01.1994, juhtis USA Riigidepartemang Moskva tähelepanu asjaolule, et Venemaa startegiliste huvide kaitsmine sõjaväe hoidmisega teise riigi territooriumil ilma viimase nõusolekuta on vastuolus rahvusvahelise õiguse normidega. Eesti Vabariigi Välisministeerium aga oma 19. jaanuari 1994. aasta pressiteates rõhutas, et "A. Kozõrevi avaldused panid Eesti poole tõsiselt kahtlema Venemaa soovis arendada Balti riikidega heanaaberlikku poliitikat". Analoogilised pressiteated väljastasid ka Läti ja Leedu välisministeeriumid, mille peale oli VF Välisministeeriumi pressiosakond sunnitud teatama, et "A. Kozõrevi oli valesti tõlgendatud". Segamini olevat aetud A. Kozõrevi ütlused, mis olevat tegelikult suunatud SRÜ-riikidele ja mitte Balti riikidele. Sellest andis Eesti lugejale teada ka "Rahva Hää" 20.01.1994.

Kahe riigi läbirääkimiste 16. voor Moskva lähistel Nahhabinos kulges 1. ja 2. veebruaril 1994. aastal pingelises õhkkonnas ja tulutult. Eesti delegatsiooni juhtis nüüd kaadridiplomaat Väino Reinart, sest Jüri Luik määrati jaanuari alguses valitsuse poolt välisministriks. Vene pool tahtis samas järeleandmisi saada Eesti kodakondsuse andmisel, mille ta seostas vägede väljaviimise täpse ajagraafiku Eestile andmisega. Sellist asjade kulgu Eesti pool ei aktsepteerinud ning läbirääkimised jõudsid taas surnud punkti. Viimasest lähtuvaks tulemiks oli kahe riigi vaheliste probleemide järjekordne siirdumine laiemale rahvusvahelisele tasandile. VF Välisministeeriumi pressiesindaja Mihhail Demurin teatas 7. veebruaril Moskvast briifingul ajakirjanikele, et on hakatud koostama programmi "etniliste venelaste kaitseks SRÜ-s ja Balti riikides, kuna üksnes diplomaatiliste vahendite kasutamisest enam neis paigus ei piisa". Seepeale kutsus EV president Lennart Meri välja Vene Föderatsiooni suursaadiku Eestis Aleksandr Trofimovi ja palus selgitust M. Demurini viimase repliigi suhtes. Nagu 15. veebruaril 1994. aasta "Rahva Häälest" selgub, on Venemaa Tallinna suursaatkonna hilisemas vastuses EV Presidendile rõhutatud, et mittediplomaatiliste vahendite all mõtles M. Demurin spetsiaalse tele- ja raadioringhäälingu loomist ning Vene firmade toetamist ja humanitaarabi aktsioone Balti riikides.

8. veebruaril 1994. aastal aga jätkas välisminister A. Kozõrev suhete teravdamist Eesti ja Lätiga, teatades Venemaa saadikuile nende kogunemisel VF Välisministeeriumis, et lahendamata inimõiguste probleem Eestis ja Lätis õigustab seal Vene vägede hoidmist. Ühtlasi süüdistas ta neid riike etnilises puhastuses ja soovitas saadikuil vägede väljaviimise asemel hoopis läbi rääkida baaside tüüpi lepingute suhtes. EV Välisministeerium tõlgendas seda kõike imperialistlike tendentside süvenemisenä Venemaal.

Kahe riigi läbirääkimiste 17. vooru algul 2. märtsil 1994. aastal teatas Vene pool V. Svirini suu läbi, et Vene Föderatsiooni ettepanek viia väed Eestist välja 31. augustiks 1994. aastal "on kaotanud oma aktuaalsuse, kuna Eesti pole täitnud endale võetud kohustusi alates 23 miljoni dollari ulatuses elamute ehitamisest Venemaale lahkuvaile sõjaväelastele". (EV Välisministeeriumi pressiteade

02.03.1994). “Postimehe” 08.03.1994 teatel Eesti delegatsiooni juht V.Reinart teatas seepeale, et Venemaa kasutab nii rahalise toetuse kui vastastikkuste kompensatsioonide nullvariandi nõuet üksnes kattevarjuna sõjaväepensionäridele sotsiaalsete garantiide väljakauplemisel. Taolises olukorras muutusid kahe riigi vahelised edasised kõnelused mõttetuiks ja Eesti delegatsioon palus valitsusel need katkestada, millest teatas ka “Postimees” 08.03.1994. Peagi Eesti-Vene kõnelused ka sisuliselt katkesid, ent mitte neisse fokuseeritud probleemide arutelu. Nüüdsest pea kõikide Lääneriikide liidrite kohtumisel Venemaa juhtkonnaga puudutati Vene vägede lahkumise küsimust Eestist ja Lätist. Samas avaldasid Lääneriigid ka mõningast survet Eestile ja Lätile, et need teeksid “mõõdukaid järeleandmisi Vene poolele” (näiteks Läti Skrunda raadiojaama täiendavaks 2-ks aastaks Vene poole kontrolli alla jätmine).

5. ja 6. aprillil toimus EV Valitsuse initsiatiivil Moskva lähistel Nahhabinos uus läbirääkimiste voor, kus tulutulult arutati sõjaväepensionäride sotsiaalsete garantiide uut Eesti versiooni, mille Vene pool jällegi tagasi lükkas. 1994. aasta aprillis kutsus Ameerika Ühendriikide juhtkond Eesti Vabariigi peaministri Mart Laari USA-sse, kus viimane kohtus asepresident Al. Gore ja kaitseminister William Perryga. Viimased soovitasid Eestil leida Vene poolega kiireid kompromisse ja sõlmida Vene vägede väljaviimise leping veel enne 31. augusti 1994. aastal, nagu teatab “Postimees” 02.09.1994.

Paraku oli Läti vahepeal teinud Venemaale suuri järeleandmisi ning saavutanud viimasega 16. märtsil 1994. aastal võõrvägede väljaviimise ja Vene sõjaväelaste sotsiaalsete garantiide kokkulepped. See võimaldas Vene poolel veelgi enam jäigastada omi positsioone Eesti suhtes, mistõttu Eesti-Vene läbirääkimiste 18. voor 5. ja 6. mail 1994. aastal Lohusalus kujunes taas tühjaks formaalsuseks. Vene pool korrutas taas vägede väljaviimise seotust Vene sõjaväepensionäridele Eesti poolt antavate sotsiaalsete garantiidega, tuues siin eeskujuks “asjast arusaava Läti”. Vene delegatsiooni juht aga püüdis Eesti poolele korrutada, et Vene sõjaväepensionäride lepingu projekti seniste punktidega nõustumine tähendaks Vene poolele “kaasosalemist erusõjaväelaste massilises sunniviisilises väljasaatmises Eestist”. See aga oleks Vene esindajate arvates põhiliste inimõiguste ja vabaduste jäme rikkumine (EV VM pressiteade. 21.06.1994).

Ent samal ajal Lohusalu läbirääkimistega esines Moskvas pressikonverentsil Venemaa kaitseminister P. Gratšov, kes teatas, et 2500 Vene sõjaväelast jäävad seniks Eestisse, kui see on vajalik ning kui tekib vajadus, siis on võimalik seda kontingenti sõjaliste objektide kaitseks isegi suurendada (EV VM pressiteade. 06.05.1994). Venemaa kaitseministri avaldus viis Lohusalu läbirääkimised koheselt tupikusse ja kahe riigi läbirääkimised sisuliselt raugesid. Eesti peaminister M. Laar oli nüüd sunnitud tegema terava Vene-suunalise avalduse, kus ta tuletas meelde Lääneriikide ja rahvusvaheliste organisatsioonide nõuet Venemaale tagada võõrvägede lõplik väljaviimine 31. augustiks 1994. aastal (EV peaministri Mart Laari avaldus. 09.05.1994).

1.2.6. Eesti-Vene kokkulepete allkirjastamine Raul Mälgu ja Vitali Tšurkini kohtumiste tulemina

24. mail 1994. aastal toimus Tallinnas Läänemeremaade Nõukogu välisministrite kinnine istung, millel osalev Venemaa välisminister A. Kozõrev kohtus samal päeval ka Eesti Vabariigi presidendi Lennart Meriga. Sellel kohtumisel osalesid ka Eesti välisminister J. Luik ja Venemaa suursaadik Eestis A. Trofimov, kus otsustati korraldada Eesti ja Venemaa eriesindajate kohtumine asevälisministrite tasandil, arutamaks üksnes Vene vägede väljaviimisega seotud küsimuste ringi. Tollel kohtumisel soostus A. Kozõrev esmakordselt sõjaväepensionäride probleemi lahendustega Eesti Vabariigi seadusandluse alusel, millest üldsust teavitas "Rahva Hää" 25.05.1994.

Paraku otsustas A. Kozõrev samas Läänemeremaade Nõukogu välisministrite istungil levitada osalejaile Vene delegatsiooni teravatoonilist memorandumit, kus Eestit taas süüdistati venekeelse elanikkonna ahistamises ja erusõjaväelaste inimõiguste rikkumises. Vene pool oli sinna memorandumisse loetlenud kõikvõimalikud Eesti õigusaktid, mis Moskva arvates "ei arvesta CSCE ja Euroopa Nõukogu poolt tehtud soovitusi". (Sovet Gosudarstv Baltiiskogo Morja. Delegatsija RF. Memorandum o polozenii v oblasti prav tseloveka v Estoni. 25.05.1994.).

Ent vastavalt president L. Meri ja välisminister A. Kozõrevi vahel saavutatud kokkuleppele kohtusid 7. ja 8. juunil 1994. aastal Tallinnas EV Välisministeeriumi asekancler R. Mälg ja VF asevälisminister V. Tšurkin, et jätkata sama kuu algul Genfis alustatud kõnelusi. Et võõrvägede väljaviimisele kiiret lahendust saada, oli Moskvast Tallinna kõnelustele saadetud ka Vene läbirääkimisdelegatsiooni juht V. Svirin ja VF Välisministeeriumi Euroopa büroo juhataja asetäitja Aleksandr Udaltsov. Viimase sõnul oli kõnealune kohtumine äärmiselt tõine ning seal kooskõlastati täpselt kokkulepete tekste ja arutati konkreetseid formuleeringuid. (EV VM pressiteade. 08.06.1994). Seejärel kohtuti nädala pärast taas Moskvast, kus nagu Raul Mälg "Rahva Hääle" 09.06.1994 veergudel mainib, oli "murrangu saavutamisest siiski veel vara rääkida".

1994. aasta juunikuus kerkis lisaks võõrvägede väljaviimisele teravalt päevakorda ka piiriküsimus. Nimelt oli president B. Jeltsin 21. juunil 1994. aastal andnud välja ukaasi Eesti-Vene riigipiiri ühepoolse mahamärgimise kohta. Kõik see toimus ajal, mil Riigikogus toimusid ägedad vaidlused Eesti riigipiiri seaduse vastuvõtmise asjus. 21. juunil 1994. aastal tegi EV Välisministeerium avalduse, kus nimetas Vene poole käitumist riigipiiri ühepoolsel mahamärgimisel rahvusvaheliselt pretsedendituks juhtumiks ning kutsus Vene poolt läbirääkimiste laua taha selles küsimuses. Nagu aga võib lugeda "Rahva Häälest" 05.07.1994, vastas VF Välisministeerium sellele avaldusele keeldumisega piirikõnelustest, kuna "Eesti ja Venemaa vahelise piiri määras kindlaks kahe riigi vaheline leping Eesti iseseisvumisel 1991. aastal.

10. juulil 1994. aastal toimunud G7 tippkohtumisel Napolis kohtusid ühtlasi presidendid B. Jeltsin ja B. Clinton, arutamaks vägede väljaviimist Eestist ja Lätist. B. Jeltsin kinnitas, et Lätist lähevad Vene väed lubatud ajal välja, kuid Eestiga on keerukamad lood, sest “seal diskrimineeritakse venekeelset elanikkonda, eelkõige sõjaväepensionäre”. B. Clinton omakorda kinnitas, et tal on Vene kolleegiga eriarvamus selles küsimuses (EV VM pressiteade. 11.07.1994). B. Jeltsini hoiak sundis protestihoiakuile lisaks Eesti tippjuhtidele ja USA president B. Clintonile ka Rootsi peaministri Carl Bildti ja USA Senati. Viimane võttis isegi 13. juulil 1994. aastal vastu otsuse, millega seoti miljardidollarilise rahaabi andmine Venemaale otsesesse sõltuvusse vägede kiirest väljaviimisest Eestist. Veelgi selgemalt väljendas Eestist vägede väljaviimise mõjusid USA-Venemaa suhetele USA aseriigisekretär Strobe Talbott, millest teatas üksikasjalikumalt “Rahva Hää” 18.07.1994. VF Riigiduuma omakorda pidas USA Senati otsust “katseks nurjata jõupingutusi, mida tehti heanaaberlike suhete loomiseks Venemaa ja Eesti vahel”. Viimasest kirjutab ka “Rahva Hää” 16.07.1994. Hoopis iselaadse tõlgenduse andis tolle hetke Eesti-Vene suhetele Venemaa välisminister A. Kozõrev, kelle hinnangul USA Senati otsus oli väär, kuna “lepingute sõlmimine ja seega ka vägede väljaviimine sõltus vaid Eesti nõusolekust”.

Niisiis vägede kiiret väljaviimist segasid Venemaa nägemusel USA väärad otsused ja Eesti nõusoleku puudumine Vene vägede lahkumiseks. Ent B. Jeltsini taktikat põhimõttel “Venemaa pole milleski ise süüdi – süüdi on kõik teised” nägi president B. Clinton küllalt hästi läbi. Ta surus juba Napoli kohtumisel kolleeg B. Jeltsinile peale peatse kohtumise vajalikkuse EV Presidendi L. Meriga. Kuna kangekaelse V. Tsurkiniga ei õnnestunud R. Mälgul saavutada sõjaväepensionäride probleemis edasiminekut, jäi kokku leppimata ka kahe riigi liidrite tippkohtumise kuupäev. Nagu teatab Raul Mälk ise “Rahva Hääle” 20.07.1994 veergudel, eeldas Vene pool kokkuleppepunktidega nõustumisena üksnes seda, et Eesti võtaks kõik Venemaa seisukohad tingimusteta vastu. Taolist ühepoolset järeleandmist jada ei saanud Eesti pool loomulikult aktsepteerida. Venemaa soovis nüüd vägede väljaviimise peatada, ent kuna ulatuslikud ettevalmistused viimaste väeüksuste lahkumiseks Eestist olid juba tehtud ja nende talvitumine Eestis oleks nad pea võimatuisse tingimustesse jätnud, jätkus Vene üksuste lahkumisprotses Eestist meie piirivalve teatel katkematu protsessina ning Moskva tujude muutumisest sõltumatuna. Kujunenud tragikoomilisest olukorrast sai ilmselt aru ka Vene pool, sest 23. juulil teatas Venemaa suursaadik Eestis A. Trofimov ootamatult telefoni teel EV presidendile, et talle on Vene kolleegilt kutse Moskvasse kohtumiseks 26. juulil 1994. aastal. Vastav kirjalik kutse tuli Eesti poolele alles 25. juulil 1994. aastal. Samal päeval kohtusid järjekordselt V. Tšurkin ja R. Mälk, kusjuures traditsiooniliselt positiivsete tulemusteta. Ent L. Meri kohtumine B. Jeltsiniga oli jõus ja see algas Moskva Kremli 26. juulil kell 15.00. Pärast viietunnilisi kõnelusi allkirjastasid presidendid Vene vägede väljaviimise ja Vene armee sõjaväepensionäride sotsiaalsete garantiide tagamise kokkulepped. Neist

esimene kokkulepe kohustas Vene väed Eestist välja viima 31. augustiks 1994. aastal. Teine kokkulepe nõustus üldiselt Eesti seisukohtadega, mille kohaselt elamisloa saab iga sõjaväepensionär või tema perekonnaliige isikliku avalduse alusel vastavalt Eesti seadustele. Elamislubade andmise otsuste langetamine pandi EV Valitsuse töökomisjonile, kuhu oli nähtud kaasata CSCE esindaja (Riigi Teataja. 1995. II. 46, 203. Lk 1413). Eesti õnneks läks elamislubade andmise kokkuleppeossa sisse sõnastus, milles välistati elamislubade andmine neile isikuile, kelle kohalviibimine kujutas endast ohtu Eesti riigi julgeolekule. See andis Eestile rahuldava lahendi paljuvaieldud KGB pensionäride küsimuses.

Mõistagi võimaldas selline elamislubade andmise "lahe sõnastus" mitmeid tõlgendusi. Eesti peaministri M. Laari tõlgenduses olid kõik Vene armee sõjaväepensionärid ohtlikud Eesti riigi julgeolekule ja ta kutsus allkirjastatud seaduse alusel keelduma neile elamislubade andmisest, nagu kirjutab "Rahva Hää" 29.07.1994. Diplomaatilise praktika kohaselt oli see ilmne liialdus ning seda asjaolu ära kasutades teatas Vene delegatsiooni juht V. Svirin pressikonverentsil, et iga elamisloa andmisest keeldumist Vene sõjaväepensionäridele ja ta pereliikmeile tuleb Eestil tõestada konkreetsete dokumentidega, mitte aga ainult baseeruma arvamusel, "et see isik on ohtlik". V. Svirini seisukohta tutvustas üldsusele ka "Rahva Hää" 29.07.1994.

30. juulil 1994. aastal allkirjastasid Raul Mälg ja VF asevälisminister Igor Ivanov kokkuleppe Paldiskis asuva mereväebaasi töökorras tuumareaktori ja selle seadmete kohta, mis pidid olema lõplikult likvideeritud 1995. aasta 30. septembriks.

Formaaljuriidiliselt olid Eestile Venemaa suhtes kõige komplitseeritumad ja kriitlisemad kokkulepped nüüd kõrgel tasemel alla kirjutatud ning esmapilgul pidanuks see stabiliseerima Eesti sisepoliitilist olukorda ja ühtlasi parandama suhteid Venemaaga. Tegelikult osutus saavutatatu palju ebakõlasid sisaldavaks kompromissiks kahe naaberriigi vahel. Kuna sõjaväepensionäride lepingu tekstiga oli tormatud, fikseerides sinna palju uduseid ja mitmeti tõlgendatavaid formuleeringuid ning selle allkirjastamine oli ootamatu mõlemale läbirääkimispooltele, tekitasid mitmed lepingu punktid hiljem suurt segadust riikidevahelistes suhetes. Segaseks jäi ka kõnealuse tippkohtumise kulg, kuna see toimus suletud uste taga kitsa ringi inimeste osavõtul. Eesti poolel osalesid lisaks president L. Merile sellel veel R. Mälg ja J. Luik, kes on hiljem seda sündmust meenutades olnud äärmiselt kidakeelsed, viidates ühtlasi kõnealuste kokkulepete teatud punktide konfidentsiaalsusele, mis ei võimalda saavutatut üldsusele väga täpselt kommenteerida. R. Mälg on hiljem käesoleva väitekirja autorile selgitanud, et tolle kohtumise üheks kõige keerukamaks punktiks oli Paldiski mereväebaasi ja seal asuva tuumatehnika kiire likvideerimine, mille saavutamiseks tuli anda lõivu Vene sõjaväepensionäride sotsiaalsete garantiide poolele. Milline hind oli sellistel nõ kompensatsioonikompromissidel, võib vaid aimata. Konkreetse puudusena lepingus on aga R. Mälg märkinud asjaolu, et seal ei määritletud kuupäeva, millest alates erru läinud Vene sõjaväelased ei oma õigust Eestisse jääda. EV välismaalaste seaduses oli selleks kuupäevaks 20.

august 1991. aastal, ent teatavasti Venemaa seda daatumit ei tunnustanud. Kõigi nende apsuite ja ebamäärasuste tõttu on paljud Eesti avaliku elu tegelased ja poliitikud pidanud Vene sõjaväepensionäride sotsiaalsete garantiide lepingu allakirjutamist Eestile kahjulikuks sammuks.

“Rahva Hääle” 22.08.1994 teatel 21. augustil 1994. aastal võtsid 15 Eesti erakonda ja ühiskondlikku liikumist vastu dokumendi ettepanekuga Riigikogule 26. juulil sõlmitud lepinguid mitte ratifitseerida ja need tühistada. Tuntud nõukogudeaegne dissident ja Riigikogu liige Enn Tarto teatas kogunisti, et juulilepingud võivad saada eesti rahva hävitamise aluseks. Samas akadeemik Endel Lippmaad tegi valvsaks L. Meri ja B. Jeltsini salakokkulepe venekeelse elanikkonna kaitse kohta. Kriitiline kogu sõlmitu suhtes oli paraku ka peaminister M. Laar. Sealjuures ühiskondlikke organisatsioone häiris enim elamislubade andmise ja korterite Vene sõjaväelastele hankimise kord. Üldsuse hoiaku iseloomustajaks on ühleri uuringufirma Emor augustikuu küsitluse tulemus, mis näitas, et Vene sõjaväepensionäride kokkulepet pooldab vaid 22% küsitletuist (Sajandi Kroonika. IV osa. 1981-2000. Tallinn 2007, 375).

President L. Meri teatas seepeale, nagu kirjutab “Rahva Hääle” 28.07.1994, et kui Vene vägede väljaviimise lepingut ja sõjaväepensionäride kohta käivat lepingut poleks Moskvast tol korral alla kirjutatud, oleks Eesti olnud sunnitud välja astuma Euroopast kui mandrikt, mõeldes selle all võimatust lähitulevikus ühineda Euroopa Liiduga. Samas rõhutas L. Meri, et tema hinnangul kõik Eestis kehtinud seadused ja määrused jäid kõnealuste lepingute allakirjutamise järel jõusse. Vastavalt presidentide L. Meri ja B. Jeltsini sõlmitud lepingutele esitas Vene pool 1994. aasta augusti lõpus Eestile täieliku sõjaväepensionäride nimekirja. Selle kohaselt asus 1994. aasta 26. augusti seisuga Eestis 10517 sõjaväepensionäri ja nende perekonnaliiget. Neist kuni 50 aasta vanuseid oli 1778, 50-60 eluaasta vahemikku langevaid isikuid 2946 ja üle 60-aastaseid vastava kontingendi isikuid 5965. Sellised andmed toob ära ka “Rahva Hääle” 29.08.1994.

31. augustit 1994. aastal tähistati Eestis, Lätis ja Saksamaal II Maailmasõja tagajärgede likvideerimise piduliku lõpuna. Tolleks päevaks oli Eestisse jäänud Vene üksustest vaid Pakri poolsaarel paiknevaid õppetuumarektoreid valvav väeosa, mille liikmed said 1. septembrist 1994. aastal tsiiviileksperide staatuse. Nimetatud päeval lõppes ühtlasi üks etapp Eesti-Vene suhetes, millega leidis ühtlasi lahenduse ligi 3 aastat Eesti ja Venemaa vahelistes suhetes tõsisid konflikte tekitanud probleem – Vene vägede viibimine taasiseseisvunud Eesti territooriumil ilma kohalike võimude aktsepteerimiseta. Nii langes kahe riigi vahelistest suhetest välja üks suur pingete tekitaja. Ent endiselt jäid pingeid tekitama kahe naaberriigi vahelises suhtluses keerulised majandussuhted ning lahendamata piiriprobleem, milliseid käsitleme järgnevais doktoriväitekirja alapeatükkides. Neist viimane pingeallikas piiriprobleemi näol sai kvalitatiivse pöörde 1994. aasta lõpus, kui sama aasta sügisel Eestis võimule tulnud Andres Tarandi nn jõuluvalitsus teatas avalikult, et Eesti on valmis loobuma Narva jõe tagustest aladest.

See avaldus oli valusaks uudiseks mitmeile Eesti poliitilistele arvamusiidritele eesotsas Arnold Rüütliga. Viimane teatas 1994. aasta algul käesoleva väitekirja autorile, et Boriss Jeltsin olevat talle helistanud ja pakkunud teatud hüvitiste eest Eestile Narva taguseid alasid tagasi koos väikese setude ala loovutamise ja Petseri piirkonnast. Käesoleva töö autor leppis siis kokku tollase Isamaaliidu eestseisuse liikme ja hilisema EV justiitsministri ning 2009. aasta septembris üllatuslikult Keskerakonna liikmeks astunud Urmas Arumäega, et minnakse kõik koos A. Rüütliga peaminister M. Laari juurde B. Jeltsini pakkumist arutama. See kohtumine leidiski varsti aset. Kuid A. Rüütli ja käesolevate ridade autori üllatusena polnud M. Laar sellest territoriaalsest pakkumisest huvitatud. Ta viitas vaid president L. Meri komplitseeritud kokkuleppeile B. Jeltsiniga, mida taoline "territooriumi laiendamine teravalt häiriks" ja millega juba president L. Meri seepärast ise nõus poleks. A. Rüütli ja käesoleva väitekirja autori arvates tundus selline peaministri äraütlemine olevat eriti imelik. Palju aastaid hiljem telekanali "Kanal 2" saates "Reporter" kordas A. Rüütel oma kunagist B. Jeltsini poolt pakutud "Tartu rahu järgsete ja 1944. aastal Moskva poolt ära võetud Eesti alade tagastamisvõimalust", mida ta tulemusteta M. Laarile kui peaministrile oli hea võimalusena pakkunud. M. Laar aga teatas telereporterile, et pole taolisest pakkumisest B. Jeltsini poolt midagi kuulnudki. Nii ongi mõned Eesti juhtivpoliitikud ise oma reaalse tegevusega minetanud Tartu rahust tulenevate riiklike õiguste ja võimaluste kasutamise ja sisuliselt sellega välistanud Tartu rahu edasise tunnistamise Eesti-Venemaa suhete ühe baasdokumendina.

1.2.7. Vene Föderatsiooni välisministri A. Kozõrevi rollist Vene välispoliitika ja Eesti-Vene suhete kujundamisel

Arvestades Boriss Jeltsini kui Venemaa liidri ekstsentrilisusest tingitud võimuhimu, mis sundis teda teiste Venemaal murranguliste 1990. aastate algul liidriks pürgivate konkurentidega pidevat ja palju energiat nõudvat võitlust pidama, aga teisalt ka tema halvenevat tervist, siis võib pidada täiesti loogiliseks tema otsust usaldada Venemaa välispoliitika kujundamine ja suunamine põhiliselt Venemaa välisministeeriumi kätte. Alates 1990. aasta sügisest juhtis seda ministeeriumit Andrei Kozõrev, kes varemalt töötas NSV Liidu Välisministeeriumi rahvusvaheliste organisatsioonide osakonna juhatajana. A. Kozõrevi arvates oli Venemaal NSV Liidu kokkuvarisemise järel täita tähtis roll just rahvusvahelistes organisatsioonides. Siit tulenevalt sundis ta ka B. Jeltsini soostuma võtta NSV Liidu õigusjärglasena ÜRO Julgeolekunõukogus vetoõigusliku alalise liikmena koht sisse ning alustama samas üliaktiivset tegevust CSCE/OSCE-s. Ta läks isegi sedavõrd kaugele, et palus 1991. aasta septembris teatada Vene Föderatsiooni asepresidendil Aleksandr Rutskoil selle kohtumisel välisdiplomaatidega, et Venemaa ühinemine NATO-ga pole välistatud.

Taoline ambitsioonikus rahvusvahelisel tasandil on pannud nii Vene kui Lääne poliitikaeksperte klassifitseerima A. Kozõrevi välispoliitikat liberaal-institutsionalistlikuks, kus välispoliitika nii formaalne kui sisuline rõhk olid asetatud rahvusvahelistele organisatsioonidele. Saades aru, et NSV Liidust lahkunud Balti riikide loogiliseks sooviks on võimalikult kiiresti omandada NATO liikmelisus, püüdis A. Kozõrev sellele vastukaaluks suurendada järsult CSCE/OSCE tähtsust rahvusvahelises elus ja Venemaa enese tähtsust kõnealusel organisatsioonis. 1994. aasta suvel pakkus ta kogunisti välja OSCE reorganiseerimise programmi, mille kohaselt OSCE oleks pidanud saama ÜRO-le analoogilise julgeolekunõukogu koos juhtriikidega, kellede eesotsas oluks loomulikult Vene Föderatsioon. Selline A. Kozõrevi samm oli ilmne välispoliitiline ülepingutus, millel üksnes polnud soovitud tulemusi, vaid mis andis ka selle autorile tõsiseid tagasilööke. A.Kozõrevi hakkasid nüüd kritiseerima nii president B. Jeltsini lähikondlased, kes süüdistasid välisministrit keeldumises täita B. Jeltsini palve ja koostada dokument nimetusega “Venemaa välispoliitiline kontseptsioon”, aga senisest veelgi rohkem ka teda juba palju varem siunanud kommunistid-neobolševikud, internatsionalistid ja teised jõulist ning selgepiirilist välispoliitikat nõudvad poliitilised jõud. Et viimased nõudsid pidevalt Balti riikide venekeelsele elanikkonnale suuremate õiguste andmist ja Vene erusõjaväelaste erigarantiidega kindlustamist, siis oli üha enam toetuspinda kaotav A. Kozõrev sunnitud nii ise kui ka oma alluvate kaudu juba 1990. aastate algusest peale üha tugevneva hooga ründama Eestit väidetavas venekeelse elanikkonna inimõiguste rikkumises ja Vene erusõjaväelaste ahistamises. Taolisi probleeme nii Eesti kui Lätiga tõstatas A. Kozõrev nii ÜRO-s, CSCE/OSCE-s kui ka Läänemeremaade Nõukogus. Kõige selle tulemusel hakkasid Lääne poliitikaekspertid nüüd üha enam A. Kozõrevi nn “läänelikku” välispoliitikat ümber hindama, pidades seda kaootiliseks ja kohati isegi ebaloogiliseks.

Nähes oma välispoliitika juhtfiguuri üha uusi ja uusi eksimusi, delegeeris president B. Jeltsin vajalikke funktsioone tasahilju üle nii VF Julgeolekunõukogule kui ka selle kõrvale juba 1992. aastal moodustatud VF Välis- ja Kaitsepoliitika Nõukogule (sinna kuulub üle 100 tuntud Vene äriühingute, poliitiliste organisatsioonide ja riiklike jõustruktuuride esindajat) eesotsas presidendi välispoliitika ala nõuniku Sergei Karaganoviga. Viimase eestvõttel võeti Venemaal kasutusele siseriiklikult suurt poleemikat tekitanud eufemism “lähivälismaa”, mis sisuliselt väljendas Venemaa geopoliitilisi huvisid ja mõjusfääri soovi 14 endise NSV Liidu liiduvabariigi üle (Made 2002, 428). Seda nn “Karaganovi lähivälismaa doktriini” (ilmus esmaselt VF Välis- ja Kaitsepoliitika Nõukogu 1992. aasta dokumendina “Venemaa strateegiline kava”) on Eesti ajakirjanduses jõuliselt kritiseerinud paljud Venemaa suuna eksperdid nagu M. Helme, T. Kelam, A. Herkel, M. Nutt jt. Et see nn “lähivälismaa” kontseptsioon on Eestile ohtlik, näitas kujukalt Riigiduuma SRÜ asjade komitee esimehe Konstantin Zatulini avaldus ühel 1994. aastal Moskvast toimunud pressikonverentsil, kus ta rõhutas, et “SRÜ poliitika on Venemaa siseasi, kas see kellegile meeldib või mitte,...., me peame

võitma oma erilise koha lähivälismaal.” Samas võitis “lähivälismaa” kontseptsioon Venemaal aga pidevalt populaarsust juurde. Juhtivad Venemaa kolumnistid ja politoloogid arendasid “lähivälismaa” baasil välja üha uusi geopoliitilisi versioone nagu “uus välismaa”, “lähim välismaa”, “kaugem välismaa”. “Lähivälismaa” ja tema tuletiste ideed nimetas Rootsi endine peaminister ja nüüdne välisminister Carl Bildt Venemaa seisukohalt nähtuna tabavalt “ajutiseks välismaaks”. (Bildt 1994, 81).

On ilmne, et alates 1993. aastast, mil välispoliitika “jäme ots” hakkas nähtavalt A. Kozõrevi käest ära libisema, tegid tema oponentid S. Karaganov, A. Surikov, A. Mikitajev jt oma “lähivälismaa” kontseptsiooni ja selle tuletistega tõsisid jõupingutusi tõestamaks, et endine NSV Liit ja selle lagunemisel tekkinud iseseisvad riigid kuuluvad läbi “lähivälismaa” kontseptuaalse nägemuse jätkuvalt NSV Liidu õigusjärglase Venemaa mõjusfääri. Sellise tõlgenduse kohaselt pidi ka Eesti Vabariik olema Venemaa mõjusfääris, et tagada seal elavale arvukale venekeelsele elanikkonnale piisav turvalisus. Kitsamais aruteludes Lääne diplomaatide ja riigitegelastega püüdis A. Kozõrev oma “läänelikku” nägemust väljendades neile möönda, et lääneriikidega tiheda koostöö ja suhtelise “jäärapäisuse” tõttu ei saa Balti riike käsitleda SRÜ riikidega samadel alustel, millega arvestamisest andvat tunnistust näiteks Venepoolne otsus kehtestada Balti riikide piiril “kaugvälismaa” piirirežiim (Nutt 2008, 380). Taolise tõlgenduse näol oli tegu Venemaa välisministri ausa ülestunnistusega sellest, et Vene Föderatsioon oli kaotanud lootuse haarata Balti riike SRÜ süsteemi kaudu nii sõjalisse, diplomaatilisse kui majandusliitu.

Tunnetades oma positsioonide nõrkust, püüdis A. Kozõrev kavala käiguna arendada forsseeritult välja USA-ga võrdseid suhteid, osundades viimase liidritele korduvalt soliidse Nõukogude-Ameerika lepingulise baasi olemasolu ja mõlema suurriigi mitmeid kattuvaid huvisid. Samas ei saanud ta eitada, et Eesti, Läti ja Leedu olid jõudnud sisse seada head suhted Ameerika Ühendriikidega ning neid klassifitseeriti nii Venemaal kui Läänes juba poolliitlaslikeks suheteks (Davõdov, Kremenjuk, Utkin *et al* 1999, 4-6). See raskendas A. Kozõrevi planeeritud ja ka osaliselt Eestile Vene vägede väljaviimise läbirääkimistel rakendatud trilateraalse suhtemudelite (Eesti-Venemaa/USA, Eesti/USA-Venemaa) laialdasemat edasist kasutamist “lähivälismaale”, mistõttu Eesti-Venemaa suhted muutusid nüüdsest valdavalt bilateraalseiks. 1994. aasta sügisel, kui USA kaasabil olid Venemaa väeüksused Eestist lahkunud, olid USA-Venemaa head suhted, milliseid veel 1990. aastate algul osapooled nimetasid küll “romantilisteks” ja “strateegilises partnerluses olevaiks”, jõudnud lahtuda. Venemaa suured sisepoliitilised vastuolud ning B. Jeltsini režiimi nõrkus kommunistide ja mafiooslike ning oligarhlike suurärimeeste piiramisrõngas, mis tingis Venemaa ja USA rahvusvaheliste eesmärkide ning väärtuste suure lahknevuse, ei võimaldanud USA liidreil enam jätkata NSV Liidu õigusjärglasega seni arendatud sooje partnerlussuhteid. Mitmedki Venemaa tuntud analüütikud nagu A. Utkin, S. Kortunov jt on hiljem nimetanud

soojalt alanud partnerlussuhteid USA-ga ka “enneaegseks partnerluseks”. (Kortunov 2000).

1996. aasta alguseks, mil Venemaa-USA partnerlussuhted olid juba kõigile nähtavalt hääbunud, sõlmisid Eesti, Läti ja Leedu USA-ga ühise partnerluskokkuleppe. See aga näitas kujukalt A. Kozõrevi juhitud Venemaa USA suunalise Balti riikide arenguid “korrigeeriva” poliitika lõplikku läbikukkumist ja Venemaa välispoliitika jõudmist uude arengufaasi. Sellest said suurepäraselt aru ka president B. Jeltsin ja tema nõunikud, kes leidsid, et Venemaa välispoliitikat peab hakkama juhtima uus “kõva käega” mees. 1995. aasta jooksul püüdis B. Jeltsin oma lähikonnaga aktiivselt leida taolist inimest oma lähikondsete hulgast ning korrutas kõikvõimalikes kõnedes ja sõnavõttudes “lähivälismaa” kontseptsioonist lähtumise tähtsust Venemaa julgeolekule ja arenguile. Seetõttu hakkasid nii mitmedki Eesti ja välismaised poliitikaekspertid rääkima enam mitte “lähivälismaa” süsteemi peautori S. Karaganovi kontseptsioonist, vaid hoopis samas tähenduses Jeltsini doktriinist (näiteks Mart Nutt) või siis Jeltsin-Karaganovi doktriinist (näiteks Mart Helme). Hilisemates “lähivälismaad” puudutavates kirjutistes on nende autorid (Tunne Kelam, Marko Mihkelson, Mart Helme jt) aga eelistanud rääkida üksnes Sergei Karaganovi doktriinist või tema kujundatud doktriinist.

Samas on USA Venemaa-suuna üks juhtivamaid eksperte Michael McFaul siiski avaldanud tõsist tunnustust A. Kozõrevi tööle. Ta nimetab viimase juhitud välispoliitikat täiesti õigustatult sisepoliitika produktiks, mis on saavutatud poliitilise võitluse, valimispoliitika ja juhtivate huvigruppide lobitöö tulemusel. Selle keerulise sümbioosi pearesultaadina saavutas A. Kozõrevi meeskond konsensuse teatud olulistest välispoliitilistes küsimustes. See aga omakorda võimaldas peatada riigi lagunemise ning ületada majanduslanguse. Ka märgib M. McFaul, et välisminister A. Kozõrevi ajal domineerisid Kremli läänemeelsete idealistide ideed ja Vene diplomaatia eesmärgiks oli kaasa aidata Venemaa läänesuunalisele integratsioonile. Viimane aga polnud meele järgi Kremli läänevastastele pragmatistidele president B. Jeltsinit ümbritsevate nõunike ja julgeolekustruktuuride juhtide hulgast, keda nimetati küll slavofiilideks ja eurasistideks ning kes tegid kõik selle nimel, et omade hulgast inimesega A. Kozõrev ministritoolil asendada (McFaul 1998, 393-412).

1996. aasta jaanuari alguses toimuski VF Välisministeeriumis oodatud juhtide vahetus ning Riigiduumasse tööle siirdunud A. Kozõrevi asemel hakkas välisministrina tööle “kõva käe mees” ja endine Venemaa Välisluureteenistuse (SVR) juht Jevgeni Primakov, kellest aastail 1998-1999 sai isegi Venemaa peaminister. Muudatused VF Välisministeeriumi tipus hakkasid peagi mõjutama ka Eesti-Venemaa vahelisi suhteid ja neis olevaid aktsente. A. Kozõrev on samas jätnud Eesti poliitilisse ellu kustumatu jälje kui esimene Venemaa valitsuse kõrge liige, kes kutsus selle riigi liidreid 1991. aastal võimalikult kiirelt Eesti iseseisvust tunnustama vaatamata erivolitustega suursaadiku V. Svirini (R. Mälgu meenutuste kohaselt) ja asevälisminister F. Šelov-Kovedjajevi (E. Savisaare meenutuste kohaselt) otsesele vastuseisule. (Graf 2007, 456).

Töötades 1996. aastast Riigiduumas ja olles peagi edutatud selle asespiikriks, oli A. Kozõrev üsna varsti haaratud tolle organi juhtkonna üldistest Eesti vastastest hoiakutest. Seetõttu pole ka imestada A. Kozõrevi 1996. aasta septembris välisajakirjanikele antud hinnangut Eesti kohta, kus ta nimetas Eestit Venemaale samasuguseks ebameeldivaks naabriks nagu seda on Kuuba USA-le. Nimetatud seigast kirjutas tollane ajakirjanik Marko Mihkelson ka "Postimehes" 19.09.1996. Kõik see aga näitab kujukalt sedagi, et mitmete tollel ajal Eesti välispoliitikat suunanud persoonide (J. Luik, A. Neljas, T.Velliste jt) diplomaatiline pühendumus valdavalt Vene Föderatsiooni Välisministeeriumile ja selle juhtivfiguurile Andrei Kozõrevile kui "läänelikule juhile" kuni viimase ministritoolilt lahkumiseni oli juba aastail 1994-1995 arvestatav välispoliitiline viga. Eesti parlamendiliikmeil ja asjaomastel ametnikel tulnuks üritada kontaktivõtte B. Jeltsini meeskonnaga tihedamalt lävivate Riigiduumasaadikutega ning selgitada nende kaudu välja Kremli püüdlusi Balti riikide ja eriti Eesti suunal. Oli ju välisilmale juba 1994. aastal selgelt teada Eesti soov valmistuda lähiaastail ühinemiseks Euroopa Liidu ja NATO-ga, mis pidi paratamatult esile kutsuma ametliku Moskva teravdatud reaktsioonid Eesti suunal. Seda Kreml hakkaski tegema juba 1995. aastal, kehtestades Eesti kaupadele topelttollid. See aga hakkas tõsiselt pärssima senini suhteliselt normaalselt kulgenud Eesti ja Venemaa vahelist majandussuhete arengut ning ühtlasi teravdas kahe riigi vahelisi poliitilisi suhteid. Sellistest arengutest ei teinud paraku Eesti välispoliitika suunajad õieti väljagi, keskendudes oma sõnul peaesmärgile, st integreerumisele Lääne struktuuridega. Nagu tabavalt kirjutab sellest ajajärgust tollane ajakirjanik Marko Mihkelson "Postimehes" 17.09.1997, meenutas Eesti ja Venemaa suhtlus kuni 1996. aasta sügiseni lootusetut sõnasõda põhimõttel "ise oled loll". 1996. aasta kevadel aga levitati Moskvast avaliku arvamuse küsitluse tulemusi, mille kohaselt 93% venemaalastest toetas Eesti-vastaste sõjalispoliitiliste meetmete rakendamist, kui Eesti peaks liituma NATO-ga. Seda kasutas oskuslikult ära Kremli propagandaaparaat, selgitades üldsusele, et Eestis tuleb näha Venemaa riikliku iseseisvuse ning julgeoleku peahustajat.

Kõik see andis president B. Jeltsini ukaasiga 9. jaanuaril 1996. aastal välisministriks nimetatud "kõva käega mehele" Jevgeni Primakovile sisuliselt vabad käed Eesti suunal aktiivse luuretegevuse, majandussanktsioonide ja hooga propagandasõja käivitamiseks. Sellisteks tegevusteks olid 29. oktoobril 1929. aastal sündinud Jevgeni Primakovil kõik eeldused olemas. Ta oli majandusteaduste doktor ja VF Teaduste Akadeemia akadeemik ning endine NLKP Poliitbüroo liikmekandidaat ja NSVL KGB ülema asetäitja. 1991. aasta detsembrist kuni 1996. aasta alguseni oli ta töötanud VF Välisluureteenistuse (SVR) direktorina. Kõnealuse persooni sellisesse tausta süvenenud inimestel poleks saanud jääda kahtluseivagi, et tegu on siin uue Vene välispoliitika jõulise ning kavala juhiga, kes Eesti suunal ei kavatse üksnes manitsevat sõrme vibutada. Eestil olnuks siis viimane aeg tugevdada riigi luure- ja kaitsestruktuuride alast valmisolekut ning tõhustada Vene-suunalist

vastupropagandat ja vastavat koostööd lääneriikidega. Selle asemel toimetati endistviisi vaguralt omi diplomaatilisi protokollilisi tegevusi Venemaaga, justkui oleks tegu stabiilse demokraatliku riigiga, kelle suunal pole vaja arvestada eriliste ohufaktorite ja asjaolude toimega. Taolise tegevuse või õigemini öeldes tegevusetuse õigustamiseks tulid EV Välisministeeriumi juhtivtöötajad juba 1994. aasta sügisel välja “Venemaa positiivse hõlvamise poliitikaga”, mis selle väidetavate põhiautorite Jüri Luige ja Raul Mälgu poolt äraseletatult tähendas Venemaa suunalise vaoshoituse ja mõningase allaheitliku meeldimise kaudu Venemaa muutmise Eestile kasulikuks partneriks, mis võimaldaks Eestil ühtlasi rahulikult liituda euroatlantiliste institutsioonidega. Et kõnealuse poliitika nimes oleva mõiste *hõlvama* venekeelsed vasted *osvoivatj*, *pokorjatj* võivad osutada Venemaa suhtes solvavaks formuleeringuks, ei tulnud antud poliitika autoreile mõttessegi. Paraku pole selle poliitikaga üldsuse ette tulnud diplomaadid soovunud avalikult öelda välja, kellelt taoline nimetus kasutusse üldse tuli. Raul Mälg on käesolevate ridade autorile kinnitanud, et Venemaa positiivse hõlvamise poliitika olevat nagu selle nimetuski EV Välisministeeriumi töögrupi kollektiivse töö tulem.

Politoloogiaprofessor Toomas Varraku arvates on ebaõnnestunud nimetuse autoriks Jüri Luik, kes sellega ka esimesena üldsuse ette tuli. Samas Mart Nuti poolt käesoleva väitekirja autorile 2010. aastal antud intervjuus öeldu kohaselt olnud kõnealuse poliitika nimepanijaiks aga vastava töögrupi liikmed ning tänased suursaadikud Sven Jürgenson ja Väino Reinart. Objektivsele tõele on siin ilmselt kõige lähemal Tunne Kelam ja Mart Nutt, kellede arvates tulnud sellise poliitika idee ja nimetuski hoopis USA endiselt asevälisminister Strobe Talbotilt. Viimane soovitanud Eestil selle poliitika raames mõnede idanaabrile järeleandmistega ja soodsate pakkumistega pehmendada Moskva suhtes USA arvates liigterava retoorika kasutust. Ühtlasi oleks sellise poliitika rakendamine ka positiivne žest Läänele, kelle toetus Eestile kui liitlasele Venemaaga suhtlemisel siis kasvaks. Samas pidanuks Eesti sellist poliitikat arendama mitte kauem kui oma euroatlantiliste põhieesmärkide saavutamiseni (liitumine NATO ja Euroopa Liiduga). Ent nagu järgnevaist väitekirja alapeatükkidest nähtub, läks Eesti “positiivse hõlvamise” raames nii ajas kui Venemaale vastutulekute ulatuses liiga kaugele. Juba hiljemalt 2003. aasta lõpul, kui tänu Lääne tugevale toetusele oli selge Eesti peatne integreerumine peamistesse euroatlantilistesse organisatsioonidesse, tulnuks Eestil sellise poliitikaga lõpparve teha. Paraku tehti seda hilinenult alles pärast mitmeid kahe riigi vahelisi negatiivseid poliitilisi sündmusi (Nutt 2010).

1.3. Eesti-Vene suhted Jevgeni Primakovi välis- ja peaministriks oleku ajal

9. jaanuaril 1996. aastal nimetas Boriss Jeltsin oma ukaasiga Vene Föderatsiooni uueks välisministriks 66-aastase Jevgeni Primakovi, kes senini täitis Venemaa Välisluureteenistuse juhi ülesandeid. Taoline määramine oli nii üldsusele kui

Kremlis ametnikele suureks üllatuseks, kuivõrd Venemaa ajakirjanduses ja võimukoridorides kõlas uue tõenäolise välisministri kandidaadi nimena vaid Igor Ivanov, kes kaadridiplomaadina ja eelmise välisministri esimese asetäitjana oleks olnud loogiline valik senise välispoliitilise joone edasiseks arendamiseks ning kindlustamiseks. Paraku, nagu hiljem on selgunud, polnud Venemaa liidritel, keda ärritas nii iseseisvuslaste aktiviseerumine Tšetšeenias kui Balti riikide aktiivne tegevus NATO-sse pürgimisel, soovigi liiga vaoshoitud Kozõrevi-stiilis välispoliitikat jätkata. Nii B. Jeltsinile kui tema lähiabilistele oli nüüd vaja “kõva käega” välispoliitikajuhti, kes oskaks ühtlasi täiustada Karaganovi I doktriini (laiemalt tuntud “lähivälismaa” doktriinina) ja seda juba ellu viia Karaganovi II doktriinina.. Selliste ülesannete üheks parimaks täitjaks oli loomulikult agendinimega “Maksim” välisluuretool kodumaale kuulsust toonud ning Sergei Karaganovi äiana talle välispoliitilist kõrgpilootaazi õpetanud Jevgeni Primakov.(Made 2002, 762).

Saadest välisministriks, alustas J. Primakov kohe oma välispoliitilise ametkonnaga tegevust selleks, et taastada maailmas Vene mõju nõukogudeaegses mahus. Seda tegevust ennast nimetas J. Primakov multipolaarse maailmamudeli loomiseks, kus Venemaa oleks USA, Euroopa Liidu ja ASEAN-i kõrval üks globaalseid mõjukeskusi, kelle huvide sfääri kuuluks endise NSV Liidu alad ühes Balti riikide ning Kesk- ja Ida-Euroopaga. Ühtlasi hakkas J. Primakovi meeskond kõnelema OSCE keskest rollist Euroopa julgeolekuarhitektuuris, mille kaudu Venemaa püüdvat vastanduda USA juhitavale NATO-tsentrismile. See aga näitas USA-le selgelt ära Venemaa püüu taastada oma mõjuvõim rahvusvaheliste organisatsioonide kaudu, kus USA on suhteliselt nõrgalt esindatud. Otsene vimma Washingtoni vastu sundis J. Primakovi vaikima Euro-Atlandi julgeolekust ning propageerima selle asemel “Euro-Aasia” mudelit, mille põhisisuks oli strateegiline partnerlus Hiinaga. Kõik see sundis Washingtoni Venemaa taolist välispoliitilist tegevust ristima “Primakovi doktriiniks”. Balti suunal tähendas see doktriin, et vaidlustati nende riikide tulevane kuulumine NATO-sse ning koos sellega ka Eesti, Läti ja Leedu suveräänsus. Ka tõsteti selle doktriiniga fookusse kaasmaalaste kaitsmine Baltikumis sealsete võimude väidetava omavoli vastu. Eesti puhul anti mõista, et Venemaa on vastu etniliste venelaste integreerimisele Eesti ühiskonda ning soovib nende jäämist Moskva mõjusfääri (Laas 1998).

J. Primakovi üliaktiivset tegevust välisministrina, eriti aga tema tegevust Eesti suunal, ärgitasid nii 1994. aastast tema väimehe Sergei Karaganovi juhitav Välis- ja Kaitsepoliitika Nõukogu kui 1996. aasta kevadel Moskvast leitatud avaliku arvamuse küsitluse tulemused, mille kohaselt 93% venemaalasi toetas Eesti-vastaste sõjalispoliitiliste meetmete rakendamist, kui Eesti peaks liituma NATO-ga. Samas kuulutasid selle küsitluse tulemuste analüüsijad Eesti Venemaa vaenulikuimaks naaberriigiks. Õeldust johtuvalt olid teadlasest eksluurejuhi J. Primakovi käed sellega Eesti suunal jõuliseks tegutsemiseks vabad. Vastavaid märke võiski tollel ajal Riigikogu julgeoleku ala erinõunikuna töötanud käesoleva töö autor selgelt märgata. Riigikogu ruumides liikus 1996.

aasta algusest alates pea iga päev ringi Vene Föderatsiooni Tallinna saatkonna verivärske nõunik Sergei Andrejev. Ta suhtles seal aktiivselt väliskomisjoni esimehe Eino Tammega, väliskomisjoni liikme Kristiina Ojulandi ja sama komisjoni nõuniku Tõnu Randlaga, aga hiljem püüdis sooje kontakte arendada ka käesolevate ridade autoriga. Viimaselt soovis ta eriti teada Eesti ettevalmistustest NATO-ga liitumiseks. Nende ridade kirjutajal polnud taolise suhtluse tulemusel kahtlustki, et uustulnuk-diplomaat on Tallinnas luureülesannetega. Konsulteerides Soome vastavate organitega sai nende ridade autor teada, et S. Andrejev on varemalt Soomest välja saadetud “diplomaadile mittekohase tegevuse arendamise eest”. Nüüd oli vaja kõneleda S. Andrejevi “põhiliste vestluspartneritega” Riigikogust. Sealt selguski, et Tõnu Randla on püsti hädas talle S. Andrejevi poolt püsitatud infopalvete täitmise ja talle selle eest pakutavate USA dollaritega. Tolle T. Randlele painajaliku keerdsõlme lahendasid lõpuks Eesti vastuluurajad, korraldades oma ametkonnaga vastava operatsiooni diplomaadist Vene luuraja teolt tabamiseks ning maalt välja saatmiseks (Lepassalu 2009a, 230). Tallinnas Vene luuret tabanud ebaõnnest vihastunud Venemaa juhtkond käskis nüüd omakorda kuulutada *persona non grata*ks mitte milleski süüdi oleva Moskva Eesti Vabariigi saatkonna II sekretäri Argo Künemäe. Käesoleva töö autorile jääb siinkohal vaid arusaamatuks, miks tollel ajal väga tihedalt Soomega koostööd teinud EV Välisministeerium ja Kaitsepolitsei amet seda liini uue Vene diplomaadi S. Andrejevi taustauuringuks ei kasutanud ning ta kergekäeliselt Eestisse tööle lasid. Hoopis tõsisema sõelumisega andsid nn *agreements* Venemaal töötavatele Eesti diplomaatidele Vene Föderatsiooni vastavad ametiisikud. J. Primakovi soovitusel pandi isegi VF Välisministeeriumi Eesti laua ülemaks välisluurekoolitusega hr. Valentin Radajev. Samal ajal lasid mitted Eesti ametkonnad ja eriti Eesti NATO-ga liitumist ette valmistav EV Kaitseministeerium lahkelt oma juhtkonda edutada endisi NSV Liidu julgeoleku- ja jõustruktuurides vastutavail ametikohtadel töötanud tegelasi. Nii näiteks töötasid 1996. aasta algul meie kaitseministeeriumis asekanterina juba Egiptuse-Iisraeli sõjas GRU huvides Iisraeli sõjaväelaste hävitamisel silma paistnud tollane polkovnik Elvo Priks ja ministri nõunikuna nõukogudeaegne siseteenistuse kindralmajor Arved Jaska. Nende ja mõnede teiste analoogilise taustaga vastutavate ametiisikute kas teadliku või ülipassiivse tegevuse tulemusel valitses tollases meie kaitseministeeriumis üsna muljetavaldav kaoseline olukord – seda nii Iisraeli relvakontserni TAAS Industries-i relvatehinguga saadud relvade ja sõjatehnika arvelevõtmise ning kasutamise kui ka asjakohaste õiguslaste aktide täitmise osas, mis edasisel jätkumisel oleks pikaks ajaks pidurdanud Eesti integreerumise NATO-ga. Kui aga käesolevate ridade autor sellisest olukorrast Riigikogu juhatust teavitata, paluti tal kirjutada sellest asjakohane kinnine raport. Vaatamata raport autori-poolsele selliste dokumentide käsitlemise režiimsusest rangele kinnipidamisele sattus ikkagi selle dokumendi sisu “Eesti Päevalehte”. Kaitsepolitsei uurimine siis raport lekitajat kahjuks ei tuvastanud. Küll aga lahkusid Eesti jõustruktuuridest koheselt raportis ära nimetatud isikud. See oli

kujukas näide sellest, et J. Primakovi ja tema käsilaste poolt Eestisse suunatud või Eestis kaasatud nõukogudeaegse ettevalmistusega NATO-vastane “viies kolonn” oli juba 1996. aasta kevadeks jõudnud talle ette nähtud positsioonid sisse võtta. Kas sellistes jõududes mängis ka otsustavat rolli tollane kaitseministeeriumi juhtivtöötaja ning tänaseks riigireeturi ja vangi staatuse omandanud endine politseijuht ja hilisem Eesti volitatud riigisaladuste hoidja ning Venemaa Välisluureteenistuse tippagendiks osutunud Herman Simm, jääb ilmselt veel pikaks ajaks saladuseks. Seda tunnistab ka oma vastavat teemat käsitlevas raamatus “Spioonimängud – Herman Simmi elu ja häving” Eesti tuntud uuriv ajakirjanik Virkko Lepassalu (Lepassalu 2009a). Küll on aga päevselge, et peale eelkirjeldatud kaadrialaste segaduste ja luuramiste ilmsikstulekut jäi Eesti riigiaparaadi võtmealadele veel piisavalt Venemaa “viieendat kolonni” ja nn luurediplomaate, sest Tallinna Vene Föderatsiooni suursaatkonna mitmeid diplomaate-spioone kõrgeis auastmetes on saadetud piisaval hulgal kuni tänaseni veel Eestist välja neile sobimatu tegevuse arendamise eest.

Ent Eesti jõustruktuurides valitseva segaduse ja sihipäratu tegevuse puhul tegid Eestile kriitilisi märkusi juba 1995. aasta jooksul mitmed USA juhtivad julgeolekuekspertid. Nii kirjutas “Eesti Päevalehes” 09.11.1995 Washingtoni julgeolekuekspert Warren K. Christolon artiklis “Eesti julgeoleku arhitektuur” otse ja ilustamata, et “viis aastat riiklikku ajaraiskamist ja suurt lohakust on riigi julgeolekule küllalt pikk aeg. ... Sellise kahetsusväärse olukorra tõttu ei saa Eestit kvalifitseerida NATO liikmena.”(Christolon, W.K. 09.11.1995). Veelgi kriitilisemaid sõnu Eesti riigi unarusse jäetud julgeoleku kohta lausuvad käesolevate ridade autorile kui tollasele Riigikogu julgeoleku ja eurointegratsiooni ala nõunikule 1995. aastal tollane USA Tallinna suursaatkonna I sekretär dr. Frank Sparhawk (oli pikaajalise kogemusega CIA luureohvitser (<http://www.uudised.err.ee/index.php?06165767/> 11.04.2012) ja julgeoleku-ala Balti piirkonna ohvitser John W. Kunstadter (hilisem USA aseriigisekretär S. Talbotti nõunik).

Mitmeid meie jõustruktuurides võtmepositsioonidel olevaid isikuid on aga aeg-ajalt vallandatud küll lohakuse ja hoolimatuse eest, aga ka dokumentide võltsimise eest. Viimaste puhul on heaks näiteks 1996. aastal Tallinna Piirivalveringkonna ülemana töötanud kolonelleitnant Viktor Hansen, kes võltsis nii oma väljateenimatut kõrgkooli diplomit kui keskkooli lõputunnistust. Mõistagi valmistasid Eesti sellised ebakompetentsed jõuametkondade juhid Venemaa juhtkonnale ja luurele suurt rõõmu ning diskrediteerisid samas noort taasiseseisvunud Eesti riigivõimu NATO ja teiste lääne struktuuride ees. Vene massimeedia oli üliagar pasundama taolistest juhtumitest kõigist oma ruuporitest. Vastukaaluna hakkas Eesti nüüd üha energilisemalt ja agressiivsemalt süüdistama Venemaad sooritatud sõjakuritegudes Tšetšeenias. Ajaloolist kogemust arvestades hakati Eestis nüüd nägema Venemaad oma riikliku iseseisvuse ning julgeoleku peahustajana. Analoogilisi arenguid võis täheldada ka Lätis ja Leedus.

Kaugenägeliku poliitikuna tunnetas J. Primakov üsna peagi, et vastastikkune pingete eskaleerimine Eesti ja Venemaa vahel ei tule kasuks kummagile riigile. Juba 1996. aasta suvel andis ta oma diplomaatidele korralduse alustada pragmaatilist ja depolitiseeritud lähenemist nii Eestile kui teistele Balti riikidele. Sellist meelemuutust märkas õigeaegselt ka Eesti Vabariigi Välisministeerium. Reaalne kahe riigi vaheliste pingete maandamine algas 1996. aasta novembris, mil Petroskois kohtusid välisministrid Siim Kallas ja Jevgeni Primakov. Jätkates Venemaa positiivse hõlvamise poliitikat viimasele järeleandmiste tegemise vaimus, loobus S. Kallas Petroskois Eesti nimel järjekordse vastutulekuna Venemaale Tartu rahu mainimisest piirileppe preambulas. Püüdes sellist Vene-suunalist lipitsemist õigustada, lausub tollel ajal ajakirjanikuna töötanud Marko Mihkelson "Postimehes" 17.09.1997, et "selle ühepoolse sammuga võttis Eesti Venemaalt korraga kõik argumendid, mille abil püüti põhjendada piirileppele allakirjutamist." viivitamist."

Ent küsimus kerkib siin hoopis selles, miks oli Eestil maksku mis maksab vaja kiirelt uut piirilepingut Venemaaga sõlmida. Ilmselt oli seegi üks Venemaa varjatud soove, mida Eesti juhtkond oli valmis "positiivse hõlvamise poliitika" raames varjalt täitma. Kahjuks ei julgenud Marko Mihkelson ega Siim Kallas Petroskoi kohtumisel tehtut õigustades endile ega üldsusele tunnustada, et nõustudes uut piirilepingut sõlmima, lasi Eesti pool tähtsad aktiivse välispoliitika argumendid niiviisi lihtlabaselt maha mängida. Annab ju piirileping Venemaale täiendava võimaluse sekkuda Eesti siseasjadesse ning vajadusel nõuda Eesti põhiseadusegi ümber tegemist. Jälgides Eesti Vabariigi põhiseaduse kirjasõna, näeme, et põhiseaduse artikkel (paragrahv 122), mille kohaselt Eesti maismaapiir on määratud Tartu rahulepinguga, kujutab enesest uue piirilepinguga loodavasse õiguslikesse suhetesse sisse viidud territoriaalset pretensiooni Venemaale. Kui mitte arvestada piirilepingu lisasid kaarti ja piiri kirjelduse näol, siis ei sisalda kõnealune piirileping midagi olulist, mida poleks olnud juba Tartu rahulepingu tekstis. Ent piirilepingu Petroskois parafeerimine andis õigusliku tunnustuse aktile, millega NSV Liit oli annekteerinud teatud osa Eesti Vabariigi põhiseaduses fikseeritud territooriumist. Ka sai Venemaa Eesti-Venemaa piirilepingu parafeerimisega enda kätte väitetrumbi, et nüüdsest ei oma Tartu rahuleping kahe riigi suhetes enam praktilis-õiguslikku, vaid ainult ajaloolist tähtsust. Piltlikult öeldes andis Siim Kallase poolt Petroskois alla kirjutatud piirileping NSV Liidu Eestis teostatud okupatsioonile ja anneksioonile uue tõlgenduse, näidates, et Eesti riik peab neid ühel osal oma territooriumist õigusvastaseks, taastades seal oma riigi ja teisel osal õiguspäraseks, jättes selle uue piirilepinguga Vene Föderatsioonile.

Eelkirjeldatud suurele järeleandmisele Eesti-Venemaa vahelistes suhetes ei läinud Siim Kallas mõistagi vaid omal algatusel ja riskil. Selleks andis talle piisava toe Riigikogu, kes kiitis heaks tema 30. mail 1996. aastal parlamendis tehtud korralise poolaastaettekande Eesti välispoliitikast. Viimase Venemaad puudutavas osas teatas S. Kallas, et Eestil ja Venemaal on palju objektiivseid ühishuvisid, mis lausa nõuavad koostööd. Neist mainis ta ära kaubanduse,

transiidi, keskkonnakaitse, võitluse kuritegevusega, koostöö piirivalve ja tolli alal, energeetika, side ja transpordi. Ta nimetas ka kasutamata võimalusi kultuurivahetuses ja hariduskoostöös. Võttes seda lõiku kokku, rõhutas S. Kallas, et “vastastikku kasuliku koostöö pakkumine Venemaale kõigil neil elualadel, avatus vastuettepanekutele – see on Eesti püsiv ning kindel poliitiline kurss Venemaa suhtes alates 1994. aasta septembrist. See ongi Eesti poolt siis deklareeritud positiivse hõlvamise poliitika sisu ning olemus.” Peatudes aga Venemaa saabuvail presidendivalimistel, lisas S. Kallas, et “Eesti Välisministeerium valmistub sügishooajaks, et täita positiivse hõlvamise poliitika uute konkreetsete ettepanekutega. Meid rõõmustab, et sama teeb ka Vene pool, nagu näitab nende poolt edastatud ettepanek – valmistuda läbirääkimisteks enamsoodustusrežiimi kehtestamise üle vastastikkuses kaubanduses. Esmajärjekorras on topeltmaksustamise vältimise ja investeringute kaitse lepped ning siseministeeriumite vaheline koostöökokkulepe.” Lugeses edasi diplomaatilist statistikat, mille kohaselt aastail 1991-1996 jõustati kahe riigi vahel 24 koostööalast dokumenti ja protokollilist kokkulepet ning et 4 allkirjutatud lepingut ootavat veel jõustamist, kutsus Eesti välisminister Eesti poliitilisi jõude toetama Venemaa võtmist Maailma Kaubandusorganisatsiooni liikmeks. Oma Venemaad puudutava ettekande lõpuosas rõhutas S. Kallas, et Eesti jagab oma Lääne partnerite arvamust, et Venemaa positiivse hõlvamise poliitika annab kõige paremaid tulemusi tasakaalukat stiili rakendades. Samas lõpetab S.Kallas Venemaa-alase kõneosa tõdemusega, et “Eesti Venemaa-poliitika peab teadlikult sobituma Euroopa Liidu ja Venemaa vaheliste suhete raamistikku, sest tulevikus on ta lahutamatu osa sellest.” (EV Välisministeerium. Välisminister Siim Kallase ettekanne Riigikogus. 30.05.1996 ja (<http://www.vm.ee/?q=et/node/3355>, 14.06.2008).

Niisiis, tolle parlamendis ülesastumisega annab välisminister S. Kallas esimest korda Eesti üldsusele mõista, mis tegelikult sisaldub paljudeklareeritud Venemaa positiivse hõlvamise poliitikas ja millal seda hakati Eesti välispoliitilises praktikas rakendama. Samas, kui meenutada nüüd retrospektiivselt eelöeldut, siis tuleb kurvastusega nentida, et juba Petroskois parafeeritud piirilepingust alates kaugenes Eesti pidevalt S. Kallase Riigikogus rõhutatud “tasakaaluka stiili rakendamise” vajadusest Venemaa positiivse hõlvamise poliitikas. Ei saa ju tasakaaluka stiilina tõlgendada Eesti pidevaid olulisi välispoliitilisi järeleandmisi suurele Idanaabrile, kui samas Vene pool rakendab Eestile lubatud enamsoodustusrežiimi asemel hoopis topelttolle ning ei taha midagi kuuldagi vastastikkuste investeringute kaitse lepingust – ja seda viimast tänase päevani välja. Eelpool vaatluse all olnud Siim Kallase kõne kohta lausub tollel ajal Eesti-Vene suhetele keskendunud ajakirjanik Aivar Jarne massimeedias, et “välisametkonna juhi puhul on nüüd tegu tugeva välispoliitilise suunamuutusega, sest enam ei räägi meie välisametkonna juht Venemaa totaalsest survest, halvustavast ja üleolevast suhtumisest ega ähvardustest nagu aprillis”. A. Jarne arvates tuleneb see vahepealsest näpuvibutusest, mida Lääs S.

Kallase suunas tegi, kes varem Venemaa ohtudele pööras tähelepanu liiga järsult. (<http://www.cl.ut.ee/korpused/segakorpu...20.03.2008>). Võib muidugi oletada, et nii välisminister Siim Kallas kui tema ettekande Riigikogus 1996. aasta keskel heaks kiitnud rahvaesindajad lootsid sellele, et tollel hetkel Venemaa presidendivalimiste eelne närviline olukord suures naaberriigis sügisel pärast valimisi järsult rahuneb ja stabiliseerub, mis toob kaasa ka sõbralikum ja leplikuma Kremli positsiooni Eesti suhtes. Ent arvestades ikkagi tõsiasja, et B. Jeltsini presidentuuri II vooru algusajal dirigeeris Venemaa välispoliitikat võimukas Jevgeni Primakov, ei olnud selliste Eesti positiivsete ootuste täitumine mingil viisil põhjendatud. Siiski oli Eesti poole ponnistuste positiivseks tulemiks asjaolu, et lõpuks juunis 1997. aastal algasid Eesti-Vene välisministeeriumide vahelised konsultatsioonid, kus poolte pealäbirääkijad Sven Jürgenson ja Vladimir Titov osakonnadirektorite tasemel jõudsid tõdemuseni, et kahe riigi suhete normaliseerimise parimaks vormiks võiks saada valitsustevahelise komisjoni moodustamine. Taolisele arusaamisele jõudmine oli kahe naaberriigi suhete seisukohast otsekui tupikust väljapääsemine. Ühtlasi innustas see 29. augustil 1997. aastal Eesti peaministrit Mart Siimanni saatma oma Venemaa kolleegile Viktor Tsernomõrdinile kirja, milles ta tervitas valitsustevahelise koostöökomisjoni moodustamist.

Ent juba 1997. aasta algul esitas J. Primakov Kremlile ja VF Julgeolekunõukogule oma doktriini, mis tema väimehe Sergei Karaganovi doktriini täpsustas ning oluliselt täiendas. Selle uue doktriini kohaselt ei saanud Venemaa oma raskustest hoolimata enam endale lubada luksust käituda mingi teisejärgulise riigina. Nüüdsest pidi Venemaa igal sammul rõhutama oma suurriiklikust, huvisid ja vajadusi. Sergei Karaganovi kui geopoliitiku ja majanduspragmatiku pealekäimisel võeti sellest doktriinist maha Moskva huvide kaitsmine Balti regioonis sealsete riikide ja eelkõige Eesti majandussanktsioonidega ähvardamise abil.

Moskvas asetleidnud suunamuutuse kinnituseks oli Venemaa uue Balti-taktika väljakuulutamise 1997. aasta veebruaris. Kremli käsul ja J. Primakovi ning S. Karaganovi juhtimisel koostatud asjakohases dokumendis peetakse Venemaa strateegiliseks eesmärgiks Baltikumis riikidevaheliste "heanaaberlike suhete potentsiaali igakülgset realiseerimist, suhete konstruktiivse mudeli loomist regionaalse majandusintegratsiooni ja kahepoolse majanduskoostöö edendamise teel, riikide julgeoleku jagamatust, inimõiguste ja rahvusvähemuste austamist". Kõnealuselt dokumendist juhindudes tegi Vene Föderatsiooni president Boriss Jeltsin 1997. aasta märtsis Helsingis visiidil olles avalikkusele teatavaks Moskva taktikalise suunamuutuse suhtes Balti riikidega. See Venemaa uus initsiatiiv võeti Eesti poliitilistes ringkondades vastu kõhklaste või varjatud optimismiga. Ainult negatiivseid jooni selles initsiatiivis Eesti poolelt siiski ei nähtud, kuivõrd mõisteti, et alles piirilepingu sõlmimise järel võib Moskvaga rääkida riikidevaheliste suhete tõsisest edasiarendamisest. Peagi sai Eesti välispoliitika juhtidele Primakovi doktriiniga tutvumise tulemusel selgeks, et nüüdsest on Venemaal tunduvalt enam riiklikke huve kui see oli A. Kozõrevi juhitud VF

Välisministeeriumi aegadel, kusjuures esikohal on Kremlil euraasluse idee koos SRÜ ja Aasia riikide kaasprioriteetsusega. Oluline oli ka see, et uus Venemaa esidiplomaat soovis arendada Balti riikidega kahest sirgjoonelise poliitikat. Ühelt poolt võeti aluseks A. Kozõrevi-aegne venekeelse elanikkonna inimõiguste rikkumise argument ning Balti riigid jagati selle alusel erinevaks gruppideks – headeks ja halbadeks riikideks, kus Moskva-Vilniuse suhteid hinnati soodsateks, Eesti ja Lätiga suhteid aga kritiseeriti. Eesti poliitikaekspertid hindasid sellist lähenemist üksmeelselt Primakovi Balti-suunalise välispoliitika katseks lüüa niiviisi kiil Balti riikide ühisrindesse ja selle kaudu nad lahutada üksteisest, millest teatab ka “Sõnumileht” 15.06.1998. Ent Venemaa diferentseeritud lähenemisest Balti riikidele andis märku juba 1998. aasta kevadel Moskva visiidil Eesti parlamendisaadikute delegatsiooni juhtinud Juhan Aare intervjuu 14. aprilli 1998. aasta “Postimehele”, kus ta annab mõista, et Moskva on alustanud erinevate poliitikate rakendamist Balti riikidele. Tolles intervjuus, mille sisu tuginevat Venemaa parlamendi paljude mõjukate isikutega kohtumistele ja sealt saadud informatsioonile, rõhutab J. Aare, et Riigiduumas on moodustatud saadikuteühendus “Anti-NATO”, kuhu kuulub üle 350 duumasaadiku, kes kõik on täielikult vastu NATO idasuunalisele laienemisele.

J. Primakovi ja S. Karaganovi üks lähemaid kaastöötajaid Konstantin Voronov eelnimetatud diferentseeritud Moskva lähenemist Balti riikidele siiski tollal tunnista veel ei tahtnud. Venemaa teaduslikus ajakirjas “MEMO” 1998. aasta 12. numbris avaldatud artiklis “Venemaa Balti poliitika: strateegiate otsing” rõhutab K. Voronov, et “täna on Venemaa Balti poliitika eesmärgiks strateegilise stabiilsuse säilitamine subregioonis ja soodsate tingimuste loomine koostööks naabritega Baltikumis ja Põhja-Euroopas”, andes mõista, et Balti riike vaatleb ta siin ühtse tervikuna. Edasi ta aga jätkab, et “Venemaal on selles piirkonnas oma huvid ja Balti julgeoleku küsimused on vaja lahendada kõigi poolte huve arvestades”. K. Voronov jätab sellise väljaütlega enesele ka vangerdamistee, sest NATO kontekstis tõstatatavad julgeolekuküsimused ja sealt tulenevalt kolme Balti riigi erinevaid huve arvestama hakates Moskva justkui nagu oleks sunnitudki Eesti, Läti ja Leedu suunal erinevalt käituma (Voronov 1998, 18-32).

Eelöeldust tulenevalt oli täiesti ootuspärane, et J. Primakov vastustas selgesõnaliselt NATO laienemise ja seda eriti endise NSV Liidu territooriumile Balti riikidesse. Üpriski vastumeelselt nõustus J. Primakov Venemaa-NATO raamkokkuleppe sõlmimisega, millele Venemaa poolt kirjutas 1997. aastal Pariisis alla president B. Jeltsin ja mis tekitas nii Eestis, teistes Balti riikides kui ka paljudes lääneriikides suurt elevust. Mitmedki lääne analüütikud on seda raamlepet nimetanud Venemaa NATO liinis maharahustamise dokumendiks, mis aitaks endistele sotsialismileeri riikidele säilitada osalemisvõimalust NATO laienemises. Ka mitmed Venemaa analüütikud on samal seisukohal. Üks J. Primakovi mõttekaaslasel Vene konservatiivsete politoloogide hulgas, A. Migranjan on tugevalt kritiseerinud B. Jeltsinit tolle raamlepingu sõlmimise pärast. A. Migranjani arvates kujutavat Venemaa koostöö NATO-ga illusiooni ja

kõnesoleva raamlepinguga veeretavat NATO võimaliku laienemise otsuse nüüd ka Venemaale endale. Lisaks olevat see leping eelmänguks NATO laienemisel endisele NSV Liidu territooriumile ja stimuleeriks NATO-ga samasuguseid leppeid sõlmima Ukraina-suguseid riike (Migranjan 24.11.2000).

Nagu selgub B. Jeltsini enese hilisemaist mälestustest-heietustest, hindas tema koos oma lähikonnaga seda raamlepet kui usalduse eeldust koostööks lääneriikidega ja eriti selle leppe alusel loodava konsultatiivnõukogu kaudu. Viimase abil lootis Kreml isegi peatada NATO edasise laienemise ida suunal. Paraku muutusid Vene-NATO suhted 1990. aastate teisel poolel samm-sammult üha keerulisemateks ning katkesid Kosovo kriisi ja sõja ajal 1999. aastal täielikult. Samal ajal said NATO-ga liitumise kutse Poola, Ungari ja Tšehhi Vabariik, mis andsid Balti riikidelegi suuremat lootust alliansiga liitumiseks. Nagu kirjutab endine USA abivälisministri asetäitja Ronald D. Asmus oma raamatus "NATO avanemine", sai viimane teoks tänu USA välisministri Madelaine Albrighti ja tema asetäitja Strobe Talbotti otsustavusele ning kindlameelsusele, kes pidasid Balti küsimust NATO laienemise lakmustestiks. Ent nagu eelnimetatud raamatu eessõnas kirjutab suursaadik Jüri Luik, on NATO lävepaku avamises Balti riikidele suured teened ka Ron Asmusel endal, kes koos oma kolleegidega töötas välja mõjusa Venemaa hirmu maandamise "paralleelste teede" strateegia. Selle strateegia üks tee viis Venemaa integreerimisele Läänega tehtava koostöö projektidesse (sealt tekkis ka NATO-Venemaa Alaline Ühisnõukogu). Teine tee viis aga NATO laienemisele. Niiviisi suudeti ületada J. Primakovi üha suurenev vastuseis Balti riikide võtmisele NATO-sse ja samas panna traditsioonilist neutraalsust hoidnud Põhjamaad energiliselt toetama Balti riikide integreerumist NATO-ga (Asmus 2005).

USA juhtkonna tuge ja sellealast Rootsi peaministri ning diplomaatide vahendustegevust USA, Balti riikide ja Venemaa juhtkondade vahel Balti riikide integreerumispürgimustele euroatlantilistesse struktuuridesse ja Venemaa juhtkonna vastupanu oskuslikku murdmist sellele 1990. aastate lõpul on Balti riikidel raske üle hinnata (Freden 2009). Veel 1995. aasta ajakirja "Luup" oktoobrinumbris kirjutab Eesti suur sõber ja Soome Venemaa-suuna üks juhtiveksperte Jyrki Iivonen, et "Soomes ei usuta, et Balti riigid saaksid NATO-ga liituda". Seda uskumatust tugevdas Põhjanaanabreis veelgi J. Primakovi üha jäigenev positsioon NATO Balti-suunalise laienemise vastu. Ent 1998. aasta alguseks juba 501 triljoni rublani kasvanud Venemaa sisevõlg ja riiki tabanud sügav finantskriis koos default-iga (kohustuste mittetäitmine) sundis president B. Jeltsinit vallandama mõnekuuliste vahede järel energilised peaministrid Viktor Tšernomõrdini ja Sergei Kirijenko, aga ka asepeaministri Anatoli Tšubaisi ning minema USA pakutud kompromissile, mis võimaldas USA-lt saada ülivajalikke sooduskrediite NATO laienemisele jäiga vastuseisu lõpetamise eest. Ta oli selleks sunnitud varsti isegi tegema järjekordseid endale vastumeelseid kiirvangerdusi peaministripostil: vabastama peaministri ametist 12. mail 1999. aastal sinna alles 1998. aasta septembris nimetatud J. Primakovi, kes oma raevukate NATO-t Jugoslaavia pommitamise ja laienemiskavade eest

süüdistavate avaldustega ähvardas nurjata kogu Venemaa ja Lääne vahelise lootusriikka dialoogi.

Sisevägede kindralipaguneid kandva ja välispoliitikas võhikliku Sergei Stepašini nimetamine 1999. aasta kevadel peaministriks jõulise välispoliitikastrateegi J. Primakovi asemel tähendas Vene välispoliitika juhtimise üleminekut 1998. aastal välisministriks nimetatud Igor Ivanovi kätte. Juba oma esimestel tööpäevadel välisministri toolil näitas I. Ivanov üles Vene poliitiku kohta harukordset avameelsust. Intervjuus "Nezavisimaja Gazetale" 30.09.1998 pihitis ta, et suheldes Balti riikidega on Venemaal varem olnud kiusatus pörutada rusikaga ja ähvardada, kuid nüüd oleme me ilmutanud poliitilist tarkust ja hakanud kasutama hoobasid, mis annavad suuremat ja pikaajalisemat efekti. Need hoovad on rahvusvahelised organisatsioonid – Euroopa Nõukogu, OSCE, ÜRO. Suhtumine inimõigustesse on lääneriikide erilise tähelepanu all. Oleme püüdnud tekitada rahvusvahelist sallimatust Balti riikides valitseva inimõiguste olukorra vastu. Venemaa esidiplomaat lisas veel, et selle töö edukust näitab asjaolu, et nii Läti kui Eesti on olnud sunnitud tegema järeleandmisi. Eeltoodud mõtteavaldusega kordas I. Ivanov sisuliselt Sergei Karaganovi doktriinis 1992. aastal sätestatud põhipostulaate – kuna inimõiguste teema on hell, siis selleks, et sundida Balti riike järeleandmistele, tuleb neid kompromiteerida süüdistustega inimõiguste rikkumises. Ühtlasi näitas see seda, et Venemaa ambitsioonid Balti riikide suhtes pole muutunud karvavõrdki ning katsed Balti riike kinnistada oma mõjusfääri jätkuvad. Selle eesmärgi kiiremaks saavutamiseks pidas Kreml oluliseks takistada muulaste integreerumist Balti riikide ühiskonda. Viimase tarvis pidas Venemaa esidiplomaat koos oma propagandaaparaadiga ülioluliseks suruda Balti riikidele peale kodakondsuse nullvariandi ja kahe riigikeele kehtestamist ning Vene programmide järgi elluviidava venekeelse hariduse andmist nii kesk- kui kõrghariduse tasandil. Kõike seda tuletati pidevalt meelde ka Vene Föderatsiooni saatkondadele Balti riikides. Pole seetõttu siis ka üllatav, et juba 1998. aasta lõpul hakkas VF suursaadik Eestis Aleksei Gluhhov oma intervjuudes Eesti massimeediale korrutama, et talle ei meeldi sõna "integratsioon" kui venekeelse elanikkonna jõuga Eesti ühiskonda toppimise sümbolsõna ning selle asemel hakatakse Moskva linnapea Juri Luškovi juhtimisel Eesti ja Läti koole varustama Venemaal väljaantud õpikutega ning Vene ettevõtjaid neis riikides igati toetama. Nagu taolise tegevuse kohta on öelnud tabavalt Riigikogu liige Mart Nutt, võiks taoline tegevus halvemal juhul viia Venemaa naabritest Balti riigid lõhenenud konfliktialdi ühiskonnani nii nagu see juhtus Moldovas Vene 14. armee abil tekitatuna. Mida Venemaa sellest võitis? Ei midagi. Venemaa elab lihtsalt minevikus (Nutt 2008, 390-391).

Nähes võimatust täita efektiivselt karaganovlikke suuniseid Balti riikide suhtes, üritab I. Ivanov 1999. aastal soovitada president B. Jeltsinil pakkuda neile Vene poolseid julgeolekugarantiisid kui Balti riigid ilmutavad Vene-suunalist paendlikkust. Seda ka Venemaa riigipea teeb, ent Moskvale tulutult. Balti riigid hindavad üksmeelselt selliseid Vene poole garantiisid kui katset muuta retoorika lääneriikidele vastuvõetavamaks, ent samal ajal säilitada Kremli

kontroll Balti riikide üle. Nüüd saab lõpuks ka ametlik Moskva aru, et sõjaliselt baltlasi ei paenuta, poliitilised võimalused selleks on ammendumas, kuivõrd isegi pakutud julgeolekugarantiid ei aidanud ja seetõttu jäävad Kremli arsenalis üksnes majanduslikud ning luure- ja maffiaalased sidemed, mis võiksid Balti väikeriike suurriigist sõltuvuses hoida. Viimaste käikulaskmiseks näib ka Kremli soodusolukord tekkivat, sest 9. augustil 1999. aastal vabastab president B. Jeltsin ametist peaminister S. Stepašini ja määrab valitsusjuhi kohusetäitjaks KGB-lise ja Presidendi Administratsiooni töökogemustega Föderaalse Julgeolekuteenistuse (FSB) ülema Vladimir Putini, kellest juba 16. augustil saab Riigiduuma heakskiidul peaminister. Sellest sündmusest alates hakkab Vene Balti-suunalises poliitikas silmnähtavalt kahanema I. Ivanovi juhitava VF Välisministeeriumi roll.

Kui aga 31. detsembril 1999. aastal president B. Jeltsin astub oma ametipostilt tagasi ning kinnitab riigipea ajutiseks kohusetäitjaks V. Putini, hakkab Venemaa välispoliitikat kujundav staap nihkuma VF Välisministeeriumist Presidendi Administratsiooni, mis tähendab ka olulisi muutusi Venemaa Balti-suunalises poliitikas.

1.4. Eesti-Vene majandussuhted aastail 1990-1999

Käsitledes Eesti-Vene majandussuhteid taasiseseisvumisjärgsel perioodil, tuleks meil vastavalt väitekirja sissejuhatuses osundatud "Musta kasti" politoloogilise lähenemisskeemi kasutamisele selles alapeatükis esmalt peatuda Eesti geökonoomilisel positsioonil kui ühel geopoliitilise determinismi objektiivsel reaalsusel ajalooliste lähtealuste ja Eesti etnilise koosluse kõrval. Siit tulenevalt iseloomustavad Eesti Venemaa-suunalist majanduspoliitilist lähtealust peamiselt geograafilis-ajalooline determineeritus ja majandusarenguline loogika. On üldtuntud tõde, et Eesti on tänu oma asendile ning ajaloole Venemaaga majanduslikus mõttes eelkõige infrastruktuuri-klastrilises seotuses.

Ajaloolist aspekti silmas pidades tuleb nentida, et nii Eesti raudteed kui sadamad ja nüüdseks endised suurettevõtted ehitati omal ajal välja Tsaari-Venemaa või NSV Liidu vajadusi silmas pidades. Selline infrastruktuurne seotus pole kadunud ka Eesti taasiseseisvumise järel. Isegi Eesti agraar-industriaalne sektor töötas taasiseseisvumise algaastail põhiliselt Venemaa turgude vajadustele orienteerituna. Kõik see kajastub eredalt ka Eesti Vene-suunalise ekspordi struktuuris ja mahtudes, näidates alates 1990. aastast põhiliste eksporditüüpide loikes vaid pidevat mahukasvu kuni Venemaad 1998. aastal tabanud finantskriisi ja defaultini välja.

Pärast kahe riigi diplomaatiliste suhete taastamist 24. oktoobril 1991. aastal võeti kohe suund Eesti ja Venemaa vahelise vabakaubanduslepingu sõlmimisele. See leping võttis arvesse 12. jaanuaril 1991. aastal kahe riigi vahel sõlmitud lepingu "Riikidevaheliste suhete alustest Vene NFSV ja Eesti Vabariigi vahel" artiklis XIV, XV ja XVI toodud põhimõtteid (puudutasid enamsoodustuse staatust, transiiti, vastastikkuseid makseid, hindu ja tollitariife) ning sõlmiti

1992. aastal, kusjuures viimane ei takistanud Eesti integratsiooni Euroopa Ühenduse ja maailma majandusruumi. Samas oli antud leping kasulik Venemaale, kuivõrd selle lepingu raames sõlmiti ka Eesti-Venemaa transpordikokkulepe, mis tagas Venemaale veoste tolli- ja maksuvaba transiidi Eesti raudtee ja sadamate kasutamiseks. Eesti jaoks on objektiivne reaalsus, et Idast Läände suunduvad kaubavood võivad kulgeda üksnes kas mööda vana Siiditeed või läbi Vene Föderatsiooni territooriumi. Kuivõrd vana Siiditee kulgeb läbi piirkonna, mis Venemaa kaasabil on muutunud omamoodi ebastabiilsuse poolkaareks, siis Idast raudtee kaudu Venemaale või Venemaalt lähtuv kaup peab igal juhul sattuma laevadele. Seda arvestades võttis Venemaa juba 1990. aastate keskel suuna uute sadamate (Batareinaja, Ust-Luuga, Primorsk jt) rajamiseks. Ent Venemaa tunnetab juba täna, et peagi jääb nende sadamate läbilaskevõime kasvavate kaubavoogude tulva töötlemiseks napiks. Seepärast on Eesti tunnetanud majanduspoliitilist paratamatust Idast lähtuva ja sinna suunduva raudteetranspordipõhise transiidi rolli säilumiseks majanduses ja meretranspordipõhise konteinertransiidi väljaarendamiseks (Lend, Eidast, Segercrantz, *et al* 2007).

Tulles tagasi Eesti ekspordi struktuuri juurde, tuleb rõhutada, et Eesti ekspordist Venemaale moodustasid 1990. aastate esimesel poolel suurema osa põllumajandustooted, puidutooted ja garderoobikaubad. Tollase ekspordile orienteeritud põllumajanduse oluliseks probleemiks oli ja on Soome tuntud väliskaubanduseksperdi Vesa Korhoneni hinnangul protektsionistlik tollipoliitika läänes (ekspordikvoodid ja tõkettollid Euroopa Liidu riikide suhtes kolmandatele riikidele, ranged eurostandardite nõuded) ja lõunapoolsete odavhinnaga tootjate konkurents Venemaa turul (Korhonen 12.07.2005).

Tabel 1. Eesti eksport Venemaale 1990-1999 (mln EEK)

Põhikauba-grupid	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Elusloomad, loomsed tooted	12,1	40,2	119,7	266,1	449,2	406,7	504,4	1056,7	964,7	445,1
Taimsed Tooted	2,1	3,5	6,9	21,3	79,1	46,7	50,2	82,7	107,9	39,7
Õlid, rasvad ja vaha	3,9	15,8	1,1	13,7	24,7	42,8	18,8	16,5	33,4	17,5
Valmistoi-dukaubad	18,8	14,2	91,4	556,4	1085,6	784,4	940,2	1914,8	1785,2	1040,8
Mineraalsed tooted	0,8	2,9	3,7	91,9	307,1	414,8	458,2	810,3	513,4	494,1
Keemia-tooted	4,2	9,4	64,2	85,8	195,2	321,4	376,4	422,6	536,1	433,4
Plast- ja kummitooted	12,4	25,3	86,6	30,0	56,8	114,3	102,8	93,7	97,8	92,1
Kokku	176,8	204,5	1456,9	2033,3	3595,1	4688,5	5286,3	8889,1	7481,1	8171,2

Allikas: Väliskaubandus 1999. (<http://www.stat.ee/129344>, 03.03.2009)

Nagu ülaltoodud tabeli 1 andmete analüüsist selgub, pole Venemaa poolt Eesti kaupadele 1995. aastal kehtestatud topelttollid põhiliste Eesti ekspordikaupade mahte Venemaa suunal olulisel määral vähendanud. Pigem on need mõnede kaubagruppide lõikes, nagu valmistoidukaubad, mineraalsed tooted ja elusloomad ning loomsed tooted, isegi märgatavalt suurenenud, kuivõrd nende järele on Venemaal suur nõudlus pidevalt olnud. Topelttollide negatiivset mõju Eesti Venemaa-suunalisele ekspordile on oluliselt märgata õlide, rasvade, vaha ning plast- ja kummitoodete puhul. Samas võib öelda, et mõnede ekspordikaubagruppide puhul, millised antud tabelis ei kajastu eri ridadel, näiteks garderoobikaubad, mööbel ja masinad, on nende osatähtsus ekspordis ja nende väljaveomahud Venemaale pidevalt vähenenud ning seal tuleb tunnistada ka topelttollide negatiivset mõju. Samas on aga Venemaa-suunalise ekspordi struktuuris pidevalt kasvanud transpordivahendite osa. Kõige selle juures on suur osa Eesti ja Venemaa ekspordikaupadest omavahel konkureerivad tooted. Eriti puudutab see puidu- ja tekstiilitooteid.

Nähes, et topelttollide kehtestamine Eesti kaupadele selle riigi ekspordimahtudele Venemaa suunal märgatavat negatiivset mõju ei avalda (eriti toidukaupade puhul), tõstis Venemaa 1996. aastal Eestile üleüldiselt tollitariife. Ka see abinõu vähendas Eestil vaid nende kaubagruppide ekspordimahte, mis olid kahanemas juba Eestile kehtestatud topelttollide mõjul. Küll hakkas Eesti nüüd otsima väljapääsu Venemaa poolsest ekspordi põhjendamatult kõrgest maksustamisest. Lahendiks sai siin Venemaa-suunalise kauba re-eksport läbi Ukraina, kellega oli Eestil juba sõlmitud vabakaubandusleping. Kui siin näiteks vaadelda Eesti poolt 1996. aastal Ukrainasse suunatud kaupade mahu statistikat, siis selgub, et vaid umbes 33% sellest mahust jäi Ukrainasse. Ülejäänud kaup liikus edasi Venemaale. Sellest kirjutab "Äripäeva" 03.02.1997 veergudel ka autotranspordiekspert Urmas Ööbik. Tuleb siiski tunnistada Venemaa tähelepanelikkust Eesti re-eksporti suhtes, kes juba 1996. aasta hilissügisel kehtestas sellisele Ukrainat läbivale re-eksprdikaubale täiendava 20%-lise maksu.

Kuigi eelpool sai rõhutatud toidukaupade ekspordimahtude pidevat suurenemist Venemaa suunal vaatamata topelttollide ja Venemaa-poolsete kõrgete imporditariifide kehtestamisele Eesti suunalt vaadatuna, oli viimaste negatiivne mõju kahtlematult olemas, sest vastasel korral oleks Eesti vastavad ekspordikasvud olnud märgatavalt suuremad.

Juba 1994. aastal, mil sai ka Eesti poolele teatavaks peatne Vene-poolne topelttollide kehtestamine Eesti kaupadele, hakkas vähenema Eesti piimatoodete osakaal ekspordis Venemaale ning samas jällegi suurenema liha- ja kalatoodete osakaal selles. Kaalukas osa Eesti Vene-suunalise toidukaupade ekspordis kuulus kondiitritoodetele. Paraku osutus nende väljaveo kasv tagasihoidlikuks ning vastavalt sellele langes ka nende osatähtsus ekspordi üldmahus.

Kõigi nende arengute juures tuleb nentida, et Venemaa-poolsed Eesti-vastased majandussanktsioonid, mida põhiliselt käivitati aastail 1995-1996,

jätsid oma jäljed ka Eesti-Venemaa vahelisse kaubavahetusse, mida iseloomustab hästi vastav eksport-impordimahtude statistika. Tabelis 2 ongi ära toodud Eesti üldkaubavahetuse rahalised mahud Venemaaga aastail 1993-1999, kus vastavad eksport-impordimahud on väljendatud miljardites Eesti kroonides.

Tabel 2. Eesti üldkaubavahetus Venemaaga aastail 1993-1999 (mld EEK)

Aastad	Eksport	Import	Käive	Bilanss
1993	2,41	2,03	4,44	0,39
1994	3,91	3,62	7,53	0,29
1995	3,70	4,69	8,39	-0,99
1996	4,14	5,29	9,43	-1,15
1997	7,66	8,89	16,55	-1,23
1998	6,08	7,48	13,56	-1,40
1999	4,09	8,17	12,26	-4,08

Allikas: Eesti suhted Venemaaga (<http://web.agri.ee/trykised/ARO4-01.pdf>, 11.12.2008)

Tabelis 2 toodud andmete analüüs näitab, et Eesti üldkaubavahetusele mõjusid Venemaa poolt kehtestatud majandussanktsioonid siiski üldkokkuvõttes asjakohases statistikas kajastuvalt negatiivselt, sest juba 1995. aastal, mille algul sanktsioonid käivitati, muutus Eesti kaubandusbilanss esmakordselt Venemaa suhtes negatiivseks ning see süvenes ka järgnevatel aastail, muutudes eriti suureks 1999. aastal ilmselt eelnenud aasta Venemaa finantskriisi ja default-i tulemusel. Kuni Venemaa 1998. aasta kriisini suurenesid aga pidevalt nii mõlema riigi vahelised üldkaubavahetuse eksport-importmahud kui nendest tulenev käive. Kaubandusbilansi märgatav negatiivne saldo Eesti kahjuks ka Venemaa kriisile järgnenud 1999. aastal näitab kujukalt seda, et suure majandusega riigilt elulisi nafta- ja gaasitarbeid importides võib väikese majandusega riik nagu seda on Eesti, jääda ka üldkaubavahetuses aastate lõikes miljardesse kroonidesse ulatuvasse miinusesse isegi raskest finantskriisist väljuvale energiakandjaid müüvale riigile nagu seda oli tolleaegne Venemaa.

Samas on Eestis paljud poliitikaekspertid ja majandusteadlased arutlenud selle üle, millised siis ikkagi olid Venemaa Eesti vastaste majanduslike sanktsioonide võimalikud eesmärgid. Käesoleva töö autor on arvamisel, et lühiajalises perspektiivis püüdis Venemaa Eestit majandusliku survega (eelkõige topeltollide kehtestamisega) siduda NSV Liidu pärandiga ja sellest tulenevate kohustustega, milledeks olid: a) Venemaa majandushuvid ja julgeoleku täielik arvestamine, b) Vastutulelikkus Venemaaga seotud firmade, isikute ja varade (eelkõige Õigeusukiriku varad) suhtes vastutulelikkuse ilmutamine, c) Hoiatus teistele Venemaast kaugenevatele endistele liiduvabariikidele. Pikaajalises perspektiivis üritas Venemaa lülitada Eesti välispoliitika lääne orientatsioonilt ümber ida suunale. Selleks: a) Üritati peatada Eesti kaugenemine Venemaa mõjualast ja soodsate olude korral teda lähendada

Venemaale, b) Püüti takistada Eesti integreerumist NATO-ga ja aeglustada Eesti liitumisprotsessi Euroopa Liiduga. Sellesuunaliste signaalide edastamisel Eestile püüti ühtlasi anda märku, et kui Eesti asub kindlaile järeleandmistele neis küsimustes, võib ta loota Vene-poolsete majandussanktsioonide kaotamisele. Ent nagu näitas juba Eesti vastutulek Venemaale Eestis paiknevate Vene Õigeuskirikliku suurobjektide pikaajalise rentimisega Moskva Patriarhiaadile alluvaile kogudustele, ei toonud see kaasa mingeid Vene poole vastutulekuid Eestile. Ilmselt oleksid teised suuremad Eesti vastutulekud Venemaale üksnes pikendanud Vene-poolsete nõudmiste rida Eestile.

Vaadeldes aga Eesti väliskaubanduslikku seisu nõ majandussanktsioonide eelsel 1994. aastal, näeme, et tollane Eesti siseturg oli suurtootmise tarvis liigvõikene, kusjuures Läti ja Leedu ega ka teised endised liiduvabariigid polnud oma tagasihoidlike nõudlusmahtudega mingiks alternatiiviks Venemaa turule. Lääneriikidesse polnud samas võimalik piisavas mahus müüa kehtivate sisseveopiirangute, kaupade madala kvaliteedi või tootmisesse evitamata eurostandardite tõttu. Analoogilised raskused esinesid Lääs-Ida transiidiga. Sellises välismajandusliku surve olukorras, kus nii mitmedki Eesti poliitikud ei hinnanud majandusolukorda adekvaatselt ja arvasid ekslikult, et Eesti toidab ära terve Loode-Venemaa, olid õnneks suurimad realistid meie ettevõtjad, kes tegid endast kõik, et viia tootmine üle nõ lääne rööbastele. Seda märkasid õigeaegselt ka Euroopa Liidu volitatud ametnikud ning raportöörid, kutsudes 1995. aastal Eesti liitumiskõnelustele ja võttes ta samal aastal vastu Euroopa Liidu assotseerunud liikmeks. Kõik see hoidis ära Lääne investorite eemaldumise Eestist kui Vene majandussanktsioonide puretud väikese majandusega perspektiivitu riigist.

Nii Euroopa Liidu abikäsi kui ka fakt, et Venemaa majandussanktsioonid lõid valusalt kõrvuti eestlastega ühtlasi Eestis tegutsevate venekeelsete ettevõtjate pihta, ei virgutanud ametlikku Moskvat kavandama Eesti vastu palju tõhusamaid majandussanktsioone kui nad seda olid teinud aastail 1995-1996.

Nagu on näidanud Eesti Tulevikuuuringute Instituudi E. Terki töörühma ja Tartu Ülikooli professori Janno Reiljani asjakohased analüüsid, aga ka 1998. aasta kriisi kogemus, piisanuks umbes 50% Venemaa-suunalise ekspordi vähenemisest (näiteks kasvõi Venemaa poolsete sisseveokvootide drastilise vähendamise abil) ja suure tõenäosusega oleksid esmalt arvukad vähekapitaliseeritud Eesti ettevõtted ning seejärel kohe Eesti riigieelarve sattunud pankrotiolukorda. Seda majandusliku surve olukorda oleks koheselt saanud kasutada ära Moskva, sundides oma "abikätt ulatades" Eestit talle meelepärast poliitiliselt reageerima. Paraku pidi Moskva sedagi arvestama, et ränkade majandussanktsioonidega oleks ta teenimatult karistanud ka sadu tuhandeid venekeelseid "kaasmaalasi" Eestis ning kallutanud viimased Venemaa-kuulekuselt üha eemale. Ka oleks siis võinud liialt venima jääda Eesti integreerumine Euroopa Liitu, mille turgudele üritas ka Venemaa Eesti kaudu trügida. Selliseid arenguid Eestiga ei näinud aga isegi Karaganovi doktriin ette.

Samas, nagu näitab Tartu Ülikoolis 1999. aastal Viljar Veebeli kaitstud ja filosoofiadoktor Eiki Bergi juhendatud bakalaureusetöös “Majanduslike sanktsioonide tulemuslikkus välispoliitikas Eesti-Vene suhete näitel” teostatud võrdlusanalüüsid Eesti ja Leedu Venemaa-suunaliste ekspordimahtude dünaamikate osas aastail 1995-1999, mil Eesti vastu olid rakendatud Vene poole majandussanktsioonid ja Leedu vastu mitte, olid lõpptagajärjed Leedule isegi kurvemad. Kuivõrd 1998. aastal Venemaad tabanud finantskriis viis rubla reaalkursi ligi 60%-lisele langusele, siis vähendas see üle kriitilise piiri juba ühtviisi Eesti ja Leedu kaupade konkurentsivõimet Venemaa turgudel. Eesti oli 1995. aastal rakendatud topelttollide tõttu juba jõudnud end 1998. aasta lõpuks piisavalt ümber häälestada Lääne turgude nõuetele. Ent seni Vene-suunalisest ekspordist parajat kasu lõiganud Leedu oma muretuse tõttu kahjuks mitte. Viljar Veebeli töös osundatud statistika näitab selgelt, et Leedu Venemaa-suunalise ekspordi tagasilöögid on nii osatähtsusest kui absoluutmahtudelt olnud selgelt suuremad kui Eestil, kuigi Leedu vastu Venemaa majanduslikku diskrimineerimist vaadeldaval perioodil ei kasutanud (Veebel 1999). Seega tuleb nõustuda Viljar Veebeli arvamusega, et Venemaa majandussanktsioonide mõju Eesti Venemaa ekspordile on selgelt üle hinnatud.

Palju kurjemaid tagajärgi kui Eestile rakendatud majandussanktsioonid või Läti toodetele kuulutatud boikott, tõi Venemaa-suunalises ekspordis Balti riikidele kaasa 1998. aastal ilmnunud Venemaa enese finantsiline võimetus, mis väljendus nii rubla ostujõu drastilises languses kui riigi klassikalises default-is (kohustuste mittetäitmisel). Et Vene-poolsed topelttollid mitte kõigile Eesti Vene-suunalistele eksporditööriidele dramaatilisteks ei kujunenud, kajastab ka tollaegne Eesti kirjutav press. Nii näiteks nendib “Postimehes” 23.04.1997 ajakirjanik Tarmo Tomak, et poliitiliste pingete tõttu kehtestas Venemaa 1995. aasta mais Eestist imporditavatele kaupadele topelttollid, mistõttu paljude Eesti firmade toodang on muutunud Venemaal konkurentsivõimetuks. Samas on aga Eestis firmasid, kes müüvad ka praegu Venemaale oma kaupu sadade miljonite kroonide eest. Kõnealune ajakirjanik toob näiteks AS Ühinenud Meiereid, kelle Venemaale suunatud toodangumaht on 1997. aastal mitmesaja miljoni krooni väärtuses. Üle 400 miljoni krooni eest tarnib samal aastal VAZ-i autotehasele omi turvarihmu AS Norma. Viidatakse ka AS Ösel Foodsile, kes 1996. aastal müüs oma 74 miljoni kroonisest aastakäibest Venemaale 60% ja kommivabrikule Kalev, kes planeeris müüa 1997. aastal oma toodangust 30% Venemaale. Viimase puhul küll ajakirjanik osundab Kalevi nõukogu esimehe Märt Vooglaiu kurtmisele, et kuna Venemaa võtab Kalevi toodangult tollimaksu 1,2 eküüd kilolt, mis on toodangu hinnast 50%, siis ollakse sunnitud venelastele magusat müüma tunduvalt madalamate hindadega. Täpsustuseks eelöeldule tuleb lisada, et vaid farmaatsiatoodete impordil Eestist Venemaale oli tollimaks erandina madaldatud ning moodustas 20% toote hinnast, kusjuures ostja maksis sellest poole ehk 10% ning eksporditööriide teise poolena ka 10%.

Ent vaatamata rea Eesti ettevõtjate kangelaslikele ponnistustele püsida Venemaa turgudel oma kaupadega, eirates topelttollide negatiivset mõju ja

pingelist konkurentsi, viis see lõpuks ka nemad tootmise ja turustamise ümberkorraldustega üle Lääne turgudele. See kajastub väga selgelt ka Eesti vastavas ekspordistatistikas. Kui näiteks 1991. aastal läks 56,5% Eesti ekspordist Venemaale, siis 1999. aastal oli vastav osakaal ainult 2,4%. Nii juhtivad Venemaa kaubanduseksperdid kui ka mitmed tuntud Eesti majandusteadlased ja ettevõtjad (M. Bronštein, T. Vähi, E. Siff jt) peavad selliseks kujunenud Eesti-Venemaa kaubandussuhteid lausa loomuvastasteks. Nende eksperthinnanguil kaotab Eesti majandus seetõttu igaaastaselt 400-500 miljonit USA dollarit (Osipov 2002, 156). Siinkohal tuleb rõhutada, et taolises Ida-suunaliste ebanormaalseste kaubandussuhete olukorras ei istunud Eesti suurettevõtjad sugugi käed rüpes. 18. detsembril 1996. aastal asutasid 42 Eesti suurema ettevõtte omanikud mittetulundusühingu Eesti Suurettevõtjate Assotsiatsioon (ESEA), mille põhieesmärkideks olid uute ärikontaktide otsimine Venemaa ja Ukraina turuga ning Eestis soodsa ettevõtlus- ja välismajanduskeskkonna arendamine. Liikmekssaamise tingimuste 3 aktsepteeritud varianti olid: 1) Ettevõtte realiseerimise netokäive peab ületama 200 miljonit EEK aastas, 2) Ettevõtte omakapital peab ületama 60 miljonit EEK, 3) Ettevõtte töötajate arv peab ületama 1000. Nagu märgib sel puhul ajalehe "Eesti Päevaleht" 10.12.97.a. numbris Hannes Rumm oma artiklis "Ühiste jõududega idaturule", on ESEA liikmed, kasutades ärisidemeid, püüdnud suhete parandamiseks teha Venemaal lobby-tööd. 1. aprillil kohtusid ekspeaminister Tiit Vähi ja Aadu Luukas ESEA juhatuses esindajatena Venemaa välisministri Jevgeni Primakoviga. Mitu korda kohtus A. Luukas ka patriarh Aleksius II ja metropoliit Kirilliga, et aidata riigil lahendada õigeusu kirikuga seotud probleeme. ESEA tegevdirektori Jaak Saarniidu kinnitusele ei aja ESEA oma välispoliitikat, vaid teavitab kõigist tähtsamatest kohtumistest välisministeeriumi, peaministrit ja presidendi kantseleid.

Palju on räägitud illegaalsest kaubandusest ehk salakaubaveost Eesti ja Venemaa vahel. Sellest on kirjutatud lausa põnevikke küll Eesti ja välismaiste autorite poolt. (Anvelt 2008; Loginova 2004; Friedman 2002). 1990. aastate algul oli Eesti Venemaa illegaalmajanduse uurimisgrupi "Felix" hinnangul selle tõttu lühiajaliselt isegi värviliste metallide tarnijana maailma top-5 hulgas. Ent nagu on näidanud EV Maksu- ja Tolliameti ning majanduspolitsei vastavad uurimused, pole salakaubandus Venemaaga kunagi ületanud Eesti hinnangul 20% kogu kaubavahetusmahust selle riigiga. (Ametkondlike materjalide põhjal).

Kuivõrd Eesti rahvuslikuks rikkuseks võib lugeda tema geograafilist asendit Balti kaubatee lühimal vahemaal Idast Läände ja Läänest Itta koos pea külmumatute süvaveesadamate olemasoluga, siis on Eesti seda püüdnud oskuslikult ära kasutada ka Venemaa-suunalisel transiidirendusel. M. Bronšteini, R. Vare, A.-M. Uustalu, E. Lendi jt Eesti juhtivate transiidiekspertide hinnanguil kindlustas transiidikoridor läbi Eesti koos selle sidusmajandusharudega 1990. aastail Eestile igaaastast reaaltulu keskmiselt 20-25% sisemajanduse koguproduktist (SKP). Sealjuures kulges domineeriv osa veostest raudteedel, kusjuures kaubakoormate põhivood suunati sadamatest

sadamatesse. Samas langes transiitveoste põhikoormus Tallinn-Tapa-Narva raudteelõigule. Kõnealuse raudteelõiguga haarati ligi 70% kõigist Eesti-sisestest transiitveostest. Põhilised maismaatransiidiveosed kulgesid sealjuures Tallinn-Narva ja Tallinn-Tartu-Võru-Petseri maanteedel (Lend, Eidast, Segercrantz, *et al* 2007). Kõige selle juures tuleb jällegi ära mainida Venemaa takistavat tegevust Eestit läbivale transiidile. Nimelt rakendas Vene Föderatsiooni valitsus 1. septembrist 1996. aastast kõrgendatud veosetariifid neile vene äriemeestele, kes kasutasid Eesti transiidikoridori. See aga tõstis selliste äriemeeste transpordikulusid 15-20%.

8. ja 9. mail 1997. aastal toimus Narvas rahvusvaheline näitus ja konverents "Narva-Transiit-97", kus Eesti pool pakkus Venemaale välja mitmeid kasumlikke naftatransiidiprojekte, millede kohaselt Venemaa naftaleiukohtadest Kirši ja Arhangelski lähedalt oleks torumagistraal tulnud Muuga või Paldiski sadamasse. Ent peagi sai teatavaks Leningradi oblasti kuberner ja "Surgutneftegazi" presidendi poolt allkirjastatud leping, mis nägi ette Batareinaja sadama ehitamise peatset alustamist, 320 km pikkuse naftatorustiku sinna suubuvusega rajamist ning Eesti transiidikoridori igasugust vältimist. See aga välistas juba täielikult Eesti poole eelnimetatud pakkumised. Transiidiekspert Raivo Vare arvamusel kohaselt on väga kurvastav, et Venemaa ei kasuta ära Eesti transiidipotentsiaali, kus on 79 sadamat, milledest 19 vastavad täielikult eksport-importnõuetele ja kus töötab moodne Muuga sadam, mille kaudu ainuüksi 1996. aastal veeti välja 14 miljonit tonni kaupa. Ehkki R. Vare hinnangul (siin on kasutatud R. Vare poolt 2000. aastal riigiorganeile koostatud ülevaadet Eesti transiidist) on transiidiga tegelemisel Eestile palju positiivset, kuna see lisab Eestile tuntust, annab paljudele tööd, annab märgatavat valuutatulu, ärgitab renoveerima ning arendama raudteed Eestis ja liidab enesega palju täiendavaid teenuseid, on Venemaa-suunalise transiidiga tegelemisel Eestile ka mõndagi negatiivset. See seisneb järgnevas:

- 1) Suure osa Venemaa suunast saabuvas transiidis moodustavad ohtlikud veosed (eeskätt naftaproduktid).
- 2) Üle 2/3 Eesti transiidimahust moodustasid aastail 1991-1999 Venemaalt tulevad ja Venemaale minevad kaubad. Ent kuna kõik Balti riigid pakuvad konkureerivat transiidikanali teenust, võimaldab see Venemaale poliitilist mängu luues 3 Balti riigiga manipuleerida ning neile kunstlikke transiiditõkkeid luua.
- 3) Transiidist saadav valuutatulu oli aastail 1991-1999 väga oluline, küündides 10%-st kuni 20%-ni sisemajanduse kogutoodangust (SKT). Venemaa-poolsed transiidisanktsioonid suurendasid Eesti väliskaubandusdefitsiiti ja oleksid võinud panna teatud puhkudel ohtu ka Eesti krooni stabiilsuse.
- 4) Kuivõrd transiidi teenindamine andis tööd paljudele Eesti elanikele, siis transiidi seiskumise korral Venemaa sanktsioonide tõttu oleks võinud järsult tekkida suur arv töötuid.

- 5) Enamik Eesti maakondi ei näe Venemaa poolseist transiidivoogudest mingit kasu, sest kui neist ka sõidavad läbi transiitkaubakoormad, jääb neile piirkondadele vaid müra, ving ja liikluskatastroofide oht.
- 6) Venemaa maismaapiiri ületamisel transiitkaubaga tekivad alailma mitmepäevased järjekorrad, mis eriti konteinerveol tekitavad transiidi kasutajaile nii hinna- kui ka ajabarjääri.

Eeltoodust nähtub, et transiidil on olnud ning jääb ka tulevikus oluline roll Eesti majanduse struktuuris. Kuna aga väikeriigi väikene majandus on suurriikidest nagu Venemaa või Hiina, oluliselt sõltuvaist transiidivoogudest kergesti haavatav, siis on transiidile suurte panuste tegemine väikeriigile nagu Eesti seotud märgatavate riskidega ning sõltub oluliselt Eesti poliitilistest suhetest nende riikidega. Siiski, nagu teatab akadeemik Mihhail Bronštein “Äripäeva” 26.04.1999 artikli “Eesti-Venemaa suhete väljavaadetest” kaudu, “on aastail 1994-1998 kaubavahetuse ja Vene veoste transiidi maht kahekordistunud. 1998. aasta teisel poolel eksport Venemaale küll vähenes, kuid selle kompenseeris Vene kaupade transiidi suurenemine. Kokku annab idasuund 25-30% meie kaupade ja teenuste välismajanduskäibest”. Akadeemik M. Bronštein rõhutab, et idaturgu on vaja meie majanduse stabiilsuse hoidmiseks. Sellest loobumine tähendaks sisemajanduse kogutoodangu langust, eelarvedefitsiidi kasvu ja krooni nõrgenemist. Venemaa finantsmajanduskriisid ei tohi meid hirmutada sellest turust eemale. Ühest küljest on kriisid majanduses vältimatud. Teisalt on aga selge, et kolmandiku maailma loodusvaradega Venemaa jõuab varem või hiljem majanduskasvu tee. (Bronštein 26.04.1999).

Kuivõrd Eesti on rikas ajalooliste vaatamisväärsuste ja mälestusmärkide poolest ning siin paikneb hästi välja arendatud majutusasutuste ning kuurortide võrk, siis on Eesti majanduses oluline roll etendada ka turismil. Kui veel 1990. aastal moodustasid Venemaalt saabunud turistid kõigist Eestisse saabunud välituristidest 70%, siis 1991. aastal vähenes see näitaja 50%-le, 1992. aastal 30%-le, 1993. aastal 10%-le ja 1995. aastal 4%-le (arvuliselt 107000 vene turisti), kuhu see jäi mitmeks aastaks püsima. Taoline turismivoogude vähenemine oli otsene Venemaa Balti vastase propaganda- ja hirmutamispoliitika tulemus, mis koreleerus ka hästi Vene-suunaliste emigratsioonivoogudega Balti riikidest. Nagu näitab majandusgeograaf Vello Malkeni 1995. aastal teostatud asjakohane uurimus EV Statistikaametile, oli Vene-suunalise emigratsiooni kõrgpunkt kõigis kolmes Balti riigis 1992. aastal, mil Eestist rändas välja Venemaale või vähesel määral ka teistesse SRÜ riikidesse kokku 37375 inimest registreeritud Eestist lahkujatena. Registreerimata lahkujatega kokku tuli selliseid inimesi tunduvalt enam. (Väljaränne Eestist aastatel 1989-1999 <http://www.stat.ee>. 12.06.2008). Ent eelnimetatud arenguile vaatamata moodustas Statistikaameti andmeil 1995. aastal turism juba 16,5% Eesti üldeksportidist ja 1996. aastal suurenes see 18%-ni. 1996. aastal külastas Eestit 132750 vene turisti, kusjuures samal aastal külastas Eestit kokku 2 miljonit välituristi. Sellised arvud näitavad, et

vaadeldaval perioodil eelistasid venelased Eestist enam vaid Soomet (1,6 miljonit vene turisti) ja Lätit (300000 vene turisti) külastada (Delovõje Vedomosti 15.01.1997). Taoline turismidünaamika näitab ka kujukalt seda, et kui veel 1990. aastate keskel oli Venemaa nii poliitiliselt kui majanduslikult ebastabiilne riik, näitasid Eesti riigi arengud juba tugevaid stabiliseerumise märke (integratsiooniprotsessi algus Euroopa Liiduga, majanduse kosumine jne), mis muutis Eesti taas Venemaale ja teistele SRÜ riikidele atraktiivseks turismimaaks. Ühtlasi vähenesid Eestist tollel ajal oluliselt Vene-suunalised emigratsioonivood. Juba 1994. aastal oli Eestist vastav väljaränne ainult 9206 inimest. (<http://www.stat.ee>, 12.06.2008).

Kuna Eesti omas juba 1990. aastatel hästi väljaarendatud infrastruktuuri, korralikku pangandust ning kõrgelt kvalifitseeritud odavat tööjõudu ja ta asub Venemaa naabruses, siis muutus ta atraktiivseks nii Lääne kui Vene investoreile. Neist esimesed said Eestist lähtuvalt suhteliselt ohutult uurida ebastabiilset ja paljuski kriminaalset Venemaa ärikeskkonda, teised aga kantida oma kapitali ebastabiilselt emamaalt turvalisemasse Eestisse. Juba 1990. aastate alguses olid investeeringud Venemaalt Eestisse oma suurusega Soome ja Rootsi järel kolmandal kohal. 1995. aastal moodustasid välisinvesteeringud Venemaalt 12% kogu Eestisse tulnud välisinvesteeringuist. Ent Venemaa kehtestatud topelttollide mõjul Eesti kaupadele vähenesid ka investeeringud Venemaalt juba 1996.aastal 6,3%-le tolle aasta kõigist välisinvesteeringuist Eestisse. Suurimad tolle aja välisinvestorid Venemaalt meile olid Vene suurimad kütusekontsernid "Gazprom" ja "Lukoil". 1990. aastatel kuulus AS "Eesti Gaas" aktsiatest 30,6% "Gazpromile". Viimasele kuulub faktiliselt ka Kohtla-Järvel mineraalväetisi tootev keemiakombinaat "Nitrofert". 1996. aasta veebruaris teatas "Gazpromi" juhtkond Eesti valitsusele soovist ehitada Eestisse 1000 tonni metanooli ööpäevas tootev moodne tehas, mille toodangust 2/3 läheks ekspordit. Selle projekti ellurakendamine oleks osutunud Eesti ajaloo suurimaks välisinvesteeringuks meile. Paraku tekkisid juba projekti ettevalmistusperioodil suured bürokraatlikud segadused ja raskused projekti krediteerimisega. Sellele liitus tugev Eesti paremerakondade poliitiline vastuseis, mis kõik kokku viisid tolle suurprojekti täieliku sumbumiseni. Hoopis paremini vedas kütusekontsernil "Lukoil", kes rajas üsnagi kiirelt Tallinnasse oma tanklatevõrgu ja Muuga sadamasse oma naftaterminali, kuhu investeeris 31 miljonit USA dollarit. Vene äriühingud tundsid 1990. aastatel mõningast huvi ka Eesti finantssektori vastu. Ent tolle aja Venemaa seadused võimaldasid Vene kapitali investeerimist Eestis tegutsevaisse välispankadesse üksnes juhul, kui selle kapitaliosaga omandatakse täielik kontroll Eestis tegutseva välispanga üle. Nagu teada, oli tolleaegne välispangandus Eestis valdavalt Soome või Rootsi kapitali käes, kes ei tahtnud kuuldagi oma Eestis paiknevate finantsasutuste kontrolli üleminekust Vene kapitalile (Kaju 2003). Seepärast õnnestus tollel ajal Vene kapitalil Eestis mõneks aastaks käivitada vaid väikese kapitalimahuga "MAPO-bank" ja "Baltiiski Bank".

Ent nii nagu Vene kapital tungis Eesti majandusse, tungis tollel perioodil Eesti kapital ka Venemaa majandusse. 1994. aastal sai EVEA-pank akrediteeringu Venemaa Keskpanngalt ning avas Moskvast oma esinduse. Umbes aasta hiljem tegi sama meie Forex-pank. Paraku tõmbasid Venemaa 1998. aasta finantskriis ja selle järelmõjud nende pankade tegevusele peagi nii Eestis kui Venemaal kriipsu peale. Jaanuaris 1997. aastal ilmutasid Eesti finantsringkonnad konkreetset huvi Venemaa väärtpaberiturust vastu, luues 2 Ida-orientatsiooniga investeerimisfondi: Hoiupanga Venemaa Investeerimisfondi ja Tallinna Panga Ida-Euroopa Investeerimisfondi. Mõlema fondi ülesandeks oli investeerida Venemaa ja SRÜ riikide väärtpaberitesse. (Delovõje Vedomosti 17.01.1997.).

1997. aastal tehakse Eesti poolt ka esimene suur otseinvesteering Venemaa tööstusesse, kui AS Norma tütarfirma "Norma-Osvar" rajab Venemaa väikelinna Vjaznikisse autode ohutusrihmade tehase, et neid turustada otse Venemaa turgudel. Selleks investeerib Eesti emafirma sinna projekti üle 600000 USA dollari. Julgustatuna AS Norma eeskujust hakkavad varsti Venemaal teostama alltöövõttu Eesti ehitusfirmad Cueks (1995. aasta käive 180 miljonit EEK), Stet (1995. aasta käive 95 miljonit EEK), EKE Merko (vastavalt käive 222 miljonit EEK), Koger&Sumberg (161 miljonit EEK) ja Estconde-E. (Delovõje Vedomosti 17.01.1997).

Eesti massimeedia kajastatud tolle perioodi Eesti-Venemaa vahelise koostöö ja investeeringute alastest aruteludest selgub, et sellise koostöö äärmine tagasihoidlikkus tuleneb nii kahe riigi vahelistest poliitilistest pingetest kui ka vastastikkuste investeeringute kaitse lepingu puudumisest kahe riigi vahel. Ent häirivaks faktoriks kahe riigi majandussuhetes oli kindlasti ka Jegor Gaidari juhitud Vene Föderatsiooni valitsuskabineti poolt käivitatud ning hiljem lääneriikides liigselt üles kiidetud majandusreformid, millede teostamise käigus ilmutatud naiivsustest, väärkäsitlemistest ja mõnede reformaatorite kasuismist kasvasid välja lausa kahe riigi vahelised majanduskuriteod. Seda Venemaa lähiajaloo tahku on väga hästi kirjeldanud oma raamatus "Miks Venemaa ei ole Ameerika?" tunnustatud Vene majandusanalüütik Andrei Paršev. Vihjates professor V.D. Andrianovi 1998. aastal kõrgkoolidele välja antud õpikule "Venemaa maailmamajanduses", rõhutab A. Paršev, et arendamata infrastruktuur, separatistlikud meeolud mõnede Venemaa regioonide juhtkondades, sotsiaalsete pingete kasv elanikkonnas seoses tavakodanike materiaalse olukorra halvenemisega, aga ka korrupsioon ja teatud kommertstegevussfääride kriminaliseerimine tegid üldjuhul Venemaa investeerimiskliima välisinvestoreile ja potentsiaalseile koostööpartnereile sisuliselt vastuvõetamatuks ning Jegor Gaidari üleskutsed Läänele võtta osa tema valitsuse juhitavaist radikaalseist majandusreformidest kõlasisid reaalse elu taustal lausa dissonantlikult (Paršev 2003).

Veelgi kriitilisemalt kirjutab Venemaa noortest "reformaatoritest" inglise tunnustatud uuriv ajakirjanik David Satter oma raamatus "Pimedus koidikul". Ta rõhutab seal, et olles ise tugevalt kapitalistlike vaadetega, pidid põhiliselt nõukogude ideoloogia-asutustes töötavad noored reformaatorid alatasa

väljendama oma tõelistele veendumustele vastupidiseid seisukohti, millest tulenev moraalne mandumine viis asjaosalised kalkuseni nii režiimi funktsionäride kui vene rahva vastu tervikuna. Vastavad arengud viisid neid paraku sotsiaaldarvinismi ja majanduslikku determinismi. See aga tähendas, et nende jaoks ei kehtinud nüüd moraal ja õigus iseseisvalt, vaid nad olid “reformaatoreile” kõige aluseks olevate majandussuhete funktsioonid. Kõik see lõi Venemaal soodsad tingimused nii suurpettureist oligarhide kui organiseeritud kriminaalse elemendi majandussfääris võimule tulekuks (Satter 2006, 44-74). Pole seetõttu ka ime, et põhiliselt vaid kriminaliseerunud ärimehed püüdsid neis tingimustes arendada hoogsat koostööd Venemaa ja tema naabermaade (sealhulgas Eesti) vahel: seda mõistagi salakaubanduse ja varimajanduse mehhanisme kasutades.

Nagu selgub Eesti tuntud uurivate ajakirjanike T. Kummeli, V. Lepassalu, E. Tammeri jt tolle ajajärgu kirjutistest, pesti Eesti kommertspankades (Foreksbank, Tallinna Pank jt) 1990. aastatel läbi miljardeid kroone Eesti-Vene allilma musta raha ning kupeldati Läände kümneid tuhandeid Vene päritoluga tulirelvi alates TT-püstoleist ning lõpetades automaatrelvade ja granaadiheitjatega. (Kümmel 2004; Lepassalu 2009b; Tammer 07.02.2007). Sellesse musta ärisse, kus relvade esialgseiks saajaiks olid sageli Kaitseliidu malevkonnad, kaasati mitmete võtetega ka tuntud Eesti poliitikuid ja ohvitsere. Tihti tekitasid sellised tehingud tagantjärke lisapingeid isegi ametlike Eesti ja Venemaa tasandite vahel. Nii oli see näiteks Kremlile lähedalseisva Moskva maffiabossi Otari Kvantrišvili tapmise järel, kui uurimisega selgus, et tapariistana kasutatud Kalašnikovi-tüüpi automaatrelv oli pärit Eestist smugeldatud partiist. Läbi Eesti müüdi maha ka suurtes kogustes Venemaa haruldasi metalle ja nende kontsentrante. Viimaste “eksportimisel” oli Eesti 1990. aastate keskel isegi maailmas esikümne riikide hulgas, nagu selgub Venemaa tollase eriuurimisgrupi “Feliks” (millesse kuulus ka V. Putin) 1996. aasta aruandebrožüürist. Eesti uuriva ajakirjanduse ning Kaitsepolitsei ja Keskkriminaalpolitsei tegevuse kaudu sai selgeks, et eelkirjeldatud “majanduskoostöösse” olid segatud näiteks Venemaa tollane majandusminister ning peaministri asetäitja Aleksandr Šohhin, Iževski relvakontserni tippjuhid, Eesti aktsiaseltsi “Koneston” juhtkond ja tollase peaministri Mart Laari nõunik Irina Otšakovskaja, aga ka mitmed teised kõrged riigiametnikud. Nii mitmedki Eesti vastutavad riigiametnikud olid otseselt või kaudselt seotud tol ajal ka ülitulusa ning ohtliku narkoäri. Juba 1996. aastal loeti Eestit looduslike narkootikumide peadistribuutoriks Vene suunalt Skandinaavia riikidesse. Tollase Eesti majanduspolitsei andmeil oli selliste narkootikumide aastakäive üksnes Tallinnas üle 2 miljardi Eesti krooni. Eesti riik aga vaatas liialt passiivselt seda kõike pealt. Üks põhjus selleks oli ka võimalus, et narkoäri süüdlaste esiletoojaid võis hiljem tabada narkomaffia karm kättemaks. Nii näiteks palus ajakiri “Luup” käesolevate ridade autoril sellesse väljaandesse kirjutada pikema artikli Eestis ja maailmas tegutseva narkoäri olukorrast koos mõningate konkreetsete faktidega. 1996. aasta 29. aprilli “Luubis” saigi see kirja pandud pealkirja all “Eesti teel

narkoparadiisi”. Ent ajakirja juhtkond otsustas käesolevate ridade kirjutaja kui autori nime sinna mitte trükkida, selgitades, et see olevat autori enese julgeoleku huvides. Selliste “ohtlike” või siis “kõrgetasemeliste ärijuhtumitega” sai tollel ajal Politseiameti ja Riigikogu nõunikuna julgeolekualastes küsimustes töötanud käesolevate ridade autor “ametkondlikuks kasutuseks” (ja vahel ka ilma selle märkuseta) mõeldud materjalide korras talle üllatuslikult tihti tutvuda, kuna reaalne elu ja töökohustused neid lihtsalt veeretasi ette.

Üks selline “väheleviv”, ent nüüd juba vabakäibes olev dokument näiteks andis teada, et Togliatti linnas Venemaal oli 1994. aastal asutatud Eesti ja Vene äriemeeste poolt kommertspank “Rosestbank” koos selle välisesindustega Genfis ja Londonis, mille aktsiakapital kasvas 1996. aastaks juba 175,8 miljoni USA dollarini ning panga aastane puhaskasum 48,6 miljoni USA dollarini. Sellist imeliselt kiiresti saavutatud kasumlikkust põhjendab paljuski asjaolu, et tollest pangast “pesti läbi” näiteks Izmailovo maffiagrupi ja Boriss Berezovski suuri musti rahasummasid. Aastaid hiljem Moskvas sellest pangast juttu tehes lausus kõrge Venemaa ametikandja käesolevate ridade autorile, et tolle panga klientideks olnud mõnda aega ka mõni Eesti kõrge riigiametnik.

Kahe riigi vaheliste majandussuhete tavatult suurt illegaalsust soodustas paljuski nende majandussuhete õiguslik korrastamatus. Seda probleemi uurinud Jaanus Kosemaa jõudis järeldusele, et aastail 1992-1994 sõlmisid Eesti ja Vene Föderatsioon vaid 5 olulist majandusalast koostöökokkulepet. Nendeks olid: 1) EV Valitsuse ja VF Valitsuse vaheline kokkulepe vastastikkuste kaubatarnete tasumise kohta ja mittekaubanduslike arvelduste kohta (kehtib alates 20.06.1992), 2) EV Valitsuse ja VF Valitsuse vaheline kokkulepe sidealase koostöö kohta (kehtib alates 19.01.1993), 3) EV Valitsuse ja VF Valitsuse vaheline kokkulepe koostöö põhimõtete kohta ja vastastikkuste suhete kohta transpordi valdkonnas (kehtib alates 21.09.1992), 4) EV Valitsuse ja VF Valitsuse vaheline kalandusalaste suhete kokkulepe (kehtib alates 06.06.1994), 5) EV Valitsuse ja VF Valitsuse vaheline standardiseerimise, metroloogia ja sertifitseerimise alase koostöö kokkulepe (kehtib alates 30.05.1994). Aastail 1995-1998 ei sõlmitud aga ühtegi sellist valitsustevahelist koostöökokkulepet. Selle põhjuseks oli VF Välisministeeriumi teatel asjaolu, et “Vene poolel puudub poliitiline tahe uusi valmisolevaid lepinguid allkirjastada”. (Kosemaa 1998, 61). Ilmselt oli siin üheks kaalukaks põhjuseks Tiit Vähi valitsuse avaldus Brüsselile läbirääkimiste alustamiseks Euroopa Liiduga liitumiseks, mida tollane ametlik Moskva küll kuidagi ei soovinud näha, aga ka Eesti peatne arvamine Euroopa Liidu assotseerunud liikmeks, mis viis juba otsesele kaugenemisele koostööst Venemaaga. Eriti vihastasid sellised arengud president B. Jeltsini välispoliitika ala nõunikku ja hilisemat Jevgeni Primakovi mõttekaaslast Andrannik Migranjeni, kelle 1994. aasta alguse Balti riikide vastaste sõnavõtte ja Migranjeni doktriini nime all rahvusvaheliselt tuntuks saanud propagandartikli kohaselt tulnuks teha kõik Eesti ja teiste Baltikumi sadamate ning ühenduste ja nende kaudu ka nende riikide majanduste haaramiseks Venemaa geopoliitiliste huvide sfääri ning vajadusel kasutada selleks Eesti

puhul “venekeelsete” ja eestlaste vahelistele konfliktustele osundades ka poliitilist survestust. (Okupatsioonide muuseumi internetiportaal. Artiklite kogumik: Õiguse vastu ei saa ükski. <http://www.okupatsioon.ee/et/andmed-ja-nimekirjad/214-oiguse-vastu-ei%20saa>, 25.09.2010). Eesti eurointegratsiooni alased edusammud jätsid nüüd selleks üha vähem võimalusi.

Kokkuvõtteks eelöeldule võib öelda, et tollaegse Eesti-Venemaa korrastamata õigusruumi tingimustes polnud rentaablit äritegevust kahe naabreriigi vahel üldjuhul võimalik ausal viisil ajadagi. Küsimus oli vaid selles, kui suures ulatuses kehtestatud seadusepügalaid ja reegleid rikkuda ning võtmeametnikke “määrida”, et kahe riigi partnerite äriidee rahuldava kiiruse ja tulususega realiseeruks. Lühikokkuvõtteks väitekirja käesolevas peatükis vaadeldud perioodi Eesti-Vene suhetele võib aga öelda, et nende suhete alusdokumendid sai kahe riigi vahel B. Jeltsini võimuperioodi ajal jõustatud, kusjuures Eesti-Vene suhteid tõsiselt pärssivad Vene poole süüdistused venekeelse elanikkonna ahistamises Eestis ja neile teatud garantiide andmisest keeldumine kohalike võimude poolt tõstasid Venemaa poolelt juba ammu enne kahe riigi taasiseseisvumist 1991.aastal.

Ka selgub käesolevast peatükist, et ei B. Jeltsin ega tema välisminister A. Kozõrev käitunud Eesti suunal alati kaugeltki tänapäeva demokraatlike riikide juhtidele omasel viisil, vaid rakendasid aeg-ajalt Eesti suhtes ultimatiivset pressingut, mida omakorda USA ja teiste lääneriikide poliitiline appitõttamine Eestile mahendas või likvideeris. Eesti pani küll suuri lootusi 1994. aastal väljakuulutatud “Venemaa positiivse hõlvamise poliitikale”, eriti sellele, et pakkudes välja Venemaale kasulikke koostöövaldkondi, kirjutab Moskva peagi alla Eesti-Vene vahelise kaubanduse enamsoodustusrežiimi leppele. Paraku, nagu hiljem selgub, polnud Moskvast seda Eesti euroatlantilise koostöösoovi tõttu plaaniski teha ning Eesti kaupadele ja teenustele kehtestas Venemaa 1995. aastal hoopis topepõlvitollid.

Seoses Primakov-Karaganovi uue julgeolekudoktriini jõustamisega 1997. aastal, mille raames Venemaa rakendas ka uue Balti-poliitika, süüdistades Eestit halvas suhtumises venekeelsesesse elanikkonda ning kiites selles vallas Leedut, sai selgeks, et Venemaa püüab niiviisi lõhestada Balti ühtsust ja on euraasluse propageerimisega alustanud enese eksponeerimist suurriigina. Kõik see näitas ka välisminister Siim Kallase poolt 1996. aastal propageeritud “tasakaaluka stiili” rakendamise perspektiivist Venemaa suunal seoses välja kuulutatud “Venemaa positiivse hõlvamise poliitikaga”. Ent kahjuks jätkas Eesti juhtkond kas siis inertsusest või ka lootuses teenida Läänest lisatoetust oma euroatlantilistele pürgimustele seoses Vene-suunalise vaoshoitusega seda perspektiivitu välispoliitilist liini. Samas näitas Venemaa oma Eesti-suunalises poliitikas, et seal annavad tooni massiivse Eesti-vastase propaganda teostamise liin ning kahe riigi majandussuhetes rakendatavate ühepoolsete proteksionistlike võtete kasutamise liin. Taolist Venemaa poolset vaenulikku tegevust õnneks tunnetas tollane Eesti juhtkond üsna selgelt ning rakendas sellise välispoliitilise

arendusliini võimalike negatiivsete tulemite vältimiseks adekvaatseid abinõusid Eesti võimalikult kiireks liitumiseks Euroopa Liiduga. Selle tulemusel jõudis Eesti riik 1990. aastate lõpuks nii oma tootmis-tehnoloogilise taseme, õigusloome kui ka eurostandardite kasutuselevõtuga tasemele, mis võimaldas tal oma kaupade ja teenustega siseneda ilma suuremate kitsendusteta Euroopa Liidu ja teiste lääneriikide turgudele ning praktiliselt vabaneda Venemaa poolt Eestile kavandatud märkimisväärsest kaubanduslik-majanduslikust ja poliitilisest sõltuvusest.

Primakovi dikteeritud Venemaa välispoliitikast, mida Lääs nimetas Primakovi doktriiniks, jäi Eesti suunale ainsa plusspoole saavutusena toimima võitlus venelaste õiguste eest Eestis.

Ühtlasi näitasid arengud Venemaa välispoliitika kujundamisel (uurimisskeemi “Must kast”), et kui 1990. aastate algul olid nende kujundajaiks välisminister ja tema lähikond, siis hiljem liitusid sellesse protsessi ka Vene Föderatsiooni Välis- ja Kaitsepoliitika Nõukogu (S. Karaganovi ja A. Surikovi juhtimisel) ning mõningais küsimustes ka Vene Föderatsiooni Julgeolekunõukogu, mille tulemusel muutus Eesti-suunaline välispoliitika agressiivsemaks. Siiski oli Vene Eesti-suunalise välispoliitika väljundvoog B. Jeltsini presidentuuri ajal selline, et toimis Eesti Vene-suunalise poliitika kujunemise uurimisskeemi (antud juhul “Musta kasti” skeem) tagasisideahelas mõõdukalt negatiivse tagasisidena. See oleks võimaldanud Eesti poolel käesolevas peatükis osundatud juhtude ja tingimuste operatiivsel arvestamisel Eesti-Vene suhteid mitteolulisel määral parandada. Eesti seevastu eelistas jääda lootma üksnes “Venemaa positiivse hõlvamise poliitika” edasisest rakendamisest ja lääneriikide Moskva-suunalisest survestamisest oodatavale suhete paranemisele Venemaaga. Analoogiliselt Eesti Vene-suunalise liini mittetoimimisele ei toiminud Venemaale Eesti (ja kogu Balti) suunal oodatud tulemusetga ka kõmuline Karaganovi nn “lähivälismaa” doktriin ja Primakovi doktriin. Majanduslikult ja ka poliitiliselt halvaks üllatuseks oli Venemaa juhtkonnale ka Eesti kiire ning edukas väljumine rublatsoonist 1992. aastal ja seda isegi vastupidiselt Rahvusvahelise Valuutafondi soovitusetele mitte loobuda kiiresti rubla kasutusest, vaid vajadusel kasutada neid ületrükitult.

2. EESTI-VENE SUHTED VLADIMIR PUTINI PRESIDENTUURI AJAL

2.1. Peaminister Vladimir Putini tõus presidendiks, seda soodustanud asjaolud ja “riiklike oligarhide” esilekerkimine

Nagu lähiajaloost on üldtuntud faktina teada, loobus president Boriss Jeltsin oma ametipostist 31. detsembril 1999. aastal, nimetades oma ukaasiga ehk käskkirjaga sellele ametikohale ajutiseks kohusetäitjaks peaministri ametis töötava Vladimir Putini. Lahkumise põhjuseks tõi riigipea pingelisest tööst tingitud üleväsimuse ja halva tervise, mida paljud Venemaa-ala eksperdid ja kolumnistid ei pea B. Jeltsini ametist lahkumise tegelikuks põhjuseks. Üha rohkem on hakatud rääkima Venemaa jõustruktuuride jõulisest survest riigipea lahkumiseks võimult, keda pärast parlamendi edutut katset võtta 1999. aasta aprillis riigipea kohtulikule vastutusele, ei saanud rahuldada halva tervisega B. Jeltsini käegalööv suhtumine nende erihuvidesse ja Venemaa majandust üha enam röövivade oligarhide pidurdamatu omakasuline tegevus. Ent tõsiselt tuleb võtta ka eksriigipea abikaasa Naina Jeltsina meenutusi, kes olevat abikaasat korduvalt soovitanud raskest riigijuhtimise ametist loobuda. Eesti-Vene suhetes need asjaolud mingit olulist rolli ei etendanud ega saanudki seda teha.

Hoopis tähtsam on Eesti-Vene suhete seisukohalt teada, mis asjaoludel ja kuidas Vladimir Putin ikkagi määrati B. Jeltsini mantlipärijaks ja kuidas ta oma võimu pikkadeks aastateks Kremli peremehena kindlustas. Paljude Venemaa ja välismaiste ajakirjanike arvamust, et kuna V. Putin oli juba B. Jeltsini poolt nimetatud peaministriks, siis olevatki presidendil olnud ainuloogiline käik ta sealt edutada edasi presidenditoolile, ei saa võtta otsetõena. Teades hästi B. Jeltsini trikke oma nn tõenäolistele mantlipärijatele ajakirjanike pressikonverentsidel vihjamistega küll Anatoli Tšubaisi, Nikolai Bordjuža, Boriss Nemtsovi ja Sergei Stepašini näol, ei saa eeltoodud küll tõsiselt võtta. Ka eelnimetatud isikud olid kõrgeis riigiametis, ent riigipea ülesandeid täitma neid B. Jeltsin ometi ei määranud. Ka ei saa tõsiselt võtta tuntud Venemaa probleemide uurijast Kanada ajakirjaniku Mark MacKinnoni osundusi raamatus “Uus külm sõda” läbi Kremli tunnustatud poliititehnoloogi Marat Gelmani suu, kelle arvamuse kohaselt “Boriss Jeltsini järel võinuks presidendiks saada peaaegu igäüks, kaasaarvatud poliitikastrateeg Gelman ise”. (MacKinnon 2008, 24-25). Nii lihtsalt, et poliitika ruletiketas peatus tookord juhtumisi just V. Putini juures, Venemaa riigipeaks saamine loomulikult ei toimunud. Nagu B. Jeltsin on isegi oma mälestusteraamatus “Presidendimaraton” ja teleintervjuudes on rõhutanud, hakkas ta oma tõelise mantlipärijana V. Putinit hoolega jälgima juba 1997. aastast, mil ta “jälgitava” edutas Moskvasse Föderaalset Julgeolekuteenistust (FSB) ülemaks. Tõsi, jälgimise all oli ka rida teisi kandidaate, kaasa arvatud eelnimetatud A. Tšubais, N. Bordjuža, B. Nemtsov ja S. Stepašin, ent nagu väga õigesti märgib endine Eesti suursaadik Venemaal

Mart Helme oma raamatus “Pronksiöö proloog”, ei saavutanud nad keerukas suhtevõrgustikus konsensuslikku heakskiitu. Alles V. Putin vastanud lõpuks kõigile nõuetele. Viimaste puhul mängisid otsustavat rolli lähedus B. Jeltsini lemmiktütrelle Tatajana Djatšenkole ning omaaegne töö presidendi sõbra ja asjadevalitseja Pavel Borodini otsealluvuses. Ent vähetähtsad polnud ka sellised faktorid nagu eristruktuuride tugev toetus endisele KGB ohvitserile, hea läbisaamine Venemaa tollase peaoligarhi Boriss Berezovskiga ja oma mõjuka Peterburi-lobby omamine (Helme 2007, 18-19). Kõiki neid suursaadik M. Helme loetletud asjaolusid tuleb võtta täistõsisusega. Paraku, nagu on nüüdseks selgunud, mängisid V. Putini tõusus olulist rolli ka varasem ülipüüdlik ning edukas töö Peterburi mõjuvõimsa linnapea Anatoli Sobtšaki asetäitjana ning viimase lähikonnale suurte illegaalselt teenitud rahasummade organiseerimine Vene-Saksa ühisfirma SPAG kaudu ja Peterburi mõjukaima Tambovi maffiagrupi varjatud toetusel, samuti V. Putini kui sõnapidaja mehe maine. Viimati mainitu mängis eriti tähtsat rolli B. Jeltsini pere sooritatud õigusrikkumistele V. Putini poolse immuniteedi lubamisel, mis mõjus riigipeale reaalse tagatisena. Piltlikult öeldes kujunes V. Putinile niiviisi välja ringtoetus, mis hõlmas nii allilma, erasektori kui riigivõimu vägevate toetust.

Ent V. Putinil eksisteeris veel 2 tõsist liitlast: 1) Juhtivate poliitiliste jõudude ootus iseseisvusele tüürivale Tšetšeeniale “koht kätte näidata” ja 2) Asjaolu, et juba 1999. aastal pöördus Venemaa majandus defaulti järel taas tõusule. Kui esimese liitlase puhul näitas V. Putin uue sõjategevuse alustamisega end kui otsustavat ja riigi ühtsust kindlustavat liidrit, siis teist asjaolu mängis uus liider välja kui majandushädadest edukat väljatulekut oskav valitseja. Oma ettevõtjate sõbra maine kinnitamiseks lasi V. Putin juba 2001. aasta algul kehtestada riigi ettevõtluses ühtlane 13%-line tulumaks ning andis käsu lihtsustada väikeettevõtete registreerimist (Lucas 2008, 46). Kõik see tõi V. Putinile kiirelt suure populaarsuse ja koondas tema kätte faktiliselt palju suurema võimu kui seda omas valdavalt Vene oligarhide heldusest liidritoolil püsinud B. Jeltsin.

Kuigi V. Putini presidentuuri lõpuaastaks oli ta Venemaa riigiaparaadi võtmepositsioonid suutnud täita pea 75%-liselt endiste KGB-lastega ja GRU-lastega või nende kaastöölistega, ei läinud see protsess V. Putinil võimu algaastail sugugi nii libedalt nagu seda on püüdnud oma asjakohastes raamatutes või artiklites kirjutada Edward Lucas (Lucas 2008, 47), Mark MacKinnon (MacKinnon 2008), Marko Mihkelson (Mihkelson 2010), Andres Herkel (Herkel 2007) ja teised. Nii kirjutab David Satter, et Putini soovile esitada riigi peaprokuröri kandidaadiks ning Föderatsiooninõukogule kinnitamiseks tšekistlike veendumustega ja prokurörikogemustega Dmitri Kozak, tõmbas koheselt kriipsu peale Presidendi Administratsiooni kogenud ülem Aleksandr Vološin, kelle tüürimisel sai sellesse ametisse hoopis Vladimir Ustinov (Satter 2006, 74). Kindralleitnant Gennadi Troševi autobiograafilisest teosest “Kaevikukindrali Tšetšeenia päevik” selgub aga, et Putini soovile määrata Tšetšeeni Vabariigi administratsiooni juhiks suurärimees Saidullajev, tõmbas koheselt kriipsu peale kindral G. Trošev ise, lobeerides sellele kohale Ahmat

Kadõrovi. Niisiis ei kulgenud Putinil “oma meeste” paikapanek algul sugugi nagu lepase reega. Ta pidi tõsiselt arvestama nii paika jäänud B. Jeltsini vana kaardiväega kui talle tundmatute regiooniliidrite ja suurärimeestega. Viimaste võimu vähendamiseks kuulutas ta välja nn “ravnodalnosti” põhimõtte, mis tähendas seda, et oligarhideks ajakirjanduses kutsutud suurärimehed ei tohtinud Venemaa poliitikat kujundava tiptaseme tegemistesse end vahele segada ja president ise lubas neisse kõigisse suhtuda võrdse lugupidamisega. Paraku rikkusid seda põhimõtet varsti mõlemad pooled.

Esmalt hakkas oligarhe ründama Vladimir Putin Venemaa meediamagnaadi Vladimir Gussinski kohta arreteerimiskäsu andmisega. Tolle aktsiooni tulemina nõustus V.Gussinski oma meediaimpeeriumi riigile mõõduka hinnaga maha müüma ning pääses niiviisi vangistusest. Ootamata V. Putinilt edasisi halbu üllatusi, emigreerus ta peagi välismaale. Kuna selline oligarhi kimbutamine välismaal V. Putinile talumatuid reaktsioone esile ei kutsunud, järgnesid peagi maksupolitsei ja teiste jõustruktuuride aktsioonid ka Aleksandr Smolenski, Vladimir Potanini, Boriss Berezovski jt oligarhide vastu (Helme 2007, 18-20). Selle tulemusel pidid oligarhid loobuma oma suurtest valdustest riigi kasuks lausa sümbolise hüvitise eest või siis müüma kiirelt oma valdused ning saadud rahaga välismaale emigreeruma.

Siinjuures on tähelepanuväärne, et enamik kõnealustest oligarhidest olid pärit kas juudi- või pooljuudiperedest. Esmasrännaku objektiks langenud V. Gussinski oli isegi Venemaa Juudi Kongressi esimees ja Ülemaailmse Juudi Kongressi asepresident. Tõele au andes tuleb siin nentida, et enamus Venemaa regionaalsest meediast ja ka riiklik meedia taunisid tollel ajal teravalt fakti, et Venemaa rikkuste valdavaiks erastajaiks olid saanud juudid aga mitte põlisvenelased. Küsiti, et kuidas selline asi üldse juhtuda sai, et sotsialismist vabanenud Venemaa on jälle langenud juutide kapitali- ja administratiivvõimu alla nagu see oli V. Lenini ja J. Stalini juhitud NSV Liidu ajal ja kuidas B. Jeltsin võis taolist asja lubada. Teatavasti ei saanud nii venelased kui ka muust rahvusest inimesed Venemaal taoliste võtmekohtadele tööle või siis oligarhide puhul suurte varanduste omanikeks ilma president B. Jeltsini isikliku või “perekondliku” soosinguta. 2000. aastal, kui V. Putin alustas tööd presidendiametis, tulid talle Venemaa tavainimeste protestimeeleolud seoses juutidest ja muudest rahvustest rikkurite laiutamisega kohe meelde. Ta leidis, et aeg on välja käia nn Vene kaart ja hakata mängima lihtrahva natsionalistlikel tunnetel.

Varsti pärast 2000. aasta kevadel toimunud V.Putini ametisse pühitsemise tseremooniat, mille käigus B.Jeltsin õnnistas uue demokraatialoomusega riigimeeste põlvkonna tulekut ja andis V. Putinile presidendiraha üle hüüdega: „Hoidke Venemaad!“, rakendas uus riigipea kohe selle hüüde oma natsionalismivankri ette. Ta kohendas eelkäija loosungit, kuulutades: „Hoidke Venemaad mittevenelastest ahnitsejate eest!“. See leitmotiiv andis V. Putinile ka väga hea kattevarju tema võimu ohustavatest ja tema äritegevust segavatest rikkureist lahti saamiseks. Tõsi küll, uus president ilmutas armulikkust neile

mittevenelastest rikkureile, kes olid nõus ajama äri tema taktikepi all või siis loovutama talle osa oma hiigelvarandustest. Taoliste multimiljonäride kilda kuulusid näiteks Aleksandr Mamut ja Roman Abramovitš. Viimasel lubas V. Putin saada isegi Tšukotka kuberneriks. Sergei Vainštok sai aga V. Putinile ilmutatud heldekäelisuse eest presidendikoha mõjukas ning rikkas kontsernis “Transneft”. Rikkur Oleg Deripaskat ei puudutanud V. Putin aga seetõttu, et tal oli mitmeid mõjukaid sõpru nii Vene võimuringkondades kui välismaiste pankurite hulgas. Samas ei saa nõustuda David Satteri seisukohaga, kes oma raamatus “Pimedus koidikul” küll õigesti märgib, et V. Putin tuli legitiimselt valimisvõiduga võimule tänu sellele, et ta alustas riigipea kohuseid täites uut verist sõda Tšetšeenias, ent samas jätnud ta Jeltsini-aegse oligarhia praktiliselt puutumata. D. Satter mõonab oma raamatus küll õigesti, et V. Gussinski, kes toetas 2000. aasta valimistel J. Lužkovi ja oma võimu ülehindavat B. Berezovskit, sunniti maapakku minema. Ent sealt edasi jätkab D. Satter juba vääralt, et “muidu aga ei võetud vastutusele ühtegi oligarhi”. (Satter 2006, 225). Tõsi, kui D. Satter peab ekslikult oligarhide hulka kuuluvaks ka kõrgema riigitasandi administratiivjuhte nagu Presidendi Administratsiooni ülem Aleksandr Vološin või peaminister Mihhail Kasjanov, siis need suurte kogemustega tippjuhid jäid küll V. Putini enese huvides ta esimese presidentuuri ajal ametisse paika nagu mitmed B. Jeltsini aegsed algatusvõimelised ja suurte kogemustega ministridki (Alekssei Kudrin, Sergei Šoigu, Igor Ivanov jt). Ent ajakirjanduses oligarhideks ristitud Jeltsini-aegsed ülikkade ettevõtjad said lõppkokkuvõttes pea kõik varem või hiljem president Putinilt “sule sappa” olenemata sellest, kas neis voolas juudiverd või ei. Neist viimane rapsitud miljardär oli Venemaa üks suurimaid portfelliinvestoreid ja endine õlikontserni “Slavneft” omanik Mihhail Gutseriev.

Nagu kirjutavad briti tuntud uurivad ajakirjanikud Dominic Midgley ja Chris Hutchins oma populaarses raamatus “Abramovitš – miljardär ei kusagilt”, oli V. Putin juba ammu enne presidendiks saamist oligarhide rikastumise kohta neid kompromiteerivat informatsiooni kogunud. Nüüd presidendina andis ta endisele peaministrile ja kolleegile St Peterburgi KGB päevilt Sergei Stepašinile oligarhide vastase võitluse eesliini ameti audiitorikoja esimehe ametiposti näol ning suunas kogutud “meetrikõrgustest” patudokumendihunnikuist (V. Putini endise nõuniku A. Illarionovi iseloomustatuna) vajalikud paberid S. Stepašini kätte. Nii jäi üldsusele esmalt mulje, et oligarhe ei kimbuta otseselt president ise, vaid hoopis mingi rangedäeline kontrollorgani juht (Midgley, Hutchins 2005, 147).

Ent nagu juba eelpool öeldud, ründasid ka mõned Venemaa suurrikkurid omakorda V. Putinit ja tema lähikonda. Esimene neist oli suurärimees Boriss Berezovski, kellele sai varsti pärast V. Putini saamist presidendiks selgeks, et tema toetatud uuest presidendist saab talle kergelt kuuletuva valitseja asemel hoopis nii poliitiline kui majanduslik vastane, mistõttu ta suunas endale kuuluvais massimeediafirmades kriitikatule värsket presidendi vastu. Analoožilist ohtu tundis V. Putinis ka Venemaa üks kõige rikkamaid inimesi,

naftahiiu “Jukos” peamanik Mihhail Hodorkovski, kes pikaajalise Putiniga vaikselt rääkimise järel läks temaga avalikult tülli, hakkas raha salaja pumpama Venemaa opositsiooniparteidesse ja vahistati lõpuks 2004. aasta oktoobris suurtes finantspettustes süüdistatuna ning mõisteti peagi nn näidisprotsessil 9,5 aastaks vangi.

Eelkirjeldatud V. Putini resolutsed tegutsemised Jeltsini-aegsete mittevenelastest rikkurite vastu ning militaaraktsioonid separatistlikus Tšetšeenias ja tema rõhutatult head suhted Venemaa õigeuskkiriku pea patriarh Aleksius II-ga suurendasid järsult uue riigipea populaarsusreitingut. Uuele riigipeale lisasid aupaistet ka esimese valitsemisaasta head riigi majandustulemused. 27. aprillil 2001. aastal teatas Venemaa majandusarengu ja kaubanduse minister German Gref ajakirjanikele, et sisemajanduse koguprodukt SKP kasvas aastaga 7,5%, tööstustoodang vastavalt 9%, investeeringud 17,4%. Samal ajal vähenes bartertehingute osakaal Venemaa majanduses üle kahe korra ning tootmise energiamahukus 5%. Minister G. Gref resümeerib kõnealust olukorda 2000. aastal kui kõige edukamat Venemaa majanduses kogu viimase 30 aasta jooksul. Mõistagi viitab Venemaa Kremlile allutatud keskajakirjandus sel puhul V. Putini suurele rollile saavutatud edus (INTERFAKS-i teade 27.04.2001). Samas Kremlist välja lekkinud kuuldused, et V. Putini kabineti seinal ripub aukohal Peeter I portree, panid riigipea kontrollile allutatud meediat kirjutama temast kui uuest Peeter Suurest, kes paneb Jeltsini-järgsel Venemaal korra majja ning taastab tema imperiaalse uhkuse. Kõik see pani Venemaa lihtinimese siiralt uskuma, et lõpuks on Kremlisse saabunud õige peremees, kes arvestab ka tavavenelase soove.

Tegelikult polnud uuel presidendil tahtmist ega mahtigi lihtinimese muredele mõelda. V. Putinile oli esmatähtis panna paika omad ustavad, põhiliselt KGB-lise taustaga kõrgametnikud ning oligarhid, kes tema mainekujundust ja ülistamiskampaaniaid rahastaksid ning presidendi tagasihoidlikule palgale tõhusat lisa annaksid. Et enamik kasumlikke postsotsialistlikuid suurettevõtteid oli “Jeltsini perekonna” soosikuile juba erastatud, tuli nad sellistelt “vanadelt” oligarhidelt püüda kas ähvarduste või kriminaalsüüdistuste kaudu ära võtta ning taasriigistamise läbi “uutele” KGB-listele oligarhidele juhtida anda. Tšekistidest sõprade abil suutis V. Putin juba paari-kolme valitsemisaasta jooksul enamiku suuri kütusefirmasid, meediaettevõtteid ja transiidifirmasid oma kildkonna kätte sokutada. Jeltsini-aegseil, ent V. Putinile lojaalsust näidanud oligarhidel soovitati aga Venemaale jäänud kasumlikud firmad riigile sümboolse hinnaga maha müüa ning kogutud rahaga välismaale luksuslikule elule siirduda või raha seal mittetööstuslikesse tegevustesse investeerida. Sellise soovitusel kohaselt ostis A. Mamut Suurbritannias enesele rida luksusmaju ja hakkas nautima sealsete ööklubide melu. R. Abramovitš aga ostis üles Londoni mainekaid spordiklubisid, alustades kuulsast jalgpalliklubist “Chelsea”, mille ülesost läks talle maksma tervenisti 140 miljonit naelsterlingit. Sellele järgnesid Rivieral asuvate villade ning luksusmootorkaatriite ostud. (Midgley, Hutchins 2005).

Samas hakkas Venemaa massimeedia üha enam kõnelema neljast “riiklikust oligarhist”, kes mõistagi omasid kõik KGB-list tausta, tundsid nõukogude ajast hästi V. Putinit ning juhtisid nüüd mõjukaid riiklikke suurettevõtteid. Nendeks üldsusele varem tundmatuteks uusrikkuriteks osutusid Gennadi Timtšenko, Vladimir Jakunin, Juri Kovaltšuk ja Sergei Tšemezov.

Venemaa ajakirja “Russki Newsweek” 2007. aasta jaanuarikuu numbri teatel ristusid G. Timtšenko ja V. Putini teed juba nii NSVL KGB 1. peavalitsuses oldud tööstajatel kui Peterburi judoklubis “Javara-Neva”. Samas on endine Vene Föderatsiooni Julgeolekunõukogu sekretär Ivan Rõbkin korduvalt teatanud ajakirjanikele, et G. Timtšenko on Kremli “musta kassa rajaja ning hoidja”. Selle Kremli soosiku ja rikkuri tegevus on olnud oluline ka Eestile. Nagu on selgunud “Äripäevast” 12.01.2006, suunas Gennadi Timtšenko rea aastate jooksul oma Genfi residentsist vähemalt 40% Eestist läbivatest kütusevoogudest. “Eesti Päevaleht” 13.01.2006 aga lisab sellele, et G. Timtšenko suunas oma Eestit läbivaid kütusevoogusid läbi AS “Tarcona”, mis väliselt kuulus G. Timtšenko poolt Briti Neitsisaarel registreeritud firmale “Sherpa International” ning mille peakontor asus Tallinnas Vabaduse väljaku veerel asuva maja viiendal korrusel. Samas on käesoleva töö autori kunagine tööandja ja kütusetransiidi suurkuju Endel Siff talle kinnitanud, et nii tema kui tema endine äripartner Aadu Luukas tundsid isiklikult G. Timtšenkot, kuna ilma sellise tutvuseta poleks Surgutist ja Kiriši tehastest lähtuvad ja tema poolt läände suunatud kütusevood kunagi Eestit (sealhulgas E. Siffi osalusega kütusefirmasid) läbinud ega meie kütusevajadusi rahuldanud. “Postimees” 28.06.2008 aga lisab eeltoodule, et alates käesoleva sajandi algusest on mõne aasta jooksul G. Timtšenko Šveitsis asuv firma “Gunvor” tõusnud suurimaks Venemaa nafta vahendajaks, kust mõned kütusevood läbi vene kapitalil Balti suunal töötavate firmade “Spacecom” ja “BaltTransService” jõuavad ka Eesti tarbijaini, nagu kinnitab Peeter Raidla “Äripäeva” 13.01.2006 veergudel. Kõnealuses artiklis teatab P. Raidla, et kuni 2003. aasta lõpuni, mil Eesti Raudtee erastati, toimetasid Venemaalt Eestisse kütust tsisternrongid, mis kuulusid G. Timtšenko osalusega firmale “Link Oil”.

Kui aga halva tervise tõttu eraldus oma osalusega kütusefirmast Pakterminal suurärimees Aadu Luukas, soovinud G. Timtšenko tema osaluse kohe üles osta. Kuna Pakterminali omanikfirmas “Trans-Kullo” olnud kaasomanikud Endel Siff ja Anatoli Kanajev otsustasid selle osaluse eesõigust kasutades ise ära osta, siis G. Timtšenko plaan ebaõnnestus. Paraku mängis see asjaolu hiljem otsustavat rolli, kui Eesti suhtes vihane G. Timtšenko soovitas V. Putinil sobival momendil (nn pronksiöö sündmuste järel) Eestis Vene-suunaline kütusetransiit kiirelt välja suretada. Nagu kirjutab Andrei Hvostov oma 3 “Eesti Ekspressi” 30.05.2008 artiklis “Putin miljardite jahil”, on “Gunvoril” vaid 3 omanikku, kelledest peale soomevenelasest (omab ka Soome kodakondsust) Timtšenko on teiseks omanikuks rootslane Torbjörn Tomqvist (töötas 1990. aastail Endel Siffi kütusekompaniis “N-Terminal”) ja kolmandaks omanikuks väga kõrge positsiooniga Vene riigiametnik X, kes on suutnud panna oma pilli järgi tantsima Vene gaasi- ja naftahiiglased Gazpromist Rosneftini välja. Kirjutise

autor annab mõista, et mister X-i all tuleb suurima tõenäosusega mõista V. Putinit. A. Hvostov lõpetab oma kirjutise kokkuvõtvast osas tõdemusega, et “Gunvorist” sõltub suuresti Eesti riigifirma “Tallinna Sadam” käekäik, sest ta on suurim tegija siinses õlitransiidis ning tema partneriks Eestis on firma E.O.S., mis kuulub Hollandi-Vene ühisfirmale.

Meie vaatlusaluste “riiklike oligarhide” lühinimistu teiseks persooniks on Vladimir Jakunin. Eesti julgeolekuasutustele pakub see uusrikkur huvi eelkõige oma senise elukäigu tõttu. Ta kasvas üles Pärnus sõjaväelase peres. Pärast Peterburi Ülikooli lõpetamist töötas ta NSVL teaduslik-tehnilise luure tippeksperdina New Yorgis. Pärast erruminekut KGB/FSB kindralleitnandi auastmes asus V. Jakunin Peterburis tegutseva Rossija Panga nõukogu liikmeks ning muretses suvilakrundi otse V. Putini krundi kõrvale. Ühtlasi asus ta Venemaa patriarhi ja endise KGB tippagendi (agendinimega “Drozdov”) Aleksius II soovitusel juhtima mõjukat õigeusuorganisatsiooni “Andrei Pervozvannõi Fond”. Viimase kaudu suhtles ta tihti V.Putiniga ning sai tema lähedaseks sõbraks. Venemaa kõmuajakirjandus (“Versija” jt) on korduvalt maininud, et just V. Jakunini survele olevat Aleksius II soovitanud B. Jeltsinit nimetada V. Putin oma järeltulijaks riigipeana. Eestis on V. Jakunin hoidnud tihedaid sidemeid Eesti Akadeemilise Vene Seltsi juhtkonnaga, eriti aga 2009. aasta sügisel manalateele läinud Sotsiaal-Humanitaarinstituudi professori Vladimir Paroliga, millest viimane käesolevate ridade autorilegi korduvalt mõista andis. V. Paroli kaudu hakkas V.Jakuniniga tihedalt suhtlema ka Eesti Keskerakonna liider ja Tallinna linnapea Edgar Savisaar, kellede vaheline väidetav Keskerakonna rahastamiskatse skandaal lahvandus ajakirjanduses 2010. aasta detsembris ning kandus edasi ka 2011. aastasse. Täna töötab Vladimir Jakunin rikka ja võimsa riikliku kontserni “Venemaa Raudtee” peadirektorina. V. Putini erikorraldusega eraldati V. Jakunini käsutusse 500 miljardi rubla suurune hiigelsumma “suure ja käest ära läinud” raudteesüsteemi kordategemiseks.

Kolmandat “riiklikku oligarhi” Juri Kovaltšukki nimetab Vene press veel nüüdki tihtilugu V. Putini finantshuvide peaesindajaks kõrvuti G. Timtšenkoga. Olles Peterburis asuva mõjuka kommertspanga “Rossija-bank” faktiline peremees, Gazprom-Media nõukogu esimees ja kindlustusfirma Sogaz suuromanik, kontrollib ta nende suurfirmade kaudu nii telejaama NTV kui ajalehte “Izvestija”, ärgitades neid meediaruuporeid V. Putini ja tema meeskonna ettevõtmisi kiitma. Ent nagu annab teada Venemaal tegutsev Eesti ajakirjanik Jaanus Piirsalu oma 4. oktoobri 2008. aasta internetiblogis (<http://jaanuspiirsalu.blogspot.com>, 10.11.2008), hoolitseb Juri Kovaltšuk ka selle eest, et tema kontrollitavas ajalehes “Izvestija” ilmuksid teated praktiliselt kõigist Venemaal paljastatud Eesti luurajaist ning nende pahategudest ja telejaamas NTV näidataks lühikesi dokumentaalfilme värskest kinni nabitud Eesti luurajaist. Eredaks näiteks on siin J. Kovaltšuki käsul NTV-s näitamiseks kiirelt vändatud 17-minutiline film “Verbovka po-estonski” (“Värbamine Eesti-moodi”), kus “luurajana” kinni võetud Lihula mees Allan Saar pidi FSB ühes

harukontoris lausuma filmile, et Venemaa vastasele koostööle Eesti luurega sundinud teda KaPo töötajad Martin Post ja Tõnu Endels. Millist pahandust Eestist pärit “luuraja” Venemaal konkreetselt tegi, paraku sellest filmist ei selgugi. Tundub, et ei teinudki pahandust, kuna filmi lõpus sõidab ta rõõmsalt oma autoga Eesti piiri poole. Küll aga on sellise kahtlustusfilmiga antud järjekordne Venemaa poolne propagandahoop Eesti mainele. Ent NTV saateis on Jaanus Piirsalu internetiblogi teatel näidatud veel Leningradi oblastis väidetavalt Kaitsepolitsele töötanud Dmitri Antonovit, FSB saladusi Eestile edastanud piirivalvealampolkovnikut Dmitri Vjalkovi, Eesti suunalt luuravat briti ohvitseri Pablo Millerit ja mitmeid teisi “kahtlasi” ning venevaenulikke persoone. Loomulikult on püüdnud NTV näidata ka selliste isikute värbajaid ning suunajaid nagu Jüri Pihl, Aleksander Toots, Juri Figlovski jt. Traditsiooniliselt lausub selliste saadete lõppsõna FSB vastuluureosakonna keegi juhtivohvitser, näiteks selle osakonna juhataja esimene asetäitja Vladimir Nosov, kes kurdab, et Eesti luure esindajad provotseerivad vene sõjaväelasi ja üldse “vajalikke inimesi”, kellel on sugulased Eestis. Kui saatejuhid soovivad anda Eesti suunas veelgi tugevamat propagandalaksu, kutsutakse kõnelema ka Eesti päritoluga populaarne kirjanik Mihhail Veller, kes “Eesti asjade eksperdina” lausub, et Eesti on USA ja tema teenistuste teener.

Suurt rolli on V. Putini oligarhikvartetis etendanud ka Sergei Tšemezov, kellel oli riikliku relvaekspordifirma “Rosoboroneksport” peadirektorina pikki aastaid suur mõju kogu Venemaa sõja-tööstuslikule kompleksile. Täna töötab ta rea firmade restruktureerimise käigus moodustatud riikliku ettevõtte “Rostehnologii” peadirektorina. Töötanud KGB-s ohvitserina omal ajal koos V. Putiniga Saksa DV-s Dresdenis, on nende tšekistlikust ühistööst targanud sõprus säilinud tänaseni, ehkki suure Tšitaa oblastis asuva Udokari vasemaagi leiukoha erastamisel põrkusid tema ärihuvid teravalt kokku teise V. Putini sõber-oligarhi V. Jakunini ärihuvidega. (<http://www.arileht.ee/artikkel/429692>, 10.11.2008). Tuleb nentida, et S. Tšemezovil on väga auahned plaanid. Jaanus Piirsalu poolt “Eesti Päevalehele” 21.05.2008 edastatud artiklist “Oligarhid võistlevad vasevarude pärast” võib lugeda, et S. Tšemezov soovib oma alluvusse saada Vene riigile Mongoolias kuuluvad kaevandused ning “neelata alla” rikkuselt kuuendale Venemaa kodanikule Vladimir Potaninile kuuluv niklitootmiskontsern “Norilsk Nikel”. Nii moodustuks “Rostehnologia” alla maailma suurim mäemetallurgiakompanii. Kremli lähedastest ringkondadest on levinud kuuldusi ka S. Tšemezovi teistest huviobjektidest, milliste hulka kuuluvat ka haruldaste muldmetallide tootmisega tegelev Eesti tehas “Silmet”, mille juhatuse esimeheks oli 2011. aastani Vene-sõbralik ekspeaminister Tiit Vähi ja nõukogu esimeheks väidetavalt KGB-lise taustaga Mehis Pilv. (Seletamatuil asjaoludel on T. Vähi ja M. Pilv aeg-ajalt omavahel juhatuse ja nõukogu esimehe ametikohti vahetanud).

Nagu eeltoodustki näha võib, on kõigi eelnevalt iseloomustatud V. Putini lähedaste “riiklike oligarhide” sidemed ning huvid ühel või teisel viisil seotud Eestiga. Paraku on need huvid samuti ühel või teisel viisil vastustatud Eesti kui

riigi poliitilistele, majanduslikele või julgeolekulistele huvidele. Tehes siin võrdlusmomendi B. Jeltsini aegsete oligarhidega, tuleb nentida, et viimaste puhul võis ikkagi täheldada Eesti suhtes vastastikku kasulikke sidemeteid. Seda on eri aegadel Eesti ajakirjanduses maininud mitmed tänased Eesti suurärimehed ja endised tippoliitikud nagu Jüri Mõis (omas häid otsekontakte ölikontserni “Jukos” ja pangakontserni “MENATEP” tippjuhtide P. Aveni, M. Hodorkovski jt-ga), Tiit Vähi, A. Luukas, E. Siff, A. Kanajev ja teised. Eelöeldust tulenevalt võib nentida, et V. Putini võimule tulekuga ja sellest tulenenud Venemaa oligarhide valdav asendamine V. Putini “riiklike oligarhidega” halvendas tuntavalt nii Eesti-Vene poliitilisi- kui majandussuhteid. Võitsid sellisest võimuvahetusest Eestis vaid üksikud KGB-ga sõbrasuhetes ärimehed nagu R. Sillar, M. Pilv jt. Ent Eesti-Vene suhteid hakkasid halvendama veel teisedki president V. Putini poolt Venemaal käivitatud muudatused nagu riigiaparaadi kagebeestamine, presidendi ukaas 7 föderaalringkonna moodustamise kohta, sõjalise ja julgeolekulise iseloomuga doktriinide ning kontseptsioonide uuendamine ja presidendi “võimuvertikaali” kujundamisega seotud õigusaktide formeerimine. Kõik need presidendi algatatud muudatused on käsitluse all järgnevais väitekirja alapeatükkides.

2.2. President V. Putini sammud keskvõimu tugevdamiseks ja personaalvõimu kindlustamiseks ning neist tulenenud järeilmõjud Eestile

Nagu juba eelnevas peatükis toodustki selgub, kulges üha haigema ning napsisema B. Jeltsini riigivalitsemine teisel presidentuuriajal piltlikult öeldes üle kivide ja kändude. Venemaa suurlinnades võimutsesid praktiliselt miljardeid dollareid maksvaid varandusi endile erastamise sildi all ning “Jeltsini perekonna” toel kahmanud oligarhid ja suured maffiagrupeeringsid. Ent ka Venemaa kaugemates regioonides nagu Kaug-Ida, Siber ja Uural, hakkasid pead tõstma omad kohalikud oligarhid ning jõugujuhid, kes ei kavatsenudki omi tulusid Moskva keskvõimuga jagada. Veelgi hullemaks oli kujunenud aga olukord Põhja-Kaukaasia regioonis, kus Tšetšeenia eeskujul olid keskvõimu vastu hakanud mässama ka Dagestan ning Inguššia. President V. Putin leidis sellise olukorra olevat talumatu ning ta astus juba oma esimestel tööaastadel valitud presidendina otsustava sammu keskvõimu tugevdamise suunas. 13. mail 2000. aastal allkirjastas ta seaduse seitsme föderaalringkonna moodustamise kohta. Vastavalt president V. Putini kõnesolevale ukaasile jagati Venemaa territoriaalselt seitsmeks föderaalringkonnaks, kus Venemaa riigipea volitatud esindused jälgivad ja kontrollivad 89 föderatsioonisubjekti tegevust. Antud seadusakti sisus oli olulisimaks säte, mille kohaselt presidendi volitatud esindajad olid kohustatud jälgima kohalike võimuorganite tegevust ning nad pidid tagama oma tegevuspiirkonnas presidendi otsuste täideviimise kogu kehtiva seadusandluse jõuga. Sellised volitatud esindajad pidi seadusakti

kohaselt määrama ametisse ja ka vallandama riigipea ise, kusjuures need esindajad allusid vahetult presidendile.

Kuigi kõnealusel seadusaktis oli ära määratud, et seitsme föderaalringkonna peakorterid hakkavad asuma Moskvast, Peterburis, Doni-äärses Rostovis, Nižni Novgorodis, Jekaterinburgis, Novosibirskis ja Habarovskis, polnud seal sõnagi sellest, milline saab olema föderaaiesinduste struktuur ja kui suur peab olema seal tegutsevate töötajate arv. Selline V. Putini seadusandlik tegevus ei meeldinud sugugi Venemaa demokraatlikule üldsusele ja aktiivseile jeltsinlastele, kuna kõnealusel samm oli tugevas vastuolus endise presidendi Boriss Jeltsini poliitikaga, kes lubas regioonijuhtidele laiaulatuslikku võimu. Tänu regioonijuhtide suhteliselt suurele sõltumatusele keskvalitsusele toimusid vastastikku tulusad majandussidemed B. Jeltsini presidentuuri ajal mõnede Venemaa regioonide ja Eesti vahel ka siis, kui Venemaa ja Eesti vahelised ametlikud suhted olid jäiga positsiooniga Vene välisministrite (näiteks J. Primakov ja I. Ivanov) tõttu halvad. Eriti hoogne majanduskoostöö käis piiriüleisel printsiibil Eesti ja Leningradi oblasti, Peterburi linnavalitsuse ning Pihkva oblastiga. Ent tänu Eesti suhtes suurt sümpaatiat üles näidanud Sverdlovski oblasti kubernerile Eduard Rosselile arenesid Eestil ka edukad koostöösidemed selle kauge oblastiga. 1990. aastate keskel loodi isegi EV Valitsuse juurde Tallinnasse Tšeljabinski majanduspiirkonna alaline esindus Sergei Vorobjovi juhtimisel. Nüüd, kus Putini ukaasi kohaselt hakkasid Eesti suunal sõbralikke kubernere sisuliselt nagu marionett nukke juhtima V. Putini määratud täievolilised keskvalitsuse esindajad, pidid sellised suhted kas märgatavalt passiivistuma või siis hoopis raugema. Sellised arengud kahjuks üsna varsti toimusidki. Tšeljabinski esindus Eestis suleti. Koostöö Pihkva oblasti firmadega rauges ning Emajõe-Pihkva järve vahelise laevauhenduse käivitamine vajus unustusehõlma koos Peteseri rajooniga kavandatud koostööprojektidega.

Kui arvestada sellega, et V. Putini määratud täievolilised esindajad olid valdavalt kas siseministeriumi või KGB/FSB taustaga kindraliaustmeid omavad administraatorid, siis ei saanud neilt mingisugust tulusat majanduskoostöö tahet Eestiga oodatagi. Erandiks oli vaid Eesti koostöö Peterburiga, kus Eesti-sõbralik ning V. Putiniga sõbrasuhetes olev kuberner Valentina Matvijenko ei lasknud koostöö arendamisel Eestiga end riigipea ukaasist häirida. Omamoodi koomiline oli seegi, et V. Matvijenko tegevust kontrollima määratud Loode-Venemaa föderaalringkonna täievoliline esindaja ning FSB kindraliaustet omav Viktor Tšerkessov oli huvitatud Peterburi õlletootmiskoondise "Baltika" kaasomanikuna selle toodangu turustamisest ka Eestis. Selleks lähetas ta oma ühe eranõustaja Andrei Gruzini Tallinna "Baltika" alaliseks müügiesindajaks. Loomulikult ei tahtnud V. Tšerkessovgi seetõttu Peterburi piirkonna ja Eesti vahelist koostööd piirata.

Nagu Kremlis lähedastest ringkondadest antud ridade autor kuulis, kes ka ise tundis eelnimetatud Andrei Gruzinit, oli V. Putin kohati isegi valmis oma ukaasi rangeid klausleid pehmendada. Ent just sellel perioodil ilmus talle ootamatu liitlasena välja VF Kommunistliku Partei liider Gennadi Zjuganov. Intervjuus

infoagenteuridele "Interfax" teatas Venemaa esikommunist, et toetab täielikult V. Putini ukaasi sisu võimuvvertikaali ja riigi normaalse juhtimise taastamiseks, kuivõrd mitmed regioonijuhid olevat muutunud oma valitsemispiirkonna khaanideks ja šaikideks. G. Zjuganov kiitis ka V. Putini 7 föderaalringkonna printsiipi, mis valdavalt kattuvad riigi 7 sõjaväeringkonnaga. Eeltoodud G. Zjuganovi arvamusel ja föderaalringkondade subjektilisest jaotusest kirjutas lühidalt ka "Eesti Päevaleht" 15.05.2000.

Saanud põhimõtteliselt paika kontrollisüsteemi Venemaa regioonide üle, alustas president V. Putin aktiivset "oma inimeste" määramist riigiaparaadi võtmepositsioonidele. "Oma inimesteks" olid riigipeal eelkõige kas endised kaastöötajad Peterburi päevilt või siis head semud KGB/FSB-s töötamise aegadest. Kuna ka A. Sobtšaki juhitud Peterburi linnavalitsuses olid valdavalt juhtpositsioonidel õiguskaitseorganeist pärit või siis KGB-lise taustaga inimesed nagu V. Putin isegi oli, siis kujuneski Venemaa riigiaparaadi ladvik paari V. Putini valitsusaasta jooksul valdavalt KGB/FSB-lise taustaga isikuist täidetuks. Ehkki Venemaa sise- ja välispoliitika "kööki" Presidendi Administratsiooni näol jäetakse esialgu nõ järjepidevuse demonstreerimiseks juhtima B. Jeltsini presidentuuri ajast paika pandud Aleksandr Vološin ning VF Valitsuses peaministritoolil lubatakse jätkata Mihhail Kasjanovil, muutub ülejäänud juhtivseltskond neis institutsioonides tunduvalt KGB-likumaks. Presidendi Administratsiooni aseülemaks saab tšekistliku rangusega tuntud Vladislav Surkov, kes hakkab kogu Venemaa parteimaastikku peagi juhtima uuriva ajakirjaniku Boris Reitschusteri sõnul "nagu nukujuht oma marionette". (Reitschuster 2008, 48).

V. Putini sekretariaadi ülemaks tõuseb peagi endine KGB ohvitser Igor Setšin. Salateenistuste kirjas oleva võimsa narkomiillitsa ülemaks määrab V. Putin endise Leningradi KGB kindralipagunitega ülema Viktor Tšerkessovi, kes nüüd tõuseb kindralpolkovnikuks. Enda ihule lähima eriteenistuse, st Föderaalse Valveteenistuse ülemaks määrab V. Putin endise NSVL KGB 9. osakonna ülema Viktor Zolotovi, kelle auaste tõuseb niiviisi armeekindralini. Riigi võimsaimat salateenistust FSB-d (Federalnaja Služba Bezopasnosti) pannakse juhtima V. Putini vana tuttav KGB aegadest, nüüd FSB armeekindralina Nikolai Patrušev. V. Putini sõber KGB 1. peavalitsusest Sergei Ivanov, kes vahepeal on saanud õlgadele FSB kindrali pagunid, edutatakse nüüd valitsusse kaitseministriks. Et kõik riigi kesksed institutsioonid ei paistaks eemalt liiga KGB/FSB-stuna, teeb V. Putin korralduse muuta S. Ivanovi staatus militaarametnikust tsiviilministriks, mis tähendab, et ta peab oma teenistusliku kindraliauastmega kaitseministri ametipostil hüvasti jätma. Magusaid ameteid saavad ka V. Putini "paguniteta" sõbrad Peterburi aegadest. Nii saab näiteks Aleksei Kudrin rahandusministri ametiposti, Dmitri Medvedev Presidendi Administratsiooni ülemaks ja pärast esimeseks asepeaministriks, Dmitri Kozak aga Presidendi Administratsiooni üheks aseülemaks. Hulganisti endisi riigipea tuttavaid KGB ohvitseri siirdub vastutavale tööle küll välisministeeriumisse, siseministeeriumisse, aga ka muudesse riigi keskorganitesse.

Käesoleva väitekirja eesmärgiks pole arusaadavalt neid kõrge positsiooniga tegelasi ja nende tegevusi üksikasjalikumalt üles lugeda ning kirjeldada, vaid nende edutamisele kui ühele V. Putini võimujärgi iseloomulikule tendentsile osundada. V. Putinile ja tema lähiringile pidevat kiidulaulu tegeva riigiparaadi uimas kasvasid V. Putini lähikonna edutatute ambitsioonid aegapidi niivõrd suurteks, et riigipea vanad sõbrad hakkasid rivaalitsema ning üksteise karjääri riigiparaadis ohustama. Eriti murelikuks tegi see V. Putini tema teise presidentuuri algul, mil ilmnis, et ta lähikonna kõrge KGB/FSB taustaga tegelased, keda Kremli ringkonnad nimetasid silovikkudeks (st jõustruktuuride esindajad), olid jagunenud kahte mõjukasse teineteisesse vaenulikult suhtuvasse rühma ning püüdsid karjääriredelil üksteist välja suruda. Taolisi arenguid on hästi kirjeldanud oma raamatus “Dmitri Medvedev – kas Kremli uus peremees?” uuriv ajakirjanik Boris Reitschuster (Reitschuster 2008). Taolise nähtuse ilmumine tekitas president V. Putinis vastakaid mõtteid. Ühest küljest olid mõlemad silovikkude grupid talle võrdselt head tuttavad, kellede vastu ta jõudu kasutada ei tahtnud ning kellede omavaheline ragelemine tegi riigipeale muret. Teisalt aga teades, et silovikud üritavad tal üle pea kasvada, oli V. Putinil hea neid vajadusel üksteise vastu välja mängida. Küll aga sai V. Putinile nii lõplikult selgeks, et taolisi “üle lubatud piiri” minejaid ülbitsevaid silovikke ei saa liiga kõrgele ametipostile edutada ning enda mantlipärijaks planeerida. Täpselt samale järeldusele jõudis ka Dmitri Medvedev, kui ta riigipea ameti V. Putinilt üle võttis ja oma lähikonda kuuluvat ametnikeringi komplekteerima hakkas. Selliseid arenguid ja asjaolusid hakkasid õnneks arvestama ka tollel perioodil Eesti Venemaa suunal tegutsevad diplomaadid, riigiparaadi töötajad ja ärimedid. Ent kõige tähtsamaks persooniks Eesti-Vene suhete Moskva poolseks kujundajaks oli ikkagi president Vladimir Putin ise ühes oma Presidendi Administratsiooni välispoliitikat kujundavate nõunikega (Sergei Jastržembski, Sergei Prihodko, Modest Kolerov jt). Vladimir Putini “võimuvvertikaali” kontseptsioon nägi ühtlasi ette, et Venemaa välispoliitika peasuundade määrajaks on riigipea ise koos oma administratsiooni juhtivate nõunikega, kusjuures VF Välisministeeriumile jäi üle vaid olla tehnilise täitja rollis.

Juba Vladimir Putini presidentuuri esimesed kuud näitasid, et diplomaatiline liin Tallinna ja Moskva vahel toimib vaid tuimal rutiinsel viisil. Ilmselt mõjus siin juba putinlik stiil panna riigi välisministeeriumi süsteem toimima peajasjalikult tehnilise täitjana, mis võttis Eesti suunal tegutsevailt diplomaatidelt sisuliselt igasuguse initsiatiivi ja loovuse tahte. Ka “riiklikud oligarhid” hakkasid oma Eesti tutvusliinides ilmutama loidust ja iroonilist suhtumist. Isegi kuritegeliku maailma Vene-poolsed maffiagrupid, kes arendasid Eestiga salakaubandust, tõmbusid esialgu tardunud olukorda. Selle imeliku sündroomi peamine põhjus selgus alles hulk aega hiljem pärast V. Putini riigipea ametitoolile asumist. Nimelt selgus, et V. Putini hoiakuid hakkasid juba maast-madalast mõjutama tema vanaisa ja isa positsioon. The Moscow Timesi ajakirjanikud uurisid sealjuures välja, et riigipea vanaisa teeninud Kremliis ustavalt nii V.I. Leninit kui J.V. Stalinit nende isikliku kokana ja “kohakaasluse

alusel” ka NKVD kaastöötajana. Seda fakti on mitmel korral maininud ka professor David Vseviiov Vikerraadio sarisaates “Müstiline Venemaa”. Nagu president Putin ise 2000. aasta kevadel Moskvast ajakirjanikele antud intervjuus teatas, olnud riigipea isa Vladimir Spiridonovitš Putin ehtne tšekist, kes saadetud sõja ajal 1941. aasta lõpul 28-liikmelise NKVD sabotaažiüksuse koosseisus Eestisse. Grupp lasknud õhku sakslaste varustusrongi, peitunud siis metsa, kus peagi toit lõppes. Vangistusest pääsemiseks põgenenud ta isa ebasõbralikelt eestlastelt abi saamata sohu, kus olevat põhjalikult oma tervise rikkunud. Siit tuleneb ilmselt ka põhjus, miks Vladimir Putin on pea igal võimalikul juhul ilmutanud oma isiklikku vaenulikkust Eesti kui riigi vastu. Selle kaudseks tunnistajaks on fakt, et oma kahe presidentuuri ajal ei suvatsenud ta kordagi Eestit külastada, ehkki tegu on siin Venemaa naaberriigiga. Ka pole V. Putin autasustanud ühtki Eesti riigitegelast ega vastutavat riigiametnikku oma riigi aumärkidega, kuigi Eesti pool on seda Venemaa suhtes teinud.

2.3. President V. Putini korraldusel uuendatud doktriinid ja kontseptsioonid ning nende mõjud Eestile

Peamiselt välisminister Jevgeni Primakovi ja tema väimehe Sergei Karaganovi initsiatiivil aktiveerunud 1990. aastate teisel poolel järsult Venemaa ametlike välis-, julgeoleku- ja militaarlaste raamdokumentide väljatöötamine kontseptsioonide ja doktriinide nime all. Nii Venemaa Välis- ja Kaitsepoliitika Nõukogus kui VF Välisministeeriumis leiti, et olemasolevad mitmed nii ametlikud kui mitteametlikud kontseptsioonid, aga ka 2. novembril 1993. aastal VF Julgeolekunõukogus vastu võetud Vene Föderatsiooni esimene sõjaline doktriin ei vasta enam maailma uute arengutega tekkinud käsitlustele.

Kuigi V. Putini võimuletulekul kehtisid Venemaal seal suhteliselt hiljaaegu, st 1997. aastal J. Primakovi initsiatiivil jõustatud Venemaa välis- ja julgeolekukontseptsioonid, pidas uus riigipea vajalikuks need koheselt uuendada. Sõjalise doktriini muutmist nõudis aga juba president B. Jeltsin isiklikult kohe pärast J. Primakovi vabastamist peaministri ametist. Seetõttu ilmus juba 1999. aasta oktoobris avalikuks aruteluks uue sõjalise doktriini kavand, mis oma temaatiliselt struktuurilt sarnanes esimese doktriiniga, koosnedes kolmest peatükist. Nagu avalikul arutelul väitsid eksperdid, erines see üksnes veidi oma eelkäijast. Ent selle doktriini jõustas president V. Putin nüüd oma käskkirjaga (ukaas) 21. aprillil 2000. aastal. Doktriini peatükid kandsid järgmisi pealkirju: “Sõjalis-poliitilised alused”, “Sõjalis-strateegilised põhimõtted” ja “Sõjalis-majanduslikud põhimõtted”. Kuna uue doktriini avalik arutelu tõi selle koostajateni mitmeidki uusi ettepanekuid, siis kandus nii mitmeidki uusi vaateid selle lõppversiooni. Tolles dokumendis olid peamised ohurõhud pandud NATO-le ja USA-le kui lääneriikide võimsamale esindajale. Balti riike ohuallikana neis konkreetselt ei mainita.

Ka pidas V. Putin vajalikuks uuendada kiiresti Venemaa välispoliitika doktriin, mis kehtis riigis juba 1993. aastast. Uue doktriini lõppversiooni puhul nõudis V. Putin, et selle olulisimad sätted peavad lähtuma hiljaaegu jõustatud uuest rahvusliku julgeoleku kontseptsioonist (ilmus ametlikult ajalehe "Rossiiskaja Gazeta" 18.01.2000 numbris), kus põhitöö olid ära teinud VF Julgeolekunõukogu eksperdid. Uue doktriini jõustamise käskkirja kirjutas V. Putin alla 28. juunil 2000. aastal. 11. juulil aga tutvustas seda doktriini Moskvas ajakirjanikele Venemaa välisminister Igor Ivanov. Ta ütles, et selle doktriiniga deklareerib Venemaa, et loobub rahvusvahelises elus suurriiklikult domineerivast poliitikast, mida ta on püüdnud ajada pärast NSV Liidu lagunemist, ja koondab põhitähelepanu majandusliku jõu taastamisele. Nii nagu Venemaa tollases värskes sõjalises doktriinis, taunib Venemaa ka välispoliitika uues doktriinis USA tugevnevaid katseid luua maailma, kus rahaliselt ja sõjaliselt domineerib üks suurvõim. I. Ivanov rõhutas ühtlasi, et kõnealuse doktriini kohaselt on Venemaa välispoliitika kolmeks prioriteediks tugevdada riigi julgeolekut, luua soodsate kaubandussuhetega eeldused Venemaa majanduskasvule ning kaitsta venekeelse vähemuse õigusi SRÜ-s ja Balti riikides. Viimase puhul konkretiseeris I. Ivanov, et uue doktriini kohaselt Venemaa taotleb kaasmaalaste vabaduste ja õiguste tagamist neis riikides, kus nad alaliselt elavad, ning toetab nende ja neid esindavate organisatsioonidega igakülgsete sidemete arendamist. Suhted Balti ja SRÜ riikidega sõltuvad otseselt kaasmaalaste õiguste tagamisest neis riikides. Venemaa välisminister möönis tolle kohtumise lõpul, et Venemaa välispoliitika võimalused on piiratud ning seetõttu tuleb riigil koondada poliitika Venemaale eluliselt tähtsatele valdkondadele. Lühidalt tutvustas lugejaile välisminister I. Ivanovi poolt ajakirjanikele tutvustatud Venemaa välispoliitika doktriini inglise Financial Times'i 12. juuli 2000 .aasta number ja tema kaudu omakorda meie ajaleht "Äripäev".

Võrreldes siin nüüd 2000. aastal V. Putini poolt jõustatud ja eelpool kirjeldatud kahte Venemaa doktriini, näeme, et Eesti suhtes konkretiseeritum kriitika ja survestus leidub välispoliitika doktriinis. Samas toimub see vanade leitmotiividega, kus survestuse baasiks on taas Venemaa kaasmaalased endistes NSV Liidu liiduvabariikides ning nende õiguste ja vabaduste tagamise nõue Venemaa kui riigi poolt. Ka kõlab Venemaa välispoliitika doktriinist läbi VF Julgeolekunõukogu ekspertidele omane vajadus seostada Balti riikide ja Vene Föderatsiooni vahelised suhted tervikuna ja panna nad otseselt sõltuma nõ Venemaa kaasmaalastele Balti riikide poolt antud õigustest. Taoline doktriini sõnastus lubab mõistagi Balti riike vajadusel igatpidi nii poliitiliselt, majanduslikult kui sõjaliselt kimbutada ja ähvardada, sest doktriinis pole ju öeldud, millised need "kaasmaalaste" õigused peavad olema konkreetselt ja kes peaks nende õiguste piirid määrama ning nende kehtivuse tagama.

Käesolevate ridade lugejat ilmselt ajavad segadusse Venemaa mitmed välis-, julgeoleku- ja kaitsepoliitikat kajastavad kontseptsioonid ning doktriinid ja nende erinevused. Toetudes Venemaa tunnustatud ekspertide praktikale võib

öelda, et nende seisukohast välispoliitika kontseptsioon määratleb riigi üldpoliitilised eesmärgid maailmas. Kaitседoktriin sõnastab riigi välised ohud ja kaitsevahendid. Julgeolekukontseptsioon hõlmab nii riigi prioriteetid kui välis- ja siseohud. Välis- ja julgeolekukontseptsioonid on aga üksteist täiendavad riigi ametlikud seisukohad, mis on sageli omakorda aluseks vastava valdkonna doktriinidele. Kõigis eelnimetatud dokumentides määratles Venemaa enda tarvis rahvusvahelise süsteemi, mille nimetas multipolaarseks maailmaks, kus riigid nii majanduslikult kui poliitiliselt üksteisest sõltuvad. Multipolaarsus nägi aga ette Venemaa integreerumise paljude rahvusvaheliste majandusorganisatsioonidega, eelkõige Maailma Kaubandusorganisatsiooniga (WTO) ning poliitiliste suhete edendamise paljude riikidega.

Kuigi V. Putini võimule asumisel olid mitmed Venemaa kontseptsioonid suhteliselt hiljuti jõustatud ning pealtnäha justkui kiiret uuendamist ei vajanud, käisid Venemaa välispoliitilised asjad ometi 1990. aastate teisel poolel kiirelt allamäge. Eriti rängalt mõjusid Kremlile 1999. aasta NATO initsiatiivil ja ÜRO sanktsioonita Serbia pommitamine ning Kosovo iseseisvumisliikumise järsk aktiveerumine. Võib julgelt öelda, et V. Putini poolt jõustatud doktriinide ja kontseptsioonide rõhmuutuste taga kumavad selgelt Serbia ning Kosovo sündmuste varjud. Samas neis dokumentides sisalduv riiklike huvide definitsioon perioodil 1991-2001 praktiliselt ei muutunud, lähtudes ikka üksikindiviidi, ühiskonna ja riigi huvidest. Viimase puhul on tegu konstitutsioonilise korra, riikliku terviklikkuse, majandusliku- ja sotsiaalse potentsiaali säilitamisega, mis on traditsiooniliselt saanud Venemaa julgeolekukontseptsioonidele üheks võtmelauseks. (Vene Föderatsiooni 1997. aasta ja 2000. aasta riiklik julgeolekukontseptsioon, ptk.1.).

2002. aasta sügisel pidas V. Putin vajalikuks ka jõustada uue Venemaa välispoliitika kontseptsiooni, mis tegelikult oli valminud juba pool aastat pärast julgeolekukontseptsiooni rakendamist. See kontseptsioon fikseeris maailma uued arengutendentsid ja Venemaa eesmärgid rahvusvahelises poliitikas. Kirjeldades pikalt-laialt globaliseerumise tendentse ja korrates julgeolekukontseptsiooni põhiteese, nõudis see dokument Vene Föderatsiooni territoriaalse ühtsuse säilitamist, Venemaa kui suurriigi kindlustamist ning Venemaa kui ühe maailma keskuse arvestamist multipolaarses maailmas. Mõistagi tekitavad eelkirjeldatud arvukad julgeolekualased Vene Föderatsiooni doktriinid ja kontseptsioonid küsimuse nende tekitamiseks klassikaliselt vajaliku raamdokumendi (baasseaduse) olemasolust. Siinkohal tuleb öelda, et vastav baasseadus nimetusega VF Julgeolekuseadus valmis juba 1992. aastal ning see võeti vastu Vene Föderatsiooni presidendi käskkirjaga 24. detsembril 1993. aastal. Kõnealune dokument jaguneb viieks peatükiks. I peatükk "Üldised seisukohad" defineerib terminid: julgeolek ja julgeolekuobjektid; elutähtsad huvid ja elutähtsad julgeolekuhuvid; julgeolekuohud; julgeoleku tagamise printsiibid ja seadusandlik baas. II peatükk "VF julgeoleku tagamise süsteem" defineerib: julgeolekusüsteemi põhielemendid ja ülesanded; julgeoleku tagamise põhimõtted; ametkondade ülesanded ja vahendid julgeoleku tagamisel. III

peatükk “VF Julgeolekunõukogu” käsitleb: Julgeolekunõukogu staatust; nõukogu moodustamist ja koosseisu; Julgeolekunõukogu ülesandeid; ametkondadevahelisi komisjone nõukogu juures ja nende ülesandeid. IV peatükk räägib VF Julgeolekunõukogu finantseerimisest. V peatükk on pühendatud kontrollile ja järelvalvele julgeolekusüsteemi osade üle. (Zakon RF “O bezopasnosti” <http://www.scrf.gov.ru/Documents/2646-1.html>. 10.09.2007).

Eelnevalt nimetatud Venemaa põhiliste julgeolekupoliitiliste dokumentide (julgeolekukontseptsioonid ja sõjalised doktriinid) jõustajaks on Vene Föderatsiooni konstitutsiooni artikli 83 kohaselt pärast nende heakskiitu VF Julgeolekunõukogus VF president oma käskkirjaga. Ka peab VF põhiseaduse kohaselt riigi president määrama VF Julgeolekunõukogu koosseisu. Viimase staatuse määrab omakorda ära vastav föderaalseadus. Kõik eelõeldu näitab omakorda seda, et Venemaa julgeolekukontseptsioonid ja sõjalised doktriinid pole mitte parlamendi poolt vastu võetud õigusaktid nagu seda nad on enamikus Euroopa demokraatlikes riikides, vaid kitsa grupi valitud isikute poolt kokku pandud ja riigipea poolt heaks kiidetud deklaratiivsed dokumendid. See aga annab tunnistust sellest, et vastavad dokumendid ei oma piisavat legitiimsust, et neid saaks seostada rahva enamuse tahtega. Kõnealustes dokumentides näeb Venemaa oma julgeoleku ja huvide tagamist peamise riigi prioriteetidena, mis annab tunnistust neorealismlikust käsitlusest. Riikidevahelise võitluse kontekstis näeb Venemaa peamist probleemi USA püüdes kehtestada oma domineeriva positsiooniga läbi NATO unipolaarne maailmakord, kus oleks ülekaalus USA ja tema lähiliitlaste huvid. Samas peab Venemaa ennast suurriigiks, kes mängib olulist rolli maailmapoliitikas oma majandusliku ja militaarse potentsiaali alusel. Oma julgeolekualastes dokumentides peab Venemaa oluliseks rahvusvaheliste institutsioonide tegevust, ent seda vaid kitsa valikuna selliste rahvusvaheliste organisatsioonide näol, kus tal on sõnaõigus (ÜRO, OSCE, ASEAN, Euroopa Nõukogu Parlamentaarne Assamblee jt). Samas peab Venemaa teatud rahvusvaheliste organisatsioonide laienemist lausa otseseks ohuks oma julgeolekule. Eredaks näiteks on siin NATO ida-suunaline laienemine. Venemaa nimelt leiab, et koos NATO laienemisega endistesse nõukogude liiduvabariikidesse võivad sinna tekkida selle alliansi uued sõjaväebaasid ning vahetult Vene Föderatsiooni piiri läheduses võivad hakata liikuma NATO sõjaväekontingendid.

Poliitliste ohtudena nähakse Venemaa julgeolekualastes dokumentides NATO laienemise kõrval ka Lääne katseid vähendada suure Venemaa mõjuga julgeolekut tagavate organisatsioonide rolli, SRÜ integratsiooniprotsessi nõrgenemist, mitmete riikide (ka endise sotsialismileeri riikide) nõudmisi Vene Föderatsiooni territooriumi suhtes ning Venemaa poliitilise, majandusliku ja militaarse mõjuvõimu vähenemist rahvusvahelisel areenil. Nagu eeltoodustki võib järeldada, peab Venemaa kõnealustes dokumentides silmas ka Balti riike talle võimalike ohtude allikana või nende platsdarmina, ehkki neid riike vastavais dokumentides konkreetselt nimetamata. Siit omakorda võib teha järelduse, et ei Eesti, Läti ega Leedu pole V. Putini võimuperioodil olnud

Venemaa julgeoleku- ja välispoliitikas prioriteetsed. See on ka mõistetav, kuivõrd Tšetšeenia teine sõda, islami fundamentalismi aktiveerumine Venemaa piirialadel, riikide ägenev konkurents Kesk-Aasia naftarikkal suunal, eriti aga rahvusvahelise olukorra drastiline muutus pärast 2001. aasta 11. septembri terroriaktsioone USA-s vähendas Venemaa juhtkonna senist märkimisväärset huvi Baltikumi vastu olulisel määral. Täielikuks huvi kadumiseks seda aga ka tõlgendada ei saa, kuna vastavais välispoliitilistes dokumentides on Venemaa väljendanud otseselt soovi sõbralikuks koostööks Balti riikidega.

Paraku on Venemaa sellise koostöö eeltingimusteks seadnud oma ainuhuvid ning pea täielikult ignoreerinud riikide vastastikkust huvide austamist. Ühtlasi seadis Venemaa neis dokumentides enda soovitud “sõbraliku koostöö” hinnaks paljukorrutatud venekeelse elanikkonna õiguste garanteerimise Balti riikides. Taoline sõprussuhete Venemaa poolne asetus ei saanud mõistagi mingit edasiminekut tekitada ei Vene-Balti ega ka Vene-Eesti suhetes. Liiatigi leidsid juba 2002. aastal NATO ja Venemaa USA eestvõttel ühise keele terrorismivastases võitluses maailmas, mis resulteerus NATO-Venemaa nõukogu loomisega 28. mail 2002. aastal. Siit tulenevalt pole imestada, kui V. Putin 24. juunil 2002. aastal Moskvast pressikonverentsil lausus: “Ma arvan, et oleks taktikaline ja strateegiline viga takistada Eesti liitumist NATO-ga. Kui Eesti tahab liituda, siis liitugu, kui ta arvab, et see on talle parim. Ma ei näe selles mingit tragöödiat.” (Mihkelson 2010, 245). See oli aga ka aeg, kus Eestile ja teistele Balti riikidele oli juba Läänest selgelt mõista antud, et nad saavad lähitulevikus nii Euroopa Liidus kui NATO-s liikmestaatuse. Viimane omakorda oleks pidanud olema Eestile tõsiseks märgiks, et on aeg eemalduda Venemaa positiivse hõlvamise poliitikast kõigi sealt tulenevate traditsiooniliste Vene-suunaliste mangumiste (korduvad palved Eesti kaupadele topelttollide kiireks eemaldamiseks, presidendi auraha tagastamiseks jms) ja soodusettepanekutega (näiteks lihtsustatud piiriületusrežiimi pakkumine Ivangorodi elanikele Narvasse tööle siirdumiseks). V. Putinile ja tema lähikonnale oli siis juba selge, et varemalt Balti suunale kavandatud “lähivälismaa” doktriini eesmärgid ja propagandistlikud lähenemised (süüdistused halvas kodakondsuspoliitikas, kehvast sotsiaaltagatiste süsteemis jms) haarata nii ka Eesti Venemaa sotsiaalpoliitilise ning majanduslikku mõjusfääri ei saa nende riikide euroatlantilises integratsiooniväljas olles kuidagi täituda. Eesti välispoliitika kujundajaile oleks pidanud siis olema selge, et Venemaal on jäänud Eesti vastu kasutada üksnes 3 tõsist mõjurit: 1) Venekeelne elanikkond Eestis ja nende häälestatus Eesti riigi suhtes 2) Moskva Patriarhaadile alluv Õigeuskirik Eestis 3) Eesti majandust oluliselt mõjutav kahe riigi vaheline kaubavahetus ja transiit. Neid mõjureid arvestades oleks Eesti pidanud juba hiljemalt 2003. aastaks ümber konstrueerima oma Vene-suunalise poliitika, mida paraku ei toimunud. Ent kõiki neid mõjureid vaatleb üksikasjalikumalt käesolev väitekiri oma vastavais alapeatükkides, kuivõrd Venemaa neid mõjureid ka võimalust mööda Eesti suhtes kasutas.

Kui võrrelda Venemaal aastail 1992-2002 jõustatud militaarseid, julgeolekulisi – ja välispoliitilisi baasdokumente, siis kajastavad nad kõik suuresti kattuvalt Venemaa rahvuslikke huve ja riigi julgeolekut. Ühtlasi võib nende dokumentide põhjal täheldada, et riigipea V. Putin üritas veel oma võimu algusaastail jätkata jäiselt realistlikku J. Primakovi euraaslikku välispoliitikat, mis pidigi viima Eesti ja teised Balti riigid ta kesksete huviriikide hulgast välja. Ent tunnetades vajadust koostöök NATO-ga ja paratamatust Balti riikide kiireks integreerumiseks selle kaitseorganisatsiooniga, loobus V. Putin pragmaatilistel kaalutlustel juba 2004. aasta algul euraaslikust välispoliitikast, asendades selle tihedamate sidemete arendamisega nii USA, Euroopa Liidu kui NATO-ga. Et Eesti ja teised Balti riigid aga juba 2004. aastal liitusid nii Euroopa Liidu kui NATO-ga, siis sattus Eesti koos teiste Balti riikidega peagi V. Putini ja tema lähikonna huviorbiiti. Ent sügav kahetsus NSV Liidu lagunemise pärast ning stalinistliku ajalookäsitluse otsene sidumine riikliku identiteedilooaga hoidsid Moskva suhtumise Balti riikidesse endiselt negativistlikuna.

Samas aktiveerisid Venemaa kõnealused julgeolekualased ja välispoliitilised baasdokumendid ka Eestit välja töötama analoogilisi dokumente. Sellega sai Eesti juba realselt väljendada oma Vene-suunalist negatiivset julgeolekustamist, mis on ka keskseks elemendiks meie “musta kasti” politoloogilises uurimisskeemis. 2001. aasta oktoobris jõustaski Eesti baasdokumentidena nii “Eesti Vabariigi julgeolekupoliitika alused” (<http://www.vm.ee/eesti/index.html>, 06.06.2007), “Eesti riigi kaitsepoliitika põhisuunad” (<http://www.mod.gov.ee/riigikaitse/p6hisuunad/sisukord.html>, 06.06.2007) kui “Riigi välispoliitika põhisuunad” (<http://www.vm.ee/eesti/nato/index.html>, 06.06.2007). Neis liberaal-institutsionalistliku suunilusega dokumentides näeb Eesti erinevalt Venemaast (kes püüab igati vältida militaarseid liite) oma peamise julgeolekutagatisena tihedat koostööd ja integratsiooni rahvusvaheliste institutsioonidega. Ühtlasi deklareeritakse neis dokumentides universaalselt aktsepteeritavate normide ja lepingute vajadust, kuna vaid seeläbi suureneb riikidevaheline vastastikkune sõltuvus, mis omakorda vähendab konfliktiohte. Neis dokumentides teadustab Eesti ühtlasi, et üks tema julgeolekupoliitika peasuundi on ettevalmistumine NATO-ga liitumiseks, sest ollakse veendumusel, et vaid integratsioon kaitseb ja kindlustab kõige paremini riigi eksisteerimist. Julgeolekupoliitilisest aspektist näeb Eesti ka oma liitumisprotsessi seal Euroopa Liiduga.

Eeltoodust tulenevalt on arusaadav, miks Eesti juba 2004. aastal pärast euroatlantiliste struktuuridega liitumist (NATO ja Euroopa Liit) uuendas oma kõnealuseid baasdokumente. Viimastest on põhjalikult ja oma kommentaaridega kirjutanud ajalehe “SIRP” eriväljaande “Diplomaatia” 4. juuni 2004. aasta numbris tollane EV Välisministeeriumi asekancler Raul Mälk. Kokkuvõtteks võib siin öelda, et Eesti lähtub oma julgeoleku tagamisel väikeriikidele sobivaimast mudelist – liidustrateegiast. Viimane pakub NATO-koosluses tänasele Eestile ainsa reaalse julgeolekutagatise. Ühtlasi vastandub Eesti sellega Venemaa riigikesksele neorealismile julgeolekupoliitikale, kus riigi

Julgeolekutaseme suurendamist plaanitakse saavutada teiste riikide arvelt, nagu see praegusajal toimub näiteks Venemaa poolt suveräänse Gruusia territooriumil paiknevas Abhaasias ja Lõuna-Osseetias.

2.4. Informatsioonilise Julgeoleku doktriin kui president V. Putini juriidiline instrument Venemaa ajakirjanduse allutamisel tsensuurile ning Eesti vastase propagandasõja intensiivistamiseks

Käsitledes eelmises alapeatükis V. Putini presidentuuri algaastail jõustatud mitmeid Vene Föderatsiooni kaitse-, julgeoleku- ja välispoliitika-alaseid kontseptsioone ning doktrine, jäi vaatluse alt välja 2000. aasta septembris jõustatud “Vene Föderatsiooni Informatsioonilise Julgeoleku doktriin”. Selline kõnesoleva doktriini eraldamine teistest sarnase suunitlusega dokumentidest käesoleva väitekirja problemaatilistes käsitlustes peab silmas vajadust tema sidumist Venemaa ajakirjandusvabaduse probleemiga ja selles riigis üha enam aktiveeruva propagandasõjaga Kremli klassifitseeringus “Vene-vaenulike” riikide vastu, millede hulka on arvatud ka Eesti. Venemaa informatsioonilise julgeoleku doktriiniga ja sellest tulenenuga tutvumine käesolevas väitekirjas on oluline, kuna ta näitab siin ka ära Eesti vastu suunatud propagandasõja põhimõtted, põhisuunad ning allikad, iseloomustades sellega väitekirjas valitud politoloogilise “musta kasti” uurimisskeemi tagasisideahelat.

Vene Föderatsiooni Informatsioonilise Julgeolekudoktriini vastuvõtmise eel ja ajal toimus riigis põhjalik sellealane debatt. Verivärske president V. Putin soovis üldsusele näidata, et kõiki suure kaaluga seadusandlikke akte koostatakse ning viiakse ellu tema valvsa silma all rahva arvamust arvestades. Ometigi kritiseeriti Informatsioonilise Julgeoleku doktriini massimeedias kui rafineeritud võimude katset piirata Venemaal sõnavabadust. Kui süüvida kõnealuse dokumendi sisusse, ei saaks ilmselt keegi sealt leida otsest võimude pahatahtlikkust ajakirjandusvabaduse suhtes. Pigem tundub otse loomulik olevat selle doktriini kandev sisu, kus on öeldud: “Venemaa rahvuslik julgeolek sõltub suurel määral informatiivse julgeoleku tagamisest ja selle tähendus tehnilise progressi ajal hakkab kasvama”. Mõned read hiljem räägib aga see doktriin vajadusest “säilitada teatud reglementeerivad piirangud informatsiooni levikule”. On selge, et tegu on siin otseselt püüdega kehtestada varjatud vormis tsensuur, mida professor David Vseviov, toetudes Venemaa tsensuuri-ala eksperdi Arseni Blumi vastavaile hinnanguile, nimetas raadiosaatesarjas “Müstiline Venemaa” 20.11.2011 katseks kehtestada riigis omal ajal tsaar Nikolai I poolt sisseviidud tsensuurisüsteemi analoog.

Kõnealuse doktriini võttis igati mõistetavatel põhjustel vaatluse alla ka Eesti keskne vastuluureorgan Kaitsepolitsei. Selle organi väljaanne “Kaitsepolitsei aastaraamat 2003” kirjutab sel puhul oma rubriigis “Suhted avalikkusega” järgnevat: Venemaa kontrollitavasse meediasse lipsab aeg-ajalt sisse küsimusi “meie Balti vabariikidest”, mis loovad fooni diplomaatilisele aktiivsusele. On selgelt prognoositav, et võitlus venekeelse elanikkonna staatuse

(propagandistlikus kõnepruugis “inimõiguste”) eest ja majandushuvide kaitsmine koos kommunikatiivsete destabilisaatoritega hakkavad lähiaastail iseloomustama Venemaa poliitikat “lähivälismaadel”, teiste hulgas ka Eestis”. (Kaitsepolitsei aastaraamat, 2003, 9).

Mõistagi ei pretendeeri kõnealune informatiivse julgeoleku doktriin ainult sellele, et püüda piirata Kremli kujundatavale poliitikale vastanduvat informatsiooni. Selle meisterlikult seatud sõnastusest võib välja lugeda ka aktiivse Kremli toetava propaganda- ja informatsioonitöö tegemise vajadust. Arvestades siinkohal putinliku propaganda lembust leninlik-stalinlike propagandavõtete jäljendamiseks, pole imestadagi, et peagi hakkasid Venemaa riiklikud informatsioonikanalid järjekindlalt sarjama ametliku Moskva arvates Venemaasse vaenulikult suhtuvaid riike ja isikuid ning ülistama V. Putinit kui hea tervisega nooruslikku ja karsket presidenti. Nende väidete kinnistamiseks sarjati rikkalike epiteetidega ja naeruvääristati kui lääneriikide armulikkusest sõltuvaid “äbarikriike” nii Eestit, Lätit kui Leedut, aga ka Moldovat ja Gruusiat. Moskva kriitikatulest ei pääsenud isegi suurte riikide hulka kuuluvad Ukraina ja Poola. Samas näidati Venemaa riigipead telesaateis ja ajalehefotodel küll hävituslennukisse astumas, küll džuudomatil vastast selili heitmas, aga ka energiliselt allveelaeva sisenemas või Tšetšeenia välikomandöride suunas ähvardavaid hoiatusi sajatamas. Kõik see pidi riigipea V. Putinist vormima lihtsa venelase hinge tahtejõulise ja võimeka juhi kuvandi. Paraku jäeti kõige selle kõrval (ja ilmselt teadlikult) tagaplaanile V. Putini taust, poliitilised vaated, haridustase, kogemused, elukäik ja kõik muu selline, mida olnuks vaja valgustatud arusaamiseks temast. Vene infotarbijale jäi igasuguse piisava seletuseta õhku küsimus, kuidas sai eikuskilt ilmunud mees Kremli peremehetoolile äkki asuda ja kes talle sinna teed sillutas. V. Putini kui isiku ümbert hoidis Venemaa riiklik meedia kramplikult ära igasuguse diskussiooni tekke, mis võinuks leida V. Putinile tõsisemaid alternatiive.

Lühidalt öeldes oli niiviisi Venemaal tekkinud omamoodi “must-valge” süsteemis tegutsev ja rahvalt küsimata tema nimel tegutsev meedia. Sellise süsteemiga kõeti üles õhkkond, kus kuulajale-vaatajale anti mõista, et kui nad ei soovi näha ja ei toeta V. Putinit oma juhina, siis nad valivad automaatselt hävingu. Igasuguse normaalloogika vastaselt ei vahendanud selline meediasüsteem elektoraadi arvamust ja tahet võimudele vaid hoopis võimude (st V. Putini meeskonna) tahet rahvale. Kui veel 2000. aasta sügisel püüdsid Boris Berezovskile alluv telejaam ORT ja Vladimir Gussinskile alluv telejaam NTV vaatajaskonda suunata vaatajaskonna kriitikatuld Kremli peale, kes ei suutnud Barentsi merre uppunud tuumaallveelaeva Kursk päästetöid õigeaegselt käivitada, siis juba 2001. aasta aprillis oli võimude poolt võlgadesse surutud NTV Gazpromi poolt üle võetud ja ORT peremees “nurka surutud”. (Hoffmann 2003, 523-524). Täna võime aga retrospektiivi arvestades väita, et NTV ülevõtuga lakkas Venemaal tegutsemast viimane laia levialaga ja märkimisväärse mõjuga Kremli-kriitiline meediakanal. Nüüdsest hakkas

Venemaa riiklik meedia rääkima avatud tekstiga tsenseerimise vajalikkusest ning vajadusest seda ka seadusandlike dokumentidega kaitsta.

Parimaks dokumendiks sellel alal, nagu on väitnud lääne üks juhtivaid meediaeksperte Rick Simon, oli just VF Informatsioonilise Julgeoleku doktriin 2000. aastast. Nagu V. Putini salasoovil tellituna, lausub see doktriin, et “usaldusväärset informatsiooni saab anda vaid riik, mistõttu informatsiooniturul peab domineerima riigile kuuluv meedia”. (Simon 2004, 181). Kõnealune doktriin soovib ka valitsusel laiendada kontrolli mõningase spetsiifilise informatsiooni üle ja samas kitsendada tundliku informatsiooni vaba levikut. Samas antakse valitsusele mõista, et see peab kiiresti suurendama oma mõju Venemaa meedia üle ja muutma riigi osaluse informatsioonipoliitikas efektiivseks. Viimase all mõtlesid doktriini autorid nii mitte üksnes tsensuuri tugevdamist oponeeruva meedia üle, vaid ka propaganda tugevdamist kriitikatuld vajavate objektide (nii isikud, organisatsioonid kui riigid) pihta. Juba 2001. aastal leiab Rahvusvaheline Pressiinstituut (International Press Institute) oma 2000. aasta kohta käivas Venemaa ülevaates, et Tšetseenias lubati välisajakirjanikel liikuda vaid relvastatud miilitsa- või FSB eskordi saatel, mis muutis seal sõltumatu vaatluse võimatuks. (http://www.freemedia.at/r_wl_Russia_Report.htm 18.06.2008). 2002. aasta veebruaris aga teatas Riigiduumaa saadik Sergei Kovaljov Washingtonis toimunud Carnegie Instituudi seminaril, et Moskvas eksisteerib must nimekiri välisajakirjanikest, kellele kehtib ilmutatud poliitiliste hoiakute ja tööde tõttu viisakeeld Venemaale. Juba 2002. aasta oktoobris tühistas V. Putin oma käskkirjaga B. Jeltsini ukaasi, mis garanteeris Vabaduse Raadio Moskva büroole vabad töövõimalused kogu Venemaa territooriumil. Siit edasi aga hakkas riigistatud Vene meedia ka Balti riike ründama. 28. aprilli 2003. aasta NTV telekanali debatisaates ründas saatejuht räigete sõnadega tuntud inimõiguslast Valeria Novodvorskajat, kes veidi varem oli samas telekanalis selgitanud Eesti ja Läti poliitilisi seisukohti Venemaa suunal. Tuntud inimõiguslast nimetas saatejuht oma maa ja rahva reeturiks ning tagatippu koguni bolševikuks, kes ei väärivat mingisugust meedia tähelepanu.

Balti riikide ja nende toetajate ründamisel Venemaa massimeedias pidasid Kremlis propagandasõdalased silmas järgmisi asjaolusid: 1) Suhetes Venemaaga jäävad Eesti ja teised Balti riigid üks-ühele olukorras oma väiksema sõjalise, majandusliku ja informatsioonilise võimsuse tõttu alati kaotajaks pooleks. 2) Otsepoleemikaga ei suuda Eesti ega teised Balti riigid oma piiratud ressursside tõttu saavutada vajalikku tulemust ning selleks vajalikud hiigelkulutused ei õigustaks end väikeriigi puhul ühestki aspektist vaadatuna 3) Eesti ja teised Balti riigid võiksid saavutada propagandasõjas edu vaid siis, kui Eesti suhted Venemaaga muutuks mitmepoolseks, mistõttu Venemaa peaks arvestama siis lisaks sihtmärgiks võetud Balti riigile veel ka teiste asjaosaliste riikide seisukohti ning arvamusi. Samas pidas Venemaa pidevalt silmas asajolu, et Eesti-Vene suhetes algas varjatud propagandasõda juba 1990. aastate alguses, mida esialgu mõlema riigi tuntud ajakirjanikud nimetasid ilmekalt “lollitamisvõistluseks”, ent kus nõ jäme ots oli pidevalt Vene poole käes. Sellises olukorras oli Eesti pool

sunnitud välispoliitiliselt keskendama oma jõupingutused eelkõige oma riigi julgeolekule. Viimasest tulenevalt püüdis Eesti pidevalt laiendada ning muuta enesele soodsamaks püsijäämisele orienteeritud infovälja. Venemaa positiivse hõlvamise poliitika raames 1990. aastail Eesti poolt teostada üritatud Venemaa-suunaline veenmispropaganda meie siirast püüdlustest suure idanaabri vastu ei andnud mingeid märkimisväärseid tulemusi. Lõpuks sai ka Eesti pool aru, et veenda on mõtet vaid seda, kes tahab asjade olemusest siiralt aru saada või on äärmisel juhul erapooletu. Vene pool näitas samas selgelt, et teda Eesti poole soovid ja pürgimused absoluutselt ei huvita.

Ent millest siis huvitus Vene pool vaadeldaval perioodil suhetes Eestiga? Eesti Sotsiaalmajandusliku Analüüsi Instituudi uurimisrühm eesotsas filosoofiadoktor Juhan Sillastega ning Venemaa ja SRÜ Instituudi poolt läbi viidud asjakohaste uurimistööde raames tuvastati, et aastail 1994-2004 võis täheldada Venemaal mitmeetapilist hoiakute teisenemist ja teisendamist Eesti suhtes, kuhu mahuvad ühelt poolt nõukogude lääs ja perestroika laboratoorium ning teiselt poolt impeeriumi lagundaja ja Venemaa verivaenlase imago kui venelaste diskrimineerimise ja genotsiidi näidisobjekt. Ühtlasi vaadeldi kõnealusel uurimistööde kompleksis Venemaal 1990. aastate jooksul välja kujunenud ja viljeldavaid hoiakuid ning mõjutusi avalikule arvamusele, aga ka selle dünaamikale vaadeldaval perioodil. Sealjuures eristati erinevaid avalikku arvamust ja hoiakuid mõjutavaid komponente nagu: 1) Riikliku taseme dokumendid ja erakondade programmdokumendid; 2) Akadeemilised käsitlused ning õpikud; 3) Populaar-poliitilised publikatsioonid; 4) Massimeedia; 5) Ajaviitekirjandus ja selle sisendatavad mallid; 6) Avaliku arvamuse avalikustatud uuringud; 7) Eesti kohta käivad stampkujundid ja mõttemallid. Ühtlasi eristati sihtkontingente: 1) Avaliku arvamuse seisund ja mõjutamine Venemaa siselt; 2) Venekeelne elanikkond Eestis ja teistes Balti riikides; 3) Eesti ühiskond tervikuna; 4) Avalik arvamus kolmandates riikides.

Eelnimetatud uurimustega selgitati välja, et erinevalt Eestist ja teistest Balti riikidest on Venemaa massiteadvuses meediakanalite poolt rahvale “seedimiseks ja järamiseks” söödetud probleemid märksa keerukamad. Asi seisnes nõrka taasiseseisvunud Eesti ja teiste Balti riikide iseolemise kogemuse omamises juba kodanliku demokraatia perioodist, mis Venemaal pika ja terroristliku sotsialismiperioodi tõttu oli tuhmunud. Lihtsamalt öeldes tuli Eestil ja tema Balti kaaslastel vaid taastada omaaegne riiklik ja ühiskondlik identiteet. Venemaal oli aga 1990. aastate algul tegu põhimõtteliselt uue identiteedi kujunemisega. Viimast formeerisid Venemaal erinevate intellektuaalsete tasemetega sotsiaalsed grupid ning erinevad poliitilised ja riiklikud struktuurid üsnagi entusiastlikus õhkkonnas. Seega kujundasid Venemaal arvamusi Eesti suunal erisuunalised vektoriaalsed jõud, mille koordvektor ei langenud ja ei saanudki langeda kokku erinevate ühiskonnas tegutsevate jõudude oodatuga. Kõnealusel uurimistööde kompleksi raames koguti üldistusteks akadeemilisi monograafiaid, raamatuid, kogumikke, publitsistlikke materjale ja analüütilisi artikleid kokku üle 600 ühiku. Sellise hiigelmahuga töö tulemusel selgus, et Balti riikidel ja sealhulgas

Eestil on kanda kaalukas osa Venemaa ja venelaste uue identiteedi kujundamisel.

Teatavasti kujunevad identiteedid valdavalt välja vastandamise kaudu süsteemis “meie-nemad”. Nõukogude ajal peeti Baltikumi Lääne tsivilisatsiooni ja kultuuri esindajaks NSV Liidu koosseisus, kus töötamine ja ka puhkuse veetmine oli paljudele nõukogude kodanikele ihaldatav. Seega võisid kõnealuste uuringute läbiviijad võtta Eestit ja teisi Balti riike uutes ajaloolistes tingimustes nõ Lääne “aseainena” kuid samas vastupidise märgiga. 1990. aastate alguse sündmused lagundasid bipolaarse maailma mudeli ja “meie-nemad” mudelis langes USA teljelt ära NSV Liit. Tema õigusjärglast Venemaad ei saanud aga enam tõlgendada USA vaenlasena. Tuli hakata hoopis rääkima USA-Venemaa strateegilisest partnerlusest. Samas “nõukogude lääneks” olnud Baltikumi suhtes tekkis Venemaal ootus, et Vene-Balti suhete arenedes kujuneb seal välja uus mudel, mis võimaldab venelastele nii Venemaal kui endises nõukogude ruumis leida soodsa uue identiteedi, mis paljuski järgiks nõukogudeaegset identiteeti. Viimase kohaselt oli ju “suur vene rahvas” nõukogude ühiskonna juhtivaks jõuks ja teiste rahvaste “vanemaks vennaks”. Paraku ei soovinud taasiseseisvunud baltlased “vanema venna” sündroomi tunnistada, mis tekitas mõistagi venekeelses elanikkonnas suurt meelehärmi. Et näiteks Eesti puhul on tegu väikeriigiga, siis sealse venekeelse elanikkonna meelehärm ei paisunud taolisteks sotsiaalseteks konfliktideks nagu need puhkesid mõnikord isegi veristena Eestist palju suuremais postsotsialistlikes riikides kasvõi Ukraina ja Kesk-Aasia vabariikide vastavaid sündmusi arvestades. (Simonjan 2005).

Nii kujuneski Venemaal olukord, kus baltlaste, aga ka moldaavlaste ja kaukaaslaste poolse suure vastutulekuta “vanemale vennale” uut soovitud identiteeti suurel Venemaal ei tekkinudki. Venemaa sotsiaalteadlased olid sunnitud mõõnma, et seni pole nii omadele kui võõrastele suudetud veel formuleerida uut “vene ideed”, mis häälestaks vene ühiskonna positiivselt tulevikku vaatavaks ning sealjuures teostaks selle rahvusvahelisele üldsusele talutavas vormis. On üpris arusaadav, et olukorras, kus vana kandev “vanema venna” idee on end täielikult diskrediteerinud, uut tegusat ideed pole aga veel kusagilt näha, pöördub lihtne venelane üha suurema nostalgiaga mineviku poole. Vajadusel haarab ta enesele käitumismalle isegi kaugemast minevikust, näiteks Moskva Vürstiriigi ekspansioonijast.

Tõele au andes tuleb tunnistada, et aeg-ajalt ilmub vene publitsistikas ka mõtteavaldusi, mille kohaselt tuleks Venemaal õppust võtta Prantsusmaa, Hollandi või Portugali kogemusest loobuda vabatahtlikult oma koloniaalimpeeriumist. Kuid sellised mõttekäigud tunnistab Venemaa keskajakirjandus reeglina dissidentlikeks, millede järgimine muutvat endisaegse “uhke Venemaa” vaid “tavaliseks” riigiks. Dissidentlike kirjutiste hulka arvab riiklik Venemaa keskajakirjandus üldreeglina ka Balti riikidesse sümpaatiaga suhtuvad avaldused. Venemaa keskajakirjanduse ja riiklike telekanalite taolise reageerimise tulemusel viidi vähem kui kümnekonna aastaga läbi vene massiteadvuse ulatuslik mõjutamine, mis omakorda tekitas poliitilise tellimuse

teadusringkondadele, kus töötati välja fundamentaalsemat laadi põhjendused nii avaliku arvamuse kui riiklike struktuuride tarbeks. Sellise töö väljundina töötati välja Venemaa kui riigi käitumist suunavad ja raamistavad põhidokumendid mitmesuguse suunitlusega doktriinide ja kontseptsioonide kujul. Keskkel kohal nende hulgas oli juba ettearvatavalt VF Informatsioonilise Julgeoleku doktriin, ent mõistagi koosluses Venemaa sõjalise ja välispoliitilise doktriiniga. Just viimatinimetatud kolm riiklikku raamdokumenti ühises koosluses koondavad endasse praeguseks kujunenud arusaamad Venemaast, tema taotlustest, ambitsioonidest ja käitumisest teiste riikide suhtes. Ja kuigi need doktriinid ei räägi otseselt Vene impeeriumi taastamise vajadusest, kumab sealt see soov teiste sõnadega ometigi läbi. Nimelt räägivad kõik need doktriinid nagu kokkulepitult vajadusest taastada Venemaa mõjujõud ühel või teisel viisil vähemalt endise NSV Liidu territooriumil, mis on sellele suurriigile kohane. Siit tulenevalt püüavad vene infokanalid arendada ka “lähisvälismaale” suunatavat propagandat vaimus, et “vene inimeste püüdlused ja igatsused on ju igiomased ka Venemaa naabrusriikide inimestele, mistõttu neid tasub tõsiselt kuulda võtta”. Samas püütakse Venemaa naabrusriikide kodanikele, eriti endistele liiduvabariikidele, peale suruda mõtet, et nende tänane riik on kunstliku iseloomuga, tekkinuna vaid õnnetult NSV Liidu kokkuvarisemise tulemusel ja on seetõttu mitte-täisväärtuslik riik. Kõige selle sugereeriva propaganda raames pole Vene infokanaleile tähtis, kas kasutatakse musta, valget või muud värvi propagandat. Tähtis on vaid saavutada Venemaale soodne tulemus.

Kõigi eelkirjeldatud doktriinide, eriti aga VF Informatsioonilise Julgeoleku doktriini valgusel tuleks Eestil vastukaaluks luua analoogiline kontseptuaalne käsitus, mis määritleks vähemalt riigistruktuuride käitumise Eesti-Vene informatsioonide konkurentsisis. Eesti ajakirjanduses (näiteks “Eesti Ekspressis” Tiina Jõgeda poolt) on aeg-ajalt räägitud sellise organi loomise vajadusest, kasvõi kodanliku Eesti Riikliku Propaganda Talituse eeskujul, mille edukat tööd on märgitud ära ka Tiit Made raamatus “Idüllist ahastuseni – 1939-1941” (Made 2009). Ent pikka aega Eesti koalitsioonivalitsustes olevate reformierakonna liidrite üldsusele teadmatu vastuseisu tõttu pole see mõte tänini teoks saanud. Seevastu suutis Eesti Reformierakond Rein Langi eestvõttel suruda nõ allikakaitse sildi all Riigikogus läbi eelnõud, mis hoopis kammitsevad Eesti enda uurivat ajakirjandust. Sellele vastasid omakorda Eesti suurimad ajalehed 18. märtsil 2010. aastal valgete uudistevabade protestivate esilehtedega.

Kui hinnata Venemaa peamiste infokanalite valdavaid hoiakuid Eesti suhtes, siis tuleb neid pigem vaenulikeks kui neutraalselt ükskõikseiks kvalifitseerida. Venemaa riigiasutuste ja massimeediakanalite poolt avalikku arvamusse süstitud hoiakud ning nende hoiakute põhjendused on sellise tulemuse üsnagi silmnähtavalt taganud. Juba alates 1993-1994 aastaist on Eesti ja eestlased pidevalt hõivanud venelaste hulgas läbi viidud erinevaise rahvastesse ja riikidesse suhtumise gallupeis koha kas siis lausa antipaatiastmete tipus või selle lähedal. Alles 1990. aastate lõpus hakkasid seda antipaatiastmete tippu “valitsema” juba Läti ja lätlased ning loomulikult ka mässavad tšetšeenid,

kellega “liitusid” pärast 2000.aastat grusiinid. Lühiajaliselt figureerisid antipaatiastmete tipu lähedal ka juudid ja mustlased ning ameeriklased. Ent mida aeg edasi, seda rohkem nad kõnealusel skaalas “langesid”. Taoliste gallupite puhul torkab märkimisväärselt silma asjaolu, et mida kaugemal Eestist küsitletavad elasid, seda negatiivsemad hoiakud neil eestlaste suhtes olid. See aga näitab, et valdavad hoiakud Eesti ja eestlaste suhtes pole venelastel kujunenud mitte niivõrd isiklike sidemete ja kogemuste põhjal, kuivõrd vene massimeedia pikaajalise propagandatöö mõjutustel ning tulemusel.

Eesti vastaseid üldisi hoiakuid vene ühiskonnas peegeldas hästi ka Riigiduuma. Siinkohal tuleb käesolevate ridade kirjutajale meelde üks tänaseks juba manalateel oleva endise Eesti Venemaa suursaadiku Karin Jaani poolt talle (aga nagu hiljem on selgunud, ka mõnedele teistele) jutustatud lugu, mis leidis aset tema kui Eesti Vabariigi suursaadiku poolt Kremli volikirjade esitamisele järgnenud jutuajamistel. Nimelt leidis seal aset ka tema jutuajamine Venemaa asevälisministri A. Avdejeviga, kes pärast sissejuhatavat käesurumist teatas, et vene inimesed suhtuvad Eestisse väga hästi. Kui aga vestluses jõuti kahe riigi vahelise piirilepinguni, ütles hr. Avdejev, et kahjuks pole Vene Föderatsiooni Riigiduumas praegu poliitilist jõudu, kes võtaks seda asja vedada, kuna nad kardavad petta oma valijaskonda. Järelikult jõudis Kreml suunata massid Eesti-vaenulikele hoiakutele.

2.5. Eestit puudutavad infomaterjalid Vene massimeedias aastail 1991-2000 ja nende mõjud vene üldsusele ning Venemaa Eestivastase propaganda arengusuunad

Nagu on oma ulatuslikus uurimuses “Eesti-Vene suhted: Lahingud infoväljal” kirjutanud filosoofiadoktor Juhan Sillaste, analüüsiti pärast 2000. aastat Venemaal hoolega sealse riigi massimeedia Eesti käsitlemist infobaasi Intergrumworld alusel, et teha vajalikud korrektiivid Eesti-vastastes propagandarünnakutes. (Sillaste 2004)

Kõnealuse analüüsi käigus selekteerus välja üle 40000 Eestit otseselt või kaudselt käsitlevat infoühikut aastatest 1991-2000. Nende analüüsi tulemusel võib väita, et Eestit puudutavad infomaterjalid jaotuvad järgmises proportsioonis:

- 75-80% publikatsioonidest on Eestit halvustavad, diskrediteerivad ja kompromiteerivad seiku sisaldavad materjalid. Neutraalsete faktide esitamisel on nad aga valdavalt asetatud vene kuulaja/lugeja jaoks negatiivsesse konteksti;
- umbes 10% materjalidest sisaldab igati neutraalset informatsiooni;
- 5 – 10% materjalidest kujutavad Eestit positiivses valguses.

Oma adressaadilt on rõhuv enamuse läbi analüüsitud materjalidest Eesti kohta suunatud Venemaa sisetarbijale. Seetõttu on ka loomulik, et Eestit on kujutatud vene lihtinimesele mitte liiga keerulise ja komplitseeritud vaenlasena, vaid nõ “jõukohase vaenlasena”, hõlbustamaks identiteedi otsinguid vene ühiskonnas. Paljudest analüüsitud materjalidest võib välja lugeda “vanema venna” või siis “endise bossi” sündroomi otseseid mõjusid, kelle haardest on eestlased ja teised baltlased kui endised käsualused kahjuks liiga kaugele pääsenud.

Paralleelselt tehtud propagandistlike materjalide analüüsiga käib Venemaa poliitilistes- ja teadusringkondades intensiivne täiendavate teoreetiliste ja propagandistlike argumentide otsing, mida saaks usutavalt kasutada ka rahvusvahelise üldsuse mõjutamiseks. Sellesuunalise töö on Kremli poliitoloogid kavalalt seostanud diskussioonidega Venemaa edasiste arengute asjus. Viimaste puhul on tänaseks praktiliselt välja koorunud vaid kahene valik: kas üles ehitada venelaste rahvusriik või taastada vene impeerium. Viimaste aastate Venemaa massimeedia ja kirjanduse kvantitatiivne analüüs näitab kahjuks, et pidevalt sagenevad imperiaalsete mõttemallide järgsed väljautlemised. Täna on need väljautlemised veel pehmendatud väljenditega: “Venemaa taassünd”, “Venemaa mõjusfääri laiendamine”, “nõukogudejärgse ruumi integratsioon”, “riigi ohutu naabruse kujundamine” jne.

Oluline koormus Eesti-vastases propagandasõjas on Kremli propagandajuhtide poolt pandud Venemaa bulvarikirjandusele. Erinevalt nõukogude ajast, kui Vassili Aksjonov ja tema järgijad kirjutasid Balti riikidest jutustusi ja romaane kui põnevast “nõukogude Läänest”, siis tänased sellekohased raamatud (M. Veller, M. Krõsin jt) kirjeldavad Eestit ja teisi Balti riike kui äärmiselt venevastast keskkonda, kus vene patrioodid-supermanid on pidevalt sunnitud kangelastegusid sooritama, et nullida neis riikides sepiitsetavaid vene-vastaseid fašistlikke ja natsionalistlikke riukaid. Lisaks laest võetud väljamõeldistele koletuslike baltlaste kohta on Kremli propagandistid läinud ka konkreetsete faktide moonutamise teele. Nimelt on maailmas levitatud teavet selle kohta, et teises Tšetšeenia sõjas osalesid fundamentalistide poolel vene sõdureid tapvad valgeid sukkpükse kandvad (“belõje kalgotki”) balti naisnapiid. Täna on selgunud, et tollel ajal tegutses fundamentalistide poolel küll üks valgeid sukkpükse kandnud venelanna, kes keetis tšetšeeni separatistidele lahinguväljal toitu, ent püssi ei kandnud ja pärast oma lepingu lõppemist mässulistega naases koju Moskvasse tagasi. Ehkki tõe sukkpükste kandjaist on ammu selgunud, elab Venemaal müüt mõnuga venelasi tapvaist balti naisnapiidest oma elu edasi. Ent ametlikku Moskva vabandust selle fakti eksimuse kohta pole Balti riikidele tulnud ning ilmselt seda oodata ei maksagi.

Kremli propagandakujundajad on tänaseks kinnistanud vene ühiskonda stereotüübid balti natsionalistidest, kes vihkavad nii venelasi, vene keelt kui vene kultuuri ja on sealjuures fašismimeelsed, aidates esimesel võimalusel kõiki Venemaal tegutsevaid separatiste. Sellelaadilise kirjanduse venelastest lugejaile püütakse tekitada niiviisi visioon Venemaale talumatust Balti naabrusest, keda

tuleks jõuvõtetega “korrale kutsuda”. Seetõttu pole ka üllatav, et koheselt pärast Vladimir Putini presidendiks valimist teostatud üle-venemaalised avaliku arvamuse küsitlused näitasid, et 74% vastanutest jagab seisukohta, mille kohaselt “Balti riigid tuleb venelaste diskrimineerimise eest korrale kutsuda”.

Täna Venemaal on saanud üleüldiseks arusaam, justkui oleks Nõukogude Liidu lagunemisega Venemaa kaotanud ligi kolmandiku oma territooriumist koos paljude loodusvaradega. Siit jääb mulje, nagu oleks Vene Föderatsioon saanud pärandiks kogu endise NSV Liidu territooriumi, millest siis teised liiduvabariigid (taas)iseseisvumise protsessis ebaõiglaselt eraldusid. Ometigi jäi taasiseseisvunud Vene Föderatsioon endise Vene NFSV piiridesse, ega kaotanud ruutmeetritki oma maad. Nüüd aga tunnevad venelased Kremli propagandameistrite tekitatud kuvandi tõttu, justkui oleks keegi vaenlane endistest liiduvabariikidest midagi olulist neilt taasiseseisvumisprotsessis ära võtnud. See aga annab tunnistust Kremli püüdest kinnistada venelastes nõukogudeaegne arusaamine, et vormiliselt võrdsete liiduvabariikide liit oli ja peab jääma ikkagi kogu oma kompleksis vene valduseks. Kuna see täna nii ei ole, siis tuleb teha jõupingutusi endise olukorra taastamiseks.

Eelkirjeldatud arusaamist on hakanud Venemaal maast-madalast noortele kujundama ka VF Haridusministeerium. Viimase poolt kõrgkooliõppureile soovitatud Aleksandr Panarini koostatud ajalooõpikus öeldakse järgmist: “Venemaa praegune olukord on tunduvalt dramaatilisem ja ähvardavalt mittestabiilsem kui Versailles`s järgsel Saksamaal. Praegune situatsioon erineb 1918. aasta omast sellega, et Venemaale uue Bresti rahu peale sundinud üliriigi kapitulatsiooni pole praegu oodata. Venemaa suveräniteeti ollakse sunnitud taastama aeglasemalt ja raskemat teed pidi”. (Panarin 2000, 223-224).

Eeltoodud lausetest võib otseselt välja lugeda Kremli rahulolematust Vene Föderatsiooni tänaste piiridega, millede laiendamiseks (ilmselt kuni endise NSV Liidu piirideni) peab Venemaa mõtlema välja uued vaevarikad moodused ja riukad. Siinkohal on muidugi selge, et ametlik Moskva ei saa selliseid soove avalikult tänase rahvusvahelise üldsuse ette laiali laotada. Imperiaalsed käitumismallid ei ole tänase rahvusvahelise üldsuse poolt lihtsalt aktsepteeritavad. Siit tulenevalt püüab Kreml esitada Venemaa ambitsioone nõrksõnaliselt vormis ja kaasaegses kõnepruugis. Positiivsete tulemite saavutamiseks on ametlik Moskva taolistesse teoreetilis-metodoloogilistesse ja terminoloogilistesse otsingutesse kaasanud kõrgetasemelised akadeemilised ringkonnad ning vastavaile uurimustele on Kremli ideoloogide poolt antud ette isegi vastavad temaatilised pealkirjad. Tooksime alljärgnevalt ära mõned neist:

- “vene idee” otsingu vajadus;
- “lähivälismaa” teooria edasiarendused;
- venelaste õigus taasühinemisele;
- endiste nõukogude liiduvabariikide suutmatus toimida täisväärtuslike riikidena;

- endiste liiduvabariikide iseseisvuse tuginemine kitsa grupi natsionalistlike liidrite erahuvidele;
- vene keele ja kultuuri kaitsmine;
- vene kaasmaalaste õiguste kaitsmine;
- topeltkodakondsuse idee;
- üleüldine vandenõu Venemaa vastu;
- kolmanda ja neljanda maailmasõja teooriad.

Ent kõrvuti eelloetletud teemadega soovivad Kremli ideoloogid-propagandistid taaslustada ka vanu, vahepeal unustusse vajunud teooriaid ja ideoloogilisi stereotüüpe, mis haakuvad hästi eelloetletud teemadega. “Ülessoojendamist” vajavateks teooriateks on nende arvates sellised teemad nagu:

- Venemaa ja venelaste eriline missioon maailmas;
- Vene ühiskonna eriline vaimsus võrreldes lääne materialismiga;
- panslavism (slavofiilide teooriad);
- euraasia koolkonna teooriad;
- Saksamaa käitumine kahe maailmasõja vahel ja selle analoogiad.

Tõstatades uusi propagandateemasid ja taaslustades vanu temaatikaid, korrutavad tänased Venemaa propagandajuhid häirenoote sellest, et venelased ei saa vaadata enam rahuloluga NSV Liidu endiste sisepiiride tunnustamist, mis jättis 25 miljonit venelast välismaale. Nüüd tahtvat põlisvenelased nii nagu “venekeelne” elanikkond välismaalgi, viimaste emamaaga vaba taasühinemist, mida aga mitmetes riikides ignoreeritavat. Et seda plaani teostada, töötavad vene teadlased nüüd välja vastavaid propagandaargumente ja põhjendusi nii “riigisiseseks” kui “välispidiseks” kasutamiseks. Eesti puhul püütakse neutraliseerida Eesti varasema iseseisvusega ja Eesti okupeerimisega seotud asjaolude käibelolekut Balti probleemide käsitlemisel.

Eriti valusalt reageerib ametlik Moskva mõiste “okupatsioon” kasutamisele. Kuigi see mõiste eeldab suhteliselt lühiajalise relvastatud jõudude aktsiooniga ajutiselt muudetud välisriigi seisundit võrreldes mõistega “anneksioon”, mis eeldab pikaajalist välisriigi riikluse muutmist või selle kadumist, on viimasele reaktsioon Moskva poolt palju pehmem kui mõistele “okupatsioon”. Taoline Venemaa poolne politoloogiliste mõistete Eesti suunaline reaktsioonieristus on ka mõistetav, kui arvestada seda, et okupatsiooni kui ajaloosündmuse tunnistamisest tuleneb vahetult ka Eestisse nõukogude võimu ajal sisse toodud võõrrahvastiku staatuse teisenemine Venemaa jaoks ebasoovitavale pinnale rahvusvahelise õiguse valgusel.

Mida enam aeg läheneb Eesti liitumisele euroatlantiliste struktuuridega, seda enam aktualiseerub Eesti-Vene suhetes ka kahe riigi vaheline piiriküsimus. Koos sellega tõstatus nii Vene massimeedias kui akadeemilises kirjanduses küsimus Eesti poolseist pretensioonidest Venemaa territooriumile. Küttes üles Venemaa üldsuse meeleolud selles küsimuses, lubab Eesti-Vene piiriküsimust uuriv

Kremlil palgatud seltskond juba lähitulevikus leida need lähtekohad, mis lubaks osundada nii Eesti Vabariigi kui tema Venemaa piiri mittelegitiimsusele. See kõik aga näitab, et isegi B. Jeltsini presidentuuri ajal allkirjastatud Eesti-Vene piirialane kokkulepe ja vastavate kaartide parafeerimine ei tähenda Kremlile veel midagi, sest see võib kõne alla tullavaldi ühe võimaliku lähtealusena, millest Venemaa lähtuks piiri lõpliku tunnustamise alaste otsuste vastuvõtmisel. Siit järeldub ka tõsiasi, et Venemaa käsitluse kohaselt on meil tegu kahe ajalooaga: üks on Eesti-Vene piiri kui sellise ajalugu ja teine hoopis piirialaste läbirääkimiste ajalugu. Kuivõrd kahe riigi tarvis on eluliseks probleemiks ikkagi nende riikide vahelise piiri ajalugu, siis on sellest Venemaa asjatundjail välja koorunud järgmised küsimused:

- kas Tartu rahu omab ikka veel juriidilist jõudu;
- kas Eesti astumist NSV Liitu saab pidada okupatsiooniks;
- kas Eesti Vabariik on Eesti NSV õigusjärglane;
- kas Eesti-Vene piir on pika ajalooaga kinnistatud piir või mitte;
- kas Eesti ja Vene Föderatsiooni (või Vene NFSV) vahel 1991. aastal sõlmitud lepingud olid mõlema valitsuse poolt legitiimsed;
- kas NSV Liidu Riiginõukogu poolt aktsepteeritud Eesti isesesvust saab tunnistada legitiimsena.

Nende küsimuste vaagimisel ja analüüsil jõuab Vene pool järeldusele, et Eestis on taastatud riiklus kuid mitte riik. Et sellisele tõlgendusele tuge anda, korrutatakse tõsiasi, et riigi üheks obligatoorseks tunnuseks on kindlalt fikseeritud ja rahvusvaheliselt tunnustatud piiri olemasolu vaatamata sellele, et mõni riik seda vaidlustab. Ent Eesti-Vene piirilepingutega olevat olukord selline, et nende sõlmimine vajavat edasilükkamist kaugemasse tulevikku, kus “aeg ja sündmuste areng selle ise lahendavad”. Teatavasti on Vene pool parafeeritud piirilepingu mitteratifikatsioonist põhjendanud väitega, et Riigiduumas ilmselt lükkab selle tagasi sisepoliitilist olukorda arvestades, kuivõrd üldsus tahab nii ja Riigiduumas saadikud peavad üldsuse hoiakuid arvestama. Taoliste põhjendustega antakse vaid pidepunkte impeeriumimeelseile jõududele Venemaal. Mõistagi on selline põhjendus pigem “riigisiseseks” kui “välispidiseks” kasutamiseks. Rahvusvahelise tasandi jaoks on aga sellise loogika tõestuseks Vene politoloogid välja mõelnud järgmised teesid:

- Tartu rahu on kehtetu, kuna Eesti astus NSV Liitu;
- Eesti NSV Liitu astumine polnud okupatsioon, sest okupatsiooni eeltingimuseks olevat eelnev sõja kuulutamine teisele riigile;
- Punaarmee kohalolek ja sekkumine Eestis toimunud valimistesse polnud agressioon, kuna tollane rahvusvaheline õigus ei keelanud jõuga ähvardamist;
- Eeltoodust tulenevalt oli Eesti Ülemnõukogu legitiimne ja tema “palve” NSV Liitu astumiseks rahva üksmeelse tahte väljendus;

- ENSV on Eesti Vabariigi õigusjärglane ja taasiseseisvunud Eesti Vabariik ENSV õigusjärglane;
- ENSV ja Vene Föderatsiooni (varem Vene NFSV) vaheline piir pole kunagi olnud riikidevaheline piir, vaid riigisisene administratiiv-territoriaalse jaotuse tunnus; Ajaloo poolt tunnustatud piiri Eesti ja Vene Föderatsiooni vahel pole kunagi olnudki;
- 1991. aasta Eesti-Vene leping on osutunud “veaks”, mis kuulub loogikast lähtudes parandamisele;
- 1991. aasta Vene Föderatsiooni ja NSVL Riiginõukogu poolt Balti riikide iseseisvust käsitlevad aktid ei ole legitiimsed, sest Jeltsin tunnustanud seda, milleks tal õigust polnud ja Gorbatšov annetanud selle, milleks tal õigust polnud.

Nende teeside olemuse ja levitamise kohta, aga ka eelpool tõstatatud küsimuste käsitlemise kohta on tollane Venemaa informatsiooniminister Mihhail Lessin öelnud, et tänu vaatlusalusele tehtule on sisemaine propagandatöö Venemaal juba oma peaeesmärgid saavutanud. Edasine suur “töö” (ilmselt eelpool loetletud teeside baasil) seisvat ees Lääne üldsusega. Eesti jaoks tähendas selline Vene ministri ütlus kurnava propagandasõja eskaleerumist, et takistada Venemaal eksisteeriva mõõduka Eesti-toetuse täielikku kadumist olukorras, kus Venemaa tegi maksimumi Eesti diskrediteerimiseks ja Eesti-Vene suhetes olevate probleemide serveerimiseks mitmevärvilise PR-i abil.

Kuigi tänaseks on teada, et eelnimetatud “väliseks” kasutamiseks mõeldud teesid ja neile kaasnevad teised seisukohad on Lääne seisukohalt vähese veenmisjõuga, ei ole Eestil samas õige neid seisukohti ignoreerida. Üks asi on rahvusvahelise üldsuse poolt nähtav poleemika Venemaaga. Hoopis teine asi on Eestis elavate muulaste maailmapildi kujundamine ja reageerimine kõnealustele teesidele. Eriti tuleb siin silmas pidada Eesti suuremates linnades elavaid vene noori ja Ida-Virumaa linnade eliidi ringkondi. Nende jätmine puht-vene infovälja on juba põhjustanud tõsiseid lünki nende Eesti alastes teadmistes.

Nagu on näidanud 2003. aastal meie riiklikus eksamikomisjonis säilitatavate vene koolide ajaloolaste eksamitööde sisulise analüüsi tulemused, ilmnisid tolle analüüsi käigus juhtumid, kus Venemaale piinlikud üldtuntud ajaloolised faktid olid õppuri poolt maha vaikitud või siis serveeritud nõukogulikus garneeringus. Samas on Venemaa välispoliitiline aktiivsus otseselt seotud nõukogude võimu poolt pärandatud elanikkonna kasutamisega oma huvides. Üksnes selle ärakasutamise efektiivsus sõltub esmajoones sellest, millise Eesti-Vene suhete arengustsenaariumi Venemaa parajasti kasutusse välja valib. Nende arengustsenaariumite puhul ei tasuks aga Eestil liigset optimismi ilmutada. Meenutagem vaid mõjuka Vene natsionalistliku kallakuga nädalalehe “Versija” paljukorrutatud leitmotiivi, mis kõlab järgmiselt: “Vene maailm ja vene huvid ei sulgu Vene Föderatsiooni sisse. Kümned miljonid välisvenelased – see on meie jõud ja tugi, lähi- ja kaug-Venemaa”. Selgemat sõnumit Eesti riigile siinse venekeelse elanikkonnaga Moskva poolt plaanitava tegevuse iseloomu ja

eesmärkide kohta pole vist paari lausega võimalik andagi. Niisiis antakse siinsele venekeelsele elanikkonnale selgelt mõista, et oleks tarvis Eesti riiklikke huvisid ignoreerides teenida Venemaad. See aga on näide sellest, mida arvavad Vene infokanalite täide mõjuvälja sattunud Eestimaa venelastest poliitkud tegelikult integreerumisest (täpsemalt öeldes desintegreerumisest) elukohamaa ühiskonda.

Vaadeldes Venemaa poolt Eestile suunatud telekanalite (Pervõi Baltiiski Kanal, REN-TV Estonia, RTR Planeta jt) massikommunikatsioonis kasutatavaid võtteid, näeme, et see hõlmab laias diapasoonis praktiliselt kõiki avaliku arvamuse mõjutamise klassikalisi mooduseid nagu sõnade keel, kujundite keel, märgisüsteemid, stereotüübid, “mustad” ja “helged” müüdid, ajalooline mälu, otsene ja kaudne vale, kangelase kuju loomine jne. Kuna kõnealused telekanalid põliseestlasi oma stuudiosse kutsuda eriti ei armasta, siis eelistab Venemaa ründavaid hinnanguid Eestile anda oma kirjutavas pressis. Siinkohal on otstarbekas jälgida Eesti imidži loomist Venemaa mahukaima informatsioonibaasi Itar-TASS materjalide põhjal aastaist 1991-2000 (kokku 2931 materjali). Venemaa ametlikku poliitikat Eesti suhtes saab sealt hinnata alajaotuse “Uudised võimustruktuuridest” põhjal. Sealt ilmneva saab kokku võtta järgmistesse sõnumitesse:

- USA toetus Eestile;
- Eesti NATO-sse astumise perspektiiv kui Eesti-Vene suhteid torpedeeriv nähtus;
- Eesti poliitika rahvusvähemuste suhtes ei vasta tsiviliseeritud Euroopa standarditele;
- Venemaa sõjaväepensionäre diskrimineeritakse;
- Eesti kehtestas ühepoolsed liikumispirangud piiriäärsetel aladel;
- Eesti on teisel kohal maailmas seal elavate venelaste arvult;
- Diskrimineeritakse sadu tuhandeid inimesi, kelle emakeel on vene keel;
- Puudub edasimineku venekeelse elanikkonna suhtes teostatavas poliitikas;
- Venemaa saadiku ütlused Tartu rahu asjus, mis lõpetas oma toime juba 1940. aastal;
- Eesti kehtestas esimesena viisarežiimi vene kodanikele;
- Eesti presidendi autasud Saksamaa poolel võidelnutele kui fašismiohvrite mälestuse mõnitamine;
- Briti spiooni paljastamine Eestis;
- Eesti välisministri russofoobia;
- Eesti ebaõige positsioon Kosovo küsimuses;
- Vene kõrgete riigiametnike (Jeltsin, Putin, Rogozin, Lužkov jt) poolne tähelepanu juhtimine olukorrale inimõiguste vallas Eestis mitmesugustel kohtumistel Lääne poliitikutega ja rahvusvahelistel foorumitel esinedes.

Kokkuvõttena sellistest aastail 1999-2000 ilmunud materjalidest kuuluvad tublisti üle 90% süüdistava alatooniga või otse Eestit “paljastava” teabe hulka (94 materjali 116-st). Umbes kümmekond materjali on neutraalsed (õnnitustelegrammid, politseialase koostöö valdkonnas kohtumised, Eesti konsulaadi tegevuse laienemine Peterburi piirkonnas). Pea kümmekond materjali väljendavad Eesti liidrite lugupidavat või aupaklikku suhtumist Venemaa tippjuhtidesse ja nende initsiatiividesse. Vaid paaril korral räägitakse Eesti-Vene läbirääkimiskomisjoni Venemaa poolse juhi Valentina Matvijenko arvamusest, et Eesti on parandanud oma suhtumist vene vähemusse. Sellise suunitlusega artiklid või sõnumid Eestist peaks igal juhul sihtauditooriumis kinnistama ettekujutuse, et Venemaa loomulik ülesanne ongi järelvalve Eestis ja teistes Balti riikides toimuva üle, sealsete vigade märkamine ning neist rahvusvahelise üldsuse informeerimine koos vastavate nõudmiste esitamisega süüdlastest Balti riikidele. Mõistagi pole Venemaa kirjutava pressis Eesti peegeldused erinevate ajalehtede lõikes ühesuguse orientatsiooniga ja temaatikaga. Järgnevalt püüaksime lühidalt neist iseloomustada Eesti suuna kajastamise lõikes olulisemaid väljaandeid:

- Komsomolskaja Pravda – informeeriv-neutraalsed ja Eestit halvustavad materjalid;
- Rossiiskaja Gazeta – sihipärane Eesti-vastane propaganda ning nõukogude aja nostalgia;
- Krasnaja Zvezda – artiklid on Eesti suhtes üleolevalt rahulikud, lakoonilised ning ratsionaalselt informeerivad;
- Parlamentskaja Gazeta - laadis “Venemaa on üle kõige” üleolev ning halvustav suhtumine Eestisse;
- Vedomosti – vaid Eestit “paljastavad” artiklid;
- Vremja MN – Eestiga seotud olmetemaatikat lugeja mõjutamiseks kasutatav ajaleht, kelle kirjutistel on selged järeldused ja kerge käsituslaad;
- Trud – artiklite aasiv toon, kust võib leida nii tunnustust kui kriitikat Eestile; Nezavissimaja Gazeta – annab lugemist nii sellele, kel stampmõtlemine Eesti suhtes kui ka sellele, kes tahab Eestist rohkem teada;
- Zavtra – annab mõtteainet vasakpoolset poliitilist mõtet eelistavale lugejale ja kritiseerib üldiselt vähe Eestit, koondades peamise kriitikatule Lääne suurriikidele ja Vene oligarhidele, aga vahetevahel ka Vene poliitilistele liidritele;
- Moscow Times – annab objektiivse pildi Eestist, kuid inglise keelsete materjalidena, mis on põhiliselt suunatud Lääne lugejale;
- Sovetskaja Rossija – üksnes räige kriitika Eesti ja teiste Balti riikide suunas.

Kõigi eelloetletud-iseloomustatud ajalehtede seast ei leia me ühtegi Eesti ja teiste Balti riikide suhtes soodsa üldhäälestusega ajalehte. Meeldivaks erandiks on vaid Moscow Times, ent kuna ta on inglise-keelne, siis on tema mõju tavavenelasele minimaalne ning suunatud hoopis Venemaal viibivale välismaalastele. Kui aga toetuda Moskva etnoloogi N. Suhhovi arvamustele pärast tema poolt 25 Venemaa mõjukama ajalehe Eesti kohta käivate materjalide uurimist, siis on need materjalid kahjuks peaaesjalikult mitteanalüütilised paljastavad tekstid. Sealjuures tuleb kurvastusega nentida, et tähtsaima riikliku väljaande, ametliku “Rossiiskaja Gazeta” materjalid kuuluvad vormilt kõige rägimate ja kõige vähem konstruktiivsete hulka.

Midagi kiitvat ei saa öelda ka Vene spetsialiseeritud perioodika kohta, millised reeglina end tutvustavad kompetentsete autorite poolt avaldatavate teaduslike uurimuste tutvustajatena. Üheks selliseks väljaandeks on “Nezavisimoje Vojennoje Obozrenije”, kelle üheks “teaduslikuks” lemmikteemaks on saanud endiste liiduvabariikide salateenistuste kohta analüütiliste ülevaadete andmine. Kuivõrd “kompetentselt” ja “objektiivselt” iseloomustati seal Eesti Vabariigi salateenistusi, näitab juba kõnealuse väljaande Nr. 29, 1997. aastast kirjutis julgeolekuekspert Rodion Nikolajevi sulest. Seal selgub, et Kaitsepolitsei agentide värbamine toimub põhiliselt Eestis elavaile venelastele külla tulnud Venemaa sugulaste santažeerimise ja siit järgneva sundvärbamise teel. Lisaks sellistele väljamõeldistele teeb hr. Nikolajev oma kirjutises ka mitmeid faktivigu. Nii näiteks mainib ta Eesti sõjaväeluure juhina kapten Rein Ühtegit. Tegelikult oli tollal sellel ametipostil major Riho Ühtegi. Samas on arvatud Eesti luurestruktuuride eriuksuseks EV Päästeameti demineerijate grupp. Ent kirjutise tegelikule eesmärgile paneb punkti selle intrigeeriv pealkiri “V poiskahh natsionalnõhh vragov – spetssluzbõ nagnetajut rusofobiju” (“Rahvuslike vaenlaste otsinguil – eriteenistused õhutavad russofoobiat”). Kõnealune kirjutis kubises sedavõrd paljudest valedest, et ta sai lühidalt ära märgitud isegi Eesti kirjutava pressiga poolt (“Eesti Päevaleht” 12.08.1997 ja “Sõnumileht” 12.08.1997).

On tähelepanuväärne, et eelnevalt iseloomustatud Vene kirjutava pressiga Eesti-suunaline toonaalsus ja rõhuasetused on vaadeldava perioodi, st kümne aasta (1991-2000) jooksul jäänud valdavalt muutumatuks, keskendudes ikka ja jälle venekeelse elanikkonna ahistamisele Eesti võimude poolt, millele kaasneb meie riigi juhtivtegelaste apsude esiletoomine ja võimaluse korral ka nende naeruvääristamine. Samas näidatakse koleerilistena meie eriteenistuste ja kaitsejõudude juhtkonna tegemisi. Sellised aktsentide asetused ei kadunud ega asendunud millegi muuga oluliselt ka pärast võimuvahetust Kremliis, kui 2000. aastal asus presidenditoolile Boriss Jeltsini asemel professionaalne luuraja Vladimir Putin. Võib vaid etteruttavalt öelda, et V. Putini võimuperioodil hakati ka Eestis asuvaile venekeelseile regionaalseile ajalehetoimetustele ette sõötma nõ sihtotstarbelist Kremli poolt ette nähtud propagandainformatsiooni, jäämata propagandasõja pidamisel Eestiga lootma üksnes kaugpropaganda tegemisele Venemaa kirjutava pressiga väljaannete ja telekanalite kaudu. Moskva poolse

propagandasõja koordineerijate poolt valiti välja ka sellise informatsiooni Eestisse kohapeale toojad-tutvustajad, kelledest tuntuimaks on saanud Dmitri Klenski ja Aleksandr Tšaplõgin. Samas on Vene poolse kaugpropaganda pearuuporeiks Eestis kujunenud telekanalid NTV ja RTR. Viimasest on eriti Eesti-vaenulikuks reporteriks saanud Jekaterina Zorina. Kui siinkohal hakata vaatama Venemaa Eesti-vastase propagandasõja topoloogiat kodanliku Eesti ajast ning võrrelda seda tänase Kremli vastavate propagandamehhanismidega, siis on sarnasusjooned koheselt märgatavad, eriti kui tutvuda professor Eero Medijaineni teadusliku artikliga “Orientatsiooniotsingutest Eesti välispoliitikas” ja selle alalõiguga “Propagandasõjast Eesti vastu” (Medijainen 1995) ning Magnus Ilmjärve monograafiaga “Hääletu alistumine” (Ilmjärv 2004). Ent selle juures jääb üles küsimus; mis siis teha meie idanaabri poolt juba perestroika lõpuaastail Aleksandr Nevzorovi kurikuulsa saatega “600 sekundit” alustatud propagandasõjaga Eesti ja teiste Balti riikide vastu? Nagu teatas Eesti Televisiooni 2. juuli 2008. aasta saates “Pealtnägija” maailma üks juhtivamaid infosõja eksperte, Leedsi Ülikooli professor Phil Taylor, on parim kaitse infolaimu vastu rünnak. Seega ei peaks Eesti Kremli poolt meile pidevalt ja pika aja jooksul suunatud infolaimu venekeelse elanikkonna ahistamisest ja natsismi heroiseerimisest vaikimisega kuulama, vaid arendama selle peale adekvaatset ründavat vastupropagandat. Selline tegutsemine oleks pidanud saama ka Venesuunal Eesti üheks välispoliitiliseks käitumisliiniks tulutu “positiivse hõlvamise” asemel.

Vaadeldes nüüd meie politoloogilist “musta kasti” skeemi ja selle tagasisideahelat kui massiivset Venemaalt lähtuvat Eesti-vastast propagandavoogu, siis Norbert Wieneri süsteemiteooria kohaselt saab selline sügava negatiivse tagasisidega süsteem anda Eesti poolse väljundina vaid jäigalt stabiilse negatiivse suhestuse ega suuda genereerida Venemaale midagi uut ning positiivset, kuna puudub vajalik positiivne tagasiside Venemaalt. Ent sellist olukorda ei tuleks vaadelda Eesti seisukohast kui lootusetut. Kirjeldatust etteruttavalt võib öelda, et Venemaa riikliku meedia propagandamõjus elanikkonnale on sealse põhiliselt Kremli-vastase internetse sotsiaalvõrgustiku (Twitter, YouTube, Facebook, Plaxo jt) tegevuse toimel pidevalt vähenenud.

2.6. Eesti-Vene suhted poliitilisel tasandil aastail 2000-2005

2000. aastal, mil Venemaal algas Vladimir Putini presidentuur, formuleeris Vene Föderatsioon end selgelt suurriigina, rõhutades seda pidevalt mõjukais rahvusvahelistes organisatsioonides (ÜRO, OSCE, Euroopa Nõukogu, ASEAN jt). Tollase V. Putini välispoliitilise nõuandja Sergei Karaganovi pealekäimisel, kes eelistas Balti riigid Venemaale tagasi võita nende vaikse majandusliku ülevõituga ja poliitilise surve vähendamisega neile, väljendas Venemaa Balti riikidele suunatud välispoliitika küll soovi sõbralikuks koostööks, kuid seadis selle eeltingimusteks vaid Venemaa ainuhuvid. Samas figureeris Venemaa välis- ja kaitsepoliitikat kujundavais dokumentides ikka endiselt venekeelse

elanikkonna õiguste kaitsmise argument. Küll aga ei pööratud neis dokumentides Balti riikidele suuremat tähelepanu, millest järeldub, et tollel ajal polnud Eesti, Läti ja Leedu Venemaa välispoliitikas prioriteetsed riigid. Ilmselt olid tollase Venemaa juhtkonna ette kerkinud palju tähtsamad probleemid, riigid ja regioonid nagu migratsioonivoogude intensiivistumine Hiinast Primorje krai suunas, Kurilli saarte probleemi taasaktualiseerumine, II sõda Tšetšeenias, paljude riikide konkureeriv huvi naftarikka Kesk-Aasia suunal jne.

Vladimir Putini välispoliitikat, mida paljud eksperdid kogu maailmas on üksmeelselt nimetanud juba algusest peale pragmaatiliseks, iseloomustab Venemaa juhtkonna pidev kuulutamine maailmale, et Venemaal kui suurriigil on omad rahvuslikud huvid, mida ta peab maailmas kõigi tema käsutuses olevate vahenditega kaitsma. Kitsamais Kremli ringkondades teatas V. Putin, et Venemaa huvide keskmes on ja sinna peab jääma integreeruv Euroopa, millest teatas ka Vene ajaleht "Argumentõ i Faktõ" 15.04.2001. Avalikkusele teatas aga V. Putin, et Venemaa üks huvikeskmeid on küll laienev Euroopa Liit, ent kui viimane ei soovi Venemaa pakutavat koostööd, on tal laiu võimalusi arendada Ida-suunalist koostööd. Tegelikult, nagu hiljem on tunnistanud V. Putini tollased nõunikest lähikondlased Sergei Jastržembski ja Sergei Prihodko, vaevas Venemaa riigipead siis kõige enam olukord Tšetšeenias, kust separatistlikud meeleolud levisid hooga Dagestani ja Ingušeetiasse. V. Putini poolt kavandatud FSB ja sisevägede erioperatsioonid neis piirkondades separatistlike meeleolude mahasurumiseks aga kutsusid Läänes esile väga teravad Vene-vastased reaktsioonid, mis Kremlit tõsiselt häirisid. Selliseid reaktsioone tuli ka Eestist, kus isegi Riigikogus oli moodustatud Tšetšeenia iseseisvustaohtluste toetuseks parlamendigrupp.

Ent antud küsimuses saabus Venemaale abi, mida keegi ei osanud maailmas varem ette nähagi. Nimelt 11. septembril 2001. aastal, pärast Al-Quaeda terrorismirunnakuid USA tähtsaile objektidele, kui V. Putin esimese liidrina maailmas toetas G. Bushi, toimus nii Venemaa kui USA välispoliitikas järsk ühesuunaline kursimuutus. Täpsemalt öeldes kutsusid mõlemad suurriigid maailma üles ühisele võitlusele terrorismi ja Al-Quaeda kui selle kehastuse vastu. USA haaras terrorismivastasesse võitlusesse NATO, mis põhjustas Venemaa uudse suhtumise sellesse sõjalisse organisatsiooni. Samas andis USA Kremlile mõista, et see võib saada Läänelt "vabad käed" terrorismivastaseks võitluseks Tšetšeenias. Selline USA "kingitus" Kremlile põhjustas 28. mail 2002. aastal kogunisti NATO-Venemaa nõukogu moodustamise. Taolise terrorismivastase eufooria taustal hakati nii Moskvas kui Washingtonis rääkima isegi Venemaa-USA tihedate partnerlussuhete taastamisest. Selle raames käivitati ka uus koostöövorm "19+1", mis tähendas 19 NATO liikmesriigi koostöösse Venemaa tiheda kaasamise. Taolises olukorras kadus Venemaal huvi ärritada rahvusvahelist üldsust NATO ohtliku Balti-suunalise laienemise pärast. Olles nüüd ise NATO-le tähtis koostööpartner, ei olnud Moskval enam võimalik avalikult Balti riike ähvardada nende NATO-ga ühinemiseks tehtavate ettevalmistuste pärast. Sellegipoolest torpedeeriti Moskvast näiteks Eesti kõiki

soove aktiveerida vastastikku kasulikke majanduskoostööd, millede üheks pidevaks püüdjaks olid Moskva kehtestatud topelttollid Venemaa turgudele suunatud Eesti kaupadele ja mida Eesti pool palus Vene võimudel annuleerida. Kõikvõimalikel kahepoolsetel riiklikel kohtumistel heitsid Vene poole esindajad ka parajal momendil Eesti poolele ette venekeelse elanikkonna ahistamist. Ühest küljest näitas selline käitumine Kremli negatiivse suhtumise jätkumist suhtes Eestiga. Teisalt ei rünnanud Venemaa sellel ajal Eestit ka mingite uute süüdistustega. Kõik see näitas, et tollasel Venemaa juhtkonnal puudus selge Eesti-suunaline välispoliitiline positsioon ning diplomaatilises suhtluses ilmutatud reaktsioonid olid vaid varasema suhtumise inertsilmingud.

Nagu näitab Venemaa Uuringute Balti Keskuse 27. märtsi 2003. aasta analüütiline ettekanne nr 3: "Venemaa välispoliitika rahvusvahelises julgeolekupoliitikas toimuvate muutuste taustal", polnud ka tollel ajal Venemaal eraldi väljatöötatud välispoliitikat Eesti suhtes. Kogu Kremli kujundatud poliitika Balti riikide suunal oli tihedalt seotud Venemaa sisepoliitiliste probleemidega, ent samas oli ta osaks Venemaa Euroopa-poliitikast. Tolle ülevaate autorid leiavad, et suure tõenäosusega jätkab Venemaa Balti riikidega jäika liini, survestades 3 Balti riiki erinevates küsimustes, mis hilisemate sündmuste foonil ka kinnitust leiab.

17. märtsil 2003. aastal avaldas Venemaa internetipõhine uudisteagentuur regnum.ru nõ "Projektikomitee memorandum" pealkirja all "Kas Venemaa valitsus kaitseb efektiivselt oma rahvuslikke huve? Aktiivsete tegevuste vajadus ja potentsiaal Baltikumis". Kõnealune memorandum on tähenduslik, kuna selle autoreiks on Presidendi Administratsiooni juhtivtöötaja Modest Kolerov ja Kremli pikka aega juhtivaks poliitoloogiks olnud Gleb Pavlovski. Venemaa poliitikavaatlejate arvates oli selle memorandumi ajendiks vaidlus Ventspilsa sadama omandiküsimuse üle, mille suhtes ametlikul Moskvil on kogu aeg olnud väga selged huvid. Kõnealuse memorandumi kohaselt on Venemaa sõnastanud oma välispoliitilised prioriteedid Balti regioonis järgmiselt:

- strateegilise kontrolli saavutamine Balti mere ranniku üle selle regiooni juhtiva riigina;
- Venemaa suveräniteedi edasine kindlustamine kogu Kaliningradi oblastis;
- Venemaa transpordisüüanade diversifitseerimine eesmärgiga vabaneda Balti riikide transiidisadamate monopoolsest sõltuvusest;
- Vene diasporaa ja endise NSV Liidu kõigi kodanike poliitiline, õiguslik ja kultuuriline toetamine.

Etteulatavalt ajas võime täna nentida, et kõik eelloetletud punktid on Venemaal realiseerimisel, kusjuures viimati loetletud komponent toimub nii Venemaa enese territooriumil kui ka välisriikides.

Kui eelnevalt olid kõne all memorandumi välispoliitilised huvid Balti regioonis, siis on oluline märkida, et antud dokument puudutab ka Venemaa

sõjalispoliitilist osa selle riigi välispoliitikas Balti suunal. Nimelt on Venemaa välispoliitilised jõupingutused Balti suunal sõjalispoliitilistes küsimustes peasjalikult seotud Euroopa tavarelvastusleppega (CFE). Venemaa positsioon selles küsimuses seisneb selles, et Balti riigid hoiduksid kuni adapteeritud CFE-ga ühinemiseni oma relvajõudude kasvatamisest ning võõrvägede lubamisest oma territooriumile. Venemaa leiab, et läbirääkimised selles vallas võivad alata alles pärast seda, kui adapteeritud CFE on jõustunud ning Balti riigid on esitanud ametliku sooviavalduse sellega liitumiseks. Samas võib Venemaa teha ettepaneku alustada NATO raames Balti riikide osalusel konsultatsioone tavarelvastuse küsimustes veel enne, kui Balti riigid on ametlikult saanud NATO täisliikmeks ning ühinenud CFE-ga. Vastukaaluks võib Venemaa kasutada CFE ratifitseerimise pidurdamist Riigiduumas.

Eeltoodust võib hõlpsasti välja lugeda, et kõnealuses dokumendis on juttu Balti riikide saamisest NATO liikmeiks kui juba loomulikult lähiajal toimuvast asjast. Kuivõrd jutt käib 2003. aasta Venemaa välispoliitilistest nägemustest, kus seda töötasid välja samaaegselt nii Presidendi Administratsioon, VF Välisministeerium, VF Julgeolekunõukogu, parlamendi alam- ja ülemkoja välisasjade komiteed, siis võib nende organite tegevuses märgata suurt eklektikat, mis viitab sellele, et tollel ajal puudus Venemaal konkreetne välispoliitiliste otsuste kujundamise ja vastuvõtmise mehhanism. Samas võis Presidendi Administratsiooni asjakohastest vihjetest välja lugeda, et VF Välisministeeriumi koordineeriv roll taandub V. Putini tahte kohaselt suuresti tehniliste funktsioonide täitmisele, kuna mitmete küsimuste tõstatamiseks ja elluviimiseks puudub sellel ametkonnal piisav poliitiline kaal. Seoses ühise terrorismivastase võitluse väljakuulutamisega said nüüd USA-Venemaa suhted Venemaa välispoliitilise kursi nurgakiviks. Nende suhete märgatav paranemine aga vähendas teatud määral Eesti lobeerimisvõimalusi. Kooskõlas Eesti välispoliitika ekspertide varasemate prognoosidega jätkas Venemaa 2003. aastal, st aasta enne Balti riikide ühinemist euroatlantiliste struktuuridega, Balti riikide suhtes jäika, ent valivat ja eraldavat poliitikat. Kõige pingsam oli Venemaal siis vastasseis Lätiga ja kõige positiivsemad suhted olid Leeduga. Nende vahele jäi Eesti külmalt neutraalsete idasuhetega.

Balti riikide NATO ja Euroopa Liiduga lõimumise eelsel aastal arendas Venemaa nendele riikidele poliitilist survet mitmel suunal:

- a) Euroopa avalikkusele ja parlamentidele püüti Balti riikide poliitikat iseloomustada kui Euroopa vastast, mis hiilgavat üksnes suure ameerikameelsusega.
- b) Venekeelsetele elenikele kodakondsuse andmine tõstatati rahvusvahelisel tasandil. Seda üritati ka kasutada poliitilise kaartina takistamiseks Balti riikide (eriti Läti) kiiret liitumist Euroopa Liiduga.
- c) Anti rahalist ja poliitilist toetust Balti riikide üksikutele poliitikutele (näiteks Viktor Andrejevile Eestist) ja poliitilistele jõududele, kes

tegutsevad vene diasporaa huvides nn viienda kolonnina ning tekitaks Balti riikides sisepoliitilisi pingeid.

Eelkirjeldatud arengute juures ei unustanud Venemaa oma välispoliitilist pealiini: suhteid USA-ga. Need tegid 2003. aastal võnkeid. Esmalt märtsis puhkenud Iraagi sõda halvendas neid suhteid, kuna Venemaa leidis, et sõjaliseks sissetungiks Iraaki oleks USA vajanud ÜRO Julgeolekunõukogu resolutsiooni. Teisalt jälle lubas USA Venemaal teha nn terrorismivastaseid aktsioone Tšetšeenias ning 2004. aasta mais hääletas Venemaa ÜRO Julgeolekunõukogus resolutsioon nr. 1546 poolt, mis legitimeeris USA ja tema liitlastest terrorismivastate vägede viibimise Iraagis. See omakorda parandas Venemaa-USA suhteid. Ent tähtsad polnud üksnes võnked Vene-USA suhetes, vaid ka asjaolu, et nende käigus Venemaa juhtkond praktiliselt väljendas oma uue, USA unipolaarse seisundiga maailmanägemuse tunnustamist ning ühtlasi loobumist multipolaarset maailmanägemust rõhutavast Primakovi doktriinist. Teiste sõnadega öeldult Kremli senine positsioon, et rahvusvaheline sekkumine regionaalsetesse konfliktidesse peab tingimata olema sanktsioneeritud ÜRO poolt, hakkas nüüdsest asenduma USA-le meelepärase visiooniga, mille kohaselt on aktsepteeritav ka olukord, kus USA või Venemaa poolt langetatud sõjalise interventsiooni otsuse kiidab ÜRO heaks *post faktum*. Nagu hilisemates Venemaa arengutes näha võib, kasutab Kreml seda uut olukorda edukalt ära sõjalistes aktsioonides Gruusia territooriumil.

Eelöeldu ei luba samas arvata, et V. Putini režiim sellega oleks loobunud multipolaarsusest absoluutses mõttes. Tõepoolest, Venemaa hakkas tunnustama USA-d unipolaarse liidrina. Ent samas jäi ta nägema multipolaarset printsiipi parima mehhanismina Venemaa suhete arendamisel Euroopa Liiduga. Liidrina püüdis V. Putin juba oma võimu algaastail veenda kaasmaalasi, et Venemaa peab tegema Euroopa Liiduga senisest tihedamat majanduslikku ja tehnilist koostööd. Samas ei ole V. Putin unustanud võimalust arendada multipolaarsest ideoloogiast lähtuvalt Euroopa Liiduga ka poliitilist ning julgeolekualast koostööd. Venemaa on selles kontekstis püüdnud end esitleda omaette poolusena Euroopa poliitikas, mis eeldab seda, et Venemaa roll on seal võrdne Euroopa Liidu rolliga.

Kuivõrd Venemaa otsesteks naabriteks Euroopa Liidus on vaid Soome, Balti riigid ja Poola, siis on Vene-Euroopa Liidu suhete visioonid euoliidu liikmesriigiti vägagi erinevad. See aga teeb Euroopa Liidu ühise Venemaa-suunalise välispoliitika kujundamise ja elluviimise äärmiselt keeruliseks ja on tänaseks viinud välja nn paralleelpoliitikateni, kus üks tasand on Brüsseli-Moskva tasand ja teine Moskva bilateraalsed suhted Euroopa Liidu liikmesriikidega eraldi võetuina. Retrospektiivselt neid suhteid analüüsid võib nentida, et Venemaa on oskuslikult ära kasutanud Euroopa Liidu koostöö nõrku külgi, eriti liikmesriikide erinevusi ja omavahelist konkurentsi. See kõik võimaldab Venemaal mõjutada Euroopa Liidus toimuvaid laienemisejärgseid protsesse. Venemaa püüab piltlikult öeldes silma heita euoliidu suurele nelikule

(Saksamaa, Prantsusmaa, Suurbritannia ja Itaalia) ja sundida neid Euroopa teise pooluse peaosana tunnistama Venemaa spetsiifiliste probleemide, sh Balti riikidega seotud probleemide, olemasolu. Sellist taktikat rakendades võib Venemaa kindel olla, et kui Kremlil tekivad probleemid väikeste liikmesriikidega nagu seda on Eesti, ei sekku Brüssel vaidlustesse Moskvaga. Taolise mehhanismi toimimist näitaski kujukalt 2004. aastal Euroopa Liidu täisliikmeks saanud Eesti välisministri Kristiina Ojulandi pöördumine Saksamaa föderaalkantsler Angela Merkeli poole palvega paluda Brüsselilt tuge Vene-Eesti piirileppe kiiremaks sõlmimiseks. Tollal vastas A. Merkel meie välisministrile, et Brüssel selliste asjadega tegelema ei hakka ning selline asi on puhtalt Eesti-Venemaa bilateraalsete läbirääkimiste teema. Ent vaatame järgnevalt, kuidas kulgesid Eesti-Vene poliitilised kontaktid perioodil 2000-2004 ajani, mil Eesti sai Euroopa Liidu täisliikmeks.

2000. aasta juulis kohtusid valitsustevahelise komisjoni kaasesimehed Mart Laar ja Valentina Matvijenko Peterburis, mille kohta lausus vaid "Õhtuleht" 05.07.2000, et kohtumine ei toonud paranemist kahe riigi jahedaisse suhetesse ning arutluse all olid mõned tehnilised küsimused. 2001. aasta veebruaris kohtus Riigiduumaa väliskomitee esimees Dmitri Rogozin Tallinnas peaminister Mart Laari ja välisminister Toomas Hendrik Ilvesega. Mille üle sellel kohtumisel arutleti, pole üldsusele teada, sest pressi reageering vähemalt Eestis sellele sündmusele puudub. 2001. aasta oktoobris kohtus justiitsminister Märt Rask Moskvaa Venemaa justiitsministri Juri Tšaikaga, millest ajalehtedes oli vaid meie välisministeeriumi lühiteade. Sama aasta novembris kohtus kultuuriministeeriumi asekancler Margus Allikmaa Venemaa asekancler Deniss Moltšanoviga, kus meie välisministeerium teatab pressile, et sel kohtumisel allkirjastati ministeeriumidevaheline kultuurialane koostööprogramm aastateks 2001-2003.

Samas vaimus võime meie ajalehtedest lugeda lühiteateid sellest, et 2002. aasta märtsis kohtus välisminister Kristina Ojuland Svetlogorskis oma Venemaa ametivenna Igor Ivanoviga ja pea samal ajal meie majandusminister Liina Tõnisson Moskvaa Venemaa transpordiministri Sergei Frankiga. Tolle aasta märtsis kohtus Föderatsiooninõukogu väliskomitee esimees Mihhail Margelov meie juhtivoliitikutega Balti-Venemaa Uurimise Keskuse seminaril, millest ei kirjutanud ükski Eesti ajaleht ja mida kirjeldas vaid Venemaa parlamendiajalehe "Parlamentskaja Gazeta" 20.02.2002 number. Ilmselt rääkis Vene tippoliitik seal liiga häid sõnu Eesti kohta, mida meie pressiväljaanded ei tahtnud avaldada. Nimelt annab eelnimetatud Vene ajaleht teada, et hr. Margelov peab Balti riike kui peatseid NATO riike Vene Föderatsiooni piirriikideks, mida tuleb Venemaal reaalsusena arvestada.

Teadu on, et häid sõnu ütles Eesti kohta ka Riigiduumaa asespiiker Irina Hakamada oma 2002. aasta märtsikuisel Tallinna visiidil. Ent ka selle Venemaa tippoliitiku käigust Tallinnasse Eesti ajalehtede kommentaarid puuduvad. Lühiteadet väarisid meie keskajalehtedes peaminister Siim Kallase kohtumine Peterburis oma kolleegi Mihhail Kasjanoviga 2002. aasta juunis ja

asepeaminister Valentina Matvijenko kohtumine Tallinnas novembris 2002. aastal meie poliitiliste liidritega. Üksnes siseminister Ain Seppiku visiit Moskvasse kohtumisele oma ametivenna Boriss Grözloviga leiab pikemat kommenteerimist "Eesti Päevalehe" 12.09.2002 numbris. Antud kirjutisest saame teada, et arutati politseialast koostööd ja kuritegevuse vastast ühisvõitlust ning allkirjastamist ootas koostööprotokoll aastaiks 2003-2004. 2003. aasta veebruaris kohtus majandusminister Liina Tõnisson Moskvas Venemaa asepeaministri Valentina Matvijenkoga, mida kajastas vaid meie kollase ajakirjanduse lipulaev "Õhtuleht" 12.03.2003 numbris. Meie majandusministri samal kuul Tallinnas toimunud kohtumine Venemaa konkurentsipoliitika ministri Ilja Južanoviga aga ei leia mingit kajastamist Eesti pressis. Samad sõnad tuleb lausuda ka Vene Föderatsiooni Tollikomitee esimehe Mihhail Vanini kohtumise kohta Tallinnas rahandusminister Tõnis Paltsi ja Tolliameti peadirektori Aivar Rehega mais 2003. aastal. Lühiteatena tuuakse meie keskajalehtedes ära kultuuriminister Urmas Paeti kohtumine Peterburis oma ametivenna Mihhail Švõdkoiga mais 2003. aastal. Samaviisi talitatakse ka president Arnold Rüütli kohtumisega Peterburis Venemaa presidendi Vladimir Putiniga mais 2003. aastal. Ent taas puuduvad igasugused kommentaarid Venemaa siseminister Boris Grözlovi kohtumisest Eesti ministrite Margus Leivo ja Jaan Õunapuuga Tallinnas 2003. aasta septembris. Üksnes välisminister Kristiina Ojulandi kohtumisest Põris oma vene kolleegi Igor Ivanoviga 2003. aasta juunis räägib pikemalt "Eesti Päevalehe" 12.06.2003 number, teatades ühtlasi, et Eesti-Vene suhetest on kadunud emotsionaalsused ning et kõne all olid Vene sõjaväepensionäride küsimus ja vene keele kasutamise küsimus Eestis. 2003. aasta septembris Tallinnas toimunud president Arnold Rüütli ja peaminister Juhan Partsi kohtumist Venemaa Patriarhi Aleksius II-ga ja teisi Vene kirikupea kohtumisi Eesti liidritega otsustab lõpuks valgustada teine Eesti keskne päevaleht "Postimees" 21.01.2005. numbris. Meie välisministeerium siiski asjakohase operatiivse pressiteate infokanalitele edastab. Analoogiline pressiteade edastatakse ka Venemaa asevälisminister Vladimir Tšizovi kohtumisest Eesti välisministri Kristiina Ojulandi ja meie välisministeeriumi asekancleri Tiina Intelmanniga veebruarist 2004. aastal. Paraku Eesti pressi reageering sellele kohtumisele puudub.

Küllalt lühike, ent sealjuures ammendava informatsiooniga artikkel ilmub "Eesti Päevalehes" 13.04.2004, mis valgustab Riigikogu väliskomisjoni töövisiiti Moskvasse eesotsas Marko Mihkelsoniga. Artiklis näidatakse meie delegatsiooni heatahtlikke algatusi Riigiduuma liikmeile seoses vajadusega Eesti kui NATO ja peatse Euroopa Liidu liikmesriigi ning Venemaa vahel seada sisse senisest palju usalduslikumad sidemed.

Ent hoopis omapärane reaktsioon tuleb Eesti ajalehtedelt 2004. aasta juunis Tallinnas toimunud Läänemeremaade Nõukogu tippkohtumisel aset leidnud Eesti peaministri ebaõnnestunud kontaktivõtukatsed Venemaa peaministri Mihhail Fradkoviga. Kui eestikeelsed ajakirjanikud eesotsas Toomas Sildamiga "Postimehest" ja Enn Soosaarega ajalehest "SIRP" pakkusid sellekohastes

artiklites välja tõenäolisi põhjuseid, miks peaminister Fradkov eelistas Tallinna lähedal paiknevas veekogus kalapüüki kohtumisele Eesti peaministriga, siis Eesti juhtiv venekeelne ajaleht "Vesti Dnja" pidas vajalikuks juhtida lugeja tähelepanu hoopis M. Fradkovi kalavetele sõidul jälitanud väidetavalt kahtlasele autole. Ilmselt oli siin kas tegu venekeelse ajalehe solvumisega, et peaminister M. Fradkov ei soovinud Tallinnas vestelda ühegi kohaliku ajakirjanikuga või olid venekeelsed Eesti ajakirjanikud hoopis uimastatud Eesti äsjaomandatud NATO-liikmelisusest.

Kokkuvõttena kõigest eeltoodust saab vaid nentida Eesti kirjutava pressis äärmist loidust Eesti-Vene poliitiliste tipp-sündmuste kajastamisel aastail 2000-2004 ja seda eriti kahe riigi valitsusliikmete vaheliste kohtumiste osas. Mõnevõrra parem oli olukord kahe riigi parlamendiliikmete vaheliste kohtumiste kajastamisel. Ilmselt mängis siin suurt rolli nii Riigikogu pressiteenistuse aktiivne töö kui ka parlamendi väliskomisjoni esimehe Marko Mihkelsoni eelnev pikaajaline ajakirjanikutöö. Eesti-Vene tippaseme kohtumised hakkasid Eesti keskajakirjanduses piisavat kajastust leidma alles 2005. aastast alates, kui Eesti oli juba liitunud euroatlantiliste struktuuridega ning aktuaalseks muutus Eesti-Vene piirilepingu allakirjutamine ja ratifitseerimine. Ent ka siis veel ilmutas Eesti oma "positiivse hõlvamise" vaimus lipitsevat taktikat Venemaa ees, deklareerides peaminister A. Ansipi suu läbi Riigikogule, et erinevalt teistest Balti riikidest pole Eestil kavas nõuda Venemaalt kompensatsiooni okupatsiooniga tekitatud kahjude eest. Venemaal olid siis läbi presidendivalimised, kus V. Putin sai mandaadi oma teisele presidentuurile ning koos sellega stabiliseerus Idanaabri sisepoliitiline olukord. Eesti ajakirjandus püüdis siis igakülgset valgustada president Arnold Rüütli visiiti 2005. aasta jaanuaris Moskvasse, võtmaks vastu kiriklikku autasu Patriarh Aleksius II-lt. Visiidi valgustamist tegi veelgi atraktiivsemaks selle visiidi käigus toimunud Eesti riigipea "juhuslik" kohtumine president Vladimir Putiniga. Tolle visiidi kirjeldamisel kujutati Venemaa kirikupead kui suurt Eestile heategijat ja mõjusat Eesti-Vene suhete parandajat ning olulist V. Putini mõjutajat.

Ent küsigem siin, kas see oli siis ka õnnestunud ja õige Aleksius II kohta antud iseloomustus? Siinkohal tuleb käesolevate ridade kirjutajal meelde üks tema 2001. aasta sügisene komandering Moskvasse, kus sai meie välispoliitika kõõgipoleel olijate huvides kohtunud ka oma vanade nõukogude ajast tuttavate tegelastega ülevenemaalise ühiskondlik-poliitilise ühingu "Rodina" juhtkonnast, kes juhtumisi olid ühtlasi lähedased president V. Putinile ja tema lähiringile. Sellise taaskohtumise käigus sai ka vesteldud tollel ajal kõrgel ametipostil olnud ühe "Rodina" juhtivpersooniga, kes siinkirjutajaga kõneldu kontekstis soovis jääda anonüümseks. Sellest jutuajamisest on selgelt meeles kaasvestleja öeldud järgmine fragment: "Kui siin ennist oli juttu Moskvale alluvast Eesti Õigeusu Kirikust ja selle tülist Eesti võimudega, siis oma süükoorem selles lasub ka meie Patriarh Aleksius II-l. Ta on siin oma jonnakuse ja paindumatuses saanud tõeliseks õnnetuseks kogu Kremlile. Olen olnud varemalt Tallinnas mõne korra ja mäletan teda ajast kui ta oli Teil metropoliit. Siis oli ta palju leplikuma

loomuga kui nüüd. Praegu ta aina nõuab ja käsutab, et talle antaks kirikutööks üha rohkem raha. Riik on ta süsteemi firmad niigi maksudest vabastanud ja nende firmade kattevarjus laiutab nüüd kriminaalne element. Aleksiusu isu on lõputu. Seepärast kutsus president Putin teda korrale ja vaoshoitusele. Õige pole aga Aleksius II arvamus, et leigus Eesti-Vene suhetes tuleneks suuresti Moskva Õigeusu Kiriku tülist Eesti võimudega. Selle leiguse peapõhjuseks on ikkagi Eesti suur soov olla NATO täisliige”. Niisiis hoopis teine pilt Venemaa kirikupeast, kui seda on edastatud Eesti ajakirjanduse kaudu.

On üpris selge, et ebaadekvaatne informatsioon Eesti ja Venemaa võtmeisikutest ning nende tegemistest võib vaid kahjustada nende riikide vahelisi suhteid. Ilmselt on Eesti ajakirjanike poolt edastatud väärinfo Venemaast ja tema võtmeisikuist suuresti tahtmatu iseloomuga ja peamiselt pinnapealsete uuringute või valesti ette söödetud infomaterjali, st halvasti informeeritud allikate kasutamise tulemus. Milliseid Venemaa võtmefigure, organisatsioone ja Venemaaga seotud ajaloosündmusi kajastati Eesti keskseis ajalehtedes 2005. aasta I poolaastal enim ja kui palju, näitas kujukalt oma asjakohases bakalaureusetöös Tartu Ülikooli tollane üliõpilane Tiina Jurjeva. Vastavad koondtulemused on toodud ära ka käesoleva väitekirja lisis 3 toodud tabelleis, mis näitab kujukalt meie Venemaa-suunal tollel ajal töötanud ajakirjanike naiivseid ettekujutusi ja nende vähest informeeritust Venemaa välispoliitika kõõgipooldest (Jurjeva 2006). Sealt saadud tulemustest teeb käesoleva väitekirja autor kurva järelduse, et meie suuremad ajalehed ei valgustanud siis ühtki korda Venemaa Balti-suunalise välispoliitika peaarhitektide Sergei Karaganovi, Sergei Prihodko, Igor Jurgensi jt plaane ning tegemisi. Palju on selles süüd ka meie Moskva suursaatkonna personali komplekteerimise poliitikal – õigemini öeldes selle puudumisel, nagu väljendusid antud küsimuses käesoleva väitekirja autorile suursaadikud Tiit Matsulevitš ja Mart Helme. Kui ikka saatkonnas pole analüütikuid ja majanduse asjatundjaid, pole ka võimalik Kremli soove ja püüdlusi ära arvata ning Venemaa tegemistest adekvaatset pilti anda. Samas on Venemaa infoallikate edastatud informatsioon Eestist ja eestlastest valdavalt sihilik-propagandistlik desinformatsioon, mida kasutatakse infosõjas Eesti vastu. Seetõttu on mõtet Venemaalt tõest informatsiooni ammutada vaid kas isiklike kõrgkontaktide, Venemaale akrediteeritud välisajakirjanike ja diplomaatide või Vene poliitilise opositsiooni juhtfigureide kaudu.

2.7. Eesti-Vene piirilepingute allkirjastamine Moskvast ja sellele järgnenud sündmused

10. mail 2005. aastal korraldas president Vladimir Putin Moskvast pressikonverentsi, kus kuulutas kohalolijatele Eestit puudutava ja teda kui riiki solvava uudise. Nimelt ütles ta seal järgmist: “Ma leian, et 1918. aastal Bresti rahu tulemusel sõlmiti Venemaa ja Saksamaa vahel leping ja Venemaa andis faktiliselt osa oma alasiid Saksamaa kontrolli alla. Sellega sai alguse praegune

Eesti riiklus. Aga 1939. aastal sõlmiti Venemaa ja Saksamaa vahel teine leping ja Saksamaa andis Venemaale need territooriumid tagasi. 1939. aastal läksid need NSV Liidu koosseisu”. Kohe seejärel lausus Putin solvatud Eesti tarvis rahustavalt, et “Venemaa on valmis siiski piirilepinguid Eesti ja Lätiga alla kirjutama, kui Läti ei esita sisu poolest idiootseid territoriaalseid nõudeid”. Nii valgustab toda pressikonverentsi “Komsomolskaja Pravda” 11.05.2005 number. Tõenäoliselt andis president Putin sellega kohalviibijaile märku, et Eesti on Kremli jaoks nüüd paremas kirjas kui Läti ja et Eesti on oma “idiootseist nõudmistest” juba ammu loobunud.

Kui valus selliseid ütlemissi taas lugeda-korrata pole, tuleb siin suures osas Putini poolt vihjatuga nõustuda. Tartu rahulepingu Eestile olulistest sätetest sundis NSV Liidu diktaator J. Stalin Eestit taganema juba 1940. aastail, mida omapoolsete Moskvale järeleandmistega (nõ Venemaa positiivse hõlvamise raames) süvendasid veelgi 1990. aastate keskpaigast alates Eesti ministrid Andres Tarand, Tiit Vähi, Siim Kallas, Juhan Parts ja teised. Selle kõige tulemusel hakkas Tartu rahulepingule “selga kasvama” mitmesuguseid nii Veneku kui Eesti poolseid tõlgendusi, mis lähevad rahvusvahelise õiguse mitmete sätetega vastuollu. Neid ebakõlasid seoses Tartu rahulepinguga on põhjalikumalt uurinud rahvusvahelise õiguse professor Lauri Mälksoo (Mälksoo 2005). Oma “Eesti Päevalehe” 02.07.2005 numbri artiklis “Tartu rahuleping: kehtiv või kehtetu?” on Lauri Mälksoo jaganud Tartu rahulepingu kehtivuse tinglikult kolme faasi: I. Faas – 1920-1940, mis kestis kuni Eesti okupeerimise ja annekteerimiseni NSV Liidu poolt. Selle perioodi Tartu rahulepingu kehtivus on väljaspool igasugust kahtlust. II.Faas – 1940-1990 keskpaik, mis kestis kuni Eesti valitsuse (sealjuures põhiseadusvastase) otsuseni tunnustada uue piirilepingu sõlmimisega Venemaa poolt 1944/45 ühepoolset muudetud stalinlikku ENSV piiri. III.Faas – 1990 keskpaik – 2005, mille alguspunktiks oli Eesti valitsuse rahva seljataga tehtud põhiseadusvastane otsus tunnustada NSV Liidu *fait accompli*’d ja loobuda Tartu rahulepingus sätestatud piiride tagasinõudmisest A. Tarandi eestvõttel ja mille parafeerisid välisministrid Siim Kallas ja Jevgeni Primakov 1996. aastal Petroskois oma allkirjadega. See faas kestis kuni uue piirilepingu allkirjastamiseni Eesti ja Venemaa välisministrite poolt Moskvas 2005. aastal (Mälksoo 02.07.2005).

Et Eesti poolne piirilepinguga seonduv järeleandmiste jada jätkus, siis on Lauri Mälksoo kolmele faasile sobilik lisada juurde ka IV.Faas, mis algab kõnealuse piirilepingu allkirjastamisest Moskvas Kremli 18. mail 2005. aastal välisministrite Urmas Paeti ja Sergei Lavrovi poolt ning jätkus selle ratifitseerimisega Riigikogus 20. juunil 2005. aastal. Ratifitseerimisprotseduurile eelnesid mõned asjakohased Riigikogu istungid, millede käiku varjati hoolikalt üldsuse eest. Alles hiljem, kui üldsusele võimaldati ligipääs piirilepinguid käsitlevatele protokollidele, sai selgeks, kui hoolimatult olid rahva volitatud esindajad suhtunud meie riigi terviklikusesse ja Tartu rahulepingusse üldse. Hämmastavaks osutus ka asjaolu, et piiriküsimustes ei teinud meie võimaldrik

pikkade aastate jooksul mingit koostööd Lätiga, kellel olid täpselt samad probleemid.

Riigikogu istungite vastavad protokollid näitavad, et Eesti valitsus polnud enne piirilepingu allkirjutamist isegi teadlik, millises staadiumis Läti oma piiriläbirääkimistega oli. Mitmed piiriläbirääkimistega seotud dokumendid on pikaks ajaperioodiks kogunisti salastatud. Tundub, et meie piiriläbirääkijad olid üsnagi tugevalt Moskva poolelt mõjutatavad, kuna viimase esindajad hämmastava rahuga hiljem oma ajakirjanduses (aga ka käesolevate ridade autorile) selgitasid, et neil õnnestus suurema kärata Eesti läbirääkijad blokeerida Läti kolleegidest. Siinkohal tuleb tahtmatult meenutada fakti, et Eesti läbirääkijate delegatsiooni hulgas oli ka tänane riigireetur ja Venemaa superspioon Herman Simm. Et Urmas Paeti poolt Kremli antud allkirjast piirilepingule oli vaja rahvale ka midagi head pajatada, siis hakkas reformierakondlastele aeg-ajalt kiidulaulu laulev "Postimees" koheselt "häid uudiseid" avaldama. Selle ajalehe 18. mai 2005. aasta numbris teatatakse, et Venemaa välisminister Sergei Lavrov olevat Moskvast kinnitanud ajakirjanikele, et otsus Eesti Vabariigi presidendi ametiraha tagastamiseks on nüüd tehtud. Samas ajalehenumbris teatatakse ka, et Euroopa Komisjoni välissuhetega tegelev volinik Benita Ferrero-Waldner on kiitnud Eesti-Venemaa piirileppe sõlmimist ning on avaldanud lootust, et ka Läti ja Venemaa vahel lähiajal selline piirileppe sõlmitakse.

Ilmselt polnud ei meie Urmas Paet, tema tegemisi kajastanud ajakirjanikud ega Brüsseli volinik B. Ferrero-Waldner kursis VF Välisministeeriumi tegelike hoiakutega Eesti ja Läti suhtes, mida väljendas kõige ehedamal kujul VF Välisministeeriumi infobülletään "Soobšeniija Ministerstva Inostrannõh Del Rossiiskoi Federatsii" ("Vene Föderatsiooni Välisministeeriumi Teadaanded"). Juba 2004. aasta 5. jaanuari kõnealune bülletään ründab räigelt Lätit, et see püüdvat II Maailmasõja ajalugu endale soodsas valguses ümber kirjutada ning üritavat läbi viia sellist haridusreformi, mis heitvat vene keele täiesti üle parda. Sama bülletääni 18. detsembri 2003. aasta numbris on aga ära toodud rahvusvaheliste organisatsioonide poolt Eestile esitatud pretensioonide loetelu rahvusvähemuste õiguste vallas. Kõnealuse bülletääni 5. märtsi 2004. aasta number aga ilmus pealkirja all "Venekeelse elanikkonna olukorrast Baltimaades", kus püüti Eestit ja Lätit näidata tunduvalt halvemas valguses kui Leedut. Samas kritiseeriti Eesti valitsust, et see ahistavat venelastest sõjaväepensionäre ja ei laskvat Kirde-Eestis enamuses elavaid venelasi oma ametiasju ajada vene keeles. Tolle bülletääni numbri lõpuosas sai oma "sahmaka" ka president A. Rüütel, kes olevat rahumeeli heaks kiitnud parlamendi poolt välismaalaste kohta käivasse seadusesse hiljuti sisse viidud antidemokraatlikud muudatused. Taolisel Vene poole loodud ebasõbralikul taustal jääb tavainimesele ilmselt mõisematuks Eesti juhtkonna tormamine kahe naaberriigi vahelise piirilepingu sõlmimiseks.

Ei saa muidugi öelda, et rahvas oleks seda Eestimaa piiristamist-sahkerdamist kõrgete ametikandjate poolt rahumeeli pealt vaadanud. 16. juunil 2005. aastal

toimus uue Eesti-Vene piirilepingu ratifitseerimise vastane meelevaldus Toompeal, mille korraldajad olid Eesti Demokraatlik Rahvuslike Jõudude Koostöökoda (EDRJK) ja kultuuriselts Hirvepark. Selle käigus astusid üles sõnavõttudega nii Tallinna Memento juht Leo Õispuu, näitleja-kirjanik Merle Jääger, Seto Kongressi esindaja Ilmar Vananurm, IRL rahvuslaste ühenduse esindaja Tarmo Kruusimägi, Soomepoiste Pärimusühingu juhatuse liige Henn Põlluaas ja paljud teised. Lisaks sellele tegi ERDJK pöördumise Riigikogule, milles öeldi et Eesti Põhiseaduse paragrahv 123 määrab, et Eesti ei sõlmi välislepinguid, mis on vastuolus Eesti Põhiseadusega. Uus piirileping seda aga kahtlematult oli. Nii olid Riigikogu need liikmed, kes valmistusid uue piirilepingu poolt hääletama, juba eelnevalt häälestatud Eesti Vabariigi Põhiseadust rikkuma. Ent valitsusele, Riigikogule ja presidendile saabus ka hulgaliselt tavakodanike pöördumisi, milles nõuti uue piirilepingu tühistamist ja Tartu rahulepingul põhineva riigipiiri juurde jäämist.

Paraku Eesti juhtkond rahva häält kuulda ei võtnud. President Lennart Meri tegi 19. mail 2005. aastal omapärase avalduse, kus kinnitas, et "...piiriläbirääkimistel mõlemad pooled (st Eesti ja Venemaa) pidid teineteisele lähenema...". (Meri 19.05.2005). See pidanuks kinnitama rahulolematutele eestlastele, et justkui ka Vene pool tegi piirileppe osas läbirääkimiste käigus Eestile järeleandmisi. Paraku on kõik asjakohased infomaterjalid näidanud, et järeleandmisi tegi siin ühepoolselt vaid Eesti pool. Sellisele arusaamisele andis kinnitust juba 20. mai 2005. aasta Venemaa välisministri Sergei Lavrovi tehtud üleolev avaldus, milles lausa nõuti, et Eesti Riigikogu peab piirileppe ratifitseerima tingimusteta, esimesena ja ilma mingisuguste lisadeklaratsioonideta. Selle ultimaatumi stiilis avalduse tõi ära ka "Äripäev" 20.05.2005. Saatuse ironiana lubas tole avaldusega tutvunud välisminister Urmas Paet kohe telefoni teel S. Lavrovile, et mingit Riigikogu deklaratsiooni piirileppele ei lisandu. Ent vastupidiselt järeleandlikule Urmas Paetile nõudis avalduse peale vihastunud IRL-i parlamendirühm eesotsas Mart Laariga nüüd Tartu rahulepingule viitava preambula lisamist piirilepingu ratifitseerimisseadusele. Seda ka parlament tegi. Praktiliselt samal ajal kuulutas president Arnold Rüütel piirilepingu tõrgeteta välja, arvestamata seda, et ta ise oli omal ajal kuulutanud välja ka Tartu Rahu piiri edasikestmise kui ainuvõimaliku. Kõige eelkirjeldatud arengute "krooniks" sai aga president Vladimir Putini 23. mai 2005. aasta avaldus ajalehe "Komsomolskaja Pravda" ajakirjanikele, kus ta teatab, et Venemaa ei hakka iialgi pidama läbirääkimisi mingite territoriaalnõudmiste platvormil. Venemaa riigipea nimetas mõnede Baltimaade poliitikute katseid Venemaale territoriaalseid pretensioone esitada "jampsiks" ning tunnistas, et piiriläbirääkimistel Eestiga said vastavad lepped siiski allkirjastatud, ehkki läbirääkimised ise kestsid kaua ja kulgesid raskelt. Sellest teavitas Eesti üldsust ka "Postimees" 24.05.2005.

Taolises ultimatiivses olukorras ja enneolematu astmes Venemaale allaheitlikust tabas aga ootamatult fiasko, kuna 27. juunil 2005. aastal kuulutas VF Välisministeerium, et soovib allkirjade tagasivõtmist piirilepingutelt ja

alustada uusi piiriläbirääkimisi mingeid territoriaalseid järeleandmisi tegemata. See noodivormis dokument teatas, et Venemaa kavatseb alustada riigisiseseid protseduure vabastamaks end kohustustest, mis tulenevad Eestiga sõlmitud piirilepingutest ja alustada Tallinnaga uusi läbirääkimisi. Niisiis soovis Moskva kuulutada 10 aastaga formeeritud piirilepingud Eestiga olematuks. Vene tippoliitikud hakkasid üksteise järel väitma, et ratifitseerimisseadusele lisatud preambulas figureerivad sõnad “agressioon” ja “okupatsiooniaastakümned” võimaldavad tulevikus Eestil esitada Venemaale territoriaalseid nõudmisi ja kompensatsioonisummasid. Pärast mõningast Moskva vaikimist tuli sealt 6. septembril 2005. aastal Eestile ametlik noot, kus teatati Venemaa allkirjade tagasivõtmist Eestiga sõlmitud piirilepetelt. Seega soovis Venemaa justkui ise taganeda lepingust, mille vastaseid samme oli Eesti Venemaa arvates astunud. (Made 2005).

Kõnealusest Moskva käigu kummalisusest olid üllatunud paljud Eesti politoloogid. Tartu Ülikooli politoloogi Karmo Tüüri hinnangul tegi Venemaa uuelts piirilepingult allkirja tagasivõtmisega käigu, mida rahvusvahelise õiguse mõttes justkui teha ei saaks. Karmo Tüüri nägemuse kohaselt võib protsessi peatada või denonsseerida juba vastu võetud otsust. Ent lõplikult kinnitamata (st Vene poole poolt) leppelt allkirja tagasi võtta ei saa. Vormiliselt võiks Vene pool kuulutada omaenda allkirja või leppe õigustühiseks, teatab “Eesti Päevalehe” 24.12.2005 numbris Hannes Krause oma artiklis “Moskvaga piirilepingute tegemine tähendab pidevat kõielkõndi”. Paraku, nagu teame, midagi sellist pole juhtunud. Ilmselt näitab see seda, et Kremlil on tulevikus plaanis mingid uued käigud ja pressingud Eesti vastu. Ent nii mõnigi politoloog on arvanud, et selline Moskva käik peab lihtsalt sisepoliitiliselt demonstreerima Kremli põhimõttekindlust Eesti-suguste ebasõbralike riikidega käitumisel. Ebasõbralikuks oli aga president V. Putinil põhjust Eestit tituleerida igal juhul. Sattus ju samale ajaperioodile kahe riigi vahelise piirilepingu allakirjutamisega ka 60 aasta möödumist Suurest Isamaasõjast tähistavate juubeliürituste voor Moskvas, kuhu olid kutsutud ka Balti riikide riigipead ning kuhu president Arnold Rüütel keeldus minemast. Enamik Eesti erakondi suhtus meie riigipea sellisesse otsusesse täie mõistmise ning toetusega. Vaid Soome politoloogiaprofessor Jarmo Virmavirta kurdab “Postimehe” 18.05.2005 veergudel oma artiklis “On aeg sõdida ja aeg leppida”, et “mis on Eestil järgmiseks plaanis, kui Rüütel ei ole praegu nõus seisma Punasel väljakul isegi koos Saksa liidukantsleriga”. Soome professor hurjutab Eesti tippoliitikuid, et need on asjatult pikka aega välispoliitikas toetunud just USA-le. Ta leiab, et samas Eesti ja Leedu tahtlik distantseerumine Moskvast paneb president Bushi Balti riikide urinat Moskvas naeratuskampaniaga tasakaalustama ning jõuab lõppjärel dusele, et Eestil on aeg leida endale uued ja konkreetsed välispoliitilised eesmärgid, et mitte kaduda turumajanduslikus maailmas diplomaatiliselt kaardilt.

Eesti juhtkonna ebaõnnestunud katsed sõlmida ning jõustada suure Idanaabriga kiirelt piirileping pingestasid Eesti-Vene halvapoolseid suhteid

veelgi. Lisaks sellele hoogustas see Eesti erakondade vahelist polariseerumist suhtumises Venemaasse. Tekkisid mitmed Reformierakonna ja IRL-i vahelised jagelused, kus oravaparteilased süüdistasid laarlast, et need olevat oma preambulaga lasknud põhja suure ettevalmistustöö kahe riigi vahelise piirilepingu lõplikuks ratifitseerimiseks ja jõustamiseks. Ka andis selline olukord Moskvale lisaargumente, et süüdistada Eestit üksmeele puudumises sõbralike suhete loomisel Venemaaga. Kuna enam polnud võimalik takistada Eesti liitumist NATO ja Euroopa Liiduga, mille tulemusena Kreml oli sunnitud isegi topelttollid Eesti kaupadelt annuleerima, siis hakkas ametlik Moskva oma propagandamasinaga taas mängima Eesti suunas vanu leitmotiive venekeelse elanikkonna ahistamisest, sõjaväepensionäride kimbutamisest ja fašismi heroiseerimisest Eestis. Taoline propaganda kandis oma esimesi vilju nn 9. mai Võidupüha tähistamise üritustel Eestis venekeelse elanikkonna poolt.

Juba 9. mail 2006. aastal tähistasid mõned venelaste rühmad (vene noorte nn patriootlik organisatsioon "Notšnoi Dozor" /"Õine Vahtkond"/, Vene Kultuurikeskuse sõjaveteranide sektsioon jt) seda tähtpäeva erilise bravuuri ja viinavõtmise taustal Tallinnas Tõnismäel nn Pronkssõduri (nõukogude ajast pärit nimega "Tallinna vabastajate monument") mälestussamba ees. Kiruti eestlastest "fašiste", venelasi ahistavat Eesti valitsust ja kogu Venemaad vihkavat Eesti riiki. Endine internats ja ENSV Ülemnõukogu liige Vladimir Lebedev rebis Pronkssõduri vastase piketi korraldanud rahvuslase Jüri Bõhmi käest Eesti lipu, mida Lebedevi mõttekaaslased kohe rüvetama hakkasid. Eesti korralvalvurid vaatasid seda ülimalt passiivsusega pealt, ehkki tegu oli riigivaenuliku manifestatsiooniga. Eesti juhtkond pidas toimunut käputäie venelastest huligaanide tembuks, mis kahe riigi vaheliste suhete taustal ei vääri riigi poolelt erilist sanktsioonidega reageerimist. Selline Eesti poole vaoshoitus pani aga Moskva veelgi energilisemalt Eesti vastu tegutsema. Eesti raamatupoodide ja turukioskite lettidele hakkas ilmuma Venemaal trükitud raamatuid, kus laimati nii Eesti riiki kui tema julgeolekuorganeid muude Venemaa "vaenlaste" hulgas.

Tüüpiliseks näiteks on siin Mihhail N. Petrovi sulest 2005. aasta lõpul ilmunud raamat "Riigipöörete mehhanismid", kus kõrvuti kindral Pinocheti režiimi ning Aasia ja Aafrika sõjaväehuntade tegevuse iseloomustamisega on ära toodud ka tänase Eesti julgeolekuorganite ja nende tegevuse lühiiseloostus. Viimaste puhul rõhutab autor, et Eesti julgeolekustruktuuride juhid on palju mõjukamad kui poliitilised juhid ning nad võivad vajadusel üsna kergel käel Eestis poliitilist võimustruktuuri muuta (Petrov 2005, 43-47). Nii viisi anti venekeelsele elanikkonnale Eestis märku, et tänane mitmeparteiline riigivõim püsib seal noateral ja mõningaid asjaolusid arvestades on seda üsnagi kergelt võimalik muuta. Taolised ilmingud panid omakorda tegutsema nii Eesti rahvuslased, Riigikogu fraktsioonid kui ka eesti- ja venekeelse press. Oli Pronkssõduri monumendi dispuutide tulle valasid juba 10. mail 2006. aastal rahvuslased Tiit Madisson ja Jüri Liim, kes tegid üleskutse Pronkssõduri monument senisest asukohast kõrvaldada. Seda kavatsust kommenteerides teatas Jüri Liim juba samal päeval Eesti Televisiooni saatele "Aktuaalne kaamera", et

ta annab peaminister Ansipile täpselt ühe aasta monumendi kõrvaldamiseks ja lubas, et kui siis see monument veel seisab, selle õhku lasta. Kõik see küttis kirgi edasi ning Pronkssõduri monumendi ümber hakkas rulluma propagandasõda ja diskussioon monumendi teisaldamise-mitteteisaldamise küsimuses. Eesti rahvuslased hakkasid selle käigus meelde tuletama 2. septembril 2004. aastal Lihula ausamba variserlikku õist teisaldamist punase kraana abil peaminister Juhan Partsi käsul ja siseminister Margus Leivo juhtimisel, kus ausamba teisaldamise vastaseid peletasid eemale politseijõud pipragaasi ja kumminuiadega. Meenutati ka 7. juulil 2004. aastal "Õhtulehes" ilmunud riigikogulase ja IRL-i Tallinna piirkonna juhi Andres Herkeli kriitilist artiklit "Lihula õppetunnid". Viimases kirjutas A. Herkel, et valitsus läks Lihula monumenti maha võtma vargapoisi kombel pimeduse varjus rahvast gaasi ja kumminuiadega laiali ajades. Riigikogulane Herkel süüdistab artiklis Eesti poliitikaeliiti, et see pole isegi suvatsenud rajada Tallinnasse Vabaduse väljakule vabadusesammast. Kõikide selliste seisukohtade klaarimiseks korraldati ümarlaudu, ent nende diskussioonid lõppesid konkreetsete tulemusteta.

Eesti kahekeelne press tegi Pronkssõduri monumendist enesele peateema. Professor Tiit Made hinnangul ilmus ainuüksi 2006. aastal lühikese aja jooksul üle 1300 artikli, arvamuse ja kirjutise kõnealusel teemal (Made 2007, 548). Eesti sotsiaalteadlased võisid seepeale konstateerida, et eestlaste ja venelaste suhtumine kõnealuse monumendi teisaldamisse on täiesti vastandlik ning Pronkssõdur kui mälestusmärk ei sobi kesklinna. Sealjuures väitis venekeelne press ("Den za Dnjom", "Vesti dnja" jt), et eestlaste soov monumenti teisaldada on natsionalistlik. Noor vene põlvkond Eestis soovivat endale saada aktiivseid sümboleid, millega end samastada. Samas olevat Eesti riik jätnud laokile neile ajaloolise tõe selgitamise.

Tuginedes 28. mai 2010. aasta "Eesti Päevalehe" teatele, et alles 27. mail 2010. aastal toimus Tallinna õpetajate majas kauaoodatud ajalooline sündmus, kus tähistati taasiseseisvunud Eesti esimese kohaliku venekeelse aabitsa trükist ilmumist, tulebki tunnistada eeltoodud kriitika vähemalt osalist õigsust. Erinevalt varem kasutusel olnud aabitsaist, kus Eesti vene lapsed pidid lugema jutukesi punakomandör Budjonnõi kangelastegudest ning fragmente Vladimir Lenini elust, lähtusid alles nüüd kõnesoleva Valentina Vindi "Azbuka" jutud-illustratsioonid kohalikust ainesest. Paraku annab eeltoodud sündmuski kinnitust tõsistele vajakajäämistele töös venekeelse elanikkonnaga Eesti riigi poolelt.

Palju oli venekeelses pressis juttu ka etnilisest võõristusest eestlaste ja mitte-eestlaste vahel, mis eksisteeris juba kaua aega enne Pronkssõduri monumendi problemaatika esilekerkimist ja mis seetõttu ilmselt jätkub veel kaugemas tulevikuski. Nenditi, et Eestimaa venelased ei tunneta end venelastena nagu need rahvuskaaslased, kes elavad Venemaal. Sealjuures ei tunne sellised venelased olevat end ka eestlased, kuna Eesti ühiskond pole neid oma rüppe vastu võtnud. Jõuti kurvastavale järeldusele, et isegi Eesti passi omamine ei aita selliseid Eestimaa venelasi end Eesti kodanikena tunda. Ka leiti, et viimase 15 aasta jooksul Eesti riigi saadud suured rahvusvahelised finantstoetused pole suutnud

kindlustada venekeelse elanikkonna piisavat integreerumist ning assimileerumist Eestis. Leiti, et integratsiooniprotsessi takistavad väärhinnangud, mille puhul osa venelasi peab eestlasi endiselt fašistideks ja osa eestlasi siinseid venelasi okupantideks. Taolised veendumused ja arusaamad on kahjuks meie ühiskonnas sügavalt juurdunud. Sellest lahtisaamiseks on sotsiaalteadlased ühe tingimusena pidanud kahe riigi juhtkonna tõelist tahet eestikeelse ja venekeelse kogukonna lähendamiseks. Paraku pole sellist tahet näha olnud pikki aastaid ei Eesti ega Venemaa juhtkondade poolt. Selliste suhtumiste taustal oli Pronkssõduri monumendiga seonduvate arengute üheks paratamatuks väljundiks nn pronksiöö sündmused 2007. aasta aprillis.

2.8. 2007. aasta aprillirahutused Eestis ja nende järelkajad ning mõjud Eesti-Vene suhetele

2007. aasta kevadel alustas Andrus Ansip oma teist valitsusperioodi, ent sedakorda Keskerakonnaga koaleerumise asemel hoopis liidus IRL-i ja sotsiaaldemokraatidega. Kuna koalitsiooni tsentrumiks ja valitsuse peakujundajaks oli Reformierakond, siis alustas A. Ansip selle liidrina kohe ka ühe oma valimislubaduse, st Pronkssõduri monumendi teisaldamist ette valmistama. Selleks oli Reformierakonna juhtkond juba ka varem mõningaid ettevalmistusi teinud. Nimelt oli Riigikogu eelmine koosseis Reformierakonna initsiatiivil juba 10. jaanuaril 2007. aastal vastu võtnud sõjahaudade kaitse seaduse ning 15. veebruaril 2007. aastal keelatud rajatiste kõrvaldamise seaduse. Need õigusaktid olid hädatarvilikud tugeva juriidilise ja propagandistliku aluse loomiseks, et eemaldada suuremate komplikatsioonideta ebameeldiv mälestusmärk.

Keelatud rajatiste seaduse kohaselt tulnuks Pronkssõduri monument teisaldada 30 päeva jooksul selle jõustumisest. President Toomas Hendrik Ilves jättis paraku selle seaduse välja kuulutamata, põhjendades seda seaduseelnõus olevate mõnede sätete põhiseadusega vastuolus oleku tõttu, eelkõige aga võimude lahususe põhimõttega. Tema otsust toetas palavalt Pronkssõduri monumendi teisaldamist vastustav Keskerakond eesotsas selle liidri Edgar Savisaarega. Venemaa juhtivpoliitikud ja Eesti kohalikud vene poliitikud said suurepäraselt aru, mida nende seaduste vastuvõtmine sisuliselt tähendab. Pronkssõduri kaitsjad tõlgendasid neid õigusakte kui rünnakut monumendi ja Suures Isamaasõjas hukkunute mälestuse eksponeerimise vastu. Venemaa saatkond Tallinnas ja sinne Idanaabri luurevõrk koos oma “viienda kolonniga” said hästi aru, et Pronkssõduri monumendi teisaldamine oleks neilt võtnud ära väga hea koha Tallinna südalinnas, kus oleks saanud eriti ähvardavas plaanis oma kohalolekut demonstreerida. Vene ideoloogia demonstreerimise teised paigad nagu Nevski katedraal Toompeal või Vene Kultuurikeskus reisisadama läheduses selliseid võimalusi kaugeltki ei pakkunud. Seetõttu alustasid need jõud energiliselt ettevalmistusi monumendi kaitsmiseks. Esmalt moodustati nn antifašistlik komitee monumendi kaitseks ja laiendati organisatsiooni “Õine

Vahtkond” tegevust, viies ta kontakti analoogilise Kremli noorteorganisatsiooniga “Naši”. Seejärel sekkusid protsessi ka VF Presidendi Administratsioon, Riigiduuma ja teised Venemaa riiklikud institutsioonid.

Oma diplomaatilise korrektsuse minetas Vene Föderatsiooni suursaatkond Tallinnas, kes asus otsustavalt juhtima monumendi kaitsjaid, sekkudes nii jõhkralt teise riigi siseasjadesse. Nii käivitati laialdane rahvusvaheline Eesti-vastane kampaania. Üksnes Riigiduuma asespiiker Vladimir Žirinovski ütles Riigiduuma saadikuile selgesõnaliselt, et “...eestlased ei teisalda sõduri mälestusmärki. Nad teisaldavad NSV Liidu sümbolit. Nad ei leppinud sellega, et olid 50 aastat NSV Liidu koosseisus. Neid küüditati, lasti maha, neilt võeti vara ära, neid piinati. Seepärast nad ei tahagi, et kesklinnas seisaks mingi nõukogude sümbol. Me peame aru saama, et paljudes maailma riikides on nõukogude sümbolid keelatud.” Ent selline mõtteavaldus oli Venemaa juhtkonnast nagu hüüdjaja hääl kõrbest.

Samas püüdis Venemaa välisminister Sergei Lavrov kõikjal rahvusvahelistel kohtumistel anda teada, et Nõukogude sõdurite säilmete ümbermatmine Eestis ja Pronkssõduri monumendi teisaldamine võib mõjutada negatiivselt kogu Euroopas valitsevat olukorda ning innustada teisigi riike Eesti eeskujule järgnema. Tema mõtteavaldusi võimendasid veelgi tollane I asepeaminister Sergei Ivanov, Moskva linnapea Juri Lužkov ja teised Venemaa juhtivpoliitikud. Samas ei pööranud Venemaa liidrid mingit tähelepanu asjaolule, et Venemaal endas oli juba käivitunud Suures Isamaasõjas hukkunute mälestamiseks püstitatud monumentide teisaldamine. Septembris 2006 hävitasid miilits ja Stavropoli linnavõimud ööpimeduse katte all 30-meetri kõrguse Suure Isamaasõja kangelastele pühendatud monumendi. Aprillis 2007 hävitati Moskva äärelinnas Himkis sõjas hukkunud Nõukogude lenduritele pühendatud mälestusmärk. 2007. aasta kevadel demonteeriti Sotšis punaarmeelestele pühendatud mälestusmärk “Punane ratsanik”. Seda näidete rida võiks veel pikalt jätkata. Ent Venemaa juhtkonnal oli vaja taas rahvusvahelisele üldsusele näidata, et Itta laienenud uus NATO-riik Eesti on neile üdini vaenulik kasvõi Pronkssõduri monumendi teisaldamise näite kaudu ja tema taltsutamiseks tuleb Eesti uuesti haarata Venemaa mõjusfääri.

Oli selge, et kuna kumbagi riigi juhtidel polnud tahtmist tekkinud probleemide lahendamiseks käivitada demokraatlikult kulgevat dispuuti, siis pidi vältimatult küpsev kokkupõrge Eestis elava kahe kogukonna vahel varsti ülepingete maandamiseks lahvanduma mingi radikaalselt kulgeva suursündmuse kaudu, milleks oli suure tõenäosusega saamas probleemidepundar Pronkssõduri monumendiga seondult. 20. aprillil 2007. aastal külastas Vene Föderatsiooni suursaadik Nikolai Uspenski Tallinnas tegutsevat Euroakadeemiat (tollal nimetuse all Euroülikool), kus kohtus sealsete juhtivate õppejõududega. Selle kohtumise käigus küsis käesolevate ridade autor hr. Uspenskilt, et milliseid tagajärgi võiks enesega kaasa tuua Pronkssõduri monumendi teisaldamine läheneva nõukogudeaegse Võidupüha künnisel suursaadiku hinnangul. Vastusena ütles hr. Uspenski, et ilmselt hakkavad siis teie rahvuslikud

mälestusmärgid ka teisalduma ja seda võib-olla klaasikirina saatel. Sellist Delfi oraakli läbinägelikkust saab loomulikult põhjendada vaid Vene Föderatsiooni suursaatkonna töötajate eelneva informeeritusega ning osalusega ettevalmistuslikes üritustes peatselt käivitunud pronksiööde sündmustes.

Kõnealused sündmused käivitusid 26. aprillil 2007. aastal, kui varahommikul kaeti Tõnismäel suure telgiga haudade võimalik asukoht alates trollipeatusepoolsest küljest kuni Pronkssõdurini välja. Sellise võttega olid objektid, millele meeleavaldajad kavatsesid oma rahutustes peamise panuse teha, ühtäkki silma alt kadunud. Taoline valitsuse pettetrikk ärritas ja vihastas hingepõhjani Pronkssõduri monumendi kaitsjaid, eriti aga “Õist Vahtkonda” ja nende suunajaid Vene Föderatsiooni suursaatkonnast, kes leidsid nüüd, et väljaastumistega ei saa enam venitada. Ka valitsusel oli selge, et tuleb energiliselt tegutseda. Pronkssõduri monument piirati metalltaraga ja omad positsioonid võtsid sisse politseipatrullid. Viimastele toodi juurde täiendust sadade politseinike näol ka teistest Eesti regioonidest. Konfliktide ennetamiseks käskis valitsus koheselt alustada kaevetöid. Samas kutsuti kõiki erakondi koonduma valitsuse ja tema tegevuskavade ümber, mida kõik erakonnad peale Keskerakonna tegidki. Viimane põhjendas oma passiivsust neutraliteedi ilmutamise vajadusega kahe kogukonna vahel. Ent oli selge, et erakond, kellel on koostöölepe Kremli võimuparteiga “Ühtne Venemaa”, ei saa enam mingit neutraliteeti ilmutada vaid peab õigustama Pronkssõduri mitteteisaldamist.

26. aprilli õhtupoolikul hakkasid Tõnismäele kogunema vene keelt kõnelevad inimesed. Nende põhimassi moodustas end agressiivselt ülal pidav ligi 2000 pealine venelaste seltskond. Sellest, mis taoline suures osas alkoholiuimas inimmass korda saatis ja kuidas selle tegevust Eesti korrakaitsejõud maha surusid, on värvikalt kirjeldanud oma raamatus “Alasi ja haamri vahel” professor Tiit Made, visuaalselt aga näidanud üldsusele ka Eesti telekanalid. Resümeerigem, et nende sündmuste tulemusel ligi 300 isikut arreteriti. Vigastatuid oli 57 inimest, nendest 13 politseinikku. Kokku lõhuti māratsuste käigus 99 objekti, kusjuures otseste kahjude summaks kalkuleeriti 20 miljonit krooni. Nagu hiljem selgus, ületasid kogukahjud selle summa tunduvalt (Made 2007, 550-554).

27. aprilli öösel kell 00.35 kogunes valitsuse kriisikomisjon, kus otsustati koheselt alustada Pronkssõduri monumendi teisaldamist. Mõne tunniga oli Aljošaks ristitud Pronkssõdur lahti monteeritud ja ära viidud Tallinna sõjaväekalmistule. Selline asjade pööre tuli kui halb välk selgest taevast VF suursaatkonnale ja Venemaa juhtkonnale. Riigiduuma juhtkond nõudis esimese ehmatusena Eesti valitsuse laialisaatmist ja Eesti riigiga diplomaatiliste suhete katkestamist. Ent Kreml pani Riigiduuma juhtide suud peagi lukku, sest diplomaatiliste suhete katkestamine oleks pannud Venemaa laialdase luurevõrgu Eestis äärmiselt raskesse olukorda koos oma sinise kaasmaalaskonnaga ja sealt kasvatatud “viienda kolonniga”. Otsustati aktsioonid Eestis lõpetada ning

jätkata Eesti-vastaseid tegevusi hoopis Moskvas Kremli noorteorganisatsiooni "Naši" abil, keda juhendas selle Eesti haru juht Mark Sirõk.

Našistide abiga blokeeriti Eesti saatkond Moskvas, takistades niiviisi diplomaatide korralist tööd. Valjuhäälditest röögiti Eesti-vastaseid loosungeid ja ähvardati Eesti saatkond kogunisti demonteerida ning Eesti suursaadik Marina Kaljurand Moskvas välja saata. Viimast üritati isegi füüsiliselt rünnata, kui see tõttas pressikonverentsile. Kui juba selliste aktsioonidega oli viga saanud Rootsi suursaadik, sai neist arenguist hing täis Lääne mõjukail liidritel. Kui NATO peasekretär ja USA Riigisekretär olid asjakohased kõned teinud president V. Putinile, kutsuti našistid koheselt aktsioonidelt ära ja Eesti vastased poliitilised rünnakud hakkasid vaibuma.

Ametliku Moskva õhutusel (S. Ivanov, S. Lavrov jt) kutsuti siiski Venemaa ettevõtjaid Eesti kaupu ja teenuseid boikoteerima. Sellist Eesti vastasele kaubandusboikotile kutsumist ei saanud jällegi taluda Euroopa Liit, kes tollase eesistujamaa Saksamaa liidri Angela Merkeli ja Euroopa Parlamendi juhtkonna näol tegid Venemaad hoiatavad avaldused. Peagi hakkas Eestile toetusavaldusi saabuma seoses Pronkssõduri monumendi teisaldamisega ka teistelt euroliidu riikidelt nagu Soomest, Poolast, Tšehhi Vabariigist, Lätist, Leedust ja mujalt. Selle peale ei osanud Venemaa liidrid enam muud kosta, kui deklareerisid, et kahjuks on NATO ja Euroopa Liit asunud kaitsma fašismi edendamist Eestis ning soovivad ajaloo ümberkirjutamist. Pronkssõduri teisaldamist vastustasid üksnes Simon Wiesenthali keskuse direktor Efraim Zuroff ja endine Saksamaa föderaalkantsler Gerhard Schröder, kes mõlemad sõltusid oma sissetulekutega suuremal või vähemal määral Venemaast. Kahemõttelise avalduse pronksiöö teemal tegi Norra välisminister Jonas Gahr Store, kes ei suutnud toimunut ilmselt adekvaatselt hinnata.

Tagasivaates neid sündmusi hinnates saab kindlalt väita, et Pronkssõduri monumendi operatiivne teisaldamine lõi Vene Föderatsiooni Tallinna saatkonna ja selle suunatud meeleavaldajate ideoloogilise baasi segi. Et Pronkssõduri monumenti kui meeleavalduse keskset objekti enam traditsioonilises kohas äkitselt ei paiknenud, otsustasid meeleavaldajad 28. aprilli öösel korraldada suure vihaga lausvandaalitsemise. Rünnati poode, kioske, kultuuriobjekte ja valati värviga üle Anton Hansen Tammsaare mälestusmärk. Kokku lõhuti ligi 50 hoone aknad. Ent väiksemaid rahutusi korraldati ka Jõhvis, Kohtla-Järvel, Kiviõlis ja Tapal, mis kõik üsna kiiresti vaibusid. Hoopis märkimisväärsem oli Venemaalt lähtunud küberrünnak EV Valitsuse, Reformierakonna ja mitmete ametiasutuste veebilehtede vastu. Need rünnakud vaibusid alles pärast 9. maid, kui Moskvas olid läbi Võidupüha üritused. Varsti pärast seda tõstatas Eesti ja NATO küberkaitse vajadused NATO kaitseministrite kohtumisel üles meie kaitseminister Jaak Aaviksoo. Selle tulemusel asutati hiljem Tallinnasse küberrünnakute uurimise ja tõrje keskus. Teatud inertsist ja oma viha maandamise soovist püüdis mõnikümmend Öise Vahtkonna liiget ja nende toetajat oma protesti väljendada ka veel 30. aprillil ja 1. mail Tallinnas nimme aeglaselt autodega sõites ning helisignaale pikalt tuututades. Kuna nad niiviisi

takistasid liiklust, sekkus asja liikluspolitsei, kes huligaanitsejad korrale kutsus ning neid trahvis. Pärast seda “riigikukutamise katsed” lõppesid täielikult.

9. mail käis juba osa “riigikukutajatest” taltsaste nägudega Pronkssõduri monumendi ette sõjaväekalmistule lilli viimas. Viimast käis uudistamas ja uurimas (kas äkki pole Pronksmees vahepeal tükeldatud ning inetult kokku lapitud) ka Riigiduumade delegatsioon endise FSB ülema Nikolai Kovaljovi tegelikul juhtimisel. Nad olid Tallinnas sõjakad, nõudes isegi Andrus Ansipi valitsuse tagasiastumist, ent soovitud saavutamata läksid nad Moskvasse tagasi veelgi vihasematena. Selle tulemusel deklareeris Venemaa suursaadik Euroopa Liidu juures Vladimir Tšizov, et Eesti peab juhtunu tõttu Venemaa ees vabandama. Vastasel korral jahenevat Venemaa ja Euroopa Liidu suhted. Brüssel seda ähvardust õnneks tõsiselt ei võtnud ning Eesti loomulikult Moskva ees vabandama ei hakanud. Välisminister Urmas Paet isegi rõhutas oma asjakohases kommentaaris, et kui keegi üldse siin vabandama peab, siis on see vaid Venemaa nii meie saatkonna piiramise, suursaadiku ründamise, küberrünnaku ja levitatud räigete valede tõttu.

Toimunud sündmuste järel hakkas nii Eesti kui Venemaa press pronksiööde sündmuste järelkajadena andma neile hinnanguid ja ka tavalugejate arvamusi. See näitas Andrus Ansipi ja tema juhitava Reformierakonna populaarsuse järsku kasvu Eestis. Samas kiruti Edgar Savisaart ja tema juhivat Keskerakonda kui Moskva sabarakku, kes olevat nimme distantseerunud mässajate vastasest võitlusest. Interneti kaudu koguti isegi mitukümmend tuhat allkirja, nõudmaks E. Savisaare tagasiastumist linnapea ametist. Venemaa pressis aga olid loomulikult vastupidised arvamused. Ansipit nimetati nii fašistiks, Venemaa suureks vaenlaseks kui Eestit hukutavaks liidriks. Samas kiideti Eesti vasakjõude eesotsas Keskerakonnaga aruka Vene-suunalise poliitika arendamise eest. Ilmusid ka mõned Eestit ja teisi Balti riike kiruvad raamatud. Tüüpilise üllitisena võib siin ära tuua Mihhail Krõsini raamatu “Balti fašism”, kus vähemalt pool raamatu mahtu on pühendatud väidetavalt Eestis märatsenud fašistide ja metsavendade kuritegudele, natsionalistlikule vastupanuliikumisele aastail 1944-1952 ja Eesti tänaste liidrite fašismilembusele. Mõistagi ei unustata sellises raamatus ära Lihulasse 2004. aastal püstitatud nn SS-sõduri mälestussammast ja analoogilisi mälestussambaid Sinimägedes ning Mehikoormas, mis püstitati aastail 2005 ja 2006, rääkimata juba pronksiööde sündmustest 2007. aastal. Tollest raamatust tuleneb võlts propagandistlik järeldus, nagu oleks baltlastel otse sünnipärane kaldumus fašismile ning nagu poleks neis riikides nõukogulikku küüditamise- ja terrorilaineid olnudki, mis tegelikult tõukasid eestlasi sakslaste relvadega võitlema Punaarmee vastu (Krõsin 2007).

2008. aasta alguses ilmus aga nii Moskvas kui ka Eestis müügile venekeelne raamat pealkirjaga “Eriteenistuste entsüklopeedia”, kus eri peatükke on kirjutanud erinevad autorid. Eestit tutvustav osa kannab seal pealkirja “Eesti: James Bondi Balti sõbrad”, kusjuures peamine allikaviide on tehtud Igor Savitšile ja tema 2002. aastal Moskvas ilmunud raamatule “Salajase sõja

rinnakul: välismaiste eriteenistuste ajaloo leheküljed”. Tolles raamatus on Eesti eriteenistuste kohta nii valet kui laimu. Eesti kohta käiva osa algul tutvustatud 4 Eesti eriteenistuse hulgas leiab lugeja lisaks Kaitsepolitseile ja sõjaväeluurele (Kaitsejõudude Peastaabi II osakond) ka olematud EV Välisministeeriumi Teabeteenistuse ja Riigikantselei Teabeteenistuse. Sellele desinformatsioonile aga järgneb tähelepanek, et kuni 1. märtsini 2001. aastal olevat kõik Eesti eriteenistused tegutsenud ebaseaduslikult vastava õigusbaasi puudumise tõttu (Savitš, Degtjarev, *et al* 2008, 292). Sama raamatu allpealkirja all “Tallinn Moskva vastu” saab aga lugeja teada, et 1996. aasta aprillis Eestist välja saadetud diplomaat Sergei Andrejev olevat sattunud Eesti eriteenistuste räige provokatsiooni ohvriks, kus söödana olevat kasutatud Riigikogu nõunik-reetur Tõnu Randlat. Viimane olevat töötanud otseselt KaPo (Kaitsepolitsei amet) asedirektori Mati Eriku juhtimise all ning viinud tubli Venemaa diplomaadi luurelõksu. Ka kirub raamat Eesti võime (eriti välisministeeriumi) 2000. aastal ja 2004. aastal Eestist välja saadetud Venemaa diplomaatide (kokku 4 diplomaati) pärast, kes polevat midagi kurja teinud. Pikemalt räägib raamat Ville Sonnist, kes olevat üheaegselt töötanud nii Eesti sõjaväeluure juhile Riho Ühtegile kui Kaitsepolitseile agendinime “Hendriks” all. Viimane olevat pidanud Pihkvas oma tutvusi kasutades R. Ühtegile välja selgitama, kas Johannes Kert, Raul Luks, Ants Laaneots ja Toivo Treimaa ikka töötasid varem KGB-le ning hiljem FSB-le või GRU-le (Savitš, Degtjarev, *et al* 2008, 309). Oma kriitikanooled saab raamatus kauaaegne EV Kaitsepolitsei ameti juht Jüri Pihl, kes ENSV KGB usaldusisikuna olevat rida aastaid tublit tööd teinud Tallinna “Inturisti” hotellides vargustega võitlemise jaoskonna ülemana, ent nüüd poolt vahetanult ei tahtvat enam sellest kusagil rääkida. Raamatu Eestit puudutavas lõpuosas nendivad autorid, et alates 1. jaanuarist 2005. aastast on Eestis järsult suurendatud summasid “organitele”. Samas aga leiavad kirjutajad, et Eestis olevat kaadriluurajatest suur põud.

Kirjeldatud raamatud annavad tunnistust sellest, et pärast enda korraldatud vandalistlikke väljaastumisi Tallinnas ja mujal ei sobi Venemaal hakata taas Eestit süüdistama venekeelse elanikkonna ahistamises. Küll kulub siis Moskva propagandistidel universaalse “ründerelvana” ära tembeldada eestlasi taas fašistideks ja fašismi heroiseerijaiks. Moskvale soodsaid riigipöördeid või valitsusvahetusi takistavaid Eesti eriteenistusi näidatakse aga naiivseid agente kasutavate ja Venemaa diplomaate robustselt kohtlevate luureorganitena, kes sageli täitvat üksnes Suurbritannia ja USA luurete tellimusi. Siinkohal väärib märkimist “Kaitsepolitsei aastaraamat 2007” koostajate poolt ilmutatud otsekohesus ja objektiivsus, kes märkides ära pronksiöö sündmustega seotud Venemaa Tallinna suursaatkonna töötajate nimed, rõhutasid samas, et Vene Föderatsiooni välisluureteenistuse SVR otsest osalemist neis sündmustes ei täheldatud. Samas tekitab tänases tavaeestlases üllatust ning imestust president Toomas Hendrik Ilvese 2010. aastal tehtud otsus autasustada Vene Föderatsiooni lahkuvat suursaadikut Eestis Nikolai Uspenskit meie riigi kõrgeima autasuga, milleks on Maarjamaa Risti I järk. Kas tõesti oma asukohamaal 2007. aastal

rahatusi julgustanud ja toetanud ning saatkonnatöötajate eest üldvastutust kandev suursaadik pidi nüüd “Venemaa positiivse hõlvamise poliitika” hoovuses Vene võimudele taaskord meeldivuslikkust demonstreeriva aktsiooni käigus saama nii kõrgelt pärjatud?

Ent pronksiööd ei sünnitanud üksnes venekeelseid Eestit süüdistava sisuga raamatuid ja Eesti tippoliitikute üllatuslikke järelreaktsioone. Palju asjakohaseid ja sealjuures konstruktiivseid kirjutisi hakkas pronksiööde järel ilmuma eestikeelsesesse pressi. Juba 4. mai 2007. aasta ajalehes “SIRP” kirjutab Valle-Sten Maiste artikli “Kuidas mitte muutuda nendesarnaseks”. Seal teeb meie lugupeetud kultuuriideoloog huvipakkuva järelduse, et Lihula monumendil, Sakala Keskusel ja Pronkssõduri monumendi teisaldamisel on olemas ühisosa. Kõik need objektid võeti ju oma esialgseist asukohtadest maha valitsuse otsustega ja sealjuures rahvalt nõu küsimata pimeduse varjus. Härra Maiste tõstatab siin õigustatud küsimuse, et kas tõesti ei olnud meil võimalik selliseid teisaldusi viisakamalt ning valutumalt teha? Kas me oleme siin Eestimaal hakanud võimudel lubama sama robustselt tegutseda nagu Kreml on harjunud Venemaal pikki aastaid toimetama? Ent mõni eestikeelne artikkel tunneb lausa siinseile venelastele kaasa. Nii kirjutab “Postimehes” 04.05.2007 Aime Jõgi oma artiklis “Tallinna pronksiöö tegi vene noorte hingele haiget”, et Tartu vene noored lausa kartvat, et nüüd on eestlaste ja venelaste suhted pikaks ajaks katki.

Hoopis kriitiliselt suhtusid aga valitsuse tegevusse pronksiöödel Tallinnas keskerakondlased oma XI kongressil 25. augustil 2007. aastal Tallinnas Estonia kontserdisaalis. Pikema kõnega esines seal teemal “Pronksiöö majanduslik, sotsiaalne ja demokraatlik kahjum” erakonna esimees Edgar Savisaar. Oma avalausetes nimetas E. Savisaar seal valitsuse tegutsemist pronksiöödel propagandistlikuks mulliks, kes maalis rahvale asjast primitiivse süllogismi. Valitsus toiminud valesti juba Lihula monumendiga. Nüüd Pronkssõduri monumendiga olevat seda viga korratud. Ent seekord kandvat Eesti riik ka suuri ainelisi kahjusid. E. Savisaare hinnangul pidi töökoha koheselt kaotama 5000 transiidi vallas töötajat. 2007. aasta mais olevat Tallinna sadamaid läbinud juba 15% vähem reisijaid. Tagasilööke olevat tulemas ka eksportivailt majandusharudelt. Peaminister Ansip olevat teinud suure teene Kremlile oma pronksiöödega, kui võrd Venemaa vajanud just siis valimiste eel uut ohtlikku välisvaenlast, kelleks olevat nüüd saanud Eesti. (<http://www.keskerakond.ee/era/kond/xi-kongress/edgar-savisaare-ettekanne>, 02.12.2007).

Kriitilisi artikleid pronksiööde sündmuste kohta kirjutasid hiljem veel ajaloolane Rein Ruutsoo, politoloog Tõnis Saarts, keele- ja kirjandusteadlane Martin Ehala ning mitmed teised tuntud vabariigi teadlased. (Ruutsoo 05.01.2009; Saarts 2008, 105-110; Ehala 2008, 93-104). Kõigi nende kriitilistes vaadetes sisaldus objektiivset tõde, mida püüdis lühidalt kokku võtta Jyväskylä Ülikooli ajaloo professor ja Tartu Ülikooli audoktor Seppo Zetterberg ajalehes “SIRP” 01.08.2008 ilmunud artiklis “Kas Eesti riik oli aprillis 2007 kurt ja pime?” Oma artikli sissejuhatavas osas tõdeb professor Zetterberg, et 2007. aasta aprillisündmused käivitasid eestivenelaste positsiooni ja integratsiooni

õnnestumise, eestlaste ja venelaste erineva ajalootõlgenduse ning monumentide poliitilise ja sümbolise tähenduse üle ägeda arutelu ja analüüsi. Professor Zetterberg annab siin suure tunnustuse Martin Ehala artiklile “Venekeelse põlisvähemuse sünd”, kus põrustatakse vaeväide, justkui näidanuks pronksiöö Eestis integratsiooni läbikukkumist. Juba 1995. aastal pidas eesti keele oskust vajalikuks 82% venekeelsest elanikkonnast ning kasvas eesti keele oskajate hulk. Eesti kodakondsuse väärtustamine tõusis järsult. Professor Zetterberg toob siin välja Martin Ehala artikli kandva mõtte, mille kohaselt 2004. aastal Eesti ühinemine NATO ja Euroopa Liiduga ning Lihula monumendi teisaldamine löid üheskoos konteksti, mille taustal arenesid identiteedipoliitikas uued suundumused. Tekkis konflikt rahvusradikaalide ja mitteestlaste vahel, kus rahvusradikaalid tundsid muret etnilise identiteedi nõrgenemise pärast. Venekeelne elanikkond aga klammerdus Pronkssõduri ümber.

Sündmused Lihula monumendiga panid keema nii rahvusradikaalsed eestlased kui vene marurahvuslased. Ehk nagu ütleb M.Ehala oma artiklis, “Lihula sammas sai seega ajendiks sammas-samba-vastu-retoorika tekkimisele”. Siit edasi sai ajas üha suurema rolli enesele Pronkssõdur kui venekeelse identiteedi looja, mida aga rahvusradikaalsed eestlased üha suurema kirega püüdsid nüüd kõrvaldada. Seppo Zetterberg peab õigustatult siin vajalikuks, et selle Martin Ehala värskeile uurimustele toetuva asjalikult kiretu artikliga tutvusid ka välismaalased, näiteks soomlased. Professor Zetterberg avaldab ka tunnustust Tõnis Saartsi artiklile “Pronksiöö”. Ta tunnustab Saartsi nägemust, et “poliitiline eliit on haaratud meil rohkem minevikutontidega sõja pidamisest kui uute startegiliste sihtide seadmisest”. Ent täiesti õigustatult juhib S. Zetterberg T. Saartsi tähelepanu tema nägemuse vaid osalisele õigsusele. Näitab ju viimaste aastate ja ka praegune Vene propagandasõda, kui tähtis osa on Eestis ka “minevikutontidel”. Seppo Zetterberg toob oma artiklis ära ka professor Rein Ruutsoo olulised tähelepanekud. Viimane on oma artiklis “Järeleaitav demokraatia Eestis: saavutused ja väljavaated” kritiseerinud laarlikke reformaatoreid, kes heites vana eliiti kõrvale stiilis “plats puhtaks”, tõid võimule need, kel polnud ühiskonna kui sotsiaalse organismi kogemust. Viimaste ülistatud šokiteraapia aga pühkis minema inimesi koos nende sotsiaalse kapitaliga. Kui sellised juhtimistuhinas inimesed nüüd soovisid “taastatud riiki” selle jäigas mõttes, siis see takistas nende keskendumist uuendustele, mida demokraatlik maailm vahepeal oli läbinud. Ei saanud ju Ruutsoo sõnade kohaselt 1991. aastal jätkata enam sealt, kuhu jääd aastail 1939-1940. Nüüd oli viimane aeg “hüpata juba uude kaasaegsesse sõiduvahendisse”, et riigiga edasi minna (Zetterberg 01.08.2008).

Nagu eeltoodud näidetestki selgub, on Eesti valitsevad ringkonnad nii pronksiööde eel kui ajal mitmeis asjus valesti toimunud või siis mitmeid olulisi asjaolusid jätnud arvesse võtmata. Seda huvitavam on lugeda Tiit Made raamatust “Alasi ja haamri vahel”, et “ehkki peaminister Andrus Ansip nimetas 26.-27. aprilli sündmusi šokiks, oli nendest Eesti sise- ja välispoliitilise elu jaoks tohutult kasu. Eesti ühiskonda vapustas ning mõneti ka ehmatas Venemaa

viienda kolonni organiseeritud riigivastane tegevus ning üleskeeratud märatsev ja vandaalitsev jõuk, kelle hulgas oli arvukalt vangis istunud vene keelt rääkivaid kriminaalkurjategijaid. Tagantjärele saab aprillisündmustest teha vaid Eesti riigile kasu toovaid järeldusi”. Tiit Made toob kõnealus esimeses raamatus ära 14 järeldust pronksiöödest, mis peaksid kinnitama Andrus Ansipi ja tema mõttekaaslaste üldiselt õiget tegutsemist pronksiöödega seonduvalt. (Made 2007, 560-562). Arvestades tollal välja kujunenud ekstreemset olukorda, kus oli keeruline õigeid otsuseid langetada, ilmselt meie täitevvõimu juhid väärivadki oma tegevuse eest kiitust.

Ent taolise kiituse foonil mäletavad Eesti pealinlased hästi ka neid pronksiöö tunde, kus osa Tallinna kesklinnaosa tänavaid olid täielikult märatsejate meelevalda all. Ilmselt oleks rahutuste mahasurumise korraldajad saanud parema ohutunnetuse korral eelkirjeldatud ekstreemseid olukordi tehtust mõnevõrra paremini lahendada.

Pärast pronksiööd oli siinsete ridade kirjutajal mitmeid selleteemalisi kohtumisi nii poliitikute, haritlaste kui riigiametnikega. Neist mõttevahetustest koorus välja arusaam, et esmalt oleks tulnud muuta seadusandlust ja lubada EV Kaitseministeeriumil tema haldusalas olevaid objekte kaitsta Kaitseliidu või armeüksuste jõududega. Seega siis ka Pronkssõduri monumenti. See oleks vabastanud hulgaliselt politseinikke tänavate ja seal paiknevate autode, kaupluste, kioskite ning asutuste kaitseks. Teisalt oleks tulnud üritada saada Pronkssõduri monumendi teisaldamiseks nõusolek Vene akadeemilistelt ringkondadelt (Vene Akadeemiline Selts Eestis, Vähemusrahvuste Ümarlaud, Vene Õigeusu Kirik jt). Teatavasti oli Pronkssõduri monumendi teisaldamisega nõus isegi metropoliit Kornelius. Vaja oluks ainult see teisaldus teha peale 9. maid, kui ajendlikud kired oleks ilmselt lahtunud olnud.

Kuna oli loodud märulipolitsei, oleks see tulnud koheselt varustada vastavate kummikuulide, pisargaasi ja veekahuritega, sest loota Eestis massirahutuste mittetoimumist oleks riigipoolne tõeline supernaiivsus. Siit aga tulenebki, et valitsus tegutses keerukais oludes nende saabumisest üllatavana sündmuste algstaadiumis ebapiisava resolutsusega ning mõneti kokkunult. Paljude kangelaslike politseinike, abipolitseinike ja reakodanike tegutsemisega pandi lõpuks märatsemistele piir, ent kahjusid nii moraalses kui materiaalses plaanis tuli Eesti riigil kanda veel pikka aega.

Käesoleva väitekirja autor on lugenud mitmeid välismaiseid kirjutisi pronksiöödest ja vestelnud sellest ka välisdiplomaatidega. Pea kõik need allikad on väitnud, et Eesti valitsus tegutses Pronkssõduri monumendi kontekstis venekeelse elanikkonna suhtes jäigalt ja lihtsameelselt, minnes vastuollu euroopalike demokraatlike tavadega. Vaid tänu Venemaa valitsuse enda vigadele ebaseadusliku tegevuse õhutamisega Eesti Vabariigi Moskva suursaatkonna ja Eesti suursaadiku vastu Pronkssõduri monumendiga seonduvalt asusid Euroopa ja USA juhtivad ringkonnad Eesti kaitsele ning Kremli tegevust kritiseerima. Andrus Ansip ja tema reformierakondlastest mõttekaaslased kasutasid aga Pronkssõduri monumendiga seonduvate sündmuste lõpptulemi osavalt oma

propagandavankri ette, mistõttu Reformierakonna ja A. Ansipi enese populaarsusreiting tõusid järsult ning Keskerakonna populaarsusreiting vastavalt alanes. Põhimõttel, et võtjate üle kohut ei mõisteta, kadusid varsti Eesti massimeediast ka kriitikanooled Ansipi valitsuse väärtegutsemisele Pronksõduri monumendi sündmustega seonduvalt.

Üksnes Venemaa massimeedia jätkas oma targutamisi Andrus Ansipi “fašismi ergutava valitsuse” väärtegutsemiste kohta. Kremli suunatav infoportaal www.regnum.ru püüdis nüüd Ansipit ja tema valitsust kiruda kõigis surmapattudes. Leiti isegi, et Ansip teenivat Pronksõduri monumendi provokatsiooniga USA juhtkonna huve, kuna “värvilisi revolutsioone” maailmas Washingtoni huvides läbi viiva PBN Company teenistuses olnud ka Jüri Estam koos oma nimekaimudega (mõeldud on siin ilmselt Jüri Liimi ja Jüri Böhmi), kes olnud ühtlasi Pronksõduri monumendi sündmuste peaprovoakaatorid ja keda olevat Ansipi valitsus mahitanud. Nende isikute abil käivitatud sündmuste kaudu olevat USA tõenäoliselt testinud Eesti sisejulgeolekusüsteemi töökindlust ja Euroopa Liidu solidaarsustaset Eesti suhtes. Taoline Kremli propagandaruupori versioon on üsna usutavalt kokku seatud, sest käesoleva töö autori andmeil on Jüri Estam tõepoolest PBN Company Balti haru ekspert. Mis aga kõigesse muusse puutub, siis on see vaid usutavaile loogikamehhanismidele ja mõnele Pronksõduri monumendiga seonduvaile faktidele üles ehitatud konstruktsioon. Ilmselt ärgitas Kremli propagandiste sellist lugu vastukaaluna kirjutama umbes samal ajal konservatiivse David Horowitzi Freedom Centri võrguajakirjas ilmunud Eesti-Vene suhteid analüüsinud tuntud kolumnisti Edward Morrow kirjutis. Tolles kirjutises pealkirjaga “Eesti kui katseobjekt” rõhutab autor, et Eesti ja seal toimunud Pronksõduri monumendiga seonduvad sündmused on V. Putini jaoks eksperiment, et katsetada, kui agressiivne Venemaa võiks olla, enne kui tema energiaekspordi ja kaubandusvõimalusi peetakse Euroopa jaoks liiga kalliks. Seda kirjutist refereerib lühidalt ka “Eesti Päevaleht” 14.06.2007.

Ent hoopis tähtsam neist artiklitest on see, et Eesti riik teeks pronksiöoga toimunud tõsised järeldused, püüaks leida uued lähenemismeetodid venekeelse elanikkonna integreerimisele Eesti ühiskonda, suunates neile meie uued venekeelsed propagandakanalid ja et sellega seoses vaadataks üle ka meie endi identiteet, mis praegu kohe kuidagi ei sobitu siinsete venelaste lõplikult väljakujunemata identiteediga. Viimast ei saagi ilmselt toimuma, kui Eesti riik jätab siinsed venelased üksnes Moskva propagandavälja klientideks ega tekita neile tunnet, et nad on siin omas kodus.

Mis aga puudutab Pronksõduri sündmustele kaasnenu majanduslikke kahjusid, siis siin lähevad Andrus Ansipi valitsuse hinnangud oluliselt lahku opositsiooni ja eriti Edgar Savisaare toetajaskonna hinnanguist. Teatavasti armastab Eesti peaminister siin manipuleerida 20 miljoni krooniste kahjudega, mis olid esialgsed otsesed kahjud ja mis riigi ulatuses ei tundu olevat kuigivõrd suured. Hoopis suuremaid kahjusummasid loendas üles Edgar Savisaar oma juhitava Keskerakonna XI kongressil, millel me peatume konkreetselt käesoleva väitekirja majandussuhteid puudutavas alapeatükis. Üldtuntud on fakt,

et kõige suuremat kahjumit kandsid pronksiööde sündmuste järgselt meie Venemaa suunal tegutsevad transiidiärimehed Endel Siff, Anatoli Kanajev ja Tiit Vähi oma suurettevõtetega, kes ei hoidnud kokku sõnu peaministri tegevuse kirumisel seoses Pronkssõduri monumendi ümber keerlenud sündmustega. Nendega solidariseerusid ka mitmed sotsioloogid (Andrus Saar, Juhan Kivirähk jt) ja majandusteadlased (akadeemik M. Bronštein, R. Vare, H. Vitsur jt) Ennustati Moskva poolset laiahaardelist kättemaksu küll poliitilisel, küll majanduslikul, aga ka militaarsel tasandil. Rahustavaks informatsiooniks kujunes siin riigikogulase Marko Mihkelsoni blogis ära toodud teave 24. aprillist 2007. aastast pealkirja all “Ühest kohtumisest Putini juures”. Seal on teatatud, et ühel aprilli algul aset leidnud kohtumisel Novo-Ogarjovo residentsis V.Putini juures olevat paar tundi arutatud, mida teha Eestiga seoses sündmustega Pronkssõduri monumendi ümber Tallinnas ja Eesti juhtkonna kavaga see monument teisaldada. Kohtumisel viibinud kõrgete ametikandjate kinnitusel olevat V.Putin kohe algul võtnud jäiga ja kompromisse välistava hoiaku. See polnud samas Putinil esimene kord puutuda kokku Teise Maailmasõja kontekstis Eesti-Vene suhetega. Kohtumisel võetud vastu otsus, et juhul kui Eesti valitsus otsustab kõnealuse monumendi teisaldada, ei järgne Venemaa poolt mingeid avalikke poliitilisi ega majanduslikke sanktsioone. Küll aga olevat Putinil juba olemas nimekiri Eesti ettevõtjaist Venemaal, kelle suhtes asutakse rakendama administratiivseid mõjutusvahendeid. Seega tuleb välja, et Venemaa juhtkonnal oli ikkagi soov rakendada taas Eesti vastu majandussanktsioone. Kõike seda tegigi V. Putini poolt tüüritud valitsus vaatamata V. Putini endise KGB-lise ülemuse ja peaministri ning nüüdse VF Tööstus- ja Kaubanduspalati presidendi Jevgeni Primakovi asjakohasele avaldusele 10. mail. 2007. aastal (<http://mnweekly.ru/comment/20070510/55244029.html> 12.11.2007). Oma avalduses J. Primakov selgitas, miks Vene majandussanktsioonid ei saa efektiivselt töötada Eesti vastu. Ta loetles näiteina vaid 3 argumenti transiidi alalt: 1) 1980. aastal ehitatud Tallinna Sadam on regiooni kõige moodsam. 2) Uued Venemaa sadamad on muutunud ainult läbi Tallinna veetavaid kaubaliike, mitte aga kaubaveo mahte. 3) Venelased on teiste välisinvestorite hulgas Eesti sadamate omanikud ja paraku mitte väikesed. Lõpuks tõdes aga J. Primakov kokkuvõtvalt, et poliitika ei saa turumajanduse vastu. Samas teatas ta kavalalt, et Venemaal on teisi spetsiifilisi teid Eesti mõjutamiseks. Ilmselt mõtles J. Primakov kui endine VF Välisluureteenistuse (SVR) juht nende spetsiifiliste mõjutusvahendite all Venemaa eriteenistustest sõltuvaid Eesti elanikke.

Pronkssõdurile viitamata teostas V. Putin varsti Balti suunal ka poliitilist pressingut, teatades 26. aprillil 2007. aastal pöördumises Venemaa parlamendi ühiskodade poole, et ta külmatab Venemaa kohustuste täitmise Euroopa tavarelvastuslepe raames. Põhjuseks olevat asjaolu, et Lääs selle adapteeritud lepe teksti pole valmis ratifitseerima ning Balti riigid pole sellega isegi ühinenud. Niisiis ei mingit viidet Pronkssõduri monumendile ega Eestile, ent Balti riigid ühes Eestiga on taas rahvusvahelisel tasandil rahu vaenlasteks tehtud. Taoline ümberturnurga Eesti-Vene suhete pingestamine või torpedeerimine oli V.

Putini teise presidentuuri ajal Kremlile tüüpiline käitumine. Tollel perioodil polnud ka Kreml ringkondades saladuseks V. Putini soovitus riigiaparaadi vastutavaile töötajatele mitte teha pärast pronksiööde sündmusi omaalgatuslikke kõrgetasemelisi visiite Eestisse. Pärast pronksiööde sündmusi 2007. aastal ükski Venemaa juhtivoliitik seetõttu Eestit ei külastanudki. Toimused vaid majandusminister Juhan Partsi rituaalne kohtumine oma Venemaa kolleegi German Grefiga XI rahvusvahelisel majandusfoorumil Peterburis 2007. aasta juunis ja välisminister Urmas Paeti ning välisministeeriumi kantsleri Mati Maasika sügisesed kohtumised Moskvaa Venemaa asevälisminister Vladimir Titoviga. Ilmselt oleks Eesti poliitiliste kõrgkohtumiste moratorium kestnud Venemaaga üsnagi pikka aega, kui selle peainitsiaator Vladimir Putin poleks olnud sunnitud pärast oma teist presidentuuri vastavalt VF Konstitutsiooni sätetele riigipea ametist lahkuma 2008. aasta kevadel.

2.9. Eesti-Vene majandussuhted V. Putini presidentuuri ajal aastail 2000-2007

Nagu juba eelnevais alapeatükkides mainitud, ei soovinud Venemaa riigipeaks valitud Vladimir Putin kuidagi soodustada Eesti-Vene suhete arendamist. Samas kui ta püüdis otseselt neid suhteid poliitilisel tasandil, ei takistanud idanaabri riigipea kuni pronksiööde sündmusteni kahe riigi suhete arenguid majandustasandil, kus edukast ärist kahe naaberrügi vahel olid otseselt huvitatud mitmedki V. Putini lähiringi kuuluvad inimesed (neist on kirjutatud ka alapeatükis 4.1.), aga ka mitmed Eesti suurärimehed ja Eestis arvukalt esindatud venekeelne elanikkond. Seetõttu näiteks 2005. aasta juunis kirjutasid nii eestikeelne "Eesti Päevaleht" kui venekeelne "Vesti dnja" (näiteks 9. juuni numbris) võidu sellest, kuidas Sillamäe sadama üks suuromanikke ja endine Eesti peaminister Tiit Vähi teeb Sillamäel edukat äri V. Putini sõpruskonda kuuluvate rikkurite Jevgeni Malovi ja Andrei Katkoviga, millest saavat suurt kasu lisaks Eestile ka Kotka sadam ja Soomele kuuluv Hoglandi saar. Samas vastastikkune kaubavahetus kahe riigi vahel kasvas rahalises väljenduses aasta-aastalt. Seda näitab kujukalt ka vastav statistika.

Tabel 3. Eesti-Venemaa kaubavahetus 2000-2007 (mld EEK)

Aasta	Põhieksport	Põhiimport
2000	1,3	6,1
2001	1,6	6,1
2002	1,9	5,9
2003	2,4	7,7
2004	4,2	9,7
2005	6,2	11,2
2006	9,5	21,7
2007	11	18

Allikas: EV Statistikaamet

Ülaltoodud tabelis 3 toodud andmete analüüsist nähtub, et kaubavahetusmahud Eesti ja Venemaa vahel suurenesid oluliselt alates 2004. aastast, mil Eesti sai Euroopa Liidu liikmeks. Samas Eesti liikmelisus Euroopa Liidus on loonud aluse Eesti ja Venemaa vaheliste kaubandus-majandussuhete kiiremaks arenguks. Alates 1. maist 2004. aastast on Eesti osa Euroopa Liidu ühtsest välismajanduspoliitikast. Samuti laienes Eestile 1. maist 2004. aastast Euroopa Liidu ja Venemaa vaheline Partnerlus- ja Koostööleping (PCA – Partnership and Co-operation Agreement), mis lisaks väliskaubandusele reguleerib veel teenuste kaubandust, transiiti, intellektuaalomandi kaitset ja seadusandluse ühtlustamist. Kõige selle kontekstis oli Venemaa valitsus sunnitud annuleerima topeltollid Eestist Venemaale suunatud kaupadelt ja teenustelt. See omakorda tegi Eesti kaubad ja teenused Venemaa turgudel palju konkurentsivõimelisemaks. On ilmne, et PCA lõi Eesti-Vene majandussuhetele senisest kindlama aluse. Eesti on osa Euroopa Liidu ja Venemaa vahelisest üldisest majanduskoostööst ning osaleb läbi mitmesuguste töögruppide ja nõukogude selle suundade kujundamises. Uued alused majandussuhete arenguks Venemaa suunal andis 10. mail 2005. aastal Moskvast Euroopa Liidu ja Venemaa vahel allkirjastatud nelja ruumi leppe esimese ruumi, st majandusruumi põhimõtete rakendamine. Praegu lahendab Eesti mitmeid esilekerkivaid kaubandusküsimusi Venemaaga Euroopa Liidu liikmesriigina läbi Euroopa Komisjoni.

Juba 2001. aastal, haistes Eesti peatset ühinemist Euroopa Liiduga ja tunnetades Eesti kui platsdarmi vajadust kauplemiseks Euroopa Liiduga, hoogustasid mitmed Venemaa suurettevõtjad majanduskoostööd Eestiga. Seetõttu pole imestada, et 2001. aastal oli Venemaa üldeksporti mahu alusel 6,03 miljardi krooniga Eesti kolmas kaubanduspartner (8,6% üldeksportist) ning üldimpordi mahu alusel 11,4 miljardi krooniga Eesti teine impordipartner (12,5%) üldimpordist. 2001. aasta põhieksporti mahu alusel oli Venemaa 1,6 miljardi krooniga Eesti kümnes kaubanduspartner (2,8% põhieksportist) ning põhiimpordi mahu alusel 6,1 miljardi krooniga Eesti viies kaubanduspartner (8,1% põhiimpordist). 2002. aastal need näitajad suurenesid veelgi. Eesti üldeksporti maht Venemaale oli 2002. aastal 7,15 miljardit krooni ja üldimport Venemaalt 11,67 miljardit krooni. (Eesti suhted Venemaaga <http://www.web.agri.ee/trykised/ARO4-01.pdf>, 11.12.2008). Vastavad kasvud toimusid ka järgnevail aastail. Taoliste arengute juures rõhutab professor Seppo Zetterberg, et tänu kahe riigi suhete jähinemisele ja Vene poole eksporttakistustele jõudis Venemaa osa ekspordis väheneda 1993. aasta tublilt 23%-lt 2001. aastal 2,8%-ni ning alles tänu Eesti liitumisele Euroopa Liiduga jõudis kasvada 2007. aastal 10%-le (Zetterberg 2009, 597). Samas jäid nende aastate vastastikkused välisinvesteeringud tagasihoidlikeks, kuna puudus kahe riigi vaheline vastastikkuste investeeringute kaitse leping. Seetõttu moodustasid Eesti Panga andmeil 30. juuni 2002. aasta seisuga Eesti otseinvesteeringud Venemaale vaid 112,7 miljonit krooni (7,3 mln USD kursiga 15,42 EEK/USD). Venemaa osakaal Eesti välisinvesteeringuis oli samuti tühiselt väikene oma

1,3%-ga. Venemaa otseinvesteeringud Eestisse moodustasid 758,6 miljonit krooni ehk 1,2% kõigist tollastest välisinvesteeringutest. Tegelikud Vene koguinvesteeringud olid siiski suuremad, kuivõrd osa neist tuli Eestisse läbi kolmandate riikide.

Eesti saamisega Euroopa Liidu liikmeks 1. mail 2004. aastal kaotati Eesti ja Venemaa vahelised topeltollid, mis tingis nii kaubavahetusmahtude suurenemise kui kaubavahetusstruktuuri mõningase muutumise kahe riigi vahel. 2004. aastal oli Venemaa kaubavahetuse mahult Eesti neljas kaubanduspartner Soome, Rootsi ja Saksamaa järel. Tolle aasta Eesti põhieksportis Venemaale moodustasid masinad ja seadmed 18,8%, transpordivahendid 17,8%, keemiatooted 13,3%, mineraalsed produktid 9,2%, tekstiil ja tekstiilitooted 7,2% ja toiduained 7,1%. Sama aasta Venemaa põhiimpordis Eestisse moodustasid mineraalsed produktid 27,9%, metall ja metallitooted 21,0%, puidutooted 20,8%, transpordivahendid 11,9%, keemiatooted 7,3% ning masinad ja seadmed 2,5%. Et 2005. aastal hakkas Eesti kaubavahetuses Venemaaga täiel määral toimima Euroopa Liidu vastav reeglistik, siis toimus Eesti Vene-suunalistes ekspordi/impordimahtudes mõningaid märgatavaid muutuseid. Selle fikseerimiseks on käesoleva väitekirja lisades 4 ja 5 toodud võrdluseks ära Eesti-Vene vahelise kaupade väljaveo ja sisseveo statistilised tabelid kaubagruppide ja seal sisalduvate kaupade loeteludena vastavate rahaliste mahtude äranäitamisega kroonides vastavalt aastaile 2004 ja 2005.

Väitekirja autori poolt nende tabelite andmestiku abil läbi viidud võrdlusanalüüs näitas lühidalt väljendudes, et 2005. aastal suurenes Eesti eksport Venemaale üle kahe korra tekstiili- ja tekstiilitoodete, metallide ja metallitoodete ning jalatsite osas. Ligi 1,8 korda suurenes Eesti eksport Venemaale mõõte- ja kontrollaparatuuri ning masinate ja seadmete osas. Sellealast mõningast suurenemist võis märgata ka elusloomade, loomsete- ja taimsete toodete ning rasvade, valmistoidukaupade, karastusjookide, alkoholsete jookide, plasttoodete ja kummitoodete ning puidu ja puittoodete osas. Endisele tasemele jäid vaid keemiatööstuse tooted. Mõningast ekspordimahu vähenemist oli mineraalsete toodete ja laevade varustamise osas. Päril nullmahuni kahanesid liha ja subproduktid, teravili, siid, paberimass, tinatooted, relvad ja laskemoon. Selle põhjusteks olid Euroopa Liidu karmid relvaveo- ja müügieeskirjad ning sanitaarnõuded ja piirangud re-eksporti alal (eriti siidi osas). Venemaa-suunalisest impordist vähenesid järsult taimsete ja loomsete toodete ning rasvade ja õlide kogused. Mõneti vähenesid ka sisseostetavate metallide ja metallitoodete ning jalatsite ja tekstiilitoodete kogused. Samas suurenes Venemaalt ligi 2 korda mineraalsete toodete sissevedu ja ligi 1,5 korda masinate ning seadmete sissevedu. Vähesel määral suurenes ka puidu ja puittoodete sisseost. Selline 2005. aastal välja kujunenud ekspordi-impordistruktuur Eesti ja Venemaa vahel säilis enamvähem kuni 2007. aasta keskpaigani, millal hakkasid ilmnema pronksiööde sündmuste järelmõjud. Sealjuures on suurenenud kaubavahetuslike artiklite rahalised mahud.

Tähelepanuväärne on antud dünaamikate juures see, et pronksiööde sündmused 2007. aasta kevadel Eestis ei suutnud kahe riigi vahelisi kaubavahetuse põhihahtusid vähendada. Samas pidurdas tõsiselt kahe riigi kaubavahetust Venemaa valitsuse juba 2007. aasta veebruari alguses tehtud otsus tõsta järsult töötlemata ümarpalgi väljaveetolle, mis sundis importpalgist sõltuvat Eesti saetööstust (eriti Stora Enso grupi Eesti saeveskeid) paari järgneva aastaga vähendama tootmiskahte ja otsima lisavõimalusi saetoodangu vääristamiseks. Sellisest Venemaa valitsuse otsusest annab teada ka infoportaali Postimees.ee 12. veebruari 2007. aasta uudisteveerg.

Alates 2007. aasta teisest poolest vähenesid küll järsult Venemaa põhiimpordis Eestisse veetavad mineraalsed produktid ja kõi muu, mis puudutas Venemaa suunalt lähtuvat transiitkaubandust. Ent sellistes arengutes mängis oma rolli ka objektiivne reaalsus, kuna Venemaa hakkas järk-järgult käiku laskma oma uusi kaubasadamaid nagu näiteks Ust-Luga ja Batareinaja. See vähendas järsult meile Venemaalt suunataavaid naftasaaduste (eriti bensiini ja diisliõli) hahtusid. Oma rolli mängis siin ka järjekordne Läti juhtkonna Balti riikide solidaarsuspõhimõtteid rikkuv käitumine, kes arvestades kujunenud Tallinn-Moskva teravat vastasseisu, meelitasid oma teenidustariifide mõningase hinnalangenamisega Vene suunalt tulevaid transiidimahte Eesti sadamailt üle Läti sadamatesse. Selle fakti üle ei suutnud jätta rõõmustamata ka Kremli propagandaportaali REGNUM Balti suuna üks peapropagandiste Nikolai Meževitš, kes 12.01.2009 REGNUMi portaaliuudistes rõhutas, et tänu Venemaale on sealt lähtuvad transiidivood täna kriisis olevale Lätile päästerõngaks, kusjuures pärast Eesti pronksiööde sündmusi töötas ühendatud anumate põhimõttel Venemaalt seni Eestisse tulnud transiidimahtude ülevool Läti transiiti täiel määral.

Samas on Venemaa aru saanud, et Eesti on just sobiv vahendusriik mitmete puisteainete nagu näiteks teravili ja mineraalväetised, transiidil. Selliste kaubaartiklite import Venemaalt on tänaseks järsult suurenenud. Samuti pole Venemaa tänased uued sadamad valdavalt sobilikud raskenaftaproduktide nagu masuut, vastuvõtuks. Seetõttu on ka selliste kaupade impordimahud Venemaalt meil mitte vähenenud vaid isegi veidi suurenenud. Taoline Venemaa impordistruktuuri mitmest faktorist tingitud muutumine Eesti väliskaubanduses pole võimaldanud meie poliitikuil ja majandusteadlastel ka objektiivselt ning üheselt hinnata pronksiöödest tingitud transiidikahjusid, rääkimata juba summaarseist majanduskahjust. Võttes siin vaatluse alla transiidikahjude eksperthinnanguid, näeme nende hinnangute suurt hajuvust. Nii hindab peaminister A. Ansip kaotatud transiidi määraks 0,5% senisest transiidi kogumahust. Eesti Transiidiassootsatsioon nimetas selleks arvaks 2,6%. Palju kriitilisemad on veel Eesti majanduseksperdid. Nii hindab akadeemik Mihhail Bronštein selleks määraks 12-15% ja Raivo Vare 7%. Kui aga võtta nende näitajate alusel aastased transiidikahjud rahalises väljenduses, siis moodustavad need R. Vare hinnangul 3,85 miljardit krooni ja M. Bronšteinil koguni 6 kuni 8 miljardit krooni (Rosenfeld 2009, 125). Veelgi suuremaid kahjusummasid toob

ära aga venekeelne ajaleht "Vesti dnja" 30.01.2008 number, nimetades Eesti transiidikahjudeks vahemikku 6,6 kuni 8,25 miljardit krooni aastas. Mõistagi kannavad sellised suured näitajate kõikumised subjektiivsuse pitsrit.

Ent tulgem nüüd tagasi varem mainitud Edgar Savisaare poliitilise ettekande juurde, mille ta pidas 25. augustil 2007. aastal Keskerakonna XI kongressil Tallinnas. Üks tema ettekande allõike kandis pealkirja "Pronksiöö majanduslik kahjum". Selles teatas E. Savisaar, et ainuüksi Tõnismäe monumendi ümberpaigutamisele ja sellega kaasnenud rahutuste tagajärgede likvideerimisele kulutas riik ligikaudu 100 miljonit krooni. E. Savisaar jätkas: "pronksiöö sündmustega andis valitsus hävitava löögi Eesti ühe olulisema majandussektori, transiidi arengule. Tulemused on murettekitavad. Eesti Transiidiassootsiatsiooni ennustuste kohaselt langeb vedude maht 60-65% võrra ning kaotused ulatuvad kuni 6 miljardi kroonini (ligikaudu Tallinna ühe aasta eelarve). Transiidiettevõtted müüvad oma varasid ja otsivad võimalusi naaberriikidesse kolida. Välisinvestorid, kes nägid Eestis Venemaale mineku tugiala, on hakanud kõhkleva ja loobuma rahapaigutustest Töökoha kaotavad kuni 5000 transiidivallas töötavat Eesti elanikku. Eesti Raudtee on juba alustanud töötajate koondamist. Hoop on tabanud Eesti turismimajandust. Isegi meie lähinaabrid ei usalda enam Eestisse tulla. Tallinna sadamat läbis 2007. aasta mais 15% vähem reisijaid kui 2006. aastal. Soome statistikaameti uuringu kohaselt langes Eestit külastanud Soome laevaturistide arv lausa 25% võrra. Sama uuring näitas sama suurt langust Rootsist saabujate hulgas. Tuntavalt on kahanenud Eesti eksport. Eesti toiduainetööstus eksportis 23% oma toodangust Venemaale. Nüüd on tõsiselt kannatada saanud juustu,- hapupiima- ja piimatööstus. Paljud suured toiduainete tootjad-ettevõtted kärbibivad investeerimisplaanide või lõpetavad oma tegevuse Eestis. Sellest võidavad kolmandate riikide majandusstruktuurid, eelkõige Soome ja Läti, kellele nagu taevast kingiti ümbersuunatud Vene transiit ja võimalus hõivata Vene turu nišid, mis varem kuulusid Eesti ettevõtjatele. Pronksiöö avantüüriga on kingitud kolmandatele riikidele sadu miljoneid eurosid – omaenda riigi tuleviku arvelt".

Eeltoodud faktid ja arenguproгноosid kõlavad karmilt Eesti valitsuse kõrvadele mitte üksnes oodatavalt ja loomulikult, nagu seda võikski suurima Eesti opositsioonipartei liidri suust oodata, vaid nad ühtivad ka mitmete tunnustatud erialaliitude ja majandusekspertide arvamustega. Seega ei saa me vaadelda E. Savisaare majanduspoliitilist kriitikat Ansipi valitsusele üksnes subjektiivse opositsiooniprisma läbi. Liati on ka Tartu Ülikooli poolt internetti pandud uurimus "Pronksiöö mõju Eesti turismile" oma põhioleolukohades kokku langev kõnesoleva E. Savisaare ettekande seisukohtadega. (<http://www.lote.ut.ee/399889>, 11.06.2008). Samas märgib 15. mai 2007. aasta "Äripäev" Vene õlut Eestisse toova hulgimüüja AS Avallone peadirektor Vladimir Koppel, et Venemaal pole Eesti raha suhtes boikotti kehtestatud ja meie raha tahetakse kohe väga. Ent Eesti krooni kohta on käesoleva töö autorile tunnustussõnu lausunud ka mitmed Kremlile lähedal seisvad Venemaa kõrgametnikud, rõhutades Eesti raha jäika seotust vahetuskursi kaudu euroga

ning tema paberkupüüride head turvatust. Ka olid Venemaa kõrgametnikud juba tollel ajal veendunud, et Eesti liitub lähiaastail eurotsooniga, mida tollel ajal pidasid positiivseks nähtuseks nii Venemaa kui Lääneriikide finantsjulgeoleku ja terrorismiküsimuste eksperdid. Sellel teemal on kirjutanud ka käesoleva väitekirja autor. (Värk 2006; 2007b).

Kokkuvõtteks V.Putini presidentuuri aegseile Eesti-Vene suhetele aastail 2000-2008 võib öelda, et need teravnesid veelgi võrreldes B. Jeltsini presidentuuri ajaga. Suhteid teravendasid pärast Eesti lühikest Euroopa Liidus ja NATO-s olekut ning sellega seoses tekkinud lühiajalist kahe riigi suhete elavnemist aastail 2004-2005 nii ebaõnnestunud Eesti-Vene piirileppe ratifitseerimine 2005. aastal, kui pronksiöö sündmustega seonduv ja sellest tulenenud Vene kütusetransiidi äralõikamine Eesti sadamaist 2007. aastal. Lisaks sellele mõjusid kahe riigi suhetele häirivate faktoritena Eesti vastu Kremli vallandatud Vene meedia ja propagandaasutuste poolne infosõda, Moskva Patriarhaadile alluva Vene Õigeusu Kiriku Eestis varalise kuuluvuse jätkuv ebamäärane seis, president V. Putini isa elukäigust lähtuvatel asjaoludel jätkuv riigipea isiklik vimme Eesti vastu, Venemaa igaastased Eesti vallutamist matkivad sõjalised harjutused alates 2007. aastast ja Vene sõjalennukite korduvad Eesti õhuruumi rikkumised.

Kõik sellised Venemaa poolsed tegevused olid samas vähegi usutavama õigustuse saavutamiseks kaetud vastavate kontseptuaal-doktrinaarsete õigusaktidega (näiteks Vene Föderatsiooni Informatsioonilise Julgeoleku doktriin), millede väljatöötamist või uuendamist juhtis V. Putin isiklikult. Nafta- ja gaasihindade järsu tõusu tulemusel maailmaturul oli Venemaa nüüd varasemast tunduvalt jõukamal järjel ning juurdelaekunud raha kulutati suures ulatuses relvastuse moderniseerimisele, suurte sõjaväeõppuste korraldamisele ja luuretegevuse aktiveerimisele naaberriikidesse, sealhulgas ka Eestisse. Kuna V.Putini kujundatud KGB-liku võimuvertikaali tõttu demokraatlik protsess Venemaal peaaegu lakkas, siis regulaarseid kontakte Kremli võimuparteiga "Ühtne Venemaa" sõandas arendada üksnes Eesti opositsiooni liider Keskerakond, kellel õnnestus alla kirjutada ka vastav koostöölepe. Arvestatav kultuurilis-majanduslik koostöö funktsioneeris kahe riigi vahel üksnes piiriüleste koostööprojektide näol Pihkva ja Leningradi oblastite ning Peterburi ja Velikije-Luki linnadega. Samuti arenes Keskerakonna eestvõttel Tallinna kultuurialane koostöö Moskva linnaga. Kuivõrd "lähivälismaa" poliitika ei andnud Eesti suunal soovitud tulemusi, katsetas Kreml siin selle sümbioosi küll finlandiseerimisega, aga ka majandusliku ja poliitilise ignoreerimisega (Venemaa tippoliitikud ei külasta Eestit). Ent seegi ei andnud Kremlile Eesti tugeva euroatlantilise integreerituse tõttu soovitud tulemusi vaid sundis Eesti-suunalist välispoliitikat oluliselt muutma. V. Putini presidentuuriaja lõpuaastail kavandati Eesti suunale kui endisele "lähivälismaale" nüüd hoopis majandusliku mõjutamise suurendamise välispoliitilist liini. Viimase meetoditena loodeti kasutada edukalt teatud Eesti majandussektorite survestamist (näiteks Venemaalt

lähtuvate transiivooogude ja turismivooogude järsku vähendamist, aga ka Venemaa turgude sulgemist Eesti-sõbralikele lääne investoreile). Samas näitas Eesti välispoliitiline praktika, et Venemaa-suunale kujundatud nn “Venemaa positiivse hõlvamise poliitika” on ammu oma aja ära elanud ning oleks edaspidisel rakendamisel sisuliselt sobimatutel alustel (eeldaks Venemaa edasist demokratiseerimist, kahe naaberriigi palju tihedamat kaubavahetust ja majandusalast koostööd, Eesti suuremat propagandapotentsiaali jne), mistõttu ta ei saa ka anda positiivseid tulemusi. Lisaks sellele ei suutnud isegi Eesti suurimad ajakirjandusväljaanded valgustada adekvaatselt Venemaal toimuvaid keskseid sündmusi ja tutvustada piisava põhjalikkusega Eesti üldsusele Venemaa Eesti-suunalise välispoliitika tegelikke kujundajaid ja nende kavatsusi. Räägiti küll Venemaa oligarhidelt ja kuberneridelt võimu äravõtmisest ning selle koondamisest Kremliisse, ent ei seletatud lugejale, et tegu oli suurtest sisepoliitilistest muutustest välispoliitikasse kandunud riigi aktiivsuse-agressiivsuse lainega, mis muutis Venemaa välispoliitika sarnaseks Hitleri-Saksamaa välispoliitikale II Maailmasõja eelõhtul ja mis nõudis Eestilt tugevat negatiivset julgeolekustamist suhestuses Venemaaga. Taolist tegutsemist Venemaast napilt rääkimise vaimus püüti kohati õigustada ka “Venemaa positiivse ignoreerimise” liini katsetamisega. Sellised reaalarengud tingisid aga juba ise Eesti lõpliku eemaldumise “positiivse hõlvamise” liinilt ning suundumise euroatlantilise kollektiivkaitse ja euroliidus lähiliitlasriikidega ühistegutsemise Vene-suunalisele liinile.

Paraku kõiki neid arengumuutusi ja nende põhjustajaid Eesti ajakirjandus piisavalt ei tutvustanud. Seda näitavad kujukalt ka käesoleva väitekirja lisa 3 ära toodud Tiina Jurjeva poolt meie keskajalehtede baasil teostatud analüüsi vastavad tabuleeritud tulemused. Ent erinevalt kahe naaberriigi vahelisest poliitilise suhtlemise loidusest ja vaenutsemisest hoolimata arenesid siiski tõusvas joones kaubandussuhted, kus pärast Eesti saamist Euroopa Liidu täisliikmeks ilmnes 2005. aastal mõningane Eesti-Vene kaubavahetuse struktuuri muutus ja üldine eksport/importmahtude kasv. Sellistele arengutele andis mõningase tagasilöögi küll pronksiöö sündmustele kaasnenud Kremli kavandatud boikott Eesti kaupadele 2007. aastal, ent mida Venemaa ärieliit sisuliselt ignoreeris. Tõsiselt võeti vaid V.Putini isiklikke korraldusi tema poolt osundatud üksikuile Venemaa ettevõtetele mitte arendada pronksiöö sündmuste järgselt koostööd Eestiga.

Kuivõrd pronksiöö sündmused muutsid Eesti ühiskonnale taas aktuaalseks Venemaa-poolsed julgeolekuohud, siis hakkas Eesti ajakirjandus neid ohte poliitilise eliidi toetusel kohati üle kandma ka Eesti-Vene kaubandus-majandusalasesse koostöösse ja seda eriti Venemaalt lähtuva transiidi kontekstis. Sealjuures unustati ära tõsiasi, et Venemaal on Eesti-suunalise transiidi alal pikaajalised majandushuviid, kuna Eesti on Euroopa Liidus Venemaaga piiririigi staaatuses, ja et Eestil tuleb näha Venemaa suunalt transiiti mitte kui julgeolekuriski, vaid kui head võimalust arendada seal välja tulevikku orienteeritud infrastruktuur. Kuigi Eesti oli nüüd põhiliste euroatlantiliste

organisatsioonide liige ega pidanud enam ilmutama Venemaale liigset leplikust ja allaheitlikust “positiivse hõlvamise poliitika” raames, vältimaks viimase võimalikke jõulisi samme sellise integreerumise teostamiseks, jätkas Eesti siiski 2005. aastast kuni D. Medvedevi presidentuuri alguseni nn “Venemaa positiivse ignoreerimise” liini kohast liigset Moskva-suunalist vaoshoitust ja leplikust. See väljendus nii Venemaa poolsete provokatsioonide ignoreerimisena kui ka mitmete omaalgatuslike taandumistena, näiteks peaministri avaldusena mitte nõuda Venemaalt kompensatsiooni okupatsioonikahjude eest. Siiski olid need järeleandmised tunduvalt pehmemat laadi kui “Venemaa positiivse hõlvamise poliitika” raames idanaabri heaks tehtu ning kindlustasid Eestile Vene-suunalise välispoliitika paljude probleemide lahendamise sujuva ülekandmise bilateraalselt tasandilt mõjukate rahvusvaheliste organisatsioonide tasandile. Samas hakkas Eesti välispoliitika kujundajaile ka selgeks saama, et Venemaa, kellel senini puudus pikemaajaline stabiilne Balti-poliitika, püüab nüüd igal võimalikul juhul neid riike portreerida rahvusvahelisele üldsusele kui problemaatilisi riike, keda on hea patustena esile tuua siis, kui Euroopa Liit või USA kritiseerib Kremli Tšetšeenias, Gruusias või mujal teostatud antidemokraatlike operatsioonide eest. Et seda patustuse mainet Baltikumile säilitada, püüdis Kreml Balti riikidest tulevaid konstruktiivseid algatusi kõikvõimalikul viisil ignoreerida, millede headeks näideteks on väisminister U. Paetile Venemaa-viisast äraütlemine 2005. aasta lõpul ning Eesti-Vene piirilepingult pretsedenditu allkirja tagasikutsumine. Selline Venemaa käitumine kiirendas Eesti välispoliitika kujundajate arusaama sellest, et Balti-suunalist (sh Eesti suunalist) putinliku Venemaa välispoliitikat saab tulemuslikult muuta üksnes ühtse Euroopa Liidu Vene-poliitika kaudu.

3. EESTI-VENE SUHTED DMITRI MEDVEDEVI PRESIDENTUURI AASTAIL 2008-2011

3.1. Dmitri Medvedevi asumine riigipea-ametisse ja selle vastukajad Eestis

Nii nagu Venemaale on viimasel paaril aastakümnel saanud kombeks, määrab uue riigipea ehk otsesemalt väljendudes “valitseja” sisuliselt ära juba eelmine riigipea. Nii toimus see B. Jeltsini soovil-tahtel V. Putiniga ja nii läks ka president V. Putini soovil ja suunamisel Dmitri Medvedeviga. Mõistagi toimusid siin ka põhiseaduse kohased presidendivalimised. Ent enne seda oli aga vaja töödelda vastavalt kümneid miljoneid valijaid, kavandada intriige ja etendada elektoraadile meelepäraseid arenguvisionoone. Nagu oma asjakohase raamatu “Dmitri Medvedev – kas Kremli uus peremees?” eessõnas ajakirjanik Boris Reitschuster tabavalt märgib, “neil intriigidel ja võimuvõitlustel, jänesehaakidel ja pettemanöövritel, mis tõid Medvedevi Kremliisse, oli üsna vähe tegemist traditsioonilise juhtkonna moodustamisega nagu see lääne demokraatiate juures

tavaline, vaid pigem juba Borgiate õukonnas valitsenud tavadega”. (Reitschuster 2008, 7).

B. Jeltsini kombel oli ka V. Putinil silmapiiril mitu mantlipärija-kandidaati. Kremli kuluaarides räägiti, et ilmselt saab uueks valitsejaks peaminister Sergei Zubkov, kes vana haiglase mehena ning V. Putini hea semuna olevat valmis loovutama oma riigipea ametiposti “seoses halva tervisega” juba aasta-paari pärast taas V. Putinile. Ent demokraatliku valitseja silti ihkavale V. Putinile selline kergelt läbinähtav manipulatsioon ei meeldinud. Ta otsustas üldsusele anda D. Medvedevi ning S. Ivanovi nimetamisega I asepeaministriks teate, et just üks neist kahest asevalitsusjuhust saab ilmselt tulevaseks riigipeaks. Nii said asjast aru kõik tuntumad Lääne massimeediakanalid, aga ka Eesti ajakirjandusväljaanded. Sealjuures hakati üsna varsti teatama, et ilmselt saab Venemaa riigitiüri juhiks suurte kogemuste ja kindralipagunitega võimukas Sergei Ivanov, kel praktikat nii KGB/FSB struktuuride juhtimisest kui Venemaa armee kamandamisest kaitseministrina. Nii arvas ka S. Ivanov ise, andes oma lähikonnas mõista, kuidas ta toimetaks asju tulevikus suure juhina. Ilmselt see võimujanu ja liigne enesekindlus jättiski ta V. Putini eelistusest ilma, sest juba 2007. aasta kevadel jõudis käesolevate ridade autorini Moskvast infot, et V. Putin kavatseb enda järeltulijaks määrata hoopis D. Medvedevi.

Tollase riigipea kaalutlused olid vägagi pragmaatilised: 1) D. Medvedevil polnud suurt ja jõulise administratiivvõimu kogemust, mis võinuks ohustada V. Putinit lähitulevikus 2) D. Medvedevil polnud KGB-list tausta, mis võimaldas teda näidata demokraatliku ja liberaalse valitsejana 3) D. Medvedevil polnud Kremli kujunenud välja oma toetajaskonda, mis andis V. Putinile võimaluse temaga esialgu manipuleerida 4) D. Medvedev omas juba juhtivat ametiposti ka Gazpromi kontsernis, mis võimaldas V. Putinil tema kaitsva tiiva all sealt hiigeltulusid Gunvori vahendusfirma kaudu edasi teenida. Paraku seda ei rahvusvaheline ajakirjandus ega ka Eesti poliitikaekspertid teadnud või osanud arvesse võtta. Isegi kogenud Europarlamendi liige Tunne Kelam teatas käesolevate ridade autorile, et ta ootas enda tehtud analüüsi kohaselt S. Ivanovi määramist riigipea mantlipärijaks. Ent oli veel üks faktor, mida V. Putin alles 2007. aasta lõpul oma siseriingis kurtis: nimelt algas juba V. Putini võimu lõpuajal KGB-lise taustaga Kremli nn silovikkude vahel äge võitlus võimupositsioonide pärast, kus vajadusel oli ette nähtud isegi V. Putinist nõo teerulliga üle sõita. Viimane oleks aga võinud täiesti tõenäoliseks osutada võimuahne KGB tausta ja kindralipagunitega S. Ivanovi presidentuuri korral.

Niisiis oli D. Medvedevile panuse tegemine V. Putinile tunduvalt ohutum valik. Kui aga D. Medvedevi nimi oli tõenäolise uue riigipeana telekaamerate ees juba välja pakutud, hakkasid nii mitmedki Kremli ringkonnad silmnähtavalt tõmblema. V. Putini soositud slavofiil ja paremäärmusliku Euraasia-liikumise juht Aleksandr Dugin lausa hüsteeritses, kuna parlamendispiikri poolt ette söödud ja riigipea poolt heaks kiidetud mantlipärijakandidaadiks ei osutunud Viktor Zubkov. Dugini arvates polevat uuel presidendil midagi muud teha, kui näiteks USA liidreil kätt suruda – otsustama hakkavat nangunii üksnes Putin

tagaplaanil. Uuel riigipeal tulevat vaid Putinile kuulekas olla. Zubkovi mittemääramisest oli nõrдинud ka Kremli-meelne politoloog Sergei Markov, kelle arvates oleks V. Zubkov oivaliselt võinud tasakaalustada Kremliis võimuvõitlusele asunud kahte nn silovikkude gruppi.

Nähes, et V. Zubkovist mingil juhul uut riigipead ei tule, alustasid mõned Venemaa arvamusiidrid (filmirežissöör Nikita Mihhailkov, kirurg Renat Aktšurin jt) Presidendi Administratsiooni aseülema ning “suverääne demokraatia” kontseptsiooni autori Vladislav Surkovi eestvõttel arendama kampaaniat “Putin – rahvuslik juht”. Loodeti, et Putin on nõus sellise ülistusnime all kas oma presidendiaja pikendamise või kolmanda presidentuuriajaga. Ent Venemaa riigipea oli sellistele konstitutsiooniväänamistele kategooriliselt vastu. Liiatigi teatasid opositsiooniliidrid nagu kommunistist Riigiduuma saadik Viktor Iljuhhin ja dissident Valeria Novodvorskaja, et rahvuslikke juhte ei nimetata, vaid need lähevad ajalukku ajalooliste teenete põhjal. Nüüd jäi Kremli poliititehnoloogidel veel üle Putini soovitatud D. Medvedevile jõuline valimiskampaania teha. Selle võidukas finiš saabus 2. märtsil ning 7. mail pühitseti juba Dmitri Medvedev uue riigipeana ametisse.

Peagi hakati Venemaa keskajakirjanduses kiitma Svetlana Medvedevat kui uue riigipea kaunitarist abikaasat ja aktiivset ühiskonnaelu tegelast, kes erinevalt Putini kaasast Ljudmilast andvat ise suuniseid oma mehele. Samas jätkas Venemaa ajakirjandus mingist valimiseelsest perioodist alguse saanud putinlike lootuste inertsist artiklite avaldamist vaimus “Medvedev on meie uus Putin”. Sellist sündroomi jäljendas pahatihti ka Eesti keskajakirjandus. Näiteks “Äripäev” 12.10.2007 avaldab Tõnis Arnoveri artikli “President Putin või peaminister Putin, vahet pole”, mille pealkiri juba ütleb, et uue riigipea tulekuga valitseb Venemaal V. Putin endiselt edasi olenemata tema ametinimetusest. Paraku häälestasid sellised artiklid masse Medvedevi suhtes negatiivselt, justkui suudaks uus riigipea parimal juhul vaid eelkäijat kopeerida. Kuid peagi andsid Kremli poliititehnoloogid massimeediale mõista, et ülistustoetust on tarvis ka verivärsketele riigipeale. Venemaa keskajakirjandus leidis siin ühe sobiva artikli 2008. aasta jaanuari Spiegel-onlinest, kus oli ära toodud see, mida kavatses Medvedev eelkäijast teisiti teha. Seda oli aga üsnagi palju: 1) Venemaa õiguskorraldust tuleb põhjalikult reformida ja “telefoniõigus” kaotada 2) Tuleb täiustada keskonnahoiu alast seadusandlust 3) Tuleb parandada väikeettevõtluse raamtingimusi 4) Tuleb riigis välja juurida õiguslik nihilism 5) Tuleb alustada lausvõitlust korrupsiooniga riigis. Esmapilgul tekib siit mulje, et Venemaa on enesele saanud õigusriiki loova demokraatliku juhi. Ent peagi avastavad ajakirjanikud nii Venemaal kui välismaal, et kõik eelnimetatud “uuedused” on juba V. Putini tööpraktikast läbi käinud ja erinevail põhjustel sumbunud. Nüüd võtab taas nii Venemaal kui välismaal tuld püüe kirjeldada uut Kremli peremeest kui V. Putini käe all töötavat marionetti, kes vaid püüab jäljendada eelkäijat ning täita viimase soove ja suuniseid. D. Medvedev on mõistagi teist meelt.

Erinevalt V. Putinist, kes rääkis nii kodu- kui välismaal üht ja sama juttu, püüab uus riigipea olla välismaale suveräänse demokraatia ja õigluse eest võitleja, kodumaal aga range ülemadministraator. Seda tõendavad ka suured tekstilis-sisulised erinevused uue riigipea inglise- ja venekeelseis infoportaali (www.medvedev2008.ru) versioonides. Ka võib märgata, et inglise keelses internetiversioonis ilutseb Dmitri Medvedev uhkes üksinduses fotol, vene keelses versioonis on ta aga fotol koos Vladimir Putiniga nagu kaks võrdset. Siit ka erinevad arusaamised D. Medvedevi võimeist ja võimekusest.

On ilmne, et Eesti ajakirjanduse esimesed artiklid D. Medvedevist kui uuest riigipeast toetuvad põhiliselt Vene ajakirjandusallikaile ja internetiversioonidele. Nii võimegi tollastest Eesti juhtivaist ajalehtedest lugeda artikleid järgmiste iseloomulike pealkirjadega: 1) "Eesti Päevaleht" 02.04.2008 "Marko Mihkelsoni hinnangul ei sõltu Medvedevist midagi" 2) "Eesti Päevaleht" 03.03.2008 "Mart Laar: võimu üleminek Putinilt Putinile" 3) "Postimees" 09.03.2009 "Merkel: Medvedev jätkab Putini kurssi". Kuna juba selliste artiklite pealkirjade tonaalsused ja sihitused langevad täielikult kokku, siis pole ka imestada, et "Postimees" 15.05.2008, kes valgustas infoagentuuri BNS tellitud küsitluse tulemusi president D. Medvedevi mõjust Eesti-Vene suhetele, oli sunnitud vastava kirjutise pealkirjaks panema "Küsitlus: Medvedevi head mõju Eesti-Vene suhetele usuvad vähesed". Huvitav on muidugi selle artikli sisuline informatsioon. Nimelt selgub sealt, et alla 25% Eesti elanikest usub, et Dmitri Medvedevi asumine Vene Föderatsiooni presidendiks parandab Eesti ja Idanaabri suhteid. BNS-i tellitud küsitluse kohaselt usub vaid 23% vastanuist, et Venemaa presidendivahetusel võiks selline mõju olla. 39% vastanuist olid kindlad, et suhted ei parane ja 38% ei osanud oma seisukohta öelda. Küsitlusel olid pessimistlikumad mehed, kelledest 44% hinnangul suhted ei muutu kahe riigi vahel. Naistest arvas nii 35%. Kõige optimistlikumad olid Ida-Virumaa elanikud. Neist uskus suhete paranemise 33% vastanuist. Läänemaal mõtles nii 30% ja Harju maakonnas 25% küsitletuist. Suurim pessimism ilmnes Hiiumaal 60%-ga ja Jõgeva maakonnas 50%-ga. Enim suhete paranemisse uskujaid nimetas end Rahvaliidu või Keskerakonna toetajaiks. Esimestest nimetas suhete paranemist ootavaiks 44% ja teistest 42%. Reformierakonna toetajaist uskus Eesti-Venemaa suhete paranemise D. Medvedevi ametiajal 19% ja vastupidisel seisukohal oli 43%. Artikli lõpus nenditakse ka, et Eesti riigijuhid on ametlikes kommentarides avaldanud lootust, et Dmitri Medvedevi valimine presidendiks võiks suhteid parandada.

Ka peaminister Andrus Ansip avaldas 2008. aasta mai algul lootust, et presidendivahetus Venemaal parandab riigi suhteid Läänega, sealhulgas Eestiga. Ent juba paari kuu pärast vajusid need lootused nullpunkti, kui 2008. aasta juuniku lõupäeval külastas president Toomas Hendrik Ilves Venemaal Hantõ-Mansiiskis toimunud soome-ugri rahvaste 5. maailmakongressi. 28. juuni hommikul leidis seal plenaaristungil aset vahejuhtum, kus Riigiduumaa välisasjade komitee esimees Konstantin Kossatšov jätkas tõusvas joones varem alustatud Eesti kritiseerimist Pronksiööde sündmuste pinnal, mispeale president

Toomas Hendrik Ilves ja Eesti delegatsioon saalist lahkusid. Õhtul siirdus Eesti president Moskvasse Juri Lotmani büsti avama ning patriarh Aleksius II-ga kohtuma. Sellest kirjutatakse ka "Postimees" 29.06.2008.

Kuid juba 30. juuni 2008. aasta "Komsomolskaja Pravda" kirjutab Elena Krivjakina sulest samadest sündmustest pealkirja all "Eesti president skandaalitses ja lahkus Venemaalt", kusjuures ära oli toodud ka foto, kus kõnealusel kongressil on kõrvuti presidendid Medvedev ja Ilves. Siit tekib küsimus, miks Eesti ajakirjandus midagi seal toimunud Ilvese ja Medvedevi kohtumisest ei rääkinud? Ilmselt toimus midagi sellist, millest ei meie riigipea ega riigi poliitiline juhtkond lähemalt kõneleda ei taha. Toimunut võib vaid oletada-tuletada, kui lugeda "Postimehe" 01.07.2008 ja 02.07.2008 numbreid. Nimelt saab sealt välja lugeda, et 1. juulil 2008. aastal väljendanud president T.H. Ilves pressile mõtet, et Eesti peaks loobuma piirilepingu preambulas viitest Tartu rahule ning juba järgmisel päeval kiitnud meie presidendi kirglik oponent K. Kossatšov selle T.H. Ilvese mõtte heaks. Pidid ikka Vene poolel võimsad argumendid olema, et Eesti riigipead ärgitada meile pühale Tartu rahule viitamistest piirilepingu preambulas loobuma. Taoliste argumentide võimalikule olemasolule on kaudselt viidanud nii mõnigi vasakmõtteviisiga ajakirjanik ja teadlane. Nii näiteks kirjutab Tallinna Ülikooli professor Rein Ruutsoo ajalehe "Kesknädal" 21. veebruari 2007. aasta numbris artiklis "Vaenlase tegemine on ikka veel mõnede poliitikute ainus poliitika", et "Nüüd on Ilves igatahes oma allkirjaga arvanud autasustatavate hulka näiteks EKP juhitud ideoloogiatöö silmapaistvad võitlejad Aarne Rannamäe ja Peeter Kaldre, keda ta raadio Vaba Euroopa endise juhina peaks ju ise mäletama, kui vastaspoolelt talle turmtuld jaganuid". Siinkohal on omakorda kurvastav nentida, et meie taasiseseisvunud Eestis leidub veel nüüdki akadeemilise taustaga inimesi, kes olles nõukogude ajal ise aktiivsed komnoored või noorkommunistid nagu nende kritiseerimisobjektid, püüavad seda asjaolu nüüd enda puhul unustada ning samas oma kriitikaobjektidele massimeedias kaela määrada. Taolised faktid, mis annavad paraku tunnistust Eesti ühiskonnas toimuvast sisemisest jagelemisest, on aga veeks Venemaa riiklikule propagandaveskile.

Ent vaadelgem nüüd taas uue Venemaa riigipea tegemisi ja vastakajasad neile. 27. juunil 2008. aastal andis "Eesti Päevalehe" eriväljaandele "Mõte" intervjuu tuntud Vene kirjanik ja filosoof Vladimir Kantor. Ta rõhutas oma mõttevahetuses ajakirjanik Anneli Ammasega, et Venemaa praegused valitsejad (st Medvedev ja Putin) liiguvad euroopalikus suunas ning Venemaa esimene püüe on siin oma jõu tajumine. Küsimusele, kus asuvad Vene natsionalistide ja Vene eurooplaste skaalal D. Medvedev ja V. Putin, vastas V. Kantor üheselt, et president peab olema nende kohal, kusjuures ei president ega peaminister saa valida kumbagi poolt halva vältimiseks. Ent enne Venemaa kui riigi jõu näitamisele minekut tegi president D. Medvedev muudatusi talle alluvate jõuametkondade tippudes ning oma administratsiooni tipus. 12. mail 2008. aastal vabastas riigipea FSB ülema ametist armeekindral Nikolai Patruševi, suunates ta tööle VF Julgeolekunõukogu sekretäriks. Uueks FSB ülemaks määrati tema

kauaaegne asetäitja majandusluure alal armeekindral Aleksandr Bortnikov. Kuna välisluureteenistuse SVR ülem Mihhail Fradkov oli ametisse määratud alles 2007. aasta oktoobris, siis otsustas D. Medvedev seal esialgu tipus muudatusi mitte läbi viia. Küll aga vahetas Venemaa riigipea välja kõik VF Julgeolekunõukogu asesekretärid ja sekretäri abid. Riigipea lähima kaastöötaja, Presidendi Administratsiooni ülema kohale määras D. Medvedev aga senise tagasihoidlik-tasase tööstiiliga Sergei Sobjanini asemel jõulis-energilise tööstiiliga ning ründava energiapoliitikaga silma paistnud endise asepeaministri Sergei Narõškini, kellest tänaseks on saanud Riigiduumaspiiker. Need nn Kremli-lähedased pistrikud aga olid omi agressiivseid mõtteid soovitamas juba siis kui presidenditoolil istus Vladimir Putin.

Kuna Venemaa välispoliitika kujundamises hakkas V. Putini teise presidentuuri ajal üha tähtsamat rolli mängima VF Julgeolekunõukogu, siis oligi nüüd pistrikupoliitikutega täidetud julgeolekuorganilt oodata vaid sõjakaid initsiatiive, mis pidid maailmale demonstreerima Venemaa kui suurriigi jõudu. Algul korrutati selle organi istungeil V. Putini püstitatud ülesannete käivitamise vajadust, kus esiplaanile seati Venemaa õhutõrjesüsteemi põhjalik uuendamine 2015. aastaks ja Venemaa sõjalennukite arvu kahekordistamine 2025. aastaks. Ent peagi nõuti sealt gaasikraanide kinnikeeramist “tõrksaile lähivälismaa riikidele” nagu Ukraina ja Valgevene ning sõjaliste aktsioonidega koha kättenäitamist Gruusiale. Kõike seda ka president D. Medvedev ja peaminister V. Putin aktsepteerisid. Ukrainale oldi gaasikraanid kinni keeratud juba 2007. aasta jõulude ajal ja siin sooviti nüüd vaid gaasisulgu korrata. Samas teatas internetiportaali BH RuZZland, et Kremli kõrge ametnik olla ametlikule Kiievile mõista andnud, et kui Ukraina soovib Gazpromilt odavat gaasi saada, peab ta juhtkond võtma vastu otsuse anda vene keelele riigikeele staatus. Mõistagi on Kreml unistanud samalaadsest vene keele hegemooniast ka Balti riikides. Ent nagu Baltikumis, nii ka Ukrainas vastustatakse sellist järeleandmist. Samas Gruusia-vastaste provokatsioonidega alustati Venemaa poolelt juba 2008. aasta kevadel, mistõttu Gruusia president Mihheil Saakašvili nõudis 2008. aasta mais Vene rahuvalvajate korpuse eemaldamist Kodori oru alalt. Venelased vastasid sellele keeldumisega. 2008. aasta augusti alguses alustasid Gruusia separatistlike alade paramilitaarsed üksused Vene rahuvalvajate mahitusel relvaproovokatsioone grusiinlaste vastu. 7. augustil 2008. aastal andis Gruusia liider käsu pommitada separatistide peabaasi Tsinhvalit. Siit saigi alguse nädalapikkune Gruusia-Vene sõda.

10. augustil 2008. aastal teatab “Eesti Päevaleht” Kadri Masingu vahendusel, et Venemaa on alustanud Abhaasias rünnakut Kodori orus Gruusia tugipunktide vallutamiseks. Ühtlasi edastatakse M. Saakašvili teade, et Venemaa valmistub Gruusia täielikuks alistamiseks, kuigi Gruusia oli oma väed Lõuna-Osseetiast välja viinud ning ootas sõjategevuse lõpetamist Vene poolelt. Nagu teatab 11. augustil 2008. aasta “Eesti Päevaleht”, tegid seepeale Balti riikide ja Poola juhid ühisavalduse olukorra kohta Lõuna-Osseetias, mida aga Venemaa asevälisminister Grigori Karassin nimetas Interfaxi vahendusel küüniliseks.

“Eesti Päevalehe” samas numbris teatab Merilin Kruuse ka, et Vene rahuvalvajate komandör kindral Sergei Tšaban olla esitanud Tbilisile ultimaatumi relvad maha panna. Seepeale soovinud M. Saakašvili kõneleda telefoni teel D. Medvedeviga, kes olla kategooriliselt keeldunud oma Gruusia kolleegiga olukorra lahendamisest kõnelemast. Selline ülbe käitumine Kremli poolelt tekitab paratamatult sarnasustundeid- ja mõtteid 1940. aasta juunisündmustest Eestis ning 1991. aasta Eesti-Venemaa läbirääkimiste aegadest. Nagu Eesti-Vene konfliktsete küsimuste lahendamisel lähiminevikus, nii hakkas ka Vene-Gruusia sõjaline konflikt lahenema alles tänu lääneriikide jõulisele sekkumisele ning nagu kirjutavad ka Eesti keskajalehed, kirjutati 15. augustil 2008. aastal alla Vene-Gruusia ajutisele relvarahuleppele.

Et Venemaa sõjaline aktsioon Gruusia vastu ei lõppenud mitte Kremli oodatud president M. Šaakašvili ja tema valitsuse kukutamisega, siis otsustasid Kremli liidrid leida sellisele tulemusele süüdlasi. D. Medvedev leidis siin hea juhuse süüdistada talle otseselt mittealluvaid sõjaväeluure juhte vajaliku luureinfo mitteõigeaegse edastamise eest Gruusia aktsioonis osalenud väeosadele ja vahetada VF Kindralstaabi Luurepeavalitsuse (GRU) ülem armeekindral Valentin Korabelnikov välja tema I asetäitja kindralleitnant Aleksandr Šljahturovi vastu. Et VF Kindralstaabi juhid kaitsesid südilt oma GRU ülemast alluvat, realiseerus see vahetus alles 2009. aasta kevadel. Nüüd ootas GRU-d aga ees koosseisude mõningane vähendamine, tema mõnede spetsnaazi brigaadide likvideerimine ja ähvardab senini GRU võimalik alandamine kindralstaabi lihtvalitsuse tasandile (Värk 2009). On arusaadav, et Eesti jõuline toetus Gruusiale, mille üheks väljenduseks oli ka Eesti ekspeaminister Mart Laari töö Gruusia presidendi nõunikuna, pingestas taas Eesti-Vene suhteid. Võib öelda, et veel 2008. aasta lõpul ei lootnud enamik poliitikaeksperte Eestis Venemaaga suhete paranemisse D. Medvedevi presidenduuri ajal. Olid ju V. Putini poolt regioonidesse paika pandud liidrid ja presidendi täievolilised esindajad föderaalringkondades ikka omis ameteis edasi. Vaid kosmeetilisi muutusi oli läbi teinud valitsuskabinet, mida nüüd juhtis V. Putin. Enamik vastutavaid ametnikke Presidendi Administratsiooniski töötas seal edasi juba V. Putini aegadest. Samas teatasid mitmed läänemeelsed politoloogid nagu näiteks Carnegie Fondi ekspert Nikolai Petrov, ajakirjanikele, et Vladimir Putin tuleb 2012. aastal Kremlisse tagasi, kuna Venemaa pikaajaline tandemijuhtimine oleks praegustes globaalkriisi tingimustes liiga keeruline ja dekoratiivne. Täna, peale 2012. aasta 4. märtsi presidendivalimisi Venemaal, võime öelda, et N. Petrovi kõnealune arvamus leidiski kinnitust.

3.2. Dmitri Medvedevi sammud oma võimu tugevdamisel 2009. aastal ja muutused Venemaa Balti-suunalises välispoliitikas

Nähes sise- ja välismaises massimeedias pidevalt kirjutisi ja telesaateid endast kui V. Putini kavandatu ning suunatava teostajast ja järgijast, otsustas D. Medvedev juba 2008. aasta lõpul sellisest eelmise riigipea kannupoisi mainest

vabanema hakata. Pärast mõningaid rahvusvahelisi kohtumisi pani ta 29. novembril 2008. aastal lauale enda nimelise Euroopa julgeolekulepingu eelnõu. Selles dokumendis avaldus Venemaa rahulolematust senise Euroopa julgeolekukorraldusega. Põhiliseks ärritusobjektiks oli seal Venemaale selle NATO-kesksus ehk teisisõnu öeldes selle aktiivne toetumine USA-le.

Kuivõrd Euroopa julgeolek toetub põhiliselt kolmele rahvusvahelisele organisatsioonile-ühendusele, milledeks on NATO, Euroopa Liit ja Euroopa Julgeoleku- ja Koostööorganisatsioon (OSCE), siis saab Venemaa oma sellealaseid otseseid mõjutusi teostada üksnes OSCE kaudu, kus tal on liikmelisus. Siit ka D. Medvedevi soov näha Venemaa kui ühe OSCE asutajariigi liidrina tugevat ja efektiivset OSCE-d. Küll aga unustas D. Medvedev sealjuures ära, et Venemaa suhe OSCE-sse on olnud teatud mõttes vastuoluline. Ühest küljest räägitakse selle organisatsiooni tugevdamisest, teisalt aga vaadatakse sageli läbi sõrmede selle organisatsiooni aluspõhimõtetele.

Esimene tõsine hoop OSCE vastu tuli Venemaalt 2007. aastal, kui Kreml kehtestas moratoriumi Euroopa tavarelvastuse piiramise lepingu (CFE) täitmisele. 2008. aastal alustas Venemaa sõda OSCE liikme Gruusia vastu. Lääneriigid ja muu demokraatlik maailm kritiseeris Venemaad selliste sammude pärast. Kremlil puhul on mõistagi neis rikkumistes süüdi Euroopa "lõtv" julgeolekupoliitika ning OSCE poolne demokraatia ja revolutsioonide mahitamine lääneriikide poolt (Herd 2009, 102). D. Medvedevi arvates võib sellest hädast üle saada, kui Euroopa julgeoleku tugisammaste hulka lisada veel Kollektiivse Julgeoleku Lepingu Organisatsioon (CSTO) ja SRÜ. Kuigi Prantsusmaa, Kreeka ja mõni teinegi riik on president Medvedevi taolise ideega üldjoontes päri, ei pea lääneriigid nende ideede elluviimiseks vajalikuks uut julgeolekustruktuuri looma hakata ning loodavad lahendada Venemaa pretensioonid ära põhiliselt OSCE kaudu (Russia Drafts New European Security Treaty 2009).

Kõva käe näitamine jätkus D. Medvedevil ka 2009. aasta algul. 11. jaanuaril 2009. aastal kritiseeris Venemaa president Moskva lähedases mootoritehases "Saljut" toimunud miitingul peaminister Vladimir Putini valitsust, mis tema hinnangul tegutsevat liiga aeglaselt kriisivastase programmi ellurakendamisel. Riigipea kurtis ka toormehindade kukkumist maailmaturul ja Venemaa tööstustoodangu järsku langust 2008. aasta IV kvartalis, mis on oluliselt kahandanud riigi tulusid ning mis peaks valitsuse panema erilise innuga tegutsema. Sel puhul rõhutas juba Financial Times 13.01.2009, et toimunu oli järjekordseks viiteks riigipea katsetele ajada peaministrilt sõltumatut poliitikat, meenutades et 2008. aasta detsembris rõhutanud D. Medvedev ajakirjanikele, et just temal lasub "lõplik vastutus" riigis juhtuva eest ning ta "ei saa seda vastutust kellegagi jagada". Seda lõplikku vastutust meelde tuletades hakkas D. Medvedev 2009. aasta sügisel kangutama ametipostidelt nii regioonide kubernere kui ministreid. Viimastest langes "esimese ohvrina" informatsiooniminister ja V. Putini suur sõber Mihhail Lesin. Ümber paigutati ka juhtivad tegelased Presidendi Administratsioonist, kes sisuliselt kuulusid varem V. Putini lähiringi.

Valitsusjuhi soovil sai enamik neist (I. Šuvalov, D. Kozak, I. Setšin, S. Sobjanin jt) kas asepeaministri ametiposti või mõne muu kõrge koha valitsusaparaadis. Nii õnnestus D. Medvedevil nendest vabaneda Kremli apartementides ja suunata nad ümber valitsushoonesse.

Regiooniliidreile lubas D. Medvedev valitseda vaid kuni 3 ametiaega, kuigi põhiseadusega see aeg piiratud pole. Samas andis riigipea pressile teada terve nimekirja kuberneridest, kes peavad oma vanuse tõttu 2010. aasta märtsis või veidi hiljem ameti maha panema. Tolle nimekirja tuntumaiks tegelasteks olid 73-aastane Tatarstani juht Mintimir Šaimijev, 75-aastane Baškortostani juht Murtaza Rakhimov, samuti Volgogradi kuberner Nikolai Maksjuta. 72-aastaselt Sverdlovski kuberneril Eduard Rosselil paluti aga kuberneritool vabastada juba 2009. aasta novembris. Et mitmed kõnealusesse nimekirja sattunud kubernerid olid võimupartei Ühtne Venemaa mõjukad liikmed ja V. Putini sõbrad, siis tekitas D. Medvedevi noorenduskuur tõsiseid lahkkelisid presidendi ja V. Putini juhitava Ühtse Venemaa juhtkonna vahel.

V. Putin hakkas kohe pressile ja Riigiduma liikmeile kaebama, et massiline regioonide juhtide väljavahetamine võivat viia Venemaa “ukrainastumisele”. D. Medvedev andis seepeale massimeedias teada, et Venemaa demokraatia ei saa pikalt kannatada tänaseks valdavalt üheparteilisteks muutunud regionaalparlamente. Paraku teatas Eestis sellistest arengutest Venemaa juhtkonnas alles “Eesti Päevaleht” 26.01.2010 Heiki Suurkase artiklis “Medvedev teeb noorenduskuuri”. Tema “tuules” kirjutas Putini ja Medvedevi erimeelsustest “Postimehes” 26.02.2010 ka Igor Taro artiklis “Nihelused Kremli vertikaalis”. Tollest kirjutisest selgub, et V. Putini vastu on massimeeleavaldusi korraldatud nii Kaliningradis kui Vladivostokis ja et Kremli nn taskupartei Õiglane Venemaa liider Sergei Mironov polevatki V. Putiniga paljudes asjades nõus. Ka selgub, et V. Putini kauaaegne lemmikminister Aleksei Kudrin on V. Putini vastu tolmu keerutanud. Nimelt teatas rahandusminister Kudrin ühes telekanali Pervõi Kanal aastalõpu diskussioonisaates, et peaminister Putin ja Ühtne Venemaa polevatki üks ja sama. Ühtne Venemaa olevat libastunud vasaktsentristlikuks erakonnaks ja vaid Putin püüdvat teda tirida tagasi tsentrisse. Kõige olulisem Igor Taro kirjutises on aga teade selle kohta, et Venemaa juhi majandusnõustamine tuleb tema poolt kureeritava Kaasaegse Arengu Instituudi spetsialistidelt. 2009. aasta lõpuks valmis sellel asutusel dokument Venemaa nüüdisajastamiseks vajalikest meetmetest. Tolles 60-leheküljelises dokumendis sisuliselt soovitatakse Venemaa arenguhüppeks V. Putini loodud võimuvertikaali süsteem visata ajaloo prügikasti. Täpsemalt öeldes näeb see dokument ette regioonide kuberneride valimiste taastamise, valimiskünnise alandamise viiele protsendile, vaba meedia taastamise, sõjatööstuslike korporatsioonide erastamise ja palju muud Jeltsini-ajal tehtut või planeeritut.

Tutvunud selle kavaga, küsisid vihased Ühtse Venemaa juhid D. Medvedevilt irooniliselt, et miks seal pole nõutud ka kollektiviseerimise taastamist, kui juba pöördutakse tagasi eelmisse sajandisse. Taolises olukorras oli suurima surve all

Presidendi Administratsiooni aseülem Vladislav Surkov, keda tollel ajal loeti V. Putini ainsaiks arvestatavaiks silmadeks-kõrvadeks Kremliis. Kui 2010. aasta algul ajalehe "Vedomosti" korrespondent küsis V. Surkovilt, et kust pärineb idee luua Venemaale oma Silicon Valley, vastas ta suure surve all diplomaatiliselt: "Idee pärineb president Dmitri Medvedevilt, kuid selle on heaks kiitnud ka valitsusjuht Vladimir Putin". Paraku leiab neid arenguid kirjeldav Igor Taro nagu mitmed teisedki Eesti kolumnistid ja russoloogid vääralt, justkui saaks Venemaal midagi toimuda üksnes peaministri heakskiidu saanud presidendi ettepanekute alusel. Nii nagu on tabavalt seletanud oma raamatus "Kas Kremli uus peremees?" Boris Reitschuster, on ka käesolevate ridade autorile mitmed Kremlile lähedalolevad isikud seletanud, et tandemjuhtimist ei saa Venemaa-sugune suurriik kaua taluda ning asjad käivad nii nagu Venemaa vapil sümboliseerivad kaks kotkapead, kelledest üks kujutab riigipead ja teine patriarhi. Seega valitsevad Venemaa tänane president Medvedev ja patriarh Kirill, mitte aga president ja peaminister.

Käesoleva väitekirja autor on täielikult nõus ka Saksamaa välisemeri riigiministri ja juhtiva Venemaa-eksperdi Gernot Erleriga, kes on öelnud järgmist: "Ma imestan vahetevahel artiklite üle, milles Medvedevit püütakse kujutada "valge lehenä" või isikliku arvamusega mehena. Minul on temast hoopis teine mulje. Medvedevil on täiesti selged ettekujutused Venemaa rollist tulevikus ja ta seisab ilmselt tiheda koostöö eest Euroopa Liiduga. Ta teab väga hästi, kui tähtis on see koostöö Vene ühiskonna ja eelkõige majanduse moderniseerimiseks". (Erler 2008). G. Erleriga tuleb nõustuda ka selles osas, et Putini ja tema KGB-kamraadide läänevastane vimm on tunduvalt suurem, kui seda suudavad välja kannatada paljud poliitikud Berliinist ja Washingtonist ning tsiviilvalitsejast Medvedev Kremliis on lääne elustiili nautivale Vene eliidilegi mugavam mees kui Putin. Juba 2009. aasta kevadel sai käesolevate ridade autor Moskva allikatest teada, et nii mõjuvõimsad sionistliku kallakuga organisatsioonid nagu eliitklubi Bilderberg Club kui World Jewish Congress soovivad tõsiselt, et president D. Medvedev teeks tõsiseid jõupingutusi V. Putinist eemaldumiseks ja tema mõjuvõimu kärpimiseks. Ühtlasi soovitati D. Medvedevil tõsiselt tegeleda globaalprojektiga Eurussia, mis hõlmab tuumikriikidena Venemaa, Saksamaad, Prantsusmaad ja Itaaliat, kellede ülesanne oleks tänaseks nõrgenenud USA liiga suur mõjuvõim Euroopas likvideerida ja Euroopa Liidu liigse nõrkuse korral see laiali saata ning selle jääktuumikuna koos Venemaa ühiselt edasi tegutseda. Kas mitte sellest liinist ei saa selgeks Vene-Saksa gaasitoruprojekti Nord Stream mõte, mille esimesed visioonid pandi paberile juba 1997. aastal, ent mis alles D. Medvedevi võimuletulekuga sai tõelise tuule tiibadesse? Siit saab ka selgeks, miks Nord Streami puhul asjaosalised lääneriigid ei protestinud selle projekti keskkonnakaitseliste,- julgeolekuliste- ja finantsiliste riskide vastu, millest on kirjutanud ka käesolevate ridade autor (Värk, Nutt, Martin 2011).

Oluliseks muutuste märgiks Moskva võimumängudes oli kahtlematult Venemaa peamise opositsioonipartei VF Kommunistliku Partei liidri Gennadi

Zjuganovi poolt 7. oktoobril. 2009. aastal Tuulas peetud pressikonverentsil öeldu. Nimelt teatas Venemaa kommunistide liider seal avalikult, et V. Putini 10-aastane valitsemine on jooksnud tühja, sest midagi olulist majanduses pole tehtud. Ka rõhutas Venemaa esikommunist, et Medvedevi ja Putini väljaütlemisi kõrvutades torkavad seal silma ilmsed erimeelsused. Ta nentis, et Putinilt, kes ei soovi dialoogi opositsiooniga, pole neil enam midagi head oodata ning kõik lootused on nüüd Medvedevile pandud (Bragin 10.07.2009). See oli aga märk välismaailmale, et D. Medvedevil on juba sisepoliitiliselt laiem kandepind kui V. Putinil ja ta võib olla oma otsustes vabam kui oma presidendivõimu algaastal. Viimasest andis kinnitust ka Venemaa vasakjõudude ajaleht "Zavtra" Nr.11(852) märtsist 2010. aastast, kus Andrei Devjatovi artiklis "Milleks on vaja reform siseministeeriumis?" oli juttu sellest, et Kremli liberaalid on alustanud marulist pealetungi V. Putini kavadele ja plaanidele. Artiklis rõhutatakse, et Kaasaegse Arengu Instituut, mille järevalvenõukogu esimeheks on president D. Medvedev ise, on ette valmistanud rida presidendi käskkirju, mis näevad ette suuri muutusi Venemaal. Nende hulgas on vastavad käskkirjad nr.1468, 24.12.2009 ja nr. 08, 18.02.2010, mis näevad ette VF Siseministeeriumi juhtkonna totaalse vahetumise ja koosseisu kärpimise 20% võrra ning tema juhtimissüsteemi detsentraliseerimise. See aga põhjustab A. Devjatovi arvates Venemaa suurima jõustruktuuri allutamist kohalikele võimudele, kes hakkavad koos siseministeeriumi detsentraliseeritud üksustega ühiselt võitlema nn "Putini koalitsiooni" vastu. Viimane võivat kindlustada D. Medvedevile võidu ka 2012. aasta presidendivalimistel, mis tagaks talle sisuliselt valitsemise kuni 2025. aastani (Devjatov 2010, 4).

Tähtsad muutused toimusid ka D. Medvedevi ja tema lähikonna suhtumises Balti riikidesse. Juba 2006. aasta kevadel hakkas selguma Kremlile, et S. Karaganovi kujundatud ning J. Primakovi ja V. Putini lähikonna poolt edasi arendatud "lähivälismaa" poliitika rakendamine Balti riikidele, kes nüüd olid nii Euroopa Liidu kui NATO täieõiguslikud liikmed, pole andnud märkimisväärsed tulemusi. Rahulolematu president V. Putin avaldas siis otsest rahulolematust Modest Kolerovile, kes pidi Presidendi Administratsiooni poolelt vastutama Balti-suunalise välispoliitika eest. V. Putinile lähedal seisev D. Medvedev soovitas seepeale kasutada Balti-suunalises poliitikas kogunud poliit tehnoloogide Efektiiivse Poliitika Fondist, mille üldjuhiks oli Kremli valimiskampaaniate üks peaideoloog Gleb Pavlovski. Ent uue Balti-suunalise poliitika kujundamise eest pandi siis vastutama Presidendi Administratsiooni välispoliitika nõuniku tasandil sama fondi tegevdirektor Kirill Tanajev. Nagu selgub "Ärilehest" 30.08.2008, võttis "Eesti Päevalehe" reporter Andres Reimer veel sama aasta suvel intervjuu kõnealuselt K. Tanajevilt. Viimane olla tunnistanud, et senist Venemaa Balti riikide poliitikat saab iseloomustada läbikukkumisena. K. Tanajevi arvates pole ühelgi Baltimaade Vene kogukonnal oma kultuuriautonoomiat. Kontaktid Venemaaga on juhuslikud ning pärast integreerumist NATO-sse ja Euroopa Liitu on need riigid Venemaale järsult selja keeranud. K. Tanajev ei usu Vene parteide tulevikku Balti riikides, millele muide pani suuri lootusi Vene

Föderatsiooni endine suursaadik Eestis Konstantin Provalov ja mida propageerib senini internetiportaali BaltInfo veergudel Riigiduumaa saadik Sergei Markov. (Näiteks S. Markovi artikkel seal 16. jaanuarisrt 2010. aastast “Eestis on vaja luua võimas venekeelne partei – VF Riigiduumaa saadik”) Erinevalt meie endisest suursaadikust Moskvas Mart Helme, ei usu K. Tanajev, et Eesti parteidesse sulandunud vene poliitikud looks seal ohtlikud rakukesed ja taotleks selle läbi venelastele lihtsustatult kodakondsust, mille abil omakorda saaks suurendada ideoloogilist ja rahvuslikku lõhet meie kodanikkonnas (Helme 07.10. 2004). K. Tanajevi arvates võib Kreml anda baltlastele sõbrasuhete nimel järele paljudes asjades, ent mitte SS-leegionäride tõstmises samale pulgale Punaarmee võitlejatega. Ta arvab, et suhteid baltlastega saab parandada, kui Venemaa ühiskondlikud organisatsioonid hakkavad nendega senisest tihedamini läbi käima ja ei suhtle neis riikides üksnes venekeelse kogukonnaga. K. Tanajev annab oma jutuajamises A. Reimeriga selgelt mõista, et Venemaa on loobunud NSV Liidu taastamisest, ent loodab kümne või enama aasta jooksul suure osa endiste liiduvabariikidega luua ühise majandusliidu Euroopa Ühisturu laadis, mis hakkavat koordineerima ka välis- ja julgeolekupoliitikat. Tänapäev Euroopa Liit, mis ei suutvat kehtestada isegi ühtset põhiseadust, kutsuvat Venemaa eliidis esile vaid iroonilisi muigeid.

Nagu näeme, on tänast Venemaa Balti poliitikat kujundava võtmeisiku nägemustes paljugi positiivset, millega ka käesolevate ridade autor soostub. Siiski jätab K. Tanajev palju olulist Eesti ajakirjanikule välja ütlemast. Nimelt seda, et “lähivälismaa” poliitika ja selle modifikatsioonide rakendamine Eesti suunal on nüüd asendatud Eesti informatsioonilise ja majandusliku hõlvamise poliitikaga. Samas on tuntav, et K. Tanajev arvestab Balti poliitikas liiga suure mõjufaktorina Vene eliiti. Nagu on korduvalt rõhutanud Moskva Carnegie Keskuse juhtivanalüütik Lilia Shevtsova, et kui 25% tavavenelastest elab oma mõtetes minevikus ja ligi 50% neist on valmis reformidega kaasa minema, siis eliidist on ligi 80% oma sotsiaalses arengus maha jäänud. L. Shevtsova on ka meie ajakirjanik A. Reimerile (K. Tanajeviga samal päeval kohtumisel) tabavalt öelnud, et kuigi Vene eliit tahab nautida läänelikke vabadusi ja olla läänes, siis samas toidab ta läänevastasust. See aga näitab, et Eesti tänane poliitiline diskussioon Vene eliidiga ei saa tuua kiireid positiivseid tulemusi. Kuna neil prevalveerivad majandushuvid, siis võib tulemuslikuks osutuda vaid Vene eliidiga majanduslike ühishuvid leidmine, kust võiks välja areneda Eesti-Vene nn vastastikkuse majandusliku hõlvamise poliitika, mis kiirendaks omakorda suhete normaliseerumist puhtpoliitilisel tasandil. Eesti poliitilisel juhtkonnal on lõpuks aeg mõista, et nende eestkõneleja USA positsioon Venemaa suhtes on märgatavalt nõrgenenud.

Juba “Postimehes” 28.04.2009 viidatud sõltumatu nn Stratfordi komisjoni raportis on rõhutatud, et “kuigi USA-l on strateegiline huvi mitte lubada Venemaa domineerimist Balti riikides, tuleb Venemaa huvidega selles piirkonnas arvestada”. Lisaks sellele jätab kõnealune raport Balti riigid pea ühele reale Ukraina ja Gruusiaga, kel pole NATO-liikmelisust. Siit aga kinnituvad

veelkord eelpool nimetatud Lilia Shevtsova sõnad selle kohta, et vaatamata mõningaile antidemokraatlikele ilminguile Venemaal, pole see riik siiski D. Medvedevi võimu all muutunud autoritaarseks maaks, mis julgustab lääne investoreid majanduslikust kasust innustatuna sinna investeerima ja Venemaaga koostööd tegema. Niisiis on üldsusele antud selge signaal sellest, et globaalse majanduskriisi ajal kaaluvad enamiku riikide ja sealhulgas ka USA majanduslikud huvid üle nende riikide omaks võetud poliitilised põhimõtted ja väärtused. Selliseid viimaste aastate muutusi maailma riikide välispoliitilistes hoiakutes oleks viimane aeg hakata arvestama ka Eesti välispoliitika suunajatel ja kujundajatel. Üksnes kurtmine, et see või teine meile sõbralik Skandinaavia riik, lähtununa reaalspoliitikast tulenevaist huvidest, hülgas euroliidule omased väärtused ja andis Venemaale loa Nord Streami gaasitrassi rajamiseks oma majandustsoonis, ei vii meid kuskile. Seni, kuni Euroopa Liit ei suuda kujundada ühist Venemaa-suunalist välispoliitikat ja ühist energiapolitikat, oleks Eestil naiivsus mängida solvunud, et jälle tuli Soome Venemaale vastu Nord Streami gaasijuhtme projekti osas ja sai selle eest Venemaisele importpuidule tollisoodustusi või et Norra tuli Venemaale vastu ühiseks uute gaasimaardlate haldamiseks ja sai lõpuks piirilepingule Venemaa poolse heakskiidu.

Kuni puudub euroliidu-sisene liikmesriikide üksmeel ja välispoliitiline ühistegevus, ei ole Eestil mõtet loota Venemaaga arendada üksnes väärtustel põhinevaid suhteid ja koostööd. Praegusel ajal on siin mõeldav peamiselt reaalspoliitikal tuginevate majanduslike ühishuvidede väljapakumine Venemaale nagu seda teevad Põhjamaad ja paljud teisedki riigid. Samas ei tohiks Eesti majandusliku kasuismi tuhinas unustada oma riiklikku julgeolekut, et mitte sattuda Ukraina olukorda, kes 30%-list gaasi sisseostuhinna alandamist Venemaa poolt silmas pidades pani ohtu oma riigi suveräänsuse Sevastopoli mereväebaasi pikaajalise väljaüürimisega Vene sõjalaevastikule. Nagu viimati toodud näitestki näha, ei domineeri Venemaa välispoliitikas üksnes majanduslik kasuism, vaid üha enam kasutab Kreml oma imperiaalsete eesmärkide saavutamiseks ning sõjaliseks kohalolekuks ka energiarelva, tulgu see või ülikallite Nord Streami ja South Streami gaasijuhtmeprojektide läbi. Seda ohtu tuletavad meile meelde ka viimastel aastatel välja antud Kaitsepolitsei aastaraamatud, kus juhitakse tähelepanu Venemaa luurete suurt huvi Eesti energeetikasektori vastu ning võimalust Nord Streami gaasitoruprojektiga Eesti julgeolekulist olukorda häirida (Kaitsepolitsei aastaraamat 2008, 2009, 2010).

Eeltoodust tulenevalt võime täheldada D. Medvedevi presidentuuri ajal suuri muutusi nii Venemaa sise- kui välispoliitikas. Juba 12. juulil 2008. aastal kinnitas D. Medvedev uue välispoliitika kontseptsiooni, 12. mail 2009. aastal aga riikliku julgeoleku strateegia ja 5. veebruaril 2010. aastal uue sõjalise doktriini. Kõigil neil dokumentidel on ühine ja kohati lausa paatoslik viitamine rahvusvahelise õiguse järgimise tähtsusele. Välispoliitika kontseptsioonis on sellekohaseid viitamisi 13 juhul, ülejäänud kahes dokumendis veidi vähem. Nagu nende dokumentide kohta on Euroopa Teadusnõukogu grantiga asjakohast uurimust tegev professor Lauri Mälksoo tabavalt öelnud 2010. aasta augusti

“Diplomaatias”, peab neis dokumentides Venemaa ennast rahvusvahelist õigust kõrgelt hindavaks riigiks, kes samas märkab USA ärevust tekitavat unilateraalsust ja tema õigusrikkumisi rahvusvahelisel tasandil. Samas ei leia me neis dokumentides enam korrutusi vene kaasmaalaste ahistamise kohta postsotsialistlikes riikides. Küll aga näeb sõjaline doktriin ette Venemaa kodanike kaitsmise välismaal “sõjalise rünnaku eest”, mis on uueks müstiliseks mõisteks rahvusvahelisele üldsusele.

Kuigi D. Medvedevi rea ukaasidega on alates 2009. aastast mitmeid V. Putini lähikondlasi võimuladvikust eemaldatud ning presidendile rida uusi eesõigusi antud, domineeris Eesti keskajakirjanduses veel 2010. aastal tendents kujutada olukorda D. Medvedevi juhitalval Venemaal ligilähedasena V. Putini presidenduuri ajale. Juba 21. novembri 2007. aasta The Guardianis kirjutas Simon Tisdall sellest, et Venemaa loob rahvusvahelist turgu putinismile, mis lääneliku politoloogi Andrei Piontkovski sõnul on “banditistliku kapitalismi kõrgeim ja viimane staadium Venemaal, kus Putini klann toitub äritegevusest miljardites dollarites käivetega.” Nende sõnadega tabati Putini ja ta lähikonna iseloomustamisega piltlikult öeldes kümnesse. Alates 2010. aasta augustist on Moskvast tegutsenud diplomaatidelt ja ajakirjanikelt välja imbutatud teateid, et V. Putin ja üks ta lähimaid sõpru ning asepeaminister I. Setšin on juba 1999. aastast segatud 2009. aastal Tais arreteeritud ja nüüdseks USA-le välja antud skandaalse rahvusvahelise relvaäri mehe ning endise GRU ohvitseri Viktor Bouti illegaalsesse relvatehingutesse. Neist asjust on nüüdseks kirjutatud ka tuntud USA luureanalüütik David Booth (seda küll USA kõmuajakirjaniku Sorcha Faalina esinevana) oma internetiblogis ning Venemaa väljaanne “Moscow Times” oma 2010. aasta augustikuu veergudel. Võib vaid ette kujutada V. Putini rõõmu, kui V. Bout teatas 5. märtsil 2012. aastal USA kohtule pärast 25-aastase vanglakaristuse saamist, et ta ennast süüdi ei tunnista ega anna tunnistusi ka oma kaastööliste kohta.

Eeltoodu taustal tundub mõneti tragikoomiline lugeda “Eesti Päevalehe” 29.03.2010 numbrist Andres Laasiku artiklit “Kas Eestisse imbub Vladimir Putini mõte?” Kui pidada silmas V. Putini 2010. aastal langetatud mitmeid väärrotsuseid nagu näiteks teravilja ekspordikeeld, mis viis Venemaa siseturu viljapuuduseni selle liigmadala hinna tõttu, võib öelda et V. Putini võim ja renomee on 2010. aasta hilissuvest alates juba mõningases langusefaasis. Tõsi on küll ka see, et putinismi kui suhteliselt pikaajalise nähtusega käib koos kohtuvõimu kokkukasvamine täitevvõimuga, kusjuures seadusandlik võim on piltlikult öeldes täitevvõimu kummitemplik. Rahvusvaheliselt on üldtuntud Riigiduuma spiiikri Boriss Grözlovi putinistlik ütlus, et “parlament ei ole diskussiooni koht”. Paraku on selline poliitilise käitumise skeem hakanud pikapeale külge ka mõnede teiste maade riigitegelastele. Näitena võib siin tuua internetiportaali Delfi 03.12.2009 uudise, kus Riigikogu spiiiker Ene Ergma on lausunud, et “Eesti parlament ei vaja reformimist”, mis kõlab üsnagi grözlovlikult.

Samas süüdistavad Eesti suuremad ajalehed ja telekanalid pidevalt meie juhtivat opositsiooniparteid Keskerakonda koostööleppe sõlmimises V. Putini juhitava võimuparteiga Ühtne Venemaa ja putinismi levikule Eestis kaasaaitamises. Kuivõrd Keskerakonna juhid sellise koostöö konkretsustest üldsust teavitada ei soovi, on see põhjustanud mitmeidki imelikke kuulujutte. Nii väidab Eesti ajakirjanduses Vene-teemadel pidevalt sõna võtnud suursaadik Mart Helme, et Venemaa võimuringkondadesse olevat kõnepruuki tulnud isegi termin “savisarizatsija”. Ent käesoleva väitekirja autor ja tema kõrgeis Venemaa riigiametis tuttavad ei leia senini kusagilt jälgi, kes ja kus täpselt Moskvas niisugust terminit kasutab. Küll aga teatasid Eesti suuremad ajalehed alles 2010. aasta detsembris osundusega EV Kaitsepolitsei ametile, et E.Savisaar olla küsinud Venemaa mõjuagendina oma erakonna tarvis endiselt kõrgelt KGB-laselt ja praeguselt Venemaa raudteedevõrgu juhilt V. Jankuninilt 1,5 miljonit eurot, mida asjaosaline ise kategooriliselt eitab. Samas pole Eesti ajakirjandus piisava põhjalikkusega kajastanud muutusi Kremli Balti-suunalistes poliitikates.

Nagu juba eelpool sai nimetatud, on K. Tanajev kui Kremli üks juhtivaid Balti-suuna poliitika väljatöötajaid hinnanud senise S. Karaganovi-J. Primakovi “lähivälismaa” poliitika rakendamise Balti suunal läbikukkunuks. Ent luhtus ka S. Karaganovi - M. Kolerovi hiljem soovitatud “finlandiseerimise” modifitseeritud transponeerimine Eestile ja Lätile, millest paraku Eesti ajakirjandus pole sõnakestki lausunud. Tõsi, mõned välismaised kolumnistid Eesti ajakirjanduses nagu näiteks Paul Goble on maininud, et M. Kolerovi ja S. Karaganovi tegevusel viimastel aastatel Balti suunal pole olnud edu, mistõttu nad võivad kaotada oma mõjukad tööpostid Kremliis. Ent millega need Kremli politoloogid täpsemalt läbi kukkusid, pole Eesti lugejat teavitatud. Alles riigikogulase Marko Mihkelsoni blogiveergudelt 06.01.2010. pealkirja all “Stratfor muretseb Venemaa naabrite pärast” saame teada, et endise Venemaa Riia saatkonna 3.sekretäri ja luuraja Dmitri Jermolajevi (on hetkel Lätis *persona non grata*) hinnangul, kes on praegu mõjukas Kremli ajakirjanik, peaks Venemaa naabrite suunal võtma finlandiseerimise asemel kasutusele pealetungipoliitika.(Mihkelson 06.01.2010) Siit aga järeldub, et tänases maailmapoliitikas on kujunenud olukord, kus pole välistatud senisest aktiivsem dünaamika endise NSV Liidu ruumis, mis omakorda sunnib Eestit ennetavalt pöörama oma liitlaste-partnerite tähelepanu võimalikele geopoliitilistele probleemidele oma idanaabruses.

Meil tuleb täie tõsidusega arvestada seda, et Venemaa eliit on jaotunud suhtumises Eestisse ja teistesse Balti riikidesse kahte rühma: 1) klassikaline eliit eraettevõtjaist ja tippteadlastest ning kultuuritegelastest, kes soovivad Balti riikidega teha vastastikku kasulikku sõbralikku koostööd ja 2) tšekistlik-riiklikud oligarhid ja nende putinlik lähikond, kes püüavad igal võimalikul viisil vaid Balti riikidele survet avaldada. Sellist jagunemist kinnitab valdavalt ka kolumnist Paul Goble “Postimehes” 05.02.2010 avaldatud artiklis “Vene eliit ei ole Eesti suhtes üksmeelne”. Siinkohal olgu öeldud, et eelloetletud teise rühma hulka kuulub ka eelnimetatud Dmitri Jermolajev. Et kõnesolevaist rühmadest

esimene kuulub president D. Medvedevi liberaalsete ärimeeste ja intelligentsi toetajaskonda ja teine rühm V. Putini nõ silovikkude toetajaskonda, siis sõltuvad lähitulevikus Eesti-Vene poliitilised suhted (osaliselt ka majandussuhted) oluliselt sellest, kumb rühm antud ajaperioodil Venemaal domineerib.

Lääneriikides tunnustatud politoloog Fjodor Lukjanovi arvates oli D. Medvedevil võimuperioodi algul edu V. Putini ees ning kui president saavutanuks ka nähtavat edu riigi moderniseerimisel või võitluses korrupsiooniga, võinuks ta olla võitja pikaks ajaperioodiks. Poliititehnoloog Stanislav Belkovski arvas aga naiivselt, et V. Putin ei üritagi enam Kremliisse tagasi tulla, kui D. Medvedev kindlustab ta lähikonnale rahuliku äraelamise ja head tööpostid. Poliititehnoloog Jevgeni Mintšenko oli aga oma Kremlist saadud siseinfo põhjal veendunud, et V. Putin on D. Medvedeviga leppinud viimase võimule jäämiseks vähemalt 2018. aastani. Ka Kremli peapoliititehnoloogi ametist 2011. aastal USA-sse emigreerunud Gleb Pavlovski oli eelnimetatud arenguis veendunud juhul, kui just Venemaa ei satu teravasse kriisi, kust keegi teine (kasvõi V. Putin) peab riigi välja tooma. Üksnes Moskva Carnegie Fondi ekspert Nikolai Petrov oli skeptiline D. Medvedevi võimulpüsimise osas. Ta arvas, et V. Putini tegeliku tippvõimu väljavahetamise tingimuseks saab olla üksnes Venemaa poliitilise süsteemi kardinaalne muutus. Taolistest võimalustest kirjutas 12. aprilli 2010. aasta "Eesti Päevalehes" ka ajakirjanik Jaanus Piirsalu artiklis "Analüüs: Kas Putin tahab naasta Kremliisse ja avada Sotši olümpia?". Siiski osundas ta mõningasele tõenäosusele, et D. Medvedev võib jääda riigipeaks veel pikkadeks aastateks. See aga tähendaks seda, et Eesti-Vene suhteid hakkab põhiliselt kujundama endise Efektive Poliitika Fondi juhtkond eesotsas Kirill Tanajeviga ning D. Medvedevi enda ja tema nõuniku Igor Jurgensi juhitud Kaasaegse Arengu Instituut oma politoloogide ja majandusteadlastega. Viimane omakorda tähendaks seda, et Venemaa hakkab suure salastatud globaalprojektiga Eurussia koordineeritult Eestit ja tema lõunanaabreid ise "majanduslikult hõlvama". Teisalt aga osundab see sellele, et Eesti peab hoolega hakkama jälgima oma majanduslikku julgeolekut ning mitte lubama strateegistel majandusharudel libiseda vene kapitali kätte. Sellist ohtu ei tohiks Eesti juhtkond ignoreerida ka toetudes vaid Rahvusvahelise Kaitseuringute Keskuse teaduri Kadri Liigi poolt internetiportaali üles riputatud Venemaa-suunalisele uurimusele, kus Putini võimu hinnatakse vääramatuks ning D. Medvedevis nähakse üksnes "tehnilist presidenti", kes tegelikult olevat vaid võimu teostamise instrument.

Tagantjärgi tarkuses tuleb tõepoolest tunnistada, et president D. Medvedevi poolt võimupartei "Ühtne Venemaa" sügiskongressil 24. septembril 2011. aastal tehtud ootamatu avaldus "rokirovka" ehk ametipostide vahetamise kohta V. Putiniga neile edukate Riigiduuma- ja persidendivalimiste korral annab taas kogu reaalse võimutäiuse tagasi V. Putinile. Ent "Ühtsele Venemaale" 4. detsembril 2011. aastal Riigiduuma valimistel alla 50% häälte koguarvust antud häälte arv ja sellele järgnenud opositsioonijõudude massilised protestimiitingud Venemaa suurlinnades, kus osalejad süüdistasid Kremli valimistulemuste

massilises võltsimises ja V. Putinit “varaste ja sulide partei” juhtimises, sundisid isegi V. Putinit nentima, et valijate teatud surve korral on ta nõus üldse edasisest võimulolekust loobuma. Seega on K. Liik 2010. aastal valitsusjuhi V. Putini võimu ja võimalusi veidi üle hinnanud, millele on kaasnenud sündroomi “hirmul on suured silmad” põhjustatud hinnangud.

Käesoleva väitekirja autor soostub siin pigem Raadio Vaba Euroopa kogemusega ajakirjaniku Priit Simsoni arvamusega 2010. aasta märtsikuu ajalehes “Diplomaatia”, kus ta artiklis “Vähem teraapiat, rohkem strateegiat!” ütleb järgmist: “Lugedes mitmete autorite (Mart Helme, Andres Herkel, Tiit Made) käsitlusi Venemaast jääb mulje, nagu oleks kahe riigi vahel juba väheintensiivne sõjaseisukord ja kui mõni eestlane sinna riiki satub, siis veeretab rahvahulk teda sulgedes ja tõrvas. Ei saa eitada, et meie väikesele Eesti riigile pühendab suurriik Venemaa ebaoproportsionaalselt suurt tähelepanu, ent maailmas on küllalt riike, millede väärtused ja huvid on palju raskemini lepitatavad, kui seda on Eesti ja Venemaa.” Ent paraku jätkub teraapia võidutsemine strateegia üle Eestis edasi.

Riigikogulase Marko Mihkelsoni internetiblogist jätkub hoiatusi tervele NATO-le küll Prantsusmaa dessantlaevade Mistral ja selle tootmisliitsentside müügi pärast Venemaale, küll Venemaa uue sõjalise doktriini pärast, kus Venemaa peamiseks ohuallikaks pidavat olema NATO. Paratamatult tõstatub siit küsimus sellest, kust Eesti parlamendi väliskomisjoni juht küll sellise Venemaa-hirmu on saanud? Vastuse saamiseks piisab siin tutvumaks tema 2010. aasta aprillis Tallinnas Venemaa teemadel toimunud kohtumisel Venemaa opositsioonitegelase ja kunagine asepeaminister Boriss Nemtsoviga peetud mõttevahetusega. Juba 21. aprillil 2010. aastal Tallinnasse saabudes teatas B. Nemtsov “Aktuaalse Kaamera” reporterile, et D. Medvedev ei otsusta Venemaal midagi, vaid täidab praktiliselt V. Putini korraldusi. Ent päev hiljem lausub ta “Postimehe” reporterile Argo Ideonile, et “Venemaa võimud peavad NATO-t oma peamiseks vaenlaseks”, mis avaldatakse ka “Postimehe” 23.04.2010 numbris. Ometigi teatab Venemaa riigipea juba 25. veebruaril 2010. aastal Kremli infoportaalide viperson.ru ja top.rbc.ru kaudu üldsusele, et “Vene Föderatsiooni sõjalises doktriinis pole NATO peamiseks ohuks”. Peamiste ohtudena näeb president D. Medvedev hoopis terrorismi, narkokaubandust ja massihävitusrelvade levikut. (Medvedev 25.02.2010) Ka kitsale ringile Kremli ametnikkonnale ning VF Riigiteenistuse Akadeemia kuulajatele sõjalise julgeoleku alaste teadmiste värskendamiseks trükitud brožüüris “Vene Föderatsiooni sõjalise poliitika ja sõjalise julgeoleku kindlustamise alused” on öeldud, et “sõjalise agressiooni vallandamise oht selle traditsioonilistes vormides USA või tema NATO liitlaste poolt Venemaa vastu on käesoleval ajal vähetõenäoline.” (Prohožev 2009, 38).

Taolisi Venemaa riigipea või talle alluvate väljaannete väljaütlemisi ei maksa võtta üllatusena, kui arvestada, et D. Medvedevi rajatud mõttekoja Kaasaegse Arengu Instituut (INSOR) juhtivad jõud eesotsas direktor Igor Jurgensi ja Jevgeni Gontmahheriga näevad ette V. Putini erakonna Ühtne Venemaa

ülemvõimu järk-järgulist asendamist mitmeparteisüsteemiga, mille raames Riigiduumat valitakse poolenisti parteinimekirjade ja poolenisti piirkondlikul alusel. Välispoliitikas ei välistata aga tulevikus isegi reformitud NATO liikmeks astumist. Sellistest INSOR-i kavades kirjutatakse ka "Postimehes" 05.02.2010 Hendrik Vosman. Eelöeldust saab aga ka selgeks, et D. Medvedevi juhitud Kreml ei saanudki kuulutada NATO-t oma peavaenlaseks, kuna ta plaanis vargsi ise tulevikus Venemaad NATO-sse integreerida. Siinkohal tuleb küll meenutada, et välisminister S. Lavrov deklareeris juba 2005. aastal V. Putini palvel rahvusvahelisele pressile, et Venemaal pole mingeid kavatsusi NATO-sse või Euroopa Liitu astuda. Ent tollane presidendist käskija polnud 2009. aastal enam president ja tänase S. Lavrovi suust võib seetõttu kuulda ka teistsuguseid deklareeringuid. On ilmne, et kui Eesti juhtkond soovib Venemaaga suhteid parandada, tuleb tal Venemaa juhtkonna tegemistest ja suundumustest üldsust avameelselt ja õigesti informeerida ning seda mitte putinlikult vihasündroomidest haaratuna tagasitegemise vaimus ümbruskonnale moonutatult serveerida. Eesti ajakirjandusele on aga siinkohal soovitus mitte teha Medvedev-Putini vahelisest "mahedast" võimuvõitlusest juhtivkaadrite ümberpaigutamise kaudu veel kaugeleulatuvaid järeldusi. See, et president D. Medvedev vabastas 12. juunil 2010. aastal Venemaa Relvahangete Föderaalagentuuri ülema ametist V. Putini lähedase sõbra Viktor Tšerkessovi ja sundis V. Putinit vabastama 20. augustil 2010. aastal oma sõbrast riigi metsaagentuuri ülema Aleksei Savinovi, ei näidanud veel tema kindlat ainuvõimu teostamist riigis. Ometi kõlas selliste teadete osas Eesti ajakirjanduse serveeringus läbi vastav alatoon. Nagu teada, pole president D. Medvedevi meeskonnal olnud sugugi kerge lõhkuda V. Putini rajatud "võimuvertikaali", mis riigipea pehme väljenduse kohaselt jääb ette "õiguse ja demokraatia laiendamisele" Venemaal ning segab D. Medvedevi nõuniku Arkadi Dvorkovitši sõnul Kremli kavandatud riigi moderniseerimiskavade realiseerimist.

Ent 2011. aastaks oli vastasseis Medvedev-Putin veelgi teravnenud. Kremlist välja lekkunud siseinfo kohaselt on riigipea koos oma meeskonnaga moodustamas võimupartei "Ühtne Venemaa" sisest opositsioonifraktsiooni, et see partei lõhestada ja lõhkuda. Internetiportaali www.regnum.ru veergudel teatas aga VF Presidendi Kodanikuühiskonna ja Inimõiguste Arendamise Nõukogu esimees Mihail Fedotov 11. mail 2011. aastal, et "Detotaliseerimisprogramm", mis paneb NSV Liidule süü genotsiidi ja II Maailmasõja puhkemise eest, olevat mitteametlikult juba D. Medvedevi poolt heaks kiidetud. Internetiportaali www.firstnews.ru 13.05.2011 uudisest aga selgub, et eeltoodud arenguist ärritunud V. Putin üritavat nüüd "Ühtse Venemaa", "Noore Kaardiväe", "Naši" jt patriootlike organisatsioonide ühendamise kaudu luua riigipea meeskonna tegevusele vastukaaluks midagi rahvarinde taolist. Telekanali "Vesti-24" otsesaates 6. mail 2011. aastal teatas V. Putin küll ettevaatlikult, et tema nimetatud tegevus pidavat silmas üksnes valimisliidu moodustamist Riigiduumat valimisteks.

3.3. Eesti-Vene majandussuhted aastail 2008-2009

Ülemaailmse majanduskliima halvenemine ja enamuse Euroopa riikide sisenõudluse vähenemine mõjutasid 2008. aastal nähtavalt ka Eesti-Vene majandussuhteid. 2008. aastal eksporditi Eestist enim kaupu lisaks Soome ja Rootsi suunale ka Venemaale, kus see juurdekasv moodustas võrreldes eelnenud aastaga 24% ja rahalises väljenduses 2,7 miljardit krooni. Üldse ekspordis Eesti 2008. aastal Venemaale kaupu ligi 14 miljardi krooni eest, mis moodustas kogueksportis 10%. Seega tõusis Venemaa selles vallas sihtriikide seas isegi 2007. aasta neljandalt kohalt nüüd kolmandale kohale.

Et Eesti on Euroopa Liidu piiririik, siis on kaupade ekspordi kolmandatesse riikidesse, eriti aga Venemaale, mõjutanud ka re-eksport ja kaupade vahendamine Eesti kaudu. Samas vähenes aasta jooksul kõige rohkem kaupade import neist samadest suurima ekspordimahuga riikidest, sh Venemaalt. Ekspordis Venemaale domineerisid masinad ja seadmed, kusjuures võrreldes 2007. aastaga suurenes nende eksport 0,7 miljoni krooni võrra. Märgatavalt vähenes kütuse sissevedu Venemaalt. Kui veel 2007. aastal imporditi Venemaalt kütust 10,6 miljardi krooni väärtuses, siis 2008. aastal imporditi sealt vaid 7,6 miljardi krooni eest kütust. Tunda andis siis juba alanud globaalne finantsmajanduskriis, mille tulemusel hakkasid ka Eestis kerkima kütuse hinnad ning vähenes selle sisetarbimine. Mõõdukalt vähenes põllumajandussaaduste ja toidukaupade eksport Venemaale. Neid eksporditi 2008. aastal Venemaale 2,7 miljardi krooni eest, millega säilitati siiski esikoht Läti- ja Soome-suunaliste ekspordimahtude ees. 2007. aastal oli vastav ekspordimaht Venemaale 3 miljardit krooni. Kõnealustes kaubagruppides domineerisid mitmesugused piimatooted ja alkohoolsed joogid. Viimaste puhul oli enamasti tegu kangete alkohoolsete jookidega, kus suure osakaalu omas Euroopa Liidust imporditud kauba re-eksport Venemaale. Ent viimaste hulgas on pidevalt suurenenud ka Eesti mõnede populaarsete omatoodete nagu liköör “Vana Tallinn” ja viin “Viru Valge” mahud. Tervelt 1,2 miljardi krooni võrra suurenes 2008. aastal võrreldes eelnenud aastaga transpordivahendite (eriti sõiduautode) re-eksport Venemaale. Imporditi Venemaalt kokku kaupu ligikaudu 13 miljardi krooni eest, kusjuures vastavad impordiandmed on võetud saatjariigi järgi (Eesti Statistika aastaraamat 2009).

Ent lisaks globaalse finantsmajanduskriisi mõjudele mõjutasid Eesti-Vene kaubanduslikke ja majanduslikke suhteid negatiivselt ka Pronkssõduri monumendiga seotud aprillisündmused Tallinnas ja Ida-Virumaal 2007. aastal. Kaubakäive kahanes kahe riigi vahel 2008. aastal võrreldes 2007. aastaga 8,2% ja 2009. aastal võrreldes 2008. aastaga koguni 27,5% ning moodustas Vene Föderatsiooni Suursaatkonna Eesti Vabariigis andmeil 19,4 miljardit krooni, mis teeb 8,8% kogu Eesti kaubakäibest (Eesti Statistika aastaraamatud 2007, 2008, 2009). 2009. aastal Vene import Eestist kahanes 31,6% võrra kuni 9,4 miljardi kroonini võrreldes eelnenud aastaga ja samas Vene eksport Eestisse langes 23%, moodustades 10 miljardit krooni. Sellised arengud Eesti-Vene kaubavahetuses

andsid selgelt märku 2008. aastal alanud globaalse finants-majanduskriisi negatiivsetest mõjudest kahe riigi kaubavahetusele.

Vene impordi põhilisteks artikliteks Eestist on 2009. aastal endiselt põllumajandussaadused ja toidukaubad (19,5%), transpordivahendid ja seadmed (17,3%), keemiatööstuse toodang (10,2%). Vene ekspordi põhilisteks artikliteks Eestisse olid 2009. aastal mineraalid, mineraalsed õlid ja kütus ning naftatööstuse toodang (57,5%), keemiatööstuse toodang (10,7%), puit ja saematerjal (10,2%), metallid ja metallkonstruktsioonid (9,9%). Eesti-Vene kaubanduslik-majandusliku koostöö üks tähtsamaid komponente on viimasel aastakümnel olnud Vene veoste transiit mööda Eesti raudteed ja läbi Eesti sadamate. 2009. aastal kasvas Vene veoste transiit 22% võrra, ulatudes 18,3 miljoni tonnini, kusjuures 2008. aastal moodustas see 15 miljonit tonni. Samal aastal taastus Vene söe ja koksisöe ümberlaadimine läbi Muuga sadama, mis kasvas pärast 2007. aasta Pronkssõduri sündmuste nulli langemist nüüd 1,85 miljoni tonnini. Siinkohal olgu võrdluseks toodud 2006. aasta vastav maht 9 miljonit tonni. Mineraalväetiste transiit kasvas 2008. aasta 480 tuhandelt tonnilt 2009. aastal 1,4 miljoni tonnini. Üldise turismivoogude kahanemise foonil kasvas 2009. aastal Venemaalt Eestisse sõitvate turistide arv 92000 inimeseni, mis teeb aastakasvuks 12%.

Et ametlikud poliitilised suhted kahe naaberriigi vahel on jätkuvalt jahedad ning Vene rubla on globaalse finantsmajanduskriisi tõttu mitmeid kordi läbinud rahvusvaluuta pisidevalvatsioone (kokku umbes 32% ulatuses), siis on see tinginud ka Venemaa otseste investeringute vähenemise Eestisse. 2009. aastal kahanesid need võrreldes 2008. aasta 5,9 miljardi krooniga nüüd 5,4 miljardi kroonini, mis moodustab 3,1% kõigist välismaistest otseinvesteeringutest Eestisse. Analoogilised muutused toimusid ka Eesti poolelt. Nii kahanesid otseinvesteeringud Eestist Venemaale 2008. aasta 3,4 miljardilt kroonilt (4,6% kõigist riigi otseinvesteeringuist) 2009. aastal 3,2 miljardi kroonini (4,5% kõigist riigi otseinvesteeringuist). Taoliste arengute peale olid paraku rõõmsad nii Eesti Vene-vastased poliitikud kui ka 2010. aasta aprilli lõpul Tallinnasse Avatud Eesti Fondi kutsel loengusarja "Venemaa hääled" esinema kutsutud tuntud Vene dissident ja opositsionäär Valeria Novodvorskaja. Viimane ütles 3. mail 2010. aastal "Eesti Päevalehele" antud intervjuus järgmist: "Eesti ärimehed hoidku end parem Venemaast eemale. Venemaale investeerimine oleks sama hea, kui kaevata oma raha imede põllul maa sisse, riputada soola peale ja uskuda, et sellest kasvab dollaripuu. Kuid tegelikult tulevad rebane ja kass Basilio, kraabivad raha välja ja riputavad investori jalgupidi puu otsa. Seda juhtub seniajani, kui Venemaal pole kehtestatud läänelikku demokraatiat. Mitte mingil juhul ei tohi Vene kapitali Eestisse lasta. Muidu ärkate ja märkate, et okupandid on tagasi tulnud, ainult mitte tankidega, vaid äriühingu kaudu." Niisiis ärgu olgu mingeid pragmaatilisi suhteid kahe naaberriigi vahel senini, kuni Venemaast pole sisuliselt saanud lääneriik. Kas ei kõla see V. Novodvorskaja soovitus mitte samalaadsena nagu Boriss Nemtsovi 2010. aasta aprillis Tallinnas tehtud hoiatused ja lääne suunalised Kremli hirmutamised või Venemaa ühe

tippopositsioonääri Garri Kasparovi soovitusel läänele antidemokraatliku Venemaaga mitte tegemist teha.

Selliste hoiatuste taustal tuleb väitekirja autoril kohe meelde ajakirjanik Paavo Kanguri artikkel “Saatana ja ingli liit” “Postimehes” 06.06.2006, kus ta rõhutab, et “Vene äridega seotud raha on vastu võtnud peaaegu kõik Eesti mõjukad erakonnad...Vene kapitali ei tohiks suhtuda kui surmakatku, ka läänest või mujalt pärit investorid ei pruugi meie õuele õnne tuua.” Ent kuidas võiksime me loota Venemaa kiirele demokraatiseerimisele, kui V. Novodvorskaja ise nendib “Eesti Päevalehele” eelpool osundatud intervjuus Venemaa demokraatlike reformide kohta, et “ sellest ei tule midagi välja, sest rahvas on täiesti passiivne ja laseb endale palukesi ette visata. Praegu nõuavad inimesed, et Putin käiks ringi ja toidaks neid.” Niisiis, kui üldistada Vene opositsiooniaktivistide soovitusi Eestile, tuleks meil majanduskoostöö Venemaaga kui ebademokraatliku riigiga lõpetada, milles lõppkokkuvõttes on süüdi passiivne Vene rahvas. Ent reaals pragmaatiline elu õnneks sellist mõtteviisi kahe naaberriigi suhetes ei praktiseeri.

Märgatavaks sündmuseks Eesti ja Venemaa vaheliste majandussidemete jaoks osutus II Rahvusvaheline regionaalne raudtee ärifoorum “Strateegiline partnerlus 1520: Balti regioon”, mis toimus 8.-10. veebruarini 2010. aastal Tallinnas. Seal arutati 1520 mm rööbaste vahekaugusega raudteed kasutavate riikide koostöö arendamise küsimusi. Viimaseid valgustas põhjalikumalt ajakirja “Otsustaja” 2010. aasta märtsikuu numbris Andrus Karnau. Sealt saadud uudistest selgus, et kuna paljud olulised Venemaa sadamad on talvel jäävangis, siis seda enam on Vene raudteel meie jäävabu sadamaid vaja ning see tingib ka meile nüüd suuremad kaubavood Venemaalt (Karnau 2010, 11).

Juba 2009. aasta veebruaris nentis Riigikogus toimunud välispoliitika arutelul välisminister Urmas Paet, et Eesti majandussidemed Venemaaga on taas tugevnenud ning avaldas lootust, et praegune majanduskriis kahe riigi suhteid oluliselt ei halvenda. Sellest teatas ka 26. veebruaril 2009. aastal internetiportaali www.novosti.etv24.ee. Ka 22. aprilli 2009. aasta internetiportaali www.e24.ee rubriigis “Äriuudised” teatasid nii Tallinna sadama peadirektor Ain Kaljurand kui Sillamäe sadama juht Tiit Vähi, et vahepeal täielikult jäätunud Eesti-Vene kaubandussuhted on hakanud vaikselt üles sulama. Meenutagem, et juba 2005. aastal oli Eesti-Vene majanduskoostöö areng paljulubav, ent pronksiöö sündmused, ebaõnnestunud piirileppe ratifitseerimine ja globaalne finantsmajanduskriis lukustasid neid asjalikke plaane samm-sammult. Nii näiteks käsitles president Arnold Rüütel president Vladimir Putiniga juba 2005. aasta veebruari algul kohtumisel Moskvas koos patriarh Aleksius Teisega Narva jõe uue silla ühist ehitamist, samuti ühise kroomnahavabriku ja ehitusmaterjalide tehase rajamist Narva. (Sellest teatas ka “Eesti Päevaleht” 04.02.2005) Sama aasta 21. märtsi “Eesti Päevalehes” nentis Andres Reimer, et Eesti ettevõtjaid tõmbab nüüd Venemaa maksupoliitika, kus üksikisiku tulumaks vähendati 13%-ni ja sotsiaalmaks vähendati 26%-ni. Asi võtnud Kreenholmi tekstiilivabrikus

isegi tragikoomilise pöörde, kui finantsdirektor Aivar Melders tahtnud selle vabriku õmblustööstust madalate maksude tõttu üle viia Ivangorodi.

Ent 2009. aastal tegi Venemaa turgudel ilma Eesti juustutööstus. Nii teatab näiteks "Äripäev" 31.03.2010, et Valio Eesti ettevõtte Võru Juust kahekordistas 2009. aastal juustu müüki Venemaale. Samas, nagu teatab Raivo Vare "Eesti Ekspressis" 07.01.2010, on Muugast saamas venelaste nišisadam ning meie transiidis on võimalus selles, kas ja millist lisaväärtust me oma sadamates saame Vene eksporditoormele anda. Uusi transiidisadamaid on Venemaal nüüd lisandunud juurde ja konkurents Eesti sadamatega järjest tiheneb. Ent hea on, et Irus kasvab jõuliselt Vene naftatooteid käitleva terminaliettevõtte E.O.S masuudimahutite park ja pikka aega tühjalt seisnud Muuga söeterminali on kerkinud värsked söekuhilad. Raivo Vare märgib ka seda, et venelased ei suuda piisaval tasemel segada kõiki kütuseid, meie terminalid aga suudavad ja seda eelist tuleks maksimaalselt kasutada.

Internetiportaali www.logistikauudised.net uudistes teatab 28. aprillil 2009. aastal Sillamäe sadama turundusdirektor Andrei Birov, et Eesti ja Venemaa suhetes on alanud kevad. Ta kinnitab, et Eesti saab edukalt konkureerida Ust-Luuga ja teiste Peterburi sadamatega, ent konkureerimise asemel pakub Eesti siin koostööd tegema nagu seda Eesti autodega juba teeb. Ookeanilaevad toovad Eestisse kuni 8000 sõiduauto, mille me fiiderlaevadega 500-800 kaupa Ust-Luugase ja Sankt-Peterburgi saadame. "Eesti Ekspressi" 31.07.2008 numbris teatab Toivo Tänavsuu, et Eesti juhtivad riskikapitalistid Toivo Annus, Allan Martinson ja Joakim Helenius investeerisid arvutimängude tootja- ja levifirmasse Novõi Disk 200 miljonit krooni. Selle firma esindused töötavad enam kui 150 linnas üle Venemaa, aga ka teistes SRÜ riikides ja Baltimaades. Huvitav on lugeda "Äripäeva" 30.09.2008 numbrist Romet Kreeki kirjutist sellest, et Vene erainvestor ja multimiljonär Vassili Košelev eelistab oma suuri rublahoiuseid hoida Eesti kommertspankades, kus teenindus on heal tasemel. Ka mitmed teised Vene rikkurid eelistavat oma hoiuseid hoida Eesti pankades. V. Putini hea sõbra Andrei Katkovi äritegemiste kohta Eestis kirjutab aga "Postimees" 01.07.2008, et ta investeerib kümneid miljoneid eurosid spaakuurordi avamiseks Narva-Jõesuus. Seega ei mingeid märke Eesti-vastasusest majandustegevuses pärast pronksiööde sündmusi, ehkki kuulutakse V. Putini lähikonda.

Ent kuna traditsiooniline Eesti-Vene kaubandustegevus nagu transiidiäri ja toiduainete ekspord-import on tundlikud kahe riigi poliitilistele suhetele, siis enamvähem stabiilselt on arenenud kahe riigi piiriülene koostöö. See sai olulise arenguiimpulsi tänu Euroopa Liidu programmidele (näiteks Phare Piireületava koostöö programm, Läänemere piirkonna interreg IIIB programm). Koostöö Vene partneritega jätkub uue Euroopa Naabruse ja Partnerluse Instrumendi (ENPI) Eesti-Läti-Venemaa piiriülese koostöö programmi raames, mis käivitati just 2010. aasta kevadel. Selle programmi kogueelarve koos kaasrahastamisega on üle 73 miljoni euro. Hakatakse ellu viima ühisprojekte sellistes valdkondades nagu sotsiaalne ja majanduslik areng, keskendudes sealjuures väikestele ja

keskmise suurusega ettevõtetele, ettevõtlusele ja kaubavahetusele, transpordiküsimustele, info- ja sidetehnoloogiale, teadusuuringuile ja turismile. Eriti tihedaks on Eestil kujunenud kontaktid Pihkva, Leningradi ja Novgorodi oblastiga ning Peterburiga. See on aidanud kaasa stabiilsuse ja heaolu võõndi laienemisele meie vahetus naabruses. Korduvalt on aset leidnud kohalike omavalitsuste delegatsioonide vastastikkused visiidid, millede käigus on sõlmitud mitmesuguseid kultuuri- ja majandusalaseid koostööleppeid. Sarnaseid leppeid on sõlminud omavahel ka Eesti ja Vene linnad : näiteks sõlmisid Kohtla-Järve linn ja Veliki Novgorod ning Jõhvi vald ja Kingissepa linn hiljuti omavahelised koostöölepped. Taolised lepped hõlmavad nii kultuuri, haridust, linnaplaneerimist, turismi kui majandust, aga ka muid valdkondi. Juba 2006.aastal hakkas Setomaa Valdade Liit rajama Petsersisse Eesti Kultuuri- ja Infokeskust, mis lubas aidata luua eestlastele ka vajalikke ärikontakte Pihkva oblastis. Sellest pajatanud "Postimees" 12.06.2006. mainib muuseas, et kuna probleemiks on Eesti ja Venemaa valitsuste jahedad ja üsna vastuolulised suhted, siis just piiräärsete alade ehk kantseleikeeles piiriülene koostöö peaks ja võiks naabrite suhteid elavdama ja soojendama.

Paraku varjutab Eesti-Vene paranevaid majandussuhteid jätkuvalt oma suurte järjekordade ja korralagedusega kehtiv piiriületuskord. Juba 7. septembri 2005. aasta "Postimehes" kirjutas Vambola Paavo artiklis "Eesti rahva ühine häbiplekk", et kui jalakäija tohib Eesti Vabariigi piiri Venemaaga ületada vaid korra päevas, siis kuidas võib autoga üle piiri sõita 5-6 korda päeva jooksul? Kasu teenimisest innustatuna voorisid aga paljud meie autod aga veel 2012. aastalgi hoolega mitu korda päevas Eestist Venemaale ja tagasi, tuues kaasa odavat vene bensiini ja odavaid sigarette ning pikendades niiviisi autode järjekorda piiriületusel. Samas pole Eesti pool piiriületuslikel aladel loonud normaalseid söögikohti ja ööbimispaiku autojuhtidele.

On loogiline arvata ning seda näitavad ka Eesti telekanalite korraldatud vastavad tänavaküsitlused, et enamus eestimaalasi soovib näha edukat Eesti-Vene koostööd Läänemere piirkonna riikide koostöö kontekstis. Ent nagu selles osas arvab Tallinna Ülikooli Tuleviku-uuringute Instituudi direktor Erik Terk, on siin rida objektiivseid ohutegureid. Kui me räägime ohutust liiklusest Läänemerele, ei saa unustada ohtu Vene naftatankerite poolt. Kui aga vaadata põhjamõõtmelise projekti, siis kardab Norra seal Venemaalt lähtuvaid ökoloogilisi ohte. Ka Venemaa ise pole näidanud seal erilist huvi vaadelda Läänemere riikide blokki läbirääkimiste- ja koostööpartnerina. Mis puutub Euroopa Liitu kui tervikut, siis temaga on Venemaal koostööläbirääkimised möödapääsmatud, kuigi momendil pole nad eriti aktiivses seisus. Seetõttu on täna Venemaa roll Läänemere koostöös lahtine ja teda markeerivad formuleeringud Läänemere strateegias õhulised. Esialgse Läänemere strateegia dokumendis Venemaale viisakuse ilmutamiseks toodud viited, et Venemaaga koostööd püütakse esialgu lahendada vana nn põhjamõõtmelise dokumendi alusel, viib paraku Põhjamaid ja Balti riike sisuliselt Venemaa suhtes algseisu tagasi ega too nii multipolaarseis

kui bipolaarseis suhetes Venemaaga meile midagi uut ja positiivset kaasa (Terk 08.03.2010).

3.4. Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku ning Moskva Patriarhaadi Õigeusu Kiriku alluvus- ja omandisuhted kui häiriv faktor Eesti-Vene suhetes

1995. aasta lõpul andis Eesti Vabariigi Siseministeriumi pressiosakond välja viiel leheküljel trükitud pressiavalduse Eesti Apostli-Õigeusu Kiriku ja Vene Õigeusu Kiriku Tallinna Piiskopkonna ajaloolis-õiguslike seisundite kohta Eesti Vabariigis. Selline samm oli tingitud Venemaa valitsuse ja ka ajakirjanduse eksiarvamustest kahe eelnimetatud Eesti Vabariigi pinnal tegutseva õigeusklike kiriku tegevusest ja õiguslikust seisundist. Kõnealuses pressiavalduses rõhutatakse fakti, et üha enam on Vene riik hakanud Eestimaal oma poliitikat seostama muuhulgas ka õigeusu kirikut kasutades. Pressiavaldus aktsenteerib, et piiskop Korneliuse poolt juhitud kirik ei saa kanda Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku (EAÕK) nime. Selgitades ajaloolist tausta, rõhutab kõnealune pressiavaldus, et Uue Rooma Peapiiskop ja üleilmne Patriarh Meletios andis 7. juulil 1923. aastal Eesti Apostlik-Õigeusu Kirikule välja tomose (ehk iseseisvusakti), võttes ta sellega Konstantinoopoli patriarhaadi kanoonilisse alluvusse. Sealjuures EAÕK parandatud ja laiendatud põhimäärus kinnitati EV Valitsuse otsusega 22. maist 1935. aastal. See põhimäärus on tänaseni olnud muutmata kujul EAÕKi tegevuse aluseks.

Seisuga 16. juuni 1940. aasta, mil NSV Liit faktiliselt okupeeris Eesti Vabariigi, kuulusid kõik õigeusklikud Eestis sellesse iseseisvasse Konstantinoopoli patriarhaadi kanoonilises alluvuses olevasse rahvakirikusse. Tsiviilõiguslikke ja kanoonilisi seadusi rikkudes püüdis Moskva Patriarhaat nõukogude esimesel okupatsiooniaastal 1940. aasta juulist kuni 1941. aasta septembrini allutada iseseisvat EAÕKd Moskva Patriarhaadile. Saksa okupatsiooni ajal mängisid okupatsioonivõimud kahepalgelist kirikupoliitikat, lubades kuni nende okupatsiooni lõpuni Eestis tegutseda kahel õigeuskirikul: EAÕK-l ja Moskva Patriarhaadi Piiskopkonnal. 1945. aasta märtsis tuli Tallinnasse Moskva Patriarhaadi suunamisel Novgorodi ja Põhovi ülempiiskop Grigori, kes saatis laiali EAÕK Sinodi liikmed ja asutas uue Moskva Patriarhaati kuuluva Vene Õigeusu Kiriku Eesti ja Tallinna Piiskopkonna Nõukogu. Varsti asutati samanimeline piiskopkond, rakendati uus kirikukord ja Vene Õigeusu Kiriku juhtimise seadustik. Selline kiriklik seadusandlus kehtis Eestis kuni 8. juunini 1988. aastal, mil Vene Õigeusu Kiriku Kohalik Kirikukogu uue juhtimise seadustiku vastu võttis.

Piiskopkond ise registreeris end 27. juunil 1991. aastal Tallinna Ettevõtteregestris nimetuse all "Õigeusu Kirik Eestis Tallinna Piiskopkonna Valitsus. Moskva Patriarhaat." Samas põhikirja ei esitatud. Juba 27. aprillil 1993. aastal andis Moskva ja kogu Venemaa Patriarh Aleksius Teine Tallinna ja kogu Eesti Piiskop Korneliusele tomose "Eesti Õigeusu Kiriku" kohta. Ka selle

nimetuse all ei esitatud oma põhikirja Eesti Vabariigile ega teatanud oma nime muutmisest ettevõttereistrile. Aleksius Teise soovitude alusel jätkas Moskvale allutatud õigeuskirik Eestis vana 1988. aasta seadustiku alusel oma tegevust. 20. mail 1993. aastal võttis EV Riigikogu vastu kirikute ja koguduste seaduse, mis kohustas kõiki kirikuid ja kogudusi oma senised põhikirjad ümber registreerima. Seda tegi kohe EAÕK Sinod, mis Eesti okupatsiooniajal oli tegutsenud Stockholmis eksiilis. 11. augustil 1993. aastal registreeriti ta põhimäärus ümber ja kanti kirikute ning koguduste registrisse. 5. novembril 1993. aastal esitas Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kiriku Tallinna Piiskopkonna valitsuse piiskop Korenelius Usuasjade talitusele avalduse registreerida tema juhtimisel olev piiskopkond nimetuse all "Eesti Apostlik Õigeusu Kirik". Avaldusele lisas ta Konstantinoopoli Patriarhaadi kanoonilises alluvuses oleva ja Eesti Vabariigis juba ümberregistreeritud EAÕK 1935. aasta põhimääruse. 25. novembril 1993. aastal keeldus EV Siseministerium piiskop Korneliuse avaldust rahuldama põhjendusel, et see on vastuolus kirikute ja koguduste seaduse paragrahv 13-ga, milles on nõue, et kiriku ja koguduse nimi peab olema selgelt eristatav teiste Eestis registreeritud kiriku ja koguduse nimedest. Ühtlasi rõhutati, et piiskop Korneliusel pole omandatud iseseisvat Eestis registreeritud põhikirja, mistõttu neil tuleb välja töötada oma põhikiri ja mitte kasutada teisele kirikule kuuluvat nime ega põhikirja. Selline otsus vallandas piiskop Korneliuse mitmeastemilised kohtuhagid, mida aga kohtuinstantsid Korneliuse kasuks ei lahendanud. Nii püüdis Moskva Patriarhaat isegi 1996. aasta algul seadusväliseid teid pidi leida võimalus oma Piiskopkonna registreerimiseks Eesti Apostlik-Õigeusu Kirikuna, et seeläbi omandada selle Kiriku Eestis asuvad varad. Eesti Vabariigi valitsust süüdistati nüüd Moskvast venekeelsete usklike ahistamises ja Moskvale alluvate Eesti õigeuskoguduste tahtlikus ilmajätmises Eestis olevaist Õigeuskiriku varadest. Mitu Venemaa asevälisministrit tegid isegi avaldusi, kus nad rõhutasid, et üks tähtsaimaid tingimusi kahe riigi vaheliste suhete normaliseerimisel on Moskva seisukohalt neile alluvatele Eesti õigeuskogudustele õiglase õigusseisundi kindlustamine ja neile kuuluvate varade tagastamine. Paraku ei võimaldanud Aleksius Teise ja piiskop Korneliuse Eesti seadusi ja eriti omandireformi aluste seaduse paragrahv 9 lõike 1. sisu ignoreerivad tegevused siin Moskvale alluvaile kogudustele mingeid varasid Eesti riigi poolt üle anda.

Asjad kahe õigeuskiriku vahel hakkasid paranema, kui Aleksius Teine määras Eestisse oma eriesindajana arhimandriit Jelissei, kelle eestvõttel registreeriti ära Tallinna Aleksander Nevski kogudus ja õhus oli tunda juba kahe õigeuskiriku sõbralik koostöö. Ent suure halva üllatusena määras ajutine EAÕK juht; Soome Õigeuskiriku peapiiskop Johannes põhikirja vastaselt uueks EAÕK juhiks mitte eestlase vaid kreeklasest piiskop Stefanose. Viimane lubas küll teha kõik Moskva alluvuses olevate õigeuskoguduste registreerimiseks Eestis ja nende tegutsemiseks vajalikud kirikuvarad hankida. Ent samas vabastas ta tööst kaks eestlasest preestrit: Samuel Puusaare ja Gabriel Kerese. See tekitas kirikuringkondades suurt meelepaha. Aeg läks ja Moskvale

alluvate koguduste registreerimisest polnud mingeid märke, ehkki piiskop Stefanos lubas need asjad kiirelt korraldada.

2001. aasta suvel saatis Aleksius Teine president Lennart Merile resolutsiooni kirja, kus nõudis Moskva alluva piiskopkonna ja õigeuskoguduste kiiret registreerimist ning vastavate kirikuvarade üleandmist. Need nõudmised üldjoontes ka rahuldati 2002. aasta aprillis, kui kirjutati alla Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku, Moskva Patriarhaadi Õigeusu Kiriku (MPÕK) ja Eesti Vabariigi vaheline leping. Kõnealune leping lahendas ühtlasi kirikute ja koguduste hoonete küsimuse ning andis Aleksander Nevski katedraali kompleksi Tallinnas MPÕK-le pikaajalisele rendile (Altnurme, Rohtmets, Vihuri *et al* 2009). Eelkirjeldatud leping oli täienduseks Eesti poolt Venemaale “positiivse hõlvamise poliitika” raames tehtud järelandmiste reas, ent ei põhjendanud mingeid Moskva poolseid vastutulekuid Eestile – isegi mitte presidendi ametiraha tagastamisena Eestile. Mingil määral see Eesti samm rahustas suurt osa Venemaa kaasmaalaskonda Eestis, kes seob oma etnilist ja kultuurilist identiteeti otseselt õigeuskirikuga ja selle rituaalide täitmisega. Paraku ei informeerinud tolleaegne Eesti massimeedia üldsust sellest, et Vene Õigeusu Kirik oli alustanud juba aktsioone selle külge Vene Õigeusu Kiriku Väljaspool Venemaad (VÕKVV) ühendamiseks, mille raames suudeti 2001. aastal tagandada ametist antikommunistist VÕKVV metropoliit Vitali (Ustinov).

Ent nagu kirjutab patriarh Aleksius Teine oma suurteoses “Õigeusk Eestimaal”, tasus Eesti riik EAÕK-le heldelt eelkirjeldatud “vastutuleku” eest MPÕK-le, eraldades talle nõ kompensatsiooniks 50 miljonit Eesti krooni. Käesoleva töö autorile on sealjuures paar anonüümsust soovinud õigeuskfunktsionääri kinnitanud, et sellest 50 miljonist kroonist jagunud mingi osa ka asjasse pühendatud kõrgete riigiametnike taskuisse preemiate ja muude “süütute” rahakantimiste sildi all. Ka Aleksius Teine viitab oma eelnimetatud teoses kõnealusele kompensatsioonihuvile, mille üheks initsiaatoriks olnud just metropoliit Stefanos. Viimane olevat saatnud 2. oktoobril 2007. aastal metropoliit Korneliusele üleoleva sisuga kirja, kus soovitanud “lõpetada arutelud negatiivsete minevikuseikade osas kahe õigeuskiriku vahel ning luua enda huvides Stefanose juhitava kirikuga head suhted.” See valas kahe kiriku suhetesse õli tulle.

Taolist käiku võib psühholoogilises plaanis isegi mõista, kui arvestada tõsiasja, et 2007. aastal õnnestus Vene Õigeusu Kirikul enda külge lõplikult liita VÕKVV, mida Föderatsiooninõukogu asespiiker Svetlana Orlova pidas poliitiliselt oluliseks saavutuseks (Orlova 2007), V. Putin aga “Vene maailma” konsolideeruvaks sündmuseks (Putin 2007). Oma kirjas 3. juunist 2008. aastal Konstantinoopoli patriarhile Bartolomeosele teatas Aleksius Teine, et Moskva patriarhaat ei tunnista Konstantinoopoli patriarhaadi struktuuri Eestis kui autonoomset Õigeusu Kirikut. Selle tulemusel ei kutsutud EAÕK esindajaid ka ametlikult Istambuli 2008. aasta oktoobris toimunud õigeusu alasele tippnõupidamisele.

Pärast mitmeid kõrgeid kontakte Konstantinoopoli ja Moskva patriarhaatide vahel on nüüd Venemaa uus patriarh Kirill lubanud õigeuskirikute tüli Eestis rahulikult ja õiglaselt likvideerida. Kerge ülesanne see talle pole, sest EV Siseministeriumi andmeil kuulub MPEÕK alla 7/8 riigi õigeusulisest elanikkonnast, mis moodustab umbes 170000 usklikku (patriarh Aleksius II, patriarh Kirill 2009, 481-487).

Samas on Konstantinoopoli patriarh Bartolomeos näidanud viimasel ajal üles pretensioonikust Eesti juhtkonna vastu. Seetõttu külastas president Toomas Hendrik Ilves oma 2010. aasta märtsis tehtud visiidiil Türgi Vabariiki ka Istanbulis tegutsevat patriarh Bartolomeost. Selle visiidi tulemustest pole Eesti massimeediasse praktiliselt mingit informatsiooni jõudnud. Üksnes mõneti informeeritud kirikuringkondadest on käesoleva töö autor allikate konfidentsiaalsuse tagamise tingimusel kuulnud, et Bartolomeos olevat Lennart Meri presidentuuri ajal osutanud Eestile teeneid selle vastuvõtmiseks NATO-sse ja soovivat nüüd vastuteeneid, millest Eesti tänane president varem kuulnudki polnud ega tahtvat nüüdki rohkem midagi teada. See aga olevat omakorda veelgi enam Bartolomeost Eesti suunal ärritanud. Paraku ei tea käesolevate ridade autorgi, milles lugupeetud L. Meri Bartolomeosega omal ajal kokku leppis ja millist vastuteenet viimane nüüd soovivat. Võib vaid oletada, et heanaaberlikke suhteid kahe Eestis tegutseva eri alluvusega õigeuskirikute vahel sellised asjaolud ei soodusta ja loomulikult ei aita kaasa ka Eesti-Vene suhete paranemisele. Küll aga aitab ilmselt seda teha Tallinnasse Lasnamäele kerkiv Jumalaema "Kiirestikuulja" ikoonile pühendatud suursugune pühakoda, mille nurgakivi pühitses 30. septembril 2003. aastal oma Eesti visiidi käigus Moskva ja kogu Venemaa patriarh Aleksius Teine. Venekeelse elanikkonna annetuste tegemine selle ehituse hüvanguks toimub vaevaliselt ent pidevalt, kuna tegu saab olema neile tähtsaimaks kujuneva usukeskusega, mis aitab ühtlasi kinnistada nende usulist ja kultuurilist identiteeti Eestis. Suureks sponsoriks on kõnealusele ehitatavale kirikule olnud korduvalt Venemaa raudteedevõrgu juht V. Jankunin ja tema juhitud Andrei Pervozvannõi Fond, ent 2010. aasta detsembris Eesti meedias lahvandanud skandaal E.Savisaare V. Jankuninilt küsitud miljonite eurode ümber nii kirikuehitusele kui väidetavalt ka Keskerakonnale võivad kergesti selle finantseerimisallika kirikuehitusele edaspidiseks sulgeda ning pingeid kahe riigi suhetes eskaleerida.

Samas tuleb Eesti poliitilisel juhtkonnal nüüd tunnistada Moskva patriarhaadile alluvat Vene Õigeusu Kirikut Eestis kui vene identiteedi osa ja Kremli käepikendust Venemaa geopoliitiliste ning rahvuslike huvide eest seisemisel. Viimastest andis selget tunnistust Vene Õigeusu Kiriku selge toetus Kremli-sidusale kandidaadile Viktor Janukovitšile 2004. aasta Ukraina presidendivalimistel.

3.5. Veel kord Venemaa positiivse hõlvamise poliitikast

Käesolevas väitekirjas on käsitletud Venemaa suunale Eesti poolt kavandatud “positiivse hõlvamise poliitikat” üsna mitmes alapeatükis, alates väitekirja eessõnast, sissejuhatuses, alapeatükkidest 1.3 ja 2.4 ning lõpetades käesoleva alapeatükiga. Kõnealuse poliitika ja teiste välispoliitiliste liinide ning doktriinide-kontseptsioonide mõjudest Eesti-Vene suhetele on autor avaldanud ka ülevaatliku artikli ühiskondlik-poliitilises ajakirjas “Maailma Vaade” nr. 15, 2011. (Värk 2011).

Teatavasti hakati Eesti massimeedias rääkima Venemaa positiivse hõlvamise poliitikast varsti pärast Nõukogude vägede lahkumist Eestist 1994. aastal. Ent nagu on osundatud käesolevaski väitekirjas, tutvustas laiemale auditooriumile selle poliitika olemust esmakordselt omaaegne Eesti välisminister Siim Kallas, tehes 30. mail 1996. aastal Riigikogus välispoliitilise ettekande. Kuna tema öeldu Venemaa positiivse hõlvamise poliitika kohta on ära toodud juba väitekirja alapeatükis 1.3, siis käesolevas alapeatükis pole seda otstarbekas üle kordama hakata. Ent Eesti ajakirjandus hakkas sellest poliitikast rääkima alles 1997. aastal. 26. veebruari 1997. aasta “Postimehes” kirjutab ajakirjanik Märt Kivine artiklis “Reaalpoliitika”, et “oma vaikselt kombel on Eesti välispoliitika jõudnud päris lähedale sellele reaalpoliitilisele tegutsemissuunale, millel see idee järgi peaks põhinema. Jutt on Venemaa positiivse hõlvamise poliitikast.” Märt Kivine jätkab seal: “Reaalpoliitiliseks äratuseks võib tinglikult pidada Venemaa vastuvõtmist Euroopa Nõukogusse, kus Eesti näiliselt õiglane, organisatsiooni põhimõtteid arvestav vastuseis murdus Euroopa tahte all.” Ning lõpuks lausub M. Kivine: “Kogu NATO ja Euroopa Liidu laienemise protsess on “Venemaa positiivse hõlvamise poliitika.” Eeltooduga annab M. Kivine lugejale märku, et Eesti euroatlantilise integreerumise osahinnaks on teatud Eesti huvide ignoreerimine ja Venemaale järeleandmiste tegemine, et see “ei vihastaks liigselt” Eesti kiire läänestumise peale. (Kivine 26.02.1997).

Omakorda Heiki Kortspärn kirjutab 13. novembri 2002. aasta “Kesknädalas”, et 1994. aastal töötati Jüri Luige välisministriks oleku ja juhtimise all välja Venemaa positiivse hõlvamise poliitika, millele toetudes president Lennart Meri omaalgatuslikul ettevõtmisel ja meie põhiseadust eirates sõlmis Eestile kahjulikud ja mittevajalikud nn juulilepped, et okupatsiooniar mee, mis Lääne survele pidi niigi lahkuma, saaks Eestist “väarikalt” lahkuda. H.Kortspärn osundab seal ka Siim Kallase vastuolulistele avaldustele, kuivõrd veel 1995. aastal teatas ta, et NATO ja euroliidu nimel Eesti ei loobu piirilepingus Tartu rahust, ent juba 1996. aastal oli tal järeleandmiste üheks hinnaks Petroskois Tartu rahu mainimisest loobumine Eesti-Vene piirilepingus. Heiki Kortspärnist veelgi kibestunumalt, kuid diplomaatiliselt väljapeetumalt kirjutab Venemaa positiivsest hõlvamisest Riigikogu liige Mart Nutt “Postimehe” 16.01.1997 artiklis “Kas Venemaad saab positiivselt hõlmata?” Selles artiklis Mart Nutt hoiatab, et Eesti võib “positiivse hõlvamisega” lääne egoistlikele püüdlustele vastu tulles ja “vene karu” mitte ärritades niiviisi oma suveräänsuse maha

mängida. Oma hoiatustes viitab Mart Nutt professor Sulev Vahtre tähelepanekutele, milliste kohaselt “on Venemaa alati vastanud järeleandmistele jõhkra surveavalduse tõhustamisega, kusjuures see ei puuduta üksnes suhteid Eestiga, vaid kogu Vene diplomaatia ajalugu.”(Nutt 16.01.1997).

Akadeemilise Balti ja Vene Uuringute Keskuse 2000. aastal teostatud uurimuses “Vene Föderatsioon – Eesti: 2000” kirjeldatakse mitmeid Eesti järeleandmisi Venemaale, mida on tehtud “Venemaa positiivse hõlvamise” raames. Kirjeldatud järeleandmiste hulgas on: 1) Aprillis 2000. aastal nõustus Eesti vastutulekuna viisarežiimi kehtestamisel Venemaaga piiriäärsete alade elanikele pikaajaliste viisade väljastamisega, 2) 2000. aastal nõustus Eesti valitsus oluliste vastutulekutega Venemaa 24. aprillil 2000. aastal parafeeritud lennunduslepingus, tulles vastu Vene riikliku lennufirma Aeroflot huvidele ja jättes Estonian Airi vastuväited tahaplaanile, 3) Eesti loosis 2000. aastal mõistlikele kompromissidele piirileppes ja topelttollides, osundades selles osas pikka aega rakendatud “positiivse hõlvamise poliitikale” toetunud “silma kinni pigistamist” oma huvide suhtes. Kõigile sellele lisaks osundab kõnealune uurimus ka Eesti juhtkonna lootusele, et Venemaa president teeb veel 2000. aastal visiidi Eestisse ja toob kaasa ning tagastab Eestile president Pätsi ametiraha. Tolle uurimuse lõpul on aga rõhutatud täiesti õigesti, et ilmselt jäävad Venemaa olulisemad majanduslikud otsused Eesti suunal lähiajal geopolitika “pantvangiks”. (Akadeemilise Balti ja Vene Uuringute Keskuse uurimus, 2000).

Nagu on näidanud lähimineviku ajalugu, eelkirjeldatu moodi ka tõepoolest läks. Eesti tegi mitmeid olulisi järeleandmisi Venemaale, kaasa arvatud 2002. aastal sõlmitud kolmepoolne leping EAÕK, MPÕK ja Eesti Vabariigi vahel, kuhu olid sisse kirjutatud suured vastutulekud Moskva Patriarhaadi Õigeusu Kiriku soovidele Eestis, millest oli juttu ka käesoleva töö alapeatükis 3.4. Mõningaid majanduslikke järeleandmisi hakkas Venemaa Eestile tegema alles 2004. aastal ja sedagi pärast Eesti vastuvõtmist Euroopa Liidu täisliikmeks, mis tähendas kohest topelttollide kõrvaldamist Eesti kaupadelt ja teenustelt Venemaa suunal. See aga andis selget tunnistust, et “positiivse hõlvamise poliitika” raames Eesti poolt pidevalt tehtud järeleandmised Venemaale nii poliitilisel, usulisel kui majanduslikul tasandil osutusid täiesti viljatuiks ning ühepoolseiks.

14. augusti 2004. aasta “Ärilehes” kirjutab George Mansoni Ülikooli rahvusvahelise majanduse ja poliitika magister Riho Kruuv artiklis “Positiivne ignoreerimine: visioon Eesti uuest poliitikast Venemaa suunal”, et “Eesti positiivse hõlvamise strateegia suhetes Venemaaga on oma aja ära elanud. Ja seda ennekõike Venemaa leppimatuse tõttu olla ka edaspidi sellise strateegilise lähenemise objektiks.” R. Kruuv jätkab, et “selline strateegia aitas meil ohjata Venemaad seni, kuni me ise suutsime Euroopa Liidu ja NATO ukse vahelt ennast sisse libistada.” R. Kruuv jõuab oma arutlustes arusaamisele, et “meil pole enam vajadust Venemaale pidevaid järeleandmisi teha ja alandada ennast Venemaa ukse taga kraapimisega.” R. Kruuvi üheks soovitusel on, et Eesti peab viima suhtlemise Venemaaga strateegilistes küsimustes üle teljele Brüssel-Moskva, mis ühtlasi eeldab Eesti aktiivset osalemist Euroopa Liidu ühise välis-

ja kaitsepoliitika väljatöötamisel. R. Kruuv loodab, et Eesti selline käitumine aitab kaasa sellele, et Euroopa Liit hakkab käituma Venemaa suunal kui üks tervik. Ent vaadates nüüd retrospektiivis sellistele soovidele, näeme kui naiivseiks need on osutunud Gruusia-Venemaa sõjalise konflikti, Nord Streami projekti, Ukraina 2009. aasta presidendivalimiste ja paljude muude oluliste sündmuste taustal. Samas märkame R. Kruuvi eelnimetatud artikli arvamustes ka konstruktiivsust – nimelt, et Eesti peab hakkama õnnetut unilateraalset järeleandmiste rida Venemaale nimega “Venemaa positiivse hõlvamise poliitika” järk-järgult asendama Brüsseli poolse Venemaa-poliitikaga, kusjuures Venemaaga kauplemist kui kasumlikku tegevust peab Eesti jätkama vaatmata transiidivoogude paratamatule vähenemisele Venemaa suunalt (Kruuv 14.08.2004).

Veelgi halastamatumalt märgistab “positiivse hõlvamise poliitikat” 6. mai 2005. aasta ajalehes “SIRP” Nr 17(3064) endine Eesti suursaadik Vene Föderatsioonis hr Mart Helme oma artiklis “Eesti välispoliitika: viletsus, ei mingit hiilgust”. Ta lausub seal järgmist: “Juba 1990. aastate teisel poolel sai meie välispoliitikas johtuvalt vajadusest ja tahtmisest teistele meeldida normiks, et ebamugavatest asjadest ei räägitud otse. Näited: halvad suhted Venemaaga nimetati “positiivseks hõlvamiseks” ja kohalike venelaste probleem integratsiooniks.” Suursaadik Helme rõhutab selles artiklis, et ta ootab meie välispoliitikasse inimesi, kes suudavad ja julgevad langetada otsuseid ka väljaspool poliitilist korrektsust ja isikliku või parteilise kasu paradigmat silmas pidades. Ta resümeerib oma artiklis, et efektiivne ja jõuline riigi välispoliitika eeldab ka jõulist rahvuslikku sisepoliitikat. Viimast aga polevat käesolevate ridade autori arvates Eestis tänini. (Helme 06.05.2005).

Ent veelgi üllatavam kogu nende mitmeid aastaid kestnud diskussioonide juures, mis peaksid andma lõpuks objektiivse hinnangu Venemaa positiivse hõlvamise poliitikale, on see, et asja üle diskuteerijad pole seda poliitikat suutnud isegi selgepiirilisel defineerida. Mart Nutt väidab tema antud töös eelpool osundatud artiklis, et “positiivse hõlvamise poliitika või taktika, kuidas seda keegi kasutab, ei ole tegelikult kontseptsioon, vaid pigem senise välispoliitika üldnimetus.” Tunduvalt konkreetsem ja resoluutsem on selles osas “Eesti Päevalehe” 02.08.2004. veergudel artiklis “Lahutagem vähemuste teema Vene-poliitikast” Ahto Lobjakas. Ta kirjutab järgmist: “Pole aga mõtet parandada seda, mis ei saagi töötada. Venemaa hõlvamise doktriin on Eesti jaoks tühja tuule tallamine. Hägune ja sisuta, on see realistlik vaid Venemaa tingimustel.”

Kuid hambutu Vene-suunalise välispoliitika pärast muretseb ka Euroopa Parlamendi liige Eestist hr. Tunne Kelam. 2006. aastal Tallinnas toimunud rahvusvahelisel seminaril “Quo Vadis, Eesti välispoliitika?” rõhutas T. Kelam oma Venemaad puudutavas ettekandeosas järgmist: “Vene vägede lahkumise järel 1994. aastal kuulutas Eesti Venemaa suhtes välja positiivse hõlvamise poliitika. Seda tehti meie lääneliitlaste soovitusel. Praeguseks on sellest möödunud 12 aastat ning on ülim aeg tõdeda, et nimetatud poliitika on osutunud

umbteeks. Sestap on viimane aeg loobuda Venemaa suhtes aetavast mangumpoliitikast (presidendi ametiraha, kultuurivarad, visiidid jne.) Kui Venemaa Eesti hea tahte avaldustele vastab jätkuva obstruktsionismi ja laimuga, on pigem produktiivne Venemaa ignoreerimine, rõhutades rahvusvahelisele üldsusele samas, et oleme valmis Venemaaga suhteid parandama igal hetkel, kuid ootame eelkõige Venemaa poolset loobumist propagandasõjast ja surve avaldamisest meile nii otse kui meie liitlaste kaudu. Samuti ootame Venemaa poolt positiivset panust siinse vene vähemuse integreerimiseks Eesti ühiskonda.” Ka rõhutas T. Kelam, et kui üldse rääkida positiivsest hõlvamisest, siis tuleks meil rõhuda Kaliningradi integreerimisele koostöösse naaberriikide ja kogu Euroopa Liiduga (Kelam 2006).

Niisiis on meie lugupeetud Europarlamendi saadiku poolt antud üpris lühikene ja karm, ent samas konstruktiivne hinnang Eesti poolt juba 1994. aastast rakendatud “Venemaa positiivse hõlvamise poliitikale”. Kuna kõnealuse poliitika rakendamise tulemused osutusid 12 aasta jooksul Eestile masendavaiks, otsustas käesoleva väitekirja autor küsida selle poliitika tekke ja kasutamise tulemuslikkuse kohta 2006. aasta sügisel e-posti kaudu või telefonitsi arvamusi meie Venemaa suunal töötanud suursaadikult. Selle küsitlusega saadud vastused meie tippdiplomaatidelt, millised on toodud alljärgnevalt kokkuvõtvalt ära, mitte üksnes ei üllatanud, vaid kohati ka vapustasid käesolevate ridade autorit. Nüüd aga suursaadikute arvamused:

- 1) **Raul Mälk** (e-maili kaudu 23. oktoobril 2006. aastal kell 17:14): “Positiivne hõlvamine oli EV Välisministeeriumi kollektiivse mõtte töö ja Jüri Luik esitas seda ministrina. See poliitika ei kukkunud läbi. Loomulikult saab väikeriik eesmärged saavutada vaid sobivas rahvusvahelises jõuvahekorras ja positiivse hõlvamise poliitika oligi pigem suhete viis, meetod ja suunad kui mingi konkreetse lõppeesmärgi püstitus. Paljus oli see idapoliitika ajaks, kui olime teel Euroopa Liidu ja NATO poole. Sinna me jõudsimme ja seega kindlasti saab anda positiivse hinnangu meie positiivse hõlvamise poliitikale ka.”
- 2) **Mart Helme** (telefoni teel 6. oktoobril 2006. aastal kell 20.00): “Venemaa positiivse hõlvamise poliitika osas olen sama meelt ning sama kriitiline kui eurosaadik Tunne Kelam, kelle nõunik ma nüüd praktiliselt olen. Meie arvamused on ju ka välja öeldud Tallinnas hiljuti toimunud seminaril “Quo vadis, Eesti välispoliitika?”” Seal sai rõhutatud, et see poliitika on Eestile ummiktee.
- 3) **Tiit Matsulevitš** (e-maili kaudu 08.10.2006. kell 23.33): “Jüri Luige poolt välja hõigatud “positiivse hõlvamise poliitika” idee päritolu kohta ei oska öelda. Võimalik, et see oli kellegi meie Lääne sõprade soovitus, milles šnitti võeti kusagilt mujalt, kus see “positiivne hõlvamine” oli toimunud. Aga kes käivitas? Arvan, et see ei käivitunudki, sest sellest ei saanud õieti keegi aru või saadi sellest aru nii erinevalt, et mingi koordineeritud tegevus polnud praktikas võimalik. Ka ei meenu mulle

ühtki rakendusliku sisuga dokumenti, mis kasvõi konfidentsiaalselt oleks saadikutele antavate juhistena lahti seletanud, milles “positiivne hõlvamine” seisneb ja mida peaksime koordineeritult tegema. Miks “positiivne hõlvamine” meil läbi kukkus? Sellepärast, et a) kase alla pole mõtet õunu otsima minna; b) kuhu on lusikaga pandud, sealt pole kulbiga miskit võtta; c) Eesti ja Venemaa riigiehituslik ja ühiskondlik assümeetria ei võimalda leida piisavalt suurt ühisosa, millesse suhestatuna võiks “positiivne hõlvamine” efekti anda; d) Vene pool käsitas seda kui eestlaste valmisolekut milleski järele anda ning jäädi huviga ootama, milles siis, et seejärel tulla välja uute positsioonidega. “Positiivne hõlvamine” jooksis liiva, sest eeldas teise poole kaasamängimist, mida aga ei järgnenud; e) Lääne pool käsitati meie “positiivset hõlvamist” ettevaatliku optimismiga ja piirduti sellest arusaamisest lootusega, et Eesti edaspidi väldib Venemaa torkimist igasugu kriitiliste väljaütlemistega. Arvan, et ega ka Jüri Luik andeka poliitikuna sellest kõigest rohkem lootnud. Neile lootustele polnud antud täituda – selleks tulnuks Eestis keelustada sõnavabadus. Vene pool aga hakkas mistahes tasandi (press, mõni ühiskonnategelane, parlamendisaadik) kriitilisi väljaütlemisi võimendama kui Eesti riigi soovimatust ajada häid suhteid ja kui eestlaste silmakirjalikkust; f) kui selgus, et “positiivne hõlvamine” ei ole kausaalses seoses meie edasiliikumisega institutsionaalses Lääne-integratsioonis, oli tema saatust lõplikult otsustatud. Põhimõttelisim viga, millest tulenesid ja tulenevad tänini kõik järgnevad, on meie Vene-poliitika sagedane muutmine sisepoliitika osaks. Kiiredu Venemaa suunal pole saavutatav juba seetõttu, et me ei suuda piisava täpsusega ning konsensuslikult defineerida mõistet “edu” (“läbimurre”). Lisandub tõsiasi, et Tallinnal ja Moskval on erinevad arusaamad sellest, millised on head suhted ja mida tuleb nende saavutamiseks teha.”

- 4) **Karin Jaani** (telefoni kaudu 10.11.2006): “Olen kuulnud “positiivsest hõlvamisest” Vene-suunal väga põgusalt, ent ei tea kes konkreetselt meie välisministeeriumis selle kujundamisega peale Jüri Luige tegelesid. Ilmselt pidi seal osalema ikka mitu inimest. Ent minul praeguses töös sellega otseseid seoseid pole olnud. Kui leian tulevikus rohkem aega, siis uurin seda asja ja annan sellest Teile oma e-maili kaudu teada.”

Märkus: Karin Jaanilt käesoleva töö autorile rohkem antud küsimuses informatsiooni ei laekunud ja tänaseks on lugupeetud suursaadik meie hulgast juba jäädavalt lahkunud.

Niisiis on käesoleva väitekirja autori küsitletud Eesti lugupeetud Vene-suuna suursaadikute konkreetsed teadmised (välja arvatud hr. Raul Mälk) Venemaa positiivse hõlvamise poliitikast küllalt udused ja hüpoteetilised. Teatakse või oletatakse, et Läänest on soovitatud meil arendada Vene suunal meelitavat ja

järeleandlikku poliitikat. Ent seda siiski ajutiselt ja põhiliselt selleks, et Eesti suudaks rahulikult Euroopa Liidu ja NATO-ga integreeruda ilma Venemaad oluliselt ärritamata.

Samas on Eesti juhtivais ajakirjandusväljaannetes ilmunud teateid, mida ka käesolev doktoriväitekiri kajastab, et Eesti on teinud väga suuri järeleandmisi Venemaale nii poliitilisel, julgeolekulise (nn juulilepped L. Meri osalusel) kui majanduslikul tasandil, saamata sellest mingit käegakatsutavat kasu. Tundub, et selline ülepingutamine on vaid ärgitanud Venemaad mõtlema Eestile pretensioonide esitamiseks välja üha uusi nõudmisi. Samas, nagu näitab suursaadik T. Matsulevitši põhjalik teemakäsitus käesoleva väitekirja autorile, puudusid ilmselt sellise poliitika rakendamiseks vajalikud eeldused nagu Eesti poolsete tegevuste koordineeritus, tegijate vajalikul tasemel informeeritus, Venemaa huvipuudus asjas kaasa mängida jne.

Käesoleva doktoriväitekirja autor on juba uurimuse sissejuhatavas osas rõhutanud, et Eesti-Vene suhete analüüsi teoreetiliseks tugiraamistikuks on konstruktivistlik paradigma, mille kohaselt Eesti Vene-suunaline välispoliitika pole mingi vaikimisi eksisteeriv reeglipõhine kogum, vaid sotsiaalse interaktsiooni tagajärg, kus peasubjektiks on eliit. Täna aset leidnud "Venemaa positiivse hõlvamise" poliitika praktiline tõlgendamine teesina, et Eesti suhted Venemaaga peaksid mingil otsustaval perioodil igal juhul olema vähemalt head ning sõbralikud, milleks tuleb vajadusel rakendada suuri mitmetasandilisi järeleandmisi Venemaale, on osutunud vääraks nii eesmärgipüstituses kui ka sellele lähenemise meetodites. Meie suhted Venemaaga peavad igal ajal olema sellised, et nad oleksid vastavuses Eesti rahvuslike huvidega, nagu seda eelpool tooduna rõhutas ka suursaadik Mart Helme. Samas ei tohi sisepoliitikat tuua ohvriks välispoliitikale ning vastupidi. Teisisõnu ei tohi need poliitikad automaatselt üksteisest sõltuda, vaid peavad olema iseseisvalt formeeritud riigi ja rahva huvidest lähtuvalt, mida rõhutas nende ridade kirjutajale ka suursaadik Tiit Matsulevitš.

Käesoleva töö autorile tundub, et 1990. aastate alguses olid mitmedki Eesti juhtivtöötajad ja tippoliitikud (L. Meri, J. Luik, R. Mälk, Ü. Nugis jt) liigselt tiivustunud Eesti kiire lääneliku arengu võimalustest ja vajadusest, soovides (wishful thinking) peagi näha Eestit toimimas sillana Ida, st Venemaa ja Lääne vahel. Paraku unustati täielikult, et Eestil puudub sellise geopoliitilise mastaabiga rolli täitmiseks vajalik potentsiaal. Teiseks suureks veaks "hõlvamispoliitika" aktivistidel oli pettekujutelm, et Eesti suudab lääneriikide huve esindades Venemaa hõlvajana selle riigi- ja ühiskonnaehituslikke protsesse oluliselt mõjutada ning seda veel põhiliselt bilateraalsel tasandil. Taolise poliitika populariseerijad-teostajad oleksid pidanud aegsasti aru saama, et väikene Eesti ei suuda "positiivset hõlvajat" mängides Venemaa poliitilisest vastuseisust läbi murda ja ise omalt poolt normaliseerida suhted Idanaabriga. Juba esimestel tagasilöökidel oleks tulnud taolise konstruktsiooniga poliitikast Vene suunal lõplikult loobuda. Sügavalt ekslik oli ka taolisele "hõlvavale" poliitilisele konstruktsioonile kaasnenu eeldus, et B. Jeltsini juhitud ning

uuenev Venemaa muutub peagi Lääne mõistes demokraatlikuks ja mitteimperialistlikuks riigiks, kus teoreetilised eeldused “positiivse hõlvamise” edukaks teostamiseks oleksid siis mõistagi eksisteerinud.

Nagu meile on tänaseks teada, ei soovinud Venemaal demokraatiat näha ei B. Jeltsini presidentuuri ajal sisuliselt Venemaad juhtinud oligarhid ega ammugi Putini presidentuuri ajal Venemaad juhtinud V. Putini enda formeeritud KGB-taustaline võimuvertikaal. Isegi kui D. Medvedev oleks osalenud ja võitnud 2012. aasta presidendivalimised, võtnuks tal hea tahtmise korral pikki aastaid, et lammutada Vene ühiskonnas V. Putini lähikondlaste poolt sissejuurutatud nn suveräänne demokraatia, millel pole just palju ühist lääneliku demokraatiaga. Venemaa võimude poolt tänaseks sisuliselt taasriigistatud massimeedia kultiveerib kogu riigis taas elanikele sellist identiteeti, mis peab venelasi mingeiks erilise missiooni täitjateks maailmas ja püüab neid uuesti rüütada nõukogude-aegsesse “vanema venna” rolli karaganovlike “lähivälismaa” riikide tarvis. Selline tegevus on juba hoogsalt alanud nii Valgevenes, Lõuna-Osseetias, Abhaasias kui ka Ukrainas ja peab silmas Vene impeeriumi taastamist ligilähedaselt NSV Liidu aegseis piires.

Ehkki Vene natsionalismi peateoreetik ja V. Putini geopoliitika ala nõuandja Aleksandr Dugin teatas (RIA Novosti ja internetiportaali www.DELFI.ee allikaile tuginedes) 4. septembril 2008. aastal ametlikult Los Angeles Timesi ajakirjanikule, et Balti riigid pole Venemaa huvifääris, näitasid Venemaa hilisemad sõjalised suurõppused Eesti piiride läheduses, et Venemaa huvi Eestit survestada pole kuhugile kadunud. Samas tuleks Eestil sellises seisundis Venemaad arvestades lõplikult unustada selle heatahtlik “positiivne hõlvamine”. Liiatigi, kui lähitulevikus liiderpaaris “Putin-Medvedev” nn tandemdemokraatiat arendada lubanud V. Putin alles 15. detsembril 2011. aastal oma iga-aastases tele-otsesaates teatas rahvale, et Nõukogude Liidul poleks tohtinud lasta laguneda. Tähendab ju see teiste sõnadega sedagi, et oluks V. Putin 1991. aastal võimul, poleks tänane Eesti vaba.

Et saada teatud üldisemat hinnangut Venemaa positiivse hõlvamise poliitikale kui välispoliitilisele liinile nüüd juba piisavas retrospektiivses distantsis, soovitasid mõned välispoliitika eksperdid käesoleva väitekirja autoril 2010. aastal intervjueerida riigikogulast ja endist EV Välisministeeriumi vastutavat töötajat Mart Nutti, mida antud uurimuse autor kvalitatiivse uuringuna 20. detsembril 2010. aastal tegi. Tollest intervjuust selgus, et põhiliselt Jüri Luige juhtimisel, Sven Jürgensoni, Väino Reinarti ja Mart Helme osalusel välja töötatud “positiivse hõlvamise poliitika” pidas tõepoolest silmas USA ja teiste lääneriikide soovitatud vaashoitust ning positiivset Vene-suunalist retoorikat, mida asjaosalised nimetasid välispoliitiliseks liiniks (vahel ka välispoliitiliseks orientatsiooniks) ning mis pidi kindlustama Eestile suuremate Vene-poolsete komplikatsioonideta integreerumise euroatlantiliste struktuuridega (eelkõige Euroopa Liidu ja NATO-ga). Kuna mitmed Eesti elulised positsioonid Venemaa suunal jäid seetõttu välja ütlemata, levisid Venemaa suunalt eksiarvamused Eesti kohta pikka aega ning Eesti nendega

efektiivselt ei võidelnud. Eriti puudutab see Moskva poolseid süüdistusi inimõiguste rikkumisest Eestis. Ka ei lõppenud Venemaa poolne negatiivne retoorika Eesti suunal meie integreerumisega NATO-sse ja Euroopa Liitu. V. Putini presidentuuri ajal see isegi tugevnes. M. Nuti hinnangul Eesti kaotas “positiivse hõlvamisega” nii oma poliitilises julguses kui ka väärikuses. Ka oli M. Nuti arvates esialgne sõna “hõlvamine” selle poliitika nimetuses diplomaatiliselt robustne ja ebaõnnestunud, mistõttu hilisemais EV Välisministeeriumi asjakohastes dokumentides hakati seda nimetama “positiivseks hõlmamiseks”.

Kuna V. Putini teise presidentuuri ajal aetav Eesti-suunaline välispoliitika muutus järk-järgult üha agressiivsemaks, siis pidi Eesti oma vastavat välispoliitika konstruktsiooni täiendama tugeva negatiivse julgeolekustamisega ning lõplikult loobuma “positiivse hõlvamise (nüüd juba õigemini hõlmamise)” poliitikast. Seda hakkas teatud tegevussuundades osaliselt asendama kontseptuaalne dokument “Eesti julgeolekupoliitika alused – 2004” mis 2010. aastal asendus jätkudokumentiga “Eesti julgeolekupoliitika alused – 2010”. M. Nuti hinnangul Eestil kahjuks ühtegi Vene-suunda haaravat põhjalikku välispoliitilist baasdokumenti doktriini või kontseptsiooni tasemel, nagu seda olid Vene poole “lähivälismaa” doktriin ja V. Putini ning D. Medvedevi suunistel koostatud asjakohased doktriinid või kontseptsioonid, ei ole olnud. Eesti välispoliitikas valitseb M. Nuti hinnangul täna mingil määral peataolek, kus olles saavutanud 1992. aastal püstitatud doktrinaarse eesmärgi – saanud Euroopa Liidu ja NATO liikmeks “Venemaa positiivse hõlvamise” raames toodud ohvritega, ei oska me enam uusi doktrinaarseid eesmärke püstitada, sh ka Venemaa suunal.

M. Nutile tundub, et Eesti välispoliitiline nõrkus paistab kõige enam silma kesises välismajanduspoliitikas, millega täielikult soostub ka käesoleva väitekirja autor. Oleme liialt fokuseerinud oma tähelepanu Euroopa Liidu turule, jättes passiivsesse suhetesse Hiina, India, Vietnam ja Brasiilia arenevad turud kui potentsiaalse vastukaalu suure Venemaa turgudele. Küll aga on Venemaal meie suunale D. Medvedevi presidentuuri ajal töötatud välja uus välispoliitiline programm, mis kutsub üles kasutama Balti riikide territooriumi ja transpordi infrastruktuuri Vene kaupade transiidiks Euroopa Liitu, laiendama Venemaa majanduslikku kohalolekut selles regioonis ning võimaluse korral seal omandama reaalsektori ettevõtteid energeetika, infotehnoloogia, logistika ja transpordi vallas (<http://www.runewsweek.ru/country/34166/>, 18.10.2010).

Eeltoodust johtuvalt on Venemaa välispoliitikas vaja kasutusele võtta uus konstruktsioon, mis arvestab eelkõige kahe riigi majanduslikke huve ja oma riigi majanduslikku julgeolekustamist. See eeldab ühlasi seda, et meie Moskva suursaatkonnas töötaksid ka hea koolitusega välismajandusspetsialistid, mitte aga põhiliselt ajakirjanikukogemusega parempoolse kallakuga noorpoliitikud, nagu seda antud ridade autorile kurtsid ka tema poolt küsitletud Eesti Venemaa-suuna suursaadikud. Kui aga hõlvamise-taolist tegevust ilmtingimata meie poliitilises tegevuses ikkagi soovitakse arendada, siis kõlbaks “positiivne

hõlvamine” üksnes rakendada Eesti venekeelsele elanikkonnale (seda soovitas ka ajakirjanik Ahto Lobjakas oma käesolevas töös eelpool käsitletud leidnud artiklis), et neis kujundada Eesti riigile lojaalne identiteet, millest tuleb üksikasjalikumalt juttu järgmises alapeatükis. Täna peame aga nentima fakti, et hoopis Venemaa kavandab Baltikumi majanduslikku hõlvamist. Nagu eeltoodust nähtub, on see sisse kirjutatud 2009. aasta lõpul valminud Vene Föderatsiooni välispoliitilisse programmi kui tulevase vastava doktriini eelnõu põhiossa, mille juba mitteametlikult kiitis märtsis 2010. aastal heaks president D. Medvedev ja mis läks I asepeaministri Igor Šuvalovi kureerimisel kooskõlastusringile. Käesolevate ridade autorile on ka teada, et sellele dokumendile baseeruva julgeolekudoktriini algvariandi on Eesti tarvis lisaks majanduslikule hõlvamisele kavandatud ka informatsiooniline hõlvamine. See aga viitab otseselt Kremli kavatsusele muuta vajalikus suunas nii Eestis elava venekeelse elanikkonna identiteeti kui ka eestlaste endi identiteeti.

Et eestlaste identiteedimuutmise katse Venemaa infokanalite ja propagandaruuporite abil liigvara Eestis ilmsiks ei tuleks, ei puuduta Efektive Poliitika Fondi poolt 2009. aastal välja töötatud Venemaa välispoliitika programm enam sõnagagi “kaasmaalasi” ja nende toetamist “lähivälismaal”. Ilmselt leidsid kõnealuse dokumendi autorid, et tolmu taas üleskeerutamine kaasmaalaste abistamise probleemi tõstatamisega häiriks tuntavalt Kremli planeeritavat Balti riikide pehmet ehk teiste sõnadega majanduslikku hõlvamist, kus nõ pinnase sissesöötmiseks lubatakse ka suurendada Vene transiidivoogusid Balti riikide sadamatesse tingimusel, et samas Balti riigid mahendavad oma Kremli-suunalist kriitikat. Sellele viitab läbi ridade ka vaatlusalune dokument.

Kõnealusest Balti riikide majandusliku hõlvamise dokumendist hakkasid peagi rääkima ka teised Eesti massimeedia kanalid. Ent üllatusena käesoleva väitekirja autorile näiteks külvavad ajakirjanikud Raigo Neudorf ja Sirje Niitra “Postimehes” 13.05.2010 artiklis “Venemaa majanduslikku mõjuvõimu kasvu Eestis ei tasu liialt karta” täielikku valeinformatsiooni, nimetades seda dokumenti ekslikult Venemaa väliskaubanduse doktriiniks. Need autorid püüavad lugejale sugereerida mõtet, et Venemaa kavatsus osta Balti riikides kokku edukaid ja strateegilisi ettevõtteid olevat vaid Kremli soovunelm. Midagi sarnast püüti Eesti televaatajale sugereerida ka 17. mail 2010. aastal Eesti Televisiooni saates “Välismaailm”, kus Venemaa Poliititehnoloogiate Keskuse töötaja Aleksei Makarkini suust kuulsid vaatajad, et Venemaal ei jätkuvat raha Eesti võtmeettevõtete ülesostuks kui ta soovib oma majandust moderniseerida. Samas on Balti-Vene uuringute keskuse direktor Vladimir Juškin rõhutanud oma 19. mail 2010. aastal “Postimehele” antud intervjuus, et Venemaa moderniseerimise üheks teeks just ongi Eesti-sugustelt lähinaabritelt edukate firmade ülesostmine. Ka rõhutab V. Juškin, et Venemaal on vaja praegu oma Euroopa Liidu ebamugavad partnerid nagu Eesti n-õ lahti blokeerida, et kindlustada võimalus avada teed tehnoloogia sissevooluks.

Paraku on Venemaa oma praktilist tegevust sel alal Eestis juba alustanud. “Äripäeva” 06.05.2010. uudistest on selgunud, et V. Putinile lähedase “Rodina”

ühinguga tihedalt seotud Bank of Moscow on investeerinud meie Krediidipanka 500 miljonit krooni aktsiakapitali laiendades ja astudes struktuurimuudatuste tulemusena Krediidipanga aktsionäride ringi otseosaluse kaudu. Analoogilisi arenguid on teinud Vene kapital ka Äripangas. Vene kapitali senisest vabama sissevoolu kindlustamiseks Eestisse kutsus 2010. aasta aprillis Venemaa Töösturite Liit nõo maakuulamiseks Moskvasse Eesti Tööandjate Keskliidu delegatsiooni. Kõigi selliste sündmuste juures tekib ilmselt paljudel küsimus, kellele on kasulik, et Venemaa välispoliitiline programm aetakse Eesti lugejale segamini välismajanduse doktriiniga ning samas teda uinutatakse mõttega, et programmis kavandatu ei kujuta enesest mingit ohtu Eesti julgeolekule? Ka on imelik, et ajaleht "Postimees" on ajakirjanik Argo Ideoni käe läbi nimetanud selle dokumendi "Lavrovi doktriiniks". Ometigi on käesoleva väitekirja autorile teada, et selle dokumendi töötasid sisuliselt välja Kirill Tanajevi töögrupi inimesed tänaseks V. Putini lähikonna poolse finantssulustuse surve all 2011. aasta kevadel laiali saadetud Efektiivse Poliitika Fondist ja välisministeerium eesotsas S. Lavroviga andis sellele vaid nõo administratiiv-tehnilise väljundi ja pani pealkirja "Venemaa välispoliitiline programm", mille sissejuhatavas osas on ka ära öeldud, et Balti riikides kavatakse ära osta massiliselt ettevõtteid, et vähendada nende ligitõmbavust Euroopa Liidu investorite silmis ja vähendada rahvuslike varade väärtust, mis lubab kasutada ära nende riikide territooriumi ja infrastruktuuri kaupade transiidiks Euroopa Liitu.

Niisiis on Kremlis plaanid reaalsed ja ohtlikud kõigile Balti riikidele ning kaugel ebareaalsetest soovunelmusest. Seda eriti veel värske Kremlis-lähedastest ringkondadest laekunud informatsiooni põhjal, mis näitab, et Venemaa on valmis ka Eesti piiriäärseid firmasid üles ostma või nende kaasomanikuks tulema ja siis nende kaudu taotlema Euroopa Liidult raha piiriüleste projektide realiseerimiseks Venemaa suunal. Mis võiks olla veel kavalam, kui Euroopa Liidu liikmesriigi majanduslik samm-sammuline ülevõtmine Euroopa Liidu rahadega?! Samas ei tohiks Eesti eliit neile plaanidele liigsete emotsioonide ja raevuga reageerida.

Paraku, nagu kirjutab "Õhtuleht" 22.08.2009, tegi seda endine Eesti Ülemnõukogu juhataja ja Riigikogu esimees ning tänane manalamees Ülo Nugis 20. augustil 2009. aastal Toompea Lossis 20. augusti klubis, öeldes oma kõnes, et "Eesti peab välja saatma inimesed, kes riigi alustalad läbi saevad, ja riiklikuks tagatiseks tuleb tuua Eestisse NATO tuumarelvad." Nagu Ülo Nugise juhtumist näeme, on siin tegu katsega minna üle ametlikult välja kuulutatud "positiivse hõlvamise" Vene-suunalise poliitika konstruktsioonilt Venemaa teema ülitugeva julgeolekustamise konstruktsioonile, kus kogu Venemaa poolsest tegevusest Eesti suunal nähakse negatiivsust ja ohtu Eesti julgeolekule, mis nõuab Eesti riigilt pretsedendituid samme oma julgeoleku tagamiseks. Sellised julgeolekulised sammud, nagu soovitas teha hr. Ülo Nugis, viiksid aga kogu Baltikumi ja Põhjamaade regiooni tõsisesse konfrontatsiooniohtu Venemaaga ning ei ole Euroopa Liidu kontekstis aktsepteeritavad.

Siinkohal peab käesolevate ridade autor tunnistama, et juba 2008. aasta sügisel Bakuus Venemaa välispoliitika üle diskuteerides tunnistas talle vestluskaaslaseks olnud Euroopa Julgeoleku Keskinstituudi president professor Emmanuel Dupuy, et Venemaa välispoliitilisi, sõjalisi ja julgeolekualaseid tegevusi ning muutuseid on pea võimatu ette prognoosida ning jälgida, sest vastavad programmid, kontseptsioonid, doktriinid ja nende kujundajad muutuvad pidevalt. Siit tulenevalt on isegi Euroopa Liidul suuri raskusi ühtse Vene-suunalise välis- ja julgeolekupoliitika kujundamisega, rääkimata juba väikese Eesti poolsest negatiivse julgeolekustamise optimaalse astme määramisest antud ajaperioodiks. Ent Venemaa kui suure naaberriigiga peab Eesti riik objektiivse paratamatusena suhtlema nii või teisiti. Objektiivselt küsimusele lähenedes peaks olema võimalik Eesti-Vene suhteid arendada normaalse koostöö vaimus. Ent nagu näitab praktika, on siin pigem küsimus kahe riigi identiteetide vastandumises.

Teatavasti Eesti jagab intersubjektiivselt läänelikke väärtusi, tehes need oma identiteedi osaks. See aga omakorda takistab suhete arendamist ja parandamist Venemaaga. Samas nii Eesti kui Venemaa on üksteise-suunaliste poliitikate kujundamisel lähtunud paljuski identiteedi-konstruktsioonidest. Ent nagu teada, on kahe riigi identiteedi-konstruktsioonid, mis on lähtunud nii ajaloolisest kogemusest kui tippoliitikute-otsustajate emotsioonidest, olulisel määral erinevad. Seetõttu peatume järgnevalt ka kahe riigi identiteediküsimustel.

3.6. Riigiidentiteedi kujundamisest, riigi kaitsevalmidusest ja riiklikust propagandast Eestis

Oma raamatus “Eesti-Vene piirileping: Ära andmine või äraandmine?” kirjutab Henn Põlluaas, et “samal ajal, kui Moskva on oma rahva identiteedi alustalaks muutnud fašismi üle saavutatud suure võidu, kopeerivad Putin ja Co oma tegevuses üsna täpselt Hitlerit.” (Põlluaas 2010, 178). H. Põlluaas jätkab, et “aastal 2007 viisid vene sotsioloogid läbi küsitluse, millele vastanutest ca 90% noori vanuses 18-24 aastat ei suutnud nimetada ühtegi tuntud vene inimese nime, kes stalinlike repressioonide aegu sai kannatada või hukkus. Alles ründasid selliselt üleskasvatatud noored Naši ridades Eesti saatkonda, homme juhivad nad Venemaad...”

Taolised arengud on pannud Eesti eliiti-otsustajaid nüüd tõsiselt mõtlema, mida üritab Kreml edasi teha oma rahva identiteedi nõ poliitilisel korrigeerimisel. Juba 2005. aastal kirjutas Riigikogu põhiseaduskomisjoni liige Mart Nutt ajalehe “Sirp” 28. jaanuari numbris, et “kaasaegses diplomaatias pole just tavaline, et üks riik (Venemaa) teist (Eesti) nii küüniliselt alandab ja solvab. Venemaal teatakse hästi, milline on 1939. aasta ja järgnenud suhtes Eesti seisukoht, rahvusvaheline hinnang, õiguslik taust ja ajalooline tegelikkus. Kui Venemaa seda sisetarbeks ignoreerib, on see taunitav. Kui Venemaa panustab sellele rahvusvahelises suhtlemises, on see jõhker imperialistlik surve. Millele Venemaa praegu loodab?”

Tõepoolest, tollel aastal polnud Venemaal suurt kellegile teisele “suurele” lootat. Täna on aga asjad sootuks teisiti. Venemaa energiarelv on mõjunud kui võluvits Nord Streami gaasijuhtmeprojekti raames nii Saksamaale, Itaaliale kui Prantsusmaale. Viimane oli nõus müüma Venemaale isegi Mistral-tüüpi rünnakdessantlaevu ja selle tootmis litsentse. Taolises energiameelus unustasid Lääne-Euroopa “suured” oma toetuse nii Gruusiale, Moldovale kui Ukrainale. USA president B. Obama ja riigisekretär H. Clinton aga on käivitanud Venemaale lähenemise nn reset-poliitika ja kiidavad Kremli liberaliseerimistendentside ning massihävitusselvade leviku piiramisele kaasaitamise eest. Sellises olukorras ei saa Eesti lootagi, et lääneriigid sooviksid mingil põhjusel aidata kaasa mõjutustele, mis muudaksid Vene riigiidentiteeti Eestile ja teistele Balti riikidele haakuvamaks. Veelgi ebareaalsem oleks lootat, et Eesti riik ise oleks suuteline sellist Venemaa identiteedimuutust juhtima. Eriti, kui arvestada seda, et juba oma võimuletuleku algaastal lasi president D. Medvedev moodustada nn ajaloolise tõe väljaselgitamise komisjoni eesotsas oma administratsiooni karmikäeliselt juhtiva Sergei Narõškiniga. Täna on juba palju tõendeid selle kohta, et üheks tolle komisjoni ülesandeks on üldsusele ära põhjendada Balti riikide 1940. aastal NSV Liitu inkorporeerimise seaduslikkus ja vajalikkus. Siinkohal aga tõstatub eeltoodud Mart Nuti küsimus Eesti-Vene suhete teise poole pealt. Nimelt: millele Eesti praegu loodab?

On üpris selge, et keeldumisega tunnustada Eesti okupeerimist ning väites, et Eesti astus NSV Liitu omal soovil, tahab Venemaa näidata, et sellega seotud piirimuutused olid legitiimsed ja tehti rahva tahtel ning ENSV võimuorganite osalusel. Taoline Venemaa tegevus on aga puhtakujuline propaganda- ja infosõda. Kremli toodetud valede ümberlukkamiseks oleks vajalik Eesti riigil kannatlikult selgitada rahvusvaheliste organisatsioonide kaudu ja rahvusvahelise ajakirjanduse kaudu, et Venemaa okupeerib tänini 5,2% Eesti territooriumist. Ent seda paraku ei tehta. Erinevalt Lätist ja Leedust deklareeris peaminister Andrus Ansip juba 2005. aastal Riigikogus ja pressikonverentsidel, et Eesti ei esita Venemaale pretensioone okupatsioonikahjude korvamiseks. Millise signaali see aga üldsusele annab: pole pretensioone okupatsioonikahjudele – järelikult polnud ka õiget okupatsiooni.

Kuigi Eesti kaitsejõudude endine juhataja kindral Ants Laaneots veel 2008. aastal pärast Venemaa-Gruusia sõjalist konflikti väitis sarnaselt oma 2007. aasta avaldustele, et Venemaa kujutab Eestile tõsist sõjalist ohtu, siis paaril järgneval aastal (eriti Iseseisvuspäeva kõnedes) on see väide tal diametraalselt muutunud. Nii tema kui president T.H. Ilves on vaid rõhutanud, et nii kindel Eesti julgeolek nagu ta on seda praegu, pole see varemalt kunagi olnud. Samuti on Eesti kõrgeimad sõjaväejuhid (ka endine kaitsejõudude juhataja kindral J. Kert) andnud otseselt mõista, et tänane Venemaa Eestile sõjalist ohtu ei kujuta. Võib-olla on neil isegi õigus, kui arvestada seda, et president D. Medvedevi lähikonnas töötavad välispoliitika nõunikud K. Tanajeviga eesotsas soovivad hoopis Eestit ja teisi Balti riike majanduslikult ja informatsiooniliselt hõlvata.

Seega siis sisuliselt võttes meid majanduse kaudu koloniseerida meil paikneva omandi järk-järgulise majandusliku ülevõtuga, propagandaga eestimaalaste hulgas, inimohvriteta ja ühegi püssipaugu ning tankirünnakuta. Ent miks siis Venemaa harjutas 2009. aastal suurtel sõjaväemanöövritel “Zapad-2009” vaenlase territooriumi kiiret hõivamist merejalaväe ja õhudessandi koostöö toimel ja miks on varemalt Venemaa sõjaväeõppustel imiteeritud Eesti okupeerimist? Miks Vene merevägi suunab Prantsusmaalt ostetavad Mistral-tüüpi rünnakdessantlaevad just Balti laevastiku käsutusse? Miks Venemaa luurelennukid nii tihti rikuvad Eesti õhuruumi? Meie kõrgeimad sõjaväejuhid rahustavad meid sellega, et olles NATO liige, kaitseb Eestit NATO põhikirja 5. artikkel oma solidaarsuskaitse klausliga. Paraku on lääneriikide kõrged militaareksperdid käesoleva doktoriväitekirja autorile korduvalt kinnitanud, et artikkel 5. NATO põhikirjas ei kaitse iseenesest veel kedagi. Riik peab suutma pidada agressoriga vähemalt 3 nädalat tõrjelahinguid, mil NATO töötab välja vastava abiplaani ja formeerib vastavad sõjajõud lähetamiseks agressiooni ohverriiki. Ka siin kuuleme kindral Ants Laaneotsa suust Iseseisvuspäeva paraadidelt, et NATO-l on olemas kaitseplaan Eesti tarvis tehtud.

Paraku nagu näitasid Wikileaks rahvusvahelise skandaaliga ilmsiks tulnud mitmed sentsatsioonilised faktid, hakkasid NATO staabid Eesti kaitseplaani välja töötama alles 2010. aastal, millest muide oli teadlik ka Kreml. Samas, nagu võib lugeda “Postimehes” 25.02.2010 toodud A. Laaneotsa paraadikõnest, võivat “mõjutusoperatsioonid ja vaenulik propaganda desarmeerida meid vaimselt, lõhkudes ühtekuuluvustunnet ja kaitsetahet. Neid tuleb võtta sama tõsiselt nagu klassikalist rünnakut. Infosõja ja mõjutusoperatsioonide eesmärgiks laiemalt on rahva identiteedi murendamine, asendamine ja hävitamine. Sõjaliste infooperatsioonide eesmärgiks on lõhkuda käsuliinid ja murda rahva vastupanutahe. Kõigepealt rünnatakse meie välist kuvandit, üritades meid sildistada ja luua meist tegelikkusele mittevastav pilt. Seejärel rünnatakse meie sisemaailma, meie hoiakuid, väärtussüsteemi, meie tahet ise olla ja ise otsustada. Lõpuks üritatakse meid hirmutada naiivse kuulujutuga, et üks vaenlase diviis suudab Eesti vallutada kahe tunniga.” (Laaneots 25.02.2010).

Kindral A. Laaneotsa eeltoodud sõnadest tulenevalt on Eestil tükk tööd tulevaste Venemaa propaganda- ja inforünnakute neutraliseerimisega ja oma Eesti identiteedi kujundamise ning hoidmisega. Ent siingi on A. Laaneotsal kindel suunis ette anda. Ta nimelt rõhutab oma 2010. aasta Iseseisvuspäeva paraadkõnes järgmist: “Meile on tähtsad ja kallid meie põhiseaduslikud väärtused: iseseisvus, demokraatlik riigikord, kultuuriline järjepidevus, peremehetunne oma riigi suhtes, rahvusriik, kodurahu ja üksteisemõistmine, keskkonnahoid, kodanikuühiskond ja ühistegevus. Oleme üksteise ja maailma suhtes mõistvad ja uuendusmeelsed. See kõik kokku on meie identiteet.” Siit tulenevalt on identiteet kui eneseteadvus või enesemääratlus kindral Laaneotsale olulise tähtsusega sõnaks. Lisaks sellele on ta oma vaatenurgast lähtudes defineerinud ka Eesti riigiidentiteedi, pidades seda Eesti elanikele täiesti

enesestmõistvate printsiipide ja tegevustike kogumiks, mida tuleb silmas pidada või järgida. (Laaneots 25.02.2010).

Paraku asjad riigiidentiteedi kujundamisega nii lihtsad pole. Kommunikatsioonieksperti Ago Uudelepa defineerituna on riigiidentiteet geograafiliselt ja institutsionaalselt määratletud kogukonna ühine minapilt. Sealjuures tugineb riigiidentiteet sümbolitele (hooned, kujud, rituaalid, ajaloolised isikud, riigitegelased jne), narratiividele (muinasjutud, anekdoodid, satiir, naljandid, kirjanduslikud tekstid jne) ja stereotüüpidele (kellega end samastame, kelle vastu olles liitume, mille üle uhked oleme). Samas tugineb A. Uudelepa kohaselt riigiidentiteet nii abstraktseile, kokkuleppelistele, kogukonnapõhistele kui ajas muutuvale väärtustele, mis peavad aitama Eestiga seotud inimesi üheks rahvaks teha (Uudelepp 2009, 2010). Kuigi eelkirjeldatud skeemist jäid domineerima rahvuslikud väärtused, juhtis õiguskantsler Indrek Teder oma 23. aprillil 2010. aastal Riigikogus peetud kõnes õigustatult tähelepanu sellele, et meie rahvas peaks nüüd liikuma rahvuskeskselt riigiteadvuselt edasi kodanikesksele riigiteadvusele. Seda üleskutset on aidanud oma väljütlemistega konkretiseerida Tallinna Ülikooli õppejõud Leif Kalev ja Raivo Vetik, hoiatades, et riigiidentiteeti pole võimalik samastada rahvusliku identiteediga ning seda teed minnes võib riigidentiteedist saada konflikti allikas. (Vetik 30.10.2009), (Kalev 2009). On tõsiasi, et eestlastele on Eesti oluline kui rahvusriik. Meie põhiseaduse sõnastus võimaldab Eestit *de jure* nimetada rahvusriigiks. Ent vaadates meie rahvastiku tänast koosseisu *de facto*, ei saa siin enam kõneleda klassikalisest rahvusriigist, vaid hoopis paljurahvuselisest väikeriigist, kus EV Siseministeriumi andmeil elab enam kui 120 rahvuse esindajaid. Tegu on Eestiga, kus elab viimastel EV Statistikaameti andmetel ainuüksi 354660 venekeelset elanikku, mis moodustab kogu riigi elanikkonnast tervelt 26%. Neid aga tuleb ju ka seniselt Moskva-kallakuga etniliselt identiteedilt kallutada tänasele Eestile lojaalsele identiteedile, et Moskva korraldatavad propaganda- ja inforünnakud nad Eesti-vastasele tegevusele ei pööraks. Õnneks on professor Raivo Vetiku küsitlusandmeile tugineva informatsiooni kohaselt täna juba umbes 45% Eestis elavatest venelastest tugev või pigem tugev Eesti riigi identiteet. Ent enamusel siinseist venelastest seda veel ikka piisaval määral pole.

Pole mingi saladus, et tuhanded Eestis elavad venekeelsed sõjaväekohuslased teenivad Eesti kaitseväes ja ka neil peab olema Eestile orienteeritud kaitsetahe, millele kindral A. Laaneotsa sõnul tuginebki suuresti Eesti iseseisvuse säilimine. Seega peaks Eesti riik pöörama suurt tähelepanu vastavale kontrapropagandatööle kui riigikaitseolulisele tööõigule. Seda paraku piisavalt ei tehta. Küll aga kulutatakse suuri summasid hoopis Kuusalu tankitõrje ja õhutõrje laskepolügooni rajamiseks, justkui ootaksime propaganda- ja infosõja asemel nüüd ikkagi idanaabri poolset tanki- ja õhurünnakut. Eesti on ostnud NATO-s olles Läänest ja paigaldanud oma territooriumile ka 20 uut jälgimisradarit, kulutades selleks miljardeid kroone. Sealjuures pole tavaeestlasele arusaadav, kas need hiigelkulutused on mõeldud Eesti kaitsmisele

Venemaa võimalike massõhurünnakute eest või on siin tegu hoopis eelhoiatussüsteemiga Eestist ja ka Venemaast palju kaugemal asuvate NATO liikmesriikide tarvis. Ent siis tekib jälle küsimus, et miks Eesti pidi taolisi superkulutusi tegema? Kohati tekib mulje, nagu juhinduks Eesti kaitseministeerium oma ohutunnetustes tuntud briti militaareksperdi Simon Pearsoni raamatust “Total War – 2006”, kus ühes peatükis kirjeldatakse kaasaegse totaalsõja ühe võimaliku stsenaariumi fragmendina ka Venemaa jõulisi õhu- ja tankirünnakuid Läti ja Eesti aladel (Pearson 1999, 124-125).

Tänase eestlase ähmasevõitu idenditeeditunnetus ja kohatine ebapiisav kaitsetahe on täiesti mõistetavad, kui talle kangastuvad eeltoodud ebaselgused ning vastuolud. Kahetsusega tuleb nentida noorte kaitsetaht langetava mõjurina Eesti valitsuse initsiatiivil 2009. aastal tehtud mitmemiljardilised kulukärped sotsiaalsfääris riigi kiireks eurotsooni viimiseks, mis ühtlasi soodustasid riigi tööpuuduse kasvamist 2010. aasta mais rekordilise 137000 inimeseni EV Statistikaameti hinnangul. See töötuse laine tabas eriti rängalt Eesti noori, kelledest paljud otsustasid siirduda välismaale töö- ja eluõnne otsima. Kui siia lisada juurde Eesti halvad sotsiaalolud ja riigi juhtkonna ebapiisav huvi selliste asjadega tõsiselt tegeleda, siis võib tõeks saada olukord, kus riigil pole enam piisavalt kodanikke, kellele vajalikku kaitsetaht kujundada. Üha tihedamini on massimeedias kuulda Eesti poliitiliselt eliidilt rahvale antavaid katteta lubadusi riigi peatsel viimisel Põhjamaade majandustiigriks ja viie rikkama Euroopa riigi hulka lähitulevikus jõudmisele eurotsooni viljastavais tingimustes. Ent selleks kavandatud pingutused ning ohvrid tunduvad üha süveneva eurotsooni kriisi ja riigi jätkusuutlikuse positsioonidelt olevat ebapiisavalt argumenteeritud.

Eesti arengute pärast sügavalt ning pikki aastaid muret tundev teadlane ja presidendiproua Ingrid Rüütel kirjutas e-mailis käesoleva väitekirja autorile kui “Eesti Klubi” asutajaliikmele ja tema mõttekaaslastele veel 20. jaanuaril 2010. aastal suure südamevaluga järgmist: “Põhiseaduse järgi peab Eesti riik tagama eesti rahvuse, tema keele ja kultuuri kestmise. Kas ta saab seda tagada, kui me ei teagi, kui palju selles riigis on tegelikult eestlasi? Ja kui riik rajab oma poliitika põlisrahvuse väljasuretamisele, kas see polegi diskrimineerimine? Nii see on toimunud juba Venemaal ja ka Ameerikas. Ja ma ei imestaks, kui see hakkaks nüüd väikeste põlisrahvuste suhtes toimuma ka Euroopa Liidus. Nii mõnedki Euroopa Liidu seadused tegelikult soodustavad seda. Sest globaalses konkurentsis on suured alati “võrdsemad”.”

Õeldust tuleb jällegi tuttavana ette euroliidus Venemaaga kampa hoidvate “kolme suure” soov eralduda ning eristuda teistest liikmesriikidest oma energeetiliste ja geopoliitiliste huvide rahuldamiseks. Kas mitte sellisele Euroopa Liidu sees toimuvale kihistumisele ja sealt tulenevale euroliidu nõrkusele ei mängigi suures osas tänane Venemaa juhtkond, kui ta vallandab aeg-ajalt oma alatud propaganda- ja inforünnakud Eesti ja teiste endiste liiduvabariikide vastu. Samas on teada, et Lääne-Euroopa “kolm suurt” püüavad USA mõju Euroopas nüüd igati ära nullida ja ta siit piltlikult öeldes välja tõrjuda, mis on varem nimetatud Eurussia globaalprojekti üks põhieesmärke. Nii

ei saa Eesti enam loota Iraagi ja Afganistaani sõdades majanduslikult suuresti nõrgenenud ning nüüd oma koduprobleemidele keskendunud USA abile Venemaa mahasurvevastamiseks. See aga tähendab, et Eesti peab senisest enam arendama koostööd teiste Balti riikide ja Põhjamaadega ning tegema tõsisemaid pingutusi oma venekeelse elanikkonna eestisõbraliku identiteedi kujundamiseks ja orgaaniliseks integreerimiseks Eesti ühiskonda. Selles töös on Eesti riigi ees suur söötis põld.

Nagu näitab sotsioloogide Külliki Kortsu ja Triin Vihalemma vastav uurimus rahvustevahelistest suhetest Eestis, omab eestlaste hulgas lähemaid kontakte venekeelse elanikkonnaga alla kümnendiku. Venekeelse elanikkonna hulgas on lähikontakte eestlastega umbes pooltel. Aktiivseim on suhtlemine 25-49 aastaste vanusegrupis. Tulenevalt Eesti piirkondade erinevast etnilisest koosseisust on märgatavad regionaalsed erinevused. Silma torkab aga Tallinn, kus peaaegu pooled eestlastest ja venekeelsetest elanikest ei oma üldse või omavad väheseid kontakte teise rahvusega (Korts, Vihalemm 2008). Kõnealune analüüs näitas seega, et kontaktid eestlaste ja venekeelse elanikkonna vahel on suhteliselt piiratud. Enamasti toimub rahvusteülene suhtlus töösfääris. Samas töövälised suhtlusvõrgustikud on valdavalt oma rahvuse kesksed. Suhtumises teise rahvusrühma, mõõdetuna valmisolekuna jagada personaalset ruumi teise rahvusrühma esindajatega torkab silma eestlaste märgatavamalt tõrjuv hoiak. Nii eesti- kui venekeelse elanikkonna seas on tõrjuv hoiak iseloomulikum nooremas vanuserühmas. Oluline tulemus kõnealusel uurimuses on asjaolu, et olulised on etniline ja kohalik identiteet, venekleelsete puhul ka laiem tsiviilidentiteet.

Käesolevate ridade autor soostub Külliki Kortsu ja Triin Vihalemma ettepanekuga kasutada nimetuse “venekeelne elanikkond” asemel võimalikult palju kategooriat “Eesti elanik”, mis toodab tsiviilidentiteeti ning solidaarsust eestlastega.

Identiteediküsimuses on oluliseks uurimuseks ka Tallinna Ülikooli üliõpilase Liana Roosmaa bakalaureusetöö teemal “Rahvusliku identiteedi konstrueerimine Eesti Vabariigi valitsuspoliitikute sõnavõttudes pronksiöö sündmuste järgselt”. Selles professor Raivo Vetiku juhendatud töös rõhutab autor, et nagu ikka Eesti-Venemaa vahelistes konfliktsetes sündmustes, otsustasid meie valitsuspoliitikud ka pronksiööga seonduvate sündmuste puhul määratleda nende sündmuste eest vastutavana Venemaa. Eesti vastutust käsitleti Venemaaga võrreldes suhteliselt tühisena ning vaid rahutuste eskaleerumiseks vähese valmisoleku võtmes. Kujundati narratiiv “vaenlasest” ja “süüdlasest”. Eesti vabadust kontseptualiseerides saavutati “meie” positiivsus “nende” negatiivsuse rõhutamisega. Niiviisi loodi “nendest” ohu ja vaenlase kujund, kelle vastu “meil” tuleb võidelda. See aga ei aita muulastel integreeruda meie Eesti ühiskonda ja jätab nad Moskva suunalts tulevaks propagandaväljaks kergeks saagiks. Bakalaureusetöö autor teeb siin õige soovitus, et vajalik on suuremat dialoogi meie ühiskonnas, kusjuures dialoogi arengu eeldusteks on seatud partnerlus, võrdsus ning mõlemapoolne pingutus. Kõnesolev autor nendib ühtlasi, et meie valitsuspoliitikute hulgas on etnotsentristlike hoiakutega inimesi, kuid õnneks

enamik valitsuspoliitikuist loovad võrdsust, ühtekuuluvust ja sallivust rõhutavaid narratiive (Roosmaa 2008).

Riigiidentiteedi kujundamisel ja kinnistamisel elanikkonna hulgas on oluline koht Eesti ühiskonna integratsiooni monitooringutel. Neid on tehtud Eestis aastail 2000, 2002, 2005, 2008 ja 2011. (2011. aasta monitooringuga saab tutvuda (<http://www.praxis.ee/index.php?id=953>, 30.03.2012) Nagu näitavad 2008. aasta monitooringu lühikokkuvõtte sissejuhatav osa ja 2011. aasta monitooring, on Eesti ühiskonna struktuurset integratsiooni iseloomustavad näitajad samm-sammult paranenud. See hõlmab eesti keele oskust, Eesti kodanike osakaalu suurenemist rahvastikus ja mõningaid sotsiaal-majanduslikke näitajaid. Samas on halvenenud mitmed inimeste hoiakuid iseloomustavad näitajad – vähenenud on venekeelse elanikkonna usaldus Eesti riigi ja tema institutsioonide vastu, vähem lüüakse kaasa eestlaste korraldatud avalik-õigusliku massimeedia üritustes, ehkki sageli tuntakse end osana Eesti rahvast jmt. Erilist ärevust tekitab 2011. aasta monitooringuga saadud pilt venekeelseist noortest vanuses 20-29 aastat, kus küsitlenuist vaid 60% omab Eesti kodakondsust, 16% aga Venemaa kodakondsust ning ülejäänud 24% kodakondsuseta noorigi eelistab Venemaa kodakondsuse võtmist. Siit arvudest saab selgeks, et venekeelsed noored ei sulandu kergelt Eesti ühiskonda ja põlvkondade vahetus ei lahenda meil lõimumisprobleeme iseenesest. Liati on eestlased jätkuvalt tõrjuvad venekeelse elanikkonna kaasamisel avalikku sfääri.

Integratsioonilased hoiakud muutusid Eestis samm-sammult positiivsemaks kuni aastani 2005, millest alates on toimunud pidev langus. See on tingitud rahvussuhete polariseerumisest viimastel aastatel, kui Eesti ja Vene infokanalid on võimendanud vastandlikke integratsioonihoiakuid. Häda on selles, et nii eestlased kui muulased näevad integratsiooni mitte ühiskonna kui terviku arengu, vaid eelkõige just teisele poolele esitatavate nõudmiste ja ootuste raames. Eesti riigil oleks viimane aeg arvestada kõnealuste monitooringutega välja selgitatud nii eestlaste kui muulaste integratsiooni puudutavaid eeliseid. 2008. aasta monitooring kinnitab, et eestlaste jaoks on esiplaanil keelenõuded ja kodakondsuse teema. Venekeelne elanikkond tähtsustab pigem sotsiaalseid eesmärke ning vastastikkust dialoogi. Siit tulenevad aga omakorda eestlaste ja muulaste erinevad arusaamad võrdse kohtlemise, vastastikkuse sallivuse, teise poole motiivide ja eesmärkide hindamisel. Selline eri rahvusgruppide hoiakute suur polariseerumine näitab samas, et Eesti riigi võimalused ühiskonna sisulist integratsiooni mõjutada on piiratud ning näitavad vähenemise tendentsi. Eesti riigil tuleb tõsiselt kaaluda meil elavate muulaste põhilistele eelistustele senisest suuremat vastutulekut. Ilmselt võiks kõrges vanaduses muulastele pehmenada keelenõudeid kodakondsuse saamisel. Oluline töö seisab Eesti riigil ees eestlasi ja venekeelset elanikkonda ühendava “meie-tunde” kujundamisel ning riigiidentiteedi loomisel kohalikul pinnal. Sealjuures tuleb arvestada tõsiasja, et venekeelse elanikkonna riigiidentiteeti mõjutavad suurel määral nende etniline identiteet ja ajalooline seos kas Venemaaga või mõne muu endise NSV Liidu piirkonnaga. Mitmed asjakohased sotsioloogilised uuringud on kinnitanud, et

vähemuste tugeva riigiidentiteedi kujundamine eeldab nende igakülgset kaasamist ühise tugeva riigiidentiteedi kujundamisse, mitte aga nende etnilise identiteedi allasurumist. (Eesti ühiskonna integratsiooni monitooring 2008. Aruande lühikokkuvõte).

Rahvastikuuuriija Tiit Paabo rõhutab oma internetiartiklis “Eesti identiteedi märgid”, et meie meedial on tänases kiirelt arenevas riigis rahvuslike tõekspidamiste ja väärtushinnangute kujundamisel suur roll, kuid senini ei ole suudetud identiteeti väga selgepiirilisel defineerida. Meie avatud ühiskonna dünaamiliste muutuste keerises minetavad märgid sageli enda väärtuse ja nende kasutamisest reeglina loobutakse tähendusliku sisu puudumise tõttu. Seetõttu kutsub T. Paabo Eesti identiteeti semiootiliselt analüüsima ning selle tulemusel looma adekvaatne kõigi poolt omaks võetav Eesti Märk (Paabo 12.03.2010).

Ent nagu juba eeltoodustki ilmneb, peab Eesti riik oma identiteedi kujundamisel mitte üksnes arvestama eestlaste huve ja suundumusi ning siin elavate muulaste huve ja eelistusi. Kuna me kuulume Euroopa Liidu riikide perre, siis peame Eesti identiteedi kujundamisel arvestama ka selle haakumist Euroopa Liidu ühise välis- ja julgeolekupoliitikaga ja asjakohaste õigusaktidega. Siinkohal on mõistlik pöörduda Martin Ehala poolt 2008. aastal välja pakutud ettepaneku poole, et Eesti ühineks Euroopa regionaal- ja vähemuskeelte hartaga, mille tulemusel Eesti saab ametlikult tunnustada venekeelset kogukonda Eesti põlisvähemusena ning võtta endale kohustusi selle kultuuri ja keele kaitseks. (Ehala 2008). Paraku oleme “vene ohu” hirmus sageli unustanud oma identiteedi laia rahvusvahelise kandepinna vajaduse ning kapseldunud oma etnilisse ja ajaloolisse identiteeti. Nagu aga kirjutas professor Marju Lauristin “Eesti Päevalehe” 12.03.2005 artiklis “Eesti identiteet ja Läti läbimurre”, ilmnis meie presidendi kõhklustes Moskvasse Võidupüha paraadile sõitmise osas ka Eesti riigile ja rahvale laienev selge ebakindlus oma läände kuuluvuses. Nagu rõhutab Eestimaa Rahvuste Ühendus oma internetiportaalis toodud artiklis “Eestlased ja venelased – tähelepanekud identiteetidest”, on nii paljudel eestlastel kui ka muulastel segadus identiteetides, kuna identiteedi komponentide vahel ei pruugi olla tasakaalu. Mitmedki autorid, nagu näiteks rahvastikuteadlane Neil Melvin leiavad, et enamusel vene keelt rääkijatel on suured raskused identifitseerida end mingi konkreetse kultuuriga (Melvin 1995).

Väga põhjalikult on viimastel aastatel uurinud Eesti identiteeti ja siinseid integratsiooniprotsesse väliseesti ajaloolane Toivo U. Raun. Oma 2009. aastal kirjutatud essee vaatleb kõnealune autor, kuidas on pärast taasiseseisvumist Eestis kujunenud etniliste eestlaste ja venekeelse elanikkonna identiteedi mõiste. Ta rõhutab, et eestlased on üha enam seotud laiema identiteedikäsitlusega (kohalik, regionaalne, Euroopa identiteet jms). Kõige tulemuslikum on olnud regionaalse identiteedi kujunemine, mida iseloomustab tihedamate kontaktide edendamine Põhjala ja Balti riikidega. Samas on Eestil Euroopa identiteet alles formeerumas. Ent viimasegagi on seotud tõsised probleemid (Raun 2009).

Nagu kirjutab mainekas Euroopa kultuuri- ja poliitikaajakirjas “Herald of Europe” Euroopa identiteeti uuriv Andrei Medushevsky, võtavad Euroopa

identiteeti ümbritsevad probleemid üha mitmekesisemaid vorme, kusjuures multikulturalism on võtnud juhtpositsiooni nii kultuuriidentiteedi kui rahvusliku identiteedi üle. A. Medushevsky kurdab, et samal ajal, kui poliitilise eliidi tehnilisi võimalusi üldsusega manipuleerimiseks on täie teadlikkusega suurendatud, on hariduse kvaliteet ja kultuuritase Euroopas allakäigul. Oleme justkui jõudnud arengutega tagasi 20. sajandi alguse parlamentarismi kriisi olukorda. A. Medushevsky hoiatab, et moodne Euroopa on tagasi pöördumas plebistsiidil baseeruva demokraatia juurde, kus tugev täitevvõim tegelikult dikteerib parlamentaarse töö tegevusi. A. Medushevsky soovitab Brüsselil Euroopa Liidu liikmesriikide riigiidentiteete, nende suveräänsust, föderalismi tunnetust ja suhteid keskusega tõsiselt arvesse võtta ning leida nendevaheline kompromiss Euroopa Liidu arengukavades (Medushevsky 2006, 40-41).

NSV Liidu kokkuvarisemine põhjustas Eesti venekeelsele elanikkonnale privilligeeritud positsiooni kaotuse, muutes nad Stanfordi Ülikooli politoloogiprofessori David Laitini määratluse kohaselt “eemaleuhutud diasporaaks” (*beached diaspora*). Kaotades nõukogude identiteedi, hakkas enamik muulasi Eestis oma identiteeti fokuseerima vene keele tähtsuse rõhutamisele ja etnilisele kuuluvusele. Ent vanemaile venelastele Eestis on tähtis endiselt nõukogude aja nostalgia. Selliste inimeste kultuurilist identiteeti ja tinglikku lojaalsust Vene Föderatsioonile toidab jätkuvalt Eestis vabalt kättesaadav venekeelne meedia, eriti Venemaa telekanalid. Kõrvuti sellise nähtusega on aga esile kerkimas ka nn Eesti venelane kui vähemus, kes tegutseb nii eesti- kui venekeelses kultuuriruumis ja peab oma koduks Eestit. Sealjuures langeb Toivo Rauni arvamus täielikult kokku käesoleva doktoritöö autori arvamusel, et eesti ja vene kui kahe peamise rahvuse integratsioon tänases Eestis on nende rahvuste erinevaid identiteete arvestades äärmiselt keeruline protsess. Eestis oma ülemvõimu kaotanud Venemaa teeb loomulikult kõik selleks, et kruvida üles rahvustevahelisi pingeid väikeses naaberriigis, mida kinnitas nn pronkssõduriga seotud sündmustik. Kuigi need 2007. aasta sündmused sundisid Eesti juhtkonda meie integratsioonistrateegiat ümber hindama, näitas juba sama aasta juunis tehtud asjakohane uuring, et rahvustevahelised suhted ei olnud juhtunu tõttu märkimisväärselt halvenenud. Hoopis kohalikud venelased hakkasid varasemast rohkem pöörama tähelepanu Eesti meedias edastatavale informatsioonile. Samas näitasid kõnesolnud sündmused, et eesti keele õppimisest üksi ei piisa, et tõsta vajalikul määral venelaste lojaalsust Eesti riigile. Meie riigil on vaja kaasata venekeelse elanikkonna integratsiooniprotsessi partnerid hästiintegreerunud Vene elanikkonna hulgast, et siis jõuda ülejäänud venekeelse elanikkonnani. (Raun 2009, 526-534).

Võib öelda, et integratsiooni edasine areng on oluline proovikivi Eesti riigile, kusjuures Venemaa jääb integreerivaks naabriks edaspidigi. Samas tuleb meil teadvustada, et eestlaste ja venelaste 20. sajandi ajalookäsitlused ning neist arusaamad jäävad veel pikaks ajaks märgatavalt erineva. See võib lõppeda

ilmselt alles ühise Eesti-Vene 20. sajandi ajalookirjelduse loomisega, nagu seda tegid hiljuti Saksamaa ja Prantsusmaa. Ilmselt seda eeskujus silmas pidades pakkus ka tänane uus Vene Föderatsiooni suursaadik Eestis Juri Merzljakov 2010. aasta novembris välja mõtte luua ühine Eesti-Vene lähiajaloo komisjon, et üritada kahe riigi suhteid mürgitavat ajaloolist taaka ühiskompromissidega ületada. Mis aga puutub Eesti-Vene erinevaid suhtumisi ja tõlgendusi Tartu rahusse, siis siin võiks Tartu Ülikooli rahvusvahelise õiguse professori Lauri Mälksoo arvates lahendi tuua selle asja andmine mõlema riigi poolt rahvusvahelisse kohtusse. Ent millal Kremli juhtkond sellise tolerantse hoiaku võtab, on pea võimatu ette näha, sest taoline samm tähistaks ühtlasi ka Venemaa teatud taganemist oma imperiaalseilt positsioonidelt. Esialgu käitub Venemaa selles valdkonnas vanaviisi.

Veel 13. septembril 2009. aastal kuulutas Kremli propagandarahadel tegutsev Vene kaasmaalaste tegevuse koordinaator Eestis hr. Andrei Krasnoglazov ajakirjanikele, et tõenäoliselt on Eesti sunnitud oma venekeelse elanikkonna assimileerima Venemaa naabruse ja venekeelsete elanike suure arvu tõttu. Ta andis ka selgelt mõista, et integratsioon kui utopia oli juba algusest peale Eestis läbikukkumisele määratud. On muidugi päevselge, et taoliste avalduste õhkkonnas on venekeelse elanikkonna integreerimist Eesti ühiskonda keerukas läbi viia. Siinsete noorte venelaste Eesti-kesksus, mis oli tõusvas trendis peale Eesti ühinemist Euroopa Liiduga 2004.aastal, näitas nende võõrandumist Eesti riigist juba pärast 2007. aastat tehtud uurimustes. Kuidas aga hakkab nende meelsust mõjutama president D. Medvedevi määrusega 28. maist 2011. aastal VF Välisministeeriumi ja agentuuri Rossotrudnitshestvo poolt 2012. aastal loodav fond Vene kaasmaalaste toetuseks välismaal ning selle Eesti haru ilmselt juhtima hakkav Maardu linnapea ja Ülemaailmse Vene Kaasmaalaskonna Koordinatsiooninõukogu liige Georgi Böstrov oma lähikonnaga, on veel vara öelda. Samas peavad ka eestlased ise integratsiooni suhtuma enesekriitiliselt. Kuigi me peame maailmale väikerahvana selgitama, et kommunistliku režiimi kuriteod polnud sugugi väiksemad kui natsliku režiimi omad, ei saa me ka sukelduda oma etnotsentrismi. Viimases nähakse nüüd rahvusvaheliste konfliktide ja pingete peamist allikat.

Tartu Ülikooli professor Margit Sutrop kirjutab selles kontekstis "Eesti Päevalehe" ajakirja "Mõte" 27.02.2007 numbril artiklis "Eesti identiteet" järgmist: "See Euroopa, kuhu me naasime, pole enam etnotsentristlike rahvusriikide Euroopa, kus sakslased, prantslased, inglased ja hispaanlased pakatavad rahvuslikust uhkusest. See on Euroopa, mis on tõstnud au sisse erinevuste vastastikkuse tunnustamise printsiipi." Niisiis ootab Euroopa meilt, et me nende väärtuste nimel loobuksime etnotsentrismist ja järgiksime erinevuste vastastikkuse tunnustamise printsiipi. Eesti vajab nagu Euroopagi, vastandumist omaenda minevikule, mis on täis nii kangelastegusid kui ka reetmisi, võitlusi ja põgenemisi, endale kindlaks jäämist ja kollaboratsionismi, vastupanu ja allaandmist. Lühidalt öeldes tuleb meil vabaneda enesekesksusest ja sallimatusest ning omaks võtta Euroopa identiteet. See aitaks meil paremini

ületada ka vastuolusid nii siinse venekeelse elanikkonnaga kui Vene riigiga (Sutrop 2007).

Samas peab Eesti poliitiline eliit selgelt tunnetama, et integratsiooniprotsessi edukas kulgemine on äärmiselt oluline nii riigi stabiilsuse kui ka ühiskonna tasakaalustatud arengu kindlustamise seisukohalt. Tartu Ülikooli sotsioloogiaprofessor Marju Lauristin toonitab sealjuures, et Eesti ei tohi olla sinisilmne ega alahinnata Eesti vastu suunatud propagandakampaania ja survemeetmete mõju, mille üheks olulisemaks sihtrühmaks on ka nn Venemaa kaasmaalased Eestis. Eesti vajab professionaalse vastupropaganda strateegiat. Selle üheks osaks on kindlasti Eesti-keskse meediaruumi laiendamine, mida toetab küsitlustulemuste järgi otsustades enamik eestlasi ja ka mitte-eestlasi. Siinkohal meenub antud väitekirja autorile taas "Eesti Ekspressi" 07.10.2006 numbris avaldatud tollase toimetaja Tiina Jõgeda artikkel "Vajame propagandaministeeriumi", kus autor imestab, et Eesti riik praktiliselt ei tegele propaganda ehk tänapäevases mõistes suhtekorraldusega ja meenutab 1935. aastal loodud Riiklikku Propaganda Talitust, mis kujundas võimsa eestlaste vaimu toitva müüdi "eesti ajast". (Jõgeda 07.10.2006). Viimaste aastate uurimistulemustele toetudes võib õnneks väita, et suurem osa Eestis elavatest mitte-eestlastest ei usalda Venemaa poliitikuid ega oota Venemaalt oma probleemide lahendamist. Käesolevate ridade autori arvamus ühtib täielikult professor M. Lauristini ja paljude teiste Eesti sotsioloogide (R. Vetik, J. Kivirähk jt) arvamusega selles, et Eesti valitsus peab tegema kõik võimaliku, et mitte jätta meie venekeelseid kaasmaalasi Venemaa propagandasõja meelevalda. Venekeelse elanikkonna eestimeelse osa toetamine on ainus tee, mis tagab, et Venemaa taotlused "kaasmaalaste kaarti" Eesti vastu välja mängida ka tulevikus ebaõnnestuvad. (Lauristin 2010, 389-390; Vetik 2008; Kivirähk 24.04.2012). Selle mõttelõnga täienduseks sobib hästi ka Klara Halliku poolt ajalehe "SIRP" 05.08.2010 numbris artiklis "Venelased Eestis – diasporaa ja vähemuse vahepeal" ära toodud optimistlik tõdemus, et "Muulaste ühiskondlik ja kultuuriline identiteet on alles kujunemas ja ebaselge, kuid enamik aktsepteerib Eesti iseseisvust ja tahab siduda oma tuleviku Eestiga." (Hallik 05.08.2010).

Kui aga siit edasi siirduda Eesti ja Venemaa identiteetide haakumatusele, siis selles osas ei saa Eesti pool just väga palju ära teha. Professor Ivar Raigi nägemusel peab Eesti oma Vene-suunalises poliitikas loobuma hirmuidentiteedist, mis kallutab meid konstrueerima Venemaad "vaenlasena" aga mitte "partnerina" ning kahjustab sellega Eesti rahvuslikke huve. (Raig 07.04.2006). Professor Marju Lauristini nägemuses oleme samuti Vene-poolset ohtu kohati üle hinnanud: seda eriti meile suunatud propaganda osas. Hoopis suuremaks ohuks peab M. Lauristin Eesti eliidi passiivsust siinsete venelaste sotsiaalse tõrjutuse vähendamisel, mis eriti teravalt avaldub nende väheses esindatuses eestikeelses meedias, kus nad jagunevad vaid negatiivseteks kurikaelteks ning positiivseteks sportlasteks. (Lauristin 2007b).

Kuid on ka sotsiaalteadlasi ja poliitikuid, kes osundavad tuntud Prantsusmaa kaitsepoliitika ala professori Francois Gere' kombel tõsiasjale, et Venemaa

naabreil on täna võimatu omi identiteete suure naabri omale lähendada, kuna vabauhendusi ja sõnavabadust kartev Venemaa vaevleb jätkuvalt identiteedikriisis. (Gere 2007). Toda identiteedikriisi lahkab põhjalikult Ungari ajaloolane ja ajakirjanik Geza Gecse oma raamatus “Bütsantsist Bütsantsini”, kus ta rõhutab, et nõukoguliku imperialismi kokkuvarisemise järel 1991. aastal langes Vene ühiskond sügavasse identiteedikriisi ning nõukogude impeeriumlik mõttelaad muutus iseene karikatuuriks. Selline asjade areng aga nõudis Vene ühiskonnale uut identiteeti. (Gecse 2012).

Paraku hoiab Venemaa endine ja nüüd ka 7. maist 2012. aastast uus president V. Putin kramplikult ning nähtavalt kinni vanast impeeriumimeelsusest, ehkki tänane Vene poliitiline eliit G. Gecse sõnul valdavalt salgab suurvene mõttelaadi üht põhitudunust: impeeriumimeelsust. Nimelt kuulutab V. Putin Edvins Snore režiiga 2008. aastal loodud dokumentaalfilmis “The Soviet Story” avalikult oma impeeriumimeelsust varjamata, et “Vene identiteet rajaneb selle elanike teadmisel, et nad elavad impeeriumis.” (Seda filmi demonstreeriti telekanalis ETV2 10.04.2012).

Samas kurdab Venemaa identiteedikriisi üle oma traditsioonilistes Riigiduumas peetavais kõnedes president D. Medvedev, rõhutades, et venelased peavad üle saama paljudest stalinistlikest ja nõukogulikest stereotüüpidest ning koondama oma jõud võitlusele korrupsiooniga ja riigi moderniseerimisele. Sellesuunalisi president D. Medvedevi teostatud olulisi samme on rahvusvaheline üldsus märganud juba 2010. aasta lõpust. Nimetamisväärset on siinkohal näiteks presidendi ukaasiga 20 korrumppeerunud VF Siseministeriumi süsteemi kindrali ja mitme VF Kaitseministeriumi süsteemi skandaalse tippjuhi vallandamine ning I. Šuvalovi, V. Surkovi ja teiste peaminister V. Putini kõrgeis ameteis lähikondlaste vabastamine hästiasustatavalt järelvalvenõukogude juhtide ametikohtadelt riigi strateegilise tähtsusega suurettevõtetest 2011. aasta varakevadel. Samas on D. Medvedev julgenud avalikult hukka mõista ka V. Putini mõned Lääne-vastased avaldused, näiteks Venemaa peaministri poolt 2011. aasta kevadel rahvusvahelisele meediale tehtud avalduse Venemaa positsioonist Liibüa sündmustega seonduvalt.

Ilmselt sellistele arengutele tuginedes avaldas Eesti suursaadik Moskvast hr. Simmu Tiik 2011. aasta 2. veebruaril “Eesti Päevalehes” ajakirjanik Jaanus Piirsalule antud intervjuus arvamust, et Eesti-Vene suhted on täna rahulikumat kui paljudel varasematel aastatel, kusjuures vene turistide arv on tõusuteel ning Venemaa on tõusnud Eestile pingereas kolmandaks kaubanduspartneriks. Eelöeldud arvamuse ja faktidega tuleb igati nõustuda.

Ent kui suunduda siit politoloog Tõnis Saartsi poolt 9. novembril 2010. aastal “Postimehes” avaldatud arvamuse juurde, mille kohaselt Eesti massimeedia on tänaseks kujundanud üldsusele arusaamise, et praegu on meil võimul kõige eestimeelsem valitsus, kelle vastane igasugune kriitika teenib vaid Eesti vaenlaste huve, siis ei maksa imestada meie arvamussliidrite püüet Eesti põletavate probleemide osas (sh ka Eesti-Vene suhete ja naaberriikide omavaheliste arusaamiste parandamise osas) suuri kriitilisi diskussioone vältida.

See aga loob T. Saartsi hinnangul valitsuspoliitikuis ilmeksimatuse sündroomi, mille kohaselt kõike senist (sh ka Eesti-Vene suhteid) tuleb oluliste muutusteta jätkata. Ent isegi “Venemaa positiivse ignoreerimise poliitika” üks initsiaatoreid, George Masoni Ülikooli politoloogiamagister Riho Kruuv leidis juba 2004. aastal, et kõrvuti Venemaa provokatsioonide ignoreerimisega ja tõdemusega, et Vene-poolne kaupade transiit Eestisse peab sealsest majanduslikust survestusest vabanemiseks tulevikus vähenema, tuleb Eestil samas tutvustada maailmale oma ideid ja kogemusi rahvusvähemuste integratsioonis ning jätkata Venemaaga kauplemist (Kruuv 14.08.2004). Ka tuleb Eestil kui Venemaast ligi 100 korda väiksemal riigil ilmutada omapoolset initsiatiivi Venemaaga piirilepingu allkirjutamiseks. (<http://www.arileht.ee/artikkel/271774>, 15.06.2011).

Kuid loodetud initsiatiive polnud Eesti-Vene suhetes veel 2011. aasta kevadekski kumbki pool ilmutanud. 25. aprilli 2011. aasta ETV saates “Vabariigi kodanikud” puudutati väärtuspõhisest välispoliitikast rääkides ka Eesti ja Venemaa suhete teemat. Seal oli EV Välisministeeriumi asekancler ja endine suursaadik Moskvas Marina Kaljurand sunnitud tõdema, et Eesti-Vene suhetes on senini puudu usaldusest ja vastastikkusest lugupidamisest, kus olulisteks mõjuriteks on stereotüübid ja kinnismõtted minevikust. Teisisõnu on siis neiks mõjureiks riigiidentiteedi kandevelemendid. Saates osalenud õigusteadlane Rein Müllerson aga rõhutas, et Tartu rahu puhul on meil omad arusaamad ja väärtused ning Venemaal omad. Ta leidis, et Venemaalt siin järeleandmisi ja uut arusaama oodata pole, andes sellega otsekui tuge haridusminister Jaak Aaviksoo hiljutistele vihjetele-väljaütlemistele, et ka Eesti võib saavutada rahvusvahelisel tasandil kiiremat edu kui kasutame identiteedihoiakuis vajalikul määral valesid.

Ent siit kerkib Eestile üles palju suurem probleem: kas jätkame Venemaa suunalgi paljureklaamitud väärtustepõhist välispoliitikat või läheme P. Lipponeni-G. Schröderi-S. Berlusconi eeskujul üle majanduslikust kasuismist lähtuvale reaalspoliitikale. Olgu aga siinkohal öeldud, et käesolevate ridade autor eeltoodud R. Müllersoni visiooniga täielikult ei ühine, sest 2011. aasta varakevadel Moskvas kõrgete riigiametnikega kohtumisel öeldi väitekirja autorile, et S. Karaganovi ja teiste Kremli juhtivate politoloogide survele ning majanduslik-pragmaatilistel kaalutlustel otsivat Venemaa liidrid elegantset moodust tunnistamaks Eesti okupeerimist 1940. aastal NSV Liidu poolt venelasi sealjuures okupantideks tembeldamata. Sellise sammu õnnestumine aga võtaks juba ära suure tõkke Eesti-Vene ajalooliste identiteetide ning kahe riigi suhete vastandumiselt ja looks head eeldused Eesti-Venemaa edukaks koostööks. Suur roll selleks on etendada ka 28. juunil 2008. aastal Hantõ-Mansiiskis Eesti-Vene riigipeade kohtumisel lubatul, kus mõlemad pooled tõotasid teha parima kahe riigi suhete parandamiseks.

Samas ei tohiks Eesti pool unustada seal president D. Medvedevi nõunik-abi Sergei Prihhodko lausutut, et Moskva poolelt vaadatuna on olulised Eesti poole arengud venekeelset elanikkonda puudutavais küsimustes ja valmidus piirileppe sõlmimiseks, mis mõjutavat kogu kahe riigi vahelist suhtlust, unustades samas

ära, et rahvusvahelise õiguse seisukohalt löi piirileppe osas nonsens-olukorra just Venemaa, kutsudes oma antud alkirja sealt tagasi. Paraku kordas S. Prihhodko öeldut 7. juunil 2011. aastal Tallinnas toimunud Tööandjate Keskliidu konverentsil “Väljakutsed majanduse arendamisel Venemaaga” ka Venemaa suursaadik Juri Merzljakov. Ta leidis oma sõnavõtus, et Eesti-Vene majandussuhete olukord pole praegu halb, kuid vaja oleks lõpetada nende suhete kunstlik pidurdamine piirilepingu sõlmimisega, mis olevat Venemaale märgilise tähendusega (uudisteportali DELFI internetivärv <http://www.delfi.ee/archive/article.php?id=47351853>, 30.08.2011).

Eesti-Vene majandussuhete normaalset olukorda nentisid kõnealusel konverentsil ka Eesti-Venemaa parlamendirühma esimees Urmas Klaas, EV Välisministeeriumi poliitikaosakonna peadirektor Märt Volmer ja suurärimees Endel Siff, kes kõik tunnistasid kaubavahetusmahtude pidevat kasvu kahe naaberriigi vahel. Ühtlasi tõdesid nad tõsiasja, et kõik probleemid kahe riigi majandussuhetes tulenevad poliitilisest kontekstist. Viimase kohta lausus E.Siff, et “mitu põlvkonda meie poliitikuid on omale kapitali loonud Venemaa vastasseisust”. See vastasseis tuleb nüüd kibestumisest jagusaamisega ületada ning mitte loota rahvadiplomaatialle, mis Venemaaga ei tööta. Vaja oleks meelitada taas Vene väikesema mahuga (alla 2-3 miljoni tonni aastas) transiidivood Eesti sadamaisse ning Venemaalt pidevalt lahkuvate ettevõtjate kapital Londoni asemel Eesti majandusse (Siff 2011). Siinkohal tuleb tõdeda suurärimees Siffi sõnade õigsust, mille kohaselt on riikidevaheliste suhete alustalaks ikkagi majandushuvid ning mida Eesti-Vene suhete kontekstis tuleks eelkõige forseerida riigikogulase Urmas Klaasi ja Eesti Tööandjate Keskliidu juhi Enn Veskimäe sõnul piiriülese kultuurilise- ja majanduskoostöö kaudu.

Kokkuvõtteks Dmitri Medvedevi presidentuuri ajal arenenud Eesti-Vene suhetele võib öelda, et tolle presidentuuri algaastal olid kõnealused suhted stagnatsiooniseisus ja kopeerisid valdavalt Vladimir Putini presidentuuri aegseid suhteid. 2008. aasta sügisel seoses Gruusia-Venemaa sõjalise konfliktiga need suhted isegi halvenesid. Ent juba 2009. aastast hakkasid Eesti-Vene suhted vastavalt D. Medvedevi juhtimisotsuste üha suurenevale eristumisele V. Putini juhtimisotsustest ja nende vahel üha suurenevaile lahkkelidele ka aeglaselt ent pidevalt paranema. Elavnema hakkas ka vahepeal päris soiku jäänud Vene-suunaline transiiditegevus, kus on juba märgata muutusi transiitkaupade struktuuris. Nähtavam muutus ilmnis aga seoses president T.H. Ilvese Moskva-visiidiga 9. mai Võidupüha paraadile. Viimaselt tulles rõhutas Eesti riigipea, et Eesti-Vene suhetes on nüüd soojenemist tunda.

Seoses järskude muudatustega Venemaa Balti-suunalises välispoliitikas, mis ühtlasi eeldavad Vene kapitali suuri investeringuid Eesti majandusse ja suuremat majandusalast koostööd kahe naaberriigi vahel, on Eestil vaja pöörata senisest suuremat tähelepanu oma majandusliku julgeoleku kindlustamisele; eelkõige Venemaalt lähtuvate välisinvesteringute geopoliitilisele balanseerimisele ja Eesti kapitalil firmade Vene-poolse ülevõtu aseme nendega

ühisprojektide arendamisele. Senisest enam peab Eesti riik pöörama tähelepanu Eesti-sõbralike muulaste toetamisele ja venekeelsele elanikkonnale suunatud propaganda tõhustamisele, et neist kujuneks välja meie riigile sõbralik “muulaste identiteet”. Selle alusel on juba võimalik välja kujundada ühtne Eesti riigiidentiteet ning tuua sinne venekeelne elanikkond välja Venemaa propagandavälja mõjudest, mis ilmselt Kremli Eesti-suunalise poliitika muutumisega nüüd ka meie suhtes oluliselt pehmeneb. Ühtlasi peab Eesti oma Vene-suunalise välispoliitika konstruktsioonis vältima liigset negatiivset julgeolekustamist, eriti Venemaa suunalt lähtuva transiidi kontekstis, ent juhtima samas pidevalt oma euroatlantiliste liitlaste tähelepanu nii Idanaabri salakavalale energiapoliitikale kui ka tema püüdele saavutada lähiajal Soome ja teiste sõbralike euroliidu riikide abil viisavabadus kogu Euroopa Liiduga. See avaks Venemaa luureorganeile ja kaaskodanikele Balti regioonis suurepärased võimalused nende riikide vastaseks õõnestustegevuseks. Eesti ei tohiks üle hinnata talle kohandatud NATO kaitseplaani toimet Venemaale, kes alles 2010. aastal paigutas Pihkvasse uue motolaskurbrigaadi ja õhuründediviisi polgu ning viis Luugasse tuumalõhkepeadega ballistilised raketid ”Iskander”. Selline Venemaa tegevus ei viita mitte tema uute kaitseplaanide realiseerimisele, vaid hoopis meie vastase agressiooni ettevalmistamisele, mis slavofiilist V. Putini nõuandja A. Dugini sõnul tuleks kohe Baltikumis käivitada, kui USA juhtub oma finants-majandusliku olukorraga tõsiselt kimpu jääma. Ent väga palju sõltub ka sellest, kuidas 2012. aastal jätkab SRÜ-sisese koostöö tihendamist propageeriv V. Putin. Lääneriigid ja loomulikult ka Balti riigid eelistasid D. Medvedevi jätkamist riigipeana. Sellise eelistuse ütlesid Venemaa liidreile 2011. aastal Kremli visiidil olles otsekoheselt välja ka USA asepresident J. Biden ja mitmed välisriikide kõrged ametikandjad. Paraku selline eelistus ei realiseerunud, kuigi D. Medvedev oli jõudnud oma presidentuuri ajal demokratiseerida riigi seadusandlust ja üles ehitada oma kuberneriidele toetuv võimuvvertikaal. Juba 2011. aasta mais andis V. Putin mõista oma võimalikust kandideerimisest riigipeaks ja hakkas oma juhitava võimupartei “Ühtne Venemaa” juurde looma talle lojaalseist poliitilistest liikumistest, organisatsioonidest ja väikeparteidest nn Rahvarinnet, mistõttu ka Venemaa edasised arengud ning suhted Eestiga on tänase seisuga vaid mõnedes valdkondades täpsemalt prognooseeritavad. Selge on, et kindlasti peavad Eesti-Vene suhetuses edasi arenema piiriülene kultuuriline, keskkonnakaitseline ja majanduslik koostöö, mis ei nõua Eesti välispoliitilises konstruktsioonis eraldi julgeolekustamist.

Tervitatav on Eesti-Vene kaubavahetuse pidev kasv, mis 2010. aastal ulatus ekspordi osas juba 846,79 miljoni euroni ja impordi osas 762,84 miljoni euroni. Nende näitajatega oli Venemaa Eestile suuruselt kolmas ekspordipartner ja viies impordipartner, mis tõstis Venemaa Eestile suuruselt neljandaks kaubanduspartneriks Soome, Rootsi ja Läti järel. Samas peab Eesti arvestama sellega, et kuigi Venemaa välispoliitikat D. Medvedevi presidentuuri lõpuajal põhiliselt kujundanud (uurimisskeemi “Must kast”) Kaasaegsete Arengute

Instituut eesotsas I. Jurgensiga püüdis Eestiga suhteid märgatavalt parendada, kaob see perspektiiv ilmselt varsti pärast V. Putini presidenditoolile naasmist, kuna siis on välispoliitika kujundajaiks lisaks riigipeale enesele ka tema slavofiilidest nõustajad eesotsas sõjaka A. Duginiga. Ka lisandub siis Venemaa Eesti-suunalise välispoliitika kujunemise (meie “Musta kasti” uurimisskeem) väljundisse taas intensiivne Eesti-vastane propagandavoog, mis Eesti Vene-suunalise poliitika kujundamise analoogilises skeemis põhjustab tugeva negatiivse tagasiside, ega võimalda Eestil sisuliselt suhteid oma suure naabriga parandada. Eesti saab siis loota oma tõsiste probleemide lahendamisele Venemaaga üksnes mõjukate euroatlantiliste struktuuride (Euroopa Liit, NATO, OECD) vahendusel. Ent ka siin tuleb olla Vene-suunalise välispoliitika korrigeerimisel ettevaatlik, jälgides võlakriisist haaratud eurotsooni olukorda ja USA dollari vahetuskursi muutusi. Samuti ei tasu liiga suurt tähendust omistada Venemaa juhtivdiplomaatide Balti (ja sealjuures Eesti) suunalistele väljaütlemistele, sest nagu on korduvalt rõhutanud Vene tunnustatud ajakirjanik-kommentaator Konstantin von Eggert, väljenduvad Venemaa tänases diplomaatias rohkem sisepoliitilised kui välispoliitilised sihid. Nii tema kui paljude teiste Venemaa-ala ekspertide arvates on see riik veel tänagi tõelisest demokraatiast kaugel olev “tandemdemokraatiaga” siirderiik, kus lõhe rahva ja võimu vahel süveneb ning ähvardav legitiimsuskriis sunnib peagi putinlikku Venemaad üha rohkem enesesse tõmbuma ja oma tegelikku jõuetust normaalselt funktsioneeriva suurriigina tunnistama.

KOKKUVÕTE

Eesti-Vene suhted kui käesoleva väitekirja laiemas plaanis uurimisobjekt ja neid suhteid otseselt mõjutavad kahe riigi vastavad välispoliitilised liinid ning viimaseid kujundavad kontseptsioonid ja doktriinid kui selle uurimuse kitsamas plaanis uurimisobjektid on olnud tänasele Eesti riigile aktuaalseks küsimuseks juba tema taasiseseisvumisest alates. Eesti-Vene suhete piirjooned hakkasid aga välja kujunema NSV Liidu eksistentsi lõpuaastatel, mida lühidalt kronoloogilises järjestuses on kirjeldavas vormis käsitletud ka antud uuringu esimeses temaatilises peatükis pealkirjaga “Eesti-Vene suhted president Boriss Jeltsini võimuperioodil”. Kõnealuselises peatükis näidatakse, et nii viimane NSV Liidu tippjuhtkond kui ka paljud B. Jeltsini lähikondlased olid kuni viimase võimaluseni tegelikult Eesti riikliku iseseisvuse tunnustamise vastu. Ka NSV Liidu kollapsi järel ei kujunenud välja sõbralikud Eesti-Vene suhted. Neid suhteid pigem ilmestas pingestumise ja lõdvestumise vahelduvus, mis paljuski sõltus USA ja teiste lääneriikide toetusest antud ajamomendil Eestile.

Käesoleva uuringu üheks lähtealuseks oli arusaamine, et Eesti ja Venemaa kui kahe naaberriigi vahelisi suhteid iseloomustab komplekssus. Seetõttu analüüsitakse antud uuringus Eesti-Vene suhteid nii poliitilisel kui majanduslikul tasandil, kusjuures arvesse tulevad teatud küsimuste käsitlemisel (Eesti liitumine NATO ja Euroopa Liiduga, Eesti ja Venemaa julgeolekukontseptsioonide ning erinevate doktriinide jõustamine jne) ka julgeolekulised faktorid. Kahe riigi suhete mitmetasandiline analüüs tingis uurimuses kvantitatiivsete ja kvalitatiivsete uurimismeetodite kombineeritud kasutamise rõhuga kvalitatiivseile meetodeile. Viimaste juures on autor kasutanud vajaliku informatsiooni kogumisel ka selliseid meetodeid nagu vestlus, küsitlus ja intervjuu.

Antud uurimusest hõlmab suure osa Eesti-Vene suhete lähiajalooliste arengute kirjeldamine. Seetõttu on autor oma väitekirja temaatilisel struktureerimisel kasutanud periodiseerimist. Kuivõrd Eesti-Vene suhted kujutavad endast ajaloolises praktikas pigem Vene-Eesti suhteid, kus Eesti pool on olnud põhiliselt vastureageerija, siis periodiseerimise aluseks on võetud nende suhete Venemaa-poolsete poliitiliste peaotsustajate tegutsemisperioodid. Seetõttu jagunevad ka uurimuse põhilised peatükid vastavalt Eesti-Vene suheteks B. Jeltsini, V. Putini ja D. Medvedevi presidentuuri ajal. Kuna B. Jeltsini Eesti-suunalised otsused formeerusid olulisel määral tema välisministrite seisukohtade mõjul, siis on uurimuses ka alapeatükid kahe naaberriigi suhetest periodiseeritud vastavalt välisministrite A. Kozõrevi, J. Primakovi ja I. Ivanovi Vene-poolse diplomaatilise juhtimise aegadel. Kuivõrd antud uurimuse laiaulatuslik temaatika vajab kindlasti politoloogilist käsitlust, siis on selle tasandi uurimisel kasutatud tüüpilist nn David Eastoni “musta kasti” uurimisskeemi. Antud skeemil on: 1) sisend: Eesti-poolsed soodumused, eeldused ja takistused;

2) “must kast”: otsustusprotsess, milles osaleb Eesti poliitiline eliit täitevvõimu ja seadusandliku võimu tasandil; 3) väljund: Eesti teostatav poliitika Venemaa suunal; 4) tagasiside ahel: Venemaa ja väliskeskonna reaktsioon, mis suundub skeemi sisendisse.

Kuivõrd Eesti parlamentaarne otsustusprotsess on tänaseks suures osas kujunenud täitevvõimu käes olevaks ministeriaalse poliitikakujundamise nn kummitempliks, mida on avalikult tunnistanud ka president Toomas Hendrik Ilves, siis käesolev uuring Riigikogu asjakohasel tegevusel pikemalt ei peatu. Küll tõstatub uurimuse politoloogilise uurimisskeemi “mustas kastis” otsustajate puhul viimastel aastatel üles küsimus välispoliitilist otsustusrolli üha enam täitva Koalitsiooninõukogu piisavas/ebapiisavas pädevuses, legaalsuses ja legitiimsuses. Täitsid ju 1990. aastail seda rolli EV Välisministeerium ja Riigikogu. Samas on käesolev uurimus fokuseeritud peamiselt eelkirjeldatud uurimisskeemi sisendi ja tagasiside ahelaga seonduvatele küsimustele nagu näiteks uurimuse teises peatükis kirjeldatavale Venemaa Eesti-suunalisele propaganda- ja infosõjale. Kõigis peatükkides peatus autor ka uurimisskeemi väljundil ehk teiste sõnadega öeldes Eesti Venemaa-suunalisel poliitikal ning seda mõjutanud kahe riigi vastavil välispoliitilistel liinidel.

Uurimuse autor tõstatas eeltooduga seotult hüpoteesi, et Eesti poolt ametlikult Riigikogus ja ajakirjanduses välja kuulutatud Venemaa positiivse hõlvamise poliitika ei saanudki pikemaajalisel rakendamisel suhetes Venemaaga anda positiivseid tulemusi Eesti poole liigoptimistlike eelduste, ootuste ning pidevate Vene poolele järeleandmistest tõttu, vaid jõudis loogilise tulemina tupikusse ning vajab seetõttu olulist muutmist. Uurimuses kirjeldatavate sündmustega näidatakse ühtlasi, et passiivne nn Venemaa positiivne ignoreerimine kui eelnimetatud liini lühiajaline jätkuliin siin ka olulist efekti ei anna, ehkki veel 12. detsembril 2011. aastal märkis president Toomas Hendrik Ilves Austria ajalehele “Die Presse” antud intervjuus, et Venemaa suhtes säilitab Eesti sõbraliku ükskõiksuse.

Ka püstitab uurimuse autor teise hüpoteesi, mis väidab, et Eesti Venemaa-suunaline poliitika on kahe riigi suhete objektiivseist alustest (eelkõige Eesti-Vene ühisajalugu, venekeelne elanikkond Eestis, meie geökonoomiline positsioon Ida-Lääne transiidisuunal) palju suuremal määral tingitud nende aluste subjektiivseist tõlgendustest.

Eeldades, et küsimus seisneb suuresti kahe riigi identiteetide iseloomus, püstitub uurimuses ka kaashüpotees, et Eesti-Vene ebarahuldavad suhted tulenevad paljuski kahe riigi identiteetide mittehaakuvusest. Eeltoodud hüpoteesidele kinnituse leidmiseks on uurimuse kolmandas peatükis “Eesti-Vene suhted Dmitri Medvedevi presidentuuri aastail 2008-2011” terve alapeatükk pühendatud nii identiteediküsimusele kui ka Venemaa positiivse hõlvamise poliitikale, st Eesti Vene-suunalisele välispoliitilisele liinile kui antud väitekirja ühele spetsiifilisele uurimisobjektile. Tuginedes Venemaa tuntuima identiteedi küsimuste uurija Igor Tšubaisi arvamusele, et putinliku Venemaa nn eliit kui korrumppeerunud ja demoraliseerunud seltskond polegi suuteline riigile kohast

identiteeti kujundama ja riigi ebatõhusat juhtimissüsteemi ümber kujundama, leiab autor, et sellises olukorras pole Eestil ka mõtet Vene-suunalist välispoliitilist liini pikemaajalist perspektiivi arvestades oluliselt korrigeerida. Liiatigi peab politoloogiprofessor Anu Toots “Den za Dnjemi” 20.12.2011 veergudel Venemaa poolse tugeva propagandamõju tõttu ebatõenäoliseks eesti ja vene kogukondade märkimisväärset lähenemist Eestis lähema 10 aasta jooksul.

Tunduvalt vähem on väitekirjas pööratud tähelepanu Venemaa poolsele vastavaile liinidele, sest neid rakendas Kreml Eesti suunal “lähivälismaa” doktriinist lähtunud välispoliitilise liini sagedasti muudetud modifikatsioonidena lühiajaliselt. Uurimuses näidatakse, et seda tingis nii Venemaa tihti muutuv majanduslik olukord kui ka lääneriikide surve Moskvale tema Balti-suunalise poliitika mahendamiseks.

Käesoleva uurimuse autor näitab nii seal kui ka uurimuse teistes osades, et paljuski on kahe riigi identiteetide mittehaakuvusele kaasa aidanud eriti Venemaa sisuliselt riigistatud ning Kremli tüüritav kirjutav ja elektrooniline press, ent kohati ka Eesti massimeedia, mis uurimuses kasutatava politoloogilise skeemi kohaselt põhjustab sügava negatiivse tagasiside ning Eesti Vene-suunalises poliitikas ehk kasutatava skeemi väljundis positiivsete genereeringute puudumise.

Põhiliselt on identiteete puudutavas alapeatükis vaatluse all Eesti riigiidentiteedi probleemid, ent mööndakse ka tõsiasja, et Venemaal on nii üksikisiku kui riigi tasandil identiteedid pärast NSV Liidu lagunemist välja kujundamata ning sellega hakkamasaamist ei loodeta veel niipea. Küll aga näitavad Venemaa Eesti suunal vallandatud propagandasõda ja senikestvad vaidlused Eestis tegutseva kahe patriarhaadi alluvuses oleva õigeuskiriku vahel, et kahe riigi lähiajaloo tõlgendused Eestile olulistes sündmustes nagu Tartu rahu ja Eesti inkorporeerimine NSV Liitu, on äärmiselt erinevad ning vastakad ja on tekitanud Eesti-Vene ajalooliste identiteetide negatiivses suhestuses omamoodi tupikseisu, mis häirib tõsiselt ka kahe riigi suhteid. Seetõttu tegi Eestisse suunatud Vene Föderatsiooni uus suursaadik Juri Merzljakov 2010. aasta hilissügisel ettepaneku moodustada Eesti-Vene ajalooliste lahknevuste kõrvaldamiseks kahe riigi ajaloolastest ühiskomisjon.

Seega, nagu näitab käesolev uurimus, sõltuvad Eesti-Vene suhted oluliselt ka neile oluliste ajalooliste sündmuste subjektiivseist tõlgendusest. Samas on kõnesoleva uuringu pidevaks fooniks põhiliselt Eesti ajakirjanduses Eesti-Vene suhete kohta avaldatu. Ent uurimuse autor kasutab teatud puhkudel ka Vene ajakirjanduses ilmunud artikleid ja ka propagandaraamatuid. Paraku on mitmedki Eesti-Vene suhteid mõjutanud sündmused ja neid kajastavad dokumendid kahjuks salastatud (näiteks parvlaeva “Estonia” hukkumine) ega ole seetõttu antud uurimuses kasutatavad.

Tuginedes filosoofiadoktor Juhan Sillaste ja teiste autorite asjakohastele uuringutele, näitab autor käesolevas töös, et Venemaa kirjutavas pressis on pea kõigi suuremate ajalehtede rõhuv enamus Eesti kohta kirjutatud artikleid kas negatiivse põhitooniga või siis konkreetselt Eestile midagi ette heitvad. Head

öeldakse väga harva ning seda peamiselt Eesti kunsti- ja kultuuritegelaste kohta (A. Veski, E. Nüganen jt) Paraku, nagu näitab autor käesolevas töös, on kahjuks ka Eesti ajakirjandus mõnikord väärtalt tõlgendanud Vene poole plaane, tegemisi ja suundumusi. Üks antud uurimuses toodud värskemaid näiteid selles vallas on Vene Föderatsiooni välispoliitika programm, mida mitmed Eesti ajakirjandusväljaanded algul nimetasid ekslikult Venemaa välismajandusdoktriiniks, hiljem aga pidasid põhjendamatu üldse ebareaalseks asjaks. Käesolevas uurimuses näidatakse, et president D. Medvedevil on kindel soov Venemaad moderniseerida. Ent seda ei suuda Kreml ilma Lääne tehnoloogilise ja finantsilise abita teostada. Uurimuse autor osundab siin tänase Balti-Vene uuringute keskuse direktori V. Juškini ilmselt õigele seisukohale, et Venemaa üritab tõenäoliselt oma luurete abil taas Läänelt kõrgtehnoloogilisi tooteid varastada ning neid oma jõududega kopeerida. Nagu aga osundab ka käesoleva uurimuse autor, on Venemaal selles vallas üht-teist vaikselt “üle võtta” ka Eestilt (põlevkiviõli tootmise tehnoloogiad, nanotehnoloogiad jms).

Kuivõrd käesolev uuring jälgib kompleksuse printsiipi, kus kõrvuti Eesti-Vene poliitiliste suhetega jälgitakse ka kahe riigi majanduslikke suhteid, siis viimaste puhul on põhiliselt vaatluse all kaubandussuhted. Antud uuringu autor näitab siin tabelite kujul aastate lõikes kahe riigi vahelisi eksport/importimahte Eesti kroonides ära tuues ning neid analüüsides, et vaadeldavate riikide teatud protektsionistlikud otsused (näiteks topelttollide kehtestamine teise poole kaupadele ja teenustele) ja neis riikides toimunud majandusvapustused (finantsmajanduskriisid, default jne), aga ka üksikud poliitilised vapustused (näiteks Eesti pronksiööde sündmused) korreleeruvad ja kajastuvad väikese ajalise nihkega hästi kaubavahetusmahtude vähenemisenähtetena vaadeldavate riikide vahel. Teisalt näitab uuring, et kui vaadeldavatest riikidest üks tugevdab oluliselt oma rahvusvahelist positsiooni (näiteks Eesti liikmeks võtmine Euroopa Liitu) või tühistab teisele poolele varem kehtestatud kaubanduspiirangud, siis soodustab see kaubavahetusmahtude kasvu nende riikide vahel. Samas näitab uuringu autor, et kahe riigi vahelised otseinvesteeringud ja portfelliinvesteeringud võiksid ja peaksidki olema senistest palju suuremad. Ent kahe riigi investeeringute vastastikkuse kaitse lepingu jätkuv puudumine, suur kuritegevuse tase ja laialdane korruptsioon Venemaal on seda oluliselt takistanud. Häirivad ka kahe riigi kindlustussüsteemide tööpõhimõtete oluline erinevus, Venemaa mitmetasandiline maksusüsteem ja seal kehtivate soodustuste keerukus ning Venemaa kaitsetööstusega seotud tootmisharudes kehtivad eripiirangud. Uuringu autor rõhutab, et vaatamata kohatistele komplikatsioonidele kahe riigi poliitilistes suhetes, Eesti-Vene piiriülene koostöö funktsioneerib enamvähem stabiilselt – seda nii bilateraalset tasandil kui Euroopa Liidu vastavate koostööprogrammide raames. Kõiki seda tuleks Eestil ära kasutada uue Vene-suunalise välispoliitilise liini konstrueerimisel.

Uurimistöö kesksed järeldused

Eesti-Vene suhted moodustavad keeruka mitmetasandilise kompleksi, mida tuleb paralleelselt uurida erinevate valdkondade tasandil (poliitiline, majanduslik, julgeolekuline), kusjuures need tasandid ja neist lähtuvad otsused on omavahelises sõltuvuses. Seetõttu on ühest küljest vaja analüüsida neid suhteid poliitilisel tasandil nii bilateraalselt kui ka multilateraalselt läbi mõjukamate rahvusvaheliste organisatsioonide ja suurriikide prisma. Teisalt on vaja aga analüüsida Eesti-Vene majandussuhteid, mis laiema peegelduse annavad vastava väliskaubandusstatistika analüüsimisega. Kui nende kahe tasandi suhted arenevad kahe riigi vahel positiivselt, võib kahepoolsete suhete väiksem partnerigi (Eesti) lugeda oma julgeolekulise seisundi normaalseks.

Käesoleva väitekirja I peatükis näidatakse, et 1994. aasta sügisel, mil Eestist lahkusid Vene Föderatsiooni relvajõudude viimased üksused, hakkaski Eesti juhtkonnale tunduma, et riigi julgeolekuline seisund normaliseerub ja riik võib oma suure Idanaabriga arendada sõbralikke suhteid. Siis kuulutati ka Eesti välisministeeriumi juhtkonna poolt välja Venemaa positiivse hõlvamise poliitika, mis eeldas kahe riigi laialdast koostööd ja teineteisele vastastikkuseid vastutulekuid aktuaalseis valdkondades. Paraku hakkas just siis Venemaa juhtkonnale (kaasa arvatud president Boriss Jeltsin) tunduma, et riigi majandus võtab uuesti jalad alla ning vaja on asuda Vene impeeriumi taastamisele ja endised liiduvabariigid kui “lähivälismaa” taas oma mõjusfääri võtta.

Kuna USA mõjus poliitiline toetus Eestile ja teistele Balti riikidele ei võimaldanud Kremlil Balti riike otseselt “lähivälismaadena” käsitleda, siis alustas Venemaa J. Primakovi eestvõttel Balti riikide kaudset ja diferentseeritud survestamist. 1995. aastal kehtestas Venemaa Eesti kaupadele ja teenustele topehtollid, mis algul vähendas mõnede Eesti kaubagruppide ekspordimahte Venemaale. Ent kuna Eesti kvaliteetsed toiduained olid Venemaa turgudel väga populaarsed, siis nende kaupade ekspordimahud Venemaale mõneti isegi suurenesid. Nagu on näidanud V. Veebeli Tartu Ülikoolis tehtud uurimus topehtollide tõhususest Eesti survestamisele, ei täitnud see täiel määral Venemaa lootusi. Eesti evitas seetõttu kiirendatud korras eurostandardid ja omandas sellega Lääne turgudel teiste Balti riikide ees isegi teatava konkurentsieelise. Lääne tasemel Eesti kaup aga muutus Venemaalgi nüüd atraktiivsemaks.

Märgatav langus kahe riigi kaubavahetuses toimus 1998. aastal, mil Venemaa langes ränga finantskriisi ja defaulti seisundisse. See langetas tuntavalt Venemaa ostuvõimet ka Eesti suunal. Ent samas oli Venemaa väga huvitatud kütuse ja kemikaalide transiidi pidevast arendamisest läbi Eesti sadamate. Eestile võimaldati Vene poolelt isegi maksusoodustusi transiidi vallas. Seetõttu Eesti ekspordi kogumaht Venemaale vähenes 1998. aastal võrreldes 1997. aastaga umbes 16% ja 1999. aastal jäi 1997. aasta tasemest maha vaid umbes 8%.

Väitekirja autor juhib siin tähelepanu, et isegi 1996. aastal tõstis Venemaa üleüldiselt tollitariife Eestile, püüdes sellega näidata, et Eesti kui Venemaa jaoks taas “lähivälismaa” objekti poliitiliseks survestamiseks ja Moskva-kuulekuse

tõstmiseks kõlbavad Kremlil ka mitmesugused majandussanktsioonid. Ent nagu väitekirjastki selgub, jooksid siin Venemaa lootused suuresti liiva. Eesti jõudis end kiirendatud korras kohandada Lääne turgudele sisenemiseks ega olnud seega enam Vene turgudest peasõltuvuses. Ka leidis Eesti häid võimalusi Vene suunalise ekspordi arendamiseks Ukrainat läbiva re-eksporti kaudu. Ent siingi püüdsid nii B. Jeltsin kui Venemaa välisministeeriumi juhtkond sellist re-eksporti kanalit täiendavate proteksionistlike abinõudega tõkestada, näidates et Venemaa ei käitu demokraatliku riigi kombel, vaid rakendab Eesti suhtes ultimatiivset pressingut.

Siiski leiab käesoleva väitekirja autor, et 1990. aastate esimene pool oli Eesti-Vene majandussuhtele edukas, kuna need riigid sõlmisid 5 olulist majandusalast kokkulepet, mis puudutasid vastastikkust kaubatarnete tasumist, mittekaubanduslikke arveldusi, sidealast koostööd, kalandusalaseid suhteid ning standardiseerimise, metroloogia ja sertifitseerimise alast koostööd. Samas alates 1995. aastast kuni 1998. aastani kahe riigi vahel ühtki valitsustevahelist koostöökokkulepet ei sõlmitud, mille peapõhjuseks näeb väitekirja autor Tiit Vähi valitsuse otsust 1995. aastast valmistuda liitumisläbirääkimisteks Euroopa Liiduga ja vastava avalduse esitamist Brüsselile. See aga kutsus Moskvast esile nii üllatuse kui solvumise, mida väljendati nii Eestile kehtestatud proteksionistlike kaubandusmeetmetega kui ka süüdistustega Vene kaasmaalaste ahistamise ning Vene sõjaväepensionäride sotsiaalsete garantiide ignoreerimise kohta Eestis. Eelnimetatud süüdistustega põhjendas Moskva omakorda Venemaa juhtkonna tahtmatust laiendada kahe riigi vahelist koostööd ja kirjutada alla vastavad dokumendid. V. Putini presidentuuri ajal (aastail 2000 kuni 2008), mida kajastab väitekirja II peatükk, toimus Venemaa riigivõimu tuntav tsentraliseerimine Kremli KGB-taustaga isikuist võimuvõimude loomise näol ja Kremli täievoliliste esindajate saatmine V. Putini ukaasiga loodud föderaalringkondadesse. Vene massimeedia sisuliselt riigistati. Eesti-Vene suhted teravnesid veelgi võrreldes president B. Jeltsini valitsemisajaga.

Lääneriikide ja eriti USA tugeval poliitilisel toetusel suutis Eesti koos teiste Balti riikidega integreeruda nii NATO-sse kui Euroopa Liitu. See sundis Venemaad kõrvaldama Eesti kaupadelt topeltollid ja aktiveerima temaga majandussuhteid. Paraku viisid 2005. aasta ebaõnnestunud Eesti-Vene piirileppe ratifitseerimine ja 2007. aasta aprillis Pronkssõduri monumendiga seotud sündmused, aga ka Vene meedia vallandatud Eesti suunaline info- ja propagandasõda ning Vene Õigeusu Kiriku Eestis varalise kuuluvuse jätkuv ebamäärane seis kahe riigi suhete järsule halvenemisele. Samuti vähendas Venemaa pronksiöö sündmustele osundades märgatavalt oma transiidivoogusid Eestisse. See tõi kaasa riigi tulude vähenemise mitme miljardi krooni ulatuses aastas. Lisaks oli president V. Putin ka isiklikus plaanis vihane Eesti peale, kuna Teise Maailmasõja ajal pidanud ta isa eestlaste ebasõbralikkuse tõttu siin kannatama ja tervise rikkuma. V. Putini initsiatiivil alustas Vene armee 2007. aastast sõjalisi harjutusi, mis matkisid Eesti vallutamist. Samuti rikkusid Vene luurelennukid korduvalt Eesti õhuruumi.

Ainsa Eesti poliitilise jõuna omas opositsioonipartei Keskerakond koostöölepingut Kremli võimuparteiga “Ühtne Venemaa”. See võimaldas ühtlasi arendada Tallinna kultuurialast koostööd Moskva linnaga, kuivõrd Tallinnas on võimul Keskerakond. Samas püüdis V. Putini lähikond suunata Vene kirjutava pressi ja telekanalite abil Eestis asuvaid “kaasmaalasi” Eesti-vastasele Kremli-meelsele kursile, mis aga ei õnnestunud. Samas ei mõjutanud Kremli Eesti-vastased hoiakud märkimisväärselt Eesti piiriüleseid koostööprojekte Pihkva ja Leningradi oblastite ning Peterburi ja Velikije-Luki linnadega. Eelnimetatud arengud näitasid Venemaa võimudele, et nende rakendatud “lähivälismaa” poliitika ja viimase modifikatsioonid ei anna Eestis loodetud tulemusi. Samas hakkasid juba V. Putini võimu algaastail mitmed tuntud Eesti poliitikud (M. Helme, M. Nutt, T. Kelam jt) kritiseerima Venemaa positiivse hõlvamise poliitikat kui tupikteed Vene-suunalises välispoliitikas. Meenutati varasematest kogemustest, et Eesti pidevad järeleandmised Kremlile vaid tõstsid Vene-poolset survestust Eestile ega toonud mingeid positiivseid tulemusi. Meie ajakirjanduses hakkasid kõlama üleskutsed unustada Venemaa hõlvamine ning püüda hõlvata hoopis venekeelne elanikkond Eestis ja suunata see Eesti-kesksusele.

Hakati kõnelema ka Venemaa ja Eesti identiteetidest, mida oleks vaja mingil tasandilgi haakuma panna. Seda käsitleb põhjalikumalt väitekirja III peatüki alapeatükk 3.6., kus on osundatud Eesti mõnede teadlaste üleskutselise loobuda oma etnotsentrismist ja leida ühisosa Eesti venekeelse elanikkonnaga. Eelöelduga seoses leidsid kinnitust käesolevas väitekirjas tõstatatud hüpotees Venemaa positiivse hõlvamise poliitika pikema eduka rakendamise võimatusest tänase Venemaa tingimustes ja selle kaashüpotees, et Venemaa positiivset hõlvamist takistab ka kahe riigi identiteetide sisuline mittehaakumine.

Käesoleva väitekirja autor on oma asjakohastes kirjeldustes näidanud, et tema teine hüpotees Vene-Eesti suhete funktsioneerimisest peamiselt nende suhete subjektiivse tõlgendamise alusel, mitte aga nende suhete objektiivsete aluste kaudu, leidis kinnitust eelkõige just kahe riigi lähimineviku ühiste võtmesündmuste (Tartu rahu, 1940. aasta sündmused) kahe riigi poolsete tugevalt lahknevate ühisajaloo tõlgenduste tõttu. See takistab oluliselt Eesti-Vene suhete parandamist.

Venemaa riigipea Dmitri Medvedevi valitsemine aastail 2008-2011 ja nende aegsed Eesti-Vene suhted on leidnud käsitlust väitekirja III peatükis. Autor näitab siin, et D. Medvedevi esimene valitsemisaasta ei toonud Venemaa sise- ja välispoliitikas kaasa olulisi muutuseid. See andis Eesti välispoliitika ekspertidele ja politoloogidele liigse enesekindluse väita, et Venemaal tegelikult jätkub V. Putini kõigutamatu võim ning Eestisse ja mujale on levimas halva nähtusena putinism. Ent juba oma teisel valitsemisaastal tegi Venemaa president tuntavaid personalivahetusi kõrgemal tasandil, täiustas mitmeid doktriine ja kontseptsioone ja hakkas välispoliitikas toetuma nii tänaseks V. Putini lähikonna poolt finantseerimissulustusega hingusele läinud Efektiivse Poliitika Fondi juhtkonna (K. Tanajev, G. Pavlovski jt) kui Kaasaegse Arengu Instituudi juhtide (I. Jurgens, J. Gontmahher jt) poolt välja töötatud uutele välispoliitilistele

konstruktsioonidele, mille üheks väljundiks on ka eelpool kommenteeritud Vene Föderatsiooni Välispoliitiline Programm vastava doktriini eelnõuna. Selle dokumendi kohaselt loobub Venemaa Balti suunal tulutust “lähivälismaa” poliitikast (mida tunnistas ka juba V. Putini võimuaja lõpul tema globaalpoliitika nõustaja A. Dugin) ja sealsete vene “kaasmaalaste” poliitilisest orienteerimisest ning hakkab Balti riike “majanduslikult hõlvama” tulusate ettevõtete ja võtmefirmade ülesostmisega, et mängida ise seal “silda” Ida ja Lääne vahel.

Et majandusliku võimu haaramine Balti riikides ei hakkaks sealseid põliselanikke häirima, on otsustatud Venemaa transiidivooge taas Balti riikide sadamatesse suurendada. Kõnealuse dokumendi ridade vahelt võib lugeda Kremli ootust, et Balti riigid mahendavad oma kriitikat Moskva suunal, mida Kreml premeeriks senisest soodsamate kaubatehingute kaudu. Ent nagu näitab väitekirja autor, pole Eesti ajakirjandus neid asju keskajalehtedes õigesti peegeldanud. Kõnesolev välispoliitiline programm on näiteks ajalehes “Postimees” ekslikult nimetatud välismajandusdoktriiniks. Selle dokumendi Eestit puudutava osa realiseerimist nimetatakse aga põhjendamatult ebareaalseks, kuna Venemaa moderniseerimisprogrammi teostamisest ei jäävat enam Eesti majanduslikuks hõlvamiseks vajalikku raha üle. Tegelikult on aga Venemaa juba hõlvamist alustanud suurte rahasummade investeerimisega nii Eesti Krediidipanka kui Äripanka.

Üsna paljud Eesti kolumnistid pidasid ka D. Medvedevi presidentuuri ajal Venemaa absoluutseks juhiks V. Putinit, ehkki mitmed käivitanud ja planeeritavad administratiivreformid, eriti siseministeeriumi reform, on oluliselt kärpinud tema võimu. Rida Venemaa juhtivaid poliit tehnolooge on veendunud, et D. Medvedev jääb pärast V. Putini presidendiametisse pühitsemist 7. mail 2012. aastal peaministri rolli pikemaks ajaks, ehkki on ilmnenud ka vastupidiseid märke. Seetõttu poleks väitekirja autori arvates Eesti poliitilisel eliidil suhetes Venemaaga esialgu tarvis ignoreerida tema meeskonna kavandatud plaane. See aga eeldab kahe riigi vastastikkust majanduslikult kasulikku hõlvamist ehk teiste sõnadega vastastikkuseid kasulikke investeringuid ja majanduskoostööd. Ka peab väitekirja autori arvates Eesti arendama Venemaaga senisest veelgi tihedamat piiriülest ning kultuurialast koostööd ning loobuma Venemaa positiivse hõlvamise poliitika elluäratamisest kui tupiktegevusest. Samalaadselt tuleks ka Venemaal objektiivseid reaalsusi arvestades lõplikult loobuda oma “lähivälismaa” doktriinist ja selle modifikatsioonidest ning muuudest doktrinaar-programmistest dokumentidest lähtuvaist Eesti-suunalistest välispoliitilistest liinidest. Kreml on juba käivitanud Eestile rakendatava jõu- ja ähvarduspoliitika osalise asendamise majandusliku mõju suurendamise poliitikaga ehk teisisõnu välispoliitika pehmete mõjuritega. Sest nagu näitab käesolev uurimus oma erinevate alapeatükkidega, on Venepoolseid välispoliitilisi sisult surve- ja hirmutusliine rakendatud suhteliselt pikka aega Eesti suunal usus, et Eesti suudab vaid nõrgalt integreeruda euroatlantiliste struktuuridega.

Nagu näitab “musta kasti” politoloogilise uurimisskeemi kasutamine kahe riigi suhetes, on siin võimalik teha mitmeid uusi välispoliitilisi konstruktsioone ja korrektsioone Venemaa suunal. See puudutab nii Eesti poole eelduste-soodumuste ümberhindamist skeemi sisendis, “mustas kastis” ehk otsustusprotsessis parlamendil valitsuse kummitempli rollist ülesaamist (mille kurioosset seisust, kus Riigikogu pole reaalselt enam iseseisva võimuorgani staatuses, kirjutas “Postimehes” 11.06.2011 Tallinna Ülikooli professor Rein Veidemann) ja Koalitsiooninõukogu kui kaasotsustaja rolli ülevaatamist ning väljundis Vene-suunalise poliitika senisest pragmaatilisemaks muutmist ja Eesti propagandaaparaadi ning identiteedipoliitika ümberkujundamist (eestlastele loobumine etnotsentrismist ja venekeelse elanikkonna positiivne hõlvamine ning püüd ühisele ajalootõlgendusele) skeemi tagasisideahele. Eesti peab tugevdama ka oma diplomaatilist mõjusust Venemaal Moskvas paiknevas suursaatkonnas töötava diplomaatilise personali tugevdamisega analüütikute ja majandusekspertidega.

EV Välisministeeriumi senine praktika suunata Moskvasse tööle nõ hea suuvärgiga endisi ajakirjanikke ning parteiaktiviste, aga ka kiiredutuse välisministeeriumis saanud diplomaate, kes ei oma elementaarsetki ettekujutust asukohariigi tavadest, eripäradest ning makroökoonoomika toimimisest ja sealsest äriseadustikust, ei kannata mingit kriitikat. Isegi säärasel teel Moskvasse suursaadikuks äkitselt suunatud Karin Jaani (kes oli varem ette valmistatud hoopis tööks Hiinas) tunnistas käesolevate ridade autorile sellise määramise küsitavat efektiivsust. Arvestades NATO uue julgeolekudoktriini peatset rakendamist, ei tarvitse Eesti ilmselt Vene-suunalises välispoliitilises konstruktsioonis rakendada tõsist negatiivset julgeolekustamist, sest NATO üritab ise Venemaad senisest enam mitmesuguste ühistegevustega siduda. Veel tänase Eesti Venemaa-diskursuses domineerib fatalistlik arusaam, et Venemaad ei saa loogilise mõistusega võtta, mis teeb võimatuks temaga normaalse poliitika ajamise. Eesti poliitilisel eliidil on aga väitekirja autori arvates vajalik rakendada konstruktiivset fatalismi lootuses, et D. Medvedevi meeskonna praktiseeritud pragmatism ja vajadus Lääneriikide toel oma riik moderniseerida võimaldab ka Eesti-Vene suhteid parandada. Teisalt tuleb Venemaad majanduslikult survestada ning tema kapitali mõju tasakaalustada, meelitades Eestisse Hiina, Kasahstani, India ja teiste kiirelt arenevate suurriikide investeeringuid. Värsked teated Kremli-lähedastest ringkondadest näitavad, et Venemaa ei soovi oma investorite kokkupõrkeid Eesti majanduses tegutsevate monopoolsete Soome-Rootsi kapitalil investoritega, mistõttu üritatakse osta hulgi ja odavalt kokku Eestis piiriäärseis piirkondades tegutsevaid ettevõtteid (eriti Kirde-Eestis) või neis kaasomanikuna osaleda. See võimaldab Vene kapitalil taotleda Euroopa Liidult raha piiriüleste projektide teostamise sildi all ning oleks eriti rafineeritud viis Eesti majanduslikul hõlvamisel võõra raha kaasabil. Siit johtuvalt peaks Eesti arendama Vene kapitaliga ühisprojekte ning olema äärmiselt ettevaatlik protektsionistlike meetmetega Venemaa vastu, kes ilmselt vastasel juhul rakendaks teatud valdkondades kõlvatu konkurentsi võtteid.

Üks selline näide on Venemaa miljardäri Viktor Vekselbergi 2010. aasta juunis tehtud ähvardus rajada vastuseks Eesti Vene-vastasele proteksionismile Kingissepa rajooni odaval põlevkivitoormel töötav võimas õli- ja bensiinitehas, mis sööks turult Eesti Energia tootmisplaanidesse kavandatud samalaadilise kütuse. Samas Venemaa keskendumisest Eesti majanduseluse domineerimise võimaluste leidmisele annab selget tunnistust president D. Medvedevi 19. juuli 2010. aasta määrus Juri Merzljakovi nimetamise kohta Vene Föderatsiooni uueks suursaadikuks Eesti vabariiki. Hr. J. Merzljakov on endine suursaadik Kasahstanis ning ekspert energiaalase koostöö alal Azerbaidžaanis ja Iraaniga. Ent just need riigid on ilmutanud soovi täita Eestis nii transiidi kui energiakandjate alal Venemaa majandussanktsioonidest tekitatud tühemikku 2007. aasta aprillirahutustest tulenevalt. Arvatavalt peab J. Merzljakov pidurdama eelnimetatud riikide tihedat majanduskoostööd Eestiga, et ei nõrgeneks Venemaa majanduslik surve Eestile. On muidugi tore, et D. Medvedevi initsiatiivil on koostatud nn Venemaa destaliniseerimise plaan. Ent nagu näitavad ajalehes "Zavtra" nr 18(911), 2011. ära toodud asjakohase gallupi tulemused, ei soovi suur osa Venemaa elanikest veel tänagi stalinistlikest hoiakutest loobuda ning riigipealt nõutakse kõva käe poliitikat endiste liiduvabariikide suhtes. Ent soov heanaaberlikeks suheteks Venemaaga kui suurriigiga ning selle kaudu riikliku edasikestvuse kindlustamine sunnib Eestit siin ilmutama kompromissitahet. Samas eeldab see riikepidi grupeerunud Euroopa Liidus Eestilt koostöö tihendamist teiste Balti riikide, Poola ja Põhjamaadega, kes üha kriitilisema pilguga hindavad koostöövõimalusi Venemaaga ning on lähitulevikus valmis Euroopa Liidu raames Vene-suunalist ühtset ratsionaalset välispoliitikat välja töötama. Nagu selgub Turu Ülikooli ajalooprofessori Kalervo Hovi kirjutistest, soovitas Prantsuse valitsus Balti riikidele analoogilises geograafilises koosluses koostööd juba 1925. aastal Rahvasteliidu raames (Hovi 2006).

Olulist rolli Eesti-Vene suhete arenguis võivad mängida ka täielikult Eesti-välised globalpoliitilised faktorid nagu näiteks USA-Iisrael-Iraan kolmiksuhted. Siit johtuvalt peaks Eesti hoolega jälgima geopoliitilisi arenguid ning neile adekvaatselt reageerima. Samas näitab käesolev uurimus, et suurte lootuste panek efektiivse Eesti-Vene välispoliitilise liini konstrueerimisele ei ole tänases globaliseerunud ning üleilmses finants-majanduskriisis vaevlevas maailmas õigustatud.

Sellised bilateraalse iseloomuga välispoliitilised liinid nagu Eesti poolse Venemaa positiivse hõlvamise poliitika ja Venemaa positiivse ignoreerimise poliitika (Kruuv 14.08.2004) kui ka Venemaa poolse "lähivälismaa poliitika" ja tema modifikatsioonide liinid ei õigustanud rakendajate ootusi ning mõjusid pigem negatiivselt kahe riigi suhetele. Juba siis häirisid nende liinide plaanipärast rakendamist USA ja teised lääneriigid oma sekkumistega. Ka on viimastel aastatel Venemaa üritanud Balti riike kujutada rahvusvahelisele üldsusele patuste riikidena niipea, kui Lääs on Venemaad kritiseerinud kas Tšetšeenia, Gruusia või mõne muu ebademokraatliku aktsiooni tõttu. Seetõttu on

käesoleval ajal Eestil sobilik planeerida Venemaa suunale mitmepoolset koostööd transatlantiliste rahvusvaheliste koostööprogrammide raames ning arendada kahepoolset piiriülest ja julgeolekustamisväliste valdkondade koostööd.

Lahknevusi ajalooliste tõlgenduste osas tuleks aga ületada Venemaale “pehmel” viisil rahvusvaheliste institutsioonide poolt vastu võetud deklaratsioonide kaudu, kus mõistetakse hukka NSV Liidu tegevus Ida-Euroopa sovetiseerimisel ja Baltikumi okupeerimisel, ent samas oleks välistatud sellise süü kandumine tänasele Venemaale, kes eeldatavalt selliste deklaratsioonidega siis ka ühineks. Ühtlasi peaks Eesti aktiivselt pakkuma Euroopa Liidule välja omapoolseid initsiatiive senisest laiemaks koostööks Venemaaga Idapartnerluse programmide ja Põhjadimensiooni programmi raames. Heaks näiteks on siin Narva Linnavalitsuse kogemus, kes osales juba aastail 1998 kuni 2000 Narva-Ivangorod-Viiburi-Lappenranta piiriäärse majanduskoostöö projektis “Estrufin” ning osaleb praegu veel mitmes analoogilises rahvusvahelises projektis.

Ent kõrvuti koostöövalmidusega kaasa lüüa Venemaa osalusel rahvusvahelistes regionaalsetes projektides on Eesti toetanud Venemaa vastuvõttu Maailma Kaubandusorganisatsiooni (WTO) liikmeks ning ehitanud välja Schengeni nõuetele vastava moodsa Koidula raudteepiirijaama, mille eksploatatsiooni andmisest võidaks nii mõlema riigi reisijad kui kaubavedajad. Paraku seisab selle kalli objekti käikulaskmine Venemaa bürokraatia taga, kes ei suuda viia sisse muudatust 2002. aastal jõustunud kokkuleppesse läbilaskepunktidest Eesti-Vene riigipiiri ületamiseks, kus taolise punktina oleks kirjas ka Koidula raudteepiirijaam. Ka puikleb Venemaa veel vastu muile vastastikku kasulikele Eesti poole pakkumistele, viidates kehtiva piirilepingu puudumisele, mille põhjustaja ta ise on.

Kuid maailma senini kimbutava finants-majanduskriisi olukorras, kuhu on haaratud nii maailma reservvaluutaks kujunenud USA dollar kui ka kogu eurotsoon koos Euroopa ühisrahaga euro, on Venemaa ilmselt sunnitud muutuma koostööaldimaks oma naaberriikidega, sh Eestiga, ning püüdma ühiste jõududega sellest kriisist väljuda. See aga nõuab omakorda ka Eesti poolelt Vene-suunalise välispoliitilise liini oskuslikku korrigeerimist suurema rahvusvahelistamise suunas. Arvesse tuleb siin võtta asjaolu, et tänaseks on väidetavalt monoliitne, ent paljuski vastuoluline tandem Putin-Medvedev pudenemas. Uus V. Putini presidentuur aga töötab Venemaa riigipeale tulla raske, sest teda ümbritsev eliit on lõhenenud tšekistliku taustaga SRÜ-d ülistavaiks konservatiivideks ja Läänega koostöö arendamist üritavaiks liberaalidest suurärimeesteks. Samas pole selged Hiina edasised sammud majanduses ja poliitikas Venemaa, Euroopa Liidu ja USA suunal ning USA positsioon pärast 2012. aasta presidendivalimisi. Seetõttu on praegune Eesti välispoliitikute äraootav positsioon Vene-suunalise liini korrigeerimisel põhjendatud.

Jääb vaid loota, et aastail 2011-2012 Venemaa ümbervalitud tähtsad võimuinstitsioonid (Riigiduum ja president) säilitavad soovi arendada lääneriikidega normaalseid suhteid ja vastastikku kasulikku koostööd. See lubaks ka Eestil välja töötada Venemaa suunal sellise välispoliitilise liini, mis aitaks kahe naaberriigi vahel kujundada välja püsivad normaalsed suhted.

SUMMARY

Influences of the Russian positive encompassment policy and other foreign-policy lines to the Estonian-Russian relations in the years 1991 - 2011

The Estonian-Russian relations in the years 1991 – 2011 as a general object of the present research, the influence of the “Russian positive encompassment policy” and other foreign policy lines as more specific and narrow research objects of the thesis have been topical issues in today’s Estonia from the beginning of the process of restoring its independence. The relations under discussion started to take shape during the last years of the Soviet Union’s existence. The first thematic chapter of the present research titled as “The Estonian-Russian relations in President Yeltsin’s period of rule” briefly describes the process in chronological order. The particular chapter reveals that the last top-leadership of the Soviet Union, and also many of Boris Yeltsin’s confidants were against the acknowledgement of the independence of the Estonian state until the last possible moment. The collapse of the Soviet Union did not contribute to the formation of friendly Estonian-Russian relations either. Rather, these relations were characterized by alternation between tense and more relaxed periods, which in their plurality depended on the support of the USA, and other western states to Estonia at a given moment in time. An understanding that the relations between Estonia and Russia as two neighboring states are characterized by complexity was taken as an initial basis for the research. Therefore the Estonian-Russian relations are analyzed both from the political and the economic point of view; whereat security factors are also taken into account in dealing with more specific issues, such as accession of Estonia to NATO and the European Union, enforcement of Estonian and Russian security conceptions and different doctrines etc.

A large part of the research describes short-run historical developments of the Estonian-Russian relations. Therefore in structuring the dissertation the author has divided it into periods. Insofar as in historical practice the Estonian-Russian relations rather represent the Russian-Estonian relations, whereas the Estonian side has mainly been a counter-responder, the acting periods of the Russian political decision-makers involved in these relations have been taken as a base for division. Therefore the main chapters of the research are divided into the Estonian-Russian relations respectively during the presidency of B. Yeltsin, V. Putin and D. Medvedev. Since B. Yeltsin’s decisions towards Estonia were to a great extent formed under the influence of the views of his ministers for foreign affairs, so the subsections in this research have been periodized respectively by the diplomatic leadership of the ministers for foreign affairs A. Kozyrev, J. Primakov and I. Ivanov.

As the broad subject matter of the research certainly needs an approach from the political-scientific point of view, therefore the so-called David Easton’s

“black box” model has been exploited. The scheme comprises: 1) input: Estonian side inclinations, presumptions and obstacles; 2) “the black box”: statement process, where Estonian political elite participates at the level of executive and legislative power; 3) output: Estonian policy executed towards Russia; 4) a feedback chain: Russia’s response and the outer environment, which is directed into the input of the scheme. Whereas the decision-making process in the Estonian parliament has up today turned out to be greatly in the hands of the executive power, becoming a so-called rubber stamp of ministerial depiction of politics, the present research does not cover the relevant engagement of *Riigikogu* more thoroughly.

The research mainly focuses on the issues related to the input and feedback chain of the aforementioned research scheme, for example to the Russian propaganda targeted towards Estonia, and the information war, which has been described in the second chapter of the dissertation. In all chapters the author has referred to the output of the research scheme, or in other words to the Russian policy towards Estonia. In regard to the aforementioned fact the author raises the hypothesis that the “Russian positive encompassment policy”, officially announced by Estonia in *Riigikogu* and press, has reached into an impasse due to Estonian unrealistic assumptions, expectations and continual compliance to the Russian side, and therefore needs relevant changes. The author of this research also raises the second hypothesis, which states that the Estonian policy towards Russia rather derives from the subjective interpretations of the relations between the two states than from the objective basis of these relations. Presuming that the question greatly lies in the nature of the identities of these two states, also collateral hypothesis arises: unsatisfactory relations between Estonia and Russia greatly result from the fact that the identities of these two states do not interlock. In order to verify the hypotheses, an entire subsection of the third chapter titled as “The Estonian-Russian relations during D. Medvedev’s presidency (2008-2011)” is devoted to the questions of identity. The author indicates in this chapter, and also in the other parts of the research that Russian written and electronic press, nationalized and steerable from the Kremlin, but occasionally Estonian mass medium as well, have especially contributed to unhooking the identities.

As it appears already in the title of the research in question, the author mainly concentrates on the information which has been published in the Estonian press regarding Estonian-Russian relations. However, in certain cases the articles published in the Russian press and propaganda-books have also been exploited. Relying on the relevant researches by Juhan Sillaste PhD, and some others, the author of the present dissertation vividly reveals that in the Russian written press an overwhelming majority of the articles referring to Estonia carry a negative undertone or reproach Estonia for something in almost all of the largest newspapers. In very rare cases something good has been mentioned, mostly about the people involved in the Estonian art or culture. Regrettably, as the author of the present research proves, Estonian press has occasionally

misinterpreted the plans, actions and orientation of the Russian side as well. One of the recent relevant examples given in the present research is a draft of the Russian Federation foreign policy conception (program), which Estonian press at first erroneously called as the Russian Foreign Trade doctrine, but later groundlessly considered as an unreal document. In the present research it is shown that President Medvedev has a certain desire to modernize the Russian Federation, but the Kremlin cannot implement it without using the western technology and financial aid. The author of the research here refers to the evidently right standpoint of Mr. Juškin, the director of the Russian Baltic Research Centre that probably Russia is trying to steal hi-tech products from the western states with the help of its intelligences, and copy them afterwards. However, as the author has pointed out, in this field Russia has something to “take over” from Estonia as well. Insofar as the present research follows the principle of complexity, where in addition to the Estonian-Russian political relations the economic relations of the two states are also under observation, then regarding the latter mostly trade relations of the two countries are under observation.

The tables included in the research illustrate year-on-year export/import volumes between the two neighboring states in Estonian *kroons*, and serve to prove that certain protectionist decisions made by the two states (for example imposing double customs tariffs on the goods and services of the partner side) and the economic shocks occurred in these countries (financial-economic crisis, default etc.), including some unexpected political shocks as well (e.g. the events of the Bronze Night in Estonia) correlate and reflect, with a short shift in time, a decrease in volumes of exchanged goods between the states under observation. On the other hand the research shows that if one of the states essentially strengthens its international position (for example Estonia’s accession to the European Union), or annuls the limitations on trade previously enforced to the other side, then it promotes growth of the volumes of the goods exchanged between these states. At the same time the author of the research shows that direct investments and portfolio investments could and should be far much larger, but the absence of a treaty on the mutual protection of the investments of the two states, a high crime rate and widespread corruption in Russia have essentially prevented that process. A substantial difference in the principles of how the insurance systems of the two countries function, Russian multiple-step tax system and their complexity of benefits, and special limits for production branches which are connected with Russian defense industry, are also objectionable.

The author of this research underlines that despite of sporadic complications in political relations between the two states, the Estonian-Russian cross-border cooperation functions more or less steadily – both at the bilateral level and in the framework of relevant European Union cooperative programs. Some dominant conclusions have been drawn in the present dissertation. In the first chapter the author alleges that the Estonian side under the leadership of President Meri

conceded too much to the Russian side when the so-called July-agreements in the Kremlin were concluded, hoping to accelerate the withdrawal of Russian troops from Estonia. The author of the research underlines that after the withdrawal of last Russian troops from Estonia in autumn 1994, Estonia started to implement the “Russian positive encompassment policy” towards Russia, but in a wrong and naive way. Unfortunately the real authors of this policy and the issue of the so-called July-agreements are still unknown for the Estonian general public. The author of this dissertation proves that S. Karaganov’s – J. Primakov’s “close foreign country” doctrine and its versions did not work towards Estonia as successfully as the Kremlin had expected, much thanks to strong political support to Estonia from the USA and other western states. At the same time during the implementation of the “Russian positive encompassment policy”, Estonian leadership essentially conceded to Russia for several times, but without any positive consequences for Estonia. In the second chapter of this dissertation the author reveals that during V. Putin’s presidency (2000 – 2008), when the Kremlin centralized all power in Russia to Moscow, the relations between Estonia and Russia became more aggravated. The Kremlin sent several high rank intelligence officers to Estonia under the diplomatic cover, and some of them were declared *personae non gratae* for Estonia.

The author of this dissertation shows that during this period both states continued their ineffective foreign policy towards each other. Thanks to the Estonia’s accession to the European Union in 2004, Russia had to abolish its double customs tariffs for Estonian goods and services. Therefore, for a short period of time, Estonia became an attractive country for Russia. Consequently, in 2004 – 2005 the export/import volumes of the two countries essentially increased in commodity exchange. Although, unsuccessful ratification of the Russian-Estonian border agreement in 2005, the events regarding the Bronze Soldier monument in April 2007, which generated transit sanctions, and the Kremlin’s information and propaganda war against Estonia, still continuing uncertain status of the Russian Orthodox Church and its properties in Estonia under the subordination of two different patriarchies strongly impaired the relations between Estonia and Russia. Starting from 2007 transit flows from Russia and mutual export/import volumes drastically decreased.

In 2007 Russia started and still continues military exercises in Leningrad and Pskov provinces to imitate the occupation of Estonia with the help of air landing forces and mariners. In the beginning of 2008 (the final year of V. Putin’s presidency) most of the Estonian political leadership had realized that relations with Russia could only improve, if a much more democratic president than a former KGB-officer Vladimir Putin would take office in Russia. As we know, in 2008 young Dmitri Medvedev won Russian presidential elections. At first his activities were modest and many political experts and observers in Russia, and also in Estonia believed that D. Medvedev as a shadow and a so called V. Putin’s “technical president” only tried to copy V. Putin’s managing manners. President Medvedev agreed with V. Putin’s idea to start military actions against

Georgia in autumn 2008, after which many Estonian politicians were sure that D. Medvedev would continue the aggressive ruling style of V. Putin. Actually, in the author's opinion they were all quite mistaken on that issue. The third chapter of the present dissertation scrutinizes the events and relevant circumstances. The author reveals that in 2009 President Medvedev made great changes in the Kremlin staff and started to shape and to implement a new foreign policy towards some states, including Estonia, involving advisers from the Efficient Policy Fund and from the Institute of Contemporary Development (K. Tanajev, G. Pavlovski, I. Jurgens etc). President Medvedev, whose family has Jewish roots and therefore great influences from the World Jewish Congress, had to revive the close cooperation with the western states. As the author has shown in the dissertation, only western new technologies and credits from the western banks would provide D. Medvedev with a possibility to modernize Russian economy, which due to global economic crisis has lost a part of its great currency reserves.

The author pays attention to a new Russian foreign policy program which was agreed by D. Medvedev in the beginning of 2010, and which foresees to take over, step by step, the most important Baltic enterprises and thereby act as a bridge between the East and West. It means, according to the author that now Russia tries to "cover Estonia economically" and has factually abandoned the "close foreign country" doctrine towards Estonia and the other Baltic States. In addition to that the Kremlin has stopped supporting directly its "compatriots" in Estonia and the other Baltic States. According to the author, currently it is the right time to "positively involve" all Russian compatriots in Estonia and by means of Estonian mass media change their identities into pro-Estonian ones by using correct propaganda tools. The author of this dissertation is of the opinion that Estonian leadership should abandon the ineffective "Russian positive encompassment policy" and urgently develop a new and appropriate foreign policy towards Russia, which would be based on mutual economic co-operation.

In regard to the abovementioned facts the author of this research draws our leadership's attention to the economic security issues of the state, which will actualize very soon due to the realization of Nord Stream gas pipeline project. As we know, Estonia refused to participate in this project due to several environmental threats and made a geopolitical mistake, as currently Estonia has no rights to control Russian activities, including the operations of Russian *spetsnaz* forces regarding the particular pipeline in the Gulf of Finland. Although, the Kremlin has sent a veiled message that if Estonia agrees to soften its propaganda against Moscow, then the Kremlin will be ready to restore former Russian transit flows towards Estonia, however, this time mainly the flows of grain and mineral fertilizers. It means that now Estonian leadership has to make serious efforts to set its priorities for shaping the right state identity which would provide the state with an opportunity to involve Estonian Russian-speaking population in the sphere of the Estonian state identity. However, Estonians will have to abandon their ethno-centrism.

The dissertation shows that mutually used foreign policy lines, such as the “Russian positive encompassment policy” from the Estonian side and “the close foreign country policy” with its modifications from the Russian side, have had mainly negative impact as they originated from the wrong expectations and assumptions, and factually reckoned without real vital interests of both sides. All aforementioned foreign policy lines have not improved the relations between Estonia and Russia.

The author of the dissertation declares that the hypotheses of the dissertation have been confirmed. He hopes that the Estonian leadership will develop a new and efficient foreign policy towards Russia in the near future, and also take into consideration some aspects of this dissertation, since long-term neglect of mutual interests concerning Russia can put Estonian independence under a great threat. In order to increase Estonian national security, Estonia should develop close co-operation inside the European Union, where the member states have been grouped by their economic interests, with the other Baltic countries - the Nordic countries and Poland, which all have several serious problems with the Russian Federation. It is also necessary to take into account the circumstances that today the contradictory and allegedly monolithic Putin-Medvedev tandem is crumbling. At the same time China’s further economic and political steps towards Russia, the European Union and the USA are not definite yet. Thus the waiting game played by Estonian foreign policy planners regarding corrections on the Russia is justified. It can only be hoped that Russian key institutions of power (State Duma and the President), re-elected in 2011 and 2012 will retain their desire to develop normal relations and mutually beneficial cooperation with the West. That would also allow Estonia to develop a foreign policy towards Russia which would foster normal relations between the two neighboring countries.

ALLIKAD

Kirjandus

- Ahhiezer, A., Kljamkin, I., Jakovenko, I. (2005).** Istorija Rossii: konets ili novoje natšalo? Moskva: Novoje izdatelstvo.
- Altnurme, R., Rohtmets, P., Vihuri, V. et al. (2009).** Eesti oikumeenia lugu. Tartu-Tallinn: Tartu Ülikool ja Eesti Kirikute Nõukogu, lk 266-280.
- Anvelt, A. (2008).** Punane elavhõbe. Tallinn: Eesti Päevaleht.
- Asmus, R.D. (2005).** NATO avanemine. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- Berg, E. (1998).** Geopoliitika. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Berg, E. (2002).** Eesti tähendused, piirid ja kontekstid: artiklite kogumik. Tartu.
- Berger, P.L., Luckmann T. (1967).** The social construction of reality. New York: Anchor Books.
- Bildt, C. (1994).** The Baltic Litmus Test. Foreign Affairs, No. 73, September/October.
- Demurin, M. (2005).** Russia and the Baltic States: not a Case of “Flawed” History in Russia. Global Affairs, Vol. 3, July-September.
- Davõdov, J.P., Kremenjuk, V.A., Utkin, A.I., Batjuk, V.I., Šakleina, T.A. (1999).** Rossija i SŠA poslje “holodnoi voinõi”. Moskva: Nauka.
- Dunlop, J. (1993).** The Rise of Russia and the Fall of the Soviet Empire. New Jersey: Princeton University Press..
- Eesti statistika aastaraamat (2007, 2008, 2009, 2010).**
- Ehala, M. (2008).** Venekeelse põlisvähemuse sünd. Vikerkaar, Nr 4/5.
- Freden, L.P. (2009).** Tagasitulekud. Rootsi julgeolekupoliitika ja Balti riikide iseseisvuse uus algus 1991-1994. Tallinn: SA Kultuurileht.
- Friedman, R.I. (2002).** Punane maffia. Tallinn: Olion.
- Gecse, G. (2012).** Bütsantsist Bütsantsini. Suurvene mõttelaadi olemus. Tallinn: Ajakirjade Kirjastus.
- Gere, F. (2007).** Miks puhkevad sõjad? Geopoliitika ajastu. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- Gerner, K., Hedlund, S. (1993).** The Baltic States and the End of the Empire. London: Routledge, p. 139.
- Gordejev, I. (1998).** Rossiisko-Estonskije otnoshenija i perspektivõ ih razvitija. Kandidatskaja dissertatsija. Moskva: Diplomatišeskaja Akademija MID RF.
- Graf, M. (2007).** Estonija i Rossija 1917-1991: anatomija rasstavaniija. Tallinn: ARGO.
- Haab, M. (1995).** Estonia and Europe: security and defence// The Baltic States: Security and Defence After Independence. P. Van Ham (Ed.). Paris: Institute for Security Studies. Western European Union.
- Helme, M. (2002).** Kremli tähtede all. Tallinn: Monokkel.
- Helme, M. (2007).** Pronksiöö proloog. Tallinn: Kunst.

- Herd, G.P. (2009).** Europe and Russia: from strategic dissonance to strategic divorce? In: Thierry Tardy (ed.) European Security in a Global Context. Internal and External dynamics, Routledge.
- Herkel, A. (2007).** Vene mõistatus. Tartu: Ilmamaa.
- Hoffmann, D.E. (2003).** Oligarhid. Rikkus ja võim uuel Venemaal. Tallinn: Pegasus.
- Hokkanen, S. (2001).** Innovatiivisen oppimisyhteisöön profiili. Jyväskylä: Jyväskylään Yliopisto.
- Hovi, K. (2000).** Rahvusvaheliste suhete ajaloo metodoloogiat. Tallinnas 07.12.1999. a toimunud konverentsi “Eesti lähiajaloo metodoloogilisi probleeme” materjalide kogumik “Ajaloolise tõe otsinguil II”. Tallinn: Kistler-Ritso Eesti Sihtasutus.
- Hovi, K. (2006).** Kalervo Hovi ettekanne 25.10.2006. a Õpetatud Eesti Seltsi ettekandekoosolekul. Ettekanne: “Baltimaade osast Prantsusmaa liidupoliitika murrangus 1923-1925.” Tartu: ÕES.
- Ilmjärv, M. (2004).** Hääletu alistumine. Eesti, Läti ja Leedu välispoliitilise orientatsiooni kujunemine ja iseseisvuse kaotus. Tallinn: ARGO.
- Jackson, P.T. (2010).** The conduct of inquiry in international relations. Philosophy of science and its implications for the study of world politics. The new international relation series. London & New York: Routledge.
- Jurgens, I., Karaganov, S. (1997).** Rossija i Pribaltika: analititšeski doklad. Sovet po Vnešnei i Oboronnoi Politiki. Moskva.
- Jurjeva, T. (2006).** Eesti-Vene suhete representatsioon Postimehes ja Eesti Päevalehes 2005. aasta esimesel poolaastal. Bakalaureusetöö. Juhendaja prof. Peeter Vihalem. Tartu: Tartu Ülikool.
- Juškin, V. (2010).** Venemaa rahvuslik teadvus on stalinistlik. Maailma Vaade, Nr 10.
- Juškin, V. (2012).** Putin ja Lampedusa paradoks. Diplomaatia, Nr 104, aprill.
- Järlik, R. (2008).** Kui taastasime Eesti iseseisvuse. Tallinn: Bookmill.
- Kaju, U. (2003).** Eesti Pank: persoonid ja saladused. Tallinn: Eesti Päevalehe Kirjastus.
- Kalev, L. (2009).** Tugeva riikluse vaimsed alused. Eesti riigiidentiteet euroopaliku riigiehituse valguses. Acta Politica 3. Euroopaliku kodanikeriigi väljakutsed. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus. Lk 7 – 27.
- Karaganov, S. (1991).** Russia: The New Foreign Policy and Security Agenda. A View from Moscow. London Defence Studies.
- Karjahärm, T., Adamson, A. (2007).** Eesti ajaloo pöördepunktid. Dokumente ja materjale vene õppekeelega gümnaasiumile. Tallinn: ARGO.
- Karnau, A. (2010).** Eesti-Vene suhete läbimurre jäi sündimata. Otsustaja, Nr. 39.
- Kelam, T. (2006).** Uued rajajooned. Välispoliitika kontseptsioon pärast liitumist NATO ja Euroopa Liiduga. Brüssel: Euroopa Komisjoni Kirjastus.
- Keohane, R.O. (2001).** Legalization and World Politics. Princeton Classic Edition.

- Knudsen, O.F. (1999).** Stability And Security In The Baltic Sea Region: Russian, Nordic and European Aspects. London: Newbury House.
- Kilvits, K. (2008).** Majanduspoliitika. Tallinn: TTÜ Kirjastus.
- Koivisto, M. (2002).** Vene idee. Tallinn: Olion.
- Korts, K., Vihalemm, T. (2008).** Rahvustevahelised suhted, kontaktid ja meele tunne. Tartu Ülikooli sihtanalüüs. Tartu. [http://www.kul.ee/.../Rahvustevahelised suhted kontaktid ja meie tunne.pdf](http://www.kul.ee/.../Rahvustevahelised_suhted_kontaktid_ja_meie_tunne.pdf)
- Kortunov, S. (2000).** Rossiisko-Amerikanskoje partnerstvo i dogovor PRO. Moskva: APOKALIPSIS.
- Kross, E.-N. (2007).** Vabaduse väravad. Valik tekste 1988-2006. Tartu: Ilmamaa.
- Krõsin, M. (2007).** Pribaltiiskii fašizm. Moskva: Vetše.
- Kümmel, T. (2004).** Isamaa rüüstajad. Tallinn.
- Kymlicka, W. (1995).** Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights. Oxford: Clarendon Press.
- Laar, M., Endre, S., Ott, U. (1996).** Teine Eesti. Eesti iseseisvuse taassünd 1986-1991. Tallinn: SE&JS.
- Laas, J. (1998).** Primakovi doktriin. Luup, Nr.16(73).
- Laidre, M (2008).** Dorpat 1558 – 1708. Linn väe ja vaenu vahel. Tallinn: Argo.
- Lange, F. (1994).** The Baltic States and CSCE. Journal of Baltic Studies, Vol. XXV, No. 3, p. 242.
- Lauristin, M. (2007a).** Vajadus- ja teostavusuuringu lõpparuanne, uuringu raamistik... RIP 2008 – 2013.
- Lauristin, M. (2007b).** Hästi lõimunute rolli on alahinnatud. Eesti Päevalehe ühiskondlik- poliitiline ajakiri “Mõte” 28.09.2007.
- Lauristin, M. (2010).** Punane ja sinine. Tallinn: AS Eesti Ajalehed.
- Lend, E., Eidast, A., Segercrantz W. et al. (2007)** Eesti transiit ja logistika. I ja II osa. Tallinn: MTÜ TTÜ Arenduskeskus.
- Lepassalu, V. (2009a).** Spioonimängud – Herman Simmi elu ja häving. Tallinn: Pegasus.
- Lepassalu, V. (2009b).** Kallase afäär – 10 miljoni dollari kadumise lugu. Tallinn: AS Printon.
- Lindpere, H. (1991).** MRP: raske ülestunnistus. Tallinn: Ilo.
- Lijphart, A. (2009).** Demokraatia mustrid. Tallinn: Riigikogu kantselei ja Eesti Rahvusraamatukogu.
- Loginova, S. (2004).** Bandiitlik Ida-Virumaa. Tallinn.
- Lotman, M. (2008).** Võimusemootika eesti ja vene kultuuris. “Monumentaalne konflikt: mälu poliitika ja identiteet tänapäeva Eestis”. Tallinn: Varrak. Lk 295 – 301
- Lucas, E. (2008).** Uus külm sõda. Tallinn: Varrak.
- MacKinnon, M. (2008).** Uus külm sõda. Tallinn: Olion.
- Made, T. (2002).** Rahvusvahelised suhted. Tallinn: Valgus.
- Made, T. (2007).** Alasi ja haamri vahel. Tallinn: ARGO.
- Made, T. (2009).** Idüllist ahastuseni – 1939-1941. Tallinn: ARGO.

- Made, V. (2004).** Eesti ja Venemaa suhted rahvusvahelises taustsüsteemis. Välispoliitika alane uurimus. Tallinn: Eesti Diplomaatide Kool.
- Made, V. (2005)** Eesti-Vene piirileping Euroopa Liidu ja Venemaa suhete kontekstis. Tallinn: Eesti Diplomaatide Kool. <http://www.acta.martens.ee>
- Mattisen, E. (1993).** Eesti-Vene piir. Tallinn: ILO.
- McFaul, M. (1998).** A Precarious Peace: Domestic politics in the Making of Russian Foreign Policy. *International Security*, Vol. 22, No. 3.
- Medijainen, E. (1995).** Orientatsioonitsingutest Eesti välispoliitikas. Ajaloalased uuringud (TÜ teadustööde kogumik). Tartu: TÜ Kirjastus.
- Medushevsky, A. (2006).** The Problem of European Identity. *Herald of Europe*, No. 3/2006.
- Meissner, B. (1996).** Das Recht der Staatensukzession. Referate und Thesen von U. Fastenrath etc. Heidelberg. (Kogumikus BDGV, Bd.35)
- Melvin, N. (1995).** Russians Beyond Russia: The Politics of National Identity. London: The Royal Institute of International Affairs.
- Meri, L. (2007).** Poliitiline testament. Eesti mõttelugu nr. 75. Tartu: Ilmamaa.
- Midgley, O., Hutchins, C. (2005).** Abramovitš – miljardär ei kusagilt. Tallinn: Pilgrim Groupi loal Tallinna Raamatutrükikoda.
- Mihkelson, M. (2010).** Venemaa: Valguses ja varjus. Tallinn: Varrak.
- Mälksoo, L. (2005).** Nõukogude anneksioon ja riigi järjepidevus: Eesti, Läti ja Leedu staatus rahvusvahelises õiguses 1940. a. – 1991.a. ja pärast 1991. aastat. (Uurimus pingest normatiivsuse ja võimu vahel rahvusvahelises õiguses.) Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Nugis, Ü. (1998).** Minu viimased läbirääkimised. Luup, Nr. 16, lk. 52.
- Nutt, M. (2008).** Nüüdis-Eesti poliitilised süsteemid. Tartu: Ilmamaa.
- Osipov, G.V. (2002).** Novõje rubeži razvitija Rossiiskih reform. Artiklite kogumik. Moskva.
- Paasi, A. (1995).** Constructing Territories, Boundaries and Regional Identities. *Contested Territory: Border Disputes at the Edge of the Former Soviet Empire*. Tuomas Forsberg (Ed.). Aldershot: Edgar Elgar, pp. 42-63.
- Paasi, A. (1996).** Territories, Boundaries and Consciousness: The changing Geographies of the Finnish-Russian Border.
- Panarin, A. (2000).** Globalnoje polititšeskoje prognozirovanije: utšebnik dlja studentov vuzov. Moskva: Flinta.
- Paršev, A. (2003).** Miks Venemaa ei ole Ameerika? Tallinn: Olion.
- Patriarh Aleksius II, patriarh Kirill. (2009).** Õigeusk Eestimaal. Tallinn: Revelex. Lk 481- 487.
- Pearson, S. (1999).** Total War – 2006. London: Coronet Books – Hodder & Stoughton.
- Petrov, M.N. (2005).** Mehanizmõ gosudarstvennõh perevorotov. Moskva-Minsk: AST & Harvest.
- Piirimäe, H., Kaasik, P. (2007).** Hirvepargi kõnekoosolek ja Eesti vabanemine – Hirvepark 1987. 20 aastat kodanikualgatusel, mis muutis Eesti lähiajalugu. Tallinn.

- Popper, K.R. (2000).** Historismi viletsus. Tallinn: Olion.
- Prohožev, A.A. (2009).** Osnovõi vojennoi politiki i obespetšeniija vojennoi bezopasnosti Rossiiskoi Federatsii. Moskva: Venemaa Riigiteenistuse Akadeemia kirjastus.
- Põlluaas, H. (2010).** Eesti-Vene piirileping: Ära andmine või äraandmine? Tallinn: Kunst.
- Raun, T. (1991).** The Re-establishment of Estonian Independence. Journal of Baltic Studies, Vol. XXII, No. 3.
- Raun, T. (2009).** Estonia after 1991: Identity and integration. East European Politics and Societies, Vol. 23, No. 4, pp. 526-534.
- Reitschuster, B. (2008).** Dmitri Medvedjev – Kas Kremli uus peremees? Tallinn: Olion.
- Roosmaa, L. (2008).** Rahvusliku identiteedi konstrueerimine Eesti Vabariigi valitsuspoliitikute sõnavõttudes pronksiöö sündmuste järgselt. Bakalaureuse-töö, juhendaja prof. Raivo Vetik. Tallinn: Tallinna Ülikool.
- Rozenfeld, L. (2009).** O nektorõh osobennostjah reformistskoi kontseptsii estonskogokrisisa 2007-2008 gg. Sbornik po materialam Meždunarodnoi konferentsii RAO “Putirazvitija ekonomiki Estonii” 28.11.2008. (Vestnik Nr 2), Tallinn.
- Ruhotie, P. (1996).** Oppimalla osaamiseen ja menestykseen. Helsinki: Edita.
- Rõbakov, V. (2004).** Ja russki. Tšto dalše? Neva, Nr. 11.
- Rüütel, A. (2006a).** Eesti Vabariigi President Arnold Rüütel (kõned, intervjuud, ettekanded). Tallinn.
- Rüütel, A. (2006b).** Eesti teelahkmel (Vabariigi Presidendi kõned koos kommentaaridega). Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Saadjärv, R. (2008).** Venemaa piiriläbirääkimistel kasutatavatest argumentidest ja põhjendustest 1991. a järel. Lõputöö, juhendaja Martin Hallik. Tartu: Tartu Ülikool.
- Saarts, T. (2008).** Pronksiöö – sundeuroopastumise läbikukkumine ja rahvusliku demokraatia sünd. Vikerkaar, Nr 4/5.
- Sajandi Kroonika IV osa, 1981-2000. (2007).** Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastuse AS.
- Samorodni, O. (1991).** Eesti Vabariigi ja NSV Liidu vahelistest suhetest. Tallinn: AS-i “Esintell” kirjastus.
- Samorodni, O. (1992).** Eesti ja NSV Liidu suhted. Tallinn: AS-i “Esintell” kirjastus.
- Saul, B. (2006).** Meie aeg. Tallinn: Maalehe Raamat.
- Satter, D. (2006).** Pimedus koidikul. Tallinn: Varrak.
- Savisaar, E. (2004).** Peaminister: Eesti lähiajalugu 1990-1992. Tartu: Kleio.
- Savisaar, E. (2007).** Pronksiöö majanduslik, sotsiaalne ja demokraatlik kahjum. Poliitiline ettekanne Keskerakonna XI kongressile. Tallinn, 25.08.2007. <http://www.keskerakond.ee/erakond/xi-kongress/edgar-savisaare-ettekanne>
- Savitš, I., Degtjarev, K. et al (2008).** Entsiklopedija spetsslužb. Moskva: Jauza-Eskimo.

- Sillaste, J. (2004).** Eesti-Vene suhted: Lahingud infoväljal. Eesti Sotsiaalmajandusliku Analüüsi Instituut. Uurimus. Moskva – Tallinn.
- Simon, R. (2004).** Media, Myth and Reality in Russia's State-Managed Democracy. Parliamentary Affairs, Vol. 57.
- Simonjan, R. (2005).** Rossija i stranõ Baltii. Izdanije Instituta Sotsiologii RAN, Moskva.
- Sutrop, M. (2007).** Eesti identiteet. Ajakiri "Mõte" 27.02.2007.
- Zetterberg, S. (2009).** Eesti ajalugu. Tallinn: Tänapäev.
- Zile, L. (1998).** Baltic-Russian Cooperation During the Restoration of Independence (1990 until the 1991 putsch). The Baltic States at Historical Crossroads. Political, Economic and Legal Problems in the Context of International Cooperation on the Doorsteps of the 21-st Century. Editor J.Talavs. Academy of Science of Latvia. Riga.
- Taagepera, R. (1992).** ESTONIA: Return to Independence. Research work of the School of Social Sciences, University of California. 380 p.
- Tannberg, T. (2005).** Taasiseseisvumine – Eesti ajalugu VI. S. Vahtre (peatoimetaja). Tartu: Ilmamaa.
- Tiitinen, S. (1996).** The Role of Parliament in the Conduct of Foreign Relations. Association of Secretaries General of Parliaments. Constitutional and Parliamentary Information, Bukarest, pp. 55-56.
- Tomson, E. (2006).** Venemaa majandus. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus
- Trenin, D. (2001).** The End of Eurasia. Russia on the Border Between Geopolitics and Globalization. Moscow: Carnegie Moscow Centre.
- Trofimov, V. (1992).** Rossija-Pribaltika: kak zhit dalshe? Diplomatišheski Vestnik, Nr. 13-14.
- Undusk, J. (2007).** Ajalookirjutusest Eestis ja eksiilis Teise maailmasõja järel. Tuna, Nr 1/2007.
- Uudelepp, A. (2009).** Eesti riigiidentiteet ehk see, mis peaks erinevaid Eestiga seotud inimesed üheks rahvaks tegema. Ettekanne Kodanikuühiskonna Sihtkapitali seminaril "Erinevad inimesed – üks rahvas" 1 9.10.2009, Tartu Ülikoolis.
- Uudelepp, A. (2010).** Riigiidentiteet ja selle kandjad. Ettekanne META Communications & Public Affairs Advisory Group seminaril 09.04.2010, Tallinn.
- Vahtre, L. (1996).** Vabanemine. Eesti 1987-1992. Tallinn: IM Meedia.
- Vahtre, L. (2005).** Eesti rahva lugu. Tallinn: Ilo.
- Vares, P. (1998).** Estonia and Russia, Estonians and Russians: a dialogue. Tallinn: EuroUniversity.
- Veebel, V. (1999).** Majanduslike sanktsioonide tulemuslikkus välispoliitikas Eesti-Vene suhete näitel. Bakalaureusetöö, juhendaja PhD E. Berg. Tartu: Tartu Ülikool.
- Vertmann, T-S. (2004).** Mänguteoreetiliste käsitluste rakendamise otstarbekusest väikeriigi ja suurriigi bilateraalsete suhete analüüsimisel:

- Eesti ja Venemaa vahelised konfliktsituatsioonid. Bakalaureusetöö, juhendaja Rein Toomla. Tartu: Tartu Ülikool.
- Vetik, R. (2008).** Ratsionaalsed eestlased. Eesti jätkusuutlikkus ja lõimumine. Tallinn: SE&JS. Lk 177 – 188.
- Viktorova, J. (2001).** Building a Common Security Space? – The Case of the Estonian – Russian Border area. Academic Centre of Baltic and Russian Studies.
- Viktorova, J. (2006).** Transformation of Escalation? The Estonian-Russian Border Conflict and European Integration. Working Paper Series in EU Border Conflict Studies, No 21. Birmingham: University of Birmingham.
- Viktorova, J. (2007).** Conflict Transformation the Estonian Way? The Estonian-Russian Border Conflict, European Integration and Shifts in Discursive Representation of the “Other”, Perspectives. The Central European Review of International Affairs, No. 27, pp. 44 - 66.
- Voronov, K. (1998).** Baltiiskaja politika Rossii: poisk strategii. Mirovaja Ekonomika i Mezhdunarodnõje Otnoshenija, Nr. 12.
- Vesiov, D., Sergejev, V. (2007).** Venemaa – lähedane ja kauge. Tallinn: Valgus.
- Vesiov, D. (2009).** Aja vaimud. Tallinn: Valgus.
- Värk, J. (2006).** Eesti valmistub liituma Euroopa Rahaliiduga. Audentese Ülikooli Toimetised, Nr 8, lk 66 - 78.
- Värk, J. (2007a).** Eesti-Vene suhete uurimise probleemidest Eesti iseseisvumisest tänapäevani. Utshenõje zapiski, Nr.10. Serija: voprosõ ekonomiki, sotsiologii i prava. Prof. V. Parol (peatoimetaja). Tallinn: Vene Akadeemiline Selts Eestis ja Sotsiaal- Humanitaarinstituut.
- Värk, J. (2007b).** Does Transition to the Euro Currency Block Uncontrollable Flows of Money to Terrorist Organisations? Baltic Horizons, No 7(106) March, pp. 80 - 94.
- Värk, J. (2009).** Started reforms in Russian Armed Forces weaken powerful intelligence service GRU. Sotilasajaalehti, Nr 6-7/2009, lk 42-44.
- Värk, J. (2011).** Välispoliitiliste liinide ja doktriinide mõjud Eesti-Vene suhetele. Maailma Vaade, Nr 15, lk 15 - 19.
- Värk, J., Martin, J., Nutt, M. (2011).** Nord Stream project: ecopolitical, economical and security considerations. Social and Natural Sciences Journal, Bol. 2, pp 18 – 27.
- Waltz, K.N. (1999).** Globalization and Governance. Columbia University Press.
- Õispuu, S. (1992).** Eesti ajalugu ärkamisajast tänapäevani. Tallinn: Koolibri.

Meedia ja perioodika

- Argumentõ i Faktõ. 15.04.2001.
- Bronštein, M. Eesti-Venemaa suhete väljavaadetest. – Äripäev 26.04.1999.
- Bronštein, M. Akadeemik: Venemaa sanktsioonid Eesti suhtes on väga reaalsed. – SL Õhtuleht 23.01.2007.

Bronštein, M. Suurimat kahju teeb Eesti-Vene suhetele poliitikute vaenulik retoorika. – Põhjarannik 23.04.2011.

Christolon, W.K. Eesti julgeoleku arhitektuur. – Eesti Päevaleht 09.11.1995.

Delovõje Vedomosti 15.01.1997.

Delovõje Vedomosti 17.01.1997.

Den za Dnjem 20.12.2011.

Devjatov, A. Zatšem nuzhna reforma MVD? – Zavtra, mart mesjats 2010., Nr.11(852).

Diplomaatia, märts 2010.

Eesti Ekspress 07.10.2006.

Eesti Ekspress 30.05.2008.

Eesti Ekspress 31.07.2008.

Eesti Ekspress 07.01.2010.

Eesti Päevaleht. Aastakäigud 1995-2012.

Erler, G. Interview: “ Ist Putin ein lumpenreiner Demokrat, Herr Erler?”. - Die Welt 23.01.2008.

Goble, P. Majanduskriis kui röntgen. – Eesti Päevaleht 30.04.2009.

Hallik, K. Venelased Eestis – diasporaa ja vähemuse vahepeal. – SIRP 05.08.2010.

Helme, M. Trooja hobune on teel. – Eesti Päevaleht 07.10.2004.

Helme, M. Eesti välispoliitika: viletsus, ei mingit hiilgust. – SIRP 06.05.2005.

Hvostov, A. Putin miljardite jahil. – Eesti Ekspress 30.05.2008.

Jõgeda, T. Vajame propagandaministeriumi. – Eesti Ekspress 07.06.2006.

Kalev, L. Kuidas ehitada tugevat riiki? – Eesti Päevaleht 03.12.2009.

Kivine, M. Reaalpoliitika. – Postimees 26.02.1997.

Kivirähk, J. Uue kolmikliidu verine algus. – Eesti Päevaleht 30.04.2007.

Kivirähk, J. Viis aastat pärast pronksiõid. – Eesti Päevaleht 24.04.2012.

Komsomolskaja Pravda 11.05.2005.

Komsomolskaja Pravda 23.05.2005.

Komsomolskaja Pravda 30.06.2008.

Kosemaa, J. Topeltollide kadumise aasta? –“Ärielu” nr 6., juuni, 1998.

Kruuv, R. Positiivne ignoreerimine. – Eesti Päevaleht 14.08.2004.

Kruuv, R. Positiivne ignoreerimine: uus visioon Eesti uuest poliitikast Venemaa suunal. – Ärielt 14.08.2004.

Laaneots, A. Kindral A. Laaneotsa Iseseisvuspäeva paraadikõne. – Postimees 25.02.2010.

Luup. (AS Postimees väljaanne). Aastakäigud 1996 ja 1998.

Meri, L. Piirilepe tähistab Tartu rahu püsimist. – Eesti Päevaleht . 19.05.2005.

Mälksoo, L. Tartu rahuleping: kehtiv või kehtetu? – Eesti Päevaleht 02.07.2005.

Nezavisimaja Gazeta 28.01.1992.

Nezavisimaja Gazeta 08.07.1992.

Nezavisimaja Gazeta 31.10.1992.

Nezavisimaja Gazeta 03.11.1992.

Nezavisimaja Gazeta 24.12.1992.

Nezavisimaja Gazeta 30.09.1998.
 Nezavisimaja Gazeta 30.09.2008.
 Noorte Hää. Aastakäik 1987.
 Nutt, M. Kas Venemaad saab positiivselt hõlmata ? – Postimees 16.01.1997.
 Parlamentskaja Gazeta 20.02.2002.
 Postimees. Aastakäigud 1992-2011.
 Rahva Hää. Aastakäigud 1989-1994.
 Raig, I. Eesti demokraatia esimene eneseanalüüs. – SIRP 07.04.2006.
 Reimer, A. Venemaa majanduskasv teeb Ida-Virumaa tööstusele lõpu. – Eesti Päevaleht 23.01.2011.
 Reimer, A. Venemaa WTO-sse astumine raputab Eesti toidukaupade hindu. – Eesti Päevaleht 25.11.2011.
 Rossiiskaja Gazeta 18.01.2000.
 Russki Newsweek, journal, January 2007, Moscow.
 Ruutsoo, R. Vaenlase tegemine on ikka veel mõnede poliitikute ainus poliitika. – Kesknädal 21.02.2007.
 Ruutsoo, R. Kohus tegi õige otsuse. – Eesti Päevaleht 05.01.2009.
 Siff, E. Siff: pedofiilia-süüdistustele järgneb kohe Venemaa-lembus. – Äripäev 07.06.2011.
 SIRP 04.05.2007.
 SIRP 01.08.2008.
 SIRP 05.08.2010.
 Sutrop, M. Otsides Eesti ühiseväärtusi. – Eesti Päevaleht 04.10.2008.
 Sõnumileht 12.08.1997.
 Zavtra Nr.18(911), 2011.
 Zetterberg, S. Kas Eesti riik oli aprillis 2007 kurt ja pime? – SIRP 01.08.2008.
 Tammer, E. Vitsuti relvaarist paistsid allilma kõrvad. – Postimees 07.02.2007.
 Terk, E. Euroopa Liidu uut tõugu loom meie koduõuel. – Postimees 08.03.2010.
 The Guardian 21.11.2007.
 The Monthly Survey of Baltic and Post-Soviet Politics. January, 1992.
 Vare, R. Raivo Vare: Muugast saab venelaste nišisadam. – Eesti Ekspress 07.01.2010.
 Vare, R. Vare: korralik ühendus Moskva ja Peterburiga on väga tähtis. Äripäev 25.06.2010.
 Vene Föderatsiooni Välisministeeriumi infobülletään 18.12.2003. “Peretšen osnovnõh pretenzii i rekomendatsii meždunarodnõh organizatsii i NPO k Estonii po pravamnatsionalnõh menšestv”. Moskva.
 Vene Föderatsiooni Välisministeeriumi infobülletään 05.01.2004. “Otveto posla Rossii v Latvii I.I.Studennikova na voprosõ SMI po rossiisko-latviiskim otnošenijam”. Moskva.
 Vene Föderatsiooni Välisministeeriumi infobülletään 05.03.2004. “O položenii russkojazõtšnogo naselenija v stranah Baltii” (Spravotšnaja informatsija). Moskva.
 Vetik, R. Riigiidentiteet: konflikti allikas. – Õpetajate Leht Nr 39. 30.10.2009.

Vähi, T. Vähi: piirileppe puudumine takistab Eesti-Vene suhteid. – Postimees 17.11.2008.

Vähi, T. Ekspeaminister Tiit Vähi: kui alustada uuesti otsast, ei teeks ma midagi teisiti. – Õhtuleht 10.01.2012.

Õhtuleht 05.07.2000.

Õhtuleht 12.03.2003.

Ärileht. 14.08.2004.

Ärileht 30.08.2008.

Äripäev 03.02.1997.

Äripäev 26.04.1999.

Äripäev 12.07.2000.

Äripäev 20.05.2005.

Äripäev 13.01.2006.

Äripäev 15.05.2007.

Äripäev 30.09.2008.

Äripäev 31.03.2010.

Äripäev 06.05.2010.

Õigusaktid, dokumendid ja uurimused

Akadeemilise Balti ja Vene Uuringute Keskuse uurimus “Vene Föderatsioon – Eesti: 2000” (koordinaator V. Juškin). Tallinn, 2000.

Council of the Baltic States. Documents 1990-1992, 1996.

Eesti suhted Venemaaga. Ülevaade seisuga 11.11.2005.

<http://www.web.agri.ee/trykised/AR04-01.pdf>, 11.12.2008

Eesti Vabariigi Siseministeeriumi pressiavaldus Eesti ajakirjandusele “Eesti Apostli-Õigeusu Kiriku ja Vene Õigeusu Kiriku Tallinna Piiskopkonna ajaloolis-õiguslike seisundite kohta Eesti Vabariigis.” Tallinn, detsember 1995.

Eesti Vabariigi peaministri Mart Laari avaldus. 09.05.1994. Dokumendi koopia.

Eesti Vabariigi julgeolekupoliitika alused – 2001.

<http://www.vm.ee/eesti/index.html>, 06.06.2007

Eesti Vabariigi julgeolekupoliitika alused – 2004.

<http://www.riigiteataja.ee/akt/773389>, 06.06.2007

Eesti Vabariigi julgeolekupoliitika alused – 2010.

<http://www.vm.ee/?q=node/9180>, 02.03.2011

Eesti Vabariigi kaitsepoliitika põhisuunad – 2004.

<http://www.mod.gov.ee/riigikaitse/pohisuunad/sisukord.html>, 20.06.2010

Eesti Vabariigi välispoliitika põhisuunad – 2004.

<http://www.vm.ee/eesti/nato/index/html>, 06.06.2007

EV Välisministeeriumi pressiteade 26.11.1992. Dokumendi koopia.

EV Välisministeeriumi pressiteade 03.12.1992. Dokumendi koopia.

EV Välisministeeriumi pressiteade 02.03.1994. Dokumendi koopia.

EV Välisministeeriumi pressiteade 06.05.1994. Dokumendi koopia.

- EV Välisministeeriumi pressiteade 08.06.1994. Dokumendi koopia.
- EV Välisministeeriumi pressiteade 21.06.1994. Dokumendi koopia.
- EV Välisministeeriumi pressiteade 11.07.1994. Dokumendi koopia.
- EV Välisministeerium. Poliitika planeerimise rühm. Lühikommentaar 6-94/EVVM/PPR:ST 30.03.1994, lk 1.
- EV Välisministeerium. Välisminister Siim Kallase ettekanne Riigikogus. 30.05.1996. <http://www.vm.ee/?q=et/node/3355>, 14.06.2008
- EV Välisministeeriumi ülevaade kohtumisest J.Bakeriga 16.03.1991. Dokumendi koopia.
- EV Välisministeeriumi ülevaade Eesti-Vene suhetest. Juuli, 1993., lk 3.
- Eesti ühiskonna integratsiooni monitooring 2008. Aruande lühikokkuvõte. http://www.meis.ee/bw_client_files/integratsiooni.../img/.../Kokkuvõte_est.doc 05.06.2009
- Eesti ühiskonna integratsiooni monitooring 2011. <http://www.praxis.ee/index/php?id=953>, 30.03.2012
- Kaitsepolitsei aastaraamat, aastakäigud 2003 – 2010.
- Okupatsioonide muuseumi internetiportaal. Artiklite kogumik “Õiguse vastu ei saa ükski – Välismaalased ja vähemusrahvused”. Lk 2. <http://www.okupatsioon.ee/et/andmed-ja-nimekirjad/214-oiguse-vastu-ei%20saa>. 25.09.2010
- Postanovlenije Verhovnogo Soveta Rossiiskoi Federatsii o merah v svjazi s narushenijem prav tseloveka na territorii Estonskoi Respubliki 17.07.1992. Dokumendi koopia.
- Pronksiöö mõju Eesti turismile. Tartu Ülikooli uurimus. Tartu, 2007. <http://www.lote.ut.ee/399889>, 11.06.2008
- Riigikogu väliskomisjoni ettekanne 02.06.1994. Eesti Vabariigi ja Vene Föderatsiooni suhetest. Dokumendi koopia.
- Riigi Teataja. 1995. II 46, 203., lk 1413.
- Riigi välispoliitika põhisuunad. Tallinn 2001. <http://www.vm.ee/eesti/nato/index.html>
- Sovet Gosudarstv Baltiiskogo Morja. Delegatsija Rossiiskoi Federatsii. Memorandum o položenii v oblasti prav tsheloveka v Estonii. 25.05.1994. Dokumendi koopia.
- Zajavlenije pravitelstva Rossiiskoi Federatsii v svjazi s narushenijami prav tsheloveka v Estonskoi Respublike 22.10.1992. Dokumendi koopia.
- Zajavlenije presidenta Rossiiskoi Federatsii. Moskva, Kreml, 24.07.1993. Dokumendi koopia.
- Zakon RF “O bezopasnosti”. <http://www.scrf.gov.ru/Documents/2646-1.html>, 10.09.2007.
- Vene Föderatsioon – Eesti: 2000. Akadeemilise Balti ja Vene Uuringute Keskuse uurimus. Tallinn, 2001.
- Venemaa Uuringute Balti Keskuse analüütiline ettekanne nr 3., 27.03.2003, “Venemaa välispoliitika rahvusvahelises julgeolekupoliitikas toimuvate muutuste taustal.”

Vnešnjaia politika Rossii. Zbornik dokumentov 1990-1992. Moskva, 1996.

Võrguväljaanded

- Bragin, A. G.A.** Zjuganov o slovesnõh raznoglasijah Putina i Medvedeva. Informatsija Press- sluzhbõ fraktsii KPRF v Gosdume ot 07.10.2009. <http://mkkprf.ru/news-view-5160.html>, 10.10.2009.
- Korhonen, V.** Russia: Growth prospects and policy debates. Bank of Finland. <http://www.bof.fi/bofit/eng/7online/03abs/03pdf/bon0303.pdf>. 12.07.2005.
- Medvedev, D. V** Vojennoi doktrinje RF nje NATO javljajetsa osnovnoi ugrozõ. <http://top.rbc.ru/politics/25/02/2010/374607.shtml?print>, 25.02.2010.
- Migranjan, A.** Oshibka ili net? Segodnja v Pariže Boris Jeltsin podpišet dogovor Rossija-NATO. http://www.ng.ru/specifile/2000-11-24/15_nato.html, 20.05.2006
- Mihkelson, M.** Stratfor mureseb Venemaa naabrite pärast. Marko Mihkelsoni internetiblogi info 06.01.2010.a. <http://www.markomihkelson.blogspot.com/>
- Orlova, S.** Orlova: Reunification of Russian Church a politically significant event. Moskva, 2007. <http://www.interfax-religion.com/print.php?act=news&id=3063>, 15.06.2008
- Paabo, T.** Eesti identiteedi märgid. <http://lepo.it.da.ut.ee/-silvi11/esseed/paaboessee.htm>, 12.03.2010
- Primakov, J.** Zajavljenije presidenta Promtorgpalatõ RF “Ob otnoshenii k Estonii” ot 10.05.2007. <http://www.mnweekly.ru/comment/20070510/55244029.html>, 14.05.2007
- Putin, V.** Putin: Restoration of Church`s unity is important stimulus for work to consolidate “the Russian world” to be continued. Interfax 2007-05-17 <http://www.interfax-religion.com/print.php?act=news&id=3079>, 29.06.2007
- Russia Drafts New European Security Treaty. Stratfor, Geopolitical Diary, 01.12.2009. http://www.stratfor.com/memberships/149726/geopolitical_diary/20091130_russia_drafts_new_european_security_treaty 10.12.2009
- Vnešnepolititsheskaja programma RF, Moskva 2009. <http://www.runewsweek.ru/country/34116>, 18.10.2010
- Väliskaubandus 1999. <http://www.stat.ee/129344>, 03.01.2006
- Väljaränne Eestist aastatel 1989-1999. EV Statistikaamet. <http://www.stat.ee>, 12.06.2008.

Intervjuud

- Mart Nutt** (Isamaa ja Res Publica Liit), Riigikogu 7. kuni 11. koosseisu liige, Eesti Inimõiguste Instituudi juhatuse esimees (20.12.2010).

Arvamusküsitlus

Raul Mälk, suursaadik ja EV Välisministeeriumi läbirääkimisõigusega ekspert (23.10.2006).

Mart Helme, suursaadik ja ajakirja "Maailma Vaade" toimetaja (06.10.2006).

Tiit Matsulevitš (Isamaa ja Res Publica Liit), suursaadik ja endine Riigikogu liige (08.10.2006).

Karin Jaani (Isamaa ja Res Publica Liit), suursaadik (nüüdseks meie hulgast lahkunud) (10.11.2006).

LISAD
Lisa 1. Elulookirjeldus

1. Isikuandmed
Ees- ja perekonnanimi: Juhan Värk
Sünniaeg ja -koht: 29.12.1947 Kohila, Eesti
Kodakondsus: Eesti

2. Kontaktandmed
Aadress: Gonsiori 28-30, Tallinn 10128
Telefon: (+372) 6484250
E-posti aadress: juhanvark@hotmail.ee

3. Hariduskäik

Õppeasutus (nimetus lõpetamise ajal)	Lõpetamise aeg	Haridus (eriala/kraad)
Tallinna Tehnikaülikool	Oodatav 2012	Filosoofiadoktor rahvusvaheliste suhete ja Euroopa uuringute erialal
Audentese Rahvusvaheline Ülikool	2007	Doktorantuuri põhiõpe rahvusvaheliste suhete ja Euroopa uuringute erialal
Tallinna Polütehniline Instituut	1971	Elektroonikainsener (magistritase ENIC/NARIC järgi) tööstuselektronika erialal
Tallinna 21. Keskkool	1966	Keskharidusega autoelektrik

4. Keelteoskus (alg-, kesk- või kõrgtase)

Keel	Tase
Eesti	Kõrgtase
Vene	Kõrgtase
Inglise	Kõrgtase
Soome	Keskase
Saksa	Algtase

5. Täiendusõpe

Õppimise aeg	Täiendusõppe läbiviija nimetus
1971	Elektronseadmete projekteerimise kõrgemad kursused, TPI (praegune TTÜ)
1977-1980	Inglise keele kõrgemad kursused, Eesti Informatsiooni Instituut
1979	Kõrgemad kursused "Informatsioon juhtimises", Tallinna Majandusjuhtide Instituut
November 2007	Kaasaegsed õppemeetodid (kursused Tallinnas), koolitusfirma Uniq U Suomi Oy ja PhD Heli Vaaranen Helsingi Ülikoolist
Märts 2008	Auditooriumi aktiveerimine ja efektiivne mõjutamine kõrgkoolis (kursused Tallinnas), Balti Rahvusvaheline Akadeemia (Läti Vabariik)
Aprill 2008	Intellektuaalse omandi kaitse seminar Tallinnas, Ameerika Kaubanduskoda ja USA Suursaatkond
Jaanuar 2009	Kõrghariduse arengustrateegia Euroopa Liidus, täiendõppeseminar Tallinnas, Lapimaa Ülikooli professor Seppo Aho
Veebruar 2009	Moodulõppe süsteemi evitamine kõrgkoolis (kursused Tallinnas), Balti Rahvusvaheline Akadeemia (Läti Vabariik)

6. Teenistuskäik Eesti Vabariigis

Töötamise aeg	Tööandja nimetus	Ametikoht
2009-2012	Eesti-Ameerika Äriakadeemia	Dekaan (kuni 2011) ja dotsent
2008-2009	Kõrgkool "I Studium"	Õppekavade täiustaja ja lektor
2007-2008	Sotsiaal-Humanitaarinstituut	Dekaan ja dotsent
2007	AS Laser Diagnostic Instruments	Koordinaator-konsultant
2005-2007	Kontsern N-Terminal Grupp	Juhtkonna koordinaator-konsultant

2004	AS Laser Diagnostic Instrument	Koordinaator-konsultant
2000-2004	AS ECO-Grupp	Majanduskonsultant
1997-2000	OÜ Auto Rasivere	Konsultant
1996-1997	Juriidiline büroo Armit	Konsultant
1995-1996	Riigikogu juhatus	Riigikogu eristaatusega eurointegratsiooni ja rahvusliku julgeoleku ala nõunik klassis E5
1994-1995	EV Politseiamet	Nõunik ja peadirektori nõunik
1992-1994	Tallinna Kinomehaanika Eksperimentaaltehas (hiljem AS Telektro)	Asedirektor-peainsener ja hiljem AS Telektro juhatuse aseesimees
1991	AS Emor	Projektijuht

7. Teadustegevus

Antud õppeained:

Sügis 1990 kuni 1992 – Partoloogilise analüüsi kursus Eesti Diplomaatide Kooli tudengitele (loengud ja seminarid)

1995-1996 – Eurointegratsiooni aluste kursus Sotsiaalteaduste kõrgkooli Lex tudengitele (loengud ja seminarid)

1997-2003 – Eurointegratsiooni aluste, Euroopa Liidu institutsioonide ja Rahvusvaheliste organisatsioonide kursused Euroõlikooli bakalaureuseõppe tudengitele (loengud ja seminarid)

2004-2011 – Eurointegratsiooni aluste, Euroopa Liidu aluste ja institutsioonide ning Euroopa Liidu majandus- ja rahapoliitika kursused Euroõlikooli (täna Euroakadeemia) bakalaureuseõppe tudengitele (loengud ja seminarid)

2006-2008 - Euroopa uuringute kursus Euroõlikooli magistriõppe tudengitele (loengud ja seminarid)

2007-2009 – Euroopa Liidu majanduse, rahvusvahelise majanduse ja politoloogia kursused kõrgkooli “I Studium” tudengitele (loengud ja seminarid)

2007-2008 – Euroopa Liidu õiguse ja politoloogia kursused Sotsiaal-Humanitaarinstituudi tudengitele (loengud ja seminarid)

2009-2012 – Euroopa Liidu majanduse, Eesti Vabariigi majanduse ja Eesti-Vene poliitilis-majanduslike suhete kursused Eesti-Ameerika Äriakadeemias (loengud ja seminarid)

2010-2011 – Transatlantilise koostöö kursus TTÜ magistriõppe tudengitele.

Juhendatud bakalaureusetööd:

- 2011 - Darja Smõslova “Imperialistlikud pürgimused Vene Föderatsiooni poliitikas”, Euroakadeemia
- 2011 - Janar Erlemann “Eesti valikud rahvusvahelises energiapoliitikas”, Euroakadeemia
- 2011 - Mirjam Mellis “Eesti valikud rahvusvaheliseks koostööks alternatiivsete energiaallikate väljaarendamisel”, Euroakadeemia
- 2011 - Maarja Vilu “Eesti perspektiivid ja ohud eurotsooni liikmena”, Euroakadeemia
- 2010 – Karmen Kõiv “Eesti perspektiivid liitumiseks euroalaga”, Euroakadeemia
- 2009 – Margus Mith “Euroopa Liit kolme hiiglase keskel 21.sajandil”, Euroõlikool
- 2008 - Tatjana Logatšjova “Mezhdunarodnõje transportnõje perevozki”, Euroõlikool
- 2008 - Mihhail Boiko “Regulirovanije predprinimatelskoi dejatelnosti v Evropeiskom Sojuze”, Euroõlikool
- 2007 - Emilia Boitsova “Etnitšeski konflikt kak globalnaja problema”, Euroõlikool
- 2007 – Kristjan Kalm “9/11. Suur pettus?”, Euroõlikool
- 2007 - Karita Leppsoo “Tõõjõu vaba liikumine Euroopa Liidus ja selle mõju Eesti tööturule”, Euroõlikool
- 2007 - Jekaterina Linnik “Gosudarstvennoje regulirovanije rõnka truda”, Euroõlikool
- 2007 - Aleksandr Rak “Rossija i Evropeiskii Sojuz: puti sbližhenija”, Euroõlikool
- 2007 – Andrei Tjutrin “Kaasaegne suund Euroopa Liidu energiapoliitikas”, Euroõlikool
- 2006 - Alina Aigro “Problemõ realizatsi printsipa svobodõ peredvizhenija rabotshei silõ i uslug poslje rashshirenija Evropeiskogo Sojuza”, Euroõlikool
- 2006 - Eili Suimets “Disagreement between the European Union and the United States in the background of the World Trade Organization`s trade liberalization”, Euroõlikool
- 2006 - Ivar Hendla “Prospects for European Union enlargement”, Euroõlikool
- 2001 - Liia Kattel “Euroopa majandus- ja rahaliit: euro ja selle mõju Eestile”, Euroõlikool

Juhendatud magistritööd:

2008 - Kairi Sammel “Audiovisuaalse meedia põhise meelelahutuse ja materiaalsete toodete ristturunduse tootlikkus”, Audentese Rahvusvaheline Ülikool.

8. Avaldatud publikatsioonid:

- 1) Värk, J. (2012). Eesti majanduse varjuküljed taasaktiveeruva globaalse majanduskriisi tingimustes. Eesti-Ameerika Äriakadeemia 2012. a. aprilli teaduslik-praktilise konverentsi ettekannete kogumik. Tallinn. ISBN: 978-9985-9904-6-9; lk 39-43.
- 2) Värk, J., Martin, J., Nutt, M. (2011). Nord Stream project: ecopolitical, economical and security considerations. “Social and Natural Sciences Journal”, Czech Republic, vol.2., pp 18 – 27. Eelretsenseeritud. ISSN 1804-4158
- 3) Värk, J. (2011). Kas Tallinn vajab pealinna seadust ? Eesti-Ameerika Äriakadeemia 2011. a. aprilli rahvusvahelise teaduslik-praktilise konverentsi ettekannete kogumik. Tallinn. ISBN: 978-9985-9904-5-2; lk 276-282.
- 4) Värk, J. (2010). Eurorahale ülemineku päästerõngas: kärpida, kärpida ja veel kord kärpida. Eesti-Ameerika Äriakadeemia 2010. a. aprilli rahvusvahelise teaduslik-praktilise konverentsi ettekannete kogumik. Tallinn. ISBN: 978-9985-9904-4-5; lk 96-103.
- 5) Värk, J. (2009). Started reforms in Russian Armed Forces weaken powerfu Intelligence service GRU.Sotilasaikauslehti Nr.878 (6-7/2009). Helsinki. ISSN 0038-1675; lk 42-44 Eelretsenseeritud.
- 5) Värk, J. (2007). Eesti-Vene suhete uurimise probleemidest Eesti seseisvumisest tänapäevani. Utshenõje zapiski. Voprosõ ekonomiki, sotsiologii i prava. Nr.10. Vene Akadeemilise Seltsi Eestis ja Sotsiaal-Humanitaarinstituudi teadustööde kogumik. Tallinn. OÜ COPYPRINT. Eelretsenseeritud. ISSN 1406-8583; lk 24-35

- 6) Värk, J. (2007). Does Transition to the Euro Currency Block Uncontrollable Flows of Money to Terrorist Organisations? *Baltic Horizons* No7 (106) March 2007, Eurouniversity, Tallinn. Eelretsenseeritud. ISSN 1736-1834; lk 80-94
- 7) Värk, J. (2006). Eesti valmistub liituma Euroopa Rahaliiduga. *Audentese Ülikooli Toimetised* 2006/Nr.8. Eelretsenseeritud. ISSN 1406-9717; lk 66-78
- 8) Värk, J. (2004). Estonia in European Union`s Monetary Union. *Baltic Horizons* No1 (100) May 2004, Eurouniversity, Tallinn. Eelretsenseeritud. ISSN 1736-1834; lk 140-149

9. Kaitstud lõputööd:

1971 - Juhan Värk, diplomitöö, "Stroboskoopiliste muundite uurimine" (magistritöoga ENIC/NARIC poolt võrdsustatud), Tallinna Polütehniline Instituut

10. Teadustöö põhisuunad

Teabe avaldamine, Eesti-Vene mitmetasandiliste suhete, Euroopa Liidu probleemide ja Eesti makromajandusliku seisundi ja eurotsooni mineku probleemide uuringud, uute õppekavade spetsialiseerumiste väljatöötamine kõrgkoolidele (näiteks spetsialiseerumiskava "Eesti-Vene majandussuhted" 2009. aastal Eesti-Ameerika Äriakadeemiale).

11. Muu tegevus

Töö Eduskunta (Soome parlament) Azerbaidžaaani-Soome koostöö ekspertgrupi välisekspertina.

Lisa 2. Curriculum vitae

1. Personal data

Name: Juhan Värk
Date and place of birth: 29.12.1947, Kohila, Estonia
Citizenship: Estonian

2. Contact information

Address: Gonsiori 28-30, Tallinn 10128
Phone: (+372) 6484250
E-mail: juhanvark@hotmail.ee

3. Education

Educational institution	Graduation year	Education (field of study/degree)
Tallinn University of Technology	Expected 2012	PhD in International Relations and European Studies
International University Audentes	2007	Basic studies of doctorate by speciality "International Relations and European Studies"
Tallinn Polytechnical Institute	1971	Electronics engineer (MA-level by ENIC/NARIC) by speciality "Industrial electronics"
Tallinn 21. Secondary School	1966	Car electrician with medial education

4. Language competence/skills (fluent, average, basic skills)

Language	Level
Estonian	Fluent
Russian	Fluent
English	Fluent
Finnish	Average
German	Basic skills

5. Special Courses

Period	Educational or other organisation
1971	Higher courses in designing of electronic devices, TPI (presently TUT)
1977-1980	Higher courses in English, Estonian Institute of Information
1979	Higher courses “Information in Management”, Tallinn Managers Institute
November 2007	Contemporary teaching methods (course in Tallinn) by the Finnish teaching company Uniq U Suomi Oy and PhD Heli Vaaranen from Helsinki University
March 2008	Activising and effective influence an audience at higher school (course in Tallinn) by the Baltic International Academy (Latvia)
April 2008	Security of intellectual ownership, seminar of the American Chamber of Commerce and American Embassy in Estonia, held in Tallinn
January 2009	Strategy of Development of Higher Education on the European Union (course in Tallinn) by prof. Seppo Aho from the University of Lapland
February 2009	Modular System at the Higher Educational Establishment (course in Tallinn) by the Baltic International Academy (Latvia)

6. Professional Employment in the Estonian Republic

Period	Organisation	Position
2009-2012	Estonian-American Business Academy	Dean (up to 2011) and associate professor
2008-2009	College "I Studium"	Improver of curriculums and lecturer
2007-2008	Institute of Humanities and Social Sciences	Dean and associate professor
2007	AS Laser Diagnostic Instruments	Coordinator-consultant
2005-2007	Concern N-Terminal Group	Coordinator-consultant of the Board
2004	AS Laser Diagnostic Instruments	Coordinator-consultant
2000-2004	AS ECO-Group	Economic adviser
1997-2000	OÜ Auto Rasivere	Consultant
1996-1997	Juridical bureau Armit	Consultant
1995-1996	Management of Riigikogu	National security and European Integration field councillor of the Riigikogu (with special status in category E5)
1994-1995	Police Department of the Estonian Republic	Councillor and councillor of the director general
1992-1994	Tallinn Cine-Mechanics Experimental Plant (later AS Telekto)	Deputy director- chief engineer (later vice-chairman of the Board in AS Telekto)
1991	AS Emor	Project manager

7. Scientific work

Courses given:

Autumn 1990 up to 1992 – Estonian Diplomats School, course on Partological analyze to students (lectures and seminars)

1995-1996 – Applied university of Social Sciences "Lex", course on Bases of Eurointegration to students (lectures and seminars)

1997-2003 – Eurouniversity, courses on Bases of Eurointegration, Institutions of the European Union, International Organizations to Bachelor students (lectres and seminars)

2004-2011 – Eurouniversity (now Euroacademy), courses on Bases of Eurointegration, Bases and Institutions of the European Union, Economic and Finance Policy of the European Union to Bachelor students (lectures and seminars)

2006-2008 – Eurouniversity, course on European Studies to Master-study students (lectures and seminars)

2007-2009 – College “I Studium”, courses on Economy of the European Union and Politology to students (lectures and seminars)

2007-2008 – Institute of Humanities and Social Sciences, courses on European Union Law and Politology to students (lectures and seminars)

2009-2012 – Estonian-American Business Academy, courses on Economy of the Estonian Republic, Economy of the European Union and Estonian-Russian economic-political relations to students (lectures and seminars)

2010-2011 – Tallinn University of Technology, courses on Transatlantic Cooperation to MA-study students.

Supervision of Bachelor theses:

2011 - Darja Smyslova “Imperialistic efforts in the politics of Russian Federation”, Euroacademy

2011 - Janar Erlemann “Estonian choices in the international energy politics”, Euroacademy

2011 - Mirjam Mellis “Estonian choices for international cooperation on the developing alternative energy sources”, Euroacademy

2011 - Maarja Vilu “Perspectives and treaties of Estonia as member of eurozone”, Euroacademy

2010 – Karmen Kõiv “Estonian perspectives for joining with the eurozone” (in Estonian), Euroacademy

2009 – Margus Mith “European Union in the Middle of Three Gigants in 21st Century” (in Estonian), Eurouniversity

2008 – Tatjana Logatšjova “International Transport Freights” (in Russian), Eurouniversity

2008 – Mihhail Boiko “Reglementation of Entrepreneurship in the European Union” (in Russian), Eurouniversity

2007 – Emilia Boitsova “Ethnical conflict as a global problem” (in Russian), Eurouniversity

2007 – Kristjan Kalm “9/11. Great deception?” (in Estonian), Eurouniversity

2007 – Karita Leppsoo “Free movement of labour in the European Union and its influence to the Estonian labour market” (in Estonian), Eurouniversity

2007 – Jekaterina Linnik “State regulation of labour market” (in Russian), Eurouniversity

2007 – Aleksandr Rak “Russia and European Union: ways for approach” (in Russian), Eurouniversity

2007 – Andrei Tjutrin “Contemporary trends of energy policies of the EU” (in Estonian), Eurouniversity

2006 – Alina Aigro “Enforcement problems of principle of free movement of labour and services after enlargement of the European Union” (in Russian)

2006 – Eili Suimets “Disagreement between the European Union and the United States in the background of the World Trade Organization’s trade liberalization” (in English), Eurouniversity

2006 – Ivar Hendla “Prospects for European Union enlargement” (in English), Eurouniversity

2001 – Liia Kattel “European economic- and monetary union: euro and its influence to the Estonia” (in Estonian), Eurouniversity

Supervision of Master-level theses:

2008 – Kairi Sammel “Productivity of cross-market of entertainment-base audio-visual medium and material products” (in Estonian), International University Audentes

Conference presentations and publications are presented in the Estonian CV

8. Defended theses

1971 – Juhan Värk, diploma thesis, “Study of stroboscopic transducers” (by ENIC/NARIC on the Master-level), written in Estonian, Tallinn Polytechnical Institute (now Tallinn University of Technology)

9. Main areas of scientific work/Current research topics

Disclosure, researches in sphere of Estonian-Russian multilevel relations, in problems of the European Union and in Estonian macroeconomic situation and in problems, connected with Estonian joining with eurozone, composing of new curriculum’s specializations in high schools (for example the

specialization “Estonian-Russian Economic Relations” in 2009 for the Estonian-American Business Academy)

10. Other activities

Work in Eduskunda (Finnish parliament) Azers-Finnish cooperation expert-group as foreign expert.

**Lisa 3. Postimehe ja Eesti Päevalehe 2005. aasta I poolaasta
arvamuslugudes enim mainitud (kordades) Venemaa persoonid,
organisatsioonid ja Venemaaga seotud ajaloolised faktid**

Venemaa persoonid	Postimees (kordade arv)	Eesti Päevaleht (kordade arv)	Kokku (kordade arv)
Vladimir Putin	28	45	73
Josif Stalin	13	4	17
Sergei Lavrov	6	8	14
Aleksius II	2	6	8
Boriss Jeltsin	7	0	7
Mihhail Gorbatšov	3	1	4
Vladimir Lenin	1	2	3
Mihhail Markelov	2	1	3
Konstantin Kossatšov	3	0	3
Leonid Brežnev	2	0	2
Dmitri Peskov	2	0	2
Sergei Ivanov	1	1	2
Peeter I	1	1	2
Nikita Hruštšov	2	0	2
Sergei Jastržemski	1	1	2
Konstantin Provalov	0	2	2
Mihhail Fradkov	0	2	2

Venemaa organisatsioonid	Postimees (kordade arv)	Eesti Päevaleht (kordade arv)	Kokku (kordade arv)
Vene Föderatsiooni Välisministeerium	1	2	3
Gazprom	1	1	2
Riigiduum	1	1	2
Kontsern Jukos	0	2	2
FSB	0	2	2

Lisa 3 järg

Ajaloolised faktid	Postimees (kordade arv)	Eesti Päevaleht (kordade arv)	Kokku (kordade arv)
Tartu rahuleping	25	40	65
Vene okupatsioon	27	27	64
MRP salasobing	20	13	33
Teine Maailmasõda	24	3	27
Jalta, Podstami ja Teherani lepingud	4	4	8
President K.Pätsu ametiraha	3	4	7
Suur Isamaasõda	3	0	3
Tartu Ülikooli muuseumi varad	1	2	3
Lihula monumendi sündmused	0	3	3
Iseseisvumise taastamine	1	1	2
Sinimägede lahingud	2	0	2
Repressioonid	0	2	2

Lisa 4. Kaupade väljavedu ja sissevedu, 2004

Riik, Kaubavoog, HS kaubajaotis ja -grupp ning kuu	
	Kasvavalt kokku
Venemaa	
Eksport	
Kaubad kokku	4 178 363 695
I Elusloomad; loomsed tooted	159 254 856
..01 Elusloomad	1 460 625
..02 Liha ja toidukõlblikud subproduktid	891 337
..03 Kalad ja vähilaadsed, molluskid ja muud veeselgrootud	114 994 970
..04 Piim ja piimatooted; linnunad; naturaalne mesi; ...	39 283 651
..05 Muud loomsed tooted	2 624 273
II Taimsed tooted	72 147 404
..06 Eluspuud ja muud taimed; taimesibulad, -juured jms; ...	1 832 684
..07 Kõõgivilid ning toiduks kasutatavad juured ja mugulad	436 871
..08 Toiduks kasutatavad puuviljad, marjad ja pähklid; ...	379 338
..09 Kohv, tee, mate ja maitseained	54 685 622
..10 Teravili	2 145 920
..11 Jahu, tangud ja kruubid; linnased; tärklis; inuliin; nisugluteen	4 386 260
..12 Õliseemned ja -viljad; muud seemned ja viljad; ...	75 367
..13 Õlak; kummivaigud, vaigud ja muud taimemahlad ja -ekstraktid	8 204 962
..14 Taimne punumismaterjal; mujal nimetamata taimsed tooted	380
III Loomsed ja taimsed rasvad ning õlid, nende lõhustamissaadused; ...	6 725 944
..15 Loomsed ja taimsed rasvad ning õlid, nende lõhustamissaadused; ...	6 725 944
IV Valmistoidukaubad; karastusjoogid; alkohoolsed joogid ja äädikas; tubakas ...	295 771 754
..16 Lihast, kalast, vähilaadsetest, molluskitest ja muudest veeselgrootutest tooted	51 381 985

Lisa 4 järg

..17 Suhkur ja suhkrust kondiitritooted	2 629 651
..18 Kakao ja kakaotooted	6 223 316
..19 Linnastest, jahust, tärklisest ja piimast valmistatud tooted; ...	1 267 137
..20 Köögi- ja puuviljadest, pähklitest ning teistest taimeosadest tooted	5 910 128
..21 Mitmesugused toidukaubad	23 412 767
..22 Joogid (veed), alkohol ja äädikas	193 269 907
..23 Toiduainete tootmise jäägid ja jäätmed; tööstuslikult toodetud loomasöödad	10 622 699
..24 Tubakas ja tööstuslikud tubakaasendajad	1 054 164
V Mineraalsed tooted	386 140 782
..25 Sool; väävel; mullad ja kivimid, lubi ja tsement	26 453 094
..26 Maagid, räbu ja tuhk	213 109
..27 Mineraalne kütus, mineraalõlid ja nende destilleerimissaadused; ...	359 474 579
VI Keemiatööstuse ja sellega seotud tööstusharude tooted	554 403 639
..28 Anorgaanilised kemikaalid; väärismetallide, haruldaste muldmetallide, ...	1 149 992
..29 Orgaanilised kemikaalid	3 030 699
..30 Farmaatsiatooted	4 703 154
..31 Väetised	217 778
..32 Park- ja värvainete ekstraktid; tanniinid ja nende derivaadid; värvained, ...	429 102 824
..33 Eeterlikud õlid ja resinoidid; parfümeeria- ja kosmeetikatooted ning hügieenivahendid	35 709 855
..34 Seep, orgaanilised pindaktiivsed ained, pesuvahendid, määrdeained, tehisevahad, ...	6 162 241
..35 Valkained; modifitseeritud tärklis; liimid; fermendid	11 621 646
..36 Lõhkeained; pürotehnilised tooted; tuletikud; pürofoorsed sulamid; ...	26 406
..37 Foto- ja kinokaubad	2 595 194
..38 Mitmesugused keemiatooted	60 083 850
VII Plastid ja plasttooted; kummi ja kummitooted	129 240 732

Lisa 4 järg

..39 Plastid ja plasttooted	112 424 605
..40 Kummi ja kummitooted	16 816 127
VIII Toornahad, nahk, karusnahk ja tooted nendest; sadulsepatooted ja rakmed; ...	17 898 642
..41 Toornahad (v.a karusnahad) ja nahk	1 268 354
..42 Nahktooted; sadulsepatooted ja rakmed; käekotid, reisitarbed jms tooted; ...	2 313 941
..43 Karusnahk ja tehiskarusnahk; tooted nendest	14 316 347
IX Puit ja puittooted; puidusüsi; kork ja korgist tooted; õlgedest ja muust punumismaterjalist	71 688 805
..44 Puit ja puittooted; puidusüsi	71 476 339
..45 Kork ja tooted sellest	174 672
..46 Õlgedest, espartost ja muust punumismaterjalist tooted; korv- ja vitspunutised	37 794
X Puidust või muust taimsest kiudmaterjalist paberimass; paberi- või papijäätmed; paber ...	160 031 805
..47 Puidust või muust taimsest kiudmaterjalist paberimass; paberi- ja papijäätmed	0
..48 Paber ja papp; paberimassist, paberist või papist tooted	56 237 094
..49 Raamatud, ajalehed, pildid jm trükitooted; käsikirjad, masinakirjatekstitid ...	103 794 711
XI Tekstiil ja tekstiiltooted	299 279 233
..50 Siid	0
..51 Lamba- jt loomade vill, jäme loomakarv; hobusejõhvist lõng ja riie	0
..52 Puuvill ja puuvilltooted	37 763 358
..53 Muud taimsed tekstiilkiud; paberlõng ja riie	32 857
..54 Sünteetilised ja tehiskiud	2 091 468
..55 Keemilised filamentkiud	600 501
..56 Vatt, vilt ja lausriie; erilõngad; nõörid ja köied ning tooted nendest	38 290 051
..57 Vaibad ja muud tekstiilpõrandakatted	1 568 521
..58 Kootud erikangad; läbiõmmeldud karuse abil karvastatud kangad; ...	3 003 020

Lisa 4 järg

..59 Impregneeritud, pealistatud, kaetud või lamineeritud; tekstiiltooted tööstuslikuks otstarbeks	6 337 639
..60 Silmkoe- ja heegeldatud kangad (trikookangad)	2 076 726
..61 Silmkoelised ja heegeldatud rõivad ning rõivamanused (trikootooded)	33 985 704
..62 Rõivad ning rõivamanused, v.a silmkoelised ja heegeldatud	145 290 471
..63 Muud tekstiilist valmistooded; komplektid; kantud rõivad ja ...	28 238 917
XII Jalatsid, peakatted, vihma- ja päevavarjud, jalutuskepid, piitsad ...	9 237 248
..64 Jalatsid jms tooted; nende toodete osad	7 276 381
..65 Peakatted ja nende osad	1 545 140
..66 Vihmavarjud, päevavarjud, jalutuskepid, piitsad, ratsapiitsad, nende osad	0
..67 Töödeldud suled ja udusuled ning tooted nendest; tehislilled; juustest tooted	415 727
XIII Kivist, kipsist, tsemendist, asbestist, vilgukivist jms materjalist tooted; ...	112 657 144
..68 Kivist, kipsist, tsemendist, asbestist, vilgukivist jms materjalist tooted	39 117 677
..69 Keraamikatooted	32 355 882
..70 Klaas ja klaastooded	41 183 585
XIV Looduslikud ja kultiveeritud pärlid, väaris- ja poolvääriskivid, väärismetallid ...	6 881 336
..71 Looduslikud ja kultiveeritud pärlid, väaris- ja poolvääriskivid, väärismetallid, ...	6 881 336
XV Metallid ja metalltooted	219 219 795
..72 Mustmetallid	77 740 900
..73 Mustmetalltooted	95 536 036
..74 Vask ja vasktooted	680 036
..75 Nikkel ja nikkeltooted	0
..76 Alumiinium ja alumiiniumtooted	29 022 564
..78 Plii ja pliiitooded	8 693
..79 Tsink ja tsinktooted	158 834
..80 Tina ja tinatooted	0

..81 Muud värvilised metallid; metallkeraamika; tooted nendest	153 061
..82 Mitteväärismetallist tööriistad, terariistad, lusikad ja kahvlid; nende osad	5 456 457
..83 Mitmesugused mitteväärismetallist tooted	10 463 214
XVI Masinad ja mehaanilised seadmed; elektriseadmed; nende osad; helisalvestus- ja ...	776 674 014
..84 Tuumareaktorid, katlad, masinad ja mehaanilised seadmed; nende osad	353 086 788
..85 Elektrimasinad ja -seadmed, nende osad; helisalvestus- ja -taastusseadmed, ...	423 587 226
XVII Sõidukid, lennukid, laevad ja muud transpordivahendid	743 347 980
..86 Raudtee- või trammivedurid, -veerem ja nende osad; raudteede või trammiteede seadmed, ...	176 293 638
..87 Maismaatranspordivahendid, v.a raudteeveerem ja trammid; nende osad ...	536 594 810
..88 Lennuaparaadid, kosmoselaevad, nende osad	425 664
..89 Laevad, paadid ja ujukonstruktsioonid	30 033 868
XVIII Optilised, foto-, kinematograafia-, mõõte-, kontroll-, täppis-, meditsiini- ja ...	69 447 653
..90 Optilised, foto-, kinematograafia-, mõõte-, kontroll-, täppis-, meditsiini- või ...	69 063 293
..91 Kellad ja nende osad	53 105
..92 Muusikariistad; nende osad ja nendega koos kasutatavad abivahendid	331 255
XIX Relvad ja laskemoon; nende osad ja lisaseadmed	97 323
..93 Relvad ja laskemoon; nende osad ja lisandid	97 323
XX Muud tööstustooted	81 993 307
..94 Mööbel; madratsid, madratsialused, padjad ja muud täistopitud mööblilisandid; ...	67 049 501
..95 Mängud, mänguasjad, spordivahendid ja -inventar; nende osad	11 781 719
..96 Mitmesugused tööstustooted	3 162 087
XXI Kunstiteosed, kollektsiooniobjektid ja antiikesemed	0
..97 Kunstiteosed, kollektsiooniobjektid ja antiikesemed	0

Lisa 4 järg

XXII Laevade varustamine	6 224 299
..99 Laevade varustamine	6 224 299
Import	
Kaubad kokku	9 657 596 597
I Elusloomad; loomsed tooted	161 412 668
..01 Elusloomad	16 097
..02 Liha ja toidukõlblikud subproduktid	0
..03 Kalad ja vähilaadsed, molluskid ja muud veeselgrootud	161 351 219
..04 Piim ja piimatooted; linnunavad; naturaalne mesi; ...	45 352
..05 Muud loomsed tooted	0
II Taimsed tooted	55 693 433
..06 Eluspuud ja muud taimed; taimesibulad, -juured jms; ...	20 269
..07 Kõõgivilid ning toiduks kasutatavad juured ja mugulad	836 705
..08 Toiduks kasutatavad puuviljad, marjad ja pähklid; ...	30 702 508
..09 Kohv, tee, mate ja maitseained	3 426 487
..10 Teravili	967 678
..11 Jahu, tangud ja kruubid; linnased; tärklis; inuliin; nisugluteen	666 010
..12 Õliseemned ja -viljad; muud seemned ja viljad; ...	18 472 574
..13 Õlak; kummivaigud, vaigud ja muud taimemahlad ja -ekstraktid	601 202
..14 Taimne punumismaterjal; mujal nimetamata taimsed tooted	0
III Loomsed ja taimsed rasvad ning õlid, nende lõhustamissaadused; ...	2 561 457
..15 Loomsed ja taimsed rasvad ning õlid, nende lõhustamissaadused; ...	2 561 457
IV Valmistoidukaubad; karastusjoogid; alkohoolsed joogid ja äädikas; tubakas ...	102 500 248
..16 Lihast, kalast, vähilaadsetest, molluskitest ja muudest veeselgrootutest tooted	62 546
..17 Suhkur ja suhkrust kondiitritooted	3 292 084

Lisa 4 järg

..18 Kakao ja kakaotooted	8 951 635
..19 Linnastest, jahust, tärklisest ja piimast valmistatud tooted; ...	14 269 309
..20 Köögi- ja puuviljadest, pähklitest ning teistest taimeosadest tooted	1 863 932
..21 Mitmesugused toidukaubad	13 863 651
..22 Joogid (veed), alkohol ja äädikas	27 420 290
..23 Toiduainete tootmise jäägid ja jäätmed; tööstuslikult toodetud loomasöödad	32 765 791
..24 Tubakas ja tööstuslikud tubakaasendajad	11 010
V Mineraalsed tooted	2 689 806 634
..25 Sool; väävel; mullad ja kivimid, lubi ja tsement	11 388 192
..26 Maagid, räbu ja tuhk	5 103 554
..27 Mineraalne kütus, mineraalõlid ja nende destilleerimissaadused; ...	2 673 314 888
VI Keemiatööstuse ja sellega seotud tööstusharude tooted	707 833 451
..28 Anorgaanilised kemikaalid; väärismetallide, haruldaste muldmetallide, ...	33 625 589
..29 Orgaanilised kemikaalid	232 358 470
..30 Farmaatsiatooted	8 382 487
..31 Väetised	347 727 801
..32 Park- ja värvainete ekstraktid; tanniinid ja nende derivaadid; värvained, ...	28 501 062
..33 Eeterlikud õlid ja resinoidid; parfümeeria- ja kosmeetikatooted ning hügieenivahendid	20 434 022
..34 Seep, orgaanilised pindaktiivsed ained, pesuvahendid, määrdeained, tehisevahad, ...	13 644 464
..35 Valkained; modifitseeritud tärklis; liimid; fermendid	3 139 288
..36 Lõhkeained; pürotehnilised tooted; tuletikud; pürofoorsed sulamid; ...	2 062 633
..37 Foto- ja kinokaubad	183 796
..38 Mitmesugused keemiatooted	17 773 839
VII Plastid ja plasttooted; kummi ja kummitooted	86 761 033
..39 Plastid ja plasttooted	59 685 391

Lisa 4 järg

..40 Kummi ja kummitooted	27 075 642
VIII Toornahad, nahk, karusnahk ja tooted nendest; sadulsepatooted ja rakmed; ...	13 917 484
..41 Toornahad (v.a karusnahad) ja nahk	12 560 835
..42 Nahktooted; sadulsepatooted ja rakmed; käekotid, reisiribad jms tooted; ...	1 122 652
..43 Karusnahk ja tehiskarusnahk; tooted nendest	233 997
IX Puit ja puittooted; puidusüsi; kork ja korgist tooted; õlgedest ja muust punumismaterjalist ...	2 009 524 976
..44 Puit ja puittooted; puidusüsi	2 009 482 214
..45 Kork ja tooted sellest	39 665
..46 Õlgedest, espartost ja muust punumismaterjalist tooted; korv- ja vitspunutised	3 097
X Puidust või muust taimsest kiudmaterjalist paberimass; paberi- või papijätmed; paber ...	140 098 987
..47 Puidust või muust taimsest kiudmaterjalist paberimass; paberi- ja papijätmed	0
..48 Paber ja papp; paberimassist, paberist või papist tooted	119 582 066
..49 Raamatud, ajalehed, pildid jm trükitooted; käsikirjad, masinakirjatekstitid ...	20 516 921
XI Tekstiil ja tekstiiltooted	67 491 642
..50 Siid	0
..51 Lamba- jt loomade vill, jäme loomakarv; hobusejõhvist lõng ja riie	0
..52 Puuvill ja puuvilltooted	31 434 196
..53 Muud taimsed tekstiilkiud; paberlõng ja riie	2 158 727
..54 Sünteetilised ja tehiskiud	1 566 459
..55 Keemilised filamentkiud	9 668 863
..56 Vatt, vilt ja lausriie; erilõngad; nõörid ja köied ning tooted nendest	2 390 417
..57 Vaibad ja muud tekstiilpõrandakatted	435
..58 Kootud erikangad; läbiõmmeldud karuse abil karvastatud kangad; ...	453 148
..59 Impregneeritud, pealistatud, kaetud või lamineeritud; tekstiiltooted tööstuslikuks otstarbeks	2 762 459

Lisa 4 järg

..60 Silmkoe- ja heegeldatud kangad (trikookangad)	0
..61 Silmkoelised ja heegeldatud rõivad ning rõivamanused (trikootooted)	2 962 511
..62 Rõivad ning rõivamanused, v.a silmkoelised ja heegeldatud	12 857 716
..63 Muud tekstiilist valmistooted; komplektid; kantud rõivad ja ...	1 236 711
XII Jalatsid, peakatted, vihma- ja päevavarjud, jalutuskepid, piitsad ...	12 698 452
..64 Jalatsid jms tooted; nende toodete osad	12 304 271
..65 Peakatted ja nende osad	273 474
..66 Vihmavarjud, päevavarjud, jalutuskepid, piitsad, ratsapiitsad, nende osad	77 114
..67 Töödeldud suled ja udusuled ning tooted nendest; tehislilled; juustest tooted	43 593
XIII Kivist, kipsist, tsemendist, asbestist, vilgukivist jms materjalist tooted; ...	85 372 675
..68 Kivist, kipsist, tsemendist, asbestist, vilgukivist jms materjalist tooted	51 020 353
..69 Keraamikatooted	12 067 608
..70 Klaas ja klaastooted	22 284 714
XIV Looduslikud ja kultiveeritud pärlid, vääris- ja poolvääriskivid, väärismetallid ...	4 611 004
..71 Looduslikud ja kultiveeritud pärlid, vääris- ja poolvääriskivid, väärismetallid, ...	4 611 004
XV Metallid ja metalltooted	2 032 472 644
..72 Mustmetallid	1 326 106 329
..73 Mustmetalltooted	482 345 282
..74 Vask ja vasktooted	51 135 315
..75 Nikkel ja nikkeltooted	4 645 844
..76 Alumiinium ja alumiiniumtooted	155 418 530
..78 Plii ja pliitooted	320 770
..79 Tsink ja tsinktooted	6 835
..80 Tina ja tinatooted	49 287
..81 Muud värvilised metallid; metallkeraamika; tooted nendest	2 476 549

Lisa 4 järg

..82 Mitteväärismetallist tööriistad, terariistad, lusikad ja kahvlid; nende osad	4 272 043
..83 Mitmesugused mitteväärismetallist tooted	5 695 860
XVI Masinad ja mehaanilised seadmed; elektriseadmed; nende osad; helisalvestus- ja ...	240 591 765
..84 Tuumareaktorid, katlad, masinad ja mehaanilised seadmed; nende osad	188 569 364
..85 Elektrimasinad ja -seadmed, nende osad; helisalvestus- ja -taasesustusseadmed, ...	52 022 401
XVII Sõidukid, lennukid, laevad ja muud transpordivahendid	1 150 072 094
..86 Raudtee- või trammivedurid, -veerem ja nende osad; raudteede või trammiteede seadmed, ...	1 078 392 231
..87 Maismaatranspordivahendid, v.a raudteeveerem ja trammid; nende osad ...	58 653 429
..88 Lennuaparaadid, kosmoselaevad, nende osad	26 590
..89 Laevad, paadid ja ujukonstruktsioonid	12 999 844
XVIII Optilised, foto-, kinematograafia-, mõõte-, kontroll-, täppis-, meditsiini- ja ...	21 137 057
..90 Optilised, foto-, kinematograafia-, mõõte-, kontroll-, täppis-, meditsiini- või ...	18 572 596
..91 Kellad ja nende osad	396 827
..92 Muusikariistad; nende osad ja nendega koos kasutatavad abivahendid	2 167 634
XIX Relvad ja laskemoon; nende osad ja lisaseadmed	651 529
..93 Relvad ja laskemoon; nende osad ja lisandid	651 529
XX Muud tööstustooted	72 098 706
..94 Mööbel; madratsid, madratsialused, padjad ja muud täistopitud mööblilisandid; ...	65 314 399
..95 Mängud, mänguasjad, spordivahendid ja -inventar; nende osad	3 264 826
..96 Mitmesugused tööstustooted	3 519 481
XXI Kunstiteosed, kollektsiooniobjektid ja antiikesemed	288 658
..97 Kunstiteosed, kollektsiooniobjektid ja antiikesemed	288 658
XXII Laevade varustamine	0

..99 Laevade varustamine	0
Märkus: http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/Saveshow.asp Mõõtühik: krooni Kasvavalt kokku on summeeritud ainult andmebaasis esitatud andmed. Sisseveol saatjariik. Andmed korrigeeris 12.04.2006 EV Statistikaamet	

Lisa 5. Kaupade väljavedu ja sissevedu, 2005

Riik, Kaubavoog, HS kaubajaotis ja -grupp ning kuu, mahud toodud Eesti kroonides	
	Kasvavalt kokku
Venemaa	
Eksport	
Kaubad kokku	6 284 241 343
I Elusloomad; loomsed tooted	380 091 637
..01 Elusloomad	3 092 430
..02 Liha ja toidukõlblikud subproduktid	0
..03 Kalad ja vähilaadsed, molluskid ja muud veeselgrootud	236 204 915
..04 Piim ja piimatooted; linnunavad; naturaalne mesi; ...	138 778 847
..05 Muud loomsed tooted	2 015 445
II Taimsed tooted	120 522 687
..06 Eluspuud ja muud taimed; taimesibulad, -juured jms; ...	741 249
..07 Kõõgivilid ning toiduks kasutatavad juured ja mugulad	828 538
..08 Toiduks kasutatavad puuviljad, marjad ja pähklid; ...	602 769
..09 Kohv, tee, mate ja maitseained	112 196 813
..10 Teravili	0
..11 Jahu, tangud ja kruubid; linnased; tärklis; inuliin; nisugluteen	224 439
..12 Õliseemned ja -viljad; muud seemned ja viljad; ...	243 833
..13 Õlak; kummivaigud, vaigud ja muud taimemahlad ja -ekstraktid	5 685 046
..14 Taimne punumismaterjal; mujal nimetamata taimsed tooted	0
III Loomsed ja taimsed rasvad ning õlid, nende lõhustamissaadused; ...	9 732 197
..15 Loomsed ja taimsed rasvad ning õlid, nende lõhustamissaadused; ...	9 732 197
IV Valmistoidukaubad; karastusjoogid; alkohoolsed joogid ja äädikas; tubakas ...	598 666 232

Lisa 5 järg

..16 Lihast, kalast, vähilaadsetest, molluskitest ja muudest veeselgrootutest tooted	114 652 462
..17 Suhkur ja suhkrust kondiitritooted	4 229 942
..18 Kakao ja kakaotooted	12 067 723
..19 Linnastest, jahust, tärklisest ja piimast valmistatud tooted; ...	4 010 247
..20 Köögi- ja puuviljadest, pähklitest ning teistest taimeosadest tooted	22 605 887
..21 Mitmesugused toidukaubad	50 932 747
..22 Joogid (veed), alkohol ja äädikas	369 009 634
..23 Toiduainete tootmise jäägid ja jäätmed; tööstuslikult toodetud loomasöödad	20 748 763
..24 Tubakas ja tööstuslikud tubakaasendajad	408 827
V Mineraalsed tooted	270 217 924
..25 Sool; väävel; mullad ja kivimid, lubi ja tsement	51 912 232
..26 Maagid, räbu ja tuhk	2 032 622
..27 Mineraalne kütus, mineraalõlid ja nende destilleerimissaadused; ...	216 273 070
VI Keemiatööstuse ja sellega seotud tööstusharude tooted	580 928 457
..28 Anorgaanilised kemikaalid; väärismetallide, haruldaste muldmetallide, ...	6 089 856
..29 Orgaanilised kemikaalid	7 334 392
..30 Farmaatsiatooted	6 250 752
..31 Väetised	63 321
..32 Park- ja värvainete ekstraktid; tanniinid ja nende derivaadid; värvained, ...	402 116 366
..33 Eeterlikud õlid ja resinoidid; parfümeeria- ja kosmeetikatooted ning hügieenivahendid	54 805 759
..34 Seep, orgaanilised pindaktiivsed ained, pesuvahendid, määrdeained, tehisevahad, ...	8 725 571
..35 Valkained; modifitseeritud tärklis; liimid; fermendid	14 273 676
..36 Lõhkeained; pürotehnilised tooted; tuletikud; pürofoorsed sulamid; ...	70 947
..37 Foto- ja kinokaubad	8 643 195

Lisa 5 järg

..38 Mitmesugused keemiatooted	72 554 622
VII Plastid ja plasttooted; kummi ja kummitooted	177 506 220
..39 Plastid ja plasttooted	152 840 331
..40 Kummi ja kummitooted	24 665 889
VIII Toornahad, nahk, karusnahk ja tooted nendest; sadulsepatooted ja rakmed; ...	22 415 733
..41 Toornahad (v.a karusnahad) ja nahk	2 587 335
..42 Nahktooted; sadulsepatooted ja rakmed; käekotid, reisirõivad jms tooted; ...	4 814 264
..43 Karusnahk ja tehiskarusnahk; tooted nendest	15 014 134
IX Puit ja puittooted; puidusüsi; kork ja korgist tooted; õlgedest ja muust punumismaterjalist ...	113 503 532
..44 Puit ja puittooted; puidusüsi	113 027 872
..45 Kork ja tooted sellest	379 030
..46 Õlgedest, espartost ja muust punumismaterjalist tooted; korv- ja vitspunutised	96 630
X Puidust või muust taimsest kiudmaterjalist paberimass; paberi- või papijäätmed; paber ...	202 266 487
..47 Puidust või muust taimsest kiudmaterjalist paberimass; paberi- ja papijäätmed	0
..48 Paber ja papp; paberimassist, paberist või papist tooted	74 740 911
..49 Raamatud, ajalehed, pildid jm trükitooted; käsikirjad, masinakirjatekstid ...	127 525 576
XI Tekstiil ja tekstiiltooted	616 220 965
..50 Siid	0
..51 Lamba- jt loomade vill, jäme loomakarv; hobusejõhvist lõng ja riie	11 843
..52 Puuvill ja puuvilltooted	33 228 911
..53 Muud taimsed tekstiilkiud; paberlõng ja riie	361 491
..54 Sünteetilised ja tehiskiud	9 378 465
..55 Keemilised filamentkiud	1 286 438
..56 Vatt, vilt ja lausrüü; erilõngad; nõörid ja köied ning tooted nendest	68 531 548

Lisa 5 järg

..57 Vaibad ja muud tekstiilpõrandakatted	1 717 507
..58 Kootud erikangad; läbiõmmeldud karuse abil karvastatud kangad; ...	4 927 702
..59 Impregneeritud, pealistatud, kaetud või lamineeritud; tekstiiltooted tööstuslikuks otstarbeks	5 192 838
..60 Silmkoe- ja heegeldatud kangad (trikookangad)	4 389 291
..61 Silmkoelised ja heegeldatud rõivad ning rõivamanused (trikootooted)	90 364 859
..62 Rõivad ning rõivamanused, v.a silmkoelised ja heegeldatud	370 797 113
..63 Muud tekstiilist valmistooted; komplektid; kantud rõivad ja ...	26 032 959
XII Jalatsid, peakatted, vihma- ja päevavarjud, jalutuskepid, piitsad ...	18 150 188
..64 Jalatsid jms tooted; nende toodete osad	16 710 515
..65 Peakatted ja nende osad	1 271 438
..66 Vihmavarjud, päevavarjud, jalutuskepid, piitsad, ratsapiitsad, nende osad	47 171
..67 Töödeldud suled ja udusuled ning tooted nendest; tehislilled; juustest tooted	121 064
XIII Kivist, kipsist, tsemendist, asbestist, vilgukivist jms materjalist tooted; ...	151 788 820
..68 Kivist, kipsist, tsemendist, asbestist, vilgukivist jms materjalist tooted	27 336 687
..69 Keraamikatooted	95 771 288
..70 Klaas ja klaastooted	28 680 845
XIV Looduslikud ja kultiveeritud pärlid, vääris- ja poolvääriskivid, väärismetallid ...	7 784 728
..71 Looduslikud ja kultiveeritud pärlid, vääris- ja poolvääriskivid, väärismetallid, ...	7 784 728
XV Metallid ja metalltooted	487 877 617
..72 Mustmetallid	302 309 534
..73 Mustmetalltooted	136 063 410
..74 Vask ja vasktooted	3 634 589

Lisa 5 järg

..75 Nikkel ja nikkeltooted	3 330 781
..76 Alumiinium ja alumiiniumtooted	22 818 196
..78 Plii ja pliitooted	8 682
..79 Tsink ja tsinktooted	419 023
..80 Tina ja tinatooted	0
..81 Muud värvilised metallid; metallkeraamika; tooted nendest	646 820
..82 Mitteväärismetallist tööriistad, terariistad, lusikad ja kahvlid; nende osad	9 487 369
..83 Mitmesugused mitteväärismetallist tooted	9 159 213
XVI Masinad ja mehaanilised seadmed; elektriseadmed; nende osad; helisalvestus- ja ...	1 398 044 955
..84 Tuumareaktorid, katlad, masinad ja mehaanilised seadmed; nende osad	682 734 230
..85 Elektrimasinad ja -seadmed, nende osad; helisalvestus- ja -taasesustusseadmed, ...	715 310 725
XVII Sõidukid, lennukid, laevad ja muud transpordivahendid	863 934 291
..86 Raudtee- või trammivedurid, -veerem ja nende osad; raudteede või trammiteede seadmed, ...	295 024 468
..87 Maismaatranspordivahendid, v.a raudteeveerem ja trammid; nende osad ...	544 863 030
..88 Lennuaparaadid, kosmoselaevad, nende osad	718 003
..89 Laevad, paadid ja ujuvkonstruktsioonid	23 328 790
XVIII Optilised, foto-, kinematograafia-, mõõte-, kontroll-, täppis-, meditsiini- ja ...	116 643 191
..90 Optilised, foto-, kinematograafia-, mõõte-, kontroll-, täppis-, meditsiini- või ...	114 223 220
..91 Kellad ja nende osad	69 081
..92 Muusikariistad; nende osad ja nendega koos kasutatavad abivahendid	2 350 890
XIX Relvad ja laskemoon; nende osad ja lisaseadmed	0
..93 Relvad ja laskemoon; nende osad ja lisandid	0
XX Muud tööstustooted	143 971 276

Lisa 5 järg

..94 Mööbel; madratsid, madratsialused, padjad ja muud täistopitud mööblilisandid; ...	118 803 098
..95 Mängud, mänguasjad, spordivahendid ja -inventar; nende osad	17 441 891
..96 Mitmesugused tööstustooted	7 726 287
XXI Kunstiteosed, kollektsiooniobjektid ja antiikesemed	48 267
..97 Kunstiteosed, kollektsiooniobjektid ja antiikesemed	48 267
XXII Laevade varustamine	3 925 939
..99 Laevade varustamine	3 925 939
Import	
Kaubad kokku	11 807 478 295
I Elusloomad; loomsed tooted	164 385 312
..01 Elusloomad	44 147
..02 Liha ja toidukõlblikud subproduktid	0
..03 Kalad ja vähilaadsed, molluskid ja muud veeselgrootud	163 791 118
..04 Piim ja piimatooted; linnunud; naturaalne mesi; ...	283 521
..05 Muud loomsed tooted	266 526
II Taimsed tooted	24 946 194
..06 Eluspuud ja muud taimed; taimesibulad, -juured jms; ...	52 200
..07 Kõogivili ning toiduks kasutatavad juured ja mugulad	713 867
..08 Toiduks kasutatavad puuviljad, marjad ja pähklid; ...	15 695 655
..09 Kohv, tee, mate ja maitseained	5 122 912
..10 Teravili	0
..11 Jahu, tangud ja kruubid; linnased; tärklis; inuliin; nisugluteen	150 460
..12 Õliseemned ja -viljad; muud seemned ja viljad; ...	2 333 651
..13 Õllak; kummivaigud, vaigud ja muud taimemahlad ja -ekstraktid	877 449
..14 Taimne punumismaterjal; mujal nimetamata taimsed tooted	0
III Loomsed ja taimsed rasvad ning õlid, nende lõhustamissaadused; ...	404 909

Lisa 5 järg

..15 Loomsed ja taimsed rasvad ning õlid, nende lõhustamissaadused; ...	404 909
IV Valmistoidukaubad; karastusjoogid; alkohoolsed joogid ja äädikas; tubakas ...	132 210 367
..16 Lihast, kalast, vähilaadsetest, molluskitest ja muudest veeselgrootutest tooted	164 094
..17 Suhkur ja suhkrust kondiitritooted	3 926 029
..18 Kakao ja kakaotooted	8 468 276
..19 Linnastest, jahust, tärklisest ja piimast valmistatud tooted; ...	15 583 327
..20 Köögi- ja puuviljadest, pähklitest ning teistest taimeosadest tooted	1 551 233
..21 Mitmesugused toidukaubad	19 491 218
..22 Joogid (veed), alkohol ja äädikas	25 433 975
..23 Toiduainete tootmise jäägid ja jäätmed; tööstuslikult toodetud loomasöödad	57 592 215
..24 Tubakas ja tööstuslikud tubakaasendajad	0
V Mineraalsed tooted	5 533 010 933
..25 Sool; väävel; mullad ja kivimid, lubi ja tsement	7 600 265
..26 Maagid, räbu ja tuhk	1 715 415
..27 Mineraalne kütus, mineraalõlid ja nende destilleerimissaadused; ...	5 523 695 253
VI Keemiatööstuse ja sellega seotud tööstusharude tooted	802 713 730
..28 Anorgaanilised kemikaalid; väärismetallide, haruldaste muldmetallide, ...	69 941 138
..29 Orgaanilised kemikaalid	265 099 249
..30 Farmaatsiatooted	5 038 376
..31 Väetised	337 109 615
..32 Park- ja värvainete ekstraktid; tanniinid ja nende derivaadid; värvained, ...	68 855 947
..33 Eeterlikud õlid ja resinoidid; parfumeeria- ja kosmeetikatooted ning hügieenivahendid	21 641 227
..34 Seep, orgaanilised pindaktiivsed ained, pesuvahendid, määrdeained, tehisevahad, ...	8 206 704

Lisa 5 järg

..35 Valkained; modifitseeritud tärkliis; liimid; fermendid	3 324 027
..36 Lõhkeained; pürotehnilised tooted; tuletikud; pürofoorsed sulamid; ...	1 729 832
..37 Foto- ja kinokaubad	18 665
..38 Mitmesugused keemiatooted	21 748 950
VII Plastid ja plasttooted; kummi ja kummitooted	85 570 144
..39 Plastid ja plasttooted	54 619 716
..40 Kummi ja kummitooted	30 950 428
VIII Toornahad, nahk, karusnahk ja tooted nendest; sadulsepatooted ja rakmed; ...	20 312 028
..41 Toornahad (v.a karusnahad) ja nahk	16 872 401
..42 Nahktooted; sadulsepatooted ja rakmed; käekotid, reisitarbed jms tooted; ...	1 305 869
..43 Karusnahk ja tehiskarusnahk; tooted nendest	2 133 758
IX Puit ja puittooted; puidusüsi; kork ja korgist tooted; õlgedest ja muust punumismaterjalist ...	2 458 660 307
..44 Puit ja puittooted; puidusüsi	2 458 648 422
..45 Kork ja tooted sellest	11 168
..46 Õlgedest, espartost ja muust punumismaterjalist tooted; korv- ja vitspunutised	717
X Puidust või muust taimsest kiudmaterjalist paberimass; paberi- või papijäätmed; paber ...	180 226 875
..47 Puidust või muust taimsest kiudmaterjalist paberimass; paberi- ja papijäätmed	1 921 270
..48 Paber ja papp; paberimassist, paberist või papist tooted	153 296 025
..49 Raamatud, ajalehed, pildid jm trükitooted; käsikirjad, masinakirjatekstitid ...	25 009 580
XI Tekstiil ja tekstiiltooted	56 784 374
..50 Siid	0
..51 Lamba- jt loomade vill, jäme loomakarv; hobusejõhvist lõng ja riie	8 972
..52 Puuvill ja puuvilltooted	15 033 331
..53 Muud taimsed tekstiilkiud; paberlõng ja riie	1 454 988

Lisa 5 järg

..54 Sünteetilised ja tehiskiud	802 756
..55 Keemilised filamentkiud	8 003 172
..56 Vatt, vilt ja lausriie; erilõngad; nõõrid ja köied ning tooted nendest	3 186 083
..57 Vaibad ja muud tekstiilpõrandakatted	0
..58 Kootud erikangad; läbiõmmeldud karuse abil karvastatud kangad; ...	275 744
..59 Impregneeritud, pealistatud, kaetud või lamineeritud; tekstiiltooted tööstuslikuks otstarbeks	2 846 573
..60 Silmkoe- ja heegeldatud kangad (trikookangad)	0
..61 Silmkoelised ja heegeldatud rõivad ning rõivamanused (trikootooted)	2 877 249
..62 Rõivad ning rõivamanused, v.a silmkoelised ja heegeldatud	21 107 605
..63 Muud tekstiilist valmistooted; komplektid; kantud rõivad ja ...	1 187 901
XII Jalatsid, peakatted, vihma- ja päevavarjud, jalutuskepid, piitsad ...	9 454 573
..64 Jalatsid jms tooted; nende toodete osad	8 972 724
..65 Peakatted ja nende osad	321 437
..66 Vihmavarjud, päevavarjud, jalutuskepid, piitsad, ratsapiitsad, nende osad	122 962
..67 Töödeldud suled ja udusuled ning tooted nendest; tehislilled; juustest tooted	37 450
XIII Kivist, kipsist, tsemendist, asbestist, vilgukivist jms materjalist tooted; ...	110 299 132
..68 Kivist, kipsist, tsemendist, asbestist, vilgukivist jms materjalist tooted	72 225 597
..69 Keraamikatooted	11 135 597
..70 Klaas ja klaastooted	26 937 938
XIV Looduslikud ja kultiveeritud pärlid, vääris- ja poolvääriskivid, väärismetallid ...	3 725 087
..71 Looduslikud ja kultiveeritud pärlid, vääris- ja poolvääriskivid, väärismetallid, ...	3 725 087

Lisa 5 järg

XV Metallid ja metalltooted	1 543 409 456
..72 Mustmetallid	813 230 516
..73 Mustmetalltooted	512 590 937
..74 Vask ja vasktooted	54 031 641
..75 Nikkel ja nikkeltooted	9 758 788
..76 Alumiinium ja alumiiniumtooted	142 518 072
..78 Plii ja pliitooted	33 098
..79 Tsink ja tsinktooted	0
..80 Tina ja tinatooted	12 817
..81 Muud värvilised metallid; metallkeraamika; tooted nendest	3 574 544
..82 Mitteväärismetallist tööriistad, terariistad, lusikad ja kahvlid; nende osad	3 917 011
..83 Mitmesugused mitteväärismetallist tooted	3 742 032
XVI Masinad ja mehaanilised seadmed; elektriseadmed; nende osad; helisalvestus- ja ...	317 414 075
..84 Tuumareaktorid, katlad, masinad ja mehaanilised seadmed; nende osad	248 375 404
..85 Elektrimasinad ja -seadmed, nende osad; helisalvestus- ja -taasesustusseadmed, ...	69 038 671
XVII Sõidukid, lennukid, laevad ja muud transpordivahendid	256 487 159
..86 Raudtee- või trammivedurid, -veerem ja nende osad; raudteede või trammiteede seadmed, ...	185 596 447
..87 Maismaatranspordivahendid, v.a raudteeveerem ja trammid; nende osad ...	37 185 623
..88 Lennuaparaadid, kosmoselaevad, nende osad	441 269
..89 Laevad, paadid ja ujukonstruktsioonid	33 263 820
XVIII Optilised, foto-, kinematograafia-, mõõte-, kontroll-, täppis-, meditsiini- ja ...	23 312 330
..90 Optilised, foto-, kinematograafia-, mõõte-, kontroll-, täppis-, meditsiini- või ...	22 775 537
..91 Kellad ja nende osad	532 928

Lisa 5 järg

..92 Muusikariistad; nende osad ja nendega koos kasutatavad abivahendid	3 865
XIX Relvad ja laskemoon; nende osad ja lisaseadmed	810 760
..93 Relvad ja laskemoon; nende osad ja lisandid	810 760
XX Muud tööstustooted	83 099 780
..94 Mööbel; madratsid, madratsialused, padjad ja muud täistopitud mööblilisandid; ...	74 883 323
..95 Mängud, mänguasjad, spordivahendid ja -inventar; nende osad	5 565 802
..96 Mitmesugused tööstustooted	2 650 655
XXI Kunstiteosed, kollektsiooniobjektid ja antiikesemed	98 568
..97 Kunstiteosed, kollektsiooniobjektid ja antiikesemed	98 568
XXII Laevade varustamine	142 202
..99 Laevade varustamine	142 202

**DISSERTATIONS DEFENDED AT
TALLINN UNIVERSITY OF TECHNOLOGY ON
*ECONOMICS***

1. **August Aarma.** Segmented Analysis of Bank Customers and Banking Information: Estonian Case. 2001.
2. **Enn Listra.** The Development and Structure of Banking Sector: Retail Banking in Estonia. 2001.
3. **Tatyana Põlajeva.** The Comparative Analysis of Market's Attractiveness. 2001.
4. **Tuuli Tammeraid.** Modeling Flow of Funds for Estonia. 2002.
5. **Ivo Karilaid.** The Choice in General Method for Investment and Performance Evaluation. 2002.
6. **Hele Hammer.** Strategic Investment Decisions: Evidence from Survey and Field Research in Estonia. 2003.
7. **Viljar Jaamu.** The Methods and Instruments for Solving the Banking Crisis and Development of the Banking Sector in Estonia. 2003.
8. **Katri Kerem.** From Adoption to Relationships: Internet Banking in Estonia. 2003.
9. **Ly Kirikal.** Productivity, the Malmquist Index and the Empirical Study of Banks in Estonia. 2005.
10. **Jaanus Raim.** The PPP Deviations between Estonia and Non-Transitional Countries. 2006.
11. **Jochen Sebastian Heubischl.** European Network Governance – Corporate Network Systematic in Germany, the United Kingdom and France: an Empirical Investigation. 2006.
12. **Enno Lend.** Transpordiühenduse ja logistikasüsteemi interaktsioon (Saaremaa ja Hiiumaa näitel). 2007.
13. **Ivar Soone.** Interrelations between Retail Service Satisfaction and Customer Loyalty: A Holistic Perspective. 2007.
14. **Aaro Hazak.** Capital Structure and Dividend Decisions under Distributed Profit Taxation. 2008.
15. **Laivi Laidroo.** Public Announcements' Relevance, Quality and Determinants on Tallinn, Riga, and Vilnius Stock Exchanges. 2008.
16. **Martti Randveer.** Monetary Policy Transmission Channels, Flexibility of the Economy and Future Prospects of the Estonian Monetary System. 2009.

17. **Kaire Põder**. Structural Solutions to Social Traps: Formal and Informal Institutions. 2010.
18. **Tõnn Talpsepp**. Investor Behavior and Volatility Asymmetry. 2010.
19. **Tarmo Kadak**. Creation of a Supportive Model for Designing and Improving the Performance Management System of an Organisation. 2011.
20. **Jüri Kleesmaa**. Economic Instruments as Tools for Environmental Regulation of Electricity Production in Estonia. 2011.
21. **Oliver Parts**. The Effects of Cosmopolitanism on Estonian and Slovenian Consumer Choice Behavior of Foreign *versus* Domestic Products. 2011.
22. **Mart Nutt**. Eesti parlamendi pädevuse kujunemine ja rakendamine välissuhetes. 2011.
23. **Igor Novikov**. Credit Risk Determinants in the Banking Sectors of the Baltic States. 2011.
24. **Mike Franz Wahl**. Kapitaliühingute lõppomanike alusväärtuste ja tahte uurimine ning omanikkonna tüpologia konstrueerimine. 2011.
25. **Tobias Wiebelt**. Impact of Lease Capitalization on the Development of Accounting Standards: A Theoretical Research. 2012.
26. **Sirje Pädam**. Economic Perspectives on Environmental Policies: The Costs and Benefits of Environmental Regulation in Estonia. 2012.